

Засновники журналу:
Подільський державний
аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний
університет»
ПП «Інститут економіки, технологій
і підприємництва»,
Тернопільська державна
сільськогосподарська дослідна
станція Інституту кормів та
сільського господарства Поділля
НААН

Головний редактор:
Стельмашук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмашук А.М., д.е.н., проф

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н.
Пуцентейло П.Р., д.е.н.
Рудик В.К., д.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор.
НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені

Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горнович Мірослав, хаб. д.е.н., проф.
(Польща)
Маркс-Бельська Рената, хаб. д.е.н.,
(Польща)

Наукові редактори:

Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.
Ящук Т.С., к.с.-г.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

3'2015 (58)

Зміст

I. Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Баланюк І.Ф., Ткач О.В., Шеленко Д.І., Баланюк С.І. ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНІ ВІДНОСИНИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ.....	5
Буряк Р.І. ВПЛИВ КАТЕГОРІЇ «ЯКІСТЬ» НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА.....	9
Лункіна Т.І. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	17
Митяй О.В. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК АСПЕКТ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК УКРАЇНИ	21
Тягунова З.О., Бондаренко В.М. КРАУДФАНДИНГ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПРАКТИКА.....	25
Чирак І.М. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕКОНВЕНЦІОНАЛЬНОЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ.....	33
Варламова М.Л. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ АПК УКРАЇНИ.....	37
Воронкова І.Ю. ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У КЛАСТЕРНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	42

II. Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Сатир Л.М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..	48
Осовська Г.В., Фещенко А.О. УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ СКЛАДОВОЮ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	54
Бечко П.К., Голобородько Я.О. ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА.....	61
Собко О.М., Куц Л.Л. КАПІТАЛ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯКОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	71
Кінаш І.А. ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	81
Семенова В.Г. УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЄЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	86
Литвинов А.І. КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	93
Полозова Т.В. МОДЕЛЬ ПРОСТОРОВОЇ ТА ЧАСОВОЇ ДІАГНОСТИКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У КОНКУРЕНТНОМУ ПРОСТОРІ.....	99
Коцюрба О.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ.....	108
Копняк К.В., Костунець Т.А. ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА.....	117

III. Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Даниленко А.С., Паска І.М. СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «СІЛЬСЬКИЙ РЕГІОН».....	122
Пархомець М.К., Соловей І.С. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ.....	128
Kotko N.M. FACTORS FOR REALIZATION OF POTENTIAL OF PROGRAM PERFORMANCE BASED IMPACT ON DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN CONTEXT OF DECENTRALIZATION AND REFORMATION OF LOCAL GOVERNANCE.....	134
Хірівський Р.П. ОЦІНКА СТАНУ ВЕЛИКОТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА У СЕКТОРІ АПК ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	139

<p>Редактор: Довгань О.М.</p> <p>Рекомендовано до друку рішенням редакційної колегії, протокол № 3 від 20.08.2015 р.</p> <p>Виходить щомісячно</p> <p>Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 11715-586Р від 08.08.2006 р.</p> <p>Перереєстровано: Реєстраційне посвідчення Серія КВ № 19945-9745ПР від 28.05.2013 р.</p> <p><i>Затверджено: Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p><i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)</i></p> <p>ISSN 2309-1533 ISSN 2310-4864 (ел. вар.)</p> <p>Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах: РИНЦ – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+_p12420,3.html</p> <p>Підписано до друку 25.08.2015 р.</p> <p>Формат 70x108/16 Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 26,2</p> <p>Тираж 300 прим.</p> <p>Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б, м. Тернопіль, 46000</p> <p>Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб. Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції. Передрук дозволяється лише зі згоди автора.</p>	<p>Горогоцька Н.І. ОЦІНКА ЗДІЙСНЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....</p>	144	
	<u>IV. Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища</u>		
	<p>Давиденко В.М., Ходаківська О.В. ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ КОНЦЕНТРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ.....</p>	150	
	<p>Ярова Б.М. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ПРИ ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ.....</p>	157	
	<p>Гіренко Ю.О. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСТВА В УКРАЇНІ.....</p>	160	
	<u>V. Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика</u>		
	<p>Семикіна М.В., Петіна О.М., Гончарова Н.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ.....</p>	165	
	<p>Дем'яненко Т.І. ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....</p>	172	
	<p>Колесніков А.П. ТЕНДЕНЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....</p>	176	
	<u>VI. Маркетинг і ринкові відносини</u>		
	<p>Свиноус І.В., Ібатуллин М.І. РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ І ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ ОСОБИСТИМИ СЕЛЯНСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ.....</p>	180	
	<p>Студінська Г.Я. СИСТЕМНІСТЬ РОЗВИТКУ ТА ПРОСУВАННЯ БРЕНДА ЯК УМОВА ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ.....</p>	185	
	<p>Касян С.Я., Гільорме Т.В. МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ІНВЕСТУВАННЯ У СУЧАСНІ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....</p>	192	
	<p>Мороз С.Г. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ».....</p>	197	
	<u>VII. Фінансово-кредитна і грошова політика</u>		
	<p>Кнейслер О.В., Шупа Л.З. МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ.....</p>	202	
	<p>Белова І.В. ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІСКАЛЬНИХ ТА МОНЕТАРНИХ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ НА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМНОГО ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ.....</p>	208	
	<p>Діденко О.М. ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ ІНТЕНСИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНІ.....</p>	216	
	<p>Лобачева І.Ф. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....</p>	223	
	<u>VIII. Статистика, облік, аналіз та аудит</u>		
<p>Пуцентейло П.Р. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА</p>	228		
<p>Перезовова І.В. СИСТЕМНА ПАРАДИГМА КОНТРОЛІНГУ В КОНТУРАХ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....</p>	234		
<p>Довбуш Н.Є. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....</p>	242		
<u>IX. Інформаційні технології та економічна безпека</u>			
<p>Кирилюк Є.М., Процаликіна А.М. ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ</p>	248		
<p>Завгородня О.С. ПІДВИЩЕННЯ ЗАЛУЧЕНОСТІ КОРИСТУВАЧІВ У ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ.....</p>	252		
<u>Видатні постаті</u>			
<p>Шульський М.Г. АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ: ВІХИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ....</p>	257		
РЕФЕРАТИ.....	265		
АВТОРИ НОМЕРА.....	316		

Founders of the journal:
 Podolskyi State Agrarian and Technical University
 Private Institution of Higher Education “Khmelnyskyi economical University”
 Private enterprise “Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship”
 Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
 Stelmashchuk A.M.,
 Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
 Voloschuk K.B.,
 Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
 Pecheniuk A.V.,
 Candidate of Economic Sciences, associate professor

Editorial Council

Ivanysyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Kulyk S.M.
 Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
 Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:

Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
 Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
 Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
 Ivanysyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
 Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
 Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
 Mazur N.A., Dr.econ.sc.
 Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Misiuk M.V., Dr.econ.sc.
 Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc.
 Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
 Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
 Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
 Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:

Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
 Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
 Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
 Gornowicz Mirosław, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
 Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:

Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
 Petruschenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
 Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
 Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
 Yashchuk T.S., Cand. Sc. (Agricultural), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

3'2015 (58)

Contents

I. Economy and innovative development of the national economy	
Balaniuk I.F., Tkach O.V., Shelenko D.I., Balaniuk S.I. LAND LEASES RELATIONS IN AGRICULTURE.....	5
Buriak R.I. INFLUENCE OF THE CATEGORY „QUALITY“ ON THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY.....	9
Lunkina T.I. INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE ON PRINCIPLES OF SOCIAL RESPONSIBILITY.....	17
Mityay O.V. ANALYTICAL ESTIMATION OF FUNCTIONING OF FOOD ENTERPRISES AS ASPECT OF COMPETITIVENESS OF AIC OF UKRAINE...	21
Tiahunova Z.O., Bondarenko V.M. CROWDFUNDING: WORLD EXPERIENCE AND PRACTICE.....	25
Chyrak I.M. THEORETICAL PROBLEMS OF NONCONVENTIONAL MONETARY POLICY.....	33
Varlamova M.L. ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF UKRAINE'S AIC (AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX) PROCESS INDUSTRY SECTOR	37
Voronkova I.Yu. FORMATION OF PUBLIC AND PRIVATE PARTNERSHIP IN CLUSTER COOPERATION OF PUBLISHING AND PRINTING ENTERPRISES IN UKRAINE.....	42
II. Economy and competitiveness of the enterprises	
Satyr L.M. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF USING TECHNICAL MEANS AT AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	48
Osovska G.V., Feshhenko A.O. MANAGING INTELLECTUAL COMPONENT OF THE INNOVATION POTENTIAL IN THE IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AT THE ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY.....	54
Bechko P.K., Holoborodko Ya.O. ECONOMIC MECHANISMS FOR ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTITIES OF AGRICULTURAL PRODUCTION	61
Sobko O.M., Kuts L.L. CAPITAL OF COMPETENCIES AS A FUNDAMENTAL QUALITY FACTOR OF INDIVIDUAL INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE	71
Kinash I.A. ENERGY SAVING AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE.....	81
Semenova V.H. COMMERCIALIZATION MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY OF ENTERPRISES.....	86
Litvinov A.I. THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT AS THE BASE OF FORMING EFFICIENT FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE.....	93
Polozova T.V. THE MODEL OF SPATIAL AND TEMPORAL DIAGNOSTICS OF INNOVATIVE AND INVESTMENT ABILITY OF THE ENTERPRISE IN A COMPETITIVE SPACE.....	99
Kotsiurba O.Yu. CONCEPTUAL PROVISIONS OF FORMATION FINANCIAL ASSURING THE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES.....	108
Kopniak K.V., Kostunets T.A. PLANNING AND IMPLEMENTATION OF STRATEGY FOR MANAGEMENT PERSONNEL IN PROMOTING COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE.....	117
III. The economic policy of regional development and local government	
Danylenko A.S., Paska I.M. MODERN THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACHES TO EXPLICATING THE NOTION OF “RURAL REGION”.....	122
Parkhomets M.K., Solovei I.S. METHODICAL PRINCIPLES AND INDEXES OF COMPETITIVENESS ESTIMATION OF GRAIN GROWING INDUSTRY OF THE REGION.....	128
Kotko N.M. FACTORS FOR REALIZATION OF POTENTIAL OF PROGRAM PERFORMANCE BASED IMPACT ON DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION AND REFORMATION OF LOCAL GOVERNANCE.....	134
Khirivskyi R.P. EVALUATION OF LARGE AND COMMODITY PRODUCTION IN THE SECTOR OF AIC IN LVIV REGION	139
Horohotska N.I. EVALUATION OF THE IMPLEMENTATION OF DIVERSIFICATION PROCESSES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES OF IVANO-FRANKIVSK REGION.....	144

<p>Editor: Dovhan O.M.</p> <p>Recommended for publication by the decision of the Editorial Board, protocol no. 3 from 20.08.2015</p> <p>Periodicity - once a month</p> <p>Licence of government registration of printed mass media KB № 11715-586P from 08.08.2006</p> <p>Re-registered: Licence of government registration of printed mass media KB № 19945-9745IIP from 28.05.2013</p> <p>Approved: as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)</p> <p>as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)</p> <p>by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)</p> <p>ISSN 2309-1533 (Print) ISSN 2310-4864 (Online)</p> <p>The journal “Innovative economy” is included in the international scientometric databases: RYNTS – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859 INDEX COPERNICUS – http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html</p> <p>Signed for printing 25.08.2015</p> <p>Format 70x108/16. Offset paper. Printing is offset. Con. print pages 26.2</p> <p>Circulation is 300 copies.</p> <p>It has been printed from ready slides in SMP «TYPE» str. Chernivetska, 44, Ternopil, 46000</p> <p>The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others. Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors. Reprinting is permitted only with the consent of the author.</p>	<p>IV. Environmental economics and ecologization of the environment</p> <p>Davydenko V.M., Khodakivska O.V. EVALUATION OF THE ECOLOGICAL STATE OF LAND OF CHERNIHIV REGION IN CONDITIONS OF CONCENTRATION OF AGRICULTURAL LAND USE 150</p> <p>Yarova B.M. PROSPECTS OF MONETARY EVALUATION OF AGRICULTURAL LANDS IN EVALUATING EFFECTIVENESS OF STATE LAND OWNERSHIP..... 157</p> <p>Girenko Yu.O. HISTORICAL ASPECT OF HOPGROWING DEVELOPMENT IN UKRAINE..... 160</p>
	<p>V. Demography, population employment and social - economic policy</p> <p>Semykina M., Petina O., Honcharova N. TRANSFORMATION OF EMPLOYMENT AND PROBLEMS OF REALIZATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF YOUTH ON LABOR MARKET 165</p> <p>Demyanenko T.I. FORMATION AND MANAGEMENT BY LABOR POTENTIAL AT THE DOMESTIC ENTERPRISES..... 172</p> <p>Kolesnikov A.P. TRENDS OF DEMOGRAPHIC CRISIS AS THE THREAT TO ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE..... 176</p>
	<p>VI. Marketing and market relations</p> <p>Svynous I.V., Ibatullin M.I. THE DEVELOPMENT OF COOPERATIVE RELATIONS IN THE PRODUCTION AND MARKETING OF PRODUCTS BY PERSONAL PEASANT FARMS..... 180</p> <p>Studinska G.Ya. SYSTEMATIC DEVELOPMENT AND PROMOTION OF THE BRAND AS A CONDITION OF ITS EFFICIENCY..... 185</p> <p>Kasian S.Ya., Gil'orme T.V. METHODOLOGY OF ECONOMIC ASSESSMENT OF INVESTMENT INTO MODERN ENERGY EFFICIENCY TECHNOLOGIES OF THE ENTERPRISE..... 192</p> <p>Moroz S.G. MODERN APPROACHES TO DEFINITION ESSENCE OF THE CONCEPT "COMPETITIVENESS" 197</p>
	<p>VII. Financial-credit and monetary policy</p> <p>Kneysler O., Shupa L. HEALTH INSURANCE IN THE SYSTEM OF INSURANCE PROTECTION: THE ESSENCE AND PROBLEMS OF IDENTIFICATION 202</p> <p>Bielova I.V. ASSESSING THE IMPACT OF FISCAL AND MONETARY MEASURES OF STATE AUTHORITIES TO OVERCOME THE EFFECTS OF SYSTEMIC FINANCIAL RISK 208</p> <p>Didenko O.M. INDICATORS OF ESTIMATION OF REGULATION INTENSITY OF BANKING ACTIVITY IN THE COUNTRY..... 216</p> <p>Lobacheva I.F. DIAGNOSTICS OF FINANCIAL BANKING INSTITUTIONS IN MODERN CONDITIONS..... 223</p>
	<p>VIII. Statistics, accounting, analysis and audit</p> <p>Putsenteilo P.R. ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVIDING OF THE ENTERPRISE ACTIVITY 228</p> <p>Perevozova I.V. SYSTEMATIC PARADIGM OF CONTROLLING WITHIN THE SYSTEM OF ENTERPRISE MANAGEMENT..... 234</p> <p>Dovbush N.E. THE CONCEPTUAL BASIS OF BUDGETING AT THE ENTERPRISES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS..... 242</p>
	<p>IX. Information technology and economic security</p> <p>Kyryliuk Ye.M., Proshchalykina A.M. FEATURES OF PRICING ON MARKETS OF INFORMATION PRODUCTS AND SERVICES 248</p> <p>Zavgorodnia O.S. E-LEARNING USERS ENGAGEMENT RISE..... 252</p>
	<p>Outstanding people</p> <p>Shulskyi M.H. ANDRIY SHEPTYTSKYI: MILESTONES OF LIFE AND ACTIVITY..... 257</p>
	<p>.....</p> <p>ABSTRACTS 265</p> <p>INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... 316</p>

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 332.28

Баланюк І.Ф.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту
Ткач О.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу
Шеленко Д.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Баланюк С.І.,
к.е.н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника" м. Івано-Франківськ

ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНІ ВІДНОСИНИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Balaniuk I.F.,
dr.sc.(econ.), professor, head the department of accounting and auditing
Tkach O.V.,
dr.sc.(econ.), professor, head the department of marketing and management
Shelenko D.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department of accounting and auditing
Balaniuk S.I.,
cand.sc.(econ.), lecturer of department of marketing and management
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

LAND LEASES RELATIONS IN AGRICULTURE

Постановка проблеми. Набуття Україною незалежності стало поштовхом до переведення її економіки на принципово нові засади розвитку. В сільському господарстві вони найповніше проявилися у глибокому реформуванні аграрного сектора, яке спричинило перетворення у відносинах власності на землю та майно колишніх колгоспів і радгоспів та їх трансформацію в агроформування ринково-підприємницьких типів. Політичною першоосновою таких реформувань стала відмова держави від монопольної власності на землю та її безоплатна передача у володіння селян й інших громадян. Власники землі використовують її індивідуально або передають в оренду іншим господарям – сільськогосподарським підприємствам, фермерським господарствам, іншим виробничо-господарським структурам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Регулювання земельних відносин розкрито в працях Ю. Білика, П. Гайдуцького, А. Данкевича, М. Калюжного, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, І. Михасюка, П. Саблука, А. Третяка, М. Федорова, В. Юрчишина та ін. Проте особливості земельно-орендних відносин в сільському господарстві потребують більш детального дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей оренди земельних відносин та узагальнення наукової думки щодо прав орендаря на земельну ділянку, обставин купівлі та продажі землі.

В результаті поставленої мети в роботі слід вирішити наступні завдання: навести обставини, які спонукають власників до передачі землі в оренду, узагальнити законодавчу базу орендних відносин, обґрунтувати права та зобов'язання орендаря земельної ділянки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Набуття України статусу держави з ринковими відносинами передбачає здійснення комплексу заходів. Серед них важливе значення має забезпечення ринку сільськогосподарських земель, який передбачає реформування відносин власності та визначення землі товаром. До ринкових операцій, які характеризують ринок землі

відносять: купівлю-продаж землі, оренду, іпотеку, обмін. На продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні ще триває мораторій. Є дозвіл на купівлю та продаж лише земельних ділянок, які отримали власники у приватну власність для ведення особистого підсобного господарства, садівництва, присадибних ділянок та дачного і гаражного будівництва. Також купівля та продаж землі в Україні в цей час не проводиться, за обґрунтуванням вчених [1], за низки обставин:

- відсутністю платоспроможного попиту на землю з боку більшої частини населення;
- неврегульованістю на законодавчому рівні багатьох питань земельних відносин;
- недосконалістю відповідної ринкової інфраструктури;
- відсутністю ефективної системи ціноутворення на землю;
- неготовністю сільського населення брати участь у купівлі-продажі земель;
- існуючою упередженістю щодо соціально-економічної небезпеки купівлі-продажу землі.

У сучасних умовах в Україні ринок сільськогосподарських земель здійснюється за допомогою оренди, яка виступає одним із видів ринкових операцій на землю [1].

Оренда землі стає важливою складовою соціально-економічних відносин на селі. Її об'єктивною передумовою та надійним гарантом є приватна власність і ринково-підприємницькі форми господарювання.

Оренда землі в Україні бере свій початок від прийняття постанови Верховною Радою Української РСР від 18.12.1990 р. "Про земельну реформу". Відповідно до постанови, земля України була оголошена об'єктом земельної реформи та передавалася громадянам і підприємствам у постійне володіння [2]. У результаті земельної реформи здійснено приватизацію землі, яка перебувала у довічному користуванні колективних господарств. Земля у вигляді земельних часток розподілена між членами колективних сільськогосподарських підприємств і працівниками соціальної сфери села та передана у приватну власність. Власники земельних часток одержали можливість на свій розсуд розпоряджатися належною їм землею, яка до цього часу перебувала в колективному користуванні. Більшість здає її в оренду, частина власників приєднали належні їм наділи до присадибних ділянок і використовують їх за призначенням. Інші передають землю у спадщину або не витребували її.

Прискорення розвитку оренди земельних часток відбулося після проведення розпаювання сільськогосподарських угідь на основі Указу президента України від 10.11.1994 р. "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва". У зазначеному указі право на земельну частку визнавалося об'єктом купівлі-продажу, успадкування, дарування, обміну та застави [3].

Законодавчу базу орендних відносин забезпечено Земельним кодексом України та Законом України "Про оренду землі". Відповідно до Закону України "Про оренду землі", трактування поняття "оренда землі" подається як "засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності".

Внаслідок аграрних перетворень створено нові організаційно-правові структури, які функціонують на власній або орендованій землі. Попри всі відмінності між різними формами господарювання спільним залишається використання орендованої землі та колективної праці. Як наслідок, власники земельних паїв передають належні їм ділянки в оренду сільськогосподарським підприємствам, членами (працівниками) яких вони були раніше. Орендар, у разі потреби, наймає додаткову робочу силу [4, с. 42–43].

Фактично на Прикарпатті власники земельних часток розпорядилися належною їм землею таким чином:

- передали землю в оренду різним агроформуванням та уклали відповідні договори;
- використали належну їм землю для господарювання без створення юридичної особи;
- одержали земельні частки та приєднали їх до присадибних ділянок;
- не поновили договори оренди;
- не вимагали належну їм землю.

Існують обставини, які спонукають власників до передачі землі в оренду. До них, за висновками низки науковців [5, с. 115], належать:

- можливість розпоряджатися правом власності на свій розсуд і утверджувати себе як власника шляхом передачі в оренду земельних паїв;
- підвищення добробуту, а також вищий рівень соціального захисту;
- можливість надавати матеріальну допомогу та підтримку родині за рахунок одержаної орендної плати;
- збереження за орендодавцем права вимагати від орендаря дбайливого ставлення до землі, а також підвищення ефективності її використання;
- збереження за власниками земельних ділянок, які здаються в оренду, можливостей пошуку більш надійного партнера, якщо даний орендар не влаштовує орендодавця.

Регулювання орендних відносин з приводу земельних ділянок між орендодавцем й орендарем

регулюється відповідним договором. Договір оренди землі – це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння та користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства [6]. Відповідно до чинного законодавства, державної реєстрації договорів оренди землі не передбачено. Згідно із Законом України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень”, обов'язковій державній реєстрації підлягають речові права та обтяження на нерухоме майно, зокрема право оренди земельної ділянки [7]. Звідси випливає, що реєстрації підлягає не договір, а право оренди, що виникає в орендаря за таким договором [8, с. 12]. Проте в Типовому договорі оренди землі, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2004 р. № 220, зазначається, що договір оренди землі набуває чинності після підписання сторонами, його державної реєстрації та внесення відомостей про нього до державного реєстру земель [8, с. 12; 9].

Істотними умовами договору оренди землі є: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років. При передачі в оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може бути меншим як 7 років. Розмір, умови та строки внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою сторін у договорі оренди. Відповідно до законодавства, рекомендований розмір орендної плати за оренду земельних паїв – не нижче 3 % нормативної грошової оцінки ділянки. Обчислення розміру орендної плати за землю здійснюється з урахуванням індексів інфляції, якщо інше не передбачено договором оренди. Орендар має право вимагати відповідного зменшення орендної плати в разі, якщо стан орендованої земельної ділянки погіршився не з його вини [6].

Однак вихідні засади договорів, які стосуються базового показника встановлення розміру орендної плати, контролю за використанням землі з боку орендодавця, не повністю врегульовані й негативно впливають на відносини сторін у процесі оренди землі в сільському господарстві.

На практиці орендна плата в більшості випадків під час укладання договорів на оренду землі сільськогосподарського призначення встановлюється мінімальна 3 %. Враховуючи середню грошову оцінку гектара землі на Івано-Франківщині в межах 30–35 тис. грн. [10, с. 5], орендна плата складає 1–1,5 тис. грн., орендарі фактично здійснюють виплати у розмірі 3 ц зерна за 1 га. Коли у цивілізованому світі за оренду 1 га землі платять 30–50 % від урожаю [11, с. 5]. Якщо взяти мінімум, урожайність тільки 30 ц зерна із 1 га та орендну плату 30 %, тоді виплата складе 9 ц за га орендованої землі.

На переконання експертів, орендна плата має залежати від іншого базового показника – від родючості землі, від реально зібраного врожаю [11, с. 5].

Орендодавець має право вимагати від орендаря: використання земельної ділянки за цільовим призначенням згідно з договором оренди; дотримання екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів, додержання державних стандартів, норм і правил; дотримання режиму водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон, зон особливого режиму використання земель та територій, які особливо охороняються; своєчасного внесення орендної плати. Орендодавець зобов'язаний: передати в користування земельну ділянку у стані, що відповідає умовам договору оренди; при передачі земельної ділянки в оренду забезпечувати відповідно до закону реалізацію прав третіх осіб щодо орендованої земельної ділянки; не вчиняти дій, які б перешкоджали орендареві користуватися орендованою земельною ділянкою; відшкодувати орендарю капітальні витрати, пов'язані з поліпшенням стану об'єкта оренди, яке проводилося орендарем за згодою орендодавця; попередити орендаря про особливі властивості та недоліки земельної ділянки, які в процесі її використання можуть спричинити екологічно небезпечні наслідки для довкілля або призвести до погіршення стану самого об'єкта оренди.

Орендар земельної ділянки має право:

- самостійно господарювати на землі з дотриманням умов договору оренди землі;
- за письмовою згодою орендодавця зводити в установленому законодавством порядку жилі, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі та споруди і закладати багаторічні насадження;
- отримувати продукцію та доходи;
- здійснювати в установленому законодавством порядку за письмовою згодою орендодавця будівництво водогосподарських споруд і меліоративних систем.

Орендар земельної ділянки зобов'язаний:

- приступати до використання земельної ділянки в строки, встановлені договором оренди землі, зареєстрованим в установленому законом порядку;
- виконувати встановлені щодо об'єкта оренди обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором оренди землі;
- дотримуватися режиму використання земель природно-заповідного та іншого

природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;

– у п'ятиденний строк після державної реєстрації договору оренди земельної ділянки державної або комунальної власності надати копію договору відповідному органу доходів і зборів.

У типовому договорі не передбачено права власника контролювати якість своєї землі під час використання орендарем для товарного виробництва. Суб'єкти господарювання, які одержали землю в оренду, не зобов'язані звітувати перед орендодавцем про дотримання сівозміни, внесення добрив, технологію вирощування культур, обробіток хімікатами посівів, заходи з відновлення ґрунту. Проте в основі орендних відносин між орендодавцем і орендарем мають бути показники родючості, зазначені в агрономічному паспорті ділянки, а не нормативна грошова оцінка землі. За цим критерієм власник землі може оцінити реальний стан переданої в оренду землі. Така умова виступатиме гарантією, що земельну ділянку не доведуть до виснаження й деградації [11, с. 5].

Проблемною в орендних відносинах на землю залишається також термін оренди землі. Орендодавці зацікавлені здавати землю на більш короткі терміни, а орендарі намагаються одержати земельні ділянки на триваліший період часу. Це питання має бути вирішене Верховною Радою України. Необхідно визначитися із довгостроковою орендою землі. Вже розглядалися різні пропозиції щодо мінімального терміну оренди – на 7 років, а також на 11 років. Такі строки пояснюються потребами сільськогосподарського виробництва, проте підтримки в парламенті вони не одержали [8, с. 11].

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, схваленою постановою Верховної Ради України від 11.12.2014 р. № 26, передбачається здійснити інвентаризацію та розмежування земель сільськогосподарського призначення державної, комунальної та приватної власності, а також забезпечити формування бази даних Державного земельного кадастру.

Економічну вигоду від функціонування господарств населення зумовлює, зокрема, диференціація джерел доходів, у тому числі за рахунок оренди. Сьогодні вона залишається обмеженою. У багатьох випадках господарства населення не обробляють отримані раніше земельні паї та не віддають їх в оренду через відсутність орендарів. Від цього економічні вигоди у формі орендної плати втрачають сільські жителі, потенційні орендарі зазнають збитків через недоотриману сільськогосподарську продукцію, держава – через несплату податків за незмінності доходів сільськогосподарських підприємств. Тому системність розвитку сільських територій повинна розширити взаємозв'язок домогосподарств із сільськогосподарськими підприємствами [12, с. 159].

Одним із шляхів вирішення проблемних питань з орендою земель у сільському господарстві є створення громадських організацій, а також сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Громадські організації можуть представляти й захищати права та інтереси орендодавців. З цією метою – залучати фахівців із земельного законодавства, пропонувати зміни та доповнення до типових договорів, знаходити лабораторії для агрохімічного аналізу ґрунтів, здійснювати громадський контроль за господарюванням орендарів, захищати права орендодавців у судах тощо.

Власники земельних часток можуть функціонувати у складі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, об'єднавши земельні ділянки, матеріальні та грошові ресурси, свої зусилля, чим забезпечать спільне господарювання. Ці кооперативи не платять податку на прибуток. Їх перевагою у спільному бізнесі є економія затрат, а також можливість конкурувати на ринку. Спільне ведення бізнесу дає власникам земельних часток можливість самим використовувати свою землю, не передавати її в оренду, мати робочі місця та одержувати більшу вигоду. Важливо також, що на ринок буде спрямовуватися продукція українського сільського господарства й скорочуватиметься її імпорт.

Важливе значення у використанні землі має моніторинг необроблених земельних ділянок, через відсутність у селах потенційних орендарів сільськогосподарських угідь, а також неможливість обробітку землі її власниками.

Справедлива орендна плата та контроль за збереженням родючості ґрунтів є факторами збільшення доходів сільського населення, а також збереження земель сільськогосподарського призначення від їх погіршення та знецінення.

Висновки з даного дослідження. Для орендарів вигідність оренди землі і майна полягає в тому, що в такий спосіб вони мають можливості збільшувати розмір належного їм підприємства, утверджувати себе в ролі господаря-підприємця тощо. До повного узгодження інтересів орендарів і орендодавців потрібно буде пройти нелегкий шлях. Одне із сподівань у цьому відношенні пов'язується з очікуваним збільшенням державної підтримки сільського господарства.

Література

1. Орендні земельні відносини в аграрному секторі економіки та напрями їх удосконалення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firearticles.com/economika-apk/240-orendn-zemeln-vdnosini-v-agrarnomu-sektor-ekonomki-ta-napryami-yih-udoskonalennya.html>.
2. Постанова Верховної Ради Української РСР “Про земельну реформу” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.
3. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського

виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.

4. Юрчишин В. В. Реформування аграрних відносин: аналітичний огляд / В. В. Юрчишин, В. М. Скупий. – К. : Ін-т аграрної економіки УААН, 1998. – 86 с.

5. Месель-Веселяк В. Я. Оренда земель / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров, П. І. Гайдуцький, П. Т. Саблук та ін. // Аграрна реформа в Україні. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – С. 112–122.

6. Закон України «Про оренду землі» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

7. Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

8. Дворкін Р. Земельні відносини: правове регулювання у 2015 році / Р. Дворкін // Все про бухгалтерський облік. – 2015. – № 1–2. – С. 10–12.

9. Типовий договір оренди землі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF>.

10. Мороз В. Ви ж нас не покинете / В. Мороз // Галичина. – 2015 р. – С. 5. – 10 лют.

11. Гудима В. Держава усе ще не на боці селян / В. Гудима // Галичина. – 2014 р. – С. 5. – 4 лист.

12. Баланюк С. І. Системна єдність розвитку господарств населення і сільських територій / С. І. Баланюк. – Івано-Франківськ: ЛІК, 2014. – 216 с.

References

1. “Lease land relations in the agricultural sector and areas of improvement”, available at : <http://firearticles.com/economika-apk/240-orendn-zemeln-vdnosini-v-agrarnomu-sektor-ekonomki-ta-napryami-yih-udoskonalennya.html>.

2. On Land Reform. Resolution of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.

3. On urgent measures to accelerate land reform in agricultural production, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/666/94>.

4. Yurchyshyn, V.V. and Skupyi, V.M. (1998), *Reformuvannia ahrarnykh vidnosyn: analitychnyi ohliad* [Agrarian Reform relationship. Analytical Review], IAE, Kyiv, Ukraine, 86 p.

5. Mesel-Veseliak, V., Fedorov, N., Haidutskiy, P., Sabluk, P. etc. (2005), “Lease of lands”, *Agrarian Reform in Ukraine*, NNC IAE, Kyiv, Ukraine, pp. 112–122.

6. On leasing the land. Law of Ukraine, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/161-14>.

7. Law of Ukraine, On State Registration of Rights to Real Estate and Their Encumbrances, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1952-15>.

8. Dworkin, R. (2015), “Land relations: legal regulation 2015”, *Vse pro bukhgalterskyi oblik*, no. 1-2, pp. 10-12.

9. A typical land lease agreement, available at : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2004-%D0%BF>

10. Moroz, V. (2015), “You do not leave us”, *Halychyna*, 10 Feb, 5 p.

11. Hudyma, V. (2014), “The state is still not on the side of farmers”, *Halychyna*, 4 Nov, 5 p.

12. Balaniuk, S.I. (2014), *Systemna yednist rozvytku hospodarstv naseleння i silskykh terytorii* [System unity of farms and rural territories], LİK, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 216 p.

УДК 006.83:334.7

Буряк Р.І.,

*д.е.н., доцент, професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ВПЛИВ КАТЕГОРІЇ «ЯКІСТЬ» НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Buriak R.I.,

*dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of marketing
and international trade department*

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

INFLUENCE OF THE CATEGORY „QUALITY” ON THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

Постановка проблеми. З нашої точки зору, лише об'єднання українського суспільства навколо ідей безперервного удосконалення і якості дозволить нашій країні вийти з економічної кризи та підвищити рівень якості життя. На жаль, впродовж більш ніж двох десятиліть незалежності нашої держави наголос робили лише на якості продукції (послуг), а не на системних підходах щодо якості. Проте, громадськість в Україні стурбована низкою важливих проблем: низьким рівнем життя переважної частини населення, забрудненням довкілля, високим рівнем смертності, безробіттям,

дефіцитом ресурсів. Вважаємо, що для вирішення всіх цих проблем суспільство повинно усвідомити місце і роль якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальні основи концепції та теорії менеджменту якості розкрито у працях відомих іноземних вчених: Е. Демінга, Д. Джурана, К. Ісікави, Й. Кондо, Т. Конті, Ф. Кросбі, Г. Тагучі, А. Фейгенбаума, Д. Харрінгтона, Ю.П. Адлера, О.В. Глічева, В.В. Єфімова, С.Д. Ільєнкової, О.М. Карпенко, М.Г. Круглова, В.А. Лапідуса, І.І. Мазура, В.Ю. Огводіна, В.В. Окрепілова та багатьох інших.

У розвиток прикладних концепцій менеджменту якості, системного управління якістю діяльності підприємств свій внесок зробили: І.Г. Венецький, В.П. Галушко, О.Д. Гудзинський, С.І. Дем'яненко, А.М. Должанський, Т.Г. Дудар, Й.С. Завадський, П.Я. Калита, В.І. Кривошочков, Д.Ф. Крисанов, Д.Г. Легеза, В.О. Мозолюк, О.І. Момот, В.К. Терещенко, С.К. Фомічов, І.І. Чайка, М.І. Шаповал та інші науковці.

Проте, проблема обґрунтування теоретико-методологічних засад еволюції категорії «якість» як чинника соціально-економічного розвитку суспільства, у взаємозв'язку з розвитком людини та її потреб, є ще недостатньо вивченою.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад еволюції категорії «якість» як ключового чинника соціально-економічного розвитку суспільства, у взаємозв'язку з розвитком людини та її потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція категорії «якість» тісно пов'язана з розвитком економіки, економічних систем та суспільства в цілому. Отже, проаналізуємо її вплив на соціально-економічний розвиток суспільства.

Спочатку розглянемо детально сутність поняття розвиток. У філософському енциклопедичному словнику термін «розвиток» трактується як незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних й ідеальних об'єктів. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкту, який виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів і зв'язків). Здатність до розвитку складає одну з загальних властивостей матерії і свідомості [10, с. 537].

Ми погоджуємося з даним визначенням, тому що розвиток дійсно зумовлює якісні зміни об'єктів, призводить до появи нових форм буття, інновацій та нововведень.

У економічній енциклопедії подано наступне визначення: *розвиток* – процес руху від нижчого до вищого (до більших досягнень), в результаті чого відбувається зміна якості предмета, явища, діяльності, перехід до новішого, прогресивнішого [12].

Тлумачення розвитку, як процесу руху від нижчого до вищого (до більших досягнень), що зумовлює зміну якості предметів, явищ, діяльності, перехід до новішого, прогресивнішого є надзвичайно слушним. У процесі еволюції людство постійно рухалось від нижчих рівнів розвитку соціально-економічних систем (первіснообщинний лад, рабовласницький лад, феодалізм) до вищих (постіндустріальне суспільство), що у свою чергу зумовило зміну якості предметів, діяльності та суспільний прогрес.

Відомий вітчизняний вчений-економіст С.В. Мочерний визначає *розвиток* як спрямовані та закономірні зміни (сутнісно-якісні) матеріальних і нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених. Розвиток буває екстенсивним, внутрішнім (джерело такого розвитку знаходиться всередині об'єкта) і зовнішнім (визначається лише зовнішніми чинниками). Розвиток тісно пов'язаний з функціонуванням різних об'єктів, проте функціонування може мати і зворотній характер. А поняття *розвиток економіки* С.В. Мочерний трактував наступним чином: закономірний процес кількісно-якісних змін у межах економічної системи, її перехід у нову якість, досконалішу форму [3, с. 274].

Таким чином, сутність розвитку пов'язують з якісними змінами, або зі змінами, які мають якісно-сутнісний характер. Взагалі, розвиток об'єкта – це перехід системи від одного її якісного стану до іншого. Цей перехід характеризується структурою, механізмом, видами, формами та направленістю. Розвиток – це не будь-яка зміна, а зміна, що пов'язана з трансформацією внутрішньої структури, що загалом є сукупністю функціонально пов'язаних між собою елементів та залежностей. Кінцевою метою розвитку є поліпшення якості життя людей, розширення їхньої можливості формувати власне майбутнє.

У свою чергу *якість життя* – це узагальнююча соціально-економічна категорія, яка включає в себе не тільки рівень споживання матеріальних благ і послуг (рівень життя), але і задоволення духовних потреб, здоров'я, тривалість життя, умови середовища, що оточує людину, морально-психологічний клімат, душевний комфорт [8].

Категорія «якість» тісно пов'язана із задоволенням потреб споживачів. Якісним вважається такий продукт, який здатний задовольняти потреби споживача та відповідає певним вимогам (нормативно-технічним документам та ін.).

У свою чергу, *потреби* – це прагнення людей мати певні блага, бажання володіти ними, відчуття нестачі, якщо таке бажання не задовольняється. Разом з розвитком людини зростають і її потреби. У сучасному суспільстві недостатньо задовольнити потреби в їжі, житлі, одязі. Дедалі більшого значення набуває задоволення духовних, культурних, освітніх потреб. Отже, потреби людини не лише кількісно

збільшуються, а й якісно змінюються [9, с. 12]. Тобто, матеріальні, духовні та культурні потреби людей якісно змінюються та є рушійною силою розвитку суспільства.

Відомий український вчений-економіст В.Д. Базилевич зазначав, що система економічних потреб є складною і постійно розвивається. Структура потреб, їхній обсяг, способи та рівень задоволення безперервно змінюються: модифікуються, ускладнюються, вдосконалюються у процесі історичного розвитку людської цивілізації. Найважливішою ознакою потреб є їхній динамічний, мінливий характер. Безперервний економічний та духовний прогрес суспільства неминуче зумовлює як кількісне, так і якісне зростання потреб [2, с. 51-52].

Ми поділяємо думку В.Д. Базилевича стосовно того, що потреби мають динамічний та мінливий характер. Зростання потреб людини стимулювало соціально-економічний розвиток суспільства, і, відповідно, зумовило підвищення вимог щодо якості продукції (послуг) та якості життя. А прагнення задовольнити зростаючі потреби споживачів є спонукальним мотивом удосконалення економічної діяльності та еволюційного розвитку соціально-економічних систем. Тобто, можна відмітити, що категорія «якість» еволюціонувала саме в тісному взаємозв'язку з соціально-економічним розвитком суспільства.

У даному контексті досить цікавими, на наш погляд, є теоретичні розробки відомого англійського економіста Томаса Мальтуса, які він виклав у своїй книзі «Нарис про закон народонаселення у зв'язку з майбутнім удосконаленням суспільства» (1798 р.). У даній праці, зокрема, Т. Мальтус досить детально проаналізував загальні закономірності та взаємозв'язки економічного та демографічного процесів розвитку суспільства.

До того ж, цінність та новизна теорії народонаселення Мальтуса полягає в тому, що вона дозволяє отримати важливі аналітичні висновки для розробки відповідної економічної політики з подолання причин бідності, обумовлених простим співвідношенням темпу приросту населення і темпу приросту життєвих благ, які визначаються так званним прожитковим мінімумом.

Безумовно, провідна ідея теорії Т. Мальтуса щодо впливу чисельності і темпів приросту населення на добробут суспільства є вірною і актуальною. Проте, його розрахунки та прогнози, виявилися, на щастя, нереальними.

Однак, Т. Мальтус багато в чому мав рацію. Наразі, найбільші темпи приросту населення спостерігаються у найбідніших країнах третього світу, які мають обмежені продовольчі ресурси, низьку продуктивність праці, є технологічно відсталими. Це поглиблює і без того складну економічну ситуацію у цих країнах. У той час, як у економічно розвинутих країнах при значно нижчих темпах приросту населення рівень споживання продуктів харчування постійно зростає, в країнах третього світу (де доходи на душу населення у десятки разів менше і є проблема перенаселення) які, відповідно, мають обмежені продовольчі ресурси неминуче постає проблема голоду. В такому випадку дійсно можна простежити причинно-наслідкову залежність між перенаселенням країни, обмеженістю продовольчих ресурсів, низькою продуктивністю праці, технологічною відсталістю та низьким рівнем життя її громадян.

Теорія Т. Мальтуса щодо впливу чисельності і темпів приросту населення на добробут суспільства є досить актуальною й у наш час. Наприкінці 70-х років ХХ століття вчені Римського клубу сформували першу концепцію суспільного розвитку, яка базувалася на комп'ютерній моделі динаміки глобальних процесів, врахувавши при цьому і теоретичні розробки Т. Мальтуса. Авторами цієї концепції були Д. Медоуз, Й. Рандерс, Д. Медоуз, які підготували колективну працю «Межі росту. Доповідь Римському клубу».

Висновки зроблені вченими змусили замислитись про майбутнє Землі. Згідно прогнозу Д. Медоуза та його колег, людство впевнено йшло назустріч катастрофі, уникнути якої було неможливо, лише прийнявши міри щодо обмеження і регулювання зростання виробництва та зміни критеріїв прогресу. Книга попереджала про те, що матеріальне зростання не може продовжуватись до безкінечності на планеті, яка має обмежені ресурси, та вимагала відмовитись від підвищення кількості (росту) на користь якості (розвитку).

Отже, починаючи з середини ХХ століття, провідні світові науковці та економісти усвідомили необхідність формування нової економічної моделі розвитку суспільства, яка б дозволила поєднати та узгодити потреби екологічної динаміки з соціально-економічним прогресом.

Існує значна кількість поглядів вчених-економістів щодо розуміння сутності та особливостей історичного розвитку суспільства. Однак, найбільш розповсюдженими є формаційний і цивілізаційний підходи до періодизації процесу економічного розвитку людства.

Фундатором *формаційного підходу* був відомий німецький економіст Карл Маркс. Карл Маркс разом з Фрідріхом Енгельсом створив цілісну та послідовну матеріалістичну систему поглядів на світ, історію людства та розвиток суспільства. Ця система поглядів має назву марксизм або марксистська філософія. К. Маркс розробив вчення про суспільно-економічні формації, зміну яких він вважав за основу періодизації історичної еволюції суспільства. Він трактував *суспільно-економічну формацію*, як: історично визначений тип суспільства, який представляє собою особливий ступінь його розвитку; суспільство, що знаходиться на певному ступені історичного розвитку; суспільство зі своєрідним відмітним характером. Категорія суспільно-економічна формація займає центральне місце в історичному матеріалізмі. Вона характеризується, у першу чергу, історизмом, а по-друге тим, що

охоплює кожне суспільство в його цілісності. В основі кожної суспільно-економічної формації є певний спосіб виробництва [10, с. 713].

На наш погляд, формаційний підхід не розкриває багатоаспектності життя, збіднює історію людського суспільства, зводячи її в основному до одного фактора – розвитку матеріального виробництва. Цей підхід практично повністю відкидає потреби людини як рушійний фактор, що стимулює соціально-економічний розвиток суспільства. Ми глибоко переконані у тім, що за відсутності товарного виробництва, конкуренції та грошей, а також за умови рівності всіх працівників відносно засобів виробництва (що є, згідно поглядів К. Маркса, основними рисами комуністичного суспільства), індивід не зможе повною мірою задовольнити свої потреби і, відповідно, людські потреби не будуть зростати без наявності таких фундаментальних економічних складових, як приватна власність, гроші, ринок та конкуренція.

На потребу глибшого наукового пізнання закономірностей еволюції суспільства вченими розроблено і широко використовується *цивілізаційний підхід* щодо пізнання розвитку людства, який, на наш погляд, описує природну еволюційну модель соціально-економічного розвитку суспільства.

У цьому контексті, спочатку розглянемо сутність поняття цивілізація. У Радянському енциклопедичному словнику подано наступне визначення: цивілізація (від лат. *Civilis* – цивільний, державний): 1) синонім культури; 2) рівень, ступінь суспільного розвитку, матеріальної і духовної культури (антична цивілізація, сучасна цивілізація); 3) ступінь суспільного розвитку, наступний після варварства (Л. Морган, Ф. Енгельс); 4) в деяких ідеалістичних теоріях – це епоха деградації і занепаду на противагу цілісності, органічності культури [7, с. 1486].

З вищенаведених визначень найбільш прийнятним, на нашу думку, є друге: цивілізація це є рівень, ступінь суспільного розвитку, матеріальної і духовної культури, і, на основі цього можна виділити різні цивілізації, наприклад, античну або сучасну. Дане трактування тісно пов'язує цивілізацію з рівнем суспільного розвитку матеріальної і духовної культури, що у свою чергу відображує саме якісну складову еволюції людства та його потреб.

У філософському словнику зазначено, що цивілізація – це основна типологічна одиниця людської історії, в основі типології лежить практичне і духовне ставлення людини до самої себе, до свого розвитку, тобто рівень рефлексії, що виражається насамперед у здатності до самозміни. Можна виділити дві основні цивілізації: традиційну і ліберальну. Крім того, існує проміжна цивілізація [14].

Відомий український вчений у сфері менеджменту якості, президент Української асоціації якості П.Я. Калита зазначав, що цивілізація – це певний ступінь розвитку суспільства, його матеріальної і духовної культури [5, с. 48].

На нашу думку, інтерес до цивілізаційної підходу – є результатом кризи формаційної теорії, своєрідна реакція на втрату щойно відкритих універсальних законів розвитку суспільства. Цивілізаційний підхід має деякі переваги перед будь-якими іншими підходами, з тих причин, що він: з'ясовує специфіку країн, регіонів, народів і націй, історичних періодів; утверджує багатоваріантність історичного процесу, дозволяє порівнювати одна з одною різні цивілізації; повертає в економічну науку нееконімічні чинники розвитку, в тому числі духовні, моральні та інтелектуальні.

Ми вважаємо, що перехід від одного ступеня зрілості цивілізації до іншого відбувається завдяки глибинним якісним змінам у продуктивних силах суспільства, зростанню продуктивності праці, підвищенню культури людини. Розвиток цивілізації тісно пов'язаний з якісними змінами у розвитку людства і саме постійне зростання потреб людини, зміни у сприйнятті нею категорії «якість», її прагнення до вищого рівня якості життя стало рушійною силою розвитку цивілізації.

Еволюція категорії «якість» в значній мірі залежить саме від рівня техніко-економічного розвитку суспільства, тобто рівня розвинення техніки (інновації, науково-технічний прогрес), галузевої структури господарства, структури виробництва та споживання.

Цю залежність демонструють теорії індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства, які у якості основної рушійної сили прогресивного соціального розвитку розглядають науково-технічний прогрес, впровадження наукових технологій у виробництво і структури соціального управління. В цьому відношенні теорії індустріального суспільства протистоять формаційному підходу (історичному матеріалізму), який визнає матеріальне виробництво основною детермінантою історії. Існує низка концепцій індустріального, постіндустріального та інформаційного суспільства, які розробляли Р. Арон, У. Ростоу, Дж. Гелбрейт, Д. Белл, О. Тоффлер, Дж. Несбітт та інші представники інституціоналізму.

Основоположником інституціоналізму є відомий американський соціаліст і соціолог Торстейн Веблен. Вимога історичного підходу в економічній науці стала одним з найважливіших положень Т. Веблена (він повертався до цієї ідеї майже в кожній своїй роботі). Веблен писав, що економічна наука повинна бути «... дослідженням живої історії матеріальної цивілізації». На його думку, необхідно було здійснити вивчення різних економічних і суспільних інститутів у їхньому розвитку, від моменту виникнення і до сучасності. Видається безперечним, що Т. Веблен певною мірою зумів реалізувати історичний підхід у своїх роботах. Він багато займався історією людського суспільства, аналізував виникнення приватної власності, класів, держави, прагнув виявити в минулому витоки тих протиріч,

які, на його думку, демонстрував сучасний йому капіталізм. У книзі «Теорія бездіяльного класу» та інших працях Т. Веблен розвиває свою історико-економічну концепцію. Він виділяв в історії низку періодів: раннє та пізнє дикунство, войовниче (хиже) і напівмирне варварство і, нарешті, цивілізацію (ремісничу і промислову). Таким чином, Веблен виділяє два протилежних типи суспільного устрою і відповідно два історично протилежних типи економічної поведінки [1, с. 24-35].

Центральне місце у дослідженнях Т. Веблена посідає ідея розвитку, динаміки і людської діяльності у всіх її проявах. Він відмічав, що за умов ринкової економіки споживачі зазнають різноманітних видів громадського і психологічного тиску, який спонукає їх приймати нерозумні рішення. Дійсно, такий тиск є, але споживач на основі власних уявлень про якість та споживчу цінність може вільно обирати товари та послуги. Т. Веблен вважав техніку і технічний прогрес головним фактором соціально-економічного розвитку та історичної еволюції за умов капіталізму. На його думку суспільні інтереси повністю збігаються з інтересами індустрії.

На наш погляд, основою розвитку та якісної трансформації суспільства є не лише психологічні чинники (суспільна психологія, інстинкти, навички і схильностей людей, звички, поведінка, традиції) та науково-технічний прогрес, а перш за все потреби людини (матеріальні, духовні, культурні та ін.), які й зумовлюють та стимулюють науково-технічний прогрес.

Досить вдало та неординарно взаємозв'язок категорії «якість» з розвитком суспільства відображено у працях видатного вченого-економіста першої половини ХХ ст. Йозефа Алоїза Шумпетера.

Найбільш відомими його працями були: «Теорія економічного розвитку» (1912 р.), «Капіталізм, соціалізм і демократія» (1942 р.), «Історія економічного аналізу» (1954 р.). Він був прихильником еволюційного підходу щодо історико-економічного розвитку суспільства.

Усебічне вивчення історії економічного аналізу привело Й. Шумпетера до висновку, що найдосконалішою на той час концепцією в політекономії була теорія загальної економічної рівноваги Л. Вальраса. Проте він вбачав у ній і суттєву ваду, яка полягала у тім, що теорія економічної рівноваги відбивала статичний стан економіки і не враховувала факторів розвитку економічних процесів [4, с. 389].

На відміну від Л. Вальраса, Й. Шумпетер пов'язував економічний розвиток з ідеєю найкращого використання наявних ресурсів та рівновагою. У динамічній концепції циклу Й. Шумпетер розглядає циклічність як закономірність економічного зростання. Він вважав, що рушійною силою процвітання є інвестиції в основний капітал, які слугують втіленню інновацій. Безперечно, інвестиції в основний капітал сприяють втіленню інновацій, а інновації, у свою чергу є основою науково-технічного прогресу, розвитку економіки та підвищення економічних і соціальних стандартів життя людей.

Прагнучи подолати обмеженість теоретичної концепції Л. Вальраса, Й. Шумпетер в центр свого дослідження поставив саме розвиток системи і ті чинники, які стають рушійними силами такого розвитку. Рушійною силою розвитку в його теорії є підприємець, визначальними соціальними рисами якого є не права власності, а особисті якості – ініціативність, далекоглядність, авторитет, готовність до ризику, здатність до інноваційної діяльності. Підприємець, завдяки таким рисам, є головним суб'єктом технічного прогресу, створюючи надлишок вартості, забезпечуючи своєю діяльністю розвиток економіки [4, с. 389].

На наш погляд, Й. Шумпетер досить слушно звернув увагу на такий фактор динамічного розвитку економіки як підприємець. Дійсно, саме підприємець забезпечує своєю діяльністю розвиток економіки та суспільства.

Виходячи з таких міркувань вченого, ми вважаємо за доцільне зробити висновок, що саме підприємницька ініціатива (яка базується приватній власності й економічних свободах) дає змогу забезпечити постійно зростаючі потреби споживачів, є джерелом інновацій та формування якісних зміни у всіх сферах життя людини, і, відповідно, є рушійною силою соціально-економічного розвитку суспільства.

Й. Шумпетер послідовно розмежовував поступові зміни, які називав ростом, і більш фундаментальні, дискретні зміни – економічний розвиток. Він дав наступне визначення: *розвиток* – це переривання стаціонарного стану, порушення статичної рівноваги, яке призводить до невизначеної майбутньої рівноваги. Й. Шумпетер описував феномен розвитку як перервність, що виникає у силу появи нових явищ [11, с. 840-841].

Ми погоджуємось з трактуванням поняття «розвиток», яке дав Й. Шумпетер. Проте вважаємо, що розвиток зумовлюють саме споживачі, які постійно прагнуть до підвищення рівня життя. Це у свою чергу зумовлює фундаментальні зміни у економічній та соціальних сферах суспільного життя.

Проаналізуємо теорії індустріального і постіндустріального суспільств, що достатньо повно, на нашу думку, відображують вплив категорії «якість» на соціальний прогрес. Французький філософ, економіст і соціолог Раймон Арон є одним з авторів теорії індустріального та постіндустріального суспільств. Він розглядав соціальний прогрес як перехід від аграрного (доіндустріального) до індустріального суспільства. Аграрним він називав традиційне, докапіталістичне суспільство, в якому панує натуральне господарство і класовий розподіл. Промислово розвинене суспільство характеризується, з його точки зору, масовим ринковим виробництвом і буржуазно-демократичним ладом. Перехід від аграрного суспільства до індустріального здійснюється завдяки науково-технічній

революції. Р. Арон вважав, що у результаті впровадження наукових технологій у виробництво й управління відбувається докорінна зміна соціальної структури, перехід суспільства на нову, вищу стадію розвитку.

Ми погоджуємося з поглядами Р. Арона стосовно того, що впровадження наукових технологій у виробництво і управління зумовлює докорінну зміну соціальної структури та перехід суспільства на нову, вищу стадію розвитку. Безперечно, головною метою індустріального суспільства повинно бути задоволення не лише матеріальних, але й духовних і культурних потреб людини.

Провідний американський економіст У. Ростоу разом з Р. Ароном був одним з перших теоретиків індустріального суспільства. У. Ростоу розробив концепцію «стадій економічного зростання», що отримала поширення у 50-60-х роках ХХ ст. Цю концепцію він виклав у своїй книзі «Стадії економічного зростання. Некомуністичний маніфест» (1960 р.). У. Ростоу прагнув створити теорію, яка була б альтернативною марксистському вченню про суспільно-економічні формації (формаційному підходу).

У. Ростоу виділяє п'ять етапів розвитку суспільства, що відрізняються між собою рівнем технологічного розвинення.

1) Стадія «традиційного суспільства» (аграрного суспільства) характеризується примітивним сільськогосподарським виробництвом, ієрархічною соціальною структурою і «доньютонівським» рівнем науки і техніки. Дана стадія охоплює історію людства до ХVІІ ст.

2) На стадії «перехідного суспільства» створюються передумови «зрушення» – переходу до принципово нового типу суспільства, заснованого на засадах промислової революції. Основними передумовами «зрушення» є: зростання продуктивності сільського господарства, поява «нового типу підприємств», які виступають як рушійна сила суспільства, зростання «націоналізму», виникнення централізованої держави.

3) Стадія «зрушення» («підйому») – це епоха «промислової революції», у процесі якої відбувається швидке зростання основних галузей промисловості і радикальна зміна методів виробництва. Цю стадію різні країни пройшли у різний історичний період: Великобританія – 1780-1800 рр., Франції і США – 1840-1860 рр.

4) Стадія «зрілості» – індустріальне суспільство, яке характеризується широким впровадженням досягнень науки і техніки, зростанням міського населення, збільшенням частки кваліфікованої праці, зміною структури зайнятості.

5) Заключною, п'ятою стадією У. Ростоу вважає «еру високого рівня масового споживання». Основними проблемами такого суспільства стають проблеми споживання, а не виробництва, основними галузями промисловості – сфера послуг і виробництва товарів масового споживання, а не традиційні галузі.

У своїй праці «Політика і стадії росту» (1971 р.) У. Ростоу додав до п'яти зазначених вище стадій шосту – стадію «якості життя», за якої на перший план виходить духовний розвиток людини. На його думку, жодна країна не може перескочити через будь-яку стадію, або пройти їх в іншому порядку.

Замість запропонованого К. Марксом принципу виділення фаз розвитку суспільства за способами виробництва У. Ростоу досить вдало, на наш погляд, запропонував враховувати інші економічні критерії – технологічні інновації, швидкість економічного зростання, зміни в структурі виробництва і т.д. Взаємозв'язок розвитку суспільства у поєднанні з еволюцією категорії «якість» та під її впливом відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Розвинення стадій економічного розвитку суспільства у взаємозв'язку з еволюцією категорії «якість»

№ з/п	Стадія	Характеристика відносно суспільства	Характеристика відносно якості
1	2	3	4
1.	“Традиційне суспільство” (хронологічно охоплює всю історію людства до ХVІІ ст.)	Примітивна ручна техніка, ручна праця, переважання сільського господарства, станово-класова структура, влада великих земельних власників, “доньютонівський” рівень науки і техніки	Якість продукції визначалася працею робітників та родючістю ґрунтів (врожайністю того чи іншого року), тому що основним видом діяльності було сільське господарство
2.	Перехідне суспільство (період підготовки передумов для підйому)	Формування централізованих національних держав, виникають банки, зростають інвестиції, поживляється зовнішня та внутрішня торгівля, з'являється новий тип людей – підприємців, які мобілізують свої заощадження з метою отримання прибутку та модернізації	Підприємці мають на меті отримання прибутку, але вони не можуть прямо впливати на виробництво у підприємствах, в які інвестували. Дана стадія є поштовхом до розуміння керівниками значення управління (підвищення, підтримки на високому рівні тощо) якості

продовження табл. 1

1	2	3	4
3.	Стадія зрушення (підйому)	Відбуваються промислові революції, сили економічного прогресу починають домінувати в суспільстві. Здійснюється розвиток в інтересах усього суспільства. Цю стадію різні країни пройшли в історично різні проміжки часу. В Англії – це (приблизно) два останні десятиріччя XVIII ст., у Франції і США – кілька десятиріч перед 1860 р.	У результаті промислових революцій та підвищення науково-технічного прогресу покращується якість життя населення. Створюються передумови щодо управління якістю. З'являються перші організації, які застосовують показники контролю якості
4.	Стадія зрілості	Характеризується постійним прогресом, удосконаленням техніки, поширенням нових технологій на всю сферу господарської діяльності, більш швидким зростанням випуску продукції порівняно зі зростанням кількості населення, збільшенням частки кваліфікованої праці. Саме цю стадію Ростоу називає "індустріальним суспільством"	Зростають обсяги виробництва продукції, споживач має вибір, а отже виробнику потрібно звертати більше уваги на її якість. Удосконалення техніки та поширення нових технологій спонукає до створення організацій з розробки стандартів та заходів із забезпечення, підвищення, гарантування якості продукції для певної галузі
5.	Стадія високого рівня масового споживання	На цій стадії змінюються пріоритети суспільства. На перший план виходить не виробництво, а споживання, тому значно зростає сфера послуг і виробництво товарів тривалого користування. На цьому етапі розвинуті країни Західної Європи та США виділили значні додаткові ресурси для соціального забезпечення населення	Удосконалюються існуючі системи менеджменту якості відповідно до вимог споживача та конкурентного зовнішнього середовища. Висока якість виготовленої продукції є конкурентною перевагою на ринку. Суспільство виходить за рамки технічної зрілості, формується суспільство добробуту
.	Стадія якості життя	На перший план виходить духовний розвиток людини, переважання сімейних та інтелектуальних цінностей над споживанням	Споживач стає все більш і більш вимогливим, що потребує нових підходів до побудови та впровадження систем менеджменту якості з врахуванням менталітету, культури та інших особливостей споживачів

Джерело: узагальнено автором на основі [4, с. 477-478] та [6]

У табл. 1 досить слушно, на нашу думку, показано вплив категорії «якість» на розвиток суспільства, відображено роль та значення якості на кожній стадії економічного росту згідно класифікації відомого американського економіста У. Ростоу. Незважаючи на те, що значна кількість економістів сприймали концепцію стадій економічного зростання досить скептично, вважаючи її занадто оглядовою (теоретичною), з нашої точки зору вона є надзвичайно актуальною, особливо з погляду яскравого відображення в ній якісних змін у розвитку суспільства.

Згідно даної класифікації (табл. 1), українське суспільство перебуває лише на початку стадії «високого рівня масового споживання». Дійсно, зростає виробництво різних видів продукції, споживач має все більший вибір товарів, а отже виробнику потрібно звертати більше уваги на їх якість для утримання ринкової частки та конкурентних позицій. Отже, якість має стати національним пріоритетом у розвитку вітчизняної економіки.

Багато економічно розвинутих країн світу (Канада, Фінляндія, Швеція, Норвегія, Австралія, Франція, Німеччина, Великобританія, Японія та ін.) вже досягли шостої стадії розвитку суспільства – стадії «якості життя». За таких умов на перший план виходить не рівень масового споживання, а духовний розвиток людини, переважання сімейних та інтелектуальних цінностей над споживанням.

Висновки з проведеного дослідження. На нашу думку, категорія «якість» справила значний вплив на соціально-економічний розвиток суспільства. Тобто, існує тісний взаємозв'язок між розвитком організаційних відносин на засадах якості та рівнями зрілості суспільства. Отже, ми вважаємо за доцільно виділити *чотири рівні зрілості суспільства* в залежності від розвитку організаційних відносин на засадах якості.

Зосередження уваги на питаннях безпечності продукції (послуг) є характерною ознакою першого рівня зрілості суспільства. При цьому безпечність продукції досягається за рахунок обов'язкового застосування методів технічного регулювання.

Другий рівень зрілості суспільства характеризується тим, що основний наголос роблять саме на якості продукції (послуг) за умови застосування стандартів, які мають добровільний характер. У даному випадку якість та безпечність продукції забезпечують ті підприємства, які жорстко дотримуються вимог стандартів.

Третій рівень зрілості суспільства передбачає, що наголос робиться на удосконаленні системи управління підприємством. При цьому, головною умовою забезпечення виробництва продукції, що

відповідає стандартам якості є наявність в організації відповідної системи управління та неухильне дотримання її вимог.

Четвертий рівень зрілості суспільства має наступні пріоритети: системне, цілеспрямоване, безперервне удосконалення підприємств та організацій, яке базується на концепціях досконалості, що зорієнтовані на перевершення цільових показників стандартів; належне ставлення до всіх зацікавлених сторін на засадах соціальної відповідальності.

Виходячи з цієї класифікації, ми можемо зробити висновок, що українське суспільство лише перейшло на третій рівень зрілості. Тобто, у нашій країні нарешті почали приділяти увагу удосконаленню систем управління підприємствами, впроваджуючи цільові системи менеджменту: якості, екологічного менеджменту, безпечності харчових продуктів, управління гігієною та безпекою праці та ін. В цьому контексті, на наш погляд, визначальним чинником розвитку суспільства може стати всеохоплююче безперервне поліпшення систем управління з застосуванням вищезазначених підсистем та системне удосконалення організацій, яке сприятиме сталому розвитку держави.

Література

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен; Пер. с англ., вступ. ст. С.Г. Сорокиной; общ. ред. В.В. Мотылева. – М.: Издательство «Прогресс», 1984. – 367 с.
2. Економічна теорія: Політекономія [підручник] / за ред. В.Д. Базилевича. – 5-те вид. – К.: Знання-Прес, 2006. – 615 с. – (Вища освіта XXI століття).
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 2 / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко, С.І. Юрій / За ред. С.В. Мочерного. – Львів. Світ, 2006. – 568 с.
4. Історія економічних учень [підручник] / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник та ін.; за ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
5. Калита П.Я. Мотивация к совершенствованию как фактор развития цивилизации / П.Я. Калита // Стандарты и качество. – 2011. – № 11. – С. 48–51.
6. Пархоменко В.М. Еволюція систем управління якістю: діалектичний підхід [Електронний ресурс] / В.М. Пархоменко // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 1 (51). – Режим доступу: http://www.ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_51/19.pdf.
7. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (председатель), М.С. Гиляров, Е.М. Жуков, Н.Н. Иноземцев, И.Л. Кнунянц, П.Н. Федосеев, М.Б. Храпченко. – М.: Издательство «Советская энциклопедия», 1982. – 1598 с.
8. Современный экономический словарь [Електронний ресурс] / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 495 с. – (Библиотека словарей «ИНФРА-М»). – Режим доступу: http://slovari.yandex.ru/~книги/Экономический_словарь/Качество_жизни.
9. Уразов А.У. Основы економічної теорії [навчальний посібник] / А.У. Уразов, П.В. Маслак, І.В. Саух. – К.: МАУП, 2005. – 328 с.
10. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичев и др. – [2-е изд.]. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 815 с.
11. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й.А. Шумпетер; [предисл. В. С. Автономова; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко; пер. с англ. В.С. Автономова, Ю.В. Автономова, Л.А. Громовой, К.Б. Козловой, Е.И. Николаенко, И.М. Осадчей, И.С. Семененко, Э.Г. Соловйова]. – М.: Эксмо, – 2008. – 864 с.
12. Економічна енциклопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/str/E-720.html>.
13. Экономический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovarei.com/content_eco/upravlenie-7284.html.
14. Философский словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovarei.com/content_fil/civilizacija-392.html.

References

1. Veblen, Thorstein B. (1984), *Teoriya prazdnogo klassa* [The Theory of Leisure Class], Translated by S.G. Sorokina; obshch. red. V.V. Motyleva, Izdatelstvo «Progress», Moscow, Russia, 367 p.
2. Bazylevych, V.D. (2006), *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia* [Economics: Political Economy], textbook, 5-te vyd., Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine, 615 p., (Vyshcha osvita XXI stolittia).
3. Mochernyi, S.V., Larina, Ya.S., Ustenko, O.A. and Yurii, S.I. (2006), *Ekonomichni entsyklopedychni slovnyk: U 2 t., T. 2* [Encyclopedic Dictionary of Economics: 2 Vol. Set, Vol. 2], editor Mochernyi, S.V., Svit, Lviv, Ukraine, 568 p.
4. Korniiichuk, L.Ya, Tatarenko, N.O., Poruchnyk, A.M. et al. (1999), *Istoriia ekonomichnykh uchen* [History of Economic Doctrines], textbook, za red. Korniiichuk, L.Ya. and Tatarenko, N.O., KNEU, Kyiv, Ukraine, 564 p.
5. Kalita, P.Ya. (2011), "The motivation to improve as a factor of the development of civilization", *Standarty i kachestvo*, no. 11, pp. 48–51.
6. Parkhomenko, V.M. (2010), «The evolution of parkhomenko, V.M. (2010), «The evolution of quality management systems, dialectical approach», *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu*, no. 1 (51), available at: http://ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_51/19.pdf (access date August 7, 2015).

7. Prokhorov, A.M., Gilyarov, M.S., Zhukov, E.M., Inozemtsev, N.N., Knunyants, I.L., Fedoseev, P.N. and Khrapchenko, M.B. (1982), *Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary], Izdatelstvo «Sovetskaya entsiklopediya», Moscow, Russia, 1598 p.

8. Rayzberg, B.A., Lozovskiy, L.Sh. and Starodubtseva, E.B. (2006), *Sovremenniy ekonomicheskiy slovar* [Modern Dictionary of Economics], 5-e izd., pererab. i dop., INFRA-M, Moscow, Russia, 495 p., available at: [http://slovari.yandex.ru/~knigi/Ekonomicheskiy slovar/Kachestvo zhizni](http://slovari.yandex.ru/~knigi/Ekonomicheskiy_slovar/Kachestvo_zhizni) (access date August 5, 2015).

9. Urazov, A.U., Maslak P.V. and Saukh, I.V. (2005), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Basics of economic theory], tutorial, MAUP, Kyiv, Ukraine, 328 p.

10. Averintsev, S.S., Arab-Ogly, E.A., Ilichev, L.F. et al. (1989), *Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Encyclopedic Dictionary of Philosophy], 2-e izd., Sovetskaya entsiklopediya, Moscow, Russia, 815 p.

11. Schumpeter, Joseph A. (2008), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [The theory of economic development. Capitalism, Socialism and Democracy], predisl. V. S. Avtonomova, Translated from German by V.S. Avtonomova, M.S. Lyubskogo, A.Yu. Chepureno, Translated from English by V.S. Avtonomova, Yu.V. Avtonomova, L.A. Gromovoy, K.B. Kozlovoy, E.I. Nikolaenko, I.M. Osadchey, I.S. Semenenko, E.G. Solovyova, Eksmo, Moscow, Russia, 864 p.

12. Economic Encyclopedia, available at: <http://enbv.narod.ru/text/Econom/encyclo/str/E-720.html> (access date August 5, 2015).

13. Economic Dictionary, available at: http://mirslovarei.com/content_eco/upravlenie-7284.html (access date August 5, 2015).

14. Philosophical Dictionary, available at: http://mirslovarei.com/content_fil/civilizacija-392.html (access date August 5, 2015).

УДК 338.43:005.35

**Лункіна Т.І.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту
Миколаївський національний аграрний університет**

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

**Lunkina T.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of finance and credit department
Mykolayiv National Agrarian University**

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE ON PRINCIPLES OF SOCIAL RESPONSIBILITY

Постановка проблеми. Інноваційна модель розвитку будь-якої країни побудована на новітніх досягненнях, відкриттях та наукових винаходах. Інтеграційні процеси у світову економічну систему України на основі інноваційного розвитку неможливі без запровадження та використання принципів соціальної відповідальності як у державі, так і на рівні окремих бізнесових структур. З метою досягнення збалансованості, як основи ефективного розвитку економіки, важливо, окрім сировинного та ресурсного забезпечення країни, здійснювати підготовку висококваліфікованих трудових ресурсів, досягати екологічного та заощадливого ставлення до навколишнього середовища, виховувати соціально-свідомих громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної відповідальності набуває все більшої популярності як у світі, так і в Україні. Серед відомих науковців, які досліджують соціальну відповідальність та її вплив на інноваційний розвиток держави варто відмітити О.Ю. Єрмакова, Е.Карнегі, Р. Колишка, Ф. Котлера, О. Лазоренка, В.П. Панченка, О. Шелдона та інших. Проте, із постійним розвитком економіки країни питання інноваційного розвитку на засадах соціальної відповідальності постійно потребують дослідження та удосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інноваційного розвитку України на засадах соціальної відповідальності та обґрунтування основних напрямів розвитку даного контексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародний індекс конкурентоспроможності визначає п'ять типів економіки: інноваційна економіка, від ефективності до інновацій, ефективна економіка, від індустрії до ефективності, індустріальна економіка. У розвинутих країнах світу, таких як Японія, США, Фінляндія (всього входить 38 країн), де зосереджено увагу на інноваційній економіці, уряд запроваджує політику соціальної відповідальності як невід'ємну складову інноваційного розвитку. Україна належить до типу ефективної економіки (всього входить 33 країни). На сьогоднішній день, для стабілізації економіки України та підвищення рівня конкурентоспроможності уряду необхідно зосередити увагу на стимулюванні підприємств, організацій для запровадження принципів соціальної

відповідальності як невід'ємної складової інноваційного типу розвитку. Тому на державному рівні необхідно активізувати роботу щодо національної політики з соціальної відповідальності, адже вигоди від запровадження соціальної відповідальності на глобальному рівні можуть бути такі: зближення з ЄС, отримання інвестицій та вихід на нові ринки тощо.

Вплив соціальної відповідальності на інноваційний розвиток та на конкурентоспроможність держави обумовлений такими складовими:

- економія (заощадливе ставлення), а отже здешевлення виробництва;
- підготовка висококваліфікованих працівників;
- виробництво «екологічних товарів»;
- збільшення кількості інновацій;
- підвищення репутації підприємства, в цілому в державі тощо.

Соціальний розвиток будь-якої країни визначається за допомогою набору певних показників, таких як, наприклад: індекс людського розвитку (у 2014 році Україна посіла 83 місце із 187 країн), ВВП на душу населення, очікувана тривалість життя тощо (табл.1).

Таблиця 1

Соціальний розвиток окремих країн світу (дані 2014 року)

Країна	ВВП на душу населення (дол. США)	Очікувана тривалість життя	Письменність серед дорослих, %	Показник людського розвитку
США	54597	78,11	93,47	0,914
Франція	40375	80,98	98,8	0,884
Німеччина	45888	79,26	98,58	0,911
Англія	44843	80,65	98,6	0,902
Китай	54722	81,86	92,4	0,891
Японія	37390	82,12	96,52	0,890
СНД	24805	70,3	94,32	0,778
Україна	8668	68,25	95,60	0,734

Джерело: [4; 6]

Як бачимо, у 2014 році із зазначених країн Україна займає найнижчу позицію щодо: ВВП на душу населення становить 8668 дол., що в 6 разів менше, ніж у США, в 2,9 разів менше, ніж у країнах СНД; тривалості життя – менше на 10 років, ніж у США та на 2 роки у країнах СНД відповідно; показника людського розвитку. Хоча, щодо писемності, то в Україні близько 96% населення є писемним, що є позитивним.

Валовий внутрішній продукт – це основний показник економічного стану країни, характеризує ринкову вартість усіх кінцевих товарів і послуг, вироблених у межах країни за допомогою факторів виробництва, незалежно від того, кому ці фактори належать – резидентам чи іноземцям (табл. 2).

Таблиця 2

Показники соціально-економічного розвитку України протягом 2003-2014 років

Рік	ВВП, млн грн	Зведений бюджет	
		доходи млрд грн	видатки млрд грн
2003	267344	53,27	55,91
2004	345113	65,22	72,22
2005	441452	106,12	117,39
2006	544153	127,52	140,20
2007	720731	157,29	174,63
2008	948056	215,40	232,37
2009	913345	245,31	274,16
2010	1082569	255,00	307,75
2011	1302079	303,88	342,69
2012	1411238	373,96	413,61
2013	1454931	351,16	419,84
2014	1459324	377,82	441,59
2014 р. у % до 2003 р.	545,9	709,3	789,8

Джерело: [5]

За даними таблиці 2 можна зробити висновок, що ВВП України упродовж 2003-2014 років зростає, що є позитивним. Так у 2014 році, порівняно з 2003 роком, ВВП України зріс майже в 5,5 раза або на 1191980 млн грн. Негативним є те, що видатки зведеного бюджету України упродовж 2003-2014 рр. перевищують доходи бюджету України. Так, за даними таблиці 2, у 2014 році, порівняно з 2003 роком, доходи бюджету зросли у 7 разів, а видатки – майже у 8 разів. Тобто, це означає, що наша держава потребує значно більше ніж виробляє.

Щодо Миколаївської області, то видатки бюджету м. Миколаєва становили у 2014 році 1754,7 млрд грн до коригування і 1818,1 млрд грн після коригування бюджету (табл. 3).

Таблиця 3

Видатки бюджету м. Миколаєва у 2014 році, тис. грн

Видатки бюджету за функціональною структурою	Видатки бюджету	Питома вага видатків, %
Державне управління	66405	3,78
Освіта	506257	28,85
Соціальний захист та соціальне забезпечення	552707	31,49
Житлово-комунальне господарство	105619	6,02
Культура і мистецтво	70660	4,03
Правоохоронна діяльність	724	0,04
Фізична культура і спорт	32058	1,83
Будівництво	37982	2,16
Охорона здоров'я	283185	16,14
Транспорт, дорожнє господарство, зв'язок, телекомунікації та інформатика	55142	3,16
Інші послуги, пов'язані з економічною діяльністю	43940	2,50
Додаткові витрати	63379	x
Всього видатків	1754679	100,0

Джерело: [1]

У структурі видатків найбільшу питому вагу посідає соціальний захист та соціальне забезпечення, на другому місці знаходиться освіта, а на останньому місці – правоохоронна діяльність.

Якщо порівнювати бюджет м. Миколаєва 2014 року з попереднім роком, то в даному році спостерігається видаткової частини на 197,1 млн грн більше, в структурі видатків питому вагу займають освіта, соціальний захист та соціальне забезпечення, охорона здоров'я тощо. Структура бюджету не зазнала змін: лише вага соціального захисту зросла на 2,7%, інші статті змінилися на величину в межах 1%.

Якщо оцінювати загальну структуру видатків, то, на жаль, видатків на економічний розвиток майже немає. Це можна пояснити складною економічною ситуацією в державі.

Обсяг валового регіонального продукту (ВРП) по Миколаївській області у 2013 році становив 31615,5 млн грн, у порівнянні з попереднім роком збільшився на 4,5 відсотка. У вартісному виразі обсяг валового регіонального продукту області має тенденцію до поступового збільшення.

Внесок області за обсягом ВРП у національну економіку становить 2,0 - 2,2 %, що у рейтингу серед регіонів країни відповідає 15 місцю.

Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу у 2013 році становив 27001 грн, у порівнянні з 2012 роком він збільшився на 8,7 відсотка [2].

Економічно-інноваційний розвиток включає стратегії та програми, здійснення яких дозволяє регіону пристосуватися до економічних змін шляхом застосування новітніх технологій, поліпшення свого конкурентного становища з огляду на вирішальні фактори виробництва: людські ресурси, інформацію та технології, капітал та інфраструктуру.

Зміна підходів до регіонального розвитку, що відбулась у Європі стосується і України, яка спрямована на посилення ролі регіонів, органів публічної влади в регіонах у власному стратегічному плануванні та власному розвитку.

Планування регіонального розвитку на середньострокову перспективу є результатом роботи різних суб'єктів регіонального розвитку в області: від обласної ради й обласної державної адміністрації до представників асоціацій підприємців, громадськості та науковців, має стати основою для регіональних та місцевих програм розвитку.

Таким головним документом Миколаївщини є Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2020 року.

Стратегія ставить перед собою надзвичайно важливе завдання – перетворити Миколаївщину на регіон сталого економічного зростання на основі інноваційної промисловості, розвинутого транспортно-логістичного комплексу, важливий продовольчий центр країни з екологічним,

високоєфективним сільським господарством, комфортний та безпечний край, де є всі умови для всебічного розвитку людини.

Саме людина стає центром та пріоритетом розвитку. Розвиток економічного потенціалу, сільських територій та людського капіталу є лише інструментами досягнення мети [7].

Миколаївська область стала третьою областю в Україні, в якій 24 вересня 2014 року відбулось офіційне підписання Угоди про партнерство між Миколаївською обласною державною адміністрацією, Миколаївською обласною радою та Програмою розвитку ООН про запуск III фази проекту «Місцевий розвиток орієнтований на громаду».

Протягом двох фаз Проекту «Місцевий розвиток орієнтований на громаду» (2008-2014 роки) в області було реалізовано 111 мікропроектів на загальну суму понад 19 млн грн. (внесок ЄС/ПРООН становив майже 50% - 9,2 млн грн, решта - кошти бюджету та внески громад та бізнесу). Проекти реалізовувалися за такими напрямками: відновлення дитячих садків та шкіл, медичних пунктів; облаштування пунктів доступу до якісної води; встановлення енергозберігаючого вуличного освітлення тощо.

3 травня 2014 року розпочалося співробітництво з Турецьким агентством зі співробітництва та координації (ТІКА) в Україні. В області реалізуються такі 2 проекти міжнародної технічної допомоги на суму понад 100 тис. долл. США.:

1. «Здійснення внеску в інфраструктуру освіти України», у рамках якого здійснюється реконструкція нежитлової будівлі під розміщення гуртожитку для Казанківської гуманітарної гімназії (сmt Казанка);

2. «Надання підтримки у сферах охорони здоров'я та соціальних послуг», у рамках якого здійснюється реконструкція мереж електропостачання приміщень пологового будинку №3 з установкою дизель-генератора (м. Миколаїв) та облаштування територіального центру соціального обслуговування для фізичної реабілітації дітей з особливими потребами» (м. Южноукраїнськ).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, Україна має всі передумови стати інноваційно-розвинутою країною на основі соціальної відповідальності, з екологічним, високоєфективним сільським господарством, безпечним середовищем, де є всі умови для всебічного розвитку людини. Тому, на сьогоднішній нагальний питанням для держави є інноваційний розвиток на умовах соціальної відповідальності.

Література

1. Аналіз бюджету Миколаєва на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nikvesti.com/articles/49427>
2. Головне управління статистики у Миколаївській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>
3. Мораль і бізнес (Стенограма засідання Круглого столу) // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 2. – С. 128–156.
4. ООН опублікувала індекс человеческого развития в странах мира 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=3427>
5. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization>
7. Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy-mk.gov.ua/social-economics-development/strategiya>
8. Царик І.М. Особливості ринкового і державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу в умовах циклічності економіки / І.М. Царик // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1 (115). – С. 155–159.

References

1. "Analysis of Mykolayiv budget for 2014" (2014), available at: <http://nikvesti.com/articles/49427>
2. "The Main Statistics Department in Mykolayiv region", available at: <http://mk.ukrstat.gov.ua>.
3. Moral and business, (Transcript of the Round Table) (2009), *Economics and Forecasting*, no. 2, pp. 128–156.
4. "The United Nations has published the world human development index in 2014", available at <http://eurosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=3427>.
5. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua>
6. World Data Center of Geoinformatics and Sustainable Development available at: <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization>.
7. "Strategy of Mykolayiv region development up to 2020" available at: <http://economy-mk.gov.ua/social-economics-development/strategiya>.
8. Tsaryk, I.M. (2011), "Features of governmental regulation of the market and social responsibility in terms of cycling economy", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (115), pp. 155-159.

УДК 338.45:664.6(477)

Митяй О.В.,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та
комерційного і трудового права
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК АСПЕКТ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК УКРАЇНИ

Mityay O.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department of
economic theory and commercial and labor law
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ANALYTICAL ESTIMATION OF FUNCTIONING OF FOOD ENTERPRISES AS ASPECT OF COMPETITIVENESS OF AIC OF UKRAINE

Постановка проблеми. Глобальною проблемою розвитку міжнародного співтовариства є забезпечення населення будь-якої країни продовольством високої якості. Особлива роль у вирішенні продовольчої проблеми на регіональному, національному та світовому рівнях належить харчовій індустрії. Харчова промисловість є не лише завершальною функціональною ланкою виробництва продовольчої продукції, але і реальним організатором та інтегратором ефективного, раціонального і збалансованого функціонування продовольчого комплексу кожної держави.

Харчова промисловість - одна з найбільших і найважливіших галузей промисловості України. Від рівня її розвитку, стабільності функціонування залежить стан економіки та безпеки держави, розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, а також рівень життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження оцінки функціонування харчових підприємств України зробили закордонні вчені. Безпосередньо проблеми конкурентоспроможності підприємств АПК України також досліджували вітчизняні науковці, зокрема, Гришова І., Крюкова І., Кужель В., Дем'яненко М., Малік М., Макаренко І., Танасійчук Ю., Саблук П., Скопенко М., Хареба В. [1-8] та інші вчені. Однак варто зазначити, що дослідження аналітичної оцінки функціонування харчових підприємств України науковцями не здійснювалося.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення аналізу розподілу обсягів реалізованої продукції за видами діяльності, динаміки фондів і споживання основних продуктів харчування, здійснення аналітичної оцінки функціонування харчових підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успіхи та невдачі українських підприємств харчової промисловості слід розглядати як результат взаємодії низки чинників: зовнішніх (попит на ринку послуг, рівень доходів населення, стан розвитку науки, техніки і т.п.) і внутрішніх (стратегія підприємства, принципи його діяльності, наявність ресурсів і їх раціональне використання, маркетинг і ін.). Здатність підприємства підлаштовуватися до зміни технологічних, економічних і соціальних чинників - гарантія не лише його виживання в сучасних складних економічних умовах, але і успішної діяльності надалі [8, с. 4].

Цілі та пріоритети розвитку вітчизняних підприємств харчової промисловості в ринковому середовищі істотно залежать від економічних умов, в яких вони функціонують. У фазі кризи необхідно прагнути стабілізації їх фінансово-економічного стану, тому первинного значення набуває підтримка платоспроможності підприємства. Стратегія ж максимізації прибутку відкладається на другий план. Надалі, при зміні внутрішніх і зовнішніх умов в сприятливу сторону, активації на певних сегментах ринку, ця стратегія може бути реалізована повною мірою [4, с. 94].

Харчова промисловість тісно пов'язана з сільським господарством - основною технологічною ланкою продовольчого комплексу. Збалансований розвиток цих взаємозв'язаних галузей продовольчого комплексу залежить від транспортної та торгової інфраструктури. Пріоритетне значення в територіальній організації харчової промисловості мають такі економічні чинники, як сировинний, споживчий, транспортний, спеціалізація сільського господарства, науково-технічний прогрес.

Глобальна та регіональна конкуренція на продовольчих ринках спонукає виробників до диверсифікації асортиментного портфелю, складові якого здатні конкурувати зі світовими лідерами.

Крім того, здатність підприємств досягати успіху в конкурентній боротьбі значною мірою залежить від розробки та реалізації ефективної інтеграційної стратегії, яка передбачає постійний

трансферт інноваційних знань, забезпечення комплементу ресурсів і процесів їх переробки.

Харчова промисловість України складається з різних галузей виробництва, які представлені в понад 22 тис. великих, середніх і малих підприємствах різних форм власності, де виробляють майже 20% продукції від загального її обсягу.

Ці розподіли обсягу реалізованої промислової продукції за видами діяльності за останні роки підтверджують, що виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів займає одне з провідних місць в промисловості країни і з кожним роком має тенденцію до підвищення. Питома вага цієї галузі в загальному обсязі виробництва 2014 року склала 18,3% [5].

Аналіз розподілу обсягів реалізованої продукції за видами діяльності впродовж 2010-2014 рр. показав, що темпи зростання харчової промисловості збільшилися на 19,74% [5]. Вітчизняне виробництво продуктів харчування до 2000 року цілком забезпечувало потреби населення України. Впродовж 2007–2012 рр. обсяги за окремими видами продукції мають тенденцію нестримного зниження.

Так, аналіз динаміки фондів і споживання основних продуктів харчування з розрахунку на одну людину свідчить, що населення країни на даний момент забезпечується національним виробником на 50% [6]. Задоволення потреб населення України в продуктах харчування значною мірою досягається за рахунок імпорту товарів. Сьогодні у великих містах 60-70 % продовольства забезпечується за рахунок імпорту. Вступ України до СОТ збільшив долю продуктового імпорту [1, с. 54].

Збільшення імпорту призводить до руйнування вітчизняного сільського господарства. За останні роки ціни росли так, що виробництво сільськогосподарської продукції було меншим, ніж споживання.

Щоб стримати зростання цін, була збільшена частка імпорту, і це негайно вразило українських сільськогосподарських виробників, які не можуть конкурувати з європейськими підприємствами.

На рис. 1 показані результати зовнішньої торгівлі харчової промисловості та продукції сільського господарства за 2007-2014 роки. Аналіз зовнішньої торгівлі України свідчить, що впродовж усього досліджуваного періоду сальдо є позитивним і має тенденцію до зростання та становило в 2014 році 10,36 млрд. доларів США.

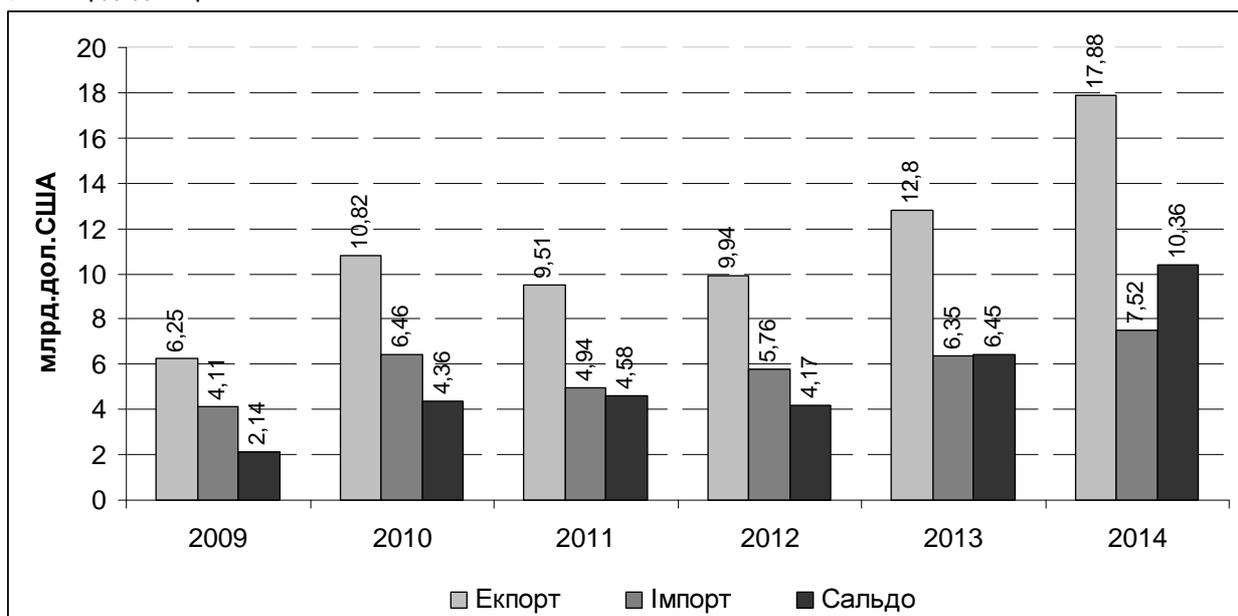

Рис. 1. Зовнішня торгівля харчової промисловості і продукції сільського господарства за 2007-2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [5]

Дослідження коефіцієнта покриття імпорту експортом по окремих товарних групах харчової промисловості та продукції сільського господарства дозволило виявити, по яких товарних групах Україна має високий рівень забезпечення, а по яких забезпечення відбувається в основному за рахунок імпорту товару.

Харчова промисловість завжди була інвестиційно-привабливою та перспективною відносно подальшого розвитку, її називають індикатором благополуччя українців і раніше вважали двигуном економічного зростання. Але падіння рівня доходів серед українців і вплив імпорту можуть докорінно змінити цю ситуацію. Сьогодні харчова промисловість України переживає падіння, але зростання цін на продукцію частково перекидає падіння виробництва в натуральному виразі. Для вирішення проблеми розвитку харчової промисловості України необхідні інвестиційні ресурси.

Для економіки України впродовж тривалого часу був характерний період зниження обсягу

капітальних вкладень в основні засоби, що стало причиною посилення тенденцій для фізичного старіння основних засобів і уповільнення темпів відтворювальних процесів в промисловості, у тому числі і в харчовій. Обмеженість інвестиційних ресурсів викликала уповільнення темпів простого відтворення в промисловості. Така ситуація стала причиною втрати конкурентоспроможності підприємствами галузі та наповнення ринку харчових продуктів товарами іноземних товаровиробників. Така тенденція зберігалася впродовж 1990-х рр. і тільки починаючи з 1997 р. стали відбуватися позитивні зміни: поступове нарощування інвестицій, зміна їх структури. Але темпи нарощування інвестицій і зараз залишаються недостатніми [2, с. 108].

Період перебудови економічних стосунків, поступового входження в ринкові умови господарювання характеризується обмеженістю інвестиційних можливостей підприємств харчової промисловості, не дивлячись на те, що підприємства галузі є одними з найбільш інвестиційно-привабливими.

Варто відмітити, що не дивлячись на постійне зростання абсолютного значення іноземних інвестицій у виробництво продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів (за 2009-2014 рр. обсяг прямих іноземних інвестицій збільшився), питома вага їх в загальному обсязі інвестицій в промисловість поступово зменшується (рис. 2), що є свідченням уповільнення темпів інвестування в харчову промисловість в порівнянні з темпами нарощування обсягів іноземного інвестування в промисловість. За даними рис. 2 можна простежити значні інвестиційні вкладення в економіку України в цілому, але приросту інвестицій у виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів майже не спостерігається.

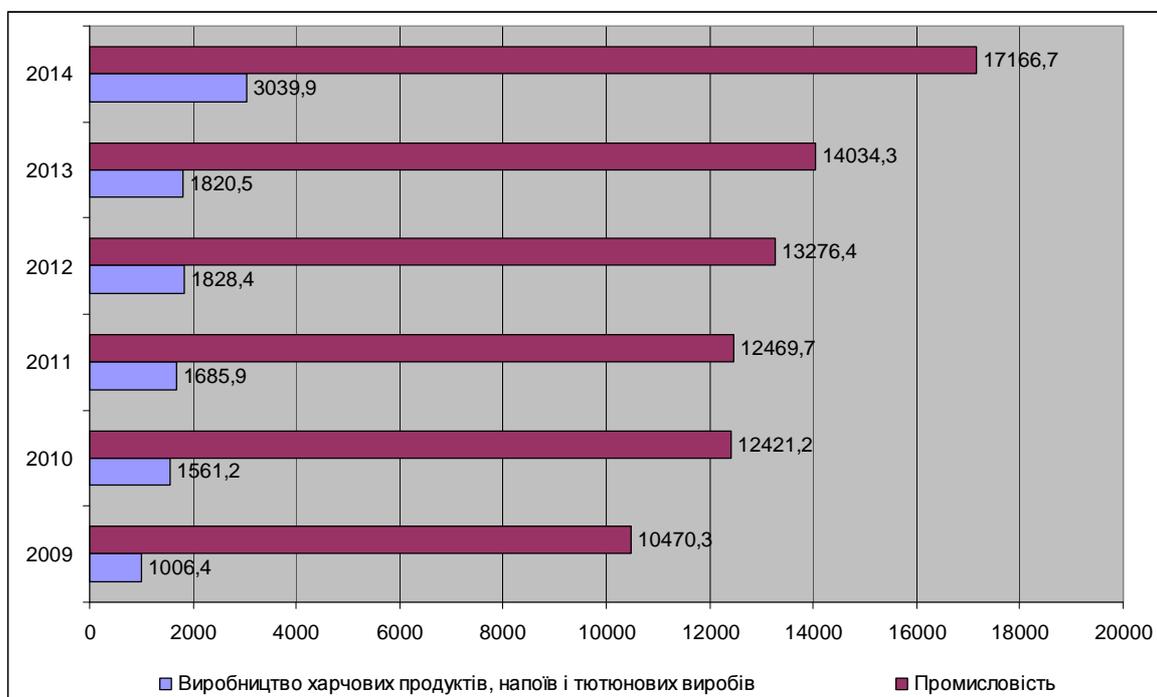

Рис. 2. Інвестиції в промисловість і виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів за 2009-2014 рр.

Джерело: складено автором на основі [5]

На жаль, існуючий рівень рентабельності виробництва продукції не дозволяє підприємствам здійснювати ефективну політику відтворення основних засобів, а існуючий рівень доходності найчастіше дає можливість лише підтримувати основні засоби в працездатному стані за допомогою проведення ремонтних робіт. Така ситуація не може не відобразитися на технологічному рівні виробничих процесів і, відповідно, на конкурентоспроможності продукції більшості підприємств промисловості [7, с. 109].

Рівень розвитку харчової промисловості будь-якого регіону країни значною мірою визначається результативністю функціонування аграрного виробництва. Від ефективності діяльності аграрного сектора економіки залежать обсяги сировини, що надходить на переробку, її якісні параметри, рівень собівартості та результативні показники діяльності переробних підприємств, конкурентоспроможність продовольчих товарів на внутрішньому та зовнішньому ринках. За останні роки у сфері агропромислового виробництва спостерігаються значні проблеми, які призвели до скорочення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зниження її якісних характеристик, втрати інтеграційних зв'язків між основними ланками АПК: виробництво сільськогосподарської сировини - його промислова переробка - реалізація продуктів харчування. Усе це призводить до зниження економічної

ефективності функціонування всіх учасників агропромислової інтеграції [3, с. 40].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, ефективний розвиток харчової промисловості має бути забезпечений тільки в контексті реалізації комплексної програми розвитку агропромислового комплексу в цілому при створенні ефективної системи взаємовідносин на всіх рівнях АПК: сільськогосподарські товаровиробники - переробні підприємства - ринкова інфраструктура. При цьому підвищення результативності господарювання всіх суб'єктів АПК і підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції можна досягти тільки за рахунок переходу на інвестиційно-інноваційну модель розвитку підприємств всіх сфер агропромислового комплексу.

Джерелами фінансування інноваційної діяльності можуть стати венчурні фірми, регіональні бюджети та засоби спеціалізованих державних фондів, засоби юридичних і фізичних осіб, іноземні інвестиції. Головне завдання полягає в створенні сприятливих умов розвитку інвестиційної діяльності в рамках регіону та стимулюванні ділової активності у сфері залучення засобів і здійснення інноваційної діяльності та наукових розробок.

Отже, впровадження інтеграційних стратегій розвитку та формування на їх основі інтегрованих об'єднань в харчовій промисловості дозволить нарощувати обсяги виробництва якісною сільськогосподарською сировиною та харчовими продуктами. Це створить передумови для забезпечення продовольчої безпеки країни, узгодження вітчизняних стандартів якості зі світовими вимогами, реалізації експортного потенціалу, розширення ринків збуту, заміни статусу учасника світової торгівлі сировиною на одного з лідерів - експортерів продуктів харчування.

Література

1. Гришова І.Ю. Аналіз ринку птицеводства в контексті конкурентоспособності харчової промисловості України / І.Ю. Гришова // Актуальні проблеми економіки і управління. – 2014. – Вип. 3. – С. 53-60.
2. Кужель В.В. Класифікація вимірів впливу соціальної відповідальності бізнесу на економічні процеси агропродовольчої сфери / В.В. Кужель // Інноваційна економіка. – 2014. – №3(52). – С. 107-113.
3. Крюкова І.О. Стратегічні імперативи розвитку агропродовольчого ринку України / І.О. Крюкова, О.В. Назаренко // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 4(14). – С. 36-42.
4. Макаренко І.О. Сучасні механізми стабілізації діяльності підприємств харчової промисловості / І.О. Макаренко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 2(56). – С. 93-100.
5. Статистичний збірник України за 2014 рік [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Статистичний збірник «Баланси фондів і споживання основних продуктів харчування населенням України» [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Скопенко М.С. Сучасний стан і перспективи розвитку харчової промисловості України на основі формування інтегрованих структур / М.С. Скопенко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4(118). – С. 103-110.
8. Хареба В. Наукове забезпечення розвитку харчової промисловості України / В. Хареба // Харчова і переробна промисловість. – 2011. – № 2-3(354). – С. 4-7.

References

1. Grishova, I.Yu. (2014), "Analysis of the market of poultry farming in the context of the competitiveness of the food industry in Ukraine", *Aktualnyye problemy ekonomiki i upravleniya*, issue 3, pp. 53-60.
2. Kuzhel, V.V. (2014), "Classification of impact measurements of social responsibility in business on economic processes in agricultural and food sphere", *Innovatsiina ekonomika*, no. 3(52), pp. 107-113.
3. Kriukova, I.O. (2014), "Strategic imperatives of agro-food market of Ukraine", *Ekonomika: realii chasu*, no. 4(14), pp. 36-42.
4. Makarenko, I.O. (2008), "Modern mechanisms of stabilization of the food industry", *Aktualnye problemy ekonomiki*, no. 2(56), pp. 93-100.
5. The State Statistics Service of Ukraine, *Statistical collection Ukraine on 2014*, available at: <http://ukrstat.gov.ua>
6. The State Statistics Service of Ukraine (2014), *Balances assets and consumption of basic foodstuffs population Ukraine*, available at: <http://ukrstat.gov.ua>
7. Skopenko, N.S. (2013), "The current state and prospects of Ukraine's food industry through the formation of integrated structures", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 4(118), pp. 103-110.
8. Khareba, V. (2011), "Scientific support of food industry of Ukraine", *Kharchova i pererobna promyslovist*, no. 2-3 (354), pp. 4-7.

УДК 658.14.012.22

Тягунова З.О.,
к.е.н, доцент кафедри менеджменту,
Бондаренко В.М.,
к.е.н., доцент кафедри маркетингу
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

КРАУДФАНДИНГ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПРАКТИКА

Tiahunova Z.O.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of management department
Bondarenko V.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of marketing department
Higher Educational Institution of Ukoopspilka
“Poltava University of Economics and Trade”

CROWDFUNDING: WORLD EXPERIENCE AND PRACTICE

Постановка проблеми. Сучасний розвиток ІТ-технологій та пошук нових методів розвитку і шляхів фінансування молодого бізнесу зумовив виникнення такого явища як краудфандинг. За останні 5 років ринок краудфандингу має щорічний приріст не менше 60%. Така популярність серед інвесторів зумовлена можливістю швидкого доступу до бізнес-ідей та можливості розвитку перспективних секторів бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основним джерелом інформації щодо краудфандингу є низка закордонних досліджень, авторами яких є І.А. Рамсі, Д.М. Лінн, С. Бечтер, С. Йенцш, М. Фрей, К. Сігар та інші. Їхні роботи присвячені визначенню основних положень краудфандингу, його значення для розвитку малого та середнього бізнесу. Серед вітчизняних дослідників на увагу заслуговують праці О.С. Марченка, Л.А. Некрасової, М.В. Давиденка, В.Г. Поліщук та В.І. Прокоп, В. Артамонова, Н. Гончарук, М.Ю. Петрушенка, О.В. Дудкіна, що зосередили свою увагу на застосуванні краудфандингу як нового інструменту фінансування та кредитування. Однак залишається низка малодосліджених положень стосовно краудфандингу як інноваційної форми інвестування, що й зумовило актуальність дослідження.

Постановка завдання. Дослідження явища краудфандингу як інноваційної форми інвестування, процесу його розвитку, визначення основних форм та видів, світової практики правового регулювання та можливостей застосування в українському економічному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі існування явища краудфандингу на достатньому рівні визначено його практичну складову функціонування, однак залишається малодослідженим теоретичне обґрунтування сутності та методології функціонування, а також вплив та взаємозв'язок з традиційними формами інвестування та інноваційної діяльності в економіці.

Аналіз літературних джерел [2; 7; 12; 14; 15; 17; 19; 21; 24] дозволяє сформулювати сучасне бачення сутності поняття «краудфандинг» (табл. 1):

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «краудфандинг»

Автор	Визначення
1	2
Ramsey, Y. A., [19, с. 2]	Процес збору грошей, щоб допомогти перетворити перспективні ідеї в реальний бізнес, шляхом підключення об'єктів інвестування з потенційних прихильників.
Lynn, D. M., [14, с. 42]	Відносно новий продукт соціальних медіа, який забезпечує фінансування для різних підприємств.
Bechter, C; Jentzsch, S; Frey, M., [7, с. 953]	Підхід до підвищення капіталу, необхідного для проекту або підприємства, апелюючи до великої кількості звичайних людей, на основі малих внесків (1\$ - 100\$).
Sigar, K., [21, с. 480]	Стратегія формування капіталу, за рахунок внесків невеликої кількості коштів від великої кількості людей.
European Crowdfunding Network, [12]	Механізм об'єднання і розподілу відносно невеликих фінансових вкладень від широкої аудиторії прихильників в обмін на акції або зобов'язання віддачі фінансових результатів та інші нефінансові вигоди, де прихильники люди або організації, які, як правило, через мережу Інтернет, спільно підтримують інших людей або організацій.

продовження табл. 1

1	2
Wheat, R. E.; Wang, Y.; Byrnes, J. E.; Ranganathan, J., [24, с. 71]	Новий метод залучення коштів на основі Інтернет, де люди збирають кошти на спеціалізованих платформах.
Lynn, D. M.; Sabbagh, H., [15, с. 7]	Новий продукт соціальних медіа, який стає джерелом фінансування для підприємств.
Powers, T. W., [17, с. 3]	Фінансовий механізм, який дозволяє компаніям-початківцям залучати кошти від населення через веб-сайт посередників.
Марченко О. С., [2, с. 28]	Технологія соціального фінансування через Інтернет, технологія залучення соціальних інвестицій, що їх здійснюють особи, які не є інституційними інвесторами, такими як держава, бізнес, інвестиційні фонди, венчурний капітал, бізнес-яголи та ін. Головними суб'єктами соціального фінансування виступають люди («натовп»), для яких внесення коштів у певні проекти (виробничі, інноваційні, культурні тощо) є заняттям тимчасовим і додатковим до основних видів їх економічної активності.

На нашу думку, краудфандинг – це інноваційна форма інвестування малого бізнесу на основі використання можливостей Інтернет. Національне інвестування у бізнес-ідеї, шляхом залучення широкого кола людей для розвитку та організації діяльності підприємства. Економіко-соціальна форма фінансування комерційних чи соціальних проектів, розвиток підприємництва.

Краудфандинг як інноваційна форма інвестування бере свій початок у 2009 році з відкриттям найпершої он-лайн платформи Kickstarter.com, що на даний момент залишається найбільшим та найефективнішим майданчиком світу. За період 2009-2013 рр. утворюється потужний світовий сектор краудфандингового інвестування, оборот якого складає приблизно 2,7 мільярди доларів США. За останніми даними налічується 672 успішно функціонуючих краудфандингових платформ (рис. 1).

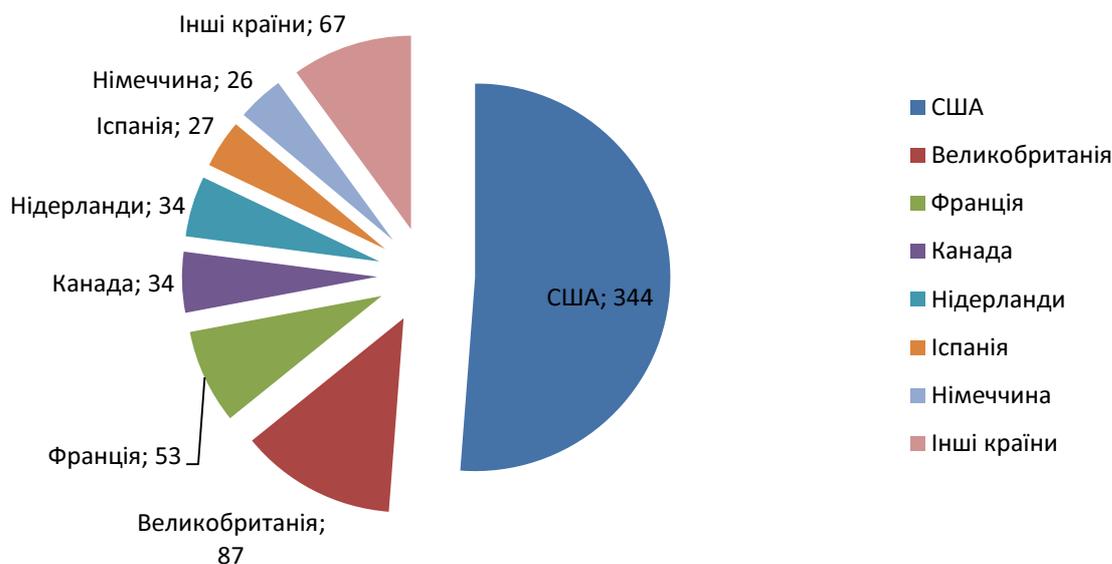

Рис. 1. Кількість краудфандингових платформ у світі на 2013 р.

Джерело: узагальнено авторами за [12, с. 15]

За 2014 рік лише на Kickstarter.com було успішно започатковано 22252 проекти, з яких найбільшу кількість серед представлених категорій складає музика (4009 проектів), ігри та фільми (3846 проектів) та видавнича справа (2064 проекти). Загальна сума інвестування у нові проекти склала 529 млн долларів США [24].

У Великобританії найбільшу частку серед краудфандингових платформ посідає Crowdcube.com, на якому загальна сума інвестицій складає 105 млн фунтів стерлінгів, де в період 2011-2013 рр. приріст інвестицій складає 562 %. Успішно реалізовано 219 бізнес-проектів та налічується 157944 інвесторів. Найбільша кількість інвестованих коштів у технологічні проекти – 71 %, інтернет бізнес – 60 %, ІТ-індустрія та телекомунікації – 55 %, споживчі товари – 51 % та сфера харчування – 49%. Найбільша кількість інвесторів вкладає кошти на початкових стадіях розвитку бізнесу чи проекту (50 %) стартапи – 24 %, розвиток вже існуючого бізнесу – 26 %, зокрема у лютому 2014 року 65 % усіх

інвестицій надійшло від вже зареєстрованих інвесторів, але 78 % з них мають лише одну інвестицію у певний проект [12].

Динаміка останніх років показує швидке зростання кількості краудфіндингових платформ у західній Європі, тому в ЄС активно створюють нішу для ведення такої форми інвестиційної діяльності. Більшість з цих платформ пропонують декілька видів краудфіндингу для своїх користувачів та пропонують свої веб-сайти двома або більше мовами. Остання обставина вказує на готовність цих платформ для роботи у великому європейському масштабі. Тим не менш, робота європейських краудфіндингових платформ часто обмежена різними національними правилами та високими витратами за додаткові послуги.

На сучасному етапі основні види (моделі) краудфіндингової діяльності поділяються на дві категорії, визначені, виходячи з цілей і очікувань інвесторів. До першої групи видів (моделей) відноситься нефінансовий краудфіндинг. У цьому випадку мотиви інвесторів можуть бути найрізноманітнішими, наприклад, прагнення зробити внесок у загальну справу чи бажання завершити продукт або послугу в стадії розробки. Друга група видів (моделей) краудфіндингу, яка також називається краудінвестинг, мають виключно фінансовий характер, з метою отримання прогнозованого прибутку та впевненості в життєздатності даної бізнес-моделі (рис. 2).

Рис. 2. Види (моделі) краудфіндингу

Джерело: [10, с. 4]

Найбільш популярною моделлю краудфіндингу в Європі є винагорода (близько половини проектів), з пожертвування та кредитування – друге місце (кожна близько 25 відсотків). Сума інвестицій прямо пропорційно залежить від використовуваної моделі. В середньому, сума через пожертвування сягає 1054 євро; винагорода – 1732 євро; кредитування – 3540 євро та акції – 143085 євро. Таким чином, моделі на основі акцій використовуються не часто, але вони можуть зібрати найбільший рівень фінансування [12].

Сутність нефінансових видів (моделей) краудфіндингу полягає в намаганні власників бізнес-проекту отримати підтримку, апелюючи на емоційних аспектах кампанії (ідеї, проекту), виділивши свої благодійні мотиви; до інтересів або з цікавості потенційних прихильників (інвесторів), або шляхом створення потреби в товарі чи послугі для цільової аудиторії інвесторів. Сутність нефінансових видів (моделей) краудфіндингу полягає у наступному:

1. При *пожертвуванні* компанія обіцяє виконати певне завдання або активність (наприклад, дослідження раку), і покладається на альтруїстичні мотиви інвестора (тобто фінансову допомогу нужденному);

2. При використанні *винагороди* компанія обіцяє інвесторам символічну винагороду, яка може бути значно менша за інвестовані кошти;

3. При *попередньому продажі* компанія обіцяє інвесторам надати прототип, готовий продукт, або послугу протягом обмеженого періоду часу, пропорційному фінансуванню інвесторів.

Поряд зі збором грошей, ключовою перевагою для компанії в цій групі є можливість отримати кошти від потенційних клієнтів та миттєвий зворотний зв'язок від того, чи має їх запропонований продукт або послуга комерційний потенціал. Інвестори, які бажають приєднатися до такого бізнес-проекту можуть стати першими клієнтами компанії й отримати продукти або послуги.

Фінансові види (моделі) краудфіндингу пропонують широкий публіці можливість інвестувати в новостворені підприємства (на ранній стадії) або надання кредитів малим і середнім підприємствам у вигляді різних правових документів (акції, інші цінні папери). Інвестор очікує отримати фінансову віддачу від його інвестицій в обмін на прийняття певних підприємницьких ризиків. Основними типами фінансових інвестицій у краудфіндингу є акції (капітал) та кредитування. Перший тип інвестицій (акції) пропонує широке розмаїття механізмів фінансування для підприємств та інвесторів:

1. Модель *розподілу прибутку / виручки* дає інвестору можливість отримати заздалегідь частку прибутку або доходу від запуску проекту, фінансованого протягом певного періоду. Це зобов'язання є чисто договірним і ніякої реальної власності або частки капіталу в компанії інвестор немає.

2. При *номінальній структурі інвестицій*, третя сторона проводить правові дії з капіталом інвестора, який є його фактичним власником. Номінальний інвестор виступає в ролі єдиного

представника від всіх інвесторів щодо їх інвестицій. Така форма інвестування вважається особливо вигідною при подальшому циклі фінансування, так як це спрощує процес прийняття рішення.

3. Інвестори можуть отримати частку капіталу компанії у вигляді *акцій*, що будуть юридично їм належати і надалі. Право голосу за цими акціями залежить від внутрішніх правил краудфандингової платформи та угоди, укладеної між підприємством та інвестором.

4. Модель *часткової участі інвестора* представляє собою договірні зобов'язання з третьою стороною, яка потім інвестує від імені всіх інвесторів в акції обраного підприємства. Право власності на капітал повністю належить третій особі, а також право голосу при прийнятті певних рішень.

5. *Конвертовані облигації* є інструментом поєднання власних і позикових коштів: облигації можуть бути перетворені в акціонерний капітал при заданій швидкості перетворення, тим самим зменшуючи первісний борг балансу, в момент наступного етапу фінансування або виходу з інвестування. Основною перевагою цього інструменту є те, що оцінка компанії виконується на більш пізньому етапі, що є сприятливим для компаній з високим потенціалом, але невизначеним майбутнім.

Останнім видом (моделлю) краудфандингових інструментів є *кредитування*, при якому широке коло інвесторів, а не комерційні банки, надають кредити фізичним особам (peer-to-peer lending / кредитування на рівних) або компаніям. Комерційні банки іноді не бажають кредитувати малий та середній бізнес, в той час як широка аудиторія дрібних інвесторів може бути готовою вкладати кошти та ризикувати. Основною перевагою кредитування для підприємств та інвесторів є швидка концентрація необхідного капіталу та отримання прибутку. Повернення коштів (прибуток) для інвестора є фіксованим, розраховуючи на те, що інвестиції окупляться в щомісячних основних і відсоткових платежах протягом всього періоду кредитування.

Розглядаючи нефінансові та фінансові види (моделі) краудфандингового інвестування, нами були виділені основні мотиви застосування цих моделей, їх переваги та недоліки, для потенційних інвесторів та підприємств чи власників бізнес-ідей (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика застосування краудфандингових видів (моделей) інвестування

Очікувана прибутковість		Перспективи власника підприємства (бізнес-ідеї)	Перспективи інвестора
Нефінансові вкладення (інвестиції)	У межах від практично нічого до пам'ятних речей або прототипу / готового продукту в залежності від розміру інвестицій	Переваги	
		Ідентифікація раних або потенційних клієнтів	Мінімальні ризики серед учасників інвестування
		Безкоштовний ринок перевірки життєздатності проекту та маркетингу	Доступ до продукту чи послуги на ранній стадії появи на ринку
		Відсутність випуску акцій, довготривалих кредитних зобов'язань	
		Недоліки	
	Інвестор не бере ніякої участі у подальшому розвитку бізнес-ідеї чи підприємства, лише одноразове фінансове вливання, обмежений зворотній зв'язок	Відсутність прибутку від інвестування в бізнес-проект Неможливість проведення аудиту проекту та цільового використання інвестованих коштів	
Фінансові вкладення (інвестиції)	Фінансова участь в отриманні доходів або прибутку з акцій або відсотків за кредитами	Переваги	
		Рівнозначний розподіл прибутку між підприємством та інвестором при застосуванні моделей кредитування та розподілу прибутку / виручки	Можливість інвестувати кошти на початкових стадіях функціонування чи розвитку малого та середнього підприємництва невеликої суми коштів з мінімальними ризиками
		Зацікавленість великих інвесторів у публічному інвестуванні в акції перспективних компаній	Платформа для отримання угод без взаємодії між бізнес-яголами
		Недоліки	
		Пасивність спостерігачів / інвесторів, якщо не залучені бізнес-яголи чи венчурний капітал	Ризик вкласти акції в стартап на ранній стадії Відмінності у законодавстві можуть впливати на отримання прибутку, якщо інвестор та підприємство з різних країн

Джерело: адаптовано за [10, с. 5]

Краудфандинг як інноваційна форма інвестування робить інвестиції в стартапи більш доступними для широкого загалу та надає доступ до капіталу для підприємств чи власників бізнес-ідей, які раніше не мали доступу до традиційних форм фінансування на ринку капіталу. Багато дрібних інвесторів шукають альтернативні способи інвестувати вільні кошти, відмовляючись від банківських вкладів чи ринків нерухомості.

Різноманітність фінансових видів краудфандингу, що стосуються використання акцій може представляти складне завдання для дрібних інвесторів, і навіть більш досвідчених гравців на цьому ринку, оскільки права інвестора можуть відрізнятися на різних краудфандингових платформах та країнах, чії законодавчі акти, що регламентують даний вид діяльності не є уніфікованими. Також важливим питанням для потенційних інвесторів залишається високий ризик інвестування коштів у стартапи, особливо на ранніх стадіях їх функціонування, оскільки успіх таких проектів важко прогнозувати.

Важливим питанням у дослідженні явища краудфандингу є правове регулювання, оскільки в Україні немає чітких правових засад щодо даного виду інвестування, які були б висвітлені певними законодавчими актами. Тому дослідження закордонного досвіду може закласти підґрунття для подальшого врегулювання даного питання в Україні.

У Великобританії 1 квітня 2014 року регулювання ринку споживчого кредитування було передано Financial Conduct Authority (FCA), у тому числі відповідальність за регулювання кредитів на основі краудфандингових платформ. Ними були розроблені правила, що регулюють фінансові форми інвестування. Правила покликані захистити інвесторів у цій частині ринку краудфандингу та забезпечити доступ споживачів, що зацікавлені в кредитуванні фізичних або юридичних осіб до чіткої інформації. Це дозволяє інвесторам оцінити ризик та володіти інформацією про позичальника. У документі чітко визначені основні вимоги щодо захисту прав споживачів, діючих фірм на цьому ринку. Наприклад, інвестовані кошти мають бути захищені та підприємства повинні відповідати мінімальним стандартам відносно наявного капіталу. Особлива увага приділена врегулюванню ситуації, якщо краудфандингова платформа з якихось причин припиняє свою діяльність, то погашення кредитів як і раніше мають стягуватись з підприємств, які отримали кредити (інвестиційні вливання), відповідно до укладеного договору, без втрати коштів. Також, відповідно до правил, FCA має повний доступ до публічної інформації підприємств, що залучають фінансові інвестиції для контролю за правдивістю інформації щодо вартості акцій, суми прибутку та виплати дивідендів тощо [9].

Також на початку 2014 року Міжнародною організацією комісій з цінних паперів (IOSCO) був опублікований робочий документ, в якому обговорювалося зростання сектору краудфандингового інвестування у глобальному аспекті. У доповіді розглядалося питання правового регулювання краудфандингової діяльності у різних країнах, де було зазначено, що регулювання фінансових інвестицій дещо відрізняється у різних країнах відповідно до виду та вимагає іншого нормативного підходу у кожному окремому випадку. Є три аспекти регулювання фінансового краудфандингу: майбутня сторона-позичальник (інвестор) / емітент; сторона-кредитор / інвестор та онлайн-платформа.

IOSCO виділяє п'ять режимів регулювання фінансових моделей (видів) краудфандингу [11, с. 29-30]:

1. Звільнення або неврегульованість через відсутність визначення.

Це відноситься до деяких країн, які не мають кредитного ринку на рівних (*peer-to-peer lending*) і, отже, не мають необхідності регулювати цю галузь. Інші країни не регулюють цей сектор через відсутність визначення щодо послуг, які надаються інвесторам і ринок, що розглядається надто малий (Туніс і Великобританія). Тим не менш, в деяких випадках є регламент, призначений для захисту інвесторів (позичальників) і, головним чином, включає в себе правила вже на місці, щоб захистити позичальника від необґрунтованих відсоткових ставок, недобросовісного надання кредиту та неправдивої реклами (наприклад, у Великобританії).

2. Регулювання в якості посередника

Залежно від визначення у законодавстві кожної країни інвестори, що кредитують на рівних (*peer-to-peer lenders*) можуть бути класифіковані як посередники або брокери. Ця класифікація, як правило, вимагає реєстрації платформи в якості посередника. Зобов'язання та вимоги до посередників можуть варіюватися залежно від законодавства. Взагалі існують правила, які встановлюють передумови для платформи, щоб зареєструватися, щоб отримати доступ до ринку. Інші правила та вимоги визначають, як платформа повинна вести свій бізнес (наприклад, ліцензування, необхідні для забезпечення кредиту та / або фінансові послуги).

3. Регулювання як банківська установа.

Відповідно до деяких законодавчих актів, онлайн-платформи класифікуються як банки через їх функції кредитного посередництва, і, отже, регулюються банками. Таким чином, краудфандингові платформи повинні отримати ліцензію на банківську діяльність; виконувати вимоги щодо розкриття інформації та інших подібних правил. Законодавчі акти, що вимагають наявності банків як регуляторів відносяться до тих країн, де промисловість порівняно мала (наприклад, у Німеччині та Франції).

4. Американська модель.

Регулювання фінансових видів краудфандингового інвестування побудоване наступним чином. На федеральному рівні кожна платформа обов'язково має бути зареєстрована в Комісії з цінних паперів та на фондових біржах (SEC). Крім того кожен кредит, що з'являється завдяки краудфандинговій платформі повинен бути зареєстрований в SEC. Кожна платформа також розглядається як публічна компанія, що має повною мірою розкривати свою інформацію про фінанси, позики та практику.

Нижче на один рівень від федеральних вимог є законодавство окремих штатів. Деякі штати на пряму заборонили практику кредитування на рівних умовах та акції (наприклад, Техас). Інші штати встановлюють обмеження на тип інвесторів, що використовують платформи кредитувати (наприклад, Каліфорнія). Крім того, якщо платформа хоче працювати у кількох штатах одночасно, то вона повинна реєструватися у них окремо та функціонувати відповідно до законів кожного штату, крім випадків, коли краудфандингова платформа стає суспільним бізнесом за допомогою первинної публічної пропозиції.

Це призвело до появи краудфандингових платформ, що функціонують у штатах, де немає жодної конкуруючої платформи. Таким чином, операції цих платформ розподілені по декількох штатах.

25 березня 2015 року SEC буй прийнятий документ про «Правила для сприяння доступу невеликих компаній до капіталу. Нові правила надають інвесторам більше інвестиційного вибору». За словами голови SEC Мері Джо Вайт, «Ці нові Правила забезпечують ефективний та працездатний шлях до залучення капіталу, а також забезпечують надійний захист інвесторів. Для Комісії залишається важливим питання пошуку шляхів для наших правил, які допоможуть у залученні капіталу для малих підприємств» [22]. Таким чином, нові правила забезпечать надійний захист всіх інвесторів, зокрема у сфері краудфандингу, а також будуть стимулювати розвиток малих підприємств та стартапів.

5. Заборона.

Деякими законодавчими актами у різних країнах заборонено практику кредитування на рівних.

Інші форми регулювання.

Інша можлива форма регулювання, яка може бути здійснена, є інвестування на рівних як колективна інвестиційна схема (CIS). Хоча це регулювання, здається, не існує, але деякі бізнес-моделі кредитування та рівних діють як колективна інвестиційна схема. TrustBuddy International, наприклад, активно управляє грошима інвесторів, і автоматично інвестує їх кошти, даючи їм обмежений вибір. Це може кваліфікуватися як колективна інвестиційна схема з метою регулювання діяльності інвесторів.

Серед інших важливих документів, що описують правове регулювання краудфандингової діяльності слід відмітити такі: Australian Government – Corporations and Markets Advisory Committee: Crowd-Sourced Equity Funding [6], Banque de France: Un Nouveau Cadre Pour Faciliter le Developpement du Financement Participatif [23], European Commission: Consultation document: Crowdfunding in the EU - Exploring the added value of potential EU action [8], Financial Conduct Authority (FCA): Consultation document: The FCA's regulatory approach to crowdfunding (and similar activities) [9], Ontario Securities Commission: Exempt market review, staff consultation paper, considerations for new capital raising prospectus exemptions [13], Securities and Exchange Commission (SEC): Proposed rules on crowdfunding [18], Review of Crowdfunding Regulation. Interpretations of existing regulation concerning crowdfunding in Europe, North America and Israel [20]. Останній документ висвітлює правове регулювання краудфандингу у 30 країнах Європи, США, Канади та Ізраїлю. На даний момент він є основним детальним аналізом існуючих законодавчих регуляторів з даного питання.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, краудфандинг як інноваційна форма інвестування набуває особливої актуальності в сучасних умовах розвитку світової економіки та ІТ-технологій. Цей сектор вже понад 5 років залишається найприбутковішим у світі та має надшвидкі темпи розвитку у всіх країнах.

Україна, перебуваючи у стадії реформування багатьох напрямів діяльності, зокрема законодавчих та економічних, впроваджуючи низку євроінтеграційних реформ, має унікальні можливості щодо розвитку краудфандингу як інноваційної форми інвестування. Залучення широкого кола міжнародних інвесторів у малий та середній бізнес допоможе подолати кризові явища в економіці, підвищити свій інвестиційний рейтинг та зайняти відповідне місце у даній ніші, оскільки багато галузей вітчизняної економіки є привабливими як для великих інвестицій, так і для дрібного інвестування у бізнес-ідеї та стартапи.

Однак подальшого дослідження потребує низка важливих питань, зокрема, адаптація світового досвіду до умов вітчизняної економіки та стану законодавчих актів; підвищення обізнаності малого та середнього бізнесу до можливостей розвитку в осередку краудфандингового інвестування; розвиток сектору краудфандингу в Україні; брендинг даного виду інвестування, державна підтримка тощо, що буде висвітлено в наступних публікаціях автора.

Література

1. Артамонов В. Когда в Украине появится краудфандинг? [Электронный ресурс] / В. Артамонов // Сайт журналу «Forbes Україна». – Режим доступа: <http://forbes.ua/opinions/1334049-kogda-v-ukraine-poyavitsya-kraudfanding>

2. Марченко О.С. Краудфандинг: соціально-економічний зміст та види / О.С. Марченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – № 4(15). – 2013. – С. 26–35.
3. Некрасова Л.А. Впровадження краудфандингу для стимулювання інноваційної діяльності підприємств України в ІТ-сфері / Л.А. Некрасова, М.В. Давиденко // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2014. – Т. 19. – С. 76-81.
4. Петрушенко Ю.М. Краудфандинг як інноваційний інструмент фінансування проектів соціально-економічного розвитку [Електронний ресурс]. / Ю.М. Петрушенко, О.В. Дудкін. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34343/1/Petrushenko_finansuvannia.pdf
5. Поліщук В.Г. Зарубіжний досвід фінансування проектів за схемою краудфандинг / В.Г. Поліщук, В.І. Прокоп // «Young Scientist». – 2014. – № 12 (15). – С. 63-66.
6. Australian Government. Corporations and Markets Advisory Committee: Crowd-Sourced Equity Funding [Electronic resource]. – Access mode: [http://www.camac.gov.au/camac/camac.nsf/byHeadline/PDFDiscussion+Papers/\\$file/CSEF_DP_Sept13.docx](http://www.camac.gov.au/camac/camac.nsf/byHeadline/PDFDiscussion+Papers/$file/CSEF_DP_Sept13.docx)
7. Bechter C. From wisdom of the crowd to crowdfunding / C. Bechter, S. Jentzsch, M. Frey // Journal of Communication and Computer. – 2011. – no. 8. – p. 951-957.
8. Consultation document: Crowdfunding in the EU - Exploring the added value of potential EU action [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/crowdfunding/docs/consultation-document_en.pdf
9. Consultation document: The FCA's regulatory approach to crowdfunding (and similar activities) [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.fca.org.uk/news/the-financial-conduct-authority-outlines-how-it-will-regulate-crowdfunding>
10. Crowdfunding innovative ventures in Europe. The financial ecosystem and regulatory landscape [Electronic resource]. – Access mode: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/crowdfunding-innovative-ventures-europe-financial-ecosystem-and-regulatory-landscape-smart>
11. Eleanor K. Crowd-funding: An Infant Industry Growing Fast. Staff Working Paper of the IOSCO Research Department [Electronic resource] / K. Eleanor, W. Shane. – Access mode: <http://www.iosco.org/research/pdf/swp/Crowd-funding-An-Infant-Industry-Growing-Fast.pdf>
12. European Crowdfunding Network [Electronic resource]. – Access mode: www.europeancrowdfunding.com
13. Exempt market review, staff consultation paper, considerations for new capital raising prospectus exemptions [Electronic resource]. - Access mode: http://www.osc.gov.on.ca/documents/en/Securities-Category4/sn_20121214_45-710_exempt-market-review.pdf
14. Lynn D.M. The crowdfunding provisions of the JOBS Act. / D.M. Lynn // Financial Executive. – 2012. – P. 42-43.
15. Lynn D.M. The JOBS Act opens door for crowdfunding offerings / D.M. Lynn, H. Sabbagh // Morrison & Forrester Social Media Newsletter. - 2012. – no. 2 (3). – P.6-8.
16. Morgan P. Crowdfunding: Commercial and Regulatory Developments [Electronic resource] / P. Morgan, R. Jordan, P. Higgins. – Access mode: http://www.klgates.com/files/Publication/0f9cc6c2-d77e-413e-874a-9e5eaae414ce/Presentation/PublicationAttachment/e79a41c0-ed47-4578-b3de-a8b5eaa1a866/Crowdfunding_seminar-slides_for_MAILING.pdf
17. Powers T.V. SEC regulation of crowdfunding intermediaries under Title III of the JOBS Act. / T.V. Powers // Banking & Financial Services Policy Report. – 2012. – no. 10 (31). – P.1-7.
18. Proposed rules on crowdfunding [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.sec.gov/rules/proposed/2013/33-9470.pdf>
19. Ramsey Y.A. What the heck is crowdfunding? / Y.A. Ramsey // Business people. – 2012. – P. 54-57.
20. Review of Crowdfunding Regulation. Interpretations of existing regulation concerning crowdfunding in Europe, North America and Israel [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eurocrowd.org/2013/10/review-crowdfunding-regulation-2013/>
21. Sigar K. Fret no more: inapplicability of crowdfunding concerns in the internet age and the JOBS Act's safeguards / K. Sigar // Administrative Law Review. – 2012. – № 2 (64). – P. 474-505.
22. The Securities and Exchange Commission today adopted final rules to facilitate smaller companies' access to capital [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.sec.gov/news/pressrelease/2015-49.html>
23. Un Nouveau Cadre Pour Faciliter le Developpement du Financement Participatif [Electronic resource]. - Access mode: <http://www.tresor.economie.gouv.fr/File/390785>
24. Wheat R. E. Raising money for scientific research through crowdfunding / R.E. Wheat, Y. Wang, J.E. Byrnes, J. Ranganathan // Trends in Ecology and Evolution. – 2012. – no. 2 (28). – P. 71-72.
25. Year in Kickstarter 2014 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.kickstarter.com/year/2014/?ref=hello>

References

1. Artamonov, V. (2012), "When crowdfunding will appear in Ukraine?", *forbes.ua*, available at: <http://forbes.ua/opinions/1334049-kogda-v-ukrainepoyavitsya-kraudfanding> [in Russian]. (access date June 30, 2015)
2. Marchenko, O.S. (2013). Kraudfandynh: sotsial'no-ekonomichnyy zmist ta vydy [Crowdfunding: socio-economic content and types]. *The National Law University, Yaroslav the Wise Herald*, no. 4 (15), p. 26-35.
3. Niekrasova, L.A. and Davydenko, M.V. (2014), "Adopting crowdfunding to stimulate the Ukrainian IT industry", *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, Vol. 19, pp. 76-81.
4. Petrushenko, Yu.M. and Dudkin, O.V. (2014), "Crowdfunding as an innovative tool for financing projects of social and economic development", available at: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34343/1/Petrushenko_finansuvannia.pdf
5. Polishchuk, V.H. and Prokop, V.I. (2014), "The foreign experience financing of projects by the scheme crowdfunding", «*Young Scientist*», no. 12(15), p. 63-66.

6. Australian Government. Corporations and Markets Advisory Committee: Crowd-Sourced Equity Funding (2013), available at: [http://camac.gov.au/camac/camac.nsf/byHeadline/PDFDiscussion+Papers/\\$file/CSEF_DP_Sept13.docx](http://camac.gov.au/camac/camac.nsf/byHeadline/PDFDiscussion+Papers/$file/CSEF_DP_Sept13.docx) (access date June 30, 2015)
7. Bechter, C., Jentzsch, S. and Frey, M. (2011), From wisdom of the crowd to crowdfunding. *Journal of Communication and Computer*, 8, p. 951-957.
8. Consultation document: Crowdfunding in the EU - Exploring the added value of potential EU action (2013), available at: http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/2013/crowdfunding/docs/consultation-document_en.pdf (access date June 30, 2015)
9. Consultation document: The FCA's regulatory approach to crowdfunding (and similar activities) (2013), available at: <http://fca.org.uk/news/the-financial-conduct-authority-outlines-how-it-will-regulate-crowdfunding> (access date June 30, 2015)
10. Crowdfunding innovative ventures in Europe. The financial ecosystem and regulatory landscape (2013), available at: <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/crowdfunding-innovative-ventures-europe-financial-ecosystem-and-regulatory-landscape-smart> (access date June 30, 2015)
11. Eleanor, K. and Shane, W. (2014), Crowd-funding: An Infant Industry Growing Fast. Staff Working Paper of the IOSCO Research Department, available at: <http://iosco.org/research/pdf/swp/Crowd-funding-An-Infant-Industry-Growing-Fast.pdf> (access date June 30, 2015)
12. European Crowdfunding Network (2012-2013), available at: <http://europeancrowdfunding.com> (access date June 30, 2015)
13. Exempt market review, staff consultation paper, considerations for new capital raising prospectus exemptions (2012), available at: http://osc.gov.on.ca/documents/en/Securities-Category4/sn_20121214_45-710_exempt-market-review.pdf (access date June 30, 2015)
14. Lynn, D.M. (2012). The crowdfunding provisions of the JOBS Act. *Financial Executive*, May, p. 42-43.
15. Lynn, D.M. and Sabbagh, H. (2012), "The JOBS Act opens door for crowdfunding offerings", *Morrison & Forrester Social Media Newsletter*, 2 (3), p.6-8.
16. Morgan, P., Jordan, R., Higgins, P. (2014). Crowdfunding: Commercial and Regulatory Developments, available at: http://klgates.com/files/Publication/0f9cc6c2-d77e-413e-874a-9e5eaae414ce/Presentation/PublicationAttachment/e79a41c0-ed47-4578-b3de-a8b5eaa1a866/Crowdfunding_seminar-slides_for_MAILING.pdf (access date June 30, 2015)
17. Powers, T.V. (2012), "SEC regulation of crowdfunding intermediaries under Title III of the JOBS Act", *Banking & Financial Services Policy Report*, no. 10 (31), pp.1-7.
18. Proposed rules on crowdfunding (2014), available at: <http://sec.gov/rules/proposed/2013/33-9470.pdf>
19. Ramsey, Y.A. (2012), What the heck is crowdfunding? *Business people*, November, pp. 54-57.
20. Review of Crowdfunding Regulation. Interpretations of existing regulation concerning crowdfunding in Europe, North America and Israel (2014), available at: <http://eurocrowd.org/2013/10/review-crowdfunding-regulation-2013/>
21. Sigar, K. (2012), "Fret no more: inapplicability of crowdfunding concerns in the internet age and the JOBS Act's safeguards", *Administrative Law Review*, 2 (64), p. 474-505.
22. "The Securities and Exchange Commission today adopted final rules to facilitate smaller companies' access to capital" (2015), available at: <http://sec.gov/news/pressrelease/2015-49.html>
23. Un Nouveau Cadre Pour Faciliter le Developpement du Financement Participatif (2013), available at: <http://tresor.economie.gouv.fr/File/390785> (access date June 30, 2015).
24. Wheat, R.E., Wang, Y., Byrnes, J. E., Ranganathan, J. (2012), Raising money for scientific research through crowdfunding. *Trends in Ecology and Evolution*, 2 (28), p.71-72.
25. Year in Kickstarter 2014 (2014), available at: <https://kickstarter.com/year/2014/?ref=hello> (access date June 30, 2015)

УДК 336.74

Чирак І.М.,
к.е.н., викладач кафедри економічної теорії
Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕКОНВЕНЦІОНАЛЬНОЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Chyrak I.M.,
cand.sc.(econ), lecturer of the department of economic theory
Ternopil National Economic University

THEORETICAL PROBLEMS OF NONCONVENTIONAL MONETARY POLICY

Постановка проблеми. Звуження площини ефективності стабілізаційної політики та сумніви в адекватності традиційних кейнсіанських рецептів за умов глобалізації посилили дискусію щодо політекономії антикризових заходів центральних банків, інтерес до яких значно зріс з настанням світової фінансової кризи. В умовах розгортання кризи, спричиненої руйнуванням основ фінансової стабільності в світі, розпочалося масове застосування неконвенціональних монетарних режимів з характерним для них зниженням відсоткових ставок та збільшенням у значних масштабах грошової пропозиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективності використання інструментів та заходів монетарної політики за умов поглиблення процесів глобалізації та посилення кризових явищ присвячені роботи таких науковців, як К. Боріо [2], Б. Бернанке [7], Дж. Бенфорд [6], В. Козюк [10], М. Фрідмен [1], Т. Хелблінг [3], М. Шпігель [7] та інших. Проте у більшості наукових досліджень замало уваги приділено аналізу ефективності використання центральними банками неконвенціональних монетарних режимів, що зумовило актуальність теми та вибір напряму дослідження у науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних підходів до з'ясування сутності, причин та особливостей використання центральними банками неконвенціональної монетарної політики, а також розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності її реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із загостренням глобальної фінансової нестабільності спостерігається значне посилення інтересу до реалізації антикризових заходів центральних банків. Теоретичні дискусії стосовно впливу підвищення глобальної торговельної та фінансової відкритості на монетарну політику засвідчують, що площина ефективності стабілізаційної політики постійно звужується. Підвищення в структурі споживання товарів, що є предметами міжнародної торгівлі, фактор спеціалізації, конкуренція за залучення капіталів, послаблення альтернативності між інфляцією та безробіттям розглядаються як детермінанти приреченості активістської політики, зорієнтованої на стабілізацію ВВП. Більше того, зміни спонукальних факторів політики, зокрема «ефект дисципліни», вказують і на ризиковість експансіоністської політики в умовах глобалізації, і на те, що традиційні кейнсіанські рецепти активістської політики сумнівні з міркувань їх адекватності сучасним умовам.

Ситуації, що характеризуються як кризи чи фінансова нестабільність, передбачають застосування так званих неконвенціональних монетарних режимів. Базова макроекономічна модель кожного з неконвенціональних режимів спирається на кейнсіанське трактування ефективності стабілізаційних заходів у короткостроковому періоді і передбачає зниження відсоткових ставок та збільшення грошової пропозиції в значних масштабах. Наприклад, ще у 1968 р. М. Фрідмен зазначав, що повоєнна монетарна політика ФРС покликана була запобігати підвищенню ставок по державних запозиченнях, нехтуючи більш природними цілями центрального банку у вигляді контролю за грошовим обігом та інфляцією, внаслідок чого відсоткові ставки втратили функцію цінових сигналів [1]. К. Боріо та П. Діс'ятат констатують, що те, що під час фінансової кризи вважається неконвенціональною монетарною політикою, ще у 1960-х роках сприймалось як норма поведінки центральних банків, зорієнтованих на підтримку сукупного попиту [2].

Незважаючи на те, що активістська політика в монетарній теорії піддається критицизму, більшість акцій центральних банків, спрямованих на подолання наслідків кризи, зводяться до наступних стереотипних теоретичних аргументів. У випадку, коли епіцентром шоку є фінансовий сектор, масштабні ін'єкції ліквідності покликані нормалізувати довіру до фінансових установ та відновити їх спроможність кредитувати економіку, оскільки саме від неї залежить глибина спаду [3]. Якщо ж проблема торкається не стільки ліквідності, скільки платоспроможності у фінансовому секторі,

то дії центральних банків мають бути більш радикальні та стосуватись як прямої, так і опосередкованої підтримки ліквідності фінансового сектора, участі у програмі рекапіталізації тощо, тобто стосуватись значно ширшого кола питань, аніж виключно відновлення довіри між учасниками ринку. Звідси, центральним банкам замало перебудови лише операційної політики для розширення доступу банків до можливості збільшення обсягу своїх резервів.

Підвищення ліквідності банківської системи досягається через зростання обсягу банківських резервів, незадіяних в активних операціях. Звідси політика щодо резервів може реалізовуватись через посередництво відсоткових ставок, а може передбачати кількісний вплив, або таргетування обсягу резервів [2]. В обох випадках вважається, що збільшення банківських резервів відновлює ліквідність фінансових установ та дозволяє підтримувати систему платежів в нормальному стані. Величина відсоткової ставки є важливою, оскільки вона дозволяє принаймні частково зберігати систему цінкових сигналів і впливати на рішення фінансових установ. Тому підтримання навіть незначної позитивної ставки дозволяє зберігати систему цінкових сигналів й частково нейтралізувати проблему морального ризику. Встановлення ж нульової відсоткової ставки означає, що банки можуть залучати резерви, не здійснюючи плати за це. Банки, формуючи резерви під нульові ставки, повинні знизити ставки по кредитах, тим самим стимулюючи сукупний попит.

Однак, теоретична модель нульових відсоткових ставок виявилась недостатньо ефективною. У випадку, коли шок переростає у масштабну фінансову кризу, у яку втягнуті усі сегменти фінансової системи, навіть політика нульових відсоткових ставок не дає очікуваних результатів. Покладена в основу неконвенціональних заходів політика нульових відсоткових ставок не гарантує збільшення резервів, оскільки для того, щоб вони зросли необхідний попит з боку банків. Якщо банки не пред'являють попит на резерви навіть під нульові відсоткові ставки, то стимулююча місія останніх нейтралізується. Негативний досвід Японії підтвердив це. Так, Банк Японії проводив політику нульових ставок у 1998-2000 рр., але суттєвих наслідків для реанімації банківського кредитування в середині країни це не дало, що змусило його перейти до політики кількісного пом'якшення [4].

Теоретична модель кількісного пом'якшення зводиться до наступного. Якщо знижені до нуля відсоткові ставки не дають відчутних результатів, то прямий вплив на фінансовий сектор за допомогою розширення балансу центрального банку повинен бути більш дієвий. Кількісне пом'якшення може мати форму кредитного пом'якшення та реалізовуватись у формах спеціальних кредитних програм для окремих сегментів фінансової системи, або навіть реального сектора. Однак, трактування кількісного пом'якшення залишається дискусійним. Наприклад, Х. Угай визначає його як політику, що складається з трьох основних елементів: експліцитне таргетування банківських резервів; умовне зобов'язання підтримувати значний обсяг банківських резервів в майбутньому; масштабне придбання урядових боргових зобов'язань з метою покращення доступу банків до підтримання значних резервів [4]. У даному випадку, основний акцент в розумінні кількісного розширення робиться на банківських резервах. Із значним їх обсягом у теперішньому та майбутньому пов'язується спроможність фінансової системи відновити кредитування. Альтернативну позицію висловлює М. Шпігель, який зазначає, що кількісне розширення – це політика зниження довгострокових відсоткових ставок через збільшення банківських резервів [5].

В світлі глобальної фінансової кризи розуміння кількісного розширення зазнало певного уточнення порівняно з теоретичними узагальненнями, інспірованими досвідом боротьби з рецесією в Японії. Наприклад, Банк Англії, що оголосив про перехід на даний неконвенціональний монетарний режим, вважає, що під кількісним пом'якшенням слід розуміти придбання суверенних і приватних цінних паперів та інших активів за рахунок використання грошей центрального банку [6]. Дане визначення є більш широким, а банківські резерви вже не є ключовою зв'язною ланкою між операційними процедурами центрального банку та ситуацією на грошовому ринку. Центральний банк напряму втручається в ситуацію на фінансовому ринку як за посередництва банківських резервів, так і минаючи їх, створюючи не просто умови ліквідності, а підтримуючи вартість активів. Завдяки підтримці вартості активів напряму досягається широкомасштабний вплив на фінансовий сектор. Зростання банківських резервів за таких обставин є не стільки експліцитною ціллю політики, скільки супутнім явищем.

Здійснюючи узагальнення неконвенціональних процедур монетарної політики, К. Боріо та П. Діс'ятат констатують, що їх імплементація може здійснюватися через відсоткову та балансову політики. Останню вони поділяють за формами на політики: щодо валютного курсу; політику квазі-управління державним боргом; кредитну політику та політику щодо банківських резервів [2, с. 1-7]. Поеднання форм політики з допомогою балансу центрального банку із цілями на грошовому ринку та впливом на баланси у приватному секторі дозволяє побачити певну структуру (табл. 1).

Узагальнення безпосередніх процедур балансової політики провідних центральних банків (США, ЄВС, Великої Британії, Японії, Канади, Австралії і Швейцарії) впродовж фінансової кризи дозволяє зробити висновки, що провідною формою її реалізації виступала кредитна політика. Даний тип балансової політики з метою впливу на умови міжбанківського ринку і на небанківський кредитний ринок був характерним для всіх згаданих центральних банків. Політика квазіуправління державним

боргом (через придбання урядових облігацій) реалізувалася у США і Великій Британії, політика щодо банківських резервів шляхом таргетування банківських резервів – у Великій Британії і політика щодо регулювання валютного курсу (резервів) за рахунок придбання цінних паперів в іноземній валюті була притаманна лише Швейцарії.

Таблиця 1

Типологія балансової політики центрального банку

Показники		Вплив на баланси у приватному секторі		
		Зміни в стані валютних резервів	Зміни в композиції вимог до публічного сектора	Зміни в профілі вимог у приватному секторі та / або композиції вимог у боргових взаєминах між приватним та публічним сектором
Таргетовані цілі на грошовому ринку	Валютний ринок	Політика щодо валютного курсу / резервів		
	Державний борг / державні цінні папери		Політика квазі-управління державним боргом	
	Приватний кредит / приватні цінні папери			Кредитна політика
	Банківські резерви	Політика щодо впливу на банківські резерви	Політика щодо впливу на банківські резерви	Політика щодо впливу на банківські резерви

Джерело: [2, с. 7]

Сумнівні успіхи реалізації політики кількісного пом'якшення в Японії та неоднозначні макроекономічні результати антикризової політики в 2008-2011 рр. розширили діапазон теоретичних дискусій довкола ефективності радикальних змін у реалізації монетарної політики. Проводячи узагальнення теоретичних позицій з цього приводу, можна виділити наступні положення.

По-перше, у випадку глибокого шоку, що переростає в затяжну кризу, перехід до неконвенціональних монетарних режимів є неминучим за умов, що центральний банк проводить оптимальну політику, яка запобігає появі настільки спадної траєкторії ВВП, яка могла би скластись без втручання макроекономічних органів і без підтримки фінансового сектора. Саме досвід Великої депресії продемонстрував, що збереження попереднього монетарного курсу, спрямованого на підтримку золотого стандарту, та відсутність чітких сигналів про активізацію механізмів кредитування останньої інстанції вплинули на поглиблення кризи через колапс фінансового сектора [7]. Однак, монетарна теорія все ще стикається з проблемою розпізнавання криз ліквідності і асоційованим з нею падінням вартості активів, кризами платоспроможності та фінансової стійкості на системному рівні. Природно, що в залежності від виду кризи глибина зміни і тривалість підтримання реалізації неконвенціональних монетарних режимів буде відрізнятися [8].

По-друге, без додаткових заходів, що стимулювали би сукупну пропозицію, та системних кроків із відновлення довіри на фінансових ринках кількісне пом'якшення не гарантує відновлення банківського кредитування. В кризові моменти, що характеризуються різким спадом ділової активності та підвищенням граничної схильності до заощаджень з міркувань обережності, гроші поводять себе як ендогенні, а не екзогенні. Звідси, закономірним наслідком політики кількісного пом'якшення буде виступати формування розриву між трендом грошової бази та грошової маси. Остання суттєво відставатиме від першої, зокрема в силу різкого падіння інтенсивності процесу грошової мультиплікації. Однак балансова політика все одно буде кращою альтернативою традиційним монетарним режимам, оскільки гарантуватиме збереження системи платежів та обмеження поширення кризи ліквідності на розрахунки в економічній системі [2, с. 16-18].

По-третє, зв'язок між кількісним розширенням та інфляційними наслідками не є достатньо очевидним. Наприклад, збільшення банківських резервів внаслідок реалізації балансової політики центрального банку не призводить до посилення інфляційного тиску у короткостроковому періоді. Дефляція в Японії, ризик дефляції в США та Німеччині у 2000-2001 рр. підтверджують це припущення. Неконвенціональні режими можуть позначитись на прискоренні інфляції тільки у довгостроковому періоді, коли триватиме їх затяжна реалізація. При цьому, основний канал зв'язку між інфляцією і кількісним розширенням визначається в площині тривалого заниження відсоткових ставок [2, с. 21-22].

Втім, такі висновки, на нашу думку, є занадто оптимістичними і певною мірою обмеженими, адже їх логіка здебільшого спирається на наступні припущення. Оскільки гроші в кризові моменти поводять себе скоріше як ендогенні, то збільшення грошової пропозиції є неможливим без реального підвищення попиту на них. Рецесія також пригнічує інфляційні процеси з боку попиту. Завдяки цьому

зростання грошової бази не матиме прямих інфляційних наслідків, оскільки проміжні ланки процесу грошової мультиплікації, а саме фінансовий сектор, охоплені кризою. Тобто новостворена грошова база поглинається на відновлення ліквідності та платоспроможності фінансової системи. Проте, обмеженість даних припущень полягає в тому, що в них не враховуються раціональні очікування. Якщо економічні агенти добре володіють знанням про інфляційні наслідки монетарної експансії, то інфляційні очікування можуть змінитись навіть в розпал рецесії тільки від того, що сам факт неконвенціональної поведінки центрального банку може сприйматись як тотожний проінфляційній політиці. Підвищення рівня інфляції може відбутись скоріше за логікою стагфляційної пастки. Х. Ханноун вказує на те, що прискорення інфляції в розвинутих країнах відбулось саме тоді, коли неконвенціональні монетарні заходи не виявились настільки ефективними, як того очікували [9, с. 7]. Інфляція також може відновитись через зростання цін на сировинні товари, які достатньо чутливі до глобальних змін в грошовій пропозиції. Тобто тотожність між ВВП-розривом, інфляцією та резервами неконвенціональних монетарних режимів, виражених інфляційними очікуваннями та відновленням здатності фінансового сектора мультиплікувати гроші, не є лінійною. За умов глобальної інтеграції такі резерви швидко вичерпуються, а зростання світових цін на сировину ускладнює як вихід з рецесії, так і боротьбу з інфляцією. Поглинання грошової пропозиції провідних центробанків валютними резервами країн з ринками, що формуються, є однією з причин пояснення слабкої ефективності кількісного пом'якшення [10, с. 38].

По-четверте, агресивна балансова політика центрального банку може не стільки відновлювати ринок активів, скільки спонукати його до періодичних спекулятивних сплесків, пов'язаних із очікуваннями результативності антикризових заходів. Також більшість кейнсіанськоорієнтованих підходів ігнорує факт наявності більш прямого зв'язку між ринком активів і змінами в балансі центрального банку, ніж цього слід було би очікувати, приймаючи до уваги те, що підтримка ринку активів і покращення ситуації у сфері ліквідності мала би позначатись на відновленні кредитування реального сектора, але, насправді, не позначається [10, с. 39-40]. Тобто відновлення ринку активів не означає запуск в дію фінансового акселератора, а відображає спекулятивні очікування та пошук надійних гаваней для безпечних інвестицій [9, с. 21].

По-п'яте, неконвенціональні монетарні режими загострюють проблему морального ризику, відповідальності та здорової конкуренції на фінансовому ринку. Також через агресивну реалізацію такої форми кількісного пом'якшення як кредитна політика, якість активів центральних банків суттєво погіршується, що може негативну вплинути на фінансову незалежність монетарних органів та фінансовий потенціал операційної незалежності [9, с. 23].

Щільний зв'язок із урядовою політикою у сфері державного боргу розмиває здобуті з такими труднощами чіткі контури незалежності центральних банків. Ризик відновлення фіскального домінування в умовах, коли значення тягаря державного боргу наближаються до гранично допустимих, може суттєво викривити політику відсоткових ставок. Якщо центробанк впливає на криву доходності з міркувань оптимізації тягаря державного боргу, а не відновлення інвестицій в реальний сектор, монетарна політика може опинитись в суттєвій залежності від потреб у забезпеченні суверенної платоспроможності [11].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна стверджувати, що навіть з теоретичної точки зору неконвенціональні монетарні режими не можуть сприйматись як перманентно діючі, а тому побудова так званих стратегій виходу із них є складовою ефективною довгостроковою орієнтацією центральних банків у сфері підтримання фінансової стабільності.

Література

1. Фридмен М. Роль монетарної політики : пер. с англ. / М. Фридмен // Если бы деньги заговорили... /– М. : Дело, 1999. – С. 126–146.
2. Borio C. Unconventional Monetary Policies: An Appraisal / Borio C., Disyatat P. // BIS Working Paper, 2009. – No 292. – p. 1-29.
3. Do Credit Shocks Matter? A Global Perspective / Helblin, Th., Huidrom R., Kose M., Otrok Ch. // IMF Working Paper, 2010. - No WP/10/261. – p. 1–38.
4. Ugai H. Effects of the Quantitative Easing Policy: A Survey of Empirical Analyses / Ugai H. // Bank of Japan Working Paper, 2006. – No 10. – p. 1–42.
5. Speigel M. Quantitative Easing by the Bank of Japan / Speigel M. // Fed of San Francisco Economic Letter, 2001. – No 31. – p. 1–26.
6. Quantitative easing / Benford J., Berry S., Nikolov K., Young C. // Bank of England Quarterly Bulletin, 2009. – Vol. 49. – No. 2. – p. 90–100.
7. Bernanke B. The Macroeconomics of Great Depression: A Comparative Approach / Bernanke B. // Journal of Money, Credit, and Banking. – 1995. – Vol. 27. – p. 1–28.
8. Borio C. Ten Propositions about Liquidity Crises / Borio C. // BIS Working Paper. – 2009. – No 293. – p. 1–21.
9. Hannoun H. Monetary Policy in the Crisis: Testing the Limits of Monetary Policy / Hannoun H. // BIS Speeches. – 2012. – No 2. – p. 1–23.

10. Козюк В. В. Банківський канал монетарної трансмісії: аналіз з позиції глобальної макрофінансової стабільності / В. В. Козюк // Вісник НБУ. – 2012. – № 1. – С. 34–41.

11. Turner Ph. Is the Long-term Interest Rate a Policy Victim, a Policy Variable or a Policy Lodestar? / Turner Ph. // BIS Working Paper. – 2011. – No 367. – p. 1–39.

Referenes

1. Friedman, M. (1999), "The Role of Monetary Policy", *Esli by dengi zahovorili*, pp. 126–146.

2. Borio, C. and Disyatat, P. (2009), "Unconventional Monetary Policies: An Appraisal", *BIS Working Paper*, no. 292 pp. 1-29.

3. Helbling, Th., Huidrom, R., Kose, M., Otrok, Ch. (2010), "Do Credit Shocks Matter? A Global Perspective", *IMF Working Paper*, no. WP/10/261, p. 1–38.

4. Ugai, H. (2006), "Effects of the Quantitative Easing Policy: A Survey of Empirical Analyses", *Bank of Japan Working Paper*, no. 10, p. 1–42.

5. Speigel, M. (2001), "Quantitative Easing by the Bank of Japan", *Fed of San Francisco Economic Letter*, no. 31, p. 1–26.

6. Benford, J., Berry, S., Nikolov, K. and Young, C. (2009), "Quantitative easing", *Bank of England Quarterly Bulletin*, Vol. 49, no. 2, p. 90–100.

7. Bernanke, B. (1995), "The Macroeconomics of Great Depression: A Comparative Approach", *Journal of Money, Credit, and Banking*, Vol. 27, p. 1–28.

8. Borio, C. (2009). "Ten Propositions about Liquidity Crises", *BIS Working Paper*, no. 293, p. 1–21.

9. Hannoun, H. (2012), "Monetary Policy in the Crisis: Testing the Limits of Monetary Policy", *BIS Speeches*, no 2, p. 1–23.

10. Koziuk, V. (2012), "The Banking Channel of Monetary Transmission: Analysis from the Perspective of the Global Macrofinancial Stability", *Visnyk NBU*, no. 1, pp. 34–41.

11. Turner, Ph. (2011), "Is the Long-term Interest Rate a Policy Victim, a Policy Variable or a Policy Lodestar?", *BIS Working Paper*, no. 367, p. 1–39.

УДК 338.4

**Варламова М.Л.,
здобувач¹ кафедри фінансів та кредиту
Вінницького національного аграрного університету**

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ АПК УКРАЇНИ

**Varlamova M.L.,
candidate for a degree of the department of finance and credit
Vinnytsia National Agrarian University**

ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF UKRAINE'S AIC (AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX) PROCESS INDUSTRY SECTOR

Постановка проблеми. Переробна промисловість АПК України представляє собою структуроутворюючу галузь економіки, від якої залежить благоустрій та рівень життя значної частини населення країни. Переробна промисловість АПК має важливе значення, оскільки розвиток аграрного сектору та переробка продукції є визначальним фактором економічної та соціальної стабільності.

Споживаючи понад 50 % продукції сільського господарства, переробна галузь в свою чергу значною мірою забезпечує тваринництво кормовими ресурсами за рахунок вторинних відходів виробництва і вироблених кормових продуктів [5]. Вона створює також умови для розвитку зовнішньої торгівлі, адже понад 56 % експорту продукції агропромислового комплексу України – це якісна продукція харчової та переробної промисловості [5]. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу сучасного стану переробної галузі АПК України, виявлення тенденцій її розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню переробної галузі присвячена велика кількість праць. У багатьох із них висвітлена динаміка розвитку переробної сфери АПК окремих регіонів, серед яких роботи Н.В. Почерніної, І.Н. Топіхи, І.О. Мельник, Л.Г. Дончака, Р.В. Логоши та ін.

Значна кількість праць присвячена аналізу окремих підгалузей переробної ланки АПК (А.О. Турчановський, О.Н. Рибаченко, О.В. Манойленко).

Аналіз результатів досліджень дозволило зробити висновок про необхідність продовження вивчення, оскільки недостатньо дослідженими залишаються сучасні тенденції переробної галузі в цілому по Україні.

¹ Науковий керівник: Прутська О.О – д.е.н., професор

Постановка завдання. Мета статті: провести аналіз сучасного стану переробної галузі АПК України, виявити існуючі проблеми та напрямки їх вирішення.

Об'єкт дослідження: переробна галузь АПК України.

Предмет дослідження: сучасні тенденції розвитку підгалузей переробної сфери АПК України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переробна галузь є однією із найбільш прибуткових в агропромисловому комплексі України. Її діяльність забезпечується комплексом переробних підприємств, які не тільки формують бюджети всіх рівнів, випускають п'яту частину від усієї виробленої в Україні продукції, а й відповідають за продовольчу безпеку та формують здоров'я нації.

Переробну сферу АПК становлять різні галузі: м'ясопереробна, борошномельна, круп'яна, молочна, оліє-жирова, цукрова тощо. Проаналізуємо розвиток основних переробних галузей АПК України.

Динаміка виробництва основних видів продукції переробної галузі останнім часом нестабільна.

В м'ясопереробній галузі найбільший обсяг займає м'ясо та субпродукти свійської птиці, свіжі та охолоджені (рис. 1).

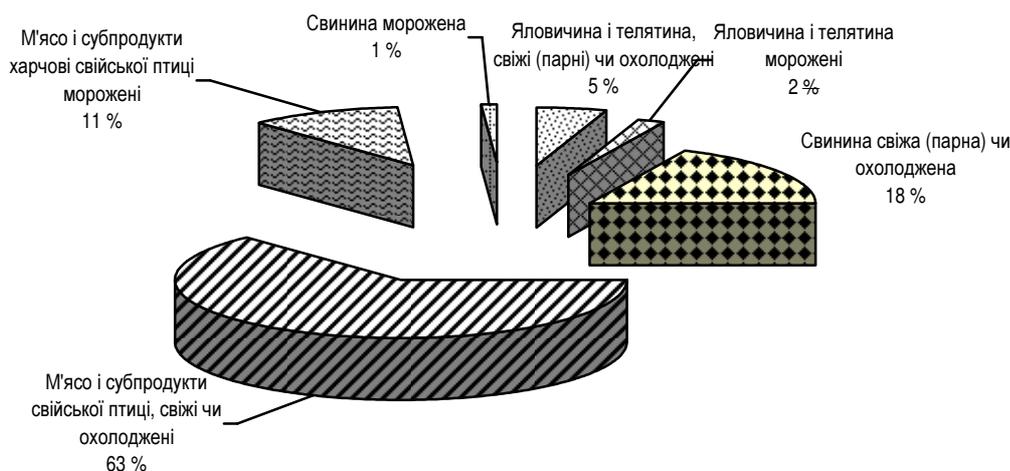

Рис. 1. Виробництво продукції м'ясопереробної галузі

Джерело: [8]

В 2013 році приріст в даному сегменті склав 13 % порівняно з 2012 р, та 36 % порівняно з 2008 р. (рис. 2). Другим за обсягом є сегмент свинини свіжої (парної) чи охолодженої. Приріст в 2013 році склав 16 % порівняно з 2012 роком і 40 % порівняно з 2008 роком.

Рис. 2. Виробництво м'яса і субпродуктів харчові свійської птиці, свіжої чи охолодженої, свинини свіжої (парної) чи охолодженої, тис.т.

Джерело: [8]

Значну частку в м'ясопереробній галузі займає м'ясо і субпродукти харчові свійської птиці, морожені (11 %). Темп росту складає 158 % порівняно з 2012 р і 165 % порівняно з 2008р.

Яловичина і телятина свіжі чи охолоджені займають 5 %, морожені – 2 %. Темп приросту склав 101 % і 155 % відповідно у співвідношенні до 2013 року, 49 % і 64 % - до 2008 р. Таким чином, незважаючи на позитивний приріст у 2013 році в даних галузях спостерігається значний спад обсягів виробництва порівняно з 2008 р. (рис. 3).

Рис. 3. Виробництво яловичини і телятини, тис. т

Джерело: [8]

Найменшу частку займає свинина морожена (1%). У 2013 році виробництво зменшилось на 20% порівняно з 2012 р. та на 25% порівняно з 2008 р.

Слід відмітити, що значний спад виробництва в даній галузі спостерігався у 2009 р (зменшення в 2,6 рази), а вже з 2010 року починається поступове збільшення обсягів виробництва.

Таким чином, найменший приріст в м'ясопереробній галузі спостерігається в сегменті мороженої свинини, найбільший – в сегменті «м'ясо і субпродукти св. птиці морожені».

В цілому по м'ясопереробній галузі можна прослідкувати позитивну динаміку.

В галузі переробки овочів та плодів найбільший обсяг займає виробництво соків (86%). У 2013 році виробництво соків зменшилось на 2% порівняно з 2012, та на 19% порівняно з 2008 р, виробництво консервованих овочів у 2013 році збільшилось на 1% порівняно з 2012р., але менше ніж обсяги виробництва 2008р. на 17% (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка виробництва соків та консервованих овочів, тис. т

Джерело: [8]

Зменшення обсягів виробництва в 2013 році характерно і для галузі виробництва олії нерафінованої. Незважаючи на зменшення обсягів виробництва в 2013 році порівняно з 2012 роком на 11%, спостерігається збільшення в 1,82 рази відносно 2012 року.

Значну частку в переробній галузі займає переробка молока.

Найбільшу частку займає молоко оброблене рідке (45,5%), друге місце за обсягами займають кисломолочні продукти (25%).

Виробництво молока рідкого обробленого має позитивну динаміку протягом 2008-2013 рр. Обсяг молока у 2013 році збільшився на 5% порівняно з 2012р. та на 25% порівняно з 2008 р. і склав у 2013 році 961 тис. (у 2008 році – 808 тис. т)

Друге місце за обсягом у сфері переробки молока посідають кисломолочні продукти (25 %). Незважаючи на те, що в 2013 році обсяг виготовленої продукції збільшився на 7 % (522 тис. т) порівняно з 2012 р. (489 тис.т), він не досяг рівня 2008 р (532 тис. т) і складає 98 %.

У виробництві сирів кисломолочних, свіжих та жирних також спостерігається негативна динаміка порівняно з 2008 роком. Так, жирних сирів випущено у 2013 році на 31 % менше, ніж у 2008 році, і на 2 % ніж у 2012 році. Загалом кожен рік в період з 2008 по 2013 рр. відбувається зменшення обсягів виробництва (рис. 5).

Рис. 5. Виробництво сирів, масла вершкового та маргарину за 2008-2013 рр., тис. т
Джерело: [8]

Виробництво свіжих кисломолочних сирів має кращу динаміку. Так, у 2013 році темп приросту становив 106 %, але порівняно з 2008р. – 91 %.

За 2013 рік збільшилось виробництво вершкового масла на 6 % порівняно з 2012 роком, та на 11 % порівняно з 2008 р.

В сегменті виробництва маргарину спостерігається негативна динаміка протягом 2011 – 2013 рр. В 2013 рік вироблено на 14 % менше порівняно з 2012 роком та на 11 % порівняно з 2008 р.

Негативна тенденція спостерігається в зазначеному періоді і у виробництві цукру, де за 2012-2013р. виробництво зменшилось на 52 % у порівнянні з 2011р. та на 20 % порівняно з 2008 р.

Негативна тенденція характерна в сегменті виробництва борошна. За 2013 рік вироблено на 16 % менше порівняно з 2008р. і на 2,4 % порівняно з 2012 р.

Збільшилося, хоч і незначно, проте стабільно, протягом останніх років виробництво круп. Приріст складає 1 % порівняно з 2008р. та 0,5 % порівняно з 2012 р.

Таким чином, в більшості переробних галузей спостерігається негативна динаміка, що обумовлює необхідність розроблення заходів, які б сприяли розвитку переробної галузі АПК.

Проведений аналіз показав, що в більшості галузей спостерігається зниження рівня виробництва порівняно з докризовим періодом. З кожним роком все більше виникає необхідність інноваційного розвитку переробних галузей для забезпечення продовольчої безпеки на основі максимального використання потенціалу країни. Стосовно вирішення сучасних проблем АПК важливо забезпечувати не просто зростання інвестицій, але й інноваційну їх "наповненість" з урахуванням розвитку всіх елементів створення цінності при відповідній системі державного регулювання економічних процесів.

Перспективним в цьому напрямку є формування інвестиційно-інноваційних кластерів. Основна ідея формування кластерів у переробній промисловості АПК повинна базуватися на технології управління бізнес-процесами з формування ланцюга створення цінності для споживача аграрної продукції з урахуванням максимального використання потенціалу агропромислового виробництва.

Формування кластерів має відбуватися на регіональному рівні, враховуючи специфіку кожного регіону.

Пропонуємо наступний алгоритм створення інвестиційно-інноваційного кластеру.

1. Обґрунтування перспектив створення кластеру в кожному окремому регіоні, виходячи з аналізу розвитку переробних галузей у ньому.

2. Визначення сировинної бази інвестиційно-інноваційного кластеру з переробки агропромислової продукції.

3. Встановлення учасників кластеру

4. Формування моделі інвестиційно-інноваційного кластеру.

5. Розробка інструментів для залучення інвесторів у діяльність даного кластеру.

Зі створенням інвестиційно-інноваційного кластеру виникає можливість покращання якості виробленої продукції, появи додаткових робочих місць, збільшення експорту переробленої продукції, а не сировинної.

Висновки з проведеного дослідження.

1. Аналіз результатів виробничої діяльності переробної сфери АПК виявив нестабільність її функціонування.

2. Встановлено, що найменший приріст в м'ясопереробній галузі спостерігається в сегменті мороженої свинини, найбільший – в сегменті «м'ясо і субпродукти св. птиці морожені».

3. В галузі переробки овочів та плодів найбільший обсяг займає виробництво соків (86 %), проте останнім часом спостерігається зниження рівня виробництва.

4. Визначено, що відносно 2008 року спостерігається збільшення обсягів виробництва олії нерафінованої (в 1,8 рази), молока рідкого оброблено (на 25 %), вершкового масла (на 11 %), круп (на 1 %).

5. Негативну динаміку порівняно з 2008 роком відмічено в сфері виробництва кисломолочних продуктів (зниження на 2 %), свіжих кисломолочних жирів (на 9 %), цукру (на 20 %), борошна (на 16 %).

6. В більшості переробних галузей спостерігається негативна динаміка, що обумовлює необхідність розроблення заходів, котрі б сприяли розвитку переробної галузі АПК, серед яких перспективним є інноваційний розвиток даної сфери.

7. Виникає необхідність в стимулюванні інвестиційно-інноваційної діяльності переробних підприємств, створенні середовища, що сприятиме її активізації як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні. У цьому напрямі перспективним є створення інвестиційно-інноваційного кластеру з переробки агропромислової продукції. Запропоновано алгоритм створення даного кластеру на регіональному рівні.

Перспективними стануть подальші дослідження створення інвестиційно-інноваційного кластеру з переробки агропромислової продукції.

Література

1. Асанова А.А. Концептуальные основы повышения конкурентоспособности перерабатывающей промышленности АПК Кыргызской республики / Асанова А.А., Сеиткожиева М.У. // Вестник КРСУ. – 2014. – № 8. – С. 9-12.

2. Заюкова М.С. Багатомірне порівняння в економічному аналізі діяльності підприємств переробної галузі АПК [Електронний ресурс] / М.С. Заюкова. – Режим доступу: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/>

3. Зубець М.В. Інноваційно-випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва / М.В. Зубець, П.Т. Саблук, С.О. Тивончук // Економіка АПК. – 2008. – № 12. – С. 3-9.

4. Крюкова І.О. Переробна промисловість Одещини в контексті розвитку АПК регіону / І.О. Крюкова // Економіка харчової промисловості. – 2009. – № 3. – С. 5-7.

5. Почерніна Н.В. Динаміка розвитку переробної промисловості АПК Запорізької області [Електронний ресурс] / Н.В. Почерніна. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2\(1\)_27.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2(1)_27.pdf)

6. Саблук П.Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2008. – №8. – С. 21-25.

7. Статистична інформація. Промисловість. Виробництво основних видів промислової продукції за 2003 – 2013 рр. / Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

8. Україна у цифрах (за 2008-2013рр). Статистичний збірник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm

References

1. Asanova, A.A. and Seitkozheva, M.U. (2014), "Conceptual bases of increase of competitiveness of the processing industry of the Kyrgyz Republic AIC", *Vestnik KRSU*, no. 8, pp. 9-12.

2. Zaiukova, M.S. (2008), "Multivariate comparisons in economic analysis of the agro-industrial enterprises", available at: <http://kpi.kharkov.ua/archive/> (access date February 15, 2015).

3. Zubets, M.V., Sabluk, P.T. and Tyvonchuk, S.O. (2008), "Innovation and proactive qualitatively new model of agriculture production", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 3-9.

4. Kriukova, I.O. (2009), "Manufacturing Odessa region in the context of agricultural development in the region", *Ekonomika kharchovoi promyslovosti*, no. 3, pp. 5-7.

5. Pochernina, N.V. (2013) "The dynamics of processing industries AIC Zaporozhye region", available at: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2\(1\)_27.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znptdau_2013_2(1)_27.pdf) (access date January 23, 2015).

6. Sabluk, P.T. (2008), "The economic foundations of the world food security", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 21-25.

7. *Statystychna informatsiia. Promyslovist. Vyrobnnytstvo osnovnykh vydiv promyslovoi produktsii za 2003 – 2013 rr.* [Statistical information. Industry. Production of major industrial products in 2003 – 2013]. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy, available at: <http://ukrstat.gov.ua>

8. "Україна у цифрах (2008-2013). Statystychnyi zbirnyk", available at: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm

Воронкова І.Ю.,
аспірант
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут"

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У КЛАСТЕРНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Voronkova I.Yu.,
graduate student
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

FORMATION OF PUBLIC AND PRIVATE PARTNERSHIP IN CLUSTER COOPERATION OF PUBLISHING AND PRINTING ENTERPRISES IN UKRAINE

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток економіки України на пряму залежить від залучення приватних інвестицій на засадах державно-приватного партнерства та державної підтримки підприємництва [1]. Така взаємодія має бути спрямована на підвищення ефективності управління державним майном та створення сприятливих умов для здійснення підприємницької діяльності.

Державно-приватне партнерство результативно впроваджене в розвинених країнах. Використання провідного досвіду з урахуванням специфіки українського ринку може сприяти становленню інфраструктури інноваційної діяльності та підвищенню інвестиційної активності приватного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фаховій вітчизняній та зарубіжній літературі висвітлені окремі теоретико-методологічні аспекти утворення та розвитку кластерів. Історичні передумови виникнення та визначення поняття "кластер" в економіці було розкрито у наукових дослідженнях зарубіжних вчених І. Дахмена, Р. Коуза, П. Кругмана, Е. Лімера, А. Маршала, Л. Матссона, Ф. Перу, В. Прайса, Д. Сольє, І. Толенадо, Й. Шумпетера та ін. Засновником сучасної концепції кластерів та аналізу їх впливу на формування конкурентних переваг вважають американського економіста М. Портера.

Питання створення кластерів у вітчизняній літературі відображено у працях Д.О. Баюри, З.С. Варналія, М.П. Войнаренка, Ж.М. Жигалкевич, В.Г. Герасимчука, О.Є. Кузьміна, О.А. Мазура, Б.Є. Патона, С.І. Соколенка, Д.М. Стеченка, Т.В. Сахно, Л.І. Федулової та інших.

Функції державного регулювання в реалізації економічної політики кластероутворення розглядали І.В. Безуглий, З.С. Варналій, М.П. Войнаренко, С.І. Соколенко, Д.М. Стеченко. Державне регулювання інноваційного розвитку видавничо-поліграфічної діяльності досліджували Я.В. Котляревський, Б.В. Дурняк, Л.П. Шендерівська та ін.

Наразі, теоретико-методологічні, методичні та практичні питання кластероутворення за участю видавничо-поліграфічних підприємств в Україні досліджені ще не повною мірою. Цим зумовлена актуальність дослідження, необхідність удосконалення механізму державної підтримки кластероутворення за участі видавничо-поліграфічних підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне дослідження можливості застосування проектів державно-приватного партнерства у кластероутворенні на основі видавничо-поліграфічних підприємств та обґрунтування необхідності формування партнерства бізнесу з урядом в Україні.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ та існуючих типів приватно-державного партнерства, монографічний (при вивченні основних принципів державного регулювання видавничо-поліграфічних підприємств та особливостей кластероутворення у зарубіжних країнах), аналізу і синтезу – з метою визначення основних напрямів вдосконалення державної політики щодо підтримки видавничо-поліграфічних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державно-приватне партнерство визначається як співробітництво між державою Україна та територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами – підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору [2]. Проекти ДПП мають бути спрямовані на

підвищення ефективності діяльності, ніж у разі її здійснення лише державним партнером, мати довготривалий характер (від 5 до 50 років), передбачати фінансування (або співфінансування) проекту з боку приватного партнера, розподіл відповідальності та ризиків між приватним і державним партнерами у процесі здійснення ДПП.

У зарубіжній практиці державно-приватне партнерство (ДПП) представлене широким спектром бізнес-моделей і відносин. У деяких країнах поняття ДПП співвідноситься виключно з концесією, в інших – передбачає будь-яку форму аутсорсингу та спільних підприємств, створених державним та приватним секторами [3]. Сфери застосування ДПП різноманітні, а співпраця між партнерами може відбуватися в межах різних законодавчих структур з великим діапазоном завдань і компетенцій. Світовий досвід реалізації проектів ДПП свідчить про його ефективність при створенні кластерів підприємств, які взаємодіють.

Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду проектів ДПП дозволяє розрізнити їх за формою і сферою реалізації, масштабом проекту, джерелами фінансування, за участю у кластерних утвореннях (рис. 1).

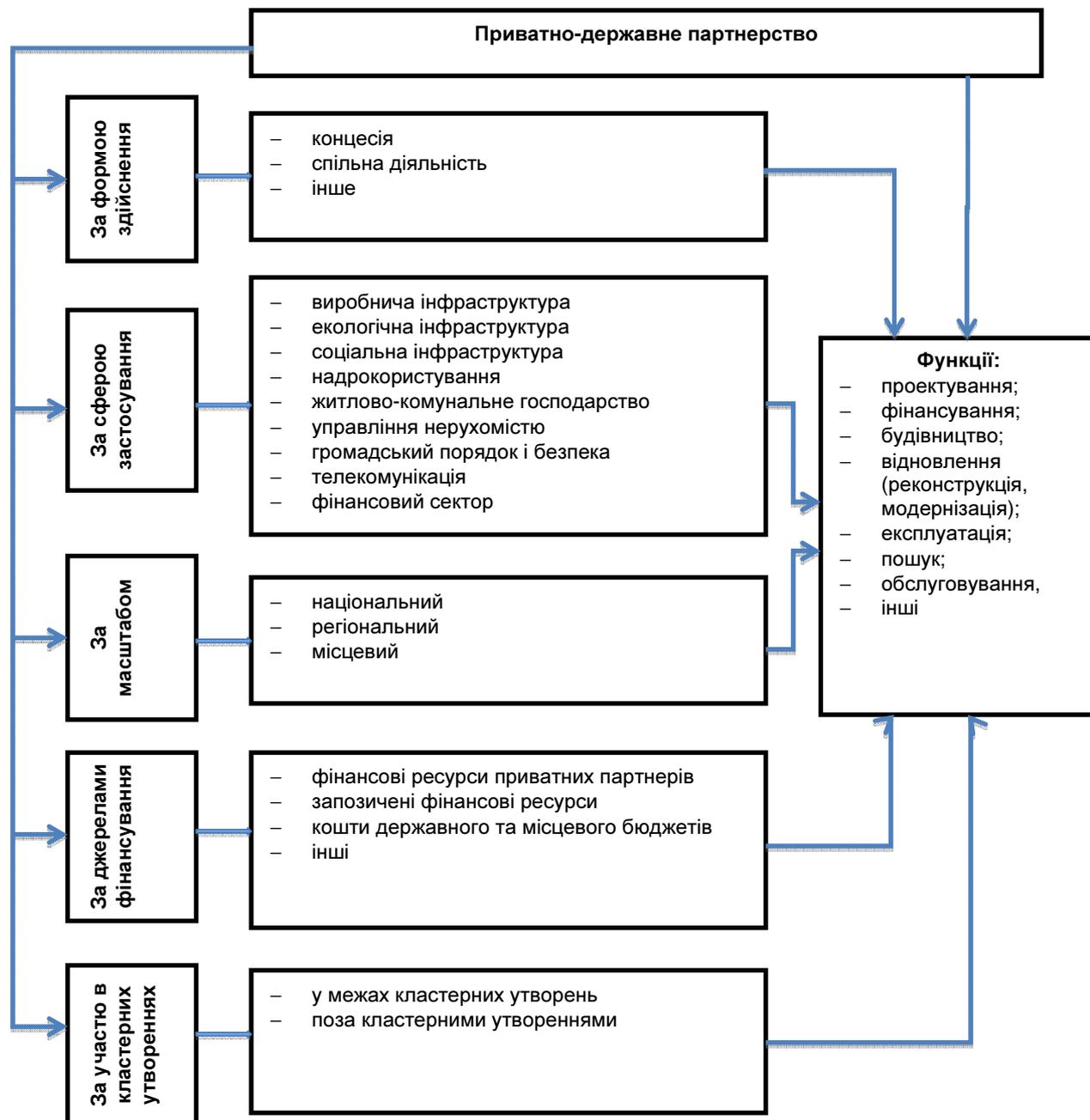

Рис. 1. Типи проектів державно-приватного партнерства

Джерело: складено на основі [2; 4; 5]

Інституційне забезпечення ДПП в Україні має різномірний характер. Спеціально уповноваженим органом з питань державно-приватного партнерства є Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, що формує та забезпечує реалізацію політики у сфері ДПП. Державне

агентство з інвестицій та управління національними проектами України сприяє реалізації державної політики у сфері інвестиційної діяльності, ДПП та управління національними проектами, бере участь в укладенні та виконанні договорів концесії, інших договорів, забезпечує розробку та реалізацію проектів ДПП. Відповідно до наданих компетенцій у різних сферах та рівнях управління у формуванні та реалізації політики ДПП беруть участь інші органи влади [3].

Головним органом державного регулювання видавничо-поліграфічних підприємств є Державний комітет телебачення і радіомовлення України, який визначив такі пріоритетні завдання у 2015 р. [6]:

– організаційно-правове забезпечення реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації;

– створення сприятливих умов для розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження; популяризація вітчизняної книговидавничої продукції та читання;

– забезпечення безумовного дотримання підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери управління Держкомтелерадіо, вимог Бюджетного кодексу України, Закону України “Про Державний бюджет України”, Закону України “Про управління об’єктами державної власності”, Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” та чинного законодавства з питань соціальних відносин;

– забезпечення контролю за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів, збереженням та належним використанням державного майна в сфері управління Держкомтелерадіо.

Одним із механізмів реалізації державної економічної політики є програмно-цільовий метод управління. Зокрема, за допомогою цього методу для видавничо-поліграфічних підприємств реалізується бюджетна програма “Українська книга” [7]. Випуск продукції за цією програмою здійснюється видавництвами як приватної, так і державної форм власності. Основними завданнями програми є:

– формування та постійне оновлення асортименту вітчизняної книжкової продукції для забезпечення потреб усіх соціальних груп українського суспільства виданнями з різних галузей знань державною мовою та мовами національних меншин;

– сприяння розвитку вітчизняного книговидання для підвищення його рівня за кількісними та якісними показниками до рівня передових країн світу;

– запровадження державного протекціонізму у національній видавничій справі з метою захисту вітчизняного ринку з дотриманням положень міжнародного права;

– забезпечення доступу до надбань світової культури шляхом перекладу та видання державною мовою творів видатних зарубіжних авторів;

– видання творів українських класиків та сучасних авторів;

– переклад творів українських авторів іноземними мовами з метою популяризації української літератури на міжнародному рівні;

– сприяння максимальному задоволенню культурно-освітніх потреб населення усіх регіонів України та українців за кордоном у вітчизняній книжковій продукції;

– поповнення бібліотечних фондів України книжковою продукцією;

– вплив на формування читацьких інтересів, виховання культури читання та любові до друкованого слова на кращих зразках творів.

Рішення про державну підтримку цільових програм приймається, виходячи з національних пріоритетів. Вони мають бути обґрунтованими та відповідати стратегічним напрямкам розвитку держави. Відповідно до Закону України “Про державний бюджет України на 2015 рік” [8], фінансування бюджетних програм, розпорядником яких є Державний комітет телебачення і радіомовлення, склало 872 702,3 тис. грн, з них видатки на випуск книг за програмою “Українська книга” - 50 млн грн. Видатки за бюджетними програмами 2014-2015 рр. щодо видавничо-поліграфічних підприємств у сфері книговидання Держкомтелерадіо наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл видатків за бюджетними програмами Держкомтелерадіо для видавничо-поліграфічних підприємств України за 2014-2015 рр.

Стаття видатків	Рік		Зміни 2015 р. до 2014 р.
	2014	2015	
Апарат Державного комітету телебачення і радіомовлення України, тис. грн.	817 68,2	872 702,3	+ 55 634,1
Прикладні розробки у сфері засобів масової інформації, книговидавничої справи та інформаційно-бібліографічної діяльності, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури	11 682,8	8 148,1	- 3 534,7
Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга»	28 387	50 000	+ 216 13
Інформаційне та організаційне забезпечення участі України у міжнародних форумах, конференціях, виставках та інших заходах	300	40,1	- 259,9

Джерело: систематизовано на основі [8; 9]

Виконання державних замовлень спрямоване на підтримку вітчизняного книговидання, проте воно не здатне повною мірою забезпечити стабільні умови розвитку його конкурентоспроможності. Розвиток видавничо-поліграфічних підприємств нині потребує запровадження інноваційних форм взаємодії державного та приватного секторів.

Найчастіше під ДПП розуміється інституційний та організаційний альянс між державою і бізнесом з метою реалізації суспільно значущих проектів і програм промисловості та НДДКР. У більшості країн партнерство державних і приватних підприємств здійснюється через запровадження кластерної моделі економіки на основі перспективних високотехнологічних або традиційних для країни галузей. Кластероутворення проходить шлях від виникнення тенденції до формування структур, що заохочуються урядом. Роль держави у проведенні промислової політики в умовах мережевої економіки змінюється від прямого втручання до непрямого стимулювання. Створюються допоміжні структури, такі як брокерські й мережеві установи, програми і платформи для конструктивного діалогу та обміну знаннями. Уряди країн використовують кластерний підхід для того, щоб організувати спрямовану ринком стратегію економічного розвитку, ініціюючи діалог між партнерами в їхніх суттєвих системах інновацій та стимулювання обміну знаннями (табл. 2).

Таблиця 2

Загальні риси державної політики кластероутворення окремих країн

Країна	Державна підтримка	Бізнес
США	Розвиток науково-технологічного партнерства. Надання податкових кредитів та пільгового оподаткування компаній, що здійснюють програми НДДКР. Залучення початкового капіталу.	Концентрація підприємств в одному регіоні і максимальне використання природного, наукового, кадрового та інтеграційного потенціалу.
Японія	Заохочення розвитку вузькоспеціалізованих регіонів. Залучення з-за кордону сучасних технологій.	Концентрація середніх і дрібних підприємств навколо великої компанії
Фінляндія	Вкладення в сферу розвитку людського потенціалу. Формування рівня розвитку системи взаємодії наукових інститутів і галузей	Взаємодія великих, середніх і малих підприємств
Італія	Надання пільг на експорт товарів. Залучення інвестиційних ресурсів. Регулювання ринку праці, заохочення зростання кадрового потенціалу.	Концентрація малих і середніх фірм у певній місцевості, об'єднаних в асоціації. Гнучке і рівноправне співробітництво підприємств.
Франція	Цілеспрямоване регулювання інноваційної діяльності. Стимулювання НДДКР для потреб промисловості. Бюджетні асигнування наукомістких видів бізнесу. Зниження податку на інвестиції в НДДКР.	Концентрація підприємств поруч з великою компанією.

Джерело: складено на основі [10]

Виділяють два напрями державної політики щодо підтримки кластероутворення: “знизу догори” і “згори донизу” [10, с. 73–75]. Підтримка “знизу догори” направлена на ефективне функціонування ринку та ліквідацію ринкового дефіциту. Уряд діє як помічник і регулятор ініціатив, породжуваних ринком, але не встановлює непорушних та обмежених національних та регіональних пріоритетів. Представниками такої ролі держави є Нідерланди та США. Сценарій “згори донизу” відбувається на основі консультацій з представниками галузей промисловості та дослідницькими агентствами. Уряд встановлює регіональні та національні пріоритети, формулює стимулююче передбачення, відбирає суб'єкти, які будуть залучені до діалогу. Цей напрям політики характерний для скандинавських країн.

Функції уряду при формуванні кластерів базується на чотирьох типах кластерної політики [11]:

- каталітична – уряд зводить взаємно заінтересовані сторони між собою, але обмежує фінансову підтримку реалізації проекту;
- підтримуюча – каталітична функція держави доповнюється інвестиціями в інфраструктуру регіонів, освіту, маркетинг для стимулювання розвитку кластерів;
- директивна – підтримуюча функція держави доповнюється спеціальними програмами, покликаними трансформувати спеціалізацію регіонів через розвиток кластерів;
- інтервенціоністська – уряд, виконуючи директивну функцію, переймає у приватного сектора відповідальність за прийняття рішення про подальший розвиток кластерів за допомогою трансфертів, субсидій, обмежень або регулювання.

Згідно дослідження розвитку 160 кластерів [10; 11], місцеві та регіональні органи влади

найчастіше застосовують підтримуючу політику, менше - каталітичну, а директивну та інтервенціоністську майже не використовують.

Очевидно, що зарубіжний досвід використання кластерного підходу більш різноманітний, практика його застосування вказує на відсутність універсальних підходів і схем кластероутворення. Розробка державної політики кластероутворення взаємодіючих підприємств та організація діяльності державних органів, відповідальних за реалізацію національної промислової стратегії є індивідуальною для кожної країни.

Отже, запровадження проектів ДПП для кластероутворення взаємодіючих видавничо-поліграфічних підприємств в Україні має виражатися у виваженій системно-структурній політиці. Вона має бути спрямована на створення стабільних умов підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу підприємств за рахунок:

- формалізації державної політики щодо ДПП в межах кластерних утворень, спрямованої на удосконалення нормативно-правової бази регулювання відносин ДПП; інституційного забезпечення розвитку ДПП; підвищення гарантій захисту інтересів державних та приватних партнерів ДПП у процесі розроблення, затвердження і реалізації проектів;

- формування довгострокових стратегій кластероутворення (включення програм розвитку кластерів у стратегічні напрями країни/регіону/муніципалітету);

- розвитку інфраструктури інноваційної діяльності (бізнес-інкубатори, наукові парки, особливі економічні зони);

- сприяння розвитку комунікації між складовими кластера;

- використання державного замовлення як інструмента підтримки кластерів;

- розвитку науково-освітньої бази, розширення доступу до державних НІОКР, стимулювання кооперації освітнього й реального секторів.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено організаційно-правові засади та основні принципи взаємодії державних партнерів із приватними. Наведено типи проектів державно-приватного партнерства та досвід їх реалізації у зв'язку з кластерними ініціативами. Розглянуто напрями взаємодії державних органів влади та видавничо-поліграфічних підприємств за допомогою реалізації програмно-цільового методу управління. Доведено, що розвиток видавничо-поліграфічних підприємств потребує запровадження інноваційних форм взаємодії бізнесу з урядом. Наведено загальні риси державної політики кластероутворення окремих країн. Розглянуто функції уряду при формуванні кластерів. Запропоновано застосування проектів державно-приватного партнерства у кластероутворенні на основі видавничо-поліграфічних підприємств.

Отже, на основі дослідження типів проектів державно-приватного партнерства виділено особливості взаємодії державного і приватного секторів. Найбільш прийнятним типом ДПП для української економіки є розвиток на основі кластерного підходу, з визнанням ролі уряду як фактора, що сприяє створенню мереж. Така форма партнерства дозволить провести системно-структурні реформи в економіці України і задіяти приватні фінансові ресурси. Перспективним у ДПП є залучення венчурного капіталу, що дозволить здійснити інноваційно-орієнтоване оновлення інфраструктури. Напрямом подальших досліджень є вивчення можливості та механізмів залучення фінансових ресурсів венчурних фондів або бізнес-ангелів до проектів кластероутворення взаємодіючих видавничо-поліграфічних підприємств.

Література

1. Про схвалення Концепції розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 739-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>.

2. Про державно-приватне партнерство: Закон України № 2404 - VI від 01.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

3. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні: Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/816/>.

4. Куклина Е.А. Государственно-частное партнерство как инструмент управления экономикой региона (в контексте кластерных инициатив) / Е.А. Куклина. // Вестник Ленинградского государственного университета имени А.С. Пушкина. Серия Экономика. – 2011. – № 4. – С. 7–15.

5. Стеченко Д.М. Імператив державно-приватного партнерства в рекреаційно-туристичній сфері України / Д.М. Стеченко, І.В. Безуглий // Регіональна економіка. – 2014. – №4. – С. 136–146.

6. Пріоритетні завдання Держкомтелерадіо у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=120953&cat_id=68691.

7. Про затвердження Порядку реалізації бюджетної програми «Випуск книжкової продукції за програмою «Українська книга»: Наказ Державного Комітету телебачення і радіомовлення України № 313 від 28.11.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2087-12.5>.

8. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

9. Про Державний бюджет України на 2014 рік: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

10. Меньшенина И.Г. Кластерообразование в региональной экономике : монография [Текст] / И.Г. Меньшенина, Л.М. Капустина; Федер. агентство по образованию, Урал. гос. экон. ун-т. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2008. – 154 с.

11. Enright M.J. Regional Clusters: What we know and what we should know / M.J. Enright. Paper prepared for the Kiel Institute International Workshop on Innovation Clusters and Interregional Competition, 2002. – P. 18.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), On approval of the Concept of Public-Private Partnership in Ukraine in 2013-2018 years, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-p>.

2. Law of Ukraine (2010), On State-Private Partnership, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

3. The national institute for strategic studies (2014), On the development of public-private partnerships as a mechanism for enhancing the investment activity in Ukraine, available at: <http://niss.gov.ua/articles/816/>.

4. Kuklina, E.A. (2011), "Public-private partnerships as a tool of economic management in the region (in the context of cluster initiatives)", *Vestnik of Pushkin Leningrad State University. The Economic Series*, no. 4, pp. 7-15.

5. Stechenko, D.M. and Bezuhlyi, I.V. (2014), "Imperative of public-private partnership in the field of recreation and tourism in Ukraine", *Regional Economy*, no. 4, pp. 136–146.

6. State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine (2012), Priority tasks, available at: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=120953&cat_id=68691

7. State Committee for Television and Radio Broadcasting of Ukraine (2015), On Approving the Procedure realization of the budget program "The publication book production by the program "Ukrainian book", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2087-12.5>

8. Law of Ukraine (2015), On State Budget of Ukraine for 2015, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80-19>

9. Law of Ukraine (2014), On State Budget of Ukraine for 2014, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-18>

10. Menshenina, I.G. and Kapustina, L.M. (2008), *Klasteroobrazovaniye v regionalnoy ekonomike* [Clustering in the regional economy], Publishing house of Ural State economic University press, Ekaterinburg, Russia, 154 p.

11. Enright, M.J. (2002), Regional Clusters: What we know and what we should know, Paper prepared for the Kiel Institute International Workshop on Innovation Clusters and Interregional Competition, p. 18.

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 333.43: 631.173.2

Сатир Л.М.,
д.е.н., доцент кафедри економіки підприємств
Білоцерківський національний аграрний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Satyr L.M.,
dr.sc.(econ.), assistant professor of department economy of enterprises
Bila Tserkva National Agrarian University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF USING TECHNICAL MEANS AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Машинно-тракторний парк (МТП) є важливою складовою ресурсної бази сільськогосподарських підприємств, що забезпечує механізацію виробничих процесів і великою мірою визначає рівень продуктивності праці та ефективності виробничої діяльності. Сучасні економічні умови характеризуються скороченням кількості основних видів техніки, високим рівнем фізичного та морального зносу МТП, внаслідок чого зросло навантаження на сільськогосподарські машини, збільшилася тривалість механізованих робіт. Частка матеріальних витрат у структурі собівартості продукції досягла 70%, більше половини яких є витратами на експлуатацію машинно-тракторного парку.

Водночас, в останні роки підвищується попит на продукцію сільського господарства, який неможливо задовольнити без використання новітніх технологій та сучасної техніки. Однак на ефективність оновлення та використання техніки в сучасних умовах впливають й такі фактори, як відсутність наукового підходу до планування та організації використання технічних засобів сільськогосподарських підприємств. При вирішенні завдань підвищення рівня використання та завантаження техніки, а також стратегічного планування майже не використовуються прийоми математичного моделювання. Вищезазначене зумовлює необхідність пошуку науково обґрунтованих підходів до забезпечення належного рівня технічного забезпечення та раціонального використання технічних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки й підвищення ефективності використання машинно-тракторного парку приділяли увагу багато зарубіжних та вітчизняних науковців. Різні аспекти використання засобів механізації розглядалися у працях: В.Г. Андрійчука, В.М. Баутіна, В.Г. Більського, П.І. Гайдучького, М.І. Грицишина, В.В. Іванишина, М.В. Краснощекова, В.А. Левченко, М.Г. Лобаса, М.М. Малиша, М.М. Могилової, В.І. Пастухова, Г.М. Підлісецького, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, В.П. Ситника, В.Л. Товстопята, В.С. Шебаніна та ін. Ними розроблені теоретичні засади і науково-практичні рекомендації щодо створення та функціонування технічного потенціалу сільськогосподарського виробництва.

Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено ефективності форм використання технічних засобів сільськогосподарськими підприємствами. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо економічної ефективності використання технічних засобів сільськогосподарськими підприємствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинно-тракторний парк як найважливіша складова виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств забезпечує механізацію та автоматизацію виробничих процесів і великою мірою визначає рівень продуктивності праці й ефективності виробничої діяльності. Результативність використання сільськогосподарської техніки

формується під впливом низки факторів, які діють водночас і у взаємозв'язку, а саме: вплив природних, техніко-економічних, організаційно-виробничих, соціально-економічних та інших факторів. Саме тому визначення системи заходів щодо підвищення ефективності використання МТП доцільно почати з групування сільськогосподарських підприємств Київської області за певними ознаками, які характеризують технічне забезпечення та рівень ефективність її використання. Метою групування є вибір найбільш типових районів за технічним забезпеченням, результати якого будуть використані як основа для аналізу й розробки заходів. За методичного підходу виділення типових районів дає можливість поширити результати модельних обчислень на інші райони досліджуваної галузі, що утворили кластер.

Водночас, як свідчать результати проведених досліджень, машинно-тракторний парк сільськогосподарських підприємств формувався і продовжує формуватись без належної економічної оцінки та розробки відповідної стратегії.

Здебільшого наявний склад машинно-тракторного парку господарств сформувався стихійно і відзначається великим переліком марок машин. У кожному господарстві нараховується понад 10 різновидів тракторів та понад 100 сільськогосподарських машин, що створює практичні труднощі в їх експлуатації та обслуговуванні. Нами встановлено, що для комплексної механізації робіт з вирощування однієї сільськогосподарської культури в господарствах використовується 5–8 марок тракторів із відповідним кожному трактору шлейфом сільськогосподарських машин.

У цілому рівень забезпечення основними видами сільськогосподарської техніки суттєво поступається нормативному значенню. Загальною тенденцією, що характерна для сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону, є дефіцит технічних засобів усіх видів. Найбільш гостро стоїть проблема з забезпеченістю господарств Київської області зернозбиральними комбайнами, притому, що переважна більшість їх спеціалізується на вирощуванні зернових культур і соняшнику.

Також у більшості сільськогосподарських підприємствах відчувається нестача причіпного (навісного) сільськогосподарського реманенту.

Встановлено низький рівень забезпечення тракторами, які є складовими ґрунтообробних агрегатів, що пояснюється суттєвим зносом, а також тим, що трактори є об'єктом застави під банківські кредити, які надавалися сільськогосподарським підприємствам і здебільшого були реалізовані через неповернення позик. Суттєвим чинником, який вплинув на такий стан, є низька платоспроможність господарств корпоративного сектору, а також відсутність доступу до позик та інших джерел забезпечення модернізації машинно-тракторного парку.

З урахуванням вищевикладеного, більшість сільськогосподарських підприємств відмовляються від придбання основних видів сільськогосподарської техніки та орієнтуються на приватних підприємців, які надають послуги з обробітку сільськогосподарських угідь (табл. 1).

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств Київської області за часткою витрат на оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, в загальних витратах

Групи за часткою витрат на оплату послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями, в загальних витратах, %	Площа с.-г. угідь, га	Одержано на 1 га ріллі, грн			Рентабельність, %	Структура товарної продукції рослинництва, %					Урожайність, ц/га		
		Валова продукція	Виручка	Прибуток		Усього	у тому числі				пшениця	кукурудза	соняшник
							зернові	соняшник	цукрові буряки	інша продукція рослинництва			
до 1	753	6,0	7,4	0,9	14,3	100	48,4	4,9	4,0	42,7	43,6	62,6	24,4
1,1-2	1111	6,6	8,3	3,7	78,3	100	62,9	12,7	0,0	24,5	51,0	70,7	29,6
2,1-5	2249	6,2	4,4	1,3	43,1	100	59,7	12,7	1,7	25,9	39,1	66,5	22,4
5,1-10	4151	6,4	8,9	1,5	19,6	100	64,9	12,6	1,2	21,4	48,0	69,0	25,9
10,1-15	1700	5,1	5,4	1,3	31,8	100	59,2	14,7	4,2	22,0	43,1	58,3	23,1
15,1-25	1977	5,8	7,4	1,7	29,5	100	64,9	11,0	4,9	19,2	44,0	65,7	27,1
більше 25	1287	6,3	7,3	1,9	34,5	100	65,5	10,6	3,0	20,9	40,2	68,1	26,4
Усього	2102	6,1	7,3	1,6	27,6	100	63,7	12,1	2,6	21,6	44,3	66,6	25,6

Джерело: авторська розробка

За даними табл. 1, найбільшу частку в структурі загальних витрат продукції рослинництва (понад 25%) мають сільськогосподарські підприємства, які спеціалізуються на вирощуванні зернових

культур і соняшнику з площею сільськогосподарських угідь 1287 га. Як свідчать результати групування, у нинішніх умовах навіть високорентабельні сільськогосподарські товаровиробники користуються послугами сторонніх організацій при проведенні комплексу весняно-польових робіт. Більшість науковців і практиків вважають, що використання найманих технічних засобів є тимчасовим виходом у складній ситуації, коли відчувається дефіцит сільськогосподарської техніки. Однак найбільша частка технологічних операцій виконується на умовах залучення послуг сторонніх організацій збитковими та низькорентабельними сільськогосподарськими підприємствами [1].

При виборі організаційної форми використання спеціалізованої техніки доцільно використовувати обґрунтовану методику, оскільки виручка і прибуток від продажу сільськогосподарської продукції безпосередньо пов'язані із застосуванням конкретної машини. Ця методика повинна враховувати зміну витрат і врожайності за певного варіанта залучення спеціалізованої техніки. В основу розрахунків доцільно покласти удосконалену методику оцінки ефективності технологічного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників, оскільки менеджмент сільськогосподарських підприємств при обґрунтуванні варіанта формування та використання власного машинно-тракторного парку або варіанта використання послуг сторонніх організацій має порівняти обсяг витрат на здійснення технологічного процесу із вартістю послуг, які надають сторонні організації.

У процесі дослідження нами проведено порівняння собівартості оранки, виконаної трактором Т-150К в агрегативанні з плугом ПЯ – 5-35, та вартістю послуг, які надаються суб'єктами підприємницької діяльності Київської області та в умовах створення кооперативу (табл. 2).

Таблиця 2

Величина вартості послуг сторонніх організацій та собівартість оранки на зяб у розрахунку на 1 га, грн

Показники	Власні технічні ресурси	Послуги сторонніх організацій	Обслуговуючий кооператив
Оплата праці з відрахуваннями	17,8		17,8
Пальне	186,1		186,1
Амортизація	2,3		2,3
Запасні частини та ремонт	2,6		2,6
Інші витрати	2,1		1,1
Всього витрат	210,9		209,9
Прибуток			5,2
Вартість послуг		219	215,1

Джерело: авторська розробка

Дані табл. 2 свідчать, що собівартість оранки власною сільськогосподарською технікою нижча від вартості послуг сторонніх організацій – на 3,8%, кооперативу – на 2,4%. Очевидно, що економічно вигіднішим є використання власної техніки, однак необхідно врахувати, що на величину витрат на оранку значною мірою впливає площа, яка знаходиться в обробітку, її геометричні контури та інші фактори.

З метою виявлення думок практиків про переваги певних форм використання техніки нами було проведено анкетне опитування керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств Васильківського, Ставищанського та Володарського районів Київської області. До анкетування було залучено 40 респондентів. Із числа опитаних 35% вважають, що їхнє підприємство відчуває потребу в залученні механізованих послуг сторонніх виконавців, 65% підприємств орієнтовані лише на внутрішньогосподарське використання техніки.

Очевидно, що різні форми використання сільськогосподарської техніки зумовлюють різні підходи до оцінки ефективності виробництва продукції рослинництва. Так, за першого варіанта сільськогосподарські товаровиробники шляхом використання власного машинно-тракторного парку забезпечують виробництво продукції рослинництва. Внутрішньогосподарське використання техніки передбачає, що всі машини належать і використовуються на одному сільськогосподарському підприємстві. Ця форма поділяється за територіальним і галузевим принципом управління підприємством на два види: бригадно-ланкову та цехову організацію використання техніки.

За бригадно-ланкової організації використання техніки на підприємствах створюються механізовані (тракторні) бригади, які повинні обслуговувати всю площу або сівозміну, при цьому група машин закріплюється за бригадою механізаторів. За своєю сутністю постійні механізовані бригади в сільськогосподарському підприємстві є допоміжними виробничими підрозділами.

Для виконання різних видів механізованих робіт у складі бригади утворюють тимчасові структурні одиниці – комплекси, які в свою чергу складаються із механізованих загонів і ланок. Комплексом слід вважати тимчасовий виробничий підрозділ для виконання повного циклу технологічно взаємопов'язаних робіт шляхом спеціалізації та концентрації техніки, що працює на основі потоково-групового методу. У

свою чергу, механізована ланка – це частина комплексу, що складається з техніки, яка виконує один вид робіт (посів, збирання, транспортування та ін.) або вид обслуговування (технічне, побутове та ін.), яке може бути як тимчасовим, так і постійним. Механізований загін представляє собою неповний комплекс, тобто самостійний підрозділ для виконання поточно-груповим методом, зазвичай 1–2 види взаємопов'язаних робіт. Серед науковців поширеною є думка, що основою форм організації використання техніки є механізовані комплекси [2; 3].

За цехової організації використання техніки в сільськогосподарських підприємствах за галузевим принципом формуються цех (дільниця), кожен із яких зайнятий на виконанні певних технологічних процесів. Цей вид внутрішньогосподарського використання техніки припускає взаємодію цехів, пов'язаних єдиним виробничим циклом.

При виборі раціональної форми організації використання техніки потрібно виходити із розв'язання першочергового завдання – створення умов для найбільш повного завантаження машин протягом року з метою забезпечення високопродуктивного їх використання [4; 5].

Зазначимо, що поширення тієї або іншої організаційної форми використання техніки не є випадковим. На думку науковців і практиків, воно зумовлено особливостями виробництва в певній природно-економічній зоні. Так, тракторні бригади застосовують у господарствах, де є невеликі виробничі ділянки, а обсяг механізованих робіт недостатній для повного завантаження високопродуктивної техніки. За такого підходу більш ефективно використовуються техніка і кадри механізаторів, простіше налагодити технічне обслуговування машин.

Концентрація сільськогосподарської техніки в механізованих комплексах створює умови для раціональної організації й управління виробничим процесом, оперативного контролю за дотриманням технологічної дисципліни та якістю робіт, широкого маневрування всіма технічними засобами, підтримання техніки у справному стані, оптимізації режиму роботи механізаторів, поліпшення побутових умов.

Порівняно з іншими формами, внутрішньогосподарське використання техніки має низку переваг: високий ступінь оперативності (техніка завжди знаходиться у розпорядженні господарства); відносна автономія у вирішенні питань організації використання техніки; нижча вірогідність відмови машин за наявності одного господаря; зменшення ймовірності поширення бур'янів і різних захворювань рослин; можливість зміни агротехнічних строків виконання технологічних процесів за несприятливих погодних умов.

Саме тому внутрішньогосподарське використання залишається однією з основних форм використання техніки, однак при цьому можуть виникнути певні негативні моменти: низький рівень використання техніки, неможливість повного завантаження складного обладнання: відсутність достатньої кількості техніки для обробки земель господарства у встановлені агротехнічні терміни; неможливість застосування сучасних технологій внаслідок морального старіння машинно-тракторного парку; неможливість придбання дорогої техніки; збільшення поточних витрат на утримання та експлуатацію машин.

За другого варіанта сільськогосподарські товаровиробники орієнтуються на використання механізованих послуг спеціалізованих підприємств агротехнічного сервісу або беруть участь у міжгосподарській кооперації, залучаючи техніку для виконання окремих або комплексу технологічних робіт з обробки сільськогосподарських культур. Так, діяльність підприємств технічного сервісу має певні техніко-технологічні й організаційно-економічні переваги та недоліки. Позитивні моменти практично збігаються з перевагами роботи міжгосподарських кооперативних підприємств, але в результаті спеціалізації підвищується якість робіт, виконаних технікою.

Негативні моменти використання техніки сторонніх підприємств технічного сервісу полягають у наступному: збільшення сум сплачуваних податків, оскільки підприємства агротехнічного сервісу не відносяться до сільськогосподарських товаровиробників; неможливість споживачів впливати на рівень цін і якість послуг, що ними надаються. Вважаємо, що за умови міжгосподарського використання техніки доцільно виділити такі переваги: можливість впровадження нових та удосконалених методів і технологій; застосування сучасної і продуктивної техніки; досягнення оптимального завантаження сільськогосподарської техніки; скорочення затрат праці (менша потреба в робочій силі в розрахунок на одиницю площі сільгоспугідь); більш ефективне використання кваліфікації працівників; зниження напруженості робіт у пікові періоди; зниження потреби в інвестиціях для кожного підприємства; скорочення термінів технічного оснащення сільськогосподарських підприємств; зменшення поточних витрат на утримання й експлуатацію машин; можливість розширення виробництва за рахунок використання власної робочої сили і машин на сусідніх підприємствах; підвищення доходів; зниження виробничого та економічного ризику. Серед переліку стримуючих факторів спільного використання машин: відсутність інформації про позитивний і негативний досвід міжгосподарського використання техніки; можлива відсутність машини в той час, коли вона найбільш необхідна; зменшення часу на обробку власних полів при наданні допомоги іншим; можливе поширення машинами бур'янів і різних захворювань; неможливість використання великих високопродуктивних машин при дрібноконтурності полів; втрати внаслідок збільшення трансакційних витрат; збільшення випадків виходу з ладу машин

при спільному використанні; відсутність державної системи стимулювання кооперації; ризик підприємств втратити самостійність; ризик несприятливих погодних умов і, таким чином, виникнення нерівних умов між кооператорами; ризик виникнення розбіжностей при врегулюванні спірних питань; ризик організаційних помилок.

З метою врегулювання вартості техніки необхідно на державному рівні дбати про поліпшення економічних умов функціонування сільськогосподарських товаровиробників і підприємств технологічного сервісу.

Отже, з точки зору сільськогосподарського підприємства одним із найважливіших елементів організації виробництва є вибір та обґрунтування форми використання техніки. Склад і послідовність етапів організаційно-економічної роботи при обґрунтуванні використання спеціалізованої й універсальної техніки істотно різняться. Запропоновані на основі проведеного дослідження алгоритми вибору значно полегшують сільськогосподарським товаровиробникам завдання з удосконалення організації використання техніки.

В основу запропонованих алгоритмів нами покладено удосконалення методики у межах даного дослідження й адаптування її до економічної оцінки сільськогосподарської техніки. Основна перевага такого механізму вибору форми використання спеціалізованої техніки полягає у зближенні економічних інтересів суб'єктів виробничої діяльності в межах єдиного технологічного процесу на основі розподілу технологічних функцій і забезпечення спільної економічної відповідальності за кінцеві результати виробництва.

Як свідчать результати дослідження, підвищення ефективності організаційних заходів насамперед потребує удосконалення системи економічних відносин між суб'єктами при міжгосподарському використанні техніки. У сучасних умовах одним з прийнятних шляхів вирішення проблеми технічного і технологічного забезпечення аграрного виробництва є розвиток системи технологічного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників на основі організації та функціонування міжгосподарських кооперативних підприємств і спеціалізованих підприємств агротехнічного сервісу.

На ринку технологічних послуг спеціалізовані підприємства (в нашому випадку розглядаються підприємства міжгосподарської кооперації) та сільськогосподарські товаровиробники, з одного боку, нерозривно пов'язані, забезпечуючи виконання єдиного технологічного і виробничого процесу, а з іншого боку – є конкурентами в одержанні частини доходу від реалізації спільно виробленої сільськогосподарської продукції. Ця специфічна особливість зумовлює певні складнощі при формуванні взаємовигідних економічних відносин у системі технологічного обслуговування [6; 7].

В умовах ринкового середовища основними завданнями у межах формування ефективної системи економічних відносин між суб'єктами міжгосподарського використання техніки є: визначення економічних параметрів (меж) ефективної взаємодії учасників ринку технологічних послуг і вибір оптимальної форми такої взаємодії, включаючи систему взаєморозрахунків, визначення розцінок (тарифів) на технологічні послуги [8].

Зазначимо, що форми взаєморозрахунків суб'єктів міжгосподарської кооперації за надані послуги можуть бути такими: натуральними (продукцією, послугами); грошовими (готівкова або безготівкова); змішаними. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує питання розрахунків учасників міжгосподарської кооперації в натуральній формі, розмір якої може бути визначений за двома різними методами:

1. На основі взаємної домовленості сторін встановлюють фіксовану норму (відсоток) передачі продукції підприємству, яке виконувало роботи (послуги), залежно від рівня врожайності сільськогосподарських культур або продуктивності тварин, одержаних у господарствах.

2. Натуральна оплата розраховується на основі договірних цін.

Найбільш прийнятним і поширеним на практиці є другий метод, який дає можливість на основі договірної ціни перерахувати в натуральну оплату всю договірну суму або її частину за виконані види робіт за закупівельними або договірними цінами.

Як відомо, при розрахунку тарифів спеціалізовані підприємства агротехнічного сервісу включають нормативний прибуток. Водночас, підприємства зі спільного використання техніки, що функціонують на безприбутковій основі, використовують особливий порядок оплати. Розрахунки за послуги, виконані сільськогосподарською технікою протягом року, не передбачають перерахування оплати.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, пріоритетними напрямками розвитку організаційних форм використання сільськогосподарської техніки у досліджуваному регіоні повинні стати:

1) забезпечення обґрунтованого вибору організаційної форми використання сільськогосподарської техніки на основі застосування запропонованих алгоритмів і диференційованого підходу щодо універсальних і спеціалізованих машин з урахуванням конкретних виробничо-економічних умов;

2) порівняння різних варіантів організаційних форм використання техніки, формування взаємовигідних цін на механізовані послуги й обґрунтування ефективності інвестиційних вкладень у

проекти щодо створення спеціалізованих машинно-технологічних підприємств слід здійснювати на основі застосування запропонованої адаптованої методики оцінки, використовуючи диференційований підхід до складу витрат за різних організаційних форм використання техніки;

3) при організації кооперативу зі спільного використання техніки, створення машинно-технологічного підприємства слід враховувати спеціалізацію сільськогосподарських організацій та їх потребу в механізованих послугах, укомплектовувати підприємство сучасною високопродуктивною технікою, забезпечуючи її інтенсивне завантаження.

Література

1. Непочатенко А.В. Створення кооперативних МТС – шлях до підвищення ефективного використання техніки в сільськогосподарських підприємствах України / А.В. Непочатенко // Економіка: проблеми управління регіональним економічним і соціальним розвитком: зб. наук. праць. – Рівне : УДУВГП, 2004. – Вип. 2 (26). – Ч. II. – С. 300–304.
2. Оптимізація комплексів машин і структури машинного парку та планування технічного сервісу : навчальний посібник / І.І. Мельник, В.Д. Гречкосій, В.В. Марченко та ін. – К. : ВВЦ НАУ, 2004. – 151 с.
3. Баскакова Н.Т. Концептуальные подходы к выбору варианта воспроизводства сельскохозяйственной техники / Н.Т. Баскакова // Экономический анализ: теория и практика. – 2009. – № 8. – С. 29–38.
4. Ежовский А.А. Тенденции машинно-технологической модернизации сельского хозяйства / А.А. Ежовский, В.И. Черноиванов, В.Ф. Федоренко. – М. : ФГНУ «Росинформагротех», 2010. – 289 с.
5. Кононенко М.П. Техніко-технологічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва / М.П. Кононенко // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С.67–74.
6. Антощенко В.М. Огляд ринка сільськогосподарської техніки для підприємств АПК України [Електронний ресурс] / В.М. Антощенко, Р.В. Антощенко // Вісник ХНТУСГ. – 2012. – Вип. 124. – Т. 2. (технічні науки). – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_124-2/03.pdf.
7. Блоха А.В. Поліпшення забезпечення матеріально-технічними ресурсами аграрного виробництва / А.В. Блоха // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 56–61.
8. Івашків Т.С. Сучасні підходи до визначення конкурентоспроможності сільськогосподарської техніки / Т.С. Івашків // Вісник ТАНГУ. – 2003. – № 3. – С. 36–41.

References

1. Nepochatenko, A.V. (2004), "Creating of cooperative MTF - the way to increase effective the use of technology in the agricultural enterprises of Ukraine", *Ekonomika: problemy upravlinnya rehionalnym ekonomichnym i sotsialnym rozvytkom*, issue 2 (26), part II, pp. 300–304.
2. Melnyk, I.I., Hrechkosii, V.D., Marchenko, V.V. et al. (2004), *Optymizatsiia kompleksiv mashyn i struktury mashynnoho parku ta planuvannia tekhnichnoho servisu* [Optimization of complexes machines and structure of machine park and the planning of technical services], tutorial, VVTS NAU, Kyiv, Ukraine, 151 p.
3. Baskakova, N.T. (2009), "Conceptual approaches to a choice of option of reproduction of agricultural machinery", *Ekonomicheskyy analiz: teoriya i praktika*, no. 8, pp. 29–38.
4. Yezhevskiy, A.A., Chernoiivanov, V.I. and Fedorenko, V.F. (2010), *Tendentsii mashinno-tekhnologicheskoy modernizatsii selskogo khozyaystva* [Trends of machine and technological modernization of the agriculture], FGNU «Rosinformagrotekh», Moscow, Russia, 289 p.
5. Kononenko, M.P. (2008), "Technical and technological directions increased efficiency of production of crop production", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 67–74.
6. Antoshchenkov, V.M. and Antoshchenkov, R.V. (2012), "Review of the market of agricultural machinery for enterprises agroindustrial complex Ukraine", *Visnyk KHNTUSH*, issue 124, Vol. 2, available at: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_124-2/03.pdf.
7. Blokha, A.V. (2009), "Improving the ensuring of the material and technical resources of agrarian production", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 56–61.
8. Ivashkiv, T.S. (2003), "Modern approaches to determining the of competitiveness agricultural machinery", *Visnyk TANHU*, no. 3, pp. 36–41.

УДК 658:330.341.1:338.439

Осовська Г.В.,
к.е.н., професор
Фещенко А.О.,
асистент кафедри менеджменту організацій
Житомирський національний агроекологічний університет,

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ СКЛАДОВОЮ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Osovsk G.V.,
cand.sc.(econ.), professor
Feshhenko A.O.,
assistant of the department of management organization
Zhytomyr National Agroecological University

MANAGING INTELLECTUAL COMPONENT OF THE INNOVATION POTENTIAL IN THE IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AT THE ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY

Постановка проблеми. В процесі управління інноваціями на базі сучасної інноваційної платформи важливу роль відіграє інтелектуальна складова інноваційного потенціалу організації. До складу інтелектуальної власності, що формує зазначений елемент інноваційного потенціалу організації, відносяться винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки та знаки обслуговування, захищені патентами чи комерційною таємницею (у формі ноу-хау), а також розроблені в організації інноваційні програми, плани та проекти, дослідження яких є актуальним теоретичним і практичним завданням [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти дослідження сутності і значення інноваційної діяльності підприємства знайшли відображення в роботах провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Василенка, Я. Вишнякова, С. Ілляшенка, С. Ільдеменова, Н. Краснокутської, Г. Менша, Б. Санто, Р. Фатхутдінова, Х. Фрімена, І. Шумпетера та ін. Водночас, недостатньо дослідженими залишаються питання формування на підприємствах харчової промисловості постійно діючої системи моніторингу технологічних новацій в галузі, прийняття на основі його результатів управлінських рішень щодо доцільності та механізму впровадження суб'єктом господарювання конкретних нововведень в технологічній сфері. Усе наведене свідчить про актуальність і важливість дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження комплексу управлінських рішень, що приймаються в процесі управління патентним портфелем, а також встановленні чинників, які зумовлюють прийняття певного рішення з переліку доступних альтернатив.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність об'єктів інтелектуальної власності, що використовується в процесі інноваційного розвитку організації, прийнято називати патентним портфелем. Завдання даної частини дослідження полягає у визначенні комплексу управлінських рішень, що приймаються в процесі управління патентним портфелем, а також встановленні чинників, які зумовлюють прийняття певного рішення з переліку доступних альтернатив. В практичному аспекті мова йде про формування методичних рекомендацій для інноваційного менеджера, який має розв'язати наступні питання:

- 1) Яку форму захисту обрати для результатів інтелектуальної діяльності?
- 2) Як класифікувати в ролі об'єктів інтелектуальної промислової власності результати інтелектуальної діяльності, створені в організації?
- 3) Які вигоди можна отримати, набуваючи права на об'єкти інтелектуальної власності?
- 4) Чи є необхідність набувати права на інтелектуальну власність, яка є результатом інтелектуальної діяльності інших організацій?

Як було встановлено, технологічні інновації на підприємствах харчової промисловості включають продуктові та процесні. Продуктові інновації передбачають розробку нових або вдосконалених рецептур харчових продуктів, відповідно до виявлених чи прогнозованих змін у потребах споживачів. В ролі процесних інновацій в харчовій промисловості розглядаються вдосконалення технологій зберігання сільськогосподарської продукції як сировини для виробництва, модернізацію процесу пакування продукції, запровадження технологій, що скорочують тривалість виробничого процесу та економлять використовувані ресурси.

Результат інтелектуальної діяльності, що виникає в процесі розробки продуктової інновації (рецепт), а також новий технологічний спосіб зберігання чи переробки сировини може бути класифікований як корисна модель чи винахід і віднесений до об'єктів інтелектуальної промислової власності. Що стосується інновацій в пакуванні, то тут ми маємо справу з об'єктом промислової власності, що класифікується як промисловий зразок.

Результат інтелектуальної діяльності, необхідний для здійснення інновацій, має бути захищений від конкурентів, тільки тоді він забезпечить організації конкурентні переваги. Приймаючи рішення щодо способу захисту інтелектуальної власності, інноваційний менеджер має враховувати специфіку об'єкту власності та механізм захисту. Так об'єкти інтелектуальної промислової власності можуть бути захищені одним з двох способів: відкритим чи закритим [6].

Відкритий спосіб передбачає закріплення прав власності з допомогою патенту. В перекладі з латинського слова «patere» патент означає «класти на огляд», тобто робити доступним для широкого загалу. Закритий спосіб стосується таких результатів інтелектуальної діяльності, що є конфіденційними, отримали назву «ноу-хау» і захищаються в режимі комерційної таємниці [8].

Цивільним кодексом України комерційна таємниця визначається як об'єкт інтелектуальної власності. Організація, що визначила певну інформацію як комерційну таємницю, має на неї майнові права, що передбачають право на самостійне використання цієї інформації, право дозволяти використання цієї інформації іншим особам, а також право заборони на використання цієї інформації. Умисне розголошення комерційної таємниці, незаконне збирання та використання інформації, що є комерційною таємницею, передбачає кримінальну відповідальність.

Інноваційний менеджер підприємства харчової промисловості, що приймає рішення щодо вибору способу правової охорони інтелектуальної власності, передусім має міркувати в категоріях комерційної вигоди організації. Так, патентування рецептів виробів харчової промисловості є недоцільним, оскільки воно передбачає відкритість їх складу та способу приготування і суперечить бажанню зберегти їх у таємниці. Оскільки не існує надійних способів контролю за виробами конкурентів стосовно використання ними захищеної патентом рецептури, витрати на патентування будуть марними. Крім того, рецепт продукту можуть копіювати виробники з-за кордону, в країнах, для яких патент взагалі не має правового захисту.

Таким чином, результати інтелектуальної діяльності, що необхідні для реалізації продуктивних інновацій на підприємствах харчової промисловості (рецепти), мають захищатися закритим способом, як комерційна таємниця. Тим паче, що в будь-якому випадку (як і запатентовані об'єкти інтелектуальної власності) вони обліковуються у складі необоротних активів та збільшують вартість сукупних активів підприємства.

Щодо комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, захищених відкритим та закритим способами, то відмінностей в технології передачі прав на їх використання іншим особам та організаціям немає. Об'єкти, захищені комерційною таємницею, передаються на основі ліцензійної угоди так само, як і запатентовані.

Вибір відкритого способу захисту (патентування) є доцільним стосовно результатів інтелектуальної діяльності, що більшою мірою сприяють процесним інноваціям. Зокрема, мова йде про вдосконалення технологій зберігання чи переробки сільськогосподарської продукції, зменшення тривалості та витратності виробничого процесу, вдосконалення пакування тощо. Визначившись із способом захисту результатів інтелектуальної діяльності, перейдемо до визначення типу об'єкту інтелектуальної промислової власності, що підлягає патентуванню.

Патентуванню на підприємствах харчової промисловості можуть підлягати результати інтелектуальної діяльності, що класифікуються як винахід, корисна модель чи промисловий зразок. Останній представляє собою художньо-конструкторське рішення, що визначає зовнішній вигляд виробу. Передусім він має відношення до інновацій в пакуванні та в деяких випадках може скласти альтернативу товарному знаку. Корисна модель, як і винахід, представляє собою технічне рішення певної проблеми, що характеризується новизною та придатністю для промислового використання. На відміну від корисної моделі, винахід характеризується також винахідницьким рівнем, тобто винайдене технічне рішення не є очевидним, виходячи з існуючого рівня розвитку науки і техніки та рівня знань спеціалістів.

Відмінності між корисною моделлю і винаходом виявляються також в процесі їх патентного захисту. Це стосується критеріїв патентоспроможності, строків очікування на рішення, плати за патент та термінів патентного захисту. Для корисної моделі перевірка новизни та можливості промислового використання практично не здійснюється, а перекладається на відповідальність заявника. Такий патент має назву декларативного і в деяких країнах не видається.

Важливою умовою для визнання технічного рішення корисною моделлю є той факт, що воно не описане у фахових джерелах. З метою підтвердження цього факту необхідно провести патентний пошук. Безумовно, патентний пошук також необхідний перед поданням заявки на патент на винахід. Регулярний патентний пошук (моніторинг) необхідний інноваційно-налаштованій організації, яка прагне бути в курсі всіх новинок.

Патентний пошук може здійснюватися вручну або за допомогою спеціальних комп'ютерних програм. У світовій мережі Інтернет є декілька баз даних, що дозволяють здійснити патентний пошук. Характеристика деяких з них наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Бази даних для здійснення безкоштовного патентного пошуку в мережі Інтернет

Назва програмного забезпечення	Характеристика бази даних
Google Patent Search	База містить патенти USPTO, але дозволяє здійснювати пошук з допомогою спеціальної програми розпізнавання тексту на фотографіях. Крім того, має функцію пошуку за прізвищами винахідників, номерами та назвами патентів, а також датою.
WikiPatents	Містить понад 15 млн патентів та патентних заявок з США, Німеччини, Японії, Великобританії, Канади, Франції, Іспанії та Швейцарії. Дозволяє завантажувати патент у різних форматах (TXT, RTF, PDF), відображає на карті місце проживання винахідника.
Esp@cenet, EPOLine	База даних європейського патентного відомства, містить близько 60 млн патентних заявок та патентів. Також дозволяє залучити до пошуку бази даних Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) та Worldwide, що опубліковані за останні 2 роки.
Worldwide	База охоплює патентні документи, опубліковані більш як у 80 країнах і регіонах світу. Пошук ведеться англійською мовою, але для впевненості варто повторити процедуру мовою країни, що реєструвала патент, оскільки не у всіх патентах є переклад англійською.
WIPO, PATENTSCOPE®	База Всесвітньої організації інтелектуальної власності містить понад 1,8 млн міжнародних патентів, дозволяє здійснювати пошук за базами Африканської регіональної організації інтелектуальної власності, Аргентини, Бразилії, Куби, Ізраїлю, Марокко, Мексики, Республіки Корея, Сінгапуру, Південної Африки, Іспанії, В'єтнаму.
USPT (United State Patent and Trademark Office)	База даних патентного відомства США, містить патенти з 1976 р. у текстовому (HTML) та графічному (TIFF) форматах. Патенти до 1976 р. зберігаються тільки у графічному форматі, що ускладнює пошук.
Укрпатент	База даних патентів України, містить понад 300 тис. патентів на винаходи та корисні моделі. Надає додатковий сервіс пошуку в базі даних «Винаходи інших країн» від 42 закордонних патентних відомств (http://base.ukrpatent.org/mpk2009/index.html?level=c/).
Роспатент	База федеральної служби з інтелектуальної власності, патентів і товарних знаків Російської Федерації, містить понад 2 млн документів російською та англійською мовами.
Free Patents Online	Одна з найбільших систем патентного пошуку, що дозволяє здійснювати пошук в базах даних патентного відомства США, ВОІВ, Європейського, а також японського патентного відомств.

Джерело: складено за підтримки магістранта НТТУ «КПІ» О. Неуймина

Здійснення патентного пошуку можна замовити у патентному бюро, а можна провести самостійно. Найчастіше застосовується предметний пошук, тобто пошук за технічним завданням, яке розв'язується за допомогою запатентованого винаходу. Дотичним до предметного пошуку є тематичний пошук, який обирається, коли час на пошук обмежений. В процесі тематичного пошуку коло розглядуваної інформації обмежується обраною рубрикою патентної класифікації та визначеного часового проміжку, протягом якого були зареєстровані патенти. З метою оптимізації процесу патентного пошуку на підприємствах харчової промисловості, розглянемо будову Міжнародної патентної класифікації.

У Міжнародній патентній класифікації (МПК) виділяються 8 розділів (від А до Н), перший з яких (А) розкриває діяльність у сфері задоволення життєвих потреб людини, до якої відноситься діяльність підприємств харчової промисловості. Другим рівнем ієрархії МПК є класи, які позначаються індексом розділу та двозначним числом. Так клас А22 містить коди, яким позначаються патенти, що відносяться до такої діяльності у харчовій промисловості, як забій худоби, перероблення м'яса, свійської птиці або риби, а підклас А22С саме переробку м'яса, свійської птиці або риби.

Клас А23 містить коди патентів щодо винаходів у галузі їжі або харчових продуктів, їх обробки, не охоплені іншими класами, зокрема, підклас А23В охоплює патенти в консервній промисловості, А23С – в молокопереробці. Патенти, зареєстровані у виробництві цукру, класифікуються у розділі С – хімія, металургія – класі 13. Таким чином, зазначені розділи і класи охоплюють коди всіх патентів, виданих на винаходи у галузях харчової промисловості (м'ясопереробна, молокопереробна, консервна та цукрова галузі). Саме у цих розділах варто здійснювати патентний пошук.

Після здійснення патентного пошуку і переконання у новизні свого технічного рішення, яке не порушує прав інтелектуальної власності інших винахідників, можна подавати заявку на патент. Від моменту подачі заявки на декларативний патент до моменту його отримання в Україні в середньому проходить 7-9 місяців. Патент на винахід може бути отриманий протягом 2-х років, оскільки, крім формальної, здійснюється також змістовна експертиза винаходу. Дія патенту на корисну модель

триває до 10 років від моменту подання заявки (якщо регулярно вносити щорічні платежі на підтримання актуальності патенту), тоді як патент на винахід забезпечує власнику виняткові права протягом 20 років.

Патент забезпечує його власнику право самостійного використання винаходу чи корисної моделі, право дозволяти чи забороняти іншим особам використовувати винахід чи корисну модель, а також вимагати через суд відшкодування збитків у разі порушення встановленої заборони на використання. Дія патенту розповсюджується тільки в тій країні, де він виданий. У випадку патенту на винахід, його власник може зареєструвати патент у відповідному патентному відомстві іншої країни. Тільки після цього він буде дійсним у цій країні (принцип незалежності патентів, ст. 4 в Паризької Конвенції).

Приймаючи рішення про класифікацію результату інтелектуальної діяльності як корисної моделі чи винаходу з позицій його патентування, поряд з чинниками витрат на реєстрацію та закріплення прав власності, необхідно враховувати ознаку актуальності технічного рішення через 10 років. Якщо через 10 років технічне рішення щодо зберігання чи переробки сільськогосподарської продукції втратить актуальність завдяки розвитку науково-технічного прогресу, то патентувати його як винахід не має сенсу. Виняток може становити ситуація, коли розробники нового технічного рішення бажають захистити своє виняткове право на його використання на території іншої країни, яка не визнає патенту на корисну модель.

Комплекс показників, які необхідно оцінити, приймаючи рішення про класифікацію розробленого на підприємстві харчової промисловості нового технічного рішення як корисної моделі чи винаходу, включатиме час на отримання патенту, термін патентного захисту, витрати на патент, а також перспективи його використання за кордоном (рис. 1).

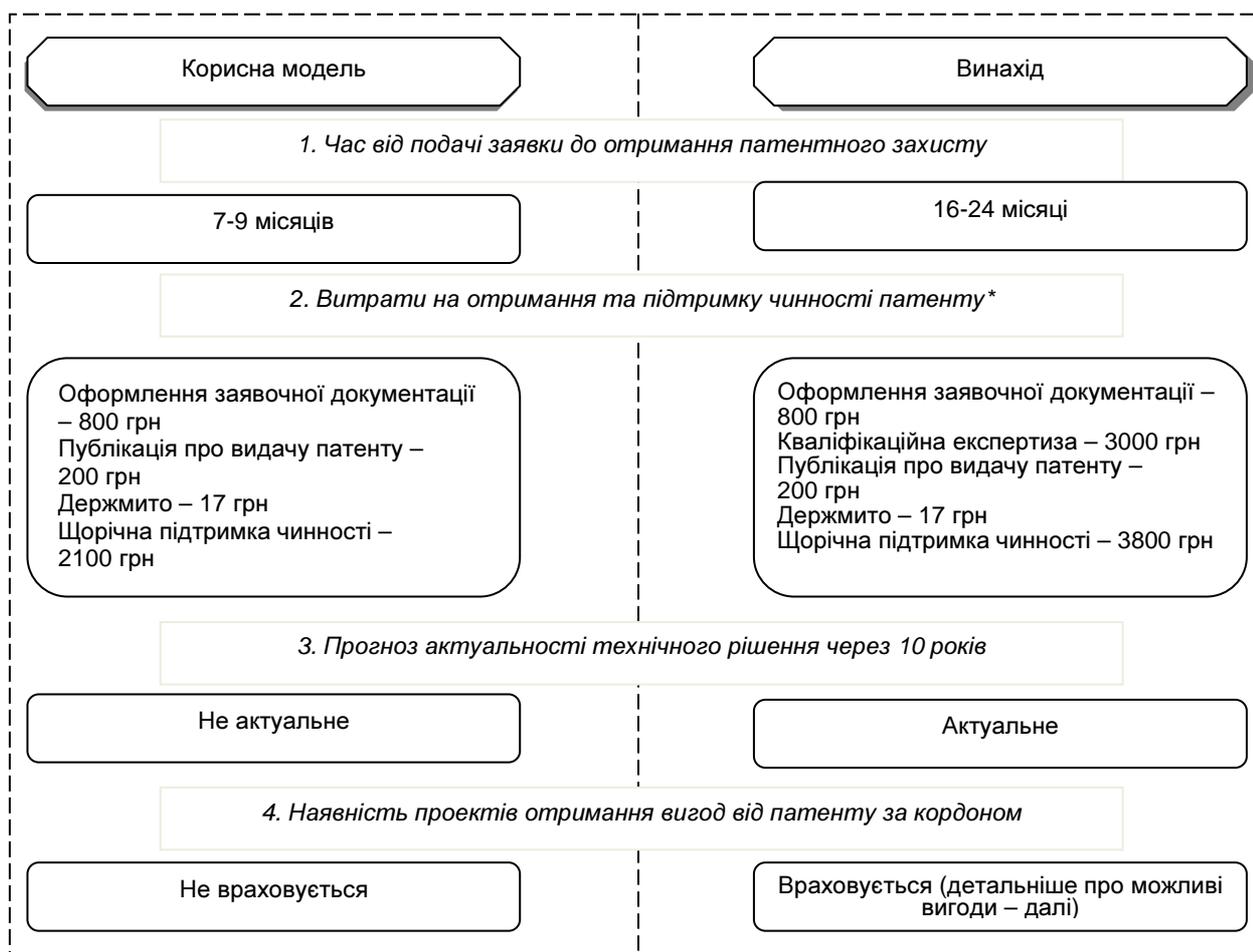

Рис. 1. Комплекс показників, що оцінюють при класифікації технічного рішення як об'єкту промислової власності

* за даними патентно-юридичної компанії «IPStyle» без врахування гонорарів патентних повірених та за умови, що власником патенту стає організація, а не сам винахідник.

Джерело: власні дослідження

Далі перейдемо до аналізу результатів інтелектуальної діяльності, що забезпечують інновації в пакуванні на підприємствах харчової промисловості. Сучасні підприємства витрачають значні зусилля на створення бездоганної упаковки з кращими функціональними та естетичними властивостями.

Можна зауважити, що естетичні властивості пакування відносяться до маркетингових інновацій. Однак в реальних умовах інноваційний менеджер спеціально не поділяє потенційні інновації на різні групи, а розглядає перспективні напрями їх дії у комплексі. Менеджер з розробки і впровадження інновацій повинен чітко усвідомлювати, що упаковка батону ковбаси, виготовлена з органічних матеріалів, не матиме конкурентних переваг, якщо вона буде неапетитного синього кольору. Таким чином, не будемо відділяти функціональні властивості упаковки від естетичних, а розглянемо інновації в пакуванні на підприємствах харчової промисловості з точки зору їх інтелектуальної складової.

Як було зазначено вище, упаковка харчового продукту, розроблена на підприємстві, може бути захищена за допомогою патенту як промисловий зразок. Згідно Міжнародної класифікації промислових зразків, всі вироби поділені на 32 класи. До 1-го класу відносяться продукти харчування, наприклад, сири, ковбаси, котлети, пряники, макаронні вироби тощо. Таким чином, сам зовнішній вигляд продуктів, їх колір, форма, розмір можуть бути об'єктами правового захисту.

До 9-го класу відносяться безпосередньо пакувальні вироби, такі як коробки, банки, пляшки, пакети тощо. Підкласом 8 класу 19 об'єднуються різні види друкованої продукції, в т.ч. етикетки, а в класі 11 (підклас 5) зазначаються емблеми, прапори, предмети святкового оздоблення. Оригінальний вигляд цих елементів упаковки також може бути об'єктом правового захисту.

З метою захисту зовнішнього вигляду виробу, підприємство харчової промисловості може обрати один з двох альтернативних варіантів: 1) класифікувати упаковку з усіма її зовнішніми ознаками як промисловий зразок та отримати відповідний патент на промисловий зразок або 2) зареєструвати товарний знак як елемент зовнішнього вигляду упаковки та отримати відповідне свідоцтво. Порівняємо ці варіанти за допомогою схеми, аналогічної викладеній на рис. 2.

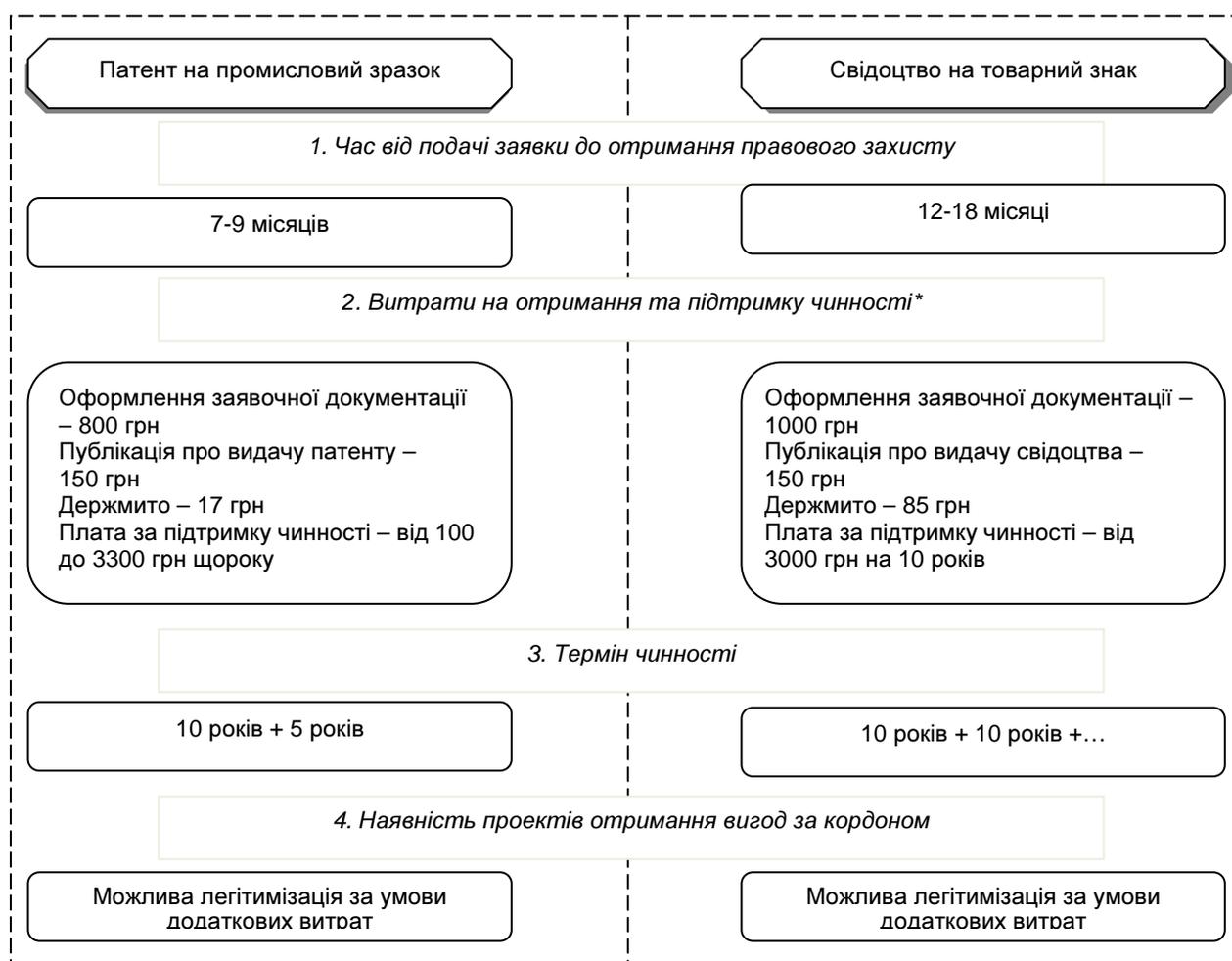

Рис. 2. Комплекс показників, що оцінюють при класифікації зовнішніх ознак упаковки як об'єкту інтелектуальної власності

* за даними патентно-юридичної компанії «IPStyle» без врахування гонорарів патентних повірених та за умови, що власником правоохоронного документу стає організація, а не фізична особа.

Джерело: власні дослідження

Таким чином, в процесі реалізації інноваційних рішень підприємства харчової промисловості можуть обирати з наявних альтернатив способи правового захисту своїх прав інтелектуальної власності. Як правило, існуючі альтернативи передбачають вибір між термінами отримання дозвільних документів, вартістю їх оформлення і строками дії правового захисту. При цьому, суб'єкт господарювання не має можливості впливати на вказані параметри, оскільки їх величина визначається відповідними нормативами.

З точки зору інноваційного менеджменту, обрання домінуючого параметра для прийняття рішення у кожному випадку залежить від специфіки ситуації. Так, наприклад, надання переваги реєстрації товарного знаку як елемента зовнішнього вигляду упаковки перед реєстрацією упаковки як промислового зразка має сенс у тих випадках, якщо підприємство у подальшому планує розширювати асортименту лінійку інноваційних видів продукції. У цьому випадку раніше зареєстрований товарний знак зможе використовуватися на упаковці інших видів продукції і слугуватиме для споживачів формою ідентифікації виробника [7; 8].

Тепер розглянемо напрямки отримання позитивних вигод від управління портфелем інтелектуальної власності та встановимо показники (критерії) для їх оцінки. Одним з них є розширення частки ринку підприємства завдяки оформленню та захисту права на виробництво інноваційного продукту. Закріпивши своє виняткове право на таке виробництво та переконавшись, що не порушуються права у сфері інтелектуальної власності інших виробників, підприємство може розширювати обсяги виробництва і, за рахунок випуску новинки, збільшувати свою частку ринку.

До показників, що відображають позитивні наслідки розширення портфелю інтелектуальної власності, можна віднести відносний приріст обсягів виробництва:

$$Q_{\text{пр}} = (Q_1 - Q_0) / Q_0 * 100 \%, \quad (1)$$

де Q_0 та Q_1 – обсяги виробництва продукції підприємством до і після розширення портфелю інтелектуальної власності.

Іншим показником ефективності управління портфелем інтелектуальної власності може бути показник безпосередньо приросту частки ринку:

$$W_{\text{пр}} = W_1 - W_0, \quad (2)$$

де w_1 та w_0 – частки ринку, які займало підприємство до та після розширення портфелю інтелектуальної власності.

Розрахунок приросту частки ринку підприємства стає можливим, якщо відома грошова чи натуральна оцінка обсягу ринку в цілому. При цьому, для ідентифікації ринку важливим є чітке встановлення номенклатури виробів, що на ньому обертаються. При впровадженні не поліпшуючих, а базових інновацій, можуть виникати нові ринки продуктів, які раніше в принципі не були відомі споживачам. В такому випадку підприємство-новатор може бути визначене як чистий (100 %) монополіст на новому ринку інноваційної продукції.

Другим напрямом отримання вигоди від управління патентним портфелем є розширення та оптимізація товарного портфелю. Явище «життєвого циклу продукту» загальновідоме. У виробничій програмі будь-якого підприємства знайдуться види продукції, які перебувають на стадії впровадження, зростання, зрілості чи старіння. Продукти, що перебувають на стадії стагнації, варто виводити з виробничої програми, а на їх місце впроваджувати нові. Розширення патентного портфелю дозволяє підприємству оновлювати товарний асортимент і підтримувати в ньому частку новинок на рівні 20-25 %.

Традиційний показник приросту товарного портфелю (збільшення кількості найменувань продукції у виробничій програмі підприємства, що здійснює технологічні інновації) в даному випадку не доречний. Так само, мало корисного дає показник диверсифікації товарного портфелю – відхилення структури товарного портфелю до запровадження інновацій від структури, що формується за їх наслідками. Ефективне управління патентним портфелем має забезпечити постійну динаміку товарного портфелю при збереженні оптимальної питомої ваги продуктів, що перебувають на стадіях розробки та впровадження.

Таким чином, показником, що відображає позитивні наслідки управління патентним портфелем, є питома вага у товарному портфелі товарів, що перебувають на стадіях розробки і впровадження [5].

Третім напрямом отримання вигоди від управління патентним портфелем є продаж ліцензій на використання інтелектуальної власності іншими підприємствами та отримання позареалізаційних доходів у формі роялті. Показник, який відображає вигоду за цим напрямом – це відносний приріст позареалізаційних доходів:

$$R_{\text{пр}} = (R_1 - R_0) / R_0 * 100 \%, \quad (3)$$

де R_0 та R_1 – обсяги позареалізаційних доходів до і після укладання ліцензійних угод на використання результатів інтелектуальної діяльності, створених на підприємстві. Звичайно, укладання підприємством ліцензійних угод не завжди можна розглядати як джерело доходу суб'єкта господарювання. В тих випадках, коли підприємство купує ліцензії, їх вартість виступає статтею витрат.

Четвертим напрямом отримання вигод від управління патентним портфелем є зростання ринкової вартості компанії, що володіє цим портфелем. Приріст ринкової вартості компанії вираховується шляхом ділення приросту прибутку, отриманого завдяки реалізації інтелектуальної власності, на ставку капіталізації, прийнятну для інвесторів (власників) підприємства:

$$C_{\text{пр}} = (PR_1 - PR_0) / S_k \quad (4)$$

де PR_0 та PR_1 – прибуток підприємства до і після розширення портфелю інтелектуальної власності, S_k – ставка капіталізації.

За своїм економічним змістом ставка капіталізації визначається як відношення чистого річного доходу від активу до ринкової вартості цього активу. В якості ставки капіталізації для оцінки ефективності управління патентним портфелем можна взяти коефіцієнт, що відповідає відношенню прибутку базового періоду до ринкової вартості підприємства в цей самий період, тобто S_{k0} .

Дотичним до критерію ринкової вартості компанії є критерій її балансової вартості. Внаслідок розширення патентного портфелю відбувається зростання вартості нематеріальних активів, якими розпоряджається компанія, тобто зростає її балансова вартість. Зростання вартості компанії є позитивним процесом, оскільки дозволяє розширювати обсяги господарської діяльності як за рахунок власних джерел, так і за рахунок збільшених обсягів позикових коштів. Адже чим більше вартує компанія, тим більше позик вона може залучити.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що розширення патентного портфелю забезпечує позитивні фінансові результати незалежно від того, яким було джерело отримання нового об'єкту інтелектуальної власності – самостійна розробка та її відповідний захист чи придбання прав на використання інтелектуальної власності інших компаній. Раніше в управлінні інтелектуальною власністю вважалося, що найважливіше – це запатентувати винахід, який з'явився в процесі розвитку технології. Однак в межах сучасного етапу розвитку методів управління технологіями основну роль буде відігравати здатність об'єктивно оцінити і зрозуміти сутність своїх патентів і патентів інших компаній.

Кожне підприємство має забезпечити собі свободу підприємницької діяльності, розширення монопольної влади і підвищення ефективності процесу розробки нових товарів, використовуючи при цьому також і інтелектуальну власність інших підприємств. Це можна робити шляхом придбання прав на використання винаходів інших підприємств (ліцензій), через запровадження перехресного ліцензування між партнерами, а також за рахунок продажу ексклюзивних прав на інтелектуальну власність.

Література

1. Особливості інноваційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.wideworld.ru>.
2. Ромашова І. Особенности инновационной экономики [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.birzhaplus.ru>.
3. Товста Т.Л. Інноваційна активність діяльності підприємств харчової промисловості [Електронний ресурс] / Т.Л. Товста. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2008_628/51.pdf
4. Шевлюга О.Г. Дослідження впливу технологічних інновацій на ринок технологій і розвиток підприємства / О.Г.Шевлюга, О.М. Олефіренко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 4, Т. I. – С. 38-44.
5. Чорна М.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : монографія / М.В. Чорна, С.В. Глухова. – Х. : ХДУХТ, 2012. – 210 с.
6. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення / Н.І. Чухрай. – Львів: Видавництво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. – 314 с.
7. Щетилова Т.В. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності інноваційних проектів / Т.В. Щетилова // Економіка промисловості. – 2003. – № 3 (21). – С. 109-115.
8. Якубовський М. Інфраструктура – фактор прискорення інноваційного розвитку промисловості / М. Якубовський, В. Щукін // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 27-38.

References

1. "Features of innovative activity", available at: <http://economics.wideworld.ru>.
2. Romashova, I. "Features of the innovation economy", available at: <http://birzhaplus.ru>.
3. Tovsta, T.L. (2008), "The innovative activity of enterprises of food industry", available at: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/>
4. Shevliuha, O.H. and Olefirenko, O.M. (2011), "Investigation of the influence technological innovations on the technology market and development of the enterprise", *Marketing I menedzhment innovatsii*, no. 4, vol.1, pp. 38-44.
5. Chorna, M.V. and Hlukhova, S.V. (2012), *Otsinka efektyvnosti innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv* [Evaluating the effectiveness of innovation activities of enterprises], monograph, KhDUKhT, Kharkiv, Ukraine, 210 p.
6. Chukhrai, N.I. (2002), *Formuvannia innovatsiinoho potentsialu pidpriemstva: marketynhove ta lohystychno zabezpechennia* [Formation of innovative potential of enterprise: marketing and logistics ensuring], Nats. un-tu «Lvivska politehnika», Lviv, Ukraine, 314 p.
7. Shchetylova, T.V. (2003), "Methodological approaches to evaluating the economic efficiency of innovative projects", *Ekonomika promyslovosti*, no. 3 (21), pp. 109-115.
8. Yakubovskiy, M. and Shchukin, V. (2007), "Infrastructure - the factor acceleration of innovation industry development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 2, pp. 27-38.

УДК 330.341:1

Бечко П.К.,
к.е.н., професор кафедри фінансів
Голобородько Я.О.,
аспірант*,
Уманський національний університет садівництва

ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Bechko P.K.,
can.d.sc.(econ.), professor of the department of finance
Holoborodko Ya.O.,
graduate student
Uman National University of Horticulture

ECONOMIC MECHANISMS FOR ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTITIES OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Постановка проблеми. Для національної економіки вирішення проблеми механізмів конкурентоздатності має комплексний характер, в основі якого підвищення соціального рівня, розвиток науки та інноваційних шляхів сучасного виробництва при досягненні науково – технічного прогресу, забезпечення національної безпеки. Вирішення таких проблем дає змогу успішно функціонувати суб'єктам господарювання на умовах розвитку систем управління при зростанні якісних параметрів їх управління з врахування конкурентоздатних можливостей. З розвитком ринкових відношень і посиленням конкурентної боротьби за споживача управління конкурентоздатністю бізнесу стало першочерговим завданням формування стратегії суб'єктів господарювання аграрної галузі на основі збалансованої системи методів управління на макро- і мікрорівні.

Внаслідок практичної цінності проблеми, її дискусійності в сучасних умовах господарювання виникає необхідність критичного переосмислення теоретичного обґрунтування та подальшого дослідження механізмів управління конкурентоздатністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш глибоке і системне дослідження сутності механізмів конкурентоспроможності знайшло віддзеркалення у роботах Л. Гурвіца, Р. Майерсона, Є. Маскина, А. Кульмана та багато інших. Дослідженню багатоаспектних теоретичних питань щодо механізмів конкурентоспроможності присвячені праці сучасних дослідників, серед яких П. Гайдуцький, М. Хорунжий, Л. Головова, М. Кісіль та багато інших. Разом з тим, багато фундаментальних проблем щодо сутності механізмів конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва вимагають уточнення та конкретизації відповідно до особливостей сучасної ринкової економіки, що і визначило необхідність даного дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження – наукове обґрунтування та конкретизація теоретичних положень щодо механізмів конкурентоспроможності і їх вплив на діяльність суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теорії економічних механізмів в цілому і механізмів конкурентоспроможності, зокрема, в світовій практиці здійснюються за двома основними напрямками. Дослідниками першого напрямку цієї економічної категорії є Л. Гурвіц, Р. Майерсон, Є. Маскин, які отримали в 2007 р. Нобелівську премію з економіки за внесок у теорію економічних механізмів. Представником другого напрямку дослідження економічних механізмів є вчений французької економічної школи А. Кульман.

За своїм економічним спрямуванням перший напрям можна віднести до інформаційного, а другий – до функціонального. Інформаційний підхід щодо дослідження ринкових механізмів характеризується широким використанням методів математичної теорії ігор. Аналізу при такому підході піддається обрана гравцями стратегія й отримані результати, які характеризуються взаємодією різних стратегій, обраних усіма учасниками. В роботах Л. Гурвіца механізм трактується як "... ланцюжок зв'язків «стратегія – результат». Передумовами створення ефективного економічного механізму в який-небудь зі сфер господарського життя, за даними дослідження цього автора, є: безперервне фінансування інститутів, що забезпечують функціонування таких механізмів; достатність інформації для аналізу результативності їх

* Науковий керівник: Бечко П.К. - к.е.н., професор кафедри фінансів

функціонування; якість юридичної бази. Типовим прикладом такого створеного механізму, спрямованого на розв'язок конкретних завдань є, наприклад, соціальне страхування [1].

Приблизником інформаційного підходу економічних механізмів є Є. Маскін, який відмічає, що «Теоретик прагне пояснити або економічні, або соціальні результати діяльності інституціональних структур. Але в теорії формування механізмів усе складається навпаки. Ми починаємо з визначення бажаного результату або соціальної мети. І потім ми задаємося питанням, чи може бути створений відповідний інститут (механізм) для досягнення цієї мети. Якщо відповідь позитивна, ми прагнемо знати, яку форму повинен мати такий механізм». Цей автор дає наступне визначення цієї категорії: «Механізм – це інститут, процедура або гра для визначення результатів». На думку Є. Маскіна, економічні механізми повинні бути сумісні зі стимулами, що визначають активність господарюючих суб'єктів. Трьома головними проблемами теорії економічних механізмів він вважає умови створення таких механізмів, їх форми та напрями використання [2].

Велику увагу інформаційній складовій економічних механізмів приділяє Р. Майерсон, який в своїх працях трактує інститути як механізми інформаційного обміну й координації дій господарюючих суб'єктів. За результатами його дослідження інститути є основою функціонування економічних механізмів. У роботах цього автора також приділяється велика увага ефективності механізму розподілу ресурсів і прав власності [3].

Таким чином, для інформаційного підходу, що досліджується в рамках теорії економічних механізмів, характерні: особлива увага до інформаційних потоків між елементами економічної системи, а також між господарюючими суб'єктами; акцентування значення суб'єктивних переваг і стратегій господарюючих суб'єктів для створення економічного механізму; облік ефекту асиметричності інформації, якою володіють господарюючі суб'єкти; констатація тісного зв'язку економічних механізмів і інститутів господарського середовища; виявлення пріоритетної мети, досягнення якої забезпечується функціонуванням конкретного механізму.

Функціональний підхід дослідження економічних механізмів в цілому і конкурентоспроможності зокрема, на відміну від інформаційного, заснований на дослідженні об'єктивних основ формування економічних механізмів. В основі функціонального підходу, що досліджується теорією економічних механізмів, закладено поняття взаємозалежності явищ господарської діяльності, що дає змогу здійснювати їх класифікацію. На цій основі А. Кульман, як представник функціонального підходу дослідження економічних механізмів дає наступне визначення: «В загальному вигляді економічні механізми можна визначити як необхідний взаємозв'язок, що природно виникає між різними економічними явищами» . У наведеному визначенні автор акцентує свою увагу на природній, об'єктивний характер відносин, що лежать в основі дії економічних механізмів. Крім того, важливо, що ці відносини складаються не між суспільними інститутами, а між економічними явищами. Таке трактування є істотною відмінністю функціонального підходу від інформаційного [4].

При функціональному підході дослідження економічних механізмів має місце чітке розмежування об'єктивних економічних механізмів й створених державою суспільних інститутів, прийнятих законодавчих актів, встановлених правил і процедур. Усі результати регулюючої діяльності держави поєднуються в поняття «економічний режим», підкреслюється його відмінність від поняття «економічний механізм». Сукупність інституціональної структури і юридичної бази об'єднується в економічній системі, що функціонує при різних економічних режимах.

Теоретичні основи механізмів конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва за ринкових умов господарювання свідчать, що за сучасних умов вітчизняна економіка зазнала певних змін, які властиві різним соціальним системам. З огляду на таку ситуацію, має місце проблема, що супроводжується розпадом господарських зв'язків, появою митних кордонів, появою обмеженого гарантованого попиту на продукцію та конкуренції на вітчизняному ринку. Цей процес зумовив конвульсивний характер формування нових правил на тлі базисних реформ суспільства й економіки. Як наслідок, вітчизняна економіка набрала ознак транзитивної, яка характеризується «проміжним» станом суспільства, коли колишня система соціально-економічних взаємовідносин та інституцій руйнується і реформується, а нова поступово формується. Всі ці умови впливали і впливають на розвиток вітчизняного аграрного сектора економіки, що вимагає підвищення конкурентоспроможності як її продукції, так і суб'єктів господарювання. Для аграрної галузі конкурентне середовище є предметом постійного дослідження і оцінки. При формуванні організаційно-економічного механізму конкурентоспроможності аграрних підприємств виникає проблема щодо оцінки та напрацювання заходів стосовно підвищення конкурентного середовища виробників сільськогосподарської продукції на світових ринках, визначення ніші, що займає кожен із виробників, виявлення сильних і слабких місць діяльності кожного із суб'єктів господарювання аграрного виробництва за всіма напрямками.

Вітчизняні дослідники механізмів конкурентоспроможності, зокрема А.П. Гайдуцький зазначає, що система економічних механізмів охоплює три основні напрями господарських відносин суб'єктів аграрного виробництва: з державою, в особі центральної та місцевої влади; з суб'єктами фінансової, підприємницької та іншої господарської діяльності; з фізичними особами, зокрема із орендодавцями землі та майна, власними працівниками [5, с. 154].

Враховуючи сучасний стан національної економіки, зі всіма характерними ознаками її транзитивності, як справедливо відмічає М.Й. Хорунжий, головними економічними механізмами, що мають суттєвий вплив на механізм конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва є оподаткування, ціноутворення і кредитування, які суттєво впливають на аграрне виробництво [6, с. 185].

Дослідження, проведені Л.С. Головковою, дають підстави стверджувати, що механізми управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання є ефективними у тому випадку, коли вони посилюють мотивацію діяльності людей. За таких умов узгодженість інтересів взаємодіючих сторін досягається вибором методів і ресурсів управління відповідно до факторів управління, на які спричиняють вплив. При неузгодженості інтересів неможливе здійснення ефективного впливу на внутрішні та зовнішні фактори і досягнення поставленої мети. При розробленні політики управління конкурентоспроможністю підприємства, на думку цього автора, слід дотримуватися наступних умов:

- забезпечення науково-технічного рівня удосконалення технологій виробництва;
- використання новітніх винаходів та відкриттів;
- впровадження сучасних засобів автоматизації виробництва;
- виготовлення конкурентоспроможних товарів, які характеризуються нормативними, технічними, економічними параметрами;
- досягнення економічної ефективності використання всіх ресурсів підприємства (матеріальних, трудових, фінансових);
- забезпечення фінансової стійкості підприємства, що визначається системою показників та коефіцієнтами активності підприємства, поточної ліквідності, автономії тощо [7, с. 48].

Проведені нами дослідження дають підстави стверджувати, що категорію механізму конкурентоспроможності слід розглядати як «поняття синтетичне, його складовими є безліч груп факторів, що впливають на стан і розвиток виробничої діяльності. Іншими словами, це система механізмів, які діють на всіх рівнях економіки». У найзагальнішому вигляді механізм конкурентоспроможності слід інтерпретувати як внутрішній устрій, регулятор, система чого-небудь, а також сукупність станів і процесів, з яких складається яке-небудь явище.

За сучасних умов ринкового господарювання, конкурентного середовища та безпосередньої взаємодії вітчизняних і зарубіжних товаровиробників вирішення проблеми поєднання державних і ринкових механізмів конкурентоздатністю набуває ознаки стратегічного ресурсу національної економіки. У світовій економіці місце цінової конкурентоспроможності зайняла конкурентоздатність якості, яка набула своєї актуальності зі вступом України в СОТ. Зростання чиннику якості результатів діяльності виробництва в стратегії конкурентної боротьби на світових ринках є довготерміновою тенденцією. В управлінні конкурентоздатністю актуальними є проблеми розроблення конкретного економічного механізму щодо поєднання участі держави й аграріїв. Цей механізм заснований на феномені бренду якості результатів діяльності виробництва і необхідності їх адаптації до ринкових умов. Очевидно, що забезпечення конкурентоспроможності є проблемою для всіх країн, незалежно від моделі господарювання. Інтерес до окремих аспектів проблеми конкурентоспроможності посилюється в період економічних криз, за умови, коли висхідною базою для отримання конкурентних переваг є перевага сучасних виробництв в царині управління якістю. Теоретичні положення західної економічної думки щодо результатів дослідження механізмів конкурентоздатності в умовах стабільної ринкової системи, концепції «невидимої руки ринку» неприпустимо механічно переносити на українські господарські реалії.

Низька ефективність реалізованої у вітчизняній економіці моделі управління якістю і конкурентоздатністю підсилює соціальне напруження в суспільстві. З огляду на це, проблема теоретичного обґрунтування і розроблення концепції поєднання державних і ринкових механізмів управління конкурентоздатністю щодо зміни умов господарювання набуває не лише економічного, але і соціального значення.

Визначальна роль щодо окреслення механізмів конкурентоздатності належить державі, оскільки на неї покладені ті основні функції, які не може виконати ринок. Результати дослідження, виявлені в ході ретроспективного аналізу, свідчать про недоліки державного управління економікою, як наслідок, виникає потреба в створенні єдиного організаційно - економічного механізму управління конкурентоздатністю продукції, який слід розглядати як систему методів, спрямованих на задоволення попиту споживачів і стимулювання розвитку конкурентоспроможного виробництва. Це не означає, що на державу покладається управління всіма процесами створення конкурентних переваг. Їй належить координуюча роль, яка в сукупності з ринковими механізмами суб'єктів аграрного виробництва формує конкурентне середовище.

Трансформація планової економіки в економіку ринкового типу потребує критичного переосмислення концепції державного управління конкурентоздатністю. Теоретичні положення західної економічної думки щодо конкурентоспроможності в умовах ринкової системи не слід механічно переносити на вітчизняні господарські реалії. Досліджуючи вітчизняні державні механізми управління конкурентоздатністю, ми порівнювали їх з розвитком аналогічних механізмів в країнах з розвинутими ринковими відносинами. Це робилося з метою виявлення, а в подальшому і управління важливими процесами, які створюють гарантії якості щодо результатів діяльності вітчизняних

виробництв, постійно виводячи їх на новий вищий рівень, забезпечуючи конкурентні переваги на внутрішніх і світових ринках.

З огляду на це, виникає проблема щодо розроблення концепції збалансованої системи механізмів управління конкурентоздатністю, що поєднує ринкові механізми і стратегію аграрного бізнесу з механізмами її державного регулювання в умовах ринкової економіки. Сутність такого підходу полягає в розділенні функцій та відповідальності держави і сучасних виробничих систем:

- держава несе відповідальність за такі глобальні категорії, як безпека результатів діяльності вітчизняних виробництв, захист здоров'я і життя населення, охорона навколишнього середовища, захист майна, захист від недобросовісних виробників і посередників;

- підвищуючи конкурентоздатність національного виробництва, галузей і економіки, сучасне виробництво у свою чергу бере на себе відповідальність за конкурентоздатні результати діяльності. Така загальноприйнята точка зору, як свідчать результати дослідження, не виправдала себе. Насправді втручання держави в управління конкурентоздатністю набагато ширше, про що свідчить досвід країн з розвинутими ринковими відносинами. За умови, коли держава активно впливає на конкурентоздатність діяльності вітчизняних виробництв, такі суб'єкти господарювання отримують конкурентні переваги (рис. 1).

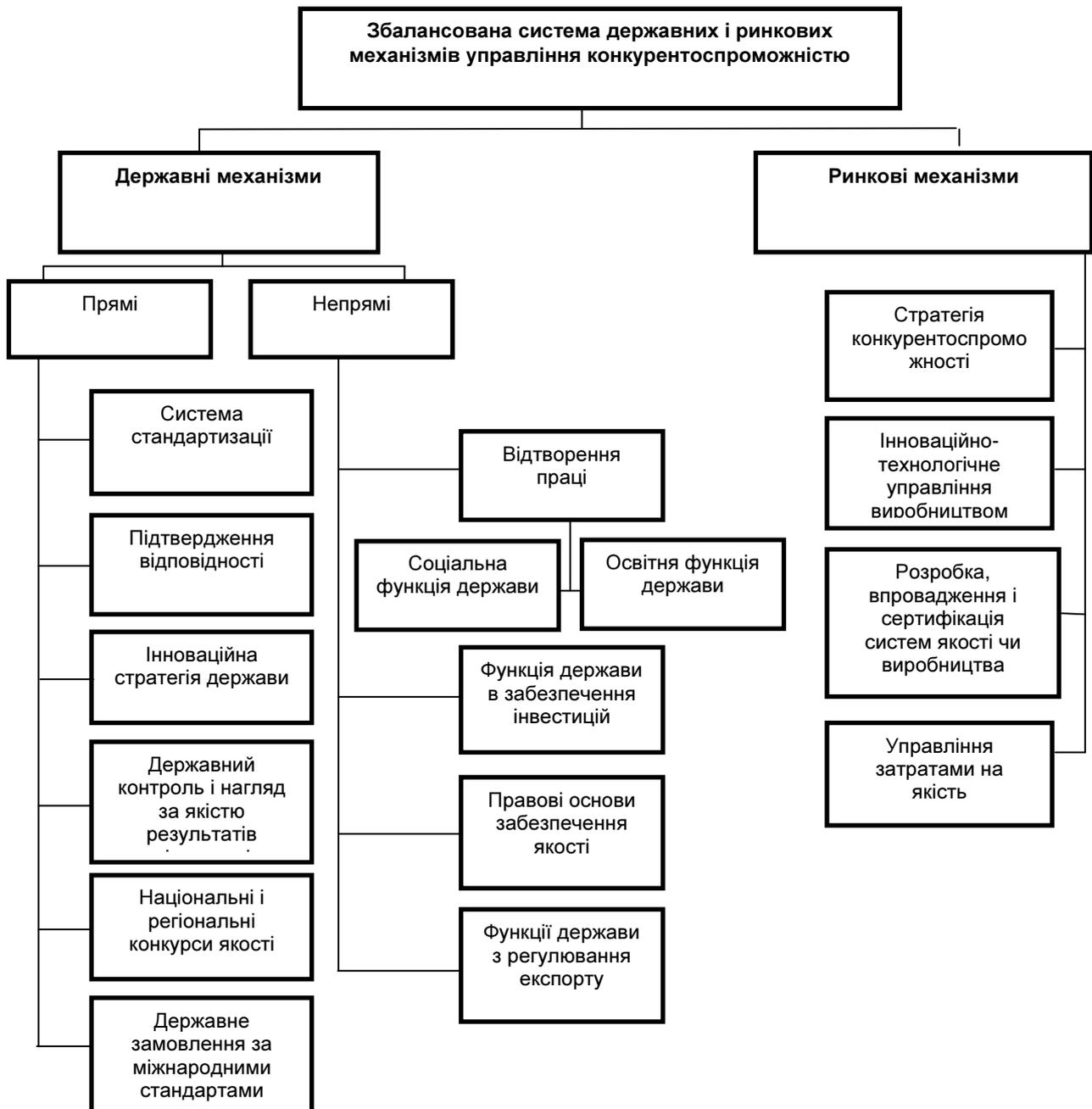

Рис. 1. Модель збалансованої системи державних і ринкових механізмів управління конкурентоздатністю

Джерело: розроблено авторами

З даних, приведених на (рис. 1), можна виокремити наступні механізми управління конкурентоздатністю, що здійснюються безпосередньо державою: методи прямого регулювання, тобто регулювання через виробничий - технічні регламенти, стандартизація, обов'язкова сертифікація, державний контроль і нагляд якості, регулювання через державне замовлення. Щодо захисту споживчого ринку державне управління механізмами конкурентоздатності передбачає реалізацію трьох основних принципів:

- допуск аграрної продукції до виробництва та реалізації на основі перевірки здатності суб'єкта господарювання аграрної галузі здійснювати виробництво і постачання відповідно до вимог;
- невідворотність відповідальності виробника або посередника в ланцюзі «виробник – споживач», з вини якого виникли невідповідності якості;
- запобігання і профілактика попадання на ринок продукції з невідповідною якістю.

До державних механізмів непрямої дії щодо конкурентоздатності слід віднести низку законодавчих актів, постанов уряду стосовно правових основ забезпечення якості, планово - програмної дії. Особливим напрямом планово-програмної діяльності є науково-технічна, інноваційна діяльність. Використання результатів науково-технічних розроблень і вимоги до них слугують важливим чинником формування конкурентоспроможності. До переліку державних заходів з управління конкурентоздатністю національного аграрного виробництва можна віднести також забезпечення соціальної і освітньої функцій держави щодо забезпечення надходжень інвестицій у виробництво, а також заходи щодо підтримки експортерів.

Ефективним засобом дії на конкурентоздатність є аграрна політика держави, фінансування найбільш потенційно конкурентоздатних виробництв аграрної галузі. Конкурентоздатність і її головна складова – якість – не можуть бути досягнуті винятково шляхом розвитку системи контролю над виробництвом. Необхідне вдосконалення функцій виробничого бізнесу. Окрім виробничої функції суб'єкти господарювання зобов'язані дотримуватися таких основних функцій як інноваційної споживчої, соціальної, бюджетної, освітньої, фінансово-інвестиційної, інституційної. Не дотримання однієї із вище перерахованих функцій конкурентоспроможності може призвести до деградації вітчизняного аграрного виробництва

Проведені дослідження дають підстави стверджувати про пріоритетність для сучасного аграрного виробництва соціальної й освітньої функцій, які безпосередньо впливають на механізм конкурентоспроможності. Ці функції забезпечують конкурентоспроможність сучасного аграрного виробництва, слугують визначальним чинником у відтворенні праці, впливають на умови і стан виробництва праці в Україні. Слід відмітити той факт, що економіка України в пострадянські роки не забезпечує реалізації цих функцій, а отже, і відтворення праці. Основними складовими соціальної функції держави, що забезпечує стійке економічне зростання і відтворення праці, є: рівень доходів населення, «норма експлуатації», величина мінімального прожиткового рівня, якість споживчих цінностей продукції при забезпеченні належного державного контролю за якістю продукції.

Сучасний підхід до якості з боку державних органів і виробничого бізнесу в країнах з розвинутими ринковими відносинами визначається тим, що якість сьогодні є ключовою ланкою політики в царині торгівельних стосунків у світовому масштабі, здатної стабілізувати фактор забезпечення функціонування соціально-економічної сфери життєдіяльності суспільства, нарешті, сукупність механізмів конкурентоспроможності результатів діяльності вітчизняного сектора аграрного виробництва, а, отже, бізнесу і національних економік. Уміле поєднання державних і ринкових механізмів управління якістю в Японії, США, Великобританії, Німеччині й інших країн з розвинутими ринковими відносинами дало можливість забезпечити їм конкурентоздатність результатів діяльності сучасних виробництв і бізнесу [8, с. 27].

Концепція поєднання державних і ринкових механізмів управління конкурентоздатністю займає провідне місце в низці завдань, що вирішуються в процесі економічних реформ. Будучи тісно пов'язаною з такими напрямками перетворень, як структурна перебудова, демонополізація тощо, проблема розроблення стратегії може бути вирішеною як на макро, так і на мікроекономічних рівнях. Звідси підвищений інтерес набувають досліджувані макро і мікроекономічні особливості становлення й розвитку цього сегменту ринкової економіки. Важливими регульованими державою механізмами конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу є: законодавча база стосовно якості; механізми щодо відтворення аграрного капіталу і робочої сили; державне нормування, контроль, нагляд в царині забезпечення якості; підтвердження відповідності вимогам нормативних документів; конкурсна організація державних замовлень на базі вимог світових ринків; пільгове кредитування, страхування й оподаткування, пільги щодо експорту; організація державних і регіональних конкурсів якості.

Механізми реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрного виробництва можуть бути економічні, організаційно-економічні або організаційно-управлінські. Організаційно-економічний механізм – це послідовність дій з вибраних напрямів, який призводить до гарантованого отримання результату від господарської діяльності. Взаємовідносини суб'єктів господарювання аграрної галузі, інтенсивність конкуренції, як в цілому, так і на окремих ринках, є пріоритетним завданням з практичної точки зору об'єктом аналізу. Специфіка цих

взаємовідносин виокремлює функції маркетингового управління конкурентоспроможністю. Це дає змогу оцінити стан суб'єктів господарювання аграрного виробництва і їх продукції на різних ринках, окреслити перспективні напрями щодо закріплення сильних сторін і ліквідації слабких місць, розвитку стратегії продажів, прийняття рішення з вибору ефективних стратегій ринкової діяльності. З розвитком ринкових відношень і посиленням конкурентної боротьби за споживача управління механізмом конкурентоздатності є пріоритетним завданням формування стратегії суб'єктів господарювання аграрної галузі на основі збалансованої системи методів управління на макро- й мікрорівні (рис. 2).

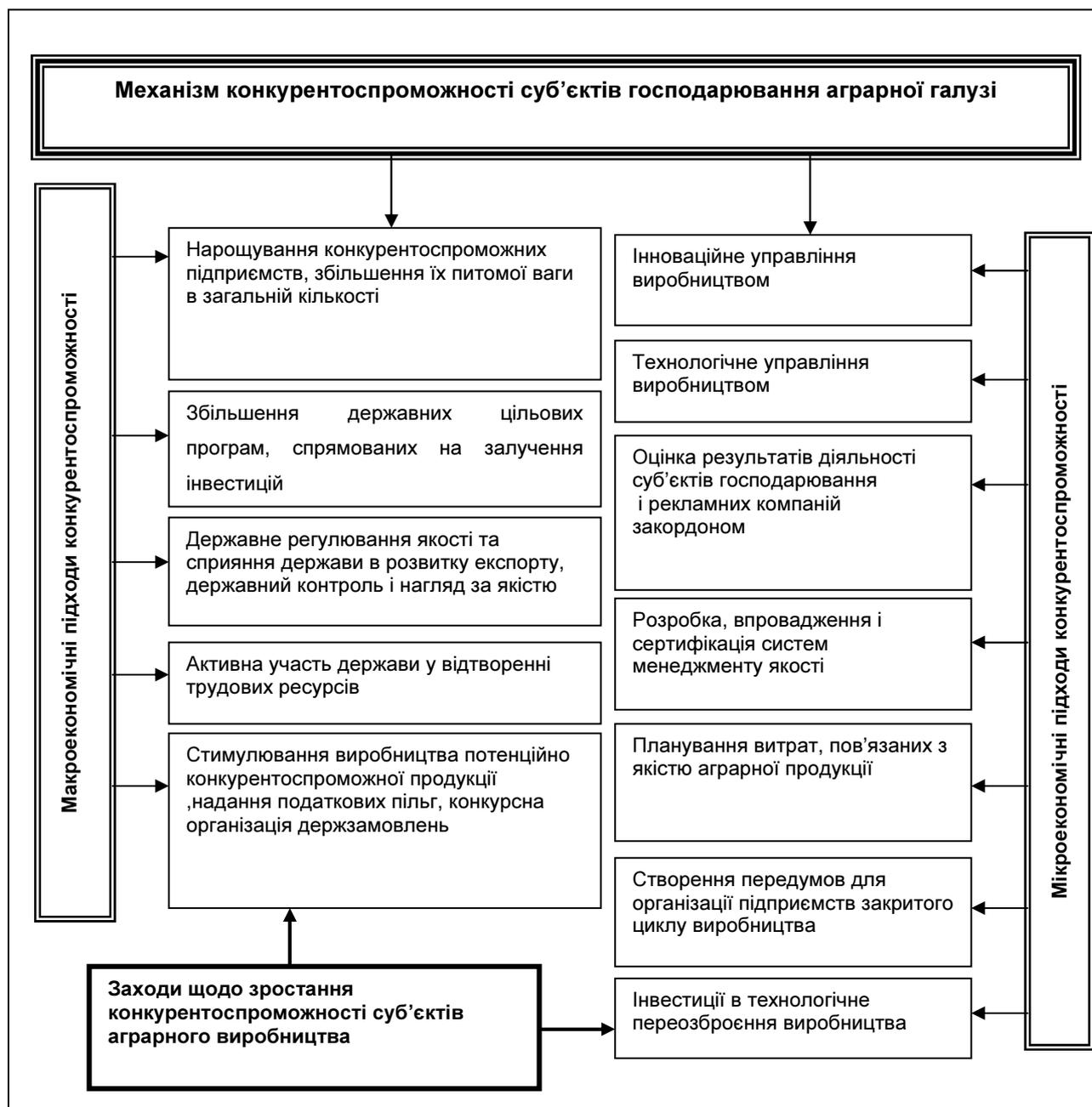

Рис. 2. Механізм конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва

Джерело: розроблено авторами

Ринковими механізмами, які можуть використовуватися виробничим бізнесом в умовах конкурентного середовища і для отримання конкурентних переваг є:

- стратегічна модель управління конкурентоздатністю на мікрорівні;
- інноваційне і технологічне управління виробництвом на основі оцінки результатів діяльності вітчизняних виробництв;
- розробка, впровадження і сертифікація систем менеджменту якості або виробництва; управління витратами на якість.

Безпосередньо на мікрорівні кожен суб'єкт господарської діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності повинен розробити стратегію вирішення цього питання. Варто відзначити, що

такі стратегічні пріоритети повинні здійснюватися на кожній із стадій колообігу виробництва. Це дасть змогу здійснювати моніторинг сильних і слабких сторін процесу виробництва з подальшим подоланням негативних явищ, що унеможливають зростання конкурентоспроможності виробництва з одного боку, та подальший розвиток позитивних тенденцій виробництва, що сприяють зростанню конкурентоспроможності.

Вирішення даної проблеми здійснюється методами аналізу, застосування оперативного моніторингу (рис. 3), є багатоетапним і на кожному етапі управлінське рішення повинно забезпечувати оптимальну поведінку суб'єкта господарювання на наступному етапі. Це потребує від суб'єкта господарювання застосування на кожному етапі передових, більш прогресивних технологій виробництва, застосування ефективних управлінських рішень та сучасної теорії менеджменту.

<p>Етап 1 Оцінювання досягнутого рівня конкурентоспроможності за окремими функціональними напрямками</p>	<p>Результати Дасть змогу активізувати інвестиційно-інноваційної діяльність, вдосконалити систему управління персоналом, здійснити технічне переозброєння та вибір конкурентних стратегій</p>
<p>Етап 2 Заходи щодо підвищення конкурентоспроможності на основі управління якістю</p>	<p>Результати Отримані заходи сприятимуть розробленню комплексного підходу щодо модернізації виробництва, зниженню витрат, вдосконаленню маркетингової діяльності підприємства, дослідженню процесів формування ціни продуктів (послуг)</p>
<p>Етап 3 Розроблення заходів щодо підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу</p>	<p>Результати Сприятиме вдосконаленню інформаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю, оптимізації системи бізнес-процесів підприємства, дотриманню агротехнічних вимог виробництва продукції</p>
<p>Етап 4 Ідентифікація перспектив розвитку ринку (галузі) та прогнозна оцінка конкурентоспроможності</p>	<p>Результати Організаційно-економічне забезпечення розвитку конкурентоспроможності на основі стійких конкурентних переваг</p>
<p>Етап 5 Розроблення конкретних проектів розвитку конкурентоспроможності для окремих бізнес-одиниць</p>	<p>Результати Підготовка управлінських рішень на основі аналізу щодо реалізації заходів підвищення конкурентоспроможності</p>

Рис. 3. Стратегічна модель управління механізмами конкурентоздатності суб'єктів аграрного виробництва на мікрорівні

Джерело: розроблено авторами

При розробленні стратегічної моделі управління механізмами конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі на мікрорівні слід, в першу чергу, дати оцінку досягнутого рівня конкурентоспроможності за окремими функціональними напрямками. Результатом такої оцінки суб'єкта господарювання є отримана інформація щодо подальшої активізації інвестиційно-інноваційної діяльності, спрямованої на технічне переозброєння та вдосконалення системи управління персоналом, на основі яких стає можливим здійснити вибір конкурентних стратегій.

Наступний етап - це заходи щодо підвищення конкурентоспроможності на основі управління якістю. Критерієм цього етапу є відповідність продукції встановленим споживачем вимогам. Така відповідність покладається на виробника продукції. Продукція високої якості, що відповідає стандартам, характеризується як бездефектна, завжди знаходить попит у споживача і за яку такий споживач має намір платити. Проте, з боку виробника необхідне бажання об'єктивно виявити і сприйняти характер цих вимог і потреб. Тут на перший план виходить логістика. При описі комплексу перерахованих заходів щодо управління якістю як важливим компонентом конкурентоспроможності слід враховувати, що подолання складної ситуації в економіці аграрної галузі можуть сприяти не багаточисельні програми переходу до ринкової економіки і нескінчені реформи, а науково-практичні розроблення в царині управління економікою сільськогосподарських товаровиробників. Суб'єкти

господарювання аграрної галузі з метою покращення якості сільськогосподарської продукції повинні дотримуватися комплексного підходу щодо модернізації виробництва, зниження витрат, вдосконалення маркетингової діяльності підприємства, дослідження процесу формування цінності продукції так послуг

Ресурсний потенціал має суттєвий вплив на конкурентоспроможність суб'єктів господарювання аграрної галузі, оскільки охоплює земельні відносини, використання основних засобів та трудові ресурси.

Земля є основним багатством аграріїв. Проте мораторій на її продаж унеможливорює включення її до складу необоротних активів. За сучасних умов господарювання аграріїв має місце незбалансованість вітчизняного аграрного ринку, що призводить до неефективного його функціонування. Через відсутність довгострокової національної програми щодо подальшого розвитку галузі не забезпечується ефективно відтворення земельних ресурсів, має місце недотримання агротехнічних умов вирощування сільськогосподарських культур. Це призводить до зниження якості продукції, зменшення її конкурентоспроможності. Відсутність ринку землі призводить до того, що переважна більшість суб'єктів господарювання аграрного виробництва працює на орендованій землі, що знижує мотивацію орендарів стосовно дотримання ними агротехнічних умов господарювання.

Недотримання умов щодо оновлення сільськогосподарської техніки призводить до зменшення конкурентоспроможності продукції, негативно впливає на ефективність аграрного виробництва. Використання морально і фізично застарілої сільськогосподарської техніки унеможливорює застосування передових, прогресивних технологій виробництва, що знижує ефективність виробництва. Великою мірою це стосується дрібнотоварних сільськогосподарських товаровиробників. Заміна ними техніки та впровадження нових прогресивних технологій виробництва потребує значних інвестиційних вкладень, які в окремих випадках перевищують їх сукупну виручку від реалізації продукції, що є однією із передумов банкрутства і ліквідації дрібнотоварних суб'єктів господарювання аграрного виробництва.

Доступ суб'єктів господарювання всіх форм господарювання до дешевих кредитних ресурсів, зокрема пільгових кредитів з відшкодуванням відсотків за кредит за рахунок бюджетних коштів є основною із передумов підвищення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Внаслідок цього потребує подальшого розвитку операції з агролізингу, надання субсидій та субвенцій на покриття витрат сільськогосподарських товаровиробників, які працюють на землях гіршої якості.

На механізм конкурентоспроможності суб'єктів господарювання аграрної галузі негативний вплив має відсутність висококваліфікованого персоналу. Крім того, суб'єкт господарювання ризикує втратити висококваліфікованих фахівців підприємства, що може негативно вплинути на його діяльність. Проблема забезпечення робочою силою суб'єктів господарювання аграрного виробництва загострюється внаслідок демографічної ситуації та погіршення якісних і кількісних характеристик кадрового потенціалу галузі. Швидкість і темпи реалізації соціальних програм на селі поки що значно відстають від руйнівних тенденцій демографічного і кадрового потенціалу галузі. Найзначніша загроза економічній безпеці проявляється у виснаженні демографічного потенціалу сіл і неможливості зупинити цей процес в короткі терміни, враховуючи, що в більшості регіонів України смертність перевищує народжуваність. Шляхи мінімізації кадрового ризику полягають в укладенні трудових угод з провідними спеціалістами аграрного виробництва, їх підготовки та перепідготовки у вищих навчальних закладах за рахунок коштів підприємства, що мінімізує плінність кадрів. Слід розширити мережу навчальних закладів з підготовки робочих професій для аграрного виробництва, здатних мінімізувати кадрові ризики.

При прогнозуванні показників і складанні бізнес – планів щодо конкурентоспроможного розвитку суб'єкта господарювання необхідно здійснити статистичний аналіз щодо витрат на виробництво і виходу готової продукції по кожному її виду. Детальному аналізу слід піддавати результати від запровадження прогресивних технологій, застосування нової техніки, що дає змогу зменшити матеріальні та енерговитрати як в цілому, так і на одиницю продукції. Аналізу потрібно піддати всі випадки відмов від продукції, прокламації покупців щодо невідповідності продукції умов стандартів. Це необхідний елемент планування конкурентоспроможності, її найважливіших характеристик – стабільності якості й ефективності. Такий аналіз містить оцінку доцільності і техніко-економічної та виробничої ефективності підвищення показників конкурентоспроможності, а також обґрунтування вимог щодо цих показників.

Кожен з механізмів, як державних, так і ринкових, не може ефективно функціонувати в ізолюваному вигляді і повинен бути інтегрованим в єдину систему узгоджених дій. Ці механізми діють спільно, синергетично підтримуючи і підсилюючи один одного. Для досягнення узгоджених дій державних і ринкових механізмів конкурентоспроможності слід вирішити глобальні проблеми методичного спрямування.

Результати дослідження свідчать, що у конкурентному середовищі поряд з механізмом конкурентоспроможності на мікрорівні повинний діяти механізм економічної координації на макрорівні. Ринковій економічній системі необхідні для цього правові й економічні рамки інституційного механізму. Конкурентну взаємодію державних інституцій і суб'єктів ринку створює ефект синергії і призводить до

стабільності на ринку праці і капіталу. Зі вступом України в СОТ національні виробники перебувають в неоднакових умовах з виробниками країн з розвинутими ринковими відносинами. Це потребує нарощування конкурентоспроможних підприємств, збільшення їх питомої ваги в загальній кількості підприємств, що реалізують продукцію на міжнародних ринках. Чим більше конкурентоздатних виробництв, що спеціалізуються на виробництві аграрної продукції, тим кращі результати галузі. Наявність великої кількості конкурентоздатних господарюючих суб'єктів і галузей сприяє зростанню конкурентоздатності країни в цілому. Високий рейтинг конкурентоспроможності вітчизняної аграрної галузі у світовому співтоваристві сприяє визначенню подальшої стратегії розвитку всієї національної економіки.

Для вітчизняної аграрної галузі це потребує збільшення державних цільових програм, спрямованих на залучення інвестицій, активної участі держави у відтворенні трудових ресурсів, створенні правових основ розвитку аграрного виробництва, державного регулювання якості, сприяння держави в розвитку експорту, посилення механізмів державного управління якістю не лише відносно методів непрямой дії, але і методів прямого регулювання: через виробничий - технічні регламенти, стандартизацію, декларування й обов'язкову сертифікацію, державний контроль і нагляд за якістю, конкурсну організацію державних замовлень на базі вимог міжнародних стандартів.

Результати дослідження свідчать, що роль держави у формуванні механізмів конкурентоспроможності та конкурентного середовища на різних стадіях розвитку вітчизняної економіки потребує управління цим процесом. Як макроекономічні, так і мікроекономічні чинники механізмів конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва повинні виступати як цілісна система, підтримуючи й підсилюючи одна одну. Конкурентні взаємовідносин державних інституцій і господарюючих суб'єктів повинні забезпечити ефект синергії й в подальшому призвести до стабільності на ринку праці й капіталу.

Політичні пріоритети 1992 р. не дали можливості уряду України виробити конкурентне законодавство, як цього вимагали країни великої сімки й Міжнародний валютний фонд. Державним інституціям необхідно було розробити заходи щодо підвищення конкурентоспроможності сучасних вітчизняних виробництв у порівнянні з імпортними, скорочуючи при цьому й заміщаючи імпорту, підтримуючи економічну безпеку країни. Це продукція аграрного виробництва, соціальна й економічна цінність реалізованої продукції з орієнтацією на інтереси споживачів. Окремі галузі економіки України, до яких можна віднести й аграрну мають конкурентний потенціал. Звідси, роль уряду полягає в забезпеченні стимулів, таких, як податкові пільги, субсидії, ринковою та технологічною інформацією, підтримка інноваційних проектів, навчання персоналу для реалізації конкурентного потенціалу.

Управління механізмами конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва на мікрорівні перебуває в прямій залежності від розвитку прогресивних технологій, постійного переозброєння й оновлення основних засобів. Розвиток виробничих ресурсів визначається об'ємом інвестицій в сільське господарство, масштабом їх надходження в галузь. Вітчизняна аграрна галузь гостро потребує реструктуризації на сучасній технологічній основі, здатних наростити виробництво конкурентоспроможної продукції, спроможної завоювати позиції на світових ринках.

В основному інвестиції, як свідчить практика господарювання, спрямовується на оновлення основних засобів та подолання розриву між потребами економіки в інвестиціях і реальними інвестиціями.

Експорт є потужним стимулюючим фактором економічного зростання, оскільки відіграє роль локомотиву в розвитку аграрного виробництва, запровадження передових технологій виробництва, заповнення сегменту ринку, виготовленої конкурентоспроможної продукції і послуг, зростанню у ВВП питомої ваги продукції аграрної галузі, що відповідає міжнародним стандартам, вирішує проблеми конкурентоспроможності сучасних виробництв на світових ринках. З іншою боку він є індикатором стану якості та конкурентоспроможності продукції і бізнесу.

Одна з головних проблем українського експорту – нерозвиненість державної системи стимулювання, включаючи кредитування і страхування, стимулюючу експорт податкову політику. Доктрина нейтральності, що практикується в ринковій економіці України по відношенню до структури аграрного виробництва в більшості розвинених країн є застарілою. Більшість країн з розвинутими ринковими відносинами створюють стимулюючі умови експорту, оскільки експорт є основою забезпечення країни твердою валютою, розвитку власного виробництва до світового рівня, створення нових робочих місць, вирішення внутрішніх соціальних проблем.

Як свідчить досвід країн з розвинутими ринковими відносинами, держава має великі можливості в цій сфері. Зокрема, держава може сприяти запровадженню передових технологій, вийти на зарубіжні ринки, пропонувати нові види продукції аграрного виробництва через участь у виставках, забезпечення необхідною ринковою інформацією на безоплатній основі, вдосконаленню законодавства, надання допомоги в технічному переозброєнні аграрного виробництва. В компетенції держави перебувають такі важливі важелі, як зниження податкового навантаження і відсоткових ставок за кредитами, забезпечення гарантій зі страхування експортних операцій, правовий захист на ринках, стимулювання виробництва наукомістких і потенційно конкурентоздатних результатів

діяльності сучасного виробництва. Важливим напрямом розвитку експортних операцій для суб'єктів господарювання аграрної галузі є економічні передумови щодо створення спільних підприємств із зарубіжними партнерами, укладання контрактів між вітчизняними і зарубіжними виробниками щодо розширення виробництва продукції з давальницької сировини.

Висновки з проведеного дослідження. Нині чинні законодавчі норми поки що не стимулюють зростання конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва. Це відноситься до податкової політики, кредитної політики, зростання податкового тягаря на сільськогосподарського товаровиробника. Вітчизняні суб'єкти аграрного виробництва поки що не орієнтовані на зростання експорту аграрної продукції, як це має місце в усьому світі. З огляду на це за сучасних умов виникає потреба розроблення заходів щодо вдосконалення механізмів конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва як на макро-, так і мікрорівні шляхом поєднання державного і ринкових механізмів управління цим процесом. Це дасть змогу наростити обсяги виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, покращити структуру експорту, підвищити його питому вагу у ВВП, розширити можливості для конкуренції із закордонними фірмами, нарощувати експортний потенціал. Така програма повинна передбачати створення економічних передумов для розвитку виробництва за найбільш прогресивними технологіями, зокрема розширення пільгового кредитування на придбання основних засобів виробничого призначення, зменшення податкового тиску на суб'єкти аграрного виробництва.

Література

1. Hurwicz L. But who will guard the guardians? / Nobel prize lecture. December 8, 2007, p. 280-291.
2. Maskin E. Mechanism design: how to implement social goals. Nobel prize lecture. December 8, 2007, pp. 296-307.
3. Myerson R. Perspectives of mechanism design in economic theory. Nobel prize lecture. December 8, 2007, pp. 320-341
4. Измалков С. Теория экономических механизмов / С. Измалков, К. Сонин, М. Юдкевич // Вопросы экономики. – 2008. – № 1. – С. 4-26.
5. Гайдуцький А.П. Інвестиційна конкурентоспроможність аграрного сектора України / А.П. Бутко. – К. : Нора-Друк, 2004. – 246 с.
6. Хорунжий М.Й. Аграрна політика / М.Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 1998. – 240 с.
7. Головкова Л.С. Управління конкурентоспроможністю потенційних можливостей підприємства в умовах кризи / Л.С. Головкова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємство. – 2009. – № 4. – С. 47-52.
8. Маренич А. Управление конкурентоспособностью предприятия / А. Маренич, И. Астахова // Бизнес-Информ. – 1996. – № 5 – С. 23-27.

References

1. Hurwicz, L. (2007), But who will guard the guardians? Nobel prize lecture. December 8, pp. 280-291.
2. Maskin, E. (2007), Mechanism design: how to implement social goals. Nobel prize lecture. December 8, pp. 296-307.
3. Myerson, R. (2007), Perspectives of mechanism design in economic theory. Nobel prize lecture. December 8, pp. 320-341.
4. Izmalkov, S., Sonin, K., and Yudkevich, M. (2008), "The theory of economic mechanisms", *Voprosy ekonomiki*, no. 1, pp. 4-26.
5. Haidutskyi, A.P. (2004), *Investytsiina konkurentospromozhnist ahrarnoho sektora Ukrainy* [Investment competitiveness of the agricultural sector of Ukraine], Nora-Druk, Kyiv, Ukraine, 246 p.
6. Khorunzhyi, M.Y. (1998), *Ahrarna polityka* [Agricultural policy], KNEU, Kyiv, Ukraine, 240 p.
7. Holovkova, L.S. (2009), "Managing competitiveness potential business opportunities in crisis", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemstvo*, no. 4, pp. 47-52.
8. Marenych, A. and Astakhova, I. (1996), "Management of competitiveness of enterprises", *Biznes-Inform*, no. 5, pp. 23-27.

Собко О.М.,
к.е.н., доцент, докторант кафедри економіки
підприємств і корпорацій
Куц Л.Л.,
к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет

КАПІТАЛ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯКОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Sobko O.M.,
*cand.sc.(econ), assoc. prof., doctoral candidate of
enterprise economy and corporations*
Kuts L.L.,
*cand.sc.(econ), assistant professor of
enterprise economy and corporations*
Ternopil National Economic University

CAPITAL OF COMPETENCIES AS A FUNDAMENTAL QUALITY FACTOR OF INDIVIDUAL INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Поступ сучасного суспільства характеризується черговою зміною співвідношення між чинниками впливу на темпи економічного зростання, які визначаються відкритістю економік, лібералізацією міжнародних економічних відносин та активізацією міграційних процесів, спричинених глобалізацією й інтеграцією, посиленням інтенсивності «руху» інформації, знань, капіталів, що вимагає розширення векторів соціально-економічної співпраці та постійного пошуку конструктивних рішень при реагуванні на зміни в нестабільному оточенні.

В умовах інноваційної економіки активізуються процеси формування нової парадигми підприємства, що ґрунтується на розробці доктрини інтелектуального капіталу, де ключову роль відіграють інтелект, знання, інформація, а ця тенденція все більше визначає рівень розвитку підприємства. Це підтверджують дані про ринкову капіталізацію фірм, які займають панівні позиції завдяки „інтелектуальним” активам. Ринкова вартість найбільших світових компаній значно перевищує їх балансову вартість („Apple”, „IBM”, „Intel”, „Coca-Cola”, „Microsoft”), інтелектуальний капітал все частіше визначає конкурентоспроможність кожного суб'єкта господарювання.

Інтелектуальний капітал поступово перетворюється на найцінніший ресурс виробництва, забезпечуючи становлення та розвиток креативних, або як їх ще називають, „інтелігентних підприємств”, які характеризуються високим рівнем інноваційності та еластичності – здатністю швидко пристосовуватися до змін оточення. Стратегія розвитку таких підприємств базується на розумінні надзвичайно важливої ролі інтелектуального капіталу, до якості якого виклики сьогодення ставлять високі вимоги.

Усе наведене вище доводить доцільність вивчення та розширення застосування сучасних інноваційних технологій навчання, які сприяють формуванню капіталу компетенцій, який є фундаментальним чинником, забезпечуючим якісну характеристику індивідуального інтелектуального капіталу сучасних підприємств, а також є предметом пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику інтелектуального капіталу досліджують багато сучасних зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема: Т. Стюарт, В. Геєць, А. Чухно, О. Кендюхов, К. Е. Свейбі, Е. Брукінг, М. Братніцкий, Я. Стрижина, В. Бізон, А. Поземський, П. Шульц тощо. Ними вже напрацьовано багато моделей інтелектуального капіталу підприємства, які різняться диференціацією складових, різним ступенем їх конкретизації, термінологічними розбіжностями. Це суттєво ускладнює визначення векторів розвитку інтелектуального капіталу та забезпечення на цій основі креації вартості підприємств.

Так, більшість дослідників феномена інтелектуального капіталу підприємства у своїх моделях його найважливішим складовим елементом виділяють людський капітал (Т. Стюарт [19], В. Геєць [1], А. Чухно [7]). Водночас, низка дослідників інтерпретує дане поняття як індивідуальні компетенції (К.Е. Свейбі [20]), персоніфікований капітал (О. Кендюхов [2]), людські активи (Е. Брукінг [9]), що, на нашу думку, цілком логічно, зважаючи на необхідність покращення управління. Водночас, дані

дослідження є фундаментом побудови теорії інтелектуального капіталу підприємства та можуть бути ключовими у формуванні векторів розвитку індивідуального інтелектуального капіталу.

М. Братніцкий та Я. Стрижина свою модель інтелектуального капіталу підприємства побудували на твердженні, що вартість суб'єкта господарювання залежить від матеріального та інтелектуального капіталів [18]. Цінність пропозицій економістів полягає у виділенні в будові людського капіталу складових мотивації, інтелектуальної спритності та компетентності [18, с. 70]. Відтак, дослідники стверджують, що компетентність формують теоретичні знання, таланти та практичні вміння. Однак, згідно наших міркувань, нині доцільно говорити не лише про «компетентність», а про «капітал компетентцій», тобто той чинник, який здатний створювати додану вартість.

Немає узгодженого трактування й самого поняття «компетенція», що засвідчив аналіз праць сучасних науковців Д. Тьєррі та К. Суррет [22], П. Лоарт [16], К. Леві-Лебуер [15], М. Холодної [6].

Практичний досвід удосконалення розбудови індивідуального інтелектуального капіталу через забезпечення відповідного до вимог ринку рівня компетенцій і знань з використанням сучасних інноваційних технологій при підготовці кадрів для сфери підприємництва представили польські науковці В. Бізон, А. Поземський, П. Шульц, реалізуючи міжнародний проект [11]. Аналіз дослідження засвідчив, що принципи та інноваційні технології підготовки фахівців можуть бути гармонізовані в Україні, а кінцеві та проміжні результати – доцільно розглядати в якості порівняльних характеристик. Саме це і спонукало нас до реалізації спільного Міжнародного проекту «Бізнес-симуляції як інноваційні технології трансферу знань», результати якого і лягли в основу запропонованої публікації.

З огляду на зазначене невирішеним залишається питання тлумачення «капіталу компетенцій» і його таксономії, що надважливо для побудови моделі індивідуального інтелектуального капіталу підприємства, ефективною для визначення векторів його розвитку на практиці. Водночас, нами акцентується увага також на доцільності посилення обґрунтування впливу «капіталу компетенцій» на конкурентоспроможність майбутніх фахівців на ринку праці, де вимоги стрімко зростають. Зважаючи на це, змушені констатувати, що заслуговує уваги вивчення досвіду та трансфер сучасних інноваційних технологій навчання при формуванні індивідуального інтелектуального капіталу, важливою якісною характеристикою якого є «капітал компетенцій».

Постановка завдання. Метою дослідження є підвищення якісного рівня індивідуального інтелектуального капіталу сучасних підприємств шляхом розвитку капіталу компетенцій на основі гармонізації закордонного досвіду у сфері розширення застосування сучасних інноваційних технологій трансферу знань.

Завдання дослідження:

- представлення авторської дефініції «капітал компетенцій», що розглядається як фундаментальний чинник якості індивідуального інтелектуального капіталу, визначення його таксономічних одиниць;

- вивчення й опрацювання шляхів трансферу знань у сфері модернізації технологій навчання з метою формування капіталу компетенцій, який би відповідав очікуванням підприємств.

Об'єктом дослідження є індивідуальний інтелектуальний капітал підприємства.

Предметом дослідження виступає капітал компетенцій як важливий чинник якості індивідуального інтелектуального капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дана тематика активно досліджувалася у кінці 1980 рр. XX ст., зокрема вчений Каліфорнійського університету Девід Аакер доводить, що засоби та вміння є основою забезпечення конкурентоспроможності, а в США з'являється ініціатива управління «засобами знань» [8]. Науковець Річард Холл (1992–1993) оцінює «інтелектуальні нематеріальні засоби», в основі яких лежать знання та ідея як визначальні в сфері забезпечення конкурентоспроможності підприємства [12, с. 135-144; 13, с. 608-618].

З практичних позицій до розробки моделі інтелектуального капіталу підприємства, використовуючи статичний підхід, обґрунтував свої дослідження (1997 р.) менеджер К.-Е. Свейбі. Вона базується на трьох компонентах: індивідуальні компетенції («*Individual Competence*»), внутрішня структура («*Internal Structure*»), зовнішня структура («*External Structure*») [21]. Доцільно зауважити, що запропонована К.-Е. Свейбі модель інтелектуального капіталу підприємства (1997 р.), що вміщує двадцять чотири складові елементи найчастіше використовується як у теоретичних, так і практичних дослідженнях вміщує модуль «індивідуальні компетенції», який і є предметом удосконалення (рис. 1).

Таким чином, людський капітал, представлений у даній моделі під назвою «індивідуальні компетенції» («*Individual Competence*») працівників, вважається її основою і характеризується такими складовими, як знання, освіта, здібності, рівень фахової підготовки, а також підприємницькі здібності працівника. Специфічною рисою запропонованих індивідуальних компетенцій є відносини власності, яка постійно «належить» носіям. Опираючись на ці особливості, науковець стверджує, що саме індивідуальні компетенції є найціннішим серед усіх інших структуротворчих елементів інтелектуального капіталу підприємства.

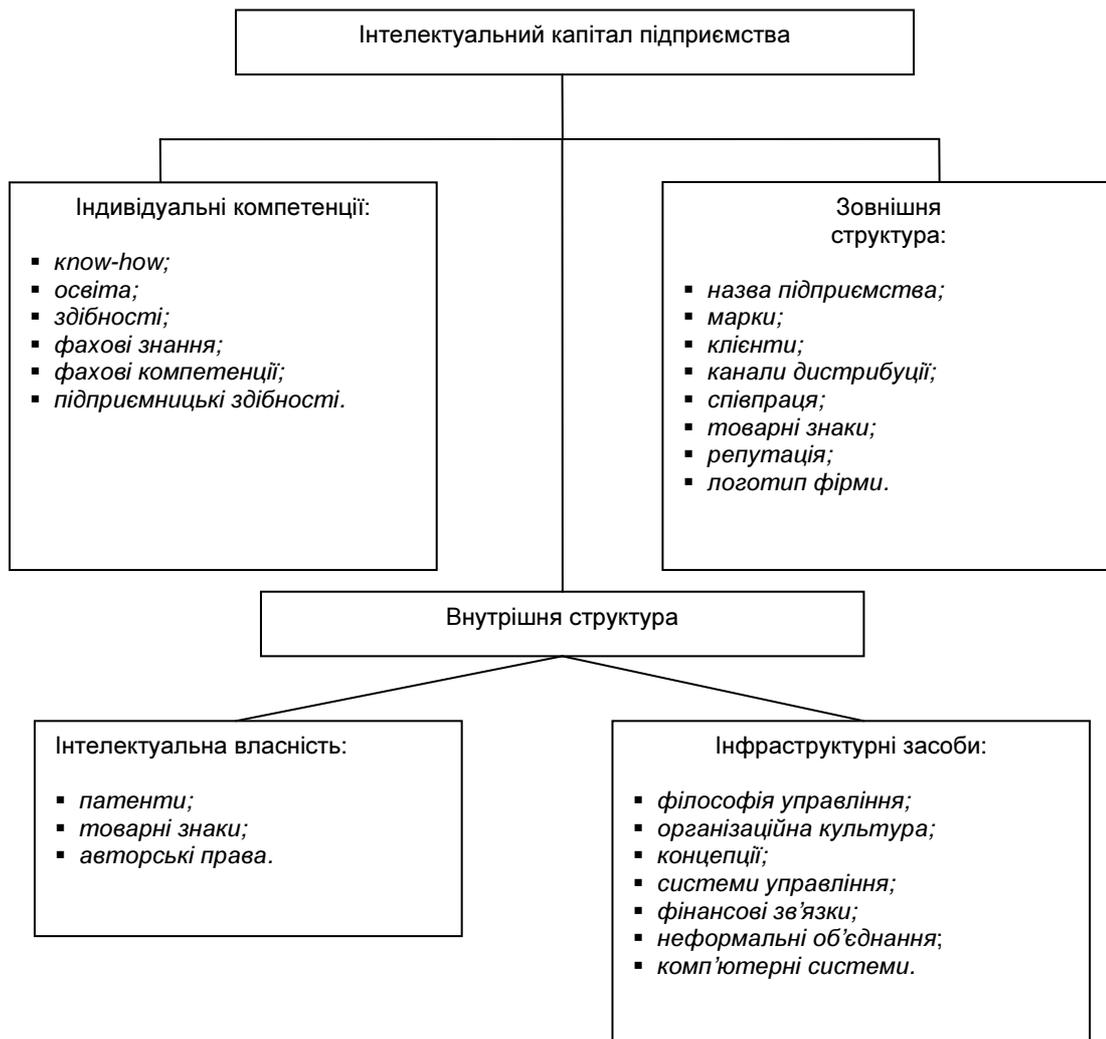

Рис 1. Модель інтелектуального капіталу підприємства у контексті статичного підходу К.-Е. Свейбі

Джерело: складено на основі [20]

Свого розвитку підходи К.-Е. Свейбі набули у моделі інтелектуального капіталу підприємства М. Братніцького і Я. Стрижини, яка ґрунтується на твердженні, що вартість суб'єкта господарювання залежить від матеріального та інтелектуального капіталів [18] (рис. 2). Принагідно зауважимо, що характерною особливістю даної моделі є представлення впливу компетентності шляхом її виділення в складі людського капіталу. Людський капітал тут формують: компетентність, рівень якої визначають практичні вміння працівника (швидкість виконання завдання, рівень теоретичної підготовки, фаховість, таланти); мотивація – характеризується бажанням працювати, залученням до організаційної та громадської діяльності; інтелектуальні здібності – інноваційність людського фактора, здатність до наслідування, підприємництво, здатність змінюватися [18, с. 70–72]. Водночас, вважаємо, що створювати додану вартість може не компетентність сама по собі, а лише капітал компетенцій. Такі висновки підтверджує доцільність постійного підвищення кваліфікації, самонавчання та самовдосконалення, яку доведено як у сучасних наукових дослідженнях, так і практичних тенденціях розвитку бізнесу. Адже такий вектор дозволяє особі мати в наявності не лише багаж «знань і вмінь», а формувати «капітал компетенцій», практична реалізація якого дозволяє створювати додану вартість і підвищувати продуктивність праці на основі її інтелектуалізації.

Зауважимо, що наші погляди щодо таксономії індивідуального інтелектуального капіталу базуються на твердженні, що природні здібності самі по собі (таланти), отримані людиною на генетичному рівні, не містять в основі свого виникнення інтелектуальної складової, а тому не можуть бути враховані як таксономічна одиниця. Проте, якщо людина розвиває природні здібності, то останні виступають каталізатором у формуванні капіталу компетенцій, який і пропонуємо визначати як таксон у структурі індивідуального інтелектуального капіталу.

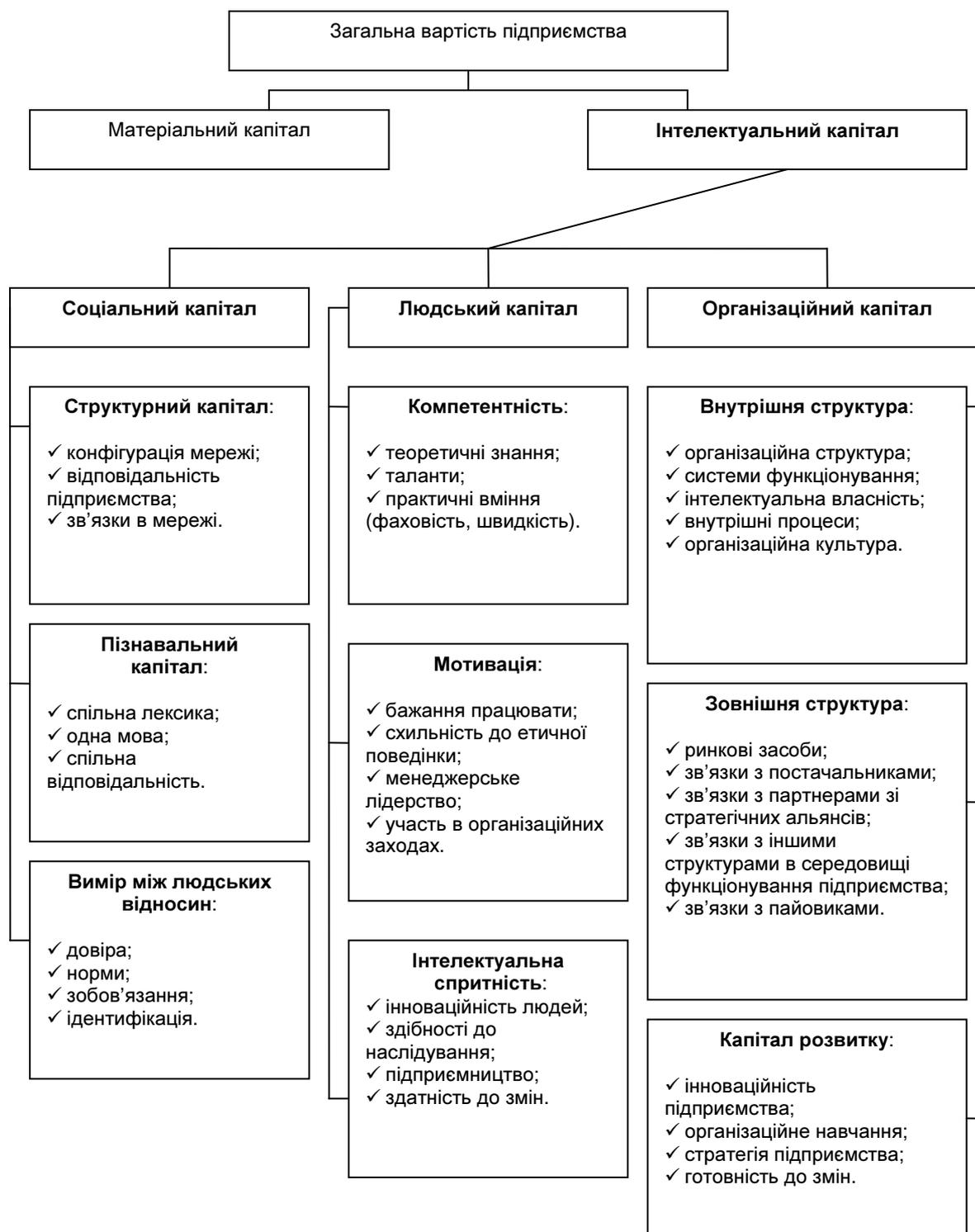

Рис. 2. Модель інтелектуального капіталу підприємства М. Братніцкого і Я. Стрижини в межах концепції «платформи вартості»

Джерело: [18, с. 70]

Сучасний тлумачний словник української мови подає таке тлумачення терміну «компетенція (лат. *competens* – відповідний, здібний) – добра обізнаність із чимось; коло повноважень певної організації, установи, особи» [5, с. 411; 3, с. 874]. У польському словнику виразів зазначено, що компетентна особа уповноважена до дій, прийняття рішень, уміє надавати оцінку» [14, с. 271]. Тлумачний словник С. І. Ожегова пропонує таке трактування: «компетенція – це коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чіхось повноважень, прав» [4, с. 289].

Науковці дуже по-різному розглядають поняття «компетенція», зокрема в літературі знаходимо як широкі, так і дещо вузкі трактування, наприклад, Д. Тьєррі, К. Сурет розглядають поняття компетенція так: «здатність працівника до дій, що дозволяють досягнути мети в певних умовах за

допомогою визначених засобів» [22, с. 6]; П. Лоарт пов'язує компетенції лише зі «здібностями професійними працівників (знання, уміння, досвід, позиція) відповідно до займаної посади, потенційні можливості відповідно до інших видів діяльності» [16, с. 228]; К. Леві-Лебуер під компетенціями розуміє «визначений набір знань і вмінь, норм поведінки, стандартних процедур, способів сприйняття, які можна використати без нового навчання» [15, с.19]; М. Холодная акцентує увагу на когнітивних аспектах, розглядаючи компетентність як вид конструктивних галузевих знань [6].

Не применшуючи важливості та цінності попередніх досліджень, вважаємо, що ознаку компетентності нині доцільно розглядати як якісну характеристику капіталу знань людини, оскільки кількісні вимірники не можуть слугувати підґрунтям для оцінки його ефективності, зокрема не завжди кількість закінчених, навіть успішно, університетів свідчить про високий рівень професійної підготовки людини. Таким чином, можемо стверджувати, що якісними характеристиками інтегративного поняття «компетенція» виступають обізнаність, досвід, уміння, навички, які виявляються у рівні професійної спритності, сформовані людиною в результаті використання свого капіталу знань і талантів.

Капітал компетенцій характеризує спроможність індивідуума створювати додану вартість за рахунок розвинутої на базі капіталу знань і природних здібностей (таланту) професійної спритності.

Запропоноване нами тлумачення терміна «капітал компетенцій» ґрунтується на виокремленні чотирьох таксонів (рис. 3), які визначають професійну спритність індивідуума, зокрема це:

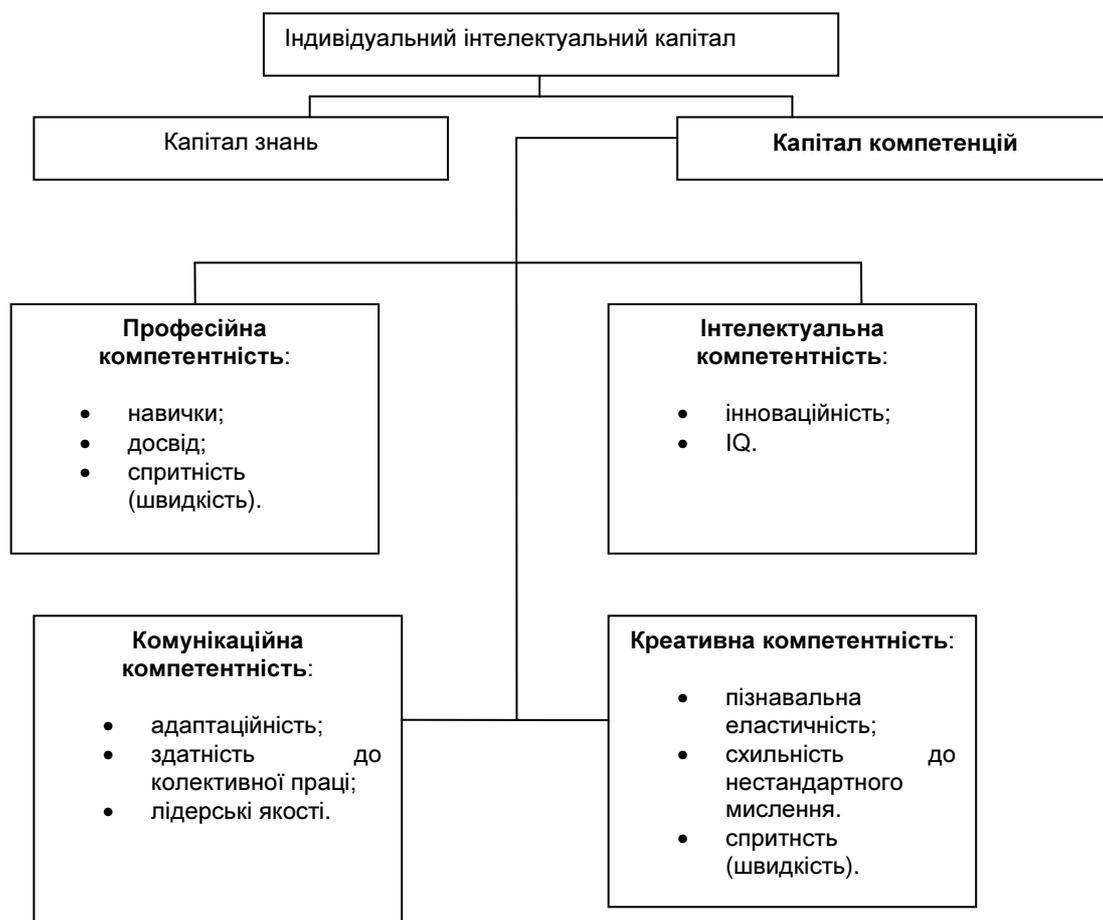

Рис. 3. Модель капіталу компетенцій

Джерело: авторська розробка

1. Професійна компетентність, сформована на базі навичок («*know-how*»), досвіду та вмінь. Навички представляють собою практичні знання («*know-how*»), набуті на базі реальних фактів із господарської діяльності. Досвід формується на базі особистих переконань, відкриттів у результаті наявності певних випадків у минулому. На нашу думку, найбільш узагальнене визначення цього поняття дав В. Погожельські, який стверджував, що «досвід – це здобута мудрість ... » [17, с. 66]. Уміння характеризують здатність людини до виконання професійних завдань на робочому місці, а їх якісним показником пропонуємо вважати швидкість виконання професійних завдань.

2. Інтелектуальна компетентність, яку формують інноваційність людського фактора (оскільки економіка все більше стає залежною від інновацій) та інтелектуальні здібності. Інноваційність людського фактора відображає рівень використання нових знань у виробництві інноваційної продукції, запровадження інноваційних процесів на підприємстві чи сфері надання послуг. Інтелектуальні

здібності людини проявляються у її вміннях мислити, набувати нових знань, навичок, досвіду, а також передавати свій досвід іншим.

Отже, важливою ознакою інтелектуальних здібностей людини є здатність до перманентного самонавчання. При цьому важливо зауважити, що на сьогодні найсуттєвіший вплив на розвиток індивідуального інтелектуального капіталу справляють інвестиції у навчання протягом усього життя людини. Існуюча безпосередня залежність між інвестиціями у постійне навчання працівників і підвищення їхньої кваліфікації шляхом стажування, участі у тренінгах, науково-практичних семінарах, самонавчання й самоудосконалення та рівнем розвитку індивідуального інтелектуального капіталу свідчить про динамічний характер цієї категорії щодо інших детермінант інтелектуального капіталу підприємства. Згідно з нашими міркуваннями, саме притаманний індивідуальному інтелектуальному капіталу динамізм доводить постійну зміну економічної вартості цієї важливої категорії. Ось чому сучасні підприємства все більшою мірою будуть зацікавлені не лише у пошуку креативних, інтелігентних і комунікативних працівників, а й зменшенні плинності у ранзі такої категорії трудових ресурсів, знання та компетенції яких у кінцевому результаті суттєво впливають на капіталізацію суб'єкта господарювання.

3. Комунікативна компетентність охоплює такі якісні складові людського фактора, як адаптаційні можливості, здатність до колективної праці та організації праці інших, уміння вирішувати конфліктні ситуації, здійснювати опір на стресові ситуації, мати лідерські якості. В умовах нової економіки, коли знання перетворюються на стратегічний ресурс важливим є розвиток у працівників підприємства здатностей до колективної праці, адже знання є специфічним ресурсом, використання якого є більш раціональним у випадку залучення якомога більшої кількості його користувачів. Крім того, в умовах економіки знань важливого значення набуває налагодження групової праці, а зростання ролі такої організації праці свідчить про важливість розвитку комунікативних компетенцій у працівників саме інтелектуальних підприємств, адже вони виступають ключовим чинником стимулювання думок, генерування нових ідей на підставі взаємонавчання між учасниками колективу та поширення інформації. Зазначимо, що в українських реаліях, на жаль, відсутнє розуміння важливості розвитку комунікативних здібностей як на мікро-, так і на макрорівнях, що суттєво знижує можливості формування інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання, окремих регіонів та країни загалом.

4. Креативна компетентність представляє розвинену на базі знань і досвіду здатність людини до генерування нестандартних поглядів, оригінальних підходів, що забезпечують формулювання конструктивних способів вирішення проблем.

Дослідженнями поняття «креативність» займається багато вчених, що свідчить про те, що, з одного боку, це поняття є цікавим, а з іншого – складним, що зумовлюється особливостями його прояву в розумових, психологічних аспектах, які людству ще не вдалося ґрунтовно дослідити. Проте, незважаючи на розмаїття дефініцій сутності цього поняття, погляди теоретиків доводять, що креативність є «неодмінною рисою людської природи» [24, с. 12], а економісти-практики, зокрема, К. Форд уточнює, що «креативність є суб'єктивною рисою цінності й оригінальності праці людини чи групи людей, представлена у специфічному контексті» [10, с. 7]. Цілком слушним є твердження науковця Р. Вебера, що «більшість творчості є результатом важкої праці: узгодження різних фактів та інформації, аналізу і визначення комбінацій, пильної уваги на нові залежності» [23, с. 472]. Враховуючи наведене вище, робимо висновок, що креативні компетенції не доцільно ототожнювати лише з інтуїтивними якостями людини.

Отже, креативні компетенції людина може розвивати впродовж усього життя, базуючись на вмінні самостійно навчатися, високій самодисципліні ТА прагненні до досягнення успіхів, що загалом підвищує пізнавальну спритність людини. Відтак, враховуючи напрацювання науковців та беручи до уваги вищезазначене, можемо стверджувати, що запропоновані елементи капіталу компетенцій суттєво розширюють можливості впливу на підвищення професійної спритності людського фактора в умовах «економіки знань». Таким чином, у запропонованій нами моделі характеристика таксономічної одиниці «індивідуальний інтелектуальний капітал» розкрита з погляду когнітивного (володіння знаннями) – на основі капіталу знань; мотиваційного (готовності використовувати капітал знань) та аксіологічного (освоєння цінностей) аспектів – на основі капіталу компетенцій.

Щодо практичних аспектів формування індивідуального інтелектуального капіталу як капіталу знань і капіталу компетенцій, то, на нашу думку, цікавим є досвід долаштування навчальних програм вищих шкіл до очікувань підприємців в рамках проекту «Case Simulator», проведеного у Гданському університеті (2011-2013 рр.) [11], та трансферу цієї інноваційної технології у практику навчання Тернопільського національного економічного університету (2014 р.).

З точки зору бачення як студентів, так і працедавців, щоразу сильнішою є потреба в «упрактиченні навчання». Цьому дидактично покликаний допомогти тестовий Міжнародний проект „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань”, реалізація якого стала можливою завдяки співпраці між Тернопільським національним економічним університетом та Гданським університетом (Республіка Польща). Предметом цього спільного проекту є впровадження до повсякденного використання в навчальному процесі інноваційного методу навчання з використанням вивчення ситуацій (випадків, *англ. case studies*) разом з бізнес-симуляціями, які представляють

наближений до реальності образ функціонування підприємства на ринку. Головною ціллю є поліпшення технологій, скерованих на «розвиток підприємницьких здібностей» серед студентів останнього року навчання, що має покращити їх позиції на ринку праці, а також як потенційних працевлаштувачів. Головну ціль досягають через цілі проміжні. До них слід віднести: покращення креативності мислення, вміння генерувати думки та ідеї, що підвищить спроможність швидкого реагування на різні економічні проблеми; зміцнення віри в себе у сфері підприємництва.

У проекті „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань” для набору учасників було передбачено проходження ними тесту на перевірку досягнутих навичок, потрібних у підприємстві (тест „рівня розвитку здібностей для реалізації підприємницької діяльності”). Особи зацікавлені в участі в проекті повинні були скласти „Європейський тест підприємницьких навичок” («TEST FOR THE BEST. EUROPEAN SKILLS ACHIEVEMENT CONTEST»), розроблений для вищих шкіл з метою коригування їх програм до потреб бізнесу. Принагідно зауважимо, що даний тест було опрацьовано в рамках проекту «Навички для майбутнього» («Skills for the Future»), проведеного в європейських країнах, реалізованого низкою таких інституцій, як «Instytutem Badań nad Demokracją i Przedsiębiorstwem Prywatnym (Польща), «Gesto Total e Inovacio Empresarial – GTIE Consultores S.A. (Португалія), E.Ri.Fo. (Італія), ANI EVRAN UNIVERSITESI (Туреччина). Тест сформовано з врахуванням результатів досліджень очікувань підприємців стосовно випускників вищих закладів. Так, тест обіймає запитання щодо лояльності, ввічливості, взяття на себе відповідальності, конкурування, здібності слухати та розуміти, креативного мислення та стратегічного мислення. Максимально можлива кількість балів, яку можна набрати у результаті тестування, складає 20 балів [11, с.12].

Так, тестування на базі Гданського університету (Республіка Польща) було проведено на базі 11 факультетів (виконували тест 213 осіб, з яких жінки 60% (299 осіб), чоловіки 40 % (84 особи)). Результати тестування представлено на рис. 4. Додатково серед усіх зацікавлених у проекті було проведено дослідження рівня знань у сфері економіки, щоб побачити, наскільки скориговані економічні знання та підприємницькі вміння (про що йтиметься у наступній статті).

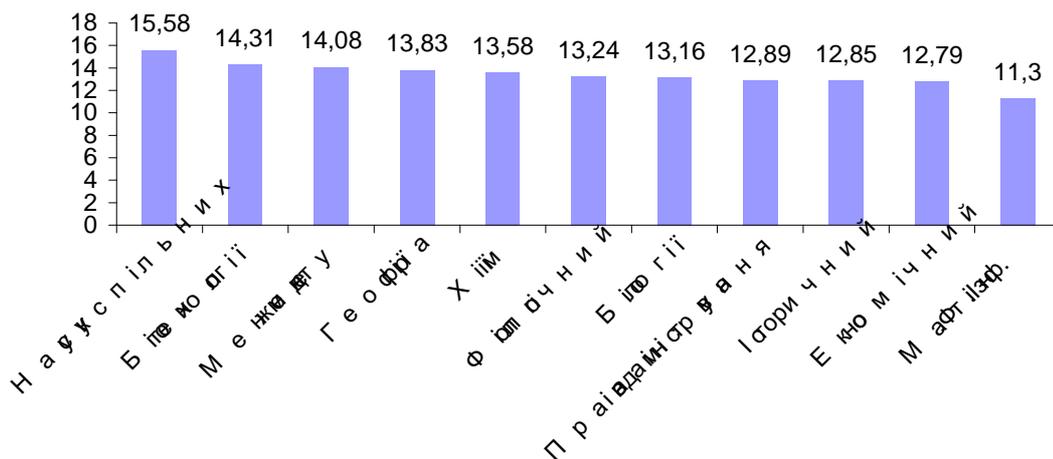

Рис. 4. Співставлення середніх значень за тестом «рівня розвитку підприємницьких здібностей» у розрізі факультетів Гданського Університету

Джерело: [11, с.13]

У рамках проекту „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань” тестуванням було охоплено 148 осіб. У тому числі: 97 осіб (65,54 %), економічних спеціальностей, 51 особа (34,46 %) – неекономічних напрямків підготовки. Структура участі за статтю у вступному тестуванні: 111 жінок (75 %); 37 чоловіків (25 %). Виявлення розвинутих навичок до підприємництва (креативність мислення, здатність формувати клімат довіри, конкурувати з іншими, нести відповідальність тощо) показало такі результати (рис. 5).

Отже, результати тестування були ідентичними не лише в тому, що „стать в статистично істотний спосіб не впливає на підприємницькі навички”, але й у „наявності істотної різниці в рівні підприємницьких навичок поміж студентів різних спеціальностей” [11, с. 23]. Також, за результатами тесту рівня розвитку підприємницьких здібностей виявилось, що найнижчі рівні характерні представникам неекономічних спеціальностей, що доводить низький рівень навичок для відкриття власної справи після завершення навчання.

Участь у проекті передбачала також перевірку ставлення та схильностей до підприємництва студентів, а також їхню самооцінку наявності підприємницьких рис і вмінь, знань, що дало змогу зрозуміти напрямок їх збалансування. На старті проекту зроблено замір фактичного рівня

сформованого капіталу економічних знань з дисциплін мікроекономіка, макроекономіка, підприємництво (детальніший аналіз буде представлено у наступній статті).

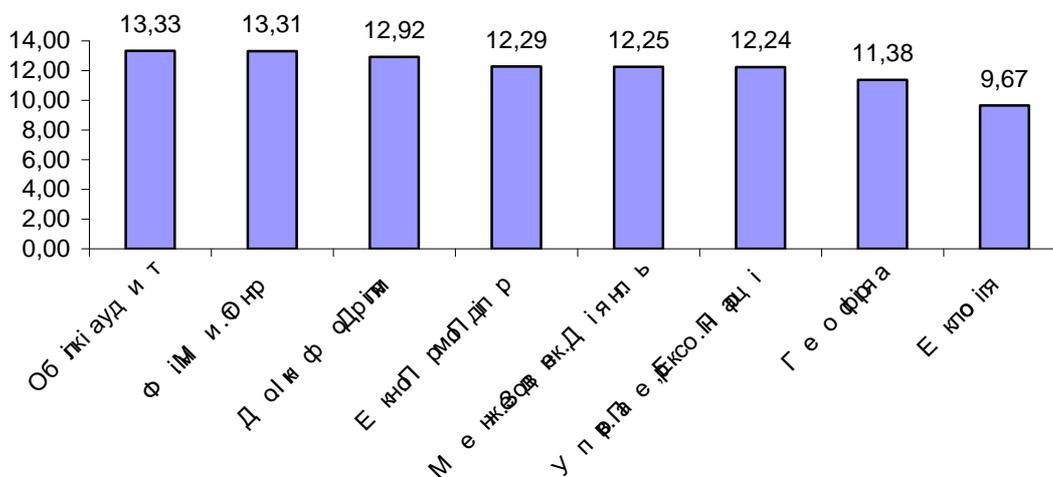

Рис. 5. Співставлення середніх значень за тестом „рівня розвитку підприємницьких здібностей” у проекті „Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань”

Джерело: опрацьовано авторами

Підсумовуючи слід підкреслити, що найістотніший результат як у польської, так і української сторони було отримано у частині ключової цілі – підприємництва, що свідчить про ефективність інноваційного проекту трансферу знань. Водночас, динаміка приросту знань на рівні майже 30 % (у проекті «Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань») була дещо нижчою від базового проекту «Case Simulator», де аналогічний приріст склав майже 55 % [11] та був досягнутий за рахунок кращої ринкової мотивації щодо відкриття та ведення власної справи.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що для забезпечення конструктивного розвитку індивідуального інтелектуального капіталу підприємства, вплив якого у всіх без винятку сферах функціонування залишається визначальним, доцільним є акцентування уваги на формуванні капіталу компетенцій. Запропонований погляд на капітал компетенцій як спроможність індивідуума створювати додану вартість за рахунок розвинутої на базі капіталу знань і природних здібностей (таланту) професійної спритності, дозволяє покращити якісний рівень інтелектуального капіталу підприємства. Розгляд капіталу компетенцій в ролі визначального таксону у структурі індивідуального інтелектуального капіталу гарантуватиме підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного випускника на глобальному ринку праці.

Виділені нами структурні модулі капіталу компетенцій, зокрема професійна, інтелектуальна, комунікативна та креативна компетентності цілком відповідають сучасним вимогам, вони є енергією майбутнього людського поступу шляхом розширення спроможності до генерування нестандартних поглядів, оригінальних підходів. Запропоновані елементи капіталу компетенцій суттєво розширюють можливості впливу на підвищення професійної спритності людського фактора в умовах «економіки знань».

Проведене дослідження презентує практичні результати обґрунтування доцільності формування капіталу компетенцій у майбутніх випускників університетів. Реалізація проекту дозволила виявити резерви підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фахівців на ринку праці. Оцінювання сформованого рівня капіталу компетенцій, як уже вище було зазначено, є першим етапом реалізації проекту «Бізнес-симуляції як інноваційна технологія трансферу знань». Відтак, з точки зору подальшого розвитку капіталу компетенцій цей тест для конкретної особи дає розуміння напрямку саморозвитку: формуванню яких актуальних для бізнесу здібностей слід приділити увагу; для підприємства – розуміння вектору розвитку свого персоналу, для вищих шкіл – виявлення потреб у коригуванні навчальних програм. Вирішення вказаних проблем вимагає активізації наукових розвідок у цій сфері, що дозволить усунути лакуни у співпраці між університетським і бізнесовим секторами, підвищити мотивацію до відкриття власної справи та скерувати вітчизняні суб'єкти господарювання на модель зрівноваженого розвитку. До перспектив подальших досліджень також відносимо розкриття «індивідуального інтелектуального капіталу» з погляду когнітивного аспекту – на основі капіталу знань та опрацювання практичних рекомендацій у сфері формування капіталу знань на базі сучасних інноваційних технологій.

Література

1. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [В.М. Геєць та ін.] ; за ред. Акад. НАН України В.М. Геєця]. – К. : Інститут економ. Прогнозування НАН України: Фенікс, 2003. – 1008 с.
2. Кендюхов О.В. Інтелектуальний капітал підприємства: гносеологія економічної категорії / О.В. Кендюхов. – Донецьк: НАН України; Інститут економіки промисловості; ДонУЕП, 2008. – 363 с.
3. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах) / [уклад. Василь Васильович Яремко, Оксана Миколаївна Сліпущко]. – Том 1. А-К. – К. : «АКОНІТ», 2006. – 928 [2] с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / С.И. Ожегов [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – 22-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1990. – 921 с.
5. Сучасний тлумачний словник української мови / За ред. доктора філологічних наук, професора В. В. Дубічинського. – 2-ге вид. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
6. Холодная М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования [Электронный ресурс] / М.А. Холодная. – 2-е издание, перераб. и дополненное – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. – (Серия «Мастера технологии»). – Режим доступа: <http://metodist.lbz.ru/lections/2/files/pintel.pdf>
7. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А.А. Чухно // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48-55.
8. Aaker D. A. Strategic Market Management / Aaker D.A. – New-York: John Wiley&Sons, Inc., 1992. – 394 [6] P. (3 Edition)/
9. Brooking A. Intellectual Capital. Core Asset for Third Millennium Enterprise / Brooking A. – London: International Tomson Business Press, 1997. – 204 [7] p.
10. Creative Actions in Organizations: Ivory Tower Visions and Real World Voices / [red. Cameron M. Ford, Denny Gioia]. – London: Sage Publications, 1995. – 424 p.
11. Efektywność projektu innowacyjnego testującego „CASE SIMULATOR”. Raport z badań / [Wojciech Bizon, Andrzej Poszewiecki, Paulina Szulc]; [pod red. Wojciecha Bizona i Andrzeja Poszewieckiego]. – Sopot: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2013. – 63 p.
12. Hall R. A Framework Linking Intangible Resources and Capabilities to Sustainable Competitive Advantage / Richard Hall // Strategic Management Journal, 1993. – Vol. 14. – P. 608–618.
13. Hall R. The Strategies Analysis of Intangible Resources / Richard Hall // Strategic Management Journal. – 1992. – Vol. 13. – № 2. – P. 135–144.
14. Kopaliński W. Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem / [wyd. 22] – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1994. – 699 s. – (Almanach wyd.1).
15. Levy-Leboyer Cl. Kierowanie kompetencjami: bilans doświadczeń zawodowych / [przekł. z fran. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1997. – 131 s.
16. Louart P. Kierowanie personelem w przedsiębiorstwie / Pierre Louart; [przekł. z ang. Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1995. – 329 s. – (Aby skutecznie kierować pracownikami należy najpierw nauczyć się kierować sobą).
17. Pogorzelski W. Pitagorejskie życie badaczy systemowych: operacyjny wyraz filozofii nowej ery / Witold Pogorzelski. – Warszawa: Scholar, 2004. – 310 s.
18. Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny / [Bratnicki Mariusz, Stryżyna Janusz, Butrym Kamiła]; Katowice: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 2001. – 205 s. – (Seria: Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach)
19. Steward T.A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / Tomas A. Steward. – New-York: Doudleday&Currency, 1997. – 278 [2] p.
20. Sveiby K.-E. Measuring Intangibles and Intellectual Capital – An Emerging First Standart [Electronic resource] / Sveiby K.-E. – Access mode: <http://www.sveiby.com/articles/EmergingStandart.html>
21. Sveiby K.-E. Methods for Measuring Intangibles Assets [Electronic resource] / Sveiby K.-E. – Access mode: <http://www.sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm>
22. Thirery D. Zatrudnienie i kompetencje w przedsiębiorstwie w procesach zmian / Dominique Thierry, Christian Sauret z udziałem Nicole Monod; [przekł. z fr. Hanna Beźcecka, Marian Egeman]. – Warszawa: Poltext, 1994. – 238 s. – (Seria: Finanse, Zarządzanie, Rozwój).
23. Webber R. A. Zasady zarządzania organizacjami / Roos A. Weber; [przekł. z ang. Andrzej Ehrlich]. – [Wydanie III]. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo ekonomiczne, 1996. – 614 s.
24. West M. A. Rozwijanie kreatywności wewnątrz organizacji / Michael Alun West; [przekład Maria Woźniak]. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000. – 158 s. – (Fundacja Edukacyjna Przedsiębiorczości).

References

1. Heiets, V.M. etc. (2003), *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [The economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development], Instytut ekonom. prohnozuvannia NAN Ukrainy, Feniks, Kyiv, Ukraine, 1008 p.
2. Kendiukhov, O.V. (2008), *Intelektualnyi kapital pidpriemstva: hnoseolohiia ekonomichnoi katehorii* [Intellectual capital of the enterprise: epistemology of economic category], NAN Ukrainy; Instytut ekonomiky promyslovosti; Don UEP, Donetsk, Ukraine, 363 p.
3. Yaremko, V.V. and Slipushko, O.M. (2006), *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (u trokh tomakh)* [The new explanatory dictionary of Ukrainian language (in three volumes)], Vol. 1, A-K, “AKONIT”, Kyiv, Ukraine, 928 [2] p.
4. Ozhegov, S.I. (1990), *Slovar russkogo yazyka: 70000 slov* [Dictionary of Russian language 70000 words], editor N.Yu. Shvedova, 22 edition, Russkiy yazyk, Moscow, Russia, 921 s.

5. Dubichynskiy, V.V. (Ed.) (2006), *Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Modern explanatory dictionary of Ukrainian language], 2 edition, VD "SHKOLA", Kharkiv, Ukraine, 1008 c.
6. Kholodnaya, M.A. (2002), "The psychology of intelligence: paradoxes of the study", available at: <http://metodist.lbz.ru/lections/2/files/pintel.pdf>
7. Chukhno, A.A. (2002), "Intellectual capital: the essence, forms and patterns of development", *Ekonomika Ukrainy*, no. 11, pp. 48-55.
8. Aaker, D.A. (1992), *Strategic Market Management*, John Wiley&Sons, Inc., New-York, 394 [6] p.
9. Brooking, A. (1997), *Intellectual Capital. Core Asset for Third Millennium Enterprise*, International Tomson Business Press, London, 204 [7] p.
10. Ford, Cameron M. (Eds.) and Gioia, Denny (Eds.) (1995), *Creative Actions in Organizations: Ivory Tower Visions and Real World Voices*, Sage Publications, London, 424 p.
11. Bizon, Wojciech, Poszwiecki, Andrzej and Szulc, Paulina (2013), *Efektywność projektu innowacyjnego testującego „CASE SIMULATOR”* [The efficiency of the innovative project is being tested „CASE SIMULATOR”], Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot, 63 p.
12. Hall, R.A (1993), "Framework Linking Intangible Resources and Capabilities to Sustainable Competitive Advantage", *Strategic Management Journal*, Vol. 14, pp. 608–618.
13. Hall, R. (1992), "The Strategies Analysis of Intangible Resources", *Strategic Management Journal*, Vol. 13, no. 2, pp. 135–144.
14. Kopański, W. (1994), *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem* [Dictionary of words and expressions in foreign languages with almanac], Wiedza Powszechna, Warszawa, Poland, 699 p.
15. Levy-Leboyer, Cl. (1997), *Kierowanie kompetencjami: bilans doświadczeń zawodowych* [Management of competencies: balance of professional experience], translation from french Marian Egeman, Poltext, Warszawa, Poland, 131 p.
16. Louart, P. (1995), *Kierowanie personelem w przedsiębiorstwie* [Personnel management in the enterprise], translation from ang. Marian Egeman, Poltext, Warszawa, Poland, 329 p. – (Aby skutecznie kierować pracownikami należy najpierw nauczyć się kierować sobą).
17. Pogorzelski, W. (2004), *Pitagorejskie życie badaczy systemowych: operacyjny wyraz filozofii nowej ery* [Pythagorean life of systemic scientists: the operating word of philosophy of a new era], Scholar, Warszawa, Poland, 310 p.
18. Bratnicki, Mariusz, Stryżyna, Janusz and Butrym, Kamiła (2001), *Przedsiębiorczość i kapitał intelektualny* [Entrepreneurship and intellectual capital], Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice, Poland, 205 p. – (Seria: Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamięckiego w Katowicach)
19. Steward, T.A. (1997), *Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations*, Doudleday&Currency, New-York, 278 [2] p.
20. Sveiby, K.-E. Measuring Intangibles and Intellectual Capital – An Emerging First Standart, available at: <http://sveiby.com/articles/EmergingStandart.html>
21. Sveiby, K.-E. Methods for Measuring Intangibles Assets, available at: <http://sveiby.com/articles/IntangibleMethods.htm>
22. Thirery D. (1994), *Zatrudnienie i kompetencje w przedsiębiorstwie w procesach zmian* [Employment and competence in the enterprise in the process of changes] / Dominique Thierry, Christian Sauret z udziałem Nicole Monod; translation from french Hanna Beżęcka, Marian Egeman, Poltext, Warszawa, Poland, 238 p.
23. Webber, R.A. (1996), *Zasady zarządzania organizacjami* [Principles of managing organizations], translation from ang. Andrzej Ehrlich, Wydanie III, Państwowe Wydawnictwo ekonomiczne, Warszawa, Poland, 614 p.
24. West, M.A. (2000), *Rozwijanie kreatywności wewnątrz organizacji* [Developing creativity within organization], translation Maria Woźniak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, Poland, 158 p.

УДК 621.3

Кінаш І.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри інформаційних технологій
Подільський державний аграрно-технічний університет

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Kinash I.A.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor of the
department of information technology
Podolsky State Agricultural and Technical University

ENERGY SAVING AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Життєдіяльність економіки, забезпечення потреб населення будь-якої держави великою мірою визначається функціонуванням низки базових галузей, в тому числі паливно-енергетичного комплексу, і зокрема електроенергетики, а також ефективним (раціональним) використанням енергії на підприємствах.

На розвиток господарюючих суб'єктів в нашій країні негативний вплив складає висока частка енергетичних витрат у витратах виробництва, яка на підприємствах становить у середньому 8–12% і має стійку тенденцію до зростання у зв'язку з великим моральним і фізичним зносом основного обладнання та значними витратами при транспортуванні енергетичних ресурсів [1].

Одним з визначальних умов зниження витрат на підприємствах і підвищення ефективності виробництва в цілому є раціональне використання енергетичних ресурсів. Разом з тим енергозберігаючий шлях розвитку української економіки можливий тільки при формуванні та подальшій реалізації програм енергозбереження на окремих підприємствах, для чого необхідно створення відповідної методологічної та методичної бази.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні концепції розвитку систем управління енергозбереженням сьогодні представлені різними підходами, напрямками та школами. Дослідженню проблем інноваційного розвитку в промисловості з метою підвищення ефективності використання енергетичних ресурсів присвячені праці вітчизняних вчених І.А. Башмакова, В.В. Бушуєва, А.Ф. Дьякова, В.Б. Жузе, Ю.М. Когана, Г.В. Никифорова, С. Сорокіної, В.А. Устинова та низки інших. У зарубіжній літературі ці проблеми досліджені в роботах Д. Денвіса, Б. Дугласа, Дж. Кепплера, Б. Санто, Р. Фостера, Ш. Хан-сіна, К. Хінч та ін.

Аналіз результатів їх досліджень засвідчує необхідність подальшого вивчення і обґрунтування ефективності енергозаощадження на основі виявлення стримуючих чинників впровадження енергозберігаючих заходів на підприємствах.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування ефективності енергозаощадження, розкриття сутності поняття «Енергозбереження», його принципів, а також виявлення основних факторів, стримуючих впровадження енергозберігаючих заходів на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Життя людського суспільства визначається бажаннями людей і здатністю їх задоволення. Економіка людських товариств знаходиться в тісній залежності від стану енергетичної бази, від тих ресурсів, які складають цю базу. Загальним правилом є те, що рівень соціально-економічного розвитку на тому чи іншому історичному етапі визначається кількістю спожитої енергії на людину [2].

На початку 90-х років Дж. Едвард узагальнив велику кількість різних оцінок енергоспоживання в світі на ХХІ ст., заснованих на різних методологічних підходах, сформувавши прогноз до 2100 року. Згідно з цим прогнозом, до 2100 р. споживання енергії збільшиться майже в 2 рази – до 22 млрд. т умовного палива.

У найближчі десятиліття (до 2030 р) споживання енергоресурсів у світі зросте до 16,7 млрд. т умовного палива на рік. При цьому споживання нафти збільшиться до 7,1 млрд. т умовного палива в 2020 р, а в наступні десять років знизиться до 6,9 млрд. т умовного палива, газу зросте до 4 млрд. т умовного палива у 2030 р, вугілля – теж до 4 млрд. т умовного палива. Баланс енергоспоживання по енергоносіях в найближчі 30 років принципово не зміниться. Роль нафти у світовому паливно-енергетичному балансі залишиться визначальною [3].

Починаючи з 40–х років, будуть стійко зростати обсяги вироблення та використання атомної енергії, енергії біомаси, сонячної, вітрової, геотермальної та інших видів ВНДЕ (поновлювані та невичерпні джерела енергії). Не можна виключати, що реально частка атомної енергії та енергії термоядерного синтезу виявиться більшою. У структурі енергоспоживання в другій половині XXI ст. в міру вичерпання дешевих ресурсів знизиться частка вуглеводневих енергоносіїв і знову зросте роль вугілля, але на базі нових технологічних і екологічно чистих рішень. Споживання вугілля в кінці XXI ст. досягне 6,5 млрд. т умовного палива, що складе близько 30% усієї використовуваної первинної енергії.

Сфера енергетики складно, найчастіше досить опосередковано, визначає характер суспільно-політичного устрою, ціннісні орієнтири, соціальну психологію, різні сторони суспільно-політичних відносин. Поява нового енергоресурсу завжди кардинально змінює життя людського суспільства. Але при цьому залишаються в дії старі види енергоресурсів, а значить, і зберігаються відповідні даному виду енергоресурсів форми господарського життя в ролі рудиментів відповідних типів минулого життя. Зростаюче різноманіття енергоносіїв супроводжується ускладненням господарських зв'язків і суспільних відносин.

Українська енергосистема створювалася як невід'ємна частина системи енергозабезпечення ЄСРП. Мабуть, у цій, як ніякій іншій, галузі української економіки за роки незалежності так і не відбулося структурних реформ [4]. Затягування реалізації енергозберігаючих заходів завдає значних економічних збитків підприємствам і відбивається на загальній соціально-економічній та екологічній ситуації в країні. Для запобігання фінансових втрат при формуванні сукупності енергозберігаючих заходів потрібна розробка та вдосконалення методів оцінки ефективності програм енергозбереження, що враховують багатоваріантність використання джерел інвестицій, призначених для їх реалізації. Зменшення енергетичної складової у витратах виробництва дозволить отримати додаткові кошти для забезпечення прийняттого рівня морального та фізичного зносу технічного обладнання [5, с. 4-7].

Енергозбереження – це комплексна багатоцільова та довготривала проблема. Вона повинна вирішуватися такими методами, щоб зацікавити в зниженні раціонального витрачання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) не тільки державу, а й кожного виробника та споживача палива й енергії. Економічний інтерес, який базується на взаємовигідності в ринкових умовах, – головна вимога, що лежить в основі вирішення цієї проблеми [6].

У заводській практиці енергозбереження може проявлятися в найрізноманітніших формах, що залежить від галузевої приналежності підприємств, типу виробництва, рівня механізації й автоматизації виробничих процесів.

Формами прояву енергозбереження можуть бути: зниження енергоємності продукції; зміна в структурі енергоспоживання в сторону заміни більш дефіцитних енергоносіїв менш дефіцитними; зниження рівня забруднення навколишнього середовища; збільшення коефіцієнта корисного використання енергії в усіх сферах економіки, супроводжуване практично одночасним зростанням економічної ефективності самого енергогосподарства.

Все це визначає необхідність різкої активізації енергозберігаючої політики на підприємствах, покликаної наростити виробничий капітал їх енергогосподарств, перевести їх економіку в режим енергозбереження.

Перехід до ринкових відносин вимагає вирішення питань зниження витрат на енергоресурси за рахунок використання науково-технічних, економічних та організаційних заходів енергозбереження. Одне з головних завдань полягає в розробці нової методології вдосконалення та розвитку принципів управління енергозберігаючої політикою з тим, щоб вона органічно вписувалася в діяльність всього підприємства і не суперечила його виробничій політиці. Лише в цьому випадку діяльність підприємства на ринку буде дійсно ефективною.

Тим часом стає очевидним той факт, що забезпечити не тільки розвиток, але і навіть збереження системи управління енергозбереженням підприємства на досягнутому рівні надзвичайно складно без визначення умов ефективного їх застосування в системі управління підприємством.

Наявність вищевикладених проблем викликає потребу в пошуку і розробці принципово нових наукових положень, спрямованих на підвищення ефективності енергоспоживання на підприємстві.

На багатьох підприємствах вирішенню проблеми підвищення ефективності використання енергоресурсів приділяється певна увага, і сама по собі ця проблема не є новою. Проте характерною рисою реалізації енергозберігаючої політики в промисловості все ще залишається емпіричний підхід до визначення найбільш значущих і економічно ефективних енергозберігаючих заходів. Досягнуті успіхи впровадження енергозберігаючих технологій поєднуються з великими витратами.

Основною причиною такого становища є недостатня розробленість методів досягнення цілей і завдань інноваційних перетворень при реалізації енергозберігаючих заходів. У більшості випадків реалізується проект, раціональний лише з точки зору підтримки технологічного процесу. При цьому, як правило, відсутні строго обґрунтовані оцінки ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти та раціонального розподілу інвестиційних ресурсів енергозбереження.

В даний час широко розробляються в основному проблеми, пов'язані з технічними аспектами реалізації енергозберігаючих заходів. Наукове опрацювання проблем економіки енергозбереження по переліку питань знаходиться на недостатньому рівні [7].

У той самий час слід зазначити недостатній рівень досліджень у цій галузі сучасної теорії та практики управління інноваційним розвитком систем енергозбереження в промисловості. Більш того не в повному обсязі вивченою залишається і проблема визначення структури інноваційного потенціалу енергозбереження на промислових підприємствах, а також його ефективного використання.

Поняття «енергозбереження» та «енергоефективність» дуже взаємопов'язані. Дійсно, саме по собі «Енергозбереження» в дослівному розумінні цього слова не є самоціллю. Ніхто зараз не ставить завдання зберегти енергію за всяку ціну, адже можна було б її тоді зовсім не витратити, а закрити все, погасити світло та зупинити всю технологію або знизити потребу в енергії до мінімуму. Це було б рівнозначно заклик до припинення розвитку людства. Тобто енергія підпорядковується закону збереження, а отже, її не можна зберегти. Проте поняття «Енергозбереження» широко використовується у світовій практиці – «Energy Saving», «Energy Conservation» (англ.), «Energieeinsparen» (нім.), але в це поняття вкладається більш загальний зміст. Наприклад, зниження питомої витрати твердого палива на одиницю виробленого 1 кВт год в узагальненому вигляді призводить до «збереження» палива в надрах землі, яке буде витрачено для цієї ж мети, але в більш довгостроковій перспективі, тим самим показується збереження цього енергоресурсу на певний період часу.

Є й офіційне визначення поняття «енергозбереження» – комплекс заходів щодо реалізації правових, організаційних, наукових, виробничих, технічних та економічних заходів, спрямованих на ефективне (раціональне) використання (і економічне витрачання) ПЕР і на залучення в господарський оборот поновлюваних джерел енергії [8, с. 51–52].

У Законі України «Про енергозбереження» поняття «Енергозбереження» має наступне визначення: енергозбереження – діяльність (організаційна, наукова, практична, інформаційна), яка спрямована на раціональне використання та економічне витрачання первинної та перетвореної енергії і природних енергетичних ресурсів в національному господарстві і яка реалізується з використанням технічних, економічних і правових методів [9, ст. 283].

Сучасне енергозбереження базується на трьох основних принципах: раціональне використання електроенергії, включаючи пошук і розробку нових джерел енергозбереження; повсюдне використання як побутових, так і промислових приладів обліку та регулювання витрати електричної та теплової енергії; впровадження новітніх технологій, що сприяють скороченню енергоємності виробництва.

Виходячи з цього, в енергозбереженні виділяють наступні групи заходів, що забезпечують ефективне енерговикористання та раціональне використання ПЕР: науково-технічні; організаційно-економічні; нормативно-технічні; інформаційні; правові [10].

Науково-технічні заходи з енергозбереження спрямовані на розробку та використання у виробництві нових способів і пристроїв, що відрізняються високою енергоефективністю.

Організаційні заходи з енергозбереження підрозділяються на організаційно-масові та організаційно-технічні.

Однією з умов забезпечення дбайливого та раціонального використання палива та енергії, скорочення їх втрат у виробництві є здійснення на підприємствах організаційно-масової роботи, спрямованої на економію ПЕР. Форми та методи цієї роботи різноманітні і на кожному конкретному підприємстві мають свої особливості.

Програми організаційно-технічних заходів (ОТЗ) з економії палива, теплової та електричної енергії розробляються на всіх рівнях управління та групуються за основними напрямками економії щодо виробництва продукції: вдосконалення технології виробництва; поліпшення використання та структури виробничого обладнання; поліпшення використання палива та енергії у виробництві; підвищення якості сировини та застосування менш енергоємних його видів; інші заходи.

Вихідними даними для розробки планів організаційно-технічних заходів щодо економії палива, теплової та електричної енергії у виробництві є:

- основні напрямки енергетичної політики України;
- завдання по зниженню норм витрати палива, теплової та електричної енергії на планований період, встановлені вищестоящими відомствами, Держкомітетом з енергозбереження та енергетичного нагляду;
- програми з вирішення науково-технічних проблем та комплексного використання природних ресурсів;
- пропозиції про використання в національному господарстві досягнень науково-технічного прогресу, результатів закінчених науково-дослідних, проектно-конструкторських робіт;
- стандарти на машини та обладнання; результати аналізу використання палива, теплової та електричної енергії у виробництві за попередні роки;
- результати енергетичного аудиту та аналіз програми енергозбереження;

– енергетичні баланси підприємств; раціоналізаторські пропозиції, а також результати робіт з економії паливно-енергетичних ресурсів, досягнуті передовими підприємствами.

Економічні заходи щодо ефективного енерговикористання включають систему гнучких цін на енергоносії та універсальні тарифи; податкову політику та заходи матеріального стимулювання економічного енергоспоживання.

До нормативно-технічних заходів з енергозбереження відносять дії щодо створення відповідних стандартів та інших нормативно-технічних і керівних документів із забезпечення ефективного енерговикористання та раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів.

Інформаційні заходи з енергозбереження включають проведення інформаційно-технічних семінарів, виставок, конференцій, симпозіумів з даної тематики, а також інформування населення через засоби масової інформації (преса, телебачення, радіо) про основні дії з раціонального використання енергії як на виробництві, так і в побуті.

Всі вищевідзначені заходи з енергозбереження мають бути підкріплені відповідною правовою базою.

В рамках енергогосподарства підприємства розрізняють первинні та вторинні енергоресурси. Первинні – це енергоресурси, що надходять на підприємство в готовому для споживання вигляді або спеціально вироблювані безпосередньо на підприємстві для здійснення технологічних або допоміжних, сервісних цілей. Вторинні енергоресурси, або «Енергетичні відходи», – це енергоресурси, які утворюються як попутні при здійсненні технологічних процесів. У таблиці 1 представлені можливі види первинних і вторинних енергоресурсів, що утворюють енергетичні потоки всередині підприємства.

Таблиця 1

Види первинних і вторинних енергоресурсів підприємства

Первинні енергоресурси	Вторинні енергоресурси
<ol style="list-style-type: none"> 1. Паливо: вугілля, кокс, горючі сланці, відходи деревини, торф, природний газ. 2. Теплова енергія (пара, гаряча вода). 3. Електрична енергія. 4. Стиснене повітря. 5. Холодоагенти (рідкий азот, кисень, фреон). 6. Технологічна та господарсько-питна вода 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Технологічні газові та рідинні відходи. 2. Конденсат. 3. Відпрацьований пар. 4. Органічні відпрацьовані розчинники. 5. Димові гази. 6. Біогаз. 7. Стічні води. 8. Вентиляційні викиди та ін.

Джерело: адаптована автором

Система енергозабезпечення підприємства може бути розділена на підсистеми за видами енергоносіїв. У кожній з цих підсистем можуть бути виділені джерело енергії, система розподілу, споживачі, утилізатори енергетичних відходів. По взаємному розташуванню джерела енергії та споживачів розрізняють системи центрального та місцевого енергопостачання. Всі підсистеми енергозабезпечення передбачають резервування, яке визначається категорією споживача. Підсистеми енергозабезпечення різними енергоносіями, як правило, взаємопов'язані як у структурному, так і режимному відношенні.

Одним з основних первинних енергоресурсів на підприємствах є паливо. Йому відповідає система паливозабезпечення. Паливо на підприємствах спалюється в перетворювальних енергоустановках для виробництва теплової або електричної енергії, а також може служити для здійснення технологічних процесів, наприклад, на металургійних, енергетичних, коксохімічних, нафтопереробних підприємствах. В залежності від потреб виробництва паливо може використовуватися в твердому вигляді: вугілля, кокс, горючі сланці; в рідкому вигляді: мазут, дизельне паливо, бензин; в газоподібному: природний газ, технологічні газові відходи.

Основними первинними енергоресурсами на будь-якому сучасному підприємстві є електрична і теплова енергія. Серед первинних енергоресурсів, які широко застосовуються для технологічних цілей, слід назвати стиснене повітря та холодоагенти (рідкий азот, кисень, фреон). Стисле повітря виробляється на заводських компресорних станціях, електропривод яких здійснюється потужними синхронними електродвигунами. Заводи з технологічним споживанням зріджених газів використовують власні станції зрідження або сховища привезених холодоагентів.

До систем енергозабезпечення відносяться також системи постачання технологічної та господарсько-питної води, каналізації, очищення й утилізації стічних вод. Сучасні технології очищення виробничих вод дозволяють забезпечити зворотну рециркуляційну систему водопостачання з отриманням біогазу, який є паливом для вироблення теплової або електричної енергії.

Розглянемо основні напрями споживання та використання перерахованих енергоресурсів. У цільовому аспекті слід розрізнити споживання енергоресурсів на технологічні потреби та допоміжні виробничі й господарсько-побутові потреби підприємства.

Технологічне енергоспоживання включає наступні способи застосування енергоресурсів:

– палива – в різних печах і сушильно-випарних пристроях для технологічної обробки матеріалів та виробів: нагрівання й плавки металів, обпалювання будівельних матеріалів, термічної переробки палива, отримання перегрітої пари, гарячої води, сушки сировинних матеріалів і виробів і т. д. ;

– електричної енергії – для електроприводу (синхронні й асинхронні електродвигуни, двигуни постійного та змінного струму) технологічних механізмів і машин для електронагріву в дугових плавильних печах, електрозварювання, процесів промислової електротермії: індукційного нагріву (гарт, плавка, штампування, кування й ін.) і діелектричного нагрівання (сушка, склеювання, спікання та ін.), для систем управління й автоматики;

– теплової енергії – для нагріву (пропарювання, сушіння) сировини та готової енергії стисненого повітря – для пневмоприводу, пневмотранспорту, очищення, обдування сировини або готового продукту;

– енергії холодоагентів – для процесів охолодження, заморожування сировинних, проміжних, готових матеріалів і виробів;

– енергії потоків води та інших рідин – для обмивання, очищення технологічних поверхонь, охолодження, перенесення робочих речовин і т.п.

Допоміжні виробничі та господарсько-побутові енерговитрати включають витрати енергії на забезпечення функціонування систем освітлення, опалення, вентиляції, кондиціонування, водо- і газопостачання, очищення та утилізації виробничих відходів, приводів механізмів власних потреб підприємства чи фірми, пристроїв вироблення стисненого повітря, теплової, електричної енергії для технологічних процесів, внутрішньозаводського транспортування, складування сировини та готової продукції тощо. Таким чином, це енерговитрати, не пов'язані з основними технологічними процесами та безпосереднім випуском продукції.

Як вже зазначалося, є великі потенційні можливості для енергозбереження. Але є й багато факторів (бар'єрів), які перешкоджають використанню більшої частини ефективних з енергетичної точки зору процесів.

Бар'єри на шляху ефективного енерговикористання можна умовно класифікувати на фінансові, управлінські, адміністративні, юридичні та ринкові.

Висновки з проведеного дослідження. Для вирішення питань в галузі енергозбереження необхідно активне втручання держави, яке з часу здобуття незалежності в Україні зводилося переважно до вирішення проблем дефіциту енергоносіїв та подоланню труднощів з оплатою за імпорт.

Абсолютно очевидно, що стимулювання ефективного використання енергії є важливим фактором, що забезпечує зменшення дефіциту національного платіжного балансу, що підвищує конкурентоспроможність промисловості на міжнародному ринку, а також знижує шкідливі викиди в навколишнє середовище. Найважливішим завданням для досягнення енергозбереження в широкому сенсі цього слова є пошук необхідних етапів і побудова системної стратегії енергозбереження, яка дозволить подолати бар'єри на його шляху, тобто необхідною умовою для досягнення енергоефективності в Україні є руйнування «критичної маси» негативних перешкод. На сьогоднішній день програми енергозбереження розробляють зазвичай експерти технологічного сектора, не знайомі з економічним механізмом енергозбереження. У зв'язку з цим більшість наявних програм не містять оцінок економічного ефекту і не створюють стимулів до енергозбереження.

Таким чином, енергозбереження має бути одним з пріоритетних напрямів економічної політики підприємства. У той же час сьогодні пильної уваги заслуговує оцінка ефективності енергозбереження та її складових, яку необхідно враховувати при подальшій розробці цільових програм енергозбереження та сценаріїв їх реалізації.

Література

1. Єрмілов С.Ф. Сучасна енергетична політика України: необхідні складові у макровимірі / С.Ф. Єрмілов // Енергозбереження. – 2009. – № 7. – С. 2–5.
2. Коржубаев А.Г. Прогноз глобального енергозбереження: методологія, кількісні оцінки, практичні висновки / А.Г. Коржубаев // Енергозбереження. – 2010. – № 5. – С. 44–51.
3. Находов В.Ф. Енергозбереження та проблема контролю ефективності енергокористування / В.Ф. Находов // Промислова електроенергетика та електротехніка. – 2009. – №1. – С. 34–42.
4. Єрмілов С. Енергетичний розвиток України в макроекономічному та екологічному контексті: проблеми сьогодення і майбутнього / С. Єрмілов // Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит. – 2010. – №2. – С. 69–70.
5. Сталінський Д.В. Резерви енергозбереження на підприємствах гірничо-металургійного комплексу. Основні завдання та перспективи їх реалізації / Д.В. Сталінський, В.А. Ботштейн, В.В. Лісова // Екологія і промисловість. – 2008. – № 1. – С. 4–7.
6. Чернов С.К. Управління високоінтелектуальними проектами – механізм ефективного вирішення проблем енергозбереження / С.К. Чернов // Інтегровані технології та енергозбереження. – 2011. – № 1. – С. 30–34.
7. Михайленко І.Д. Політика енергозбереження, потенціальні можливості енергозбереження в Україні / І.Д. Михайленко // Енергозбереження. – 2012. – № 1. – С. 3–8.

8. Гейман М.І. Ще раз про енергозбереження на підприємствах / М.І. Гейман // Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит. – 2009. – № 5. – С. 51–52.
 9. Закон України «Про енергозбереження» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 30. – Ст. 283.
 10. Ільясов В.А. Шляхи впровадження ефективного управління енергоресурсами / В.А. Ільясов // Енергозбереження. – 2011. – № 2. – С. 2–3.

References

1. Ermilov, S. (2009), "Modern the energy policy of Ukraine: the necessary components in the macro dimension", *Enerhozberezhennia*, no. 7, pp. 2-5.
2. Korzhubaev, A. (2010), "Forecast the global energy saving: methodology, quantitative evaluation, the practical conclusions", *Enerhozberezhennia*, no. 5, pp. 44-51.
3. Nakhodov, V. (2009), "Energy saving and the problem of control of efficiency of the energy saving", *Promyslova elektroenerhetyka ta elektrotekhnika*, no. 1, pp. 34-42.
4. Ermilov, S. (2010), "Energy development of Ukraine in the macroeconomic and environmental context: problems of the present and future", *Enerhozberezhennia. Enerhetyka. Enerhoaudyt*, no. 2, pp. 69-70.
5. Stalinskyi, D.V., Botshtein, V.A. and Lisova, V.V. (2008), "Reserves of energy saving at the enterprises of mining and metallurgical complex. Main tasks and prospects of their realization", *Ekolohiia i promyslovisyt*, no. 1, pp. 4-7.
6. Chernov, S. (2011), "Management of highly intellectual projects - a mechanism of the effective problem solving energy savings", *Intehrovani tekhnologii ta enerhozberezhennia*, no. 1, pp. 30-34.
7. Mykhailenko, I. (2012), "The policy of energy saving, potential energy saving opportunities in Ukraine", *Enerhozberezhennia*, no. 1, pp. 3-8.
8. Heiman, M. (2009), "Once again about energy saving at the enterprises", *Enerhozberezhennia. Enerhetyka. Enerhoaudyt*, no. 5, pp. 51-52.
9. Zakon Ukrainy «Pro enerhozberezhennia» (1994), Law of Ukraine "On energy saving", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 30, Art. 283.
10. Iliasov, V. (2011), "Ways of implementation of effective management of energy resources", *Enerhozberezhennia*, no. 2, pp. 2-3.

УДК 005.336.4:005.342

Семенова В.Г.,
 к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
 Одеський національний економічний університет

УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЄЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Semenova V.H,
 cand.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor
 of the department of enterprise economy
 Odessa National Economics University

COMMERCIALIZATION MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY OF ENTERPRISES

Постановка проблеми. Ефективність діяльності вітчизняних підприємств у сучасних ринкових умовах господарювання напряму залежить від стратегічної спрямованості на інноваційні перетворення, постійне оновлення асортименту продукції та послуг, впровадження новітніх технологічних процесів. Важливим перспективним напрямком діяльності є формування інтелектуальної власності підприємств та активне просування об'єктів інтелектуальної власності на ринок. Світова практика показує, що сьогодні компанії орієнтуються не тільки на здобутки у сфері виробництва, а й у нарощуванні інтелектуального капіталу. Процеси інтеграції у світове господарство вимагають активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні як важливого чинника підвищення конкурентоспроможності у світовому ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного формування і використання інтелектуальної власності підприємств досліджували такі науковці, як В.Д. Базилевич [1], М.В. Вачевський [2], Л. Федулова [3], П.М. Цибульов [4] та ін. В своїх дослідженнях науковці висвітлили теоретичні основи та практичні аспекти формування інтелектуальної власності підприємств в Україні. Питанням комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності присвятили свої роботи Н.О. Крикун [5], А.І. Яковлев [6], С.М. Ілляшенко, П.А. Орлов, В.М. Гриньова [7], І. Мазур [8] та ін.

Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено комплексному дослідженню методів та інструментів управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір на пряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності підприємств. Відповідно до мети дослідження були виділені наступні завдання: дослідити літературні джерела щодо визначення поняття «комерціалізація інтелектуальної власності»; визначити основні проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в Україні та шляхи їх подолання; розглянути основні форми і методи комерціалізації та їх характеристики; визначити особливості управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності підприємств.

Методологічну базу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії та практики, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економіки: діалектичний метод дослідження економічних явищ та процесів у їх взаємозв'язку та розвитку, метод ієрархій, системний підхід до проблем, що розглядаються, методи структурно-логічного аналізу (при побудові логіки та структури роботи); метод деталізації та синтезу (для вивчення предмету і взаємозв'язку його складових частин).

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування інтелектуальної власності підприємств є результатом їх інноваційної діяльності, спрямованої на створення нової продукції і послуг та нових технологій. Ці процеси, як правило, потребують залучення значних ресурсів багатьох видів: фінансових коштів, спеціалізованого устаткування та оснащення, унікальної сировини та матеріалів, творчої праці науковців та інженерів. Тому важливого значення набуває дохідна реалізація результатів інноваційної діяльності, зокрема, об'єктів інтелектуальної власності, для покриття (відшкодування) витрат, необхідних для ресурсного забезпечення інноваційних процесів та одержання прибутку. В економічній літературі набув поширення термін «комерціалізація інтелектуальної власності», який власне і відображає процеси ринкової реалізації результатів інноваційної діяльності. Однак, серед науковців не має загального визначення даного поняття, що ускладнює його практичне застосування. Розглянемо підходи різних вчених до визначення даного терміну.

І. Мазур вважає, що під комерціалізацією інтелектуальної власності слід розуміти «Спосіб перетворення об'єкту інтелектуальної власності (інноваційний продукт, інноваційні технології) у товар, втілення його у виробництво й отримання від цього комерційного результату» [8, с. 6]. На думку Дж. Козметського, комерціалізація - це процес, за допомогою якого результати наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) трансформуються в продукти і послуги на ринку [9, с. 11]. Інші автори визначають комерціалізацію інтелектуальної власності як отримання доходу від її продажу або використання у власному виробництві [10, с. 85-87].

В.І. Мухопад вважає, що комерціалізація - це процес перетворення об'єкта власності (інновації) у прибуток засобами торгівлі [11, с. 51]. Натомість Н.А. Тихонов представляє комерціалізацію як процес виведення інноваційних продуктів на ринок [12, с. 11].

На думку А. Прохорова, комерціалізація ІВ – це процес виділення коштів на створення об'єктів інтелектуальної власності та поетапного контролю за їх витрачанням, включаючи оцінку і передачу завершених та освоєних у промислових умовах результатів інтелектуальної діяльності [13]. Г. Ступнікер визначає комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності як процес активної реалізації технологічного капіталу підприємства як складової його інтелектуального капіталу з метою підвищення прибутку та забезпечення зростання ринкової капіталізації підприємства [14]. Інші автори пропонують «... розуміти комерціалізацію ІВ як реалізацію результатів науково-технічної діяльності, закріплених у вигляді об'єктів інтелектуальної власності, з метою отримання прибутку» [15].

А.В. Ліхолетов справедливо зазначає, що поняття комерціалізації технології (інтелектуальної власності) передбачає обов'язкове комерційне використання технології та обов'язкове одержання зиску, найчастіше у грошовому вигляді [16, с. 19].

Ми погоджуємось з думкою дослідників, які зазначають, що комерціалізація інтелектуальної власності «... багатогранне явище і його не слід визначати однозначно – з ринкової, виробничої або прибуткової сторони. Виходячи з цих позицій, слід визначити комерціалізацію інтелектуальної власності як процес залучення об'єктів інтелектуальної власності в економічний обіг, використання інтелектуальної власності в господарській діяльності підприємств, взаємовигідні комерційні дії з перетворення результатів інтелектуальної діяльності в ринковий товар» [6, с. 309].

Сьогодні в Україні існує ціла низка проблем, які гальмують процеси комерціалізації інтелектуальної власності. До основних проблем відносяться:

- відсутність належного фінансування (як державного, так і на рівні підприємств);
- недосконалість нормативно-законодавчої бази у сфері права, оподаткування та бухгалтерського обліку;
- проблема оцінки об'єктів інтелектуальної власності та відсутність Національного стандарту з оцінки об'єктів права інтелектуальної власності;
- кадрова проблема – відсутність висококваліфікованих фахівців з питань інтелектуальної власності;

- відсутність налагодженої системи підготовки висококваліфікованих кадрів з патентознавства, патентознавців-юристів на регіональному рівні.
- проблема організаційного забезпечення процесів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності;
- відсутність інфраструктури управління об'єктами інтелектуальної власності на державному і регіональному рівні;
- незабезпеченість збалансованості права та інтересів суб'єктів правовідносин (включаючи державу) в сфері створення, захисту і комерціалізації ОІВ;
- невизначеність механізму передачі технологій і розподілу прав замовників і розробників по держзамовленню;
- необхідність гармонізації патентної системи;
- недосконалість методів прямого і непрямого державного стимулювання процесів створення і комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності (податкових, кредитних, інвестиційних, митних та інших економічних механізмів);
- політика крупних промислових корпорацій не орієнтована на інноваційний шлях розвитку;
- нерозвиненість процесів комерціалізації інтелектуальної власності на підприємстві;
- низька інноваційна активність промислових підприємств;
- низька конкурентоспроможність економіки;
- проблема забезпечення охорони інтелектуальної власності;
- наростаюче науково-технологічне відставання України від розвинутих країн;
- недодержання безпеки процесів комерціалізації інтелектуальної власності;
- витік інтелектуального капіталу;
- погіршення сальдо зовнішньої торгівлі;
- приплив морально застарілих технологій [15; 17, с. 45-46; 18, с. 163; 19; 20, с. 37].

Дослідники зазначають, що в Україні в сучасних умовах господарювання «... відсутні необхідні умови для комерціалізації інтелектуальної власності, практично відсутній механізм державної підтримки просування вітчизняних об'єктів інтелектуальної власності на закордонні ринки, не унормовано захист прав на ці об'єкти за кордоном. Розроблювачі, наукові співробітники, керівники наукових організацій недостатньо обізнані про пріоритети сучасного ринку, потреби споживача, тому й маємо негативну динаміку в освоєнні досягнень науки, про що свідчить зменшення питомої ваги підприємств, організацій, які здійснюють розробку й використання нововведень. Винаходи, створені в процесі виконання НДР, використовуються в основному тільки в одній організації, як правило, тій, що є розроблювачем винаходу. У технічних університетах відсутні структури забезпечення комерціалізації винаходів. Причиною є низька організація науково-технічної сфери, неготовність її до роботи в ринкових умовах, обмеженість фінансування, низький рівень економічних знань новаторів. Як наслідок – не використані в господарстві країни продукти творчої праці позбавляють учених, дослідників, винахідників матеріальних стимулів, гальмують творчу активність у створенні нових об'єктів техніки й технологій» [21, с. 35].

Подолати ці недоліки дослідники пропонують шляхом реалізації наступних заходів:

1. Здійснення ефективної державної інноваційної політики, погоджуючи темпи і пропорції розвитку науки, технологій і виробництва.
2. Вдосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності і процедур патентного захисту інновацій.
3. Забезпечення сприятливого клімату для створення власних наукомістких виробництв повного циклу шляхом використання різних форм державної підтримки.
4. Розвиток інноваційної інфраструктури шляхом покращення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, сертифікації і впровадження розробок, підготовки та перепідготовки кадрів.
5. Забезпечення комерціалізації наукових результатів шляхом формування основ для ефективного партнерства державного та підприємницького секторів в інноваційній сфері.
6. Розширення міждержавного співробітництва в галузі наукових розробок та інноваційної діяльності.
7. Створення на підприємствах спеціалізованих патентованих відділів з сучасним інформаційним забезпеченням.
8. Забезпечення підвищення кваліфікаційного і професійного рівня підготовки робітників підприємств [22].

Для успішного управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності необхідно дослідити основні форми та методи комерціалізації. В науковій літературі існують різні підходи щодо класифікації форм та методів комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

А.О. Дегтяр, М.В. Гончаренко виділяють три основні методи комерціалізації результатів інтелектуальної власності: передача прав на об'єкти інтелектуальної власності; створення спільного виробництва; застосування об'єктів інтелектуальної власності у виробництво та вихід на ринок з

новою продукцією (технологією). До основних форм комерціалізації інтелектуальної власності дослідники відносять: укладання ліцензійних договорів; франчайзинг; лізинг; інжиніринг; промислову кооперацію і передачу технологій в рамках спільних підприємств; технічну допомогу, передачу ноу-хау (незапатентовані результати науково-технічної діяльності, що охороняється режимом комерційної таємниці) [15; 23, с. 23].

Н.П. Мешко та П.В. Робота також розрізняють форми та методи комерціалізації інновацій. До методів відносяться: 1) передавання (продаж), в межах цього методу виділяються наступні форми – франчайзинг, ліцензування, здавання в оренду або продаж обладнання, відмова від прав власності, угода “під ключ” тощо; 2) спільне використання здійснюється за допомогою таких форм, як венчурне підприємництво, створення спільних підприємств, інші форми кооперації; 3) впровадження на власному підприємстві – за допомогою використання у власному виробництві, зарахування до статутного фонду підприємства [24, с. 42].

Т.С. Голубєва до основних методів комерціалізації результатів інноваційної діяльності відносить венчурне підприємництво та трансфер технологій (інжиніринг, франчайзинг та лізинг). До основних форм комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності науковець відносить ліцензування, впровадження об'єктів інтелектуальної власності у власне виробництво, внесення прав на інтелектуальну власність до статутного капіталу підприємства [25].

Інші дослідники виділяють такі форми комерціалізації інтелектуальної власності: використання інтелектуальної власності у власному виробництві, продаж інтелектуальної власності, ліцензування, інжиніринг, франчайзинг, промислова кооперація, лізинг, внесення до статутного фонду підприємства [26, с. 44; 27, с. 52; 28, с. 84; 29].

В.Г. Садков у своєму дослідженні вказує, що найпоширенішим методом комерціалізації результатів інноваційної діяльності інновацій (об'єктів інтелектуальної власності) є їхнє власне використання, що приносить підприємству максимальний прибуток та робить його монополістом ринку (під час продажу продукції або технології) [30, с. 47].

Автори наукового дослідження «Теоретичні засади процесу комерціалізації інтелектуальних інвестицій» [23] детально розглядають сутність найбільш поширених форм комерціалізації інтелектуальної власності підприємств.

Інжиніринг – це форма комерціалізації у вигляді сукупності проектних і практичних робіт, що належать до інженерно-технічної галузі та необхідні для здійснення проекту.

Промислова кооперація – це форма комерціалізації технологій в рамках асоціації (інших об'єднань), які забезпечують інтенсивний технологічний обмін.

Передача технологій у рамках спільних підприємств передбачає передачу технологій зацікавленим партнерам з інших країн та об'єднання зусиль, знань та досвіду у виробництві нової для даного ринку продукції з поділом спільного ризику.

Технічна допомога – це технічні послуги та допомога, які реалізуються двома способами: технічна допомога є головним предметом угоди; технічна допомога включається розділом в угоду про передачу технології або постачання устаткування. Її особливість полягає у об'єкті контракту – технічні послуги, виконання досліджень, навчання та підготовка кадрів. Крім того, передбачається наявність елементів інжинірингових послуг, підрядних робіт, контрактів на оренду приладів та інструментів.

Франшизинг – це мобільна і гнучка форма передачі технологій. Його особливість як форми комерціалізації технології полягає в тому, що франшизинг забезпечує пробну експлуатацію ринку, допомагає визначити реальну місткість ринку і потреби ринку. При цьому така форма комерціалізації не створює необхідності у великих капітальних витратах. За його результатами можна провести обґрунтування подальшого поширення технології на ринку та зробити висновок про доцільність організації виробництва із застосуванням інноваційної технології.

Лізинг як форма комерціалізації інтелектуальної власності передбачає: оренду прав і технології; орендар має право використовувати передане йому ноу-хау по закінченні терміну оренди обладнання та технології, якщо в контракті немає відповідної застереження; можливий лізинг ліцензій: орендодавець купує право використання патенту на певний термін і на певній території з правом надання субліцензії і по лізинговому контракту передає це право в оренду орендарю. Тобто куплена лізинговою компанією ліцензія передається орендарю у формі своєрідної субліцензії. Такі угоди можуть укладатися в пакеті з лізинговим контрактом на технологічне обладнання та самостійно [23, с. 23-24].

Ми поділяємо погляди науковців, які вважають, що для ефективного управління процесами формування та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності необхідно створювати окремі підрозділи для координації цієї діяльності [31; 32]. Це може бути «підрозділ інтелектуальної власності, підрозділ трансферу технологій (інновацій), а також орган, що координує управління ІВ у рамках загальнокорпоративної інноваційної системи. Підрозділ трансферу технологій характерний скоріше для університетів і дослідницьких організацій, але наявність підрозділу фахівців, що виконують функції комерціалізації нових розробок на підприємствах також досить актуально. По-перше, багато компаній мають свої власні дослідницькі, конструкторські підрозділи і підрозділ трансферу взаємодіє з ними, здійснюючи технологічний аудит і внутрішньофірмовий трансфер технологій. Підрозділ трансферу

технологій може бути як окремою структурою, так і об'єднаним із підрозділом ІВ. Роль координуючого інноваційну діяльність підрозділу крім спеціально створених для цієї мети комісій можуть виконувати вже наявні на підприємствах структури, такі, як, наприклад, науково-технічні ради» [32, с. 105].

Заслуговує уваги, на наш погляд, позиція Р.М. Шматенко, який зазначає, що важливою передумовою створення такого підрозділу є наявність висококваліфікованих фахівців, спроможних здійснювати необхідні роботи з комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Для цього необхідно приділяти увагу підвищенню кваліфікації працюючих співробітників на науково-практичних семінарах з питань правового захисту інтелектуальної власності; інвентаризації та обліку інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів; передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності; комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності тощо [33, с. 74].

Завданнями підрозділу з питань формування й управління інтелектуальною власністю є:

1. Застосування сучасних методів управління у сфері інтелектуальної власності, просування на ринок та комерціалізація науково-технічних розробок підприємства, залучення інвестицій та розвиток співробітництва зі спеціалізованими організаціями (науково-дослідними інститутами й іншими організаціями, діяльність яких пов'язана зі сферою інтелектуальної власності).

2. Забезпечення захисту і правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності.

3. Прийняття рішень про методи та форми комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

4. Підготовка та узгодження ліцензійних договорів.

5. Узгодження правових договорів про взаємини між підприємством і працівником (винахідником).

6. Організація експертизи комерційного потенціалу результатів інноваційної діяльності з метою визначення серед них найбільш перспективних.

7. Забезпечення набуття підприємством майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, що створені в результаті його інноваційної діяльності та сприяння введенню їх в господарський оборот.

8. Інформаційно-аналітичне забезпечення робіт по створенню, використанню, охороні та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

9. Розгляд претензій та вирішення конфліктів у сфері права інтелектуальної власності.

10. Захист прав та законних інтересів винахідників в адміністративному порядку та в суді, зокрема, захист від недобросовісної конкуренції, запобігання неправомірному одержанню прав на об'єкти права інтелектуальної власності, створені працівниками підприємства, третіми особами та несанкціонованому використанню таких об'єктів [32, с. 105; 33, с.74].

Висновки з проведеного дослідження. Застосування різноманітних методів та форм комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності сприятиме ефективності цих процесів, збільшенню прибутку підприємства та посиленню його конкурентних переваг. У статті досліджені літературні джерела щодо сутності поняття «комерціалізація інтелектуальної власності». Виділені основні проблеми, що перешкоджають процесам комерціалізації та визначені напрямки їх подолання. Розглянуті найбільш поширені підходи щодо визначення методів та форм комерціалізації. Обґрунтована доцільність виділення окремого підрозділу, спрямованого на організацію та управління процесами створення, використання та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Розглянуті основні завдання такого підрозділу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних засад ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства на основі удосконалення процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Наукові результати та розробки автора мають не тільки теоретичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для формування ефективного управління комерціалізацією інтелектуальної власності. Перспективи подальших досліджень полягають у побудові комплексної моделі системи управління інтелектуальною власністю.

Література

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність : підручник / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2006. – 432 с.
2. Вачевський М.В. Джерела патентної документації та патентних описів до об'єктів інтелектуальної власності / М.В. Вачевський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 8(38). – С. 105-114.
3. Федулова Л. Стратегія управління інтелектуальною власністю в умовах інноваційної економіки [Електронний ресурс] / Л. Федулова. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?id=399>
4. Управління інтелектуальною власністю : монографія [Текст] / Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю. / За ред. Цибульова. – К. : «К.І.С.», 2010. – 448 с.
5. Крикун Н.О. Теоретичні аспекти використання комерціалізації інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / Н.О. Крикун. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52998.doc.htm
6. Яковлев А.І. Комерціалізація інтелектуальної власності: проблеми визначення та правового забезпечення [Текст] / А.І. Яковлев, О.П. Косенко, М.М. Ткачов // Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу : збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26-28 вересня 2013 р. / Відп. за вип. Ю.М. Гладенко. – Суми : ТОВ "ДД "Папірус", 2013. – С. 309-311.

7. Ілляшенко С.М. Шляхи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності на машинобудувних підприємствах та протидії контрафакту / С.М. Ілляшенко, П.А. Орлов, В.М. Гриньова // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. – №65(1107). – С. 99–104.
8. Мазур І. Комерціалізація наукових розробок як фактор конкурентного розвитку підприємництва / І. Мазур // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2013. – Економіка. – Вип. 148. – С. 5-8.
9. Козметский Дж. Вызов технологических инноваций на пороге новой эры общемировой конкуренции / Дж. Козметский // Трансфер технологии и эффективная реализация инноваций / Под ред. Н.М. Фонштейн. – М. : АНХ, 1999. – 296 с.
10. Монастырный Е.А. Ресурсный подход к построению бизнес-процессов и коммерциализации разработок / Е.А. Монастырный, Я.Н. Грик // Инновации. – 2004. – № 7. – С. 85-87.
11. Мухопад В.И. Сущность, средства и проблемы коммерциализации интеллектуальной собственности в российской экономике / В.И. Мухопад // Материалы секционного заседания Третьего Всероссийского форума «Интеллектуальная собственность – XXI век» 20-23 апреля 2010 г. / Под ред. Е.В. Королевой. – М. : Российский государственный институт интеллектуальной собственности (РГИИС), 2010. – С.52-59.
12. Тихонов Н.А. Эффективность способов коммерциализации инноваций [Електронний ресурс] / Н.А. Тихонов. – Режим доступу: <http://uecs.ru/uecs40-402012/item/1271-2012-04-19-06-35-15>.
13. Прохоров А.Н. Зарубежный опыт построения процесса коммерциализации интеллектуальной собственности / А.Н. Прохоров // Вестник Тюменского гос. ун-та. – 2011. – № 11. – С. 66–70.
14. Ступнікер Г.Л. Комерціалізація інтелектуальної власності як інструменту управління інтелектуальним капіталом / Г.Л. Ступнікер // Економічний простір. – 2008. – № 15. – С. 163–170.
15. Дегтяр А.О. Зарубіжний досвід державного регулювання процесу комерціалізації інтелектуальної власності [Електронний ресурс] / А.О. Дегтяр, М.В. Гончаренко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/4/01.pdf>
16. Лихолетов А.В. Стратегии, модели и формы коммерциализации объектов интеллектуальной собственности / А.В. Лихолетов, В.В. Лихолетов, М.А. Пестунов // Вестник Челябинского государственного университета. – 2009. – № 9 (147). – Экономика. – Вып. 20. – С. 19-27.
17. Вовна І.М. Теоретико-проблемні аспекти процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в умовах мішного середовища / І.М. Вовна // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5. – Частина 2. – С. 44-46.
18. Косенко А.В. Організаційно-економічний механізм комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності / А.В. Косенко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2009. – № 54(1)'. – С. 162-173.
19. Савенко В.Г. Підвищення рівня економічної безпеки держави на основі комерціалізації інтелектуальної власності. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (Спеціальність: 21.04.01 – економічна безпека держави) / В.Г. Савенко. – Київ, 2011. – 18 с.
20. Любенко Н.О. Інтелектуальна власність та її роль у сучасних умовах господарювання / Н.О. Любенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8 (98). – С. 33–38.
21. Прантенко Г. Комерціалізація технологій у сучасних умовах в Україні / Г. Прантенко // Схід: Аналітично-інформаційний журнал. – 2008. – № 5. – С. 33-36.
22. Балабенко О.В. Недоліки механізму комерціалізації Інновацій в Україні [Електронний ресурс] / О.В. Балабенко, К.В. Лавроненко. – Режим доступу: <http://market.avianua.com/?p=3297>
23. Логутова Т.Г. Теоретичні засади процесу комерціалізації інтелектуальних інвестицій / Т.Г. Логутова, І.А. Ленцов, А.В. Годяцька // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 9. – С. 20–25.
24. Мешко Н.П. Комерціалізація результатів інноваційно-технічної діяльності у сфері міжнародного науково-технічного обміну / Н.П. Мешко, П.В. Робота // Економічний простір. – 2008. – № 12/1. – С. 40–46.
25. Голубева Т.С. Механізм комерціалізації результатів інноваційної діяльності [Електронний ресурс] : (Економічні науки. Серія “Економіка та менеджмент”) / Т.С. Голубева // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2010. – Вип. 7 (26). Частина 1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_em/2010_7_1/27.pdf
26. Дудкина М.Н. Формы коммерциализации интеллектуальной собственности наукоемких предприятий / М.Н. Дудкина // Вестник Воронежского государственного технического университета. – 2009. – Т. 5, № 1. – С. 76–78.
27. Блізніченко М.О. Використання об'єктів права інтелектуальної власності та основні форми їх комерціалізації / М.О. Блізніченко, З.І. Марченко // Продуктивність агропромислового виробництва (економічні науки). – 2011. – № 18. – С. 51–55.
28. Ляшенко О.М. Моделі комерціалізації та трансферу технологій в умовах глобального середовища : монографія / О.М. Ляшенко. – Т. : Економічна думка, 2007. – 366 с.
29. Деякі аспекти та принципи управління інтелектуальною власністю в Україні [Електронний ресурс] / С.Ю. Поляков, А.І. Куртов, О.Б. Нікітюк, Г.А. Зміївський // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”, Серія: Технічний прогрес та ефективність виробництва. Збірник наукових праць. – 2010. – № 60. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2010_60/index.htm.
30. Садков В.Г. Анализ форм коммерциализации рыночно успешных инноваций XX века / В.Г. Садков, А.И. Деренговский // Инновации. – 2007. – № 10 (108). – С. 46–48.
31. Кендюхов О.В. Інтелектуальна власність / О.В. Кендюхов. – К. : ІнЮре. – 2009. – 500 с.
32. Кобринська С.А. Організаційне забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності на підприємстві / С.А. Кобринська // Збірник наукових праць ХНЕУ ім. С. Кузнеця «Управління розвитком». – 2014. – № 2 (165). – С. 105-108.

33. Шматенко Р.М. Комерціалізація результатів наукових досліджень аграрних наукових установ / Р.М. Шматенко // Матеріали сьомої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (11-13 липня 2011 р.) / Інститут наукового прогнозування. – К. – 2011. – С. 73-75.

References

1. Bazylevych, V.D. (2006), *Intelektualna vlasnist* [Intellectual property], textbook, Znannya, Kyiv, Ukraine, 432 p.
2. Vachevskiy, M.V. (2004), "Sources of patent documentation and of patent descriptions to the objects of intellectual property", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8(38), pp. 105-114.
3. Fedulova, L. "The strategy of intellectual property management in the conditions of innovative economy", available at: <http://personal.in.ua/article.php?id=399>
4. Tsybulov, P.M., Chebotarov, V.P., Zinov, V.H. and Suini, Yu. (2010), *Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu* [Management of intellectual property], monograph, "K.I.S.", Kyiv, Ukraine, 448 p.
5. Krykun, N.O. "Theoretical aspects of the use commercialization of intellectual property", available at: http://rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52998.doc.htm
6. Iakovliev, A.I., Kosenko, O.P. and Tkachov, M.M. (2013), "Commercialization of intellectual property problems of definition and legal providing", *Marketynh innovatsii i innovatsii u marketynhu, zbirnyk tez dopovidei VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Marketing of innovations and innovations in marketing: book of abstracts reports of the VII International scientific and practical conference], (Sumy, 26-28 September 2013), TOV "DD "Papyrus", Sumy, Ukraine, pp. 309-311.
7. Iliashenko, S.M., Orlov, P.A. and Hrynova V.M. (2014), "Ways of commercialization of objects intellectual property on the machine building enterprises and counteraction counterfeit", *Visnyk NTU «KHPI»*, no. 65 (1107), pp. 99–104.
8. Mazur, I. (2013), "The commercialization of scientific developments as a factor of competitive development of entrepreneurship", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka, Ekonomika*, iss. 148, pp. 5-8.
9. Kozmetskiy, Dzh. (1999), "The call of technological innovations on the threshold of a new era of world competition", *Transfer tekhnologii i effektivnaya realizatsiya innovatsiy*, ANKH, Moscow, Russia, 296 p.
10. Monastyrnyy, Ye.A. and Grik, Ya.N. (2004), "Resource approach to creation of business processes and commercialization of developments", *Innovatsii*, no. 7, pp. 85-87.
11. Mukhopad, V.I. (2010), "Essence, means and problems of intellectual property commercialization in the russian economy", *Materialy sektsiyonnogo zasedaniya Tret'ego Vserossiyskogo foruma «Intellektualnaya sobstvennost' – XXI vek»* [Materials breakout session of the Third National Forum "Intellectual Property - XXI Century"], (Moscow, 20-23 April 2010), Rossiyskiy gosudarstvennyy institut intellektualnoy sobstvennosti (RGIIS), pp. 52-59.
12. Tikhonov, N.A. "The effectiveness of the methods commercialization of innovations", available at: <http://uecs.ru/uecs40-402012/item/1271-2012-04-19-06-35-15>.
13. Prokhorov, A.N. (2011), "Foreign experience of constructing the commercialization process of intellectual property", *Vestnik Tyumenskogo gos. un-ta*, no. 11, pp. 66–70.
14. Stupniker, H.L. (2008), "Commercialization of intellectual property as a tool of intellectual capital management", *Ekonomichnyi prostir*, no. 15, pp. 163–170.
15. Dyehtiar, A.O., and Honcharenko, M.V. (2013), "Foreign experience of state regulation of the process commercialization of intellectual property", available at: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/4/01.pdf>
16. Likholetov, A.V., Likholetov, V.V. and Pestunov, M.A. (2009), "Strategies, models and forms of commercialization objects of intellectual property", *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 9 (147), iss. 20, pp. 19-27.
17. Vovna, I.M. (2014), "Theoretical and problematic aspects of the process commercialization of intellectual property under conditions changing environment", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, issue 5, part. 2, pp. 44-46.
18. Kosenko, A.V. (2009), "Organizational and economic mechanism commercialization of the objects of intellectual property", *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskiy politekhnichnyi instytut». Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva*, no. 54(1), pp. 162-173.
19. Savenko, V.H. (2011), "Increasing the level of state economic security by means of intellectual property commercialization", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 21.04.01, Kyiv, Ukraine, 18 p.
20. Liubenok, N.O. (2009), "Intellectual property and its role under contemporary conditions of business management", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 8 (98), pp. 33–38.
21. Prantenko, H. (2008), "Commercialization of technologies in the modern conditions in Ukraine", *Skhid: Analitychno-informatsiyni zhurnal*, no. 5, pp. 33-36.
22. Balabenko, O.V. and Lavronenko, K.V. "Disadvantages of the mechanism of commercialization innovations in Ukraine", available at: <http://market.avianua.com/?p=3297>
23. Lohutova, T.H., Lientsov, I.A. and Hodiatska, A.V. (2012), "The theoretical basis of the process of commercialization of intellectual investments", *Biznes-Inform*, no. 9, pp. 20–25.
24. Meshko, N.P. and Robota, P.V. (2008), "Commercialization of results of scientific and technical activities in the sphere of international scientific and technical exchange", *Ekonomichnyi prostir*, no. 12/1, pp. 40–46.
25. Holubieva, T.S. (2010), "The mechanism of commercialization of the results of innovative activities", *Zbirnyk naukovykh prats. Luts'kyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet*, issue 7 (26), part 1, available at: http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En_em/2010_7_1/27.pdf
26. Dudkina, M.N. (2009), "Forms of intellectual property commercialization of science-intensive enterprises", *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta*, Vol. 5, no. 1, pp. 76–78.
27. Bliznichenko, M.O. and Marchenko, Z.I. (2011), "The use of objects intellectual property rights and the basis forms of their commercialization", *Produktyvnist ahropromyslovoho vyrobnytstva (ekonomichni nauky)*, no. 18, pp. 51–55.

28. Liashenko, O.M. (2007), *Modeli komertsializatsii ta transferu tekhnologii v umovakh hlobalnoho seredovyscha* [Models of commercialization and technology transfer in the conditions of global environment], monograph, Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 366 p.

29. Poliakov, S.Yu., Kurtov, A.I., Nikitiuk, O.B. and Zmiiivskiy, H.A. (2010), "Some aspects and principles of intellectual property management in the Ukraine", *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI"*, no. 60, available at: http://nbuv.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2010_60/index.htm.

30. Sadkov, V.G. and Derengovskiy, A.I. (2007), "Analysis of the forms of market commercialization of successful innovations XX century", *Innovatsii*, no. 10(108), pp. 46–48.

31. Kendiukhov, O.V. (2009), *Intelektualna vlasnist* [Intellectual Property], InYure, Kyiv, Ukraine, 500 p.

32. Kobrynska, S.A. (2014), "Organizational support of commercialization of intellectual property in the enterprise", *Zbirnyk naukovykh prats KhNEU im. S. Kuznetsia «Upravlinnia rozvytkom»*, no. 2 (165), pp. 105-108.

33. Shmatenko, R.M. (2011), "Commercialization of research results of agricultural scientific institutions", *Materialy 7 mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf.* [Materials 7 of international scientific-practic. internet conf.], (Kyiv, 11-13 July 2011), Instytut naukovooho prohnozuvannia, Kyiv, Ukraine, pp. 73-75

УДК 338.43 (631.1)

Литвинов А.І.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту
Харківський національний технічний університет
сільського господарства ім. Петра Василенка

КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВО – ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Litvinov A.I.,
cand.sc.(econ), assoc. prof., assistant professor
of the department of accounting and auditing
Kharkov Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT AS THE BASE OF FORMING EFFICIENT FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Постановка проблеми. Сільськогосподарське підприємство – це складна виробнича система. В процесі свого функціонування вона виконує низку завдань. Їх широкий спектр доволі складно реалізувати на практиці, адже часто цілі суперечать між собою, потребують додаткового узгодження, пошуку складних компромісних рішень. Такий пошук часто ускладнюється відсутністю загальних підходів та спільних критеріїв для формулювання та розв'язання комплексу проблем, що стоять перед сільськогосподарським підприємством. Тим більше, що кожне підприємство має свою специфіку, своїх керівників, свою практику управління та корпоративний досвід. Разом із тим, в кінцевому рахунку все зводиться до розв'язання проблеми ефективного функціонування фінансово - економічного механізму сільськогосподарського підприємства, забезпечення відновлення ресурсів (у відновлюваній частині) та ефективного залучення потрібного обсягу ресурсів із складу невідновлюваних. Основою для таких пошуків має стати концепція сталого розвитку, схвалена ООН в Ріо-де-Жанейро у 1992 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сталого розвитку та імплементації його концепцій у сільське господарство не є новими. Адже саму концепцію сталого розвитку було схвалено на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро ще у 1992 р. [1]. Згодом її положення було доповнено та удосконалено на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро у 2012 р. [2]. Разом із тим, увага українських фахівців до питань сталого розвитку в контексті сільських територій, сільського господарства та сільськогосподарських підприємств помітно зростає не так давно. В цьому аспекті слід згадати наукові пошуки Г.В. Східницької [3], В.А. Ткачук [4] – в плані сталого розвитку сільських територій, О.М. Варченко та А.С. Даниленка – в плані побудови системи регулювання, яка би поєднувала ринкові механізми із вимогами сталого розвитку [5], Л.М. Сатир – в плані прогнозування [6], Д.В. Шияна – в плані дослідження питань циклічності розвитку [7], В.С. Дієсперова – в контексті загальної проблематики [8] та інші.

Разом із тим, аспекти імплементації концепцій сталого розвитку в призмі сільськогосподарського підприємства, його фінансово - економічного механізму залишаються розкритими не повною мірою.

Постановка завдання. Метою запропонованої роботи є обґрунтування доцільності застосування концепції сталого розвитку в системі заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства, вирішення завдання забезпечення його стабільного розвитку в довгостроковому плані.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із самого початку слід звернути увагу на те, що в науковому просторі розуміння категорії “сталий розвиток” не є однозначним. Одні його ототожнюють із поняттям інноваційного розвитку, як, наприклад, А.С. Лисецький та О.П. Амбросенко [9]. Інші – з поняттям стійкого, як вважає, наприклад, О.В. Роздайбіда [10], стабільного або постійного розвитку тощо. Слід зазначити, що такі підходи є не хибними, а, радше, неповними. Адже жодний із них за своєю суттю не суперечить суті концепції сталого розвитку, а, скоріше, робить акцент на якомусь найбільш важливому (з точки зору відповідного автора) аспекті.

Неузгодженість в термінах може стати причиною непорозуміння в ході наукових досліджень або дискусій, коли їх предметом стає не суть явищ, а особливості розуміння тієї або іншої категорії учасниками дискусії. Це стосується і категорії “сталий розвиток”.

На нашу думку, для найбільш коректного розуміння концепції сталого розвитку слід звернутись до декларації ООН, прийнятої у Ріо-де-Жанейро у 1992 р. [2]. Її прийняттю передувало багато років підготовчої роботи. А отже, схвалення цього документу на конференції у Ріо-де-Жанейро означає як визнання проблеми на світовому рівні, так і високий професійний рівень даних концептуальних матеріалів. Прийнята у 1992 р. декларація включає до свого складу 27 принципів. Згідно з нею головною ланкою сталого розвитку, його центром є людська істота. А сам розвиток має бути спрямованим на здорове і продуктивне життя у гармонії із природою, при цьому також мають бути враховані й інтереси майбутніх поколінь (принципи 1, 3 [2]). Решта принципів визначають необхідність співпраці на міжнародному рівні, місце та роль держави, критерії узгодження інтересів особи та держави задля досягнення головної мети сталого розвитку - гармонійного життя людини.

За таких умов доволі складно сформулювати коротке, точне і містке визначення категорії “сталий розвиток”. Тому, напевно чи можливо уникнути існування низки визначень, що несуть певний суб’єктивізм, наданий їх авторами. Але, все ж таки, слід звертати увагу на те, щоб відповідні визначення були узгоджені із згаданою декларацією і не суперечили їй.

Наступним важливим положенням є розуміння сутності фінансово - економічного механізму. Звичайно, що застосування терміну “механізм” до економічної категорії є абстракцією. Адже роль важелів впливу й інших елементів в ньому виконують нематеріальні сутності — економічні закони, нормативи та практики. Характерною особливістю таких механізмів є поєднання в них об’єктивного (наприклад: економічні закони загального характеру)¹ та суб’єктивного (наприклад: законодавство, внутрішні документи підприємства). Саме за рахунок такого поєднання фінансово - економічний механізм отримує здатність до розвитку, адаптації до мінливого середовища, нових цілей та завдань. Але таке поєднання, у свою чергу, є і причиною низки проблем. Адже фінансово - економічний механізм несе у собі відбитки своїх творців і функціонує відповідно до втілених у нього концепцій. Він є своєрідним мультиплікатором досвіду, як позитивного, так і негативного. Іншою важливою особливістю фінансово - економічного механізму є те, що разом із здатністю до змін, адаптації, такі зміни не можуть відбуватись самі по собі. Вони мають бути привнесеними із зовнішнього середовища, в якому формується передовий досвід.

З іншого боку, механізм є сукупністю елементів, що узгоджено взаємодіють з метою досягнення певної мети. У фінансово - економічному механізмі такими елементами виступають економічні закони, нормативи, встановлені законодавством та внутрішніми документами (підприємства – якщо мова йде про підприємство), а також неформалізовані (“неписані”) правила, встановлені власниками та (або) керівною ланкою. Такий механізм за своєю сутністю є економічною системою, але назва “механізм” додатково підкреслює його штучний, рукотворний характер.

Щодо ефективності функціонування фінансово - економічного механізму, то тут також існує різноманіття підходів. Адже у відповідності із найбільш загальним підходом до визначення ефективності, вона має визначатись як співвідношення результату із витраченими на його одержання ресурсами (наприклад, в економічних системах це співвідношення характеризується системою показників рентабельності). Але проблема в тому, що функціонування економічних систем є одним із способів досягнення людиною своїх цілей. І не завжди такими цілями буде одержання, наприклад, високої рентабельності. Тим більше, що сучасні концепції управління господарською діяльністю в меншій мірі орієнтуються на прибуток і в більшій – на зростання сукупної вартості інвестованого капіталу [11]. Тобто, парадигми управління перефокусуються від короткострокових пріоритетів в сторону середньо-, довгострокових орієнтирів та перспективних цілей.

¹ *втім, економічна наука, як і будь-яка інша соціальна, весь час несе на собі відбиток суб’єктивності. Адже не може існувати у відриві від людської діяльності.*

Крім того, у підприємства можуть з'явитись й інші цілі, такі, як, наприклад, охоплення максимальної ринкової долі, завоювання технологічного пріоритету тощо. І в даному контексті під ефективністю фінансово - економічного механізму вірніше буде розуміти його здатність слугувати досягненню поставлених цілей із мінімальними витратами ресурсів. При цьому універсальна система показників, загальна для всіх економічних суб'єктів також відходить на другий план. Натомість набуває все більшого поширення концепція збалансованої системи показників (balanced scorecard) [12] та похідні від неї. Головною особливістю цих систем є те, що вони мають індивідуальний для кожного підприємства характер і налаштовуються відповідно до поставлених цілей. При цьому використовується спільна методологія, що робить такі системи надзвичайно гнучкими. Адже вони можуть по-різному налаштовуватись не лише для різних підприємств, але і навіть для одного й того ж підприємства відповідно до різних цілей або змін у ринковому середовищі. На додаток, методологія побудови системи збалансованих показників дозволяє включати до сфери управління будь-які потрібні показники, що дозволяє узгоджувати фінансові цілі підприємства із іншими — такими як, наприклад, охоплення ринку, турбота про персонал, соціальну сферу, навколишнє середовище, тощо.

Як вже було зазначено, фінансово - економічний механізм працює задля досягнення певних цілей. На рівні підприємства такі цілі визначаються його власниками та керівною ланкою. Наразі в суспільстві панівною є концепція примату прибутку, як визначального мотиву для дій підприємця. Це навіть знайшло своє втілення у законодавстві (див. ст. 3, ст. 42, ст. 79 Господарського кодексу України [13]). Але слід повернутися до основи підприємницької діяльності - людської істоти. Вона має надзвичайно складну організацію в кожному аспекті. І це, у свою чергу, визначає різноманіття мотивів, що спонукають людину до діяльності. Їх глибокий аналіз виходить поза межі цієї праці. Втім, одним із прикладів схожих досліджень можна запропонувати теорію мотивації Маслоу [14], в якій відсутній такий мотив, як прибуток. Та і прибуток, як такий, за своєю сутністю є лише бухгалтерською абстракцією, примарою, умовною цифрою, що характеризує різницю між одержаними доходами і понесеними витратами. А те, що за різними методами можна одержати різну величину прибутку для тієї ж самої господарюючої одиниці ще раз підтверджує його химерність. Відповіді на питання чи може бути примара мотивом діяльності для людини сповна розуму і до чого може призвести діяльність, вмотивована примарами, навряд чи треба шукати в економістів. Але для цікавих, Мігель де Сервантес у своєму безсмертному "Дон-Кіхоті" [15] ще багато століть тому прекрасно показав, до чого це може призвести.

Тепер, повертаючись до питання мети функціонування підприємницької структури, слід ще раз зауважити, що не завжди прибуток є головним і визначальним мотивом. Також слід зробити ремарку, що прибуток дійсно є головною умовою для забезпечення функціонування підприємства у тривалій перспективі. Причиною цього є те, що збиткова робота робить неможливим фінансування подальшої діяльності підприємства за рахунок власних джерел. А тому прибуток стає не стільки метою, скільки умовою існування. Точно так, як, наприклад, повітря для людини. Навряд чи знайдеться багато людей, що живуть заради того, щоб дихати. Але спробуйте знайти бодай би одну людину, яка змогла би прожити хоч би день без цього.

Що стосується мети підприємства - то це може бути не лише отримання прибутку але і, наприклад, охоплення певного ринкового сегменту, максимізація вартості компанії, інші цілі, задоволення амбіцій власника, врешті-решт. А оскільки підприємство, його фінансово - економічний механізм функціонує як підсистема більш складних ринкового та суспільно-економічного механізмів, то і діяти вони мають узгоджено. В рамках ринкового механізму узгодження дій економічних агентів відбувається завдяки невидимій руці Адама Сміта, що розставляє ціни. Проте, на рівні суспільства мають місце перешкоди тотальному розповсюдженню ринкових відносин, впроваджуються різноманітні обмеження конкуренції та ринковим принципам розподілу ресурсів і продуктів. А це означає, що поруч із ринковим механізмом мають діяти ще і додаткові критерії узгодження діяльності підприємств і суспільства й індивідуальних його членів. І концепція сталого розвитку пропонує такі критерії. Їх залишається лише імплементувати у систему збалансованих показників або іншу схожу систему, що використовується для управління фінансово - економічним механізмом підприємства.

Важливо відмітити, що питання наразі є особливо актуальним саме для сільськогосподарських підприємств, адже їх діяльність направлена на біологічні об'єкти і від її результатів залежить і успіх підприємства, і забезпечення населення продовольством, і сталий розвиток суспільства в цілому. Суттєва частина ресурсів, що використовуються у процесі виробництва продукції сільського господарства за своєю природою є відновлюваними. А процес відновлення значною мірою залежить від того, як організована діяльність сільськогосподарського підприємства.

Необхідність врахування принципів концепції сталого розвитку при формуванні ефективного фінансово - економічного механізму сільськогосподарських підприємств підтверджується й реальними даними про їх діяльність. Так, наприклад, аналіз статистичних даних про динаміку чисельності населення в Україні свідчить про наявність сталої тенденції щодо її скорочення. Разом із тим обсяг валової продукції сільського господарства (як в цілому, так і в розрізі сільськогосподарських підприємств) зростає (рис. 1).

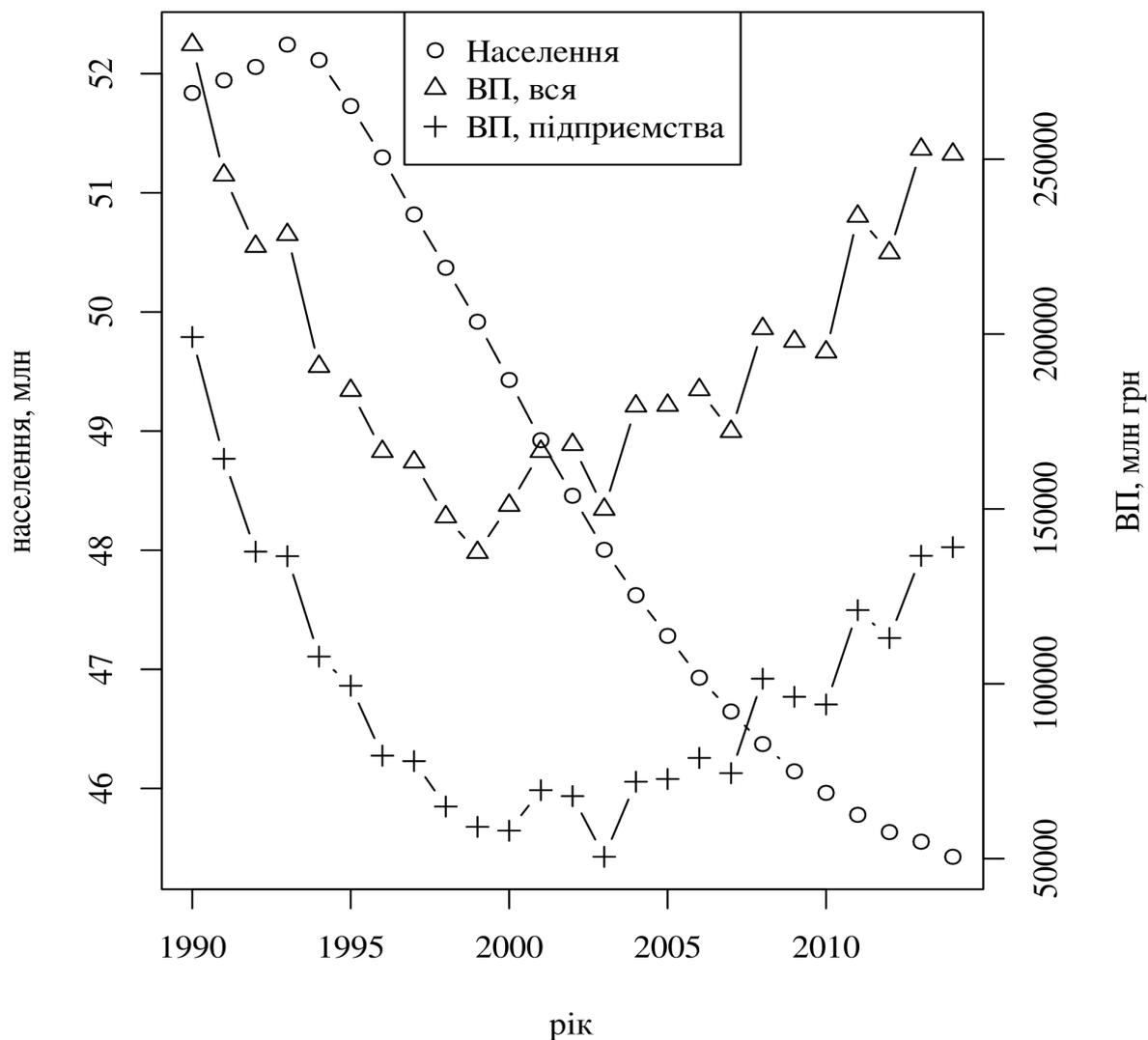

Рис. 1. Динаміка населення та валової продукції сільського господарства в Україні

Джерело: узагальнено автором на основі [17–21]

Основна частина продукції сільського господарства є основою продовольства, що споживає населення. Інша частина сільськогосподарської продукції слугує сировиною для переробної галузі. Але, в будь-якому разі, ця частина також або трансформується у споживчі товари, або входить до їх складу. Що стосується продуктів харчування, то попит на цю групу товарів визначається біологічними потребами людини, через що не є дуже еластичним. Стосовно товарів сільськогосподарського походження, що не увійшли до групи продуктів харчування, попит на них може бути більш еластичним.

Отже, маємо явні структурні пропорції та дисбаланси, коли в умовах скорочення населення валова продукція сільського господарства навпаки зростає. Зрозуміло, що це створює передумови для зростання експортного потенціалу. І в умовах глобальної проблеми продовольства така ситуація означає не лише потужний експортний потенціал, але і суттєві конкурентні переваги. Адже сільськогосподарські підприємства України (і сільське господарство в цілому) є здатними і надалі нарощувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Але чи є це доцільним з точок зору виробника, суспільства, сільської громади, власників землі в аспекті сталого розвитку? Тим більше, що в процесі ведення сільського господарства навколишнє середовище зазнає потужного антропогенного та техногенного впливу, результатом якого є ерозія ґрунтів, забруднення навколишнього середовища, порушення тисячолітніх біогеоценозів. В результаті - не лише і не стільки зменшення продуктивності сільського господарства, але і погіршення якості життя. І повстає просте, на перший погляд, питання, чи не є така плата за збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва зависокою? Чи може її компенсувати те, що сільськогосподарські виробники одержують взамін за свою продукцію?

Із цим питанням доволі тісно пов'язане питання купівлі - продажу земель сільськогосподарського призначення. Важливо відзначити, що залучення землі сільськогосподарського призначення до господарського обігу на умовах оренди означає відсутність реальних механізмів стимулювання у землекористувачів ощадливого ставлення до земельного ресурсу і збільшення тривалості строків оренди, насправді, може розцінюватись як своєрідний мандат на гвалтування земельного потенціалу новітніми мічуринцями², в яких нема часу чекати милості від природи. Втім і позитивне вирішення питання купівлі - продажу землі сільськогосподарського призначення також несе загрози. Одна з них - це коли власниками землі стануть особи, що не мають безпосереднього відношення до сфери сільськогосподарського виробництва, або такі, що мають таке відношення але не мають мотивів до збереження природного потенціалу землі, не кажучи вже про його примноження. Разом із тим, застосування до цієї сфери принципів сталого розвитку дозволяє уникнути протиріч і повернутись до розгляду питання купівлі — продажу сільськогосподарської землі виключно в контексті економічної доцільності. Адже ці принципи і є тією основою, на якій можна узгодити інтереси і землевласників, і землекористувачів, і місцевих громад, і суспільства в цілому.

Отже, в умовах ринкової економіки, побудова стратегій сільськогосподарських підприємств із врахуванням принципів сталого розвитку дозволить одержати їм конкурентні переваги як за рахунок використання більш тривалих горизонтів планування, так і за рахунок більш ощадливого ставлення до ресурсів, узгодження цілей підприємств із цілями громад, на території яких ті працюють. В короткостроковому плані це може означати для сільськогосподарського підприємства зниження прибутків. Проте воно нівелюється за рахунок розширення довгострокових перспектив успішної роботи сільськогосподарського підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Під ефективністю фінансово - економічного механізму пропонується розуміти його здатність слугувати досягненню поставлених цілей із мінімальними витратами ресурсів.

Систему показників ефективності пропонується доповнити збалансованою системою показників, яка розробляється для кожного підприємства або проекту індивідуально, у відповідності до поставлених цілей. Аналогічний підхід піддається масштабуванню й окрім підприємств може бути використаний на рівні інтегрованих об'єднань, галузей, структурних проектів тощо.

Врахування принципів сталого розвитку при визначенні цілей функціонування фінансово - економічних механізмів сільськогосподарських підприємств дозволяє одержати їм додаткові конкурентні переваги за рахунок використання більш тривалих горизонтів планування, більш ощадливого ставлення до ресурсів та внаслідок дії інших факторів. Разом із тим, в короткостроковому плані для сільськогосподарського підприємства це може означати певне зниження прибутковості. Проте воно має бути знівельоване за рахунок розширення довгострокових перспектив успішної роботи сільськогосподарського підприємства. Звичайно, це висуває підвищені вимоги до кваліфікації та освітнього рівня керівної ланки та економічної служби сільськогосподарського підприємства.

Література

1. United Nations Conference on Environment and Development (UNCED): Drafts, Agenda 21, Rio Declaration, Forest Principles, 3-14 June 1992, Rio de Janeiro. (A/Conf.151/4, Part I, English). – United Nations, 1992.
2. Leggett J.A. Rio+20: The United Nations Conference on Sustainable Development, June 2012 / J.A. Leggett, N.T. Carter. – Congressional Research Service, 2012 [Electronic resource]. – Access mode <http://amazon.com/o/ASIN/B008EA0LXE/>
3. Східницька Г.В. Фінансова політика сталого розвитку сільських територій / Г.В. Східницька // Сталый розвиток економіки. – 2015. – № 1. – С. 226–232.
4. Ткачук В. Критерії та індикатори сталого розвитку сільських територій / В. Ткачук // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – № 200 (1). – С. 318–324.
5. Варченко О.М. Складові економічного механізму сталого розвитку сільського господарства / О.М. Варченко, А.С. Даниленко // Економіка та управління АПК. – 2012. – № 8. – С. 5–10.
6. Сатир Л.М. Прогнозування сталого розвитку сільських територій України на основі моделі Хольта-Вінтерса / Л.М. Сатир // Інноваційна економіка. – 2014. – № 1. – С. 106–112.
7. Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства / Д.В. Шиян. – Харків : ХНАУ, 2011. – 307 с.
8. Дієсперов В.С. Сталый сільський розвиток: проблеми становлення / В.С. Дієсперов. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. – 216 с.
9. Лисецький А.С. Моделі сталого розвитку сільськогосподарського комплексу України / А.С. Лисецький, О.П. Амбросенко // Наукові праці МАУП. – 2013. – № 1. – С. 103–111.
10. Роздайбіда О.В. Сталый сільський розвиток – невід'ємна складова людського розвитку в Україні / О.В. Роздайбіда // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Економічна теорія та право. – 2013. – № 2. – С. 285–287.

2 див.: "Мы не можем ждать милостей от природы, взять их у нее – наша задача", І.В. Мічурін [16, с. 72]

11. Moore M.H. Managing for value: Organizational strategy in for-profit, nonprofit, and governmental organizations / M.H. Moore // *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. – 2000. – Vol. 29, No. suppl 1. – P. 183–208.
12. Kaplan R.S. Putting the balanced scorecard to work / R.S. Kaplan, D.P. Norton // *Performance measurement, management, and appraisal sourcebook*. – 1995. – Vol. 66.
13. Господарський кодекс України. Від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1361472511601946>
14. Maslow A.H. A theory of human motivation / A.H. Maslow // *Psychological review*. – 1943. – Vol. 50. – No. 4. – P. 370.
15. Cervantes Saavedra M. de El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha / M. de Cervantes Saavedra, G. Doré, H. J. Pisan. – Espasa-Calpe, 1958.
16. Мичурин И.В. Итоги шестидесятилетних работ / И.В. Мичурин. – Москва : Сельхозгиз, 1949. – 680 с.
17. Населення України за 2010 рік : Статистичний щорічник. – Київ : Державна служба статистики України, 2011. – 442 с.
18. Населення України за 2012 рік : Демографічний щорічник. – Київ : Державна служба статистики України, 2013. – 448 С.
19. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2014 року. – Київ : Державна служба статистики України, 2014. – 112 с.
20. Валова продукція сільського господарства України за 2010 рік : Статистичний бюлетень. – К., 2011. – 24 с.
21. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.) за 2014 рік : Статистичний бюлетень. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 27 с.

References

1. UN (1992), United Nations Conference on Environment and Development (UNCED): Drafts, Agenda 21, Rio Declaration, Forest Principles, 3-14 June 1992, Rio de Janeiro. (A/Conf.151/4, Part I, English). United Nations.
2. Leggett, J.A. and Carter, N.T. (2012), Rio+20: The United Nations Conference on Sustainable Development, June 2012 [WWW Document], available at: <http://amazon.com/o/ASIN/B008EA0LXE/>
3. Skhidnytska, H.V. (2015), "The financial policy of sustainable development of rural territories", *Sustainable development of economy*, no. 1, pp. 226-232.
4. Tkachuk, V. (2014), "The criteria and indicators of sustainable development of rural territories", *Scientific Bulletin of NULES of Ukraine. Series "Economics, agricultural management, business"*, no. 200 (1), pp. 318-324.
5. Varchenko, O.M. and Danylenko, A.S. (2012), "The components of the economic mechanism for sustainable development of agriculture", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, no. 8, pp. 5-10.
6. Satyr, L.M. (2014), "Forecasting of the sustainable development of rural territories of Ukraine based on Holt - Winters model", *Innovative economy*, no. 1, pp. 106-112.
7. Shyian, D.V. (2011), *Tsyklichnist u formuvanni staloho rozvytku silskoho hospodarstva* [Cycles in shaping sustainable agriculture], KhNAU, Kharkiv, Ukraine, 307 p.
8. Diiesperov, V.S. (2011), *Stalyi silskyi rozvytok: problemy stanovlennia* [Sustainable rural development: problems of formation], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine, 216 p.
9. Lysetckyyi, A.S. and Ambrosenko, O.P. (2013), "Models sustainable development of agricultural sector of Ukraine", *Proceedings of AIDP*, no. 1, pp. 103-111.
10. Rozdaibida, O.V. (2013), "Steels and rural development - an integral human development in Ukraine", *Visnyk Natsionalnoi iurydychnoi akademii Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. Ser.: Ekonomichna teoriia ta pravo*, no. 2, pp. 285-287
11. Moore, M.H. (2000), "Managing for value: Organizational strategy in for-profit, nonprofit, and governmental organizations", *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 29, No. suppl 1. pp. 183–208.
12. Kaplan, R.S. and Norton, D.P. (1995), "Putting the balanced scorecard to work", *Performance measurement, management, and appraisal sourcebook*, vol. 66.
13. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [The Economic Code of Ukraine] (2003), [WWW Document], available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1361472511601946>
14. Maslow, A.H. (1943), "A theory of human motivation", *Psychological review*, vol. 50, p. 370.
15. Cervantes Saavedra, M. de (1958), *El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha*. Espasa-Calpe.
16. Michurin, I.V. (1949), *Itogi shestidiesiatiletikh rabot* [The results of sixty years of work], Selkhozgiz, Moscow, Russia, 680 p.
17. State Statistics Service of Ukraine (2011), *Naselennia Ukrainy za 2010 rik : Statystychnyi shchorichnyk* [Population of Ukraine for 2010 : Statistical yearbook], Kyiv, Ukraine, 442 p.
18. State Statistics Service of Ukraine (2013), *Naselennia Ukrainy za 2012 rik : Demohrafichnyi shchorichnyk* [Population of Ukraine for 2012 : Statistical yearbook], Kyiv, Ukraine, 448 p.
19. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Chyselnist naiavnogo naselennia Ukrainy na 1 sichnia 2014 roku* [Enumerated population of Ukraine as of 1 January 2014], Kyiv, Ukraine, 112 p.
20. State Statistics Service of Ukraine (2011), *Valova produktsiia silskoho hospodarstva Ukrainy za 2010 rik: Statystychnyi biuleten* [Gross value of agricultural production for 2010 year : Statistical bulletin], Kyiv, Ukraine, 24 p.
21. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Valova produktsiia silskoho hospodarstva Ukrainy (u postiinykh tsinakh 2010 r.) za 2014 rik: Statystychnyi biuleten* [Gross value of agricultural production (in 2010 year's constant prices) for 2014 year : Statistical bulletin], Kyiv, Ukraine, 27 p.

УДК 65.012:658.14:330.322

Полозова Т.В.,
к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики
та управління економічною безпекою
Харківський національний університет радіоелектроніки

МОДЕЛЬ ПРОСТОРОВОЇ ТА ЧАСОВОЇ ДІАГНОСТИКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У КОНКУРЕНТНОМУ ПРОСТОРИ

Polozova T.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of department
of economic cybernetics and management of economic security
Kharkiv national university of radio electronics

THE MODEL OF SPATIAL AND TEMPORAL DIAGNOSTICS OF INNOVATIVE AND INVESTMENT ABILITY OF THE ENTERPRISE IN A COMPETITIVE SPACE

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України одним з найважливіших факторів сталого функціонування підприємства на національному та світовому ринках є посилення його інноваційно-інвестиційної спроможності. Підвищення рівня конкурентної насиченості ринку обумовлює необхідність позиціонування підприємства у конкурентному просторі, що вимагає розробки та використання відповідного сучасного методичного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням практичного використання методичного інструментарію діагностики присвячено наукові праці таких авторів, як: О.В. Коваленко [1], О.Г. Мельник [2], О.Є. Кузьмін [3, 4] та інші. Методичні аспекти системної діагностики конкурентоспроможності підприємства розглянуті у роботах М.С. Татар [5], В.О. Шипуліної [6] та багатьох інших. Розробці математичного апарату з використанням теорії розпізнавання образів у галузі економічної діагностики присвятили свої роботи такі вчені, як Я.А. Фомін [7], Ю.Л. Растопчина [8]. Але результати наукового пошуку свідчать про те, що на сьогоднішній день не існує єдиного методичного підходу до просторової та часової діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства (І-ІСП) у конкурентному просторі, що обумовлює можливість подальшого розвитку напрямів вирішення цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка моделі просторової та часової діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі з використанням теорії розпізнавання образів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі проведених теоретичних досліджень [9-11] та наукових розробок в межах науково-дослідної госпрозрахункової теми "Проблеми соціально-економічного розвитку підприємництва" [12] (ДР 0114U006191, Довідка № 237 від 10.12.2014) у даній статті запропонована модель просторової та часової діагностики І-ІСП у конкурентному просторі, багаторівнева інтерпретація етапів якої наведена на рис. 1.

Як видно з рис. 1, просторова та часова діагностика І-ІСП передбачає чотири рівні, які у сукупності містять 11 послідовних етапів. Усі рівні та етапи є взаємозалежними й представлені в певній послідовності, яка забезпечує досягнення бажаного результату. Здійснення кожного етапу неможливо без реалізації попереднього.

Перший етап запропонованої моделі передбачає формування контуру розпізнавальних класів (S_1, S_2), методичні особливості якого розкрито в авторській роботі [9].

Другий етап запропонованої моделі на рис. 1 передбачає формування контуру ознакового простору. На основі досліджень, проведених у роботі [10], обґрунтований вибір тільки трьох індикаторів для ознакового простору у вигляді трьох інтегральних показників: а) інтегральний показник ефективності використання грошових коштів для фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності; б) інтегральний показник інноваційно-інвестиційних можливостей підприємства; в) інтегральний показник соціально-мотиваційного забезпечення І-ІСП. На базі об'єднання цих трьох показників буде отриманий комплексний показник І-ІКП, який ґрунтується на розрахунку логарифму відношення правдоподібності.

Третій етап запропонованої моделі просторової та часової діагностики І-ІСП у конкурентному просторі (див. рис. 1) передбачає складання матриці початкових даних. Згідно із запропонованим підходом у загальному виді початкові дані для проведення діагностики рекомендується представити у вигляді таблиці 1.

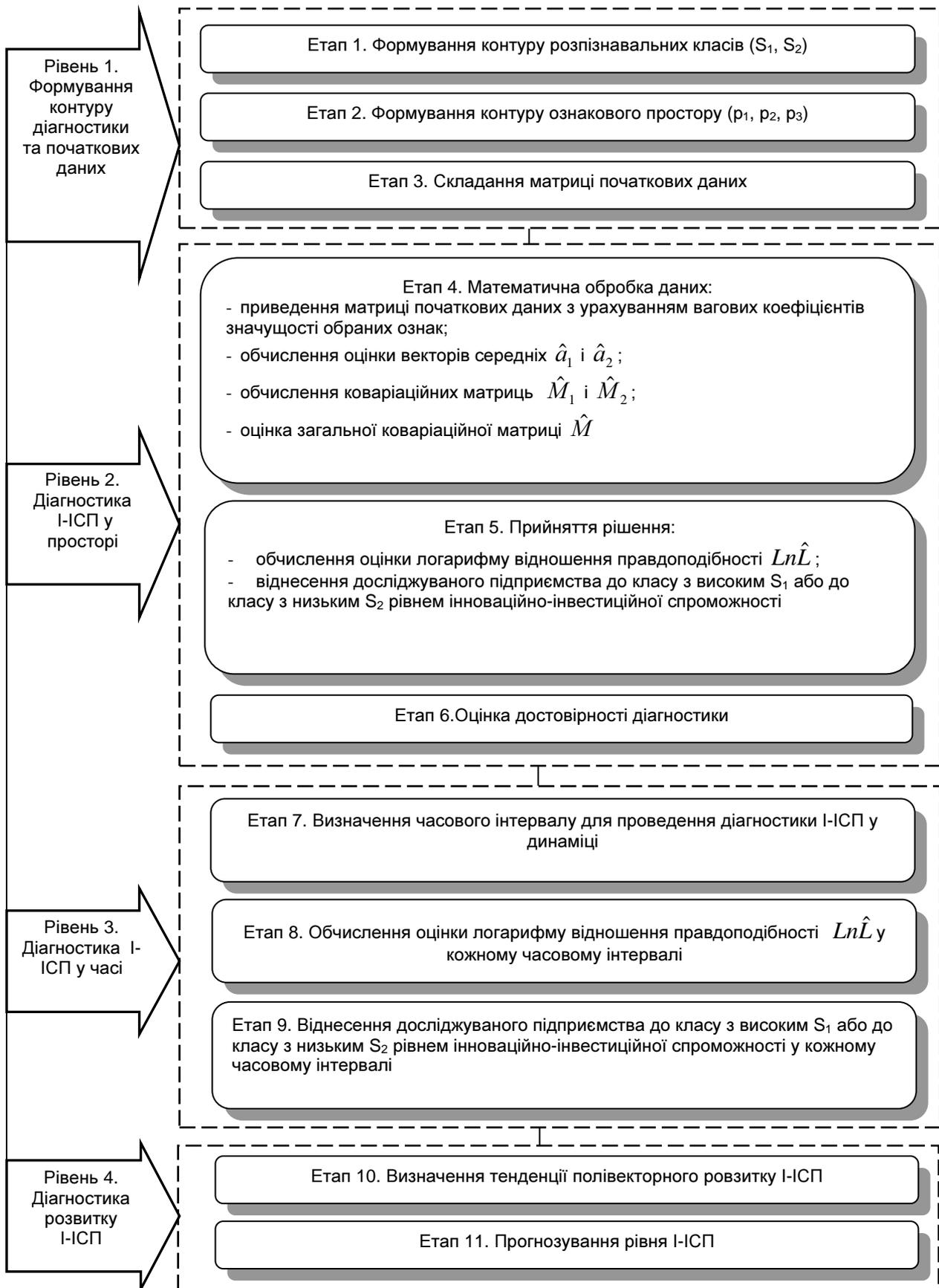

Рис. 1. Багаторівнева інтерпретація етапів просторової та часової діагностики І-ІСП у конкурентному просторі

Джерело: розроблено автором, використовуючи підхід [8]

Таблиця 1

Матриця початкових даних для діагностики І-ІСП у конкурентному просторі

Ознака (P ₁ , P ₂ , P ₃)	Ваговий коефіцієнт значущості	Контури розпізнавальних класів										Підприємство, що діагностується	
		Високий рівень І-ІСП (клас S ₁)					Низький рівень І-ІСП (клас S ₂)					Звітний період	Попередні періоди
		X ₁ ⁽¹⁾	X ₂ ⁽¹⁾	X ₃ ⁽¹⁾	X ₄ ⁽¹⁾	X ₁ ⁽²⁾	X ₂ ⁽²⁾	X ₃ ⁽²⁾	X ₄ ⁽²⁾	X ₅ ⁽²⁾	\bar{X}		
1. Інтегральний показник ефективності використання грошових коштів для фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності (I _{рлк})	0,25	X ₁₁ ⁽¹⁾	X ₁₂ ⁽¹⁾	X ₁₃ ⁽¹⁾	X ₁₄ ⁽¹⁾	X ₁₁ ⁽²⁾	X ₁₂ ⁽²⁾	X ₁₃ ⁽²⁾	X ₁₄ ⁽²⁾	X ₁₅ ⁽²⁾		\bar{X}_1	
2. Інтегральний показник інноваційно-інвестиційних можливостей підприємства (I _{і-ім})	0,40	X ₂₁ ⁽¹⁾	X ₂₂ ⁽¹⁾	X ₂₃ ⁽¹⁾	X ₂₄ ⁽¹⁾	X ₂₁ ⁽²⁾	X ₂₂ ⁽²⁾	X ₂₃ ⁽²⁾	X ₂₄ ⁽²⁾	X ₂₅ ⁽²⁾		\bar{X}_2	
3. Інтегральний показник соціально-мотиваційного забезпечення інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства (I _{с-м})	0,35	X ₃₁ ⁽¹⁾	X ₃₂ ⁽¹⁾	X ₃₃ ⁽¹⁾	X ₃₄ ⁽¹⁾	X ₃₁ ⁽²⁾	X ₃₂ ⁽²⁾	X ₃₃ ⁽²⁾	X ₃₄ ⁽²⁾	X ₃₅ ⁽²⁾		\bar{X}_3	
Разом	$\Sigma=1,0$												

Джерело: розроблено автором

Слід зазначити, що запропонована форма представлення початкових даних дозволяє виділити найбільш значущі компетенції підприємства в інноваційно-інвестиційній сфері з погляду особи, яка приймає рішення, що досягається введенням коефіцієнтів значущості на відміну від раніше запропонованого підходу у роботі [8].

Другий рівень запропонованої моделі діагностики І-ІСП (рис. 1), як один із трудомістких рівнів, передбачає кількісну ідентифікацію І-ІСП у просторі (тобто серед підприємств-конкурентів даної галузі) на основі теорії розпізнавання образів і містить три етапи:

- етап 4 (математична обробка даних – навчання);
- етап 5 (прийняття рішення);
- етап 6 (оцінка достовірності діагностики).

Базою для математичного моделювання й обробки даних є загальний підхід до діагностики, запропонований у роботі [8], й основні положення теорії розпізнавання образів.

При даній постановці задачі можна вважати, що досліджуване підприємство може приймати одне із двох взаємовиключних станів: S_1 – високий рівень І-ІСП у конкурентному просторі; S_2 – низький рівень І-ІСП у конкурентному просторі.

Розпізнавання у даному дослідженні по суті представляє собою віднесення спостережуваного невідомого стану І-ІСП, заданого сукупністю X_n спостережень над його ознаками X_1, X_2, \dots, X_p , до одного із двох взаємовиключних станів S_1 (високий рівень) або S_2 (низький рівень).

Набір ознак p , як правило, є однаковим для всіх розпізнавальних класів S_1, S_2 . Загальна схема системи розпізнавання І-ІСП у конкурентному просторі наведена на рис. 2.

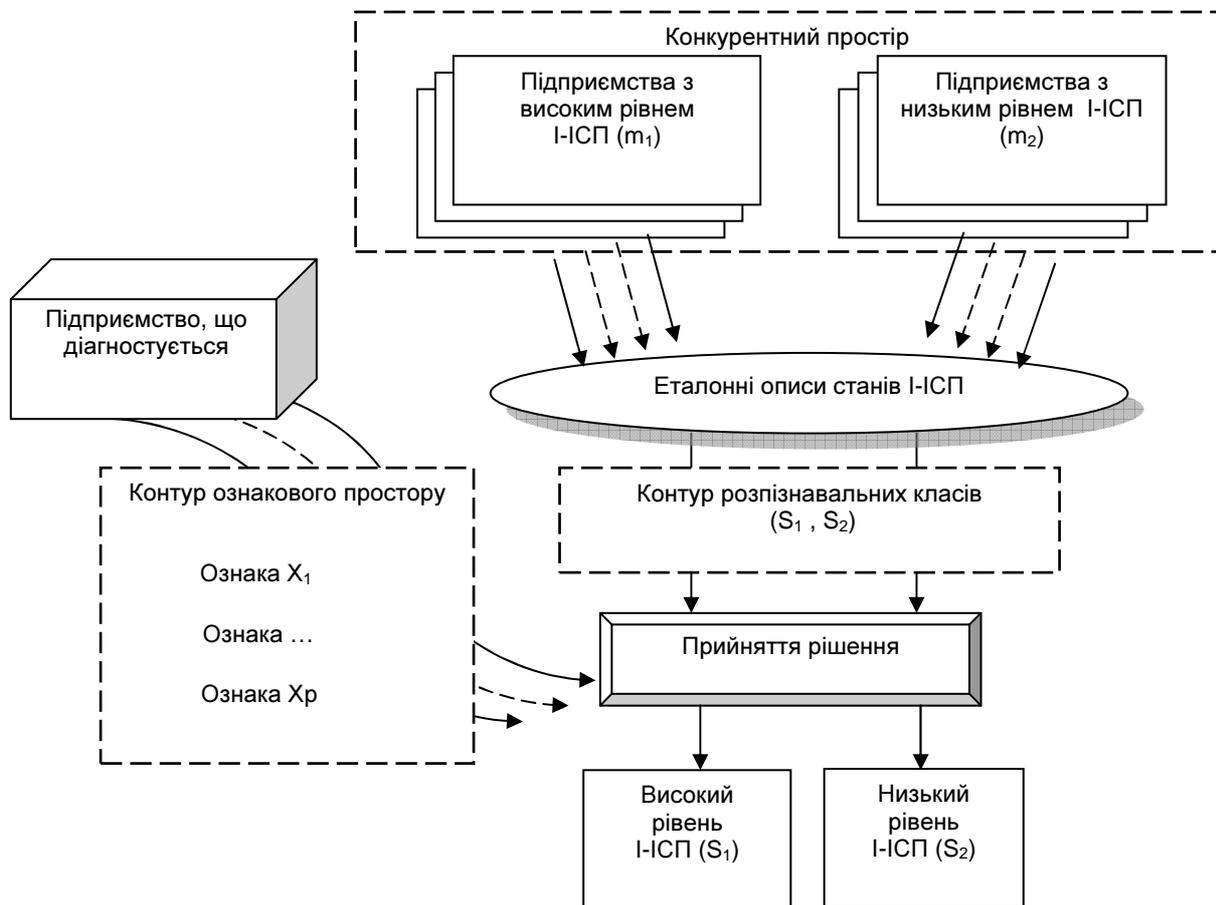

Рис. 2. Загальна схема системи розпізнавання рівня І-ІСП у конкурентному просторі
 Джерело: складено автором на основі [8]

Відмінність між класами буде проявлятися тільки в тому, що в різних об'єктах ті самі ознаки будуть мати різні характеристики (кількісні, якісні), і для будь-якого набору ознак X_1, X_2, \dots, X_p можна задати правила, згідно з якими двом класам S_1 і S_2 ставиться у відповідність вектор d_{12} :

$$d_{12} = \begin{pmatrix} d_1^{12} \\ \vdots \\ d_p^{12} \end{pmatrix}.$$

Цей вектор складається з p скалярів, які називаються міжкласовими відстанями відмінності і виражають ступінь відмінності у цих класів характеристик даних ознак [8, с. 54].

Таким чином, основними параметрами системи, що розпізнає, є: кількість ознак p , обсяги вибірок (навчальних m_1 , m_2 і контрольної n) і достовірність розпізнавання D .

На практиці при синтезі розпізнавальної системи, який полягає у виборі величин p , m_1 , m_2 , n і D , і забезпечує вирішення задачі розпізнавання найкращим чином, на значення всіх або деяких з перерахованих параметрів накладаються обмеження. Вони обумовлюються або необхідністю досягнення високого рівня вірогідності прийнятих рішень, або вимогами на час навчання й розпізнавання, або обмеженими можливостями по витратах на одержання спостережень, або і тим, і іншим, і третім.

У той же час відзначений вище складний характер взаємозв'язків між параметрами системи, що розпізнає, призводить до того, що нерідко задовольнити всім обмеженням, що накладаються на них, можна при різних співвідношеннях між цими параметрами. У цих умовах з'являється можливість вибору таких значень параметрів p , m_1 , m_2 , n і D , які задовольняють усім обмеженням і є найкращими (оптимальними) з погляду деякого критерію, тобто з'являється можливість оптимізації розпізнавальної системи.

Четвертий етап запропонованої моделі (рис. 1) "Математична обробка даних" передбачає виконання певної послідовності таких операцій:

- приведення матриці початкових даних з урахуванням вагових коефіцієнтів значущості обраних ознак;
- обчислення оцінки векторів середніх \hat{a}_1 і \hat{a}_2 ;
- обчислення коваріаційних матриць \hat{M}_1 і \hat{M}_2 ;
- оцінка загальної коваріаційної матриці \hat{M} .

Приведення матриці вихідних даних з урахуванням вагових коефіцієнтів значущості обраних ознак здійснюється шляхом множення кожного елемента рядка матриці початкових даних на відповідний даному рядку (даній ознаці) ваговий коефіцієнт. Цей момент є відмінністю від запропонованого підходу в роботі Я.А. Фомина [8]. У результаті матрицею з початковими даними буде матриця з даними, відкоректованими на ваговий коефіцієнт. Це дозволить урахувати значущість інтегральних показників, що входять в ознаковий простір, і змінити її залежно від цілей діагностування.

Обчислення оцінки векторів середніх \hat{a}_1 і \hat{a}_2 здійснюється за формулами [8, с. 123]:

$$\hat{a}_1 = \frac{1}{m_1} \sum_{i=1}^{m_1} x_i^{(1)} ; \quad \hat{a}_2 = \frac{1}{m_2} \sum_{i=1}^{m_2} x_i^{(2)} . \quad (1)$$

Обчислення коваріаційних матриць \hat{M}_1 і \hat{M}_2 здійснюється за формулами [8, с. 121]:

$$\hat{M}_1 = \frac{1}{m_1 - 1} \sum_{i=1}^{m_1} (x_i^{(1)} - \hat{a}_1)(x_i^{(1)} - \hat{a}_1)^T ; \quad \hat{M}_2 = \frac{1}{m_2 - 1} \sum_{i=1}^{m_2} (x_i^{(2)} - \hat{a}_2)(x_i^{(2)} - \hat{a}_2)^T . \quad (2)$$

Оцінка загальної коваріаційної матриці обчислюється за формулою [8, с. 127]:

$$\hat{M} = \frac{1}{m_1 + m_2 - 2} (m_1 \cdot \hat{M}_1 + m_2 \cdot \hat{M}_2) . \quad (3)$$

Реалізація інформації про розпізнавані класи, що міститься в їхніх еталонних описах \hat{S}_1, \hat{S}_2 і в сукупності спостережень, здійснюється в процедурі прийняття рішень, яка є п'ятим етапом запропонованої багаторівневої моделі просторової та часової діагностики І-ІСП (рис. 1). Процедура зводиться до зіставлення неklasифікованих спостережень із еталонними описами й визначенням класу S_1 або S_2 , до якого належить розглянута сукупність спостережень.

Збільшення тривалості процедури прийняття рішення, у принципі, підвищує достовірність розпізнавання за рахунок залучення в процес прийняття рішення більшої кількості інформації про стан підприємства. Однак для переважної більшості систем, що розпізнають, природними є вимоги мінімальної тривалості процедури прийняття рішення з позицій мінімізації витрат на виміри й обчислення. Таким чином, визначення мінімального часу прийняття рішення, що забезпечує заданий рівень достовірності розпізнавання, також є однією з важливих задач синтезу систем, що розпізнають.

На п'ятому етапі "Прийняття рішення" передбачається дві основні процедури:

- обчислення оцінки логарифму відношення правдоподібності $Ln\hat{L}$;
- віднесення досліджуваного підприємства до класу з високим S_1 або до класу з низьким S_2 рівнем інноваційно-інвестиційної конкурентоспроможності.

Розрахунок показника інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі (K_{I-ICP}) здійснюється через оцінку логарифма відношення правдоподібності ($Ln\hat{L}$) при $n=1$ (за змістом поставленого завдання) за формулою [8, с. 128]:

$$Ln\hat{L} = \frac{1}{2}(\hat{a}_1 - \hat{a}_2)^T \cdot \hat{M}^{-1}[2\bar{x} - (\hat{a}_1 + \hat{a}_2)]. \quad (4)$$

Отриманий в результаті розрахунку $Ln\hat{L}$ порівнюється з пороговим значенням $Ln\hat{L} = 0$. Якщо значення $Ln\hat{L} > 0$, то підприємство, що діагностується, відноситься до класу підприємств з високим рівнем інноваційно-інвестиційної спроможності (конкурентоспроможності) (S_1). Якщо значення $Ln\hat{L} < 0$, то підприємство, що діагностується, відноситься до класу підприємств з низьким рівнем інноваційно-інвестиційної спроможності (конкурентоспроможності) (S_2).

Шостий етап в межах другого рівня запропонованої моделі (рис. 1) є оцінка достовірності діагностики, яка є основним показником якості системи, що розпізнає. На цьому етапі обчислюються помилки розпізнавання 1-го і 2-го роду α і β за формулою [8, с. 130]:

$$\alpha = \beta = F\left(\frac{d}{\sigma_1}\right) \cdot F\left(-\frac{d}{\sigma_2}\right) + F\left(-\frac{d}{\sigma_1}\right) \cdot F\left(\frac{d}{\sigma_2}\right) + \left[\frac{1}{\sqrt{2\pi}} \cdot \frac{\sigma_1\sigma_2}{d(\sigma_1^2 - \sigma_2^2)}\right] \cdot \left[\sigma_2 \exp\left\{-\frac{d^2}{2\sigma_1^2}\right\}\right] x, \quad (5)$$

$$x \left[F\left(\frac{d}{\sigma_2}\right) - F\left(-\frac{d}{\sigma_2}\right) \right] - \left(\sigma_1 \exp\left\{-\frac{d^2}{2\sigma_2^2}\right\} \right) \cdot \left(F\left(\frac{d}{\sigma_1}\right) - F\left(-\frac{d}{\sigma_1}\right) \right)$$

де $F(x)$ – протабульований інтеграл Лапласа;

d^2 – відстань Махаланобіса, яка розраховується за формулою [8, с. 130]:

$$d^2 = (\hat{a}_1 - \hat{a}_2)^T \cdot \hat{M}^{-1}(\hat{a}_1 - \hat{a}_2); \quad (6)$$

σ_1^2, σ_2^2 – дисперсія, яка розраховується за формулами:

$$\sigma_1^2 = \frac{1}{m_1} + \frac{1}{m_2}; \quad \sigma_2^2 = \frac{1}{m_1} + \frac{1}{m_2} + \frac{4}{n}. \quad (7)$$

Таким чином, за допомогою формули (5) розраховується ймовірність помилок діагностики $\alpha = \beta$. Звідси випливає, що гарантована достовірність (D) проведеної діагностики складатиме:

$$D = 1 - \alpha = 1 - \beta. \quad (8)$$

Третій рівень запропонованої моделі діагностики І-ІСП (рис. 1) передбачає кількісну ідентифікацію І-ІСП у часі і містить кілька етапів:

- етап 7 – визначення часового інтервалу для проведення діагностики І-ІСП у динаміці;

- етап 8 – обчислення оцінки логарифму відношення правдоподібності $Ln\hat{L}$ у кожному часовому інтервалі;

- етап 9 – віднесення досліджуваного підприємства до класу з високим (S_1) або до класу з низьким (S_2) рівнем інноваційно-інвестиційної конкурентоспроможності у кожному часовому інтервалі.

При реалізації сьомого етапу запропонованої моделі (рис. 1) для діагностики І-ІСП у динаміці необхідно визначити часовий інтервал, який має бути розбитий на рівні проміжки часу (роки, квартали, місяці). Необхідною умовою є вибір такого ж часового інтервалу, як і при реалізації другого рівня запропонованої моделі.

Велике значення має забезпечення безперервності процесу діагностики І-ІСП. Так звана моментна діагностика (одноразова діагностика) дозволяє одержати результат, що має своє практичне значення протягом дуже короткого періоду часу. У міру старіння управлінської інформації вона потребує відновлення, тому, щоб дані про рівень І-ІСП завжди були оновленими, процедуру діагностики необхідно періодично повторювати.

Діагностика І-ІСП у конкурентному просторі враховує багато різних ознак в межах інтегральних показників ознакового простору, однак, проводиться по єдиному узагальнюючому показникові – оцінці

логарифму відношення правдоподібності $Ln\hat{L}(t)$. Моментна діагностика представляє собою одноразову оцінку рівня І-ІСП на основі вищевказаного показника, однак вона дозволяє отримати мало інформації про інноваційно-інвестиційний розвиток підприємства. Менеджерові (потенційному інвесторові або особі, що приймає рішення) важливо мати інформацію не тільки про рівень І-ІСП, але й динаміку розвитку І-ІСП. Відслідковуючи зміни узагальненого показника І-ІСП (І-ІКП) – оцінки логарифма відношення правдоподібності $Ln\hat{L}(t)$ у часі, можна визначити, наскільки близько або далеко перебуває підприємство від порогового значення, нижче якого рівень І-ІСП стане низьким або критичним. У цьому полягає зміст безперервної діагностики.

На восьмому етапі запропонованої моделі (рис. 1) для ідентифікації рівня І-ІСП у часі пропонується також використовувати єдиний узагальнюючий показник – оцінку логарифму відношення правдоподібності $Ln\hat{L}(t)$, який для дослідження динаміки І-ІСП буде розглянутий як функція часу t .

Функція $Ln\hat{L}(t)$ будується таким чином, щоб через рівні інтервали Δt обчислювати значення $Ln\hat{L}(t)$ за спостережуваними значеннями $Ln\hat{L}(t_1)$, $Ln\hat{L}(t_2)$, $Ln\hat{L}(t_3)$, ... у відповідні моменти часу t_1, t_2, t_3, \dots . Для дослідження поведінки функції $Ln\hat{L}(t)$ можуть бути використані всі відомі методи аналізу основної тенденції (тренда), зокрема метод ковзаючої середньої.

Дев'ятий етап запропонованої моделі (рис. 1) передбачає віднесення підприємства, що діагностується, до класу з високим (S_1) або до класу з низьким (S_2) рівнем інноваційно-інвестиційної конкурентоспроможності у кожному часовому інтервалі. Слід зауважити, що функція $Ln\hat{L}(t)$ визначена при $t \geq 0$ і може приймати будь-які позитивні й негативні значення. При цьому, якщо $Ln\hat{L}(t_k) < 0$, то в момент часу t_k спостерігається низький рівень І-ІСП (І-ІСК), якщо $Ln\hat{L}(t_k) \geq 0$, то в момент часу t_k спостерігається високий рівень І-ІСП (І-ІКП). Значення $Ln\hat{L}(t) = 0$ характеризує те порогове значення, нижче якого очікується низький рівень І-ІСП.

Таким чином, третій рівень запропонованої моделі на рис. 1 "Діагностика І-ІСП у часі" дозволяє оцінити рівень І-ІСП (І-ІКП) у динаміці, що є базою для розробки якісних та кількісних прогнозів рівня І-ІСП (І-ІКП) у майбутньому та є підґрунтям визначення тенденцій полівекторного інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства (І-ІРП).

Четвертий рівень запропонованої моделі просторової та часової діагностики (рис. 1) передбачає реалізацію таких етапів:

- визначення тенденції полівекторного розвитку І-ІСП (тобто визначення тенденції поведінки основного узагальнюючого показника діагностики – оцінки логарифма відношення правдоподібності) (етап 10);

- прогнозування рівня І-ІСП (етап 11).

Про тенденцію І-ІРП можна судити по тому, який характер має функція: зростаючий, що свідчить про те, що воно перебуває в стадії підйому, або убутній, що підтверджує про тенденцію спаду.

При цьому, якщо значення похідної $\frac{\partial Ln\hat{L}(t)}{\partial t} < 0$, то має місце спад рівня І-ІСП, якщо $\frac{\partial Ln\hat{L}(t)}{\partial t} > 0$,

то спостерігається підйом рівня І-ІСП. При ситуації рівності нулю похідної $\frac{\partial Ln\hat{L}(t)}{\partial t} = 0$, фіксується рівномірний розвиток І-ІСП.

Спостереження по t можна починати з будь-якого моменту t_k . Важливо тільки проведення вимірів $Ln\hat{L}(t)$ через рівні проміжки часу Δt . Якщо спостереження по t почати з моменту створення підприємства, то аналізована за досить тривалий проміжок часу t функція $Ln\hat{L}(t)$ фактично може відповідати кривій життєвого циклу.

Логічним завершенням запропонованої моделі є прогнозування рівня І-ІСП. На даному етапі використовується виявлена при здійсненні попередньої операції тенденція поведінки основного узагальнюючого показника діагностики – оцінки логарифма відношення правдоподібності. Для прогнозування пропонується використовувати метод екстраполяції тренда, який міститься в сучасних прикладних комп'ютерних пакетах. Це дозволить автоматизувати й підвищити точність розробки прогнозу рівня І-ІСП у майбутньому.

Узагальнені результати проведеної просторової та часової діагностики І-ІСП у конкурентному просторі можуть бути інтерпретовані відповідно до табл. 2.

Інтерпретація результатів просторової та часової діагностики рівня І-ІСП у конкурентному просторі

Рівень та етап діагностики (відповідно до рис. 1)	Кількісний вимір показника $K_{I-ІСП} (Ln\hat{L})$	Інтерпретація результату
Діагностика рівня І-ІСП у просторі (рівень 2)	$Ln\hat{L} > 0$	Підприємство відноситься до класу підприємств (S_1) з високим рівнем І-ІСП (І-ІКП)
	$Ln\hat{L} = 0$	Порогове значення
	$Ln\hat{L} < 0$	Підприємство відноситься до класу підприємств (S_2) з низьким рівнем І-ІСП (І-ІКП)
Діагностика рівня І-ІСП у часі (рівень 3)	$Ln\hat{L}(t_k) \geq 0$	В момент часу t_k спостерігається високий рівень І-ІСП (І-ІКП)
	$Ln\hat{L}(t) = 0$	Порогове значення
	$Ln\hat{L}(t_k) < 0$	В момент часу t_k спостерігається низький рівень І-ІСП (І-ІКП)
Діагностика тенденцій полівекторного розвитку І-ІСП (рівень 4)	$\frac{\partial Ln\hat{L}(t)}{\partial t} > 0$	Спостерігається підйом рівня І-ІСП
	$\frac{\partial Ln\hat{L}(t)}{\partial t} = 0$	Порогове значення
	$\frac{\partial Ln\hat{L}(t)}{\partial t} < 0$	Має місце спад рівня І-ІСП

Джерело: складено автором на основі [8]

Таким чином, використовуючи таблицю 2, можна інтерпретувати результати просторової та часової діагностики І-ІСП у конкурентному просторі. Це дозволяє провести кількісну ідентифікацію рівня І-ІСП і, таким чином, позиціонувати досліджуване підприємство серед підприємств-конкурентів та у часовому вимірі, тобто у динаміці, що є підґрунтям визначення тенденцій та побудови відповідної стратегії полівекторного розвитку І-ІСП.

Відмінність запропонованого підходу до багаторівневої інтерпретації результатів просторової та часової діагностики І-ІСП від існуючих полягає у такому:

- запропонована модель має багаторівневий характер і містить чотири рівня та одинадцять етапів, які дозволяють здійснити кількісну ідентифікацію І-ІСП у просторі і часі, а також діагностику полівекторного розвитку І-ІСП;

- формування контуру розпізнавальних класів (S_1, S_2) ґрунтується на чотирьох інтегральних індикаторах, які по своїй суті є відносними показниками і функціонально призначені для створення порівняльної бази між підприємством, що діагностується, і підприємствами-конкурентами (суб'єктами діяльності даної галузі);

- формування контуру ознакового простору також базується на принципі комплексності і передбачає обов'язкове використання сукупності трьох інтегральних показників, які відображають певну кількість компетенцій підприємства в інноваційно-інвестиційній сфері;

- форма представлення початкових даних дозволяє виділити найбільш значущі компетенції підприємства в інноваційно-інвестиційній сфері з погляду особи, яка приймає рішення, що досягається введенням коефіцієнтів значущості на відміну від раніше запропонованих підходів;

- як єдиний узагальнюючий показник діагностики І-ІСП у конкурентному просторі вперше використано оцінку логарифма відношення правдоподібності, що дозволяє віднести досліджуване підприємство до класу з високим або до класу з низьким рівнем інноваційно-інвестиційної спроможності;

- діагностика рівня І-ІСП у часі здійснюється на основі оцінки логарифма відношення правдоподібності, що дозволяє, на відміну від існуючих підходів, віднести досліджуване підприємство до класу з високим або до класу з низьким рівнем інноваційно-інвестиційної спроможності у кожному часовому інтервалі. Це характеризує динамічний аспект запропонованої моделі;

- запропонована модель дозволяє визначити тенденції полівекторного розвитку І-ІСП (тенденції поведінки основного узагальнюючого показника діагностики – оцінки логарифма відношення правдоподібності) та спрогнозувати рівень І-ІСП на майбутній період за допомогою методу

екстраполяції тренда (при цьому оцінка логарифма відношення правдоподібності розглядається як функція часу t).

Наукова новизна запропонованого підходу полягає у сукупності наведених відмінностей, що відрізняє його від існуючих підходів.

Висновки з проведеного дослідження. Методичні розробки, запропоновані у даному дослідженні, можуть використовуватися: для ідентифікації рівня І-ІСП у конкурентному просторі (тобто серед інших підприємств-конкурентів даної галузі); для ідентифікації рівня І-ІСП у часі (динамічний аспект); для визначення тенденцій розвитку і прогнозування рівня І-ІСП; для діагностики рівня І-ІСП з погляду потенційного інвестора з метою вибору оптимального (найбільш привабливого) варіанта розміщення інвестиційних коштів; комерційними банками – як допоміжний інструмент при оцінці стану позичальника кредитних коштів; у діяльності консалтингових фірм.

Перспективою подальших досліджень можуть стати розробки методичного інструментарію розрахунку інтегральних показників, що поєднують інші компетенції підприємства в інноваційно-інвестиційній сфері, які будуть входити до контуру ознакового простору процесу багаторівневої діагностики І-ІСП. Для підвищення ступеня точності розрахунків і підвищення готовності застосування запропонованої моделі на практиці може бути створений прикладний програмний продукт.

Застосування запропонованої моделі просторової та часової діагностики І-ІСП у конкурентному просторі та практичні рекомендації щодо її використання дозволять одержувати більш об'єктивну й достовірну інформацію про досліджуваний об'єкт, що забезпечить підвищення ефективності прийняття управлінських рішень на підприємстві.

Література

1. Коваленко О.В. Роль і місце економічної діагностики на підприємстві / О.В. Коваленко, М.О. Зайцева // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Випуск 1. – Том 1. – С. 218-221.
2. Мельник О.Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій : монографія / О.Г. Мельник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 344 с.
3. Кузьмін О. Є. Діагностика потенціалу підприємства / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 1. – С. 155-156.
4. Кузьмін О. Е. Комплексная диагностика развития машиностроительных предприятий / О.Е. Кузьмин, О.Г. Мельник // Бизнес Информ. – 2010. – № 3 (2). – С.60-67.
5. Татар М.С. Економіко-математичне моделювання системної діагностики конкурентоспроможності підприємств / М.С. Татар // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5 (131). – С. 305-313.
6. Шипуліна В.О. Дослідження формування рівня конкурентоспроможності підприємства за умов мінливої кон'юнктури ринку / В.О. Шипуліна, В.О. Майборода // Вісник Хмельницького національного ун-ту. – Серія: Економічні науки. – 2010. – № 4, Т. 2. – С. 234-242.
7. Фомин Я.А. Распознавание образов: теория и применения / Я.А. Фомин / Издание третье, дополненное. – М. : ФАЗИС, 2014. – 460 с.
8. Растопчина Ю.Л. Моделирование процесса диагностики критических состояний организации / Ю.Л. Растопчина, Н.П. Зайцева // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. – 2010. – № 1 (72). Випуск 13-1. – С. 119-128.
9. Полозова Т.В. Формування класового контуру діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства / Т.В. Полозова // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1 (55). – С. 103-107.
10. Polozova T.V. Particulars of diagnostics of innovative-investment ability of the enterprise in a competitive space / T.V. Polozova // Wirtschaft und Management: Probleme der wissenschaft und praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. Vol. 1 - Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. – s. 248-253.
11. Полозова Т.В. Багатоконтурна діагностика інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства / Т.В. Полозова // Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. Випуск 9. – 2014. – № 9. – С. 128-132.
12. Полозова Т.В. Концептуальна модель діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі / Т.В. Полозова / Problems of social and economic development of business: Collectiv monograph. – Publishing house "BREEZE", Montreal, Canada, 2014. – P. 336-344.

References

1. Kovalenko, O.V. and Zaitseva, M.O. (2013), "The role and place of economic diagnostics in the enterprise", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti*, issue 1, Vol. 1, pp. 218-221.
2. Melnyk, O.H. (2010), *Systemy diahnostryky diialnosti mashynobudivnykh pidpryemstv: polikryterialna kontseptsii ta instrumentarii* [Diagnostics systems of activity machine-building enterprises: polikryterial concept and instruments], monograph, Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki, Lviv, Ukraine, 344 p.
3. Kuzmin, O.Ye. and Melnyk, O.H. (2011), "Diagnostics of potential of the enterprise", *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no.1, pp.155-156.
4. Kuzmin, O.Ye. and Melnyk, O.H. (2010), "Complex diagnostics of development machine building enterprises", *Biznes Inform*, 2010, no. 3 (2), pp. 60-67.
5. Tatar, M.S. (2012), "Economic and mathematical modeling of the system diagnostics for competitiveness of enterprises", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 5 (131), pp. 305-313.

6. Shypulina, V.O. and Maiboroda, V.O. (2010), "Investigation of formation of the level of competitiveness of the enterprise in conditions of changing market conjuncture", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho un-tu.*, no. 4, vol. 2, pp. 234-242.

7. Fomin, Ya.A. (2014), *Raspoznavaniye obrazov: teoriya i primeneniya* [Pattern recognition: theory and application], FAZIS, Moscow, Russia, 460 p.

8. Rastopchina, Yu.L. and Zaytseva, N.P. (2010), "Modeling of process of diagnostics critical conditions of the organization", *Nauchnyye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika*, no. 1 (72), iss. 13-1, pp. 119-128.

9. Polozova, T.V. (2015), "Formation of class contour for diagnostics of innovation and investment capacity of the enterprise", *Innovative economy*, no. 1(55), pp. 103-107.

10. Polozova, T.V. (2014), "Particulars of diagnostics of innovative-investment ability of the enterprise in a competitive space", *Wirtschaft und Management: Probleme der wissenschaft und praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel*. Vol. 1 - Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, pp. 248-253.

11. Polozova, T.V. (2014), "The multicircuit diagnostics of innovative-investment ability of the enterprise", *Naukovyi Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, iss. 9, no. 9, pp. 128-132.

12. Polozova, T.V. (2014), "Conceptual model of diagnostics of innovation and investment abilities of the enterprise in competitive space", in the collective monograph [Problems of social and economic development of business], Publishing house "BREEZE", Montreal, Canada, pp. 336-344.

УДК 336.1:352

Коцюрба О.Ю.,
старший викладач кафедри фінансів, менеджменту та адміністрування,
Кіровоградський інститут розвитку людини
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ

Kotsiurba O.Yu.,
senior lecturer of the department of finance,
management and administration,
Kirovograd Institute of Human Development
of the Open International University of Human Development «Ukraine»

CONCEPTUAL PROVISIONS OF FORMATION FINANCIAL ASSURING THE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

Постановка проблеми. Використання застарілих підходів до управління діяльністю підприємств житлово-комунального господарства, що були запроваджені ще за часів адміністративно-командної системи господарювання, є однією з причин кризових тенденцій, характерних для даної галузі національної економіки на сучасному етапі її розвитку. Це підтверджує актуальність формування нового погляду на недоліки існуючої практики фінансового управління діяльністю підприємств ЖКГ та обґрунтовує необхідність розвитку теоретичних положень й удосконалення методичного інструментарію фінансування їх діяльності в умовах нестачі фінансових ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансового забезпечення та фінансування діяльності підприємств різних сфер діяльності висвітлено у дослідженнях таких науковців, як: А.Г. Балдинюк, І. О. Бланк, О. Ф. Вожжова, С.О. Зубков, О.О. Кохалик, О.М. Петухова, В.М. Опарін та ін. Разом з цим слід констатувати недостатню розробленість цілісної концепції формування фінансового забезпечення підприємств житлово-комунального господарства, що стримує вирішення практичних проблем сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є формулювання та обґрунтування концептуальних положень формування фінансового забезпечення діяльності підприємств житлово-комунального господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із важливих питань формування фінансового забезпечення є визначення місця даного процесу в управлінні фінансовими ресурсами, що в свою чергу повинно ґрунтуватись на правильному розмежуванні та співвідношенні суміжних понять, які використовуються для відображення змісту етапів управління фінансовими ресурсами будь-якого підприємства, в тому числі «фінансове забезпечення» й «фінансування».

Слід зазначити, що в роботах [8; 11; 12; 15; 18; 21; 23; 25] представлено взаємозв'язок фінансового забезпечення із фінансуванням через трактування поняття «фінансове забезпечення», як: комплекс заходів, що забезпечують мобілізацію фінансових ресурсів у обсягах, достатніх для фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємств [8; 11]; сукупність заходів щодо пошуку, вибору, складу та оптимізації структури фінансування діяльності [25]; сукупність форм і методів, принципів та умов фінансування підприємств [18]; система джерел і форм фінансування розвитку економічної та соціальної сфер суспільства [23]; цілеспрямоване використання грошових коштів для фінансування витрат суб'єктів господарювання [12]; сукупність коштів, що спрямовуються на фінансування діяльності підприємства [15]; комплекс заходів із забезпечення економічного зростання фінансовими ресурсами через методи та форми, способи фінансування [21].

Узагальнюючи, необхідно зауважити, що аналіз представлених у [8; 11; 12; 15; 18; 21; 23; 25] позицій дослідників щодо змісту фінансового забезпечення дозволяє зробити висновок, що найчастіше фінансування відображує процес задоволення потреби у фінансових ресурсах, які мобілізуються для їх реалізації. За таких умов фінансове забезпечення та фінансування є окремими, але взаємопов'язаними процесами. Слід зазначити, що такий варіант розглядається й науковцями [9; 19; 22], які проводили дослідження понять «фінансове забезпечення» й «фінансування» та намагалися визначити їх відмінності.

І.Ю. Єпіфанова [9] робить висновок про існування двох підходів щодо співвідношення досліджуваних понять: перший підхід передбачає ототожнення фінансування із фінансовим забезпеченням; другий – розмежування процесів фінансового забезпечення (формування фінансових ресурсів) та фінансування (використання фінансових ресурсів) [9, с. 32].

У [22] також акцентується увага, що окрема група дослідників поділяють позицію відносно взаємопов'язаності, але не тотожності процесів фінансового забезпечення та фінансування, розглядаючи фінансове забезпечення як залучення та акумулювання фінансових ресурсів, а фінансування – їх використання (розміщення), авансування витрат. При цьому автор [22] виокремлює й інший підхід, представники якого розглядають фінансове забезпечення як більш широке поняття, складовою частиною якого є процес фінансування. Такої ж позиції дотримується й білоруська дослідниця О.І. Леонова [19], яка під фінансовим забезпеченням пропонує розуміти процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на певні цілі діяльності – фінансування цільових витрат суб'єкта господарювання на мікрорівні та держави на макрорівні [19, с. 6].

В цілому можна зробити висновок, що серед існуючих точок зору щодо співвідношення понять «фінансове забезпечення» й «фінансування» найбільш розповсюдженими є пропозиції щодо їх розгляду як взаємопов'язаних процесів або як частини та цілого (фінансування є складовою частиною фінансового забезпечення). Використання другого підходу до розмежування даних понять, згідно з яким фінансове забезпечення представляє собою процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на певні цілі діяльності підприємства (при цьому фінансування відображає процеси розподілу та використання фінансових ресурсів) має деякі протиріччя, оскільки в такому випадку фінансове забезпечення ототожнюється з управлінням фінансовими ресурсами, що є досить дискусійним і потребує більш поглибленого дослідження. Для цього необхідно розглянути зміст етапів управління фінансовими ресурсами, кожен з яких з точки зору процесного підходу є окремим процесом, на виході якого є свій результат, що є входом для наступного.

На нашу думку, управління фінансовими ресурсами включає три процеси: фінансове забезпечення, фінансування та використання фінансових ресурсів. Проте, з точки зору статичного підходу фінансове забезпечення, відображаючи процес формування фінансових ресурсів, може розглядатися окремо від фінансування. В іншому випадку, якщо мова йде про фінансове забезпечення діяльності підприємства, що є повторюваним процесом та відбувається на постійній основі, логічно використовувати динамічний підхід або, як зазначає І.Г. Сокиринська [27], розглядати фінансове забезпечення з позиції реалізації безперервного характеру відтворювальних процесів. Враховуючи циклічний характер управління фінансовими ресурсами, трансформації, що відбуваються під час руху грошових коштів, які відображують процеси не тільки їх формування, але й розміщення та використання, впливають на фінансове забезпечення діяльності підприємства в наступному періоді. Тому, повертаючись до невирішеного питання щодо розгляду фінансового забезпечення крізь призму процесів формування, розміщення та використання фінансових ресурсів, можна зробити висновок, що таке твердження має право на існування, коли мова йде про вплив ефективності реалізації фінансових процесів, що характеризують кругообіг фінансового капіталу, на формування фінансового забезпечення.

В цілому можна зробити висновок, що дослідження сутності та зв'язку понять «фінансове забезпечення» та «фінансування» дозволили дійти висновку, що фінансове забезпечення та фінансування є окремими взаємопов'язаними процесами, а результат використання фінансових ресурсів впливає на подальше фінансове забезпечення, утворюючи новий цикл руху ресурсів.

Нами проведено дослідження принципів фінансового та стратегічного управління в цілому та принципів управління грошовими потоками й структурою фінансових ресурсів підприємства і на їх

основі на основі здійснено систематизацію, зокрема, визначено перелік загальних та специфічних принципів формування фінансового забезпечення його діяльності (рис. 1).

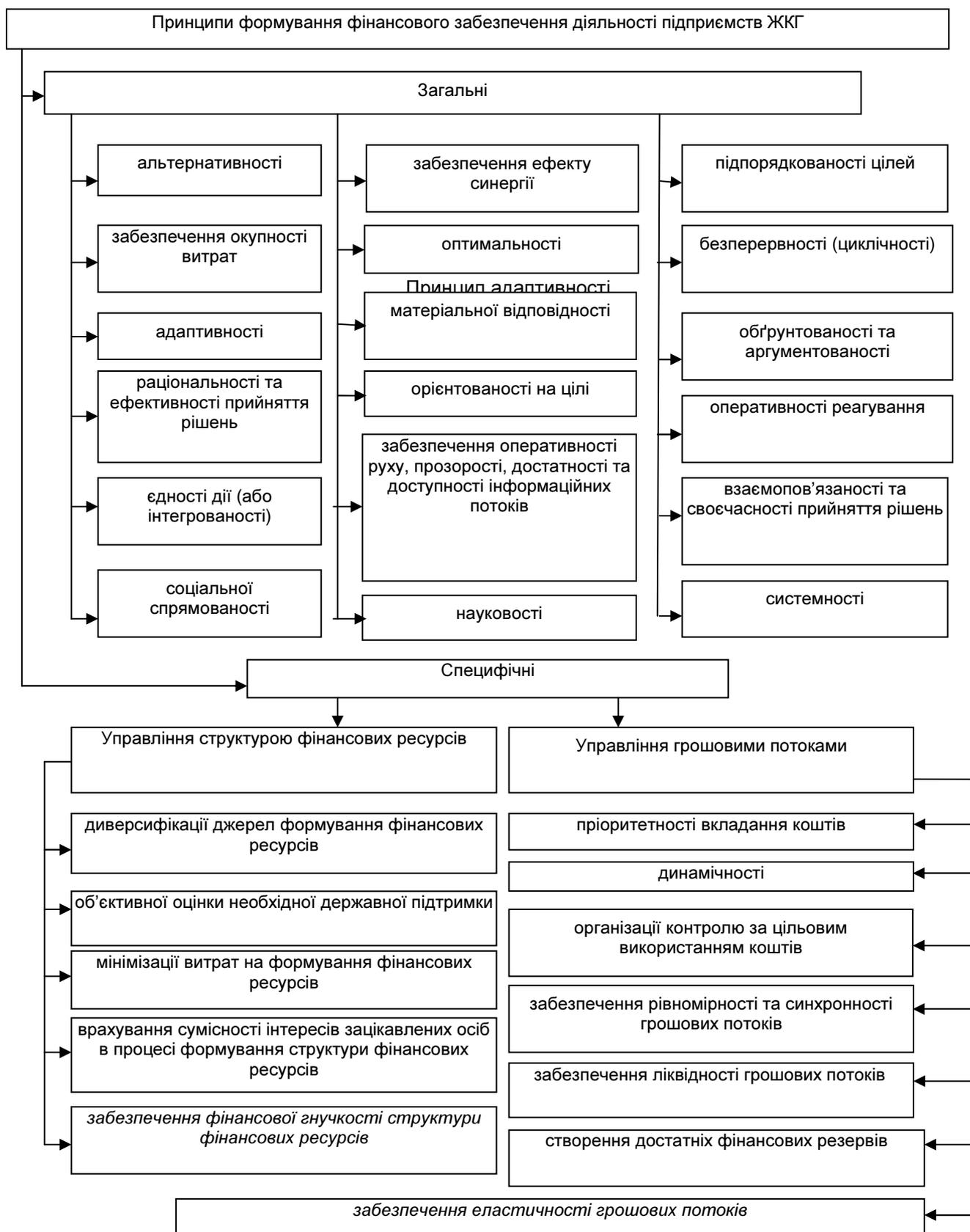

Рис. 1. Принципи формування фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ
Джерело: розроблено автором за даними опрацьованих джерел

Необхідно звернути увагу, що, на відміну від існуючих, перелік принципів формування

фінансового забезпечення діяльності підприємства не тільки враховує специфіку його складових, але й доповнено принципами забезпечення фінансової гнучкості структури фінансових ресурсів та забезпечення еластичності грошових потоків. Що стосується першого з них, то необхідно звернути увагу, що поняття «гнучкість» та «фінансова гнучкість» дуже часто використовується для відображення окремих аспектів управління підприємством в контексті його реакції на вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Доцільність забезпечення фінансової гнучкості саме структури фінансових ресурсів через їх реструктуризацію при реалізації окремих варіантів розвитку підприємства обумовлена необхідністю використання стратегічного та сценарного підходів до формування фінансового забезпечення, що пов'язано з можливістю зміни його стану за рахунок погіршення/покращення результативності управління його складовими. Існує й інший варіант, при якому необхідність покриття непередбачених витрат та незначне відхилення від стратегічного курсу щодо формування фінансового забезпечення не вимагають трансформації визначеної оптимальної структури фінансових ресурсів. У цьому випадку фінансова гнучкість розглядається як здатність підприємства досить швидко й ефективно формувати додатковий фінансовий капітал за рахунок різних джерел, дотримуючись при цьому його оптимальної структури, що в більшій мірі відповідає класичному варіанту розуміння фінансової гнучкості.

Визначення чинників, що зумовлюють зміни обсягів і характеру формування у часі грошових потоків, є одним з етапів їх оптимізації. Це обґрунтовує доцільність виокремлення принципу забезпечення еластичності грошових потоків (визначається на основі розрахунку коефіцієнту еластичності), який реалізується через виявлення та врахування їх чутливості до зміни зовнішніх та внутрішніх факторів.

Необхідно зауважити, що не існує універсального підходу до визначення факторів, які впливають на управління грошовими потоками підприємства. Це пояснюється тим, що виокремлення окремих факторів може бути зумовлене специфікою діяльності підприємства та галузі, в якій воно функціонує. До того ж латентні фактори, до зміни яких також чутливі грошові потоки підприємства, можуть бути взагалі не виявлені, що звужує в окремих випадках їх перелік. Все це вимагає розроблення індивідуальних підходів до визначення еластичності грошових потоків, яку поряд із рівномірністю, синхронністю та ліквідністю необхідно розглядати як їх властивість або характеристику.

Слід зазначити, що більшість підходів як до формування фінансового забезпечення підприємства або його напрямів в цілому, так і окремих його етапів носять фрагментарний характер, оскільки охоплюють окремі аспекти здійснення цього процесу (в більшій мірі концентрують увагу на аналітичній складовій управління фінансовими ресурсами та переліку показників оцінки фінансового забезпечення). Це, в свою чергу, обумовлює необхідність конкретизації та розроблення етапів формування фінансового забезпечення діяльності підприємства (рис. 2) як одного з головних завдань та пріоритетних напрямів дослідження у сфері фінансового управління, в тому числі й для підприємств житлово-комунального господарства.

На першому етапі фінансового забезпечення діяльності підприємства житлово-комунального господарства з метою визначення проблем у його діяльності, що впливають на забезпечення необхідного рівня фінансування потреб як поточної діяльності підприємства, так і у перспективі для реалізації його стратегічних цілей, необхідним є проведення аналізу показників його фінансового стану.

В свою чергу, використання аналітичного забезпечення управління діяльністю підприємства ЖКГ, сформованого за результатами аналізу структури фінансових ресурсів та грошових потоків (другий та третій етапи), дозволяє приймати обґрунтовані рішення стосовно удосконалення окремих фінансових процесів, що в ньому відбуваються, а також визначення позиції підприємства щодо здатності розширеного відтворення капіталу та його використання для фінансування оборотних та необоротних активів, управління фінансовою стійкістю та прибутковістю за рахунок коригування співвідношення між обсягами фінансових ресурсів, що залучені з різних джерел, подолання виявлених проблем генерування та руху грошових потоків.

На четвертому етапі формування фінансового забезпечення діяльності підприємства для визначення його стану у попередньому періоді та прийняття рішень щодо вибору обґрунтованої стратегії пропонується здійснювати інтегральну оцінку складових фінансового забезпечення та її якісну інтерпретацію. Для цього необхідним є проведення згортання даних та шкалювання побудованих узагальнюючих показників, що можливо реалізувати з використанням відповідного економіко-математичного апарату. Рівнева градація розрахованих узагальнюючих показників оцінки раціональності формування фінансових ресурсів та ефективності управління грошовими потоками дозволяє з використанням матричного та сценарного підходів визначити необхідний тип стратегії фінансового забезпечення підприємства (етап 5), здійснити внутрішньовидову сегментацію її напрямів в залежності від його позиціонування в конкретному квадранті двовимірної матриці. Як зазначено в [26, с.139], маніпулюючи в рамках сформованої матриці, уможлиблюється розгляд проблеми в динаміці, що дозволяє спрогнозувати «критичний шлях» підприємства у майбутньому, модифікувати стратегію в результаті зміни параметрів функціонування підприємства.

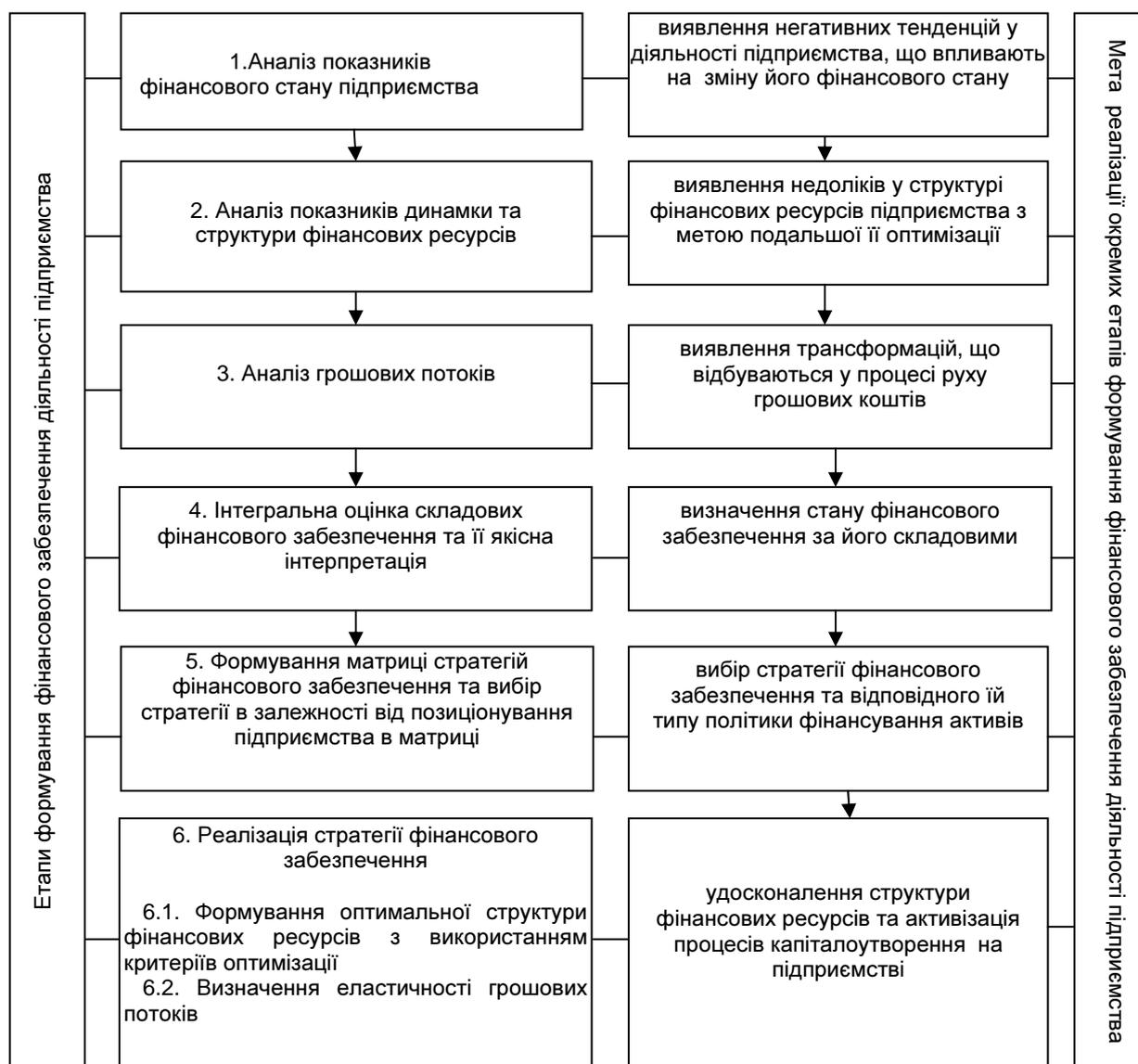

Рис. 2. Схема етапів формування фінансового забезпечення діяльності підприємства житлово-комунального господарства

Джерело: авторська розробка

Слід зауважити, що взаємозв'язок фінансового забезпечення та фінансування діяльності підприємства як окремих процесів необхідно враховувати й під час розроблення його фінансової стратегії. Тому, розглянуті вище теоретичні положення формування фінансового забезпечення діяльності підприємства житлово-комунального господарства доцільно доповнити наступним: вибір стратегії фінансового забезпечення зумовлює використання відповідного типу політики фінансування активів, що розкриває взаємозв'язок між складовими фінансової стратегії підприємства. Обґрунтування даного твердження потребує дослідження сутності та складових фінансової стратегії, яка, як зазначено в [14, с. 74], виконує організаційну, розподільчу, інформаційну, антикризову, адаптивну та контрольну функції.

Аналіз наукових джерел [1; 29; 4; 6; 24; 28; 30], в яких висвітлено питання цілей та завдань розроблення та реалізації фінансової стратегії підприємства, дозволив дати їй змістовну характеристику (рис. 3).

Оскільки фінансова стратегія охоплює усі фази кругообігу фінансового капіталу, спрямована на покращення фінансового розвитку підприємства, реалізацію його різноманітних цілей, а її об'єктами є не тільки фінансові ресурси, їх структура та грошові потоки, але й його оборотні та необоротні активи, фінансові ризики, інвестиції, вартість підприємства та прибуток, це обґрунтовує твердження, що фінансова стратегія є набагато ширшим поняттям, ніж стратегія фінансового забезпечення.

Другим питанням в межах четвертого концептуального положення формування фінансового забезпечення діяльності підприємства житлово-комунального господарства є визначення складових фінансової стратегії, що пропонується здійснювати з урахуванням існуючих підходів до систематизації її видів.

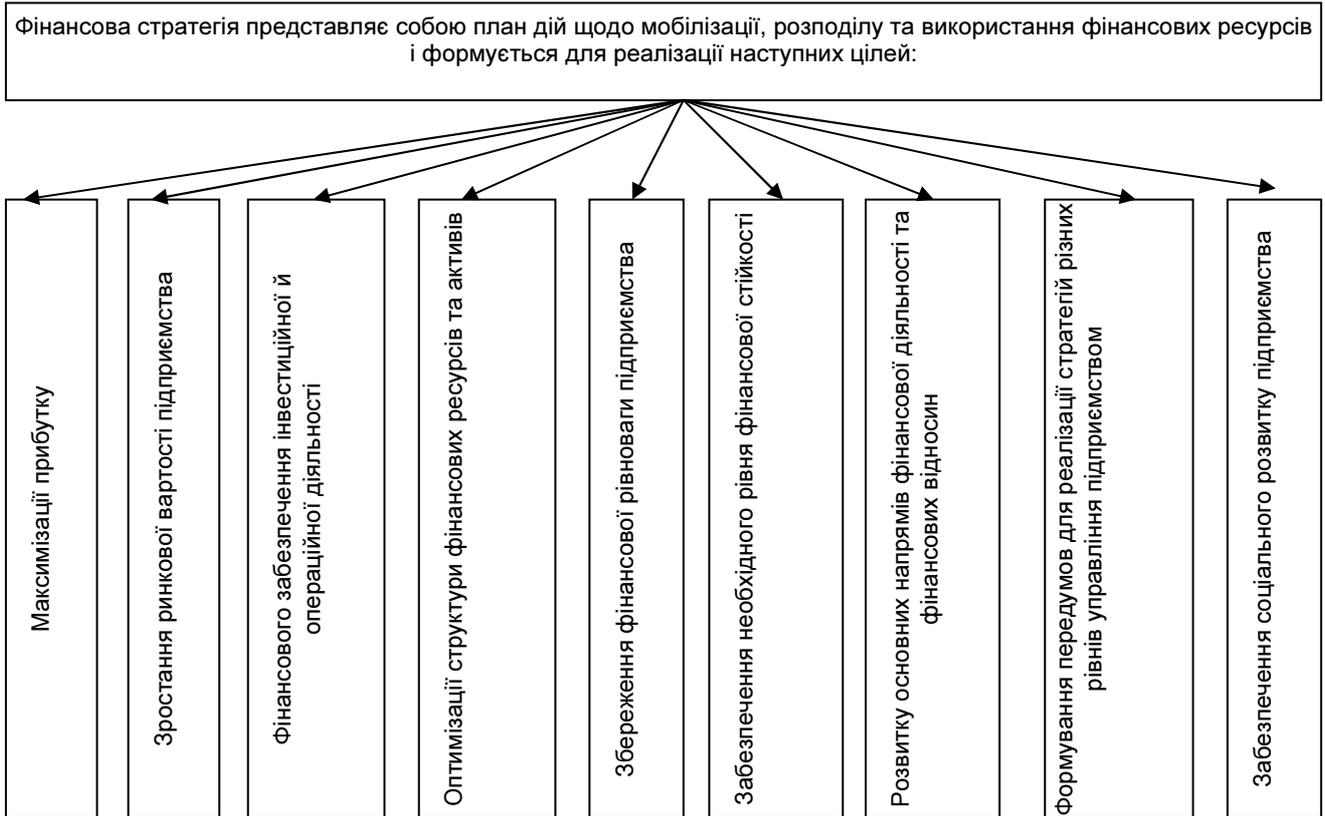

Рис. 3. Змістова характеристика фінансової стратегії підприємства

Джерело: розроблено автором за даними опрацьованих джерел

На основі аналізу систематизованих підходів до визначення типів фінансової стратегії підприємства слід зазначити, що перелік її складових, які орієнтовані на управління її об'єктами, більшою мірою розкрито у роботах І.О. Бланка [3], Л. Костирко [17], М.В. Чараєвої [32]. В ролі форми реалізації кожної із представлених фінансових стратегій (формування фінансових ресурсів, розподілу фінансових ресурсів, забезпечення фінансової безпеки, підвищення якості управління фінансовою діяльністю, структурної, податкової та кредитної стратегії) в межах даного підходу передбачено розроблення похідного від неї типу фінансової політики (або декількох), формування якої ґрунтується на врахуванні напрямів фінансової діяльності підприємства, що потребують більш ефективного управління з метою досягнення генеральної стратегічної цілі відповідного типу фінансової стратегії.

Так, наприклад, стратегія забезпечення фінансової безпеки об'єднує політики управління фінансовими ризиками, структурою капіталу та рухом грошових потоків. При цьому політика управління структурою капіталу також розробляється й для стратегії формування джерел фінансування (або формування фінансових ресурсів підприємства), що є центральним компонентом фінансової стратегії [17], доміантною сферою розвитку фінансової діяльності [32, с.1]. Її метою є створення оптимальних за обсягом, складом і структурою фінансових ресурсів, що забезпечують формування активів, необхідних для реалізації довгострокових планів господарської діяльності компанії. Цілі, завдання та основні стратегічні рішення цієї доміанти мають бути спрямовані на фінансове забезпечення реалізації корпоративної стратегії [17; 32, с.1].

Важливим є факт, що виокремлення складових фінансової стратегії залежить від вибору об'єкту/об'єктів фінансового управління або напряму фінансової діяльності. При цьому в межах однієї складової може бути інтегровано декілька таких напрямів. За таких умов, до основних складових фінансової стратегії пропонується віднести наступні: стратегію формування фінансових ресурсів та їх структури, стратегію управління активами (в тому числі управління інвестиціями), стратегію управління фінансовими ризиками та фінансовою стійкістю підприємства, стратегію управління грошовими потоками, податкову стратегію та інші. А з урахуванням можливості їх об'єднання можна зробити висновок, що стратегія фінансового забезпечення реалізується шляхом інтегрованого розроблення політик формування фінансових ресурсів та їх структури й управління грошовими потоками підприємства, а стратегія фінансування активів – за результатами формування політики управління активами в частині розміщення його фінансових ресурсів. Це дає можливість розглядати стратегію фінансового забезпечення діяльності та стратегію фінансування як взаємопов'язані складові

фінансової стратегії. Даний висновок знаходить своє відображення у трактуванні сутності стратегії або політик фінансування оборотних та необоротних активів.

Так, в [16, с.58] зроблено висновок, що політика фінансування є окремою складовою фінансової політики підприємства, підґрунтям для якої є фінансова ідеологія та фінансова стратегія підприємства; вона орієнтована на оптимізацію структури та вартості залучення фінансових ресурсів, їх ефективне використання на підприємстві [16, с.57].

На думку А.Г. Балдинюка [2], політика фінансування оборотних активів є невід'ємною складовою частиною загальної фінансової стратегії підприємства, що реалізує його фінансову філософію в сфері практичної фінансової діяльності щодо формування обсягу та джерел залучення оборотного капіталу шляхом визначення основних цільових їх параметрів в перспективному періоді [2]. С.О. Зубков [10, с.6] політику фінансування необоротних активів визначає як систему дій, заснованих на чітко сформульованих принципах, на базі яких визначаються напрями та обсяги фінансування необоротних активів, формуються необхідні грошові кошти з доступних джерел фінансування за допомогою різних методів та форм фінансування з урахуванням забезпечення оптимальної структури сформованих ресурсів з метою створення умов ефективного здійснення діяльності як у довгостроковому, так і в короткостроковому періодах [10, с.6].

Представлені визначення поняття «політика фінансування активів» як оборотних, так і необоротних дозволяють зробити висновок, що дуже схожі цілі відповідних типів фінансової політики підприємства, співпадають із основною метою політики формування фінансових ресурсів, а саме задоволення потреби підприємства у придбанні необхідних активів та оптимізації структури капіталу з позицій забезпечення умов ефективного його використання [3, с. 218]. В роботі [7, с.352] також зроблено акцент на тому, що співвідношення між власним і позиковим капіталом має принципове значення в побудові стратегії фінансування активів підприємства за рахунок різних джерел фінансових ресурсів, тобто стратегія фінансового забезпечення діяльності підприємства впливає на вибір політики фінансування активів.

З урахуванням виокремлених специфічних принципів формування фінансового забезпечення на останньому його етапі – реалізації відповідної стратегії – пропонується здійснювати оптимізацію структури фінансових ресурсів підприємства з використанням обраних критеріїв та визначати еластичність його грошових потоків. Необхідність виконання першого завдання зумовлена тим, що: оптимізація структури капіталу дозволяє сформувати достатній обсяг капіталу та задовольнити потреби в інвестиційних ресурсах, забезпечувати фінансову рівновагу підприємства в процесі його розвитку та умови досягнення максимальної прибутковості капіталу при допустимому рівні фінансового ризику [13]; формування та розміщення фінансових ресурсів об'єднуються в керований і цілеспрямований процес [5, с. 7].

В цілому формування оптимальної структури капіталу є складним процесом, для реалізації якого найчастіше використовуються структурний та коефіцієнтний аналіз, метод «мертвої точки», метод «ризик-дохідність», метод розрахунку межі байдужості, експертний метод та дескриптивні моделі, які передбачають врахування впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, дозволяють своєчасно структурувати та ідентифікувати взаємозв'язок між основними показниками аналізу капіталу та фінансового стану підприємства, сприяють досягненню оптимальної структури фінансових ресурсів з позиції стійкості, дохідності та ризику [20, с.16]. В свою чергу, серед критеріїв оптимізації структури капіталу – або окремі критерії (максимізації рівня фінансової рентабельності, мінімізації вартості капіталу та мінімізації рівня фінансових ризиків), або їх комбінації.

Слід зазначити, що оптимальне співвідношення між елементами структури фінансових ресурсів може бути використано як критерій оцінки ефективності реалізації стратегії фінансового забезпечення, метою якої є досягнення фінансової гнучкості та оптимальності структури фінансових ресурсів, прискорення процесів генерування грошових потоків за рахунок їх синхронності, рівномірності й еластичності.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що проведені дослідження дали можливість сформулювати та обґрунтувати концептуальні положення формування фінансового забезпечення діяльності підприємств житлово-комунального господарства, згідно до яких:

1. Формування фінансового забезпечення діяльності підприємства необхідно розглядати як етап управління фінансовими ресурсами, на якому здійснюється їх мобілізація та акумуляція. Фінансове забезпечення та фінансування є окремими взаємопов'язаними процесами, а використання фінансових ресурсів у вигляді результату впливає на фінансове забезпечення, утворюючи новий цикл їх руху.

2. Процес формування фінансового забезпечення діяльності підприємства повинен базуватись на загальних й специфічних принципах (управління структурою фінансових ресурсів підприємства та його грошовими потоками). Особливістю переліку згрупованих принципів є його доповнення за рахунок принципів забезпечення фінансової гнучкості структури фінансових ресурсів та еластичності грошових потоків, зміст яких розкривається в процесі реалізації стратегії фінансового забезпечення підприємства та відображає специфіку його складових.

3. Формування фінансового забезпечення необхідно розглядати як шести етапний процес, який передбачає: проведення аналізу показників фінансового стану підприємства, динаміки та структури його фінансових ресурсів і грошових потоків, здійснення інтегральної оцінки складових фінансового забезпечення та її якісної інтерпретація, формування матриці стратегій фінансового забезпечення, вибір стратегії та її реалізацію.

4. Визначення стратегії фінансового забезпечення зумовлює використання відповідного типу політики фінансування активів, що розкриває взаємозв'язок між складовими фінансової стратегії підприємства.

5. Метою стратегії фінансового забезпечення діяльності підприємства є досягнення фінансової гнучкості й оптимальності структури фінансових ресурсів та прискорення процесів генерування грошових потоків за рахунок їх синхронності, рівномірності й еластичності.

Практична цінність сформульованих концептуальних положень полягає в тому, що вони можуть бути використані для розроблення методичних підходів та рекомендацій щодо формування фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ.

Література

1. Балабанов В.С. Методологические подходы к созданию финансовой стратегии корпорации / В.С. Балабанов, В.С. Михель // Ученые записки: Роль и место цивилизованного предпринимательства в экономике России. – 2012. – Выпуск XXXII. – С. 6–16.
2. Балдинюк А.Г. Управління фінансуванням оборотних активів торговельних підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.07.05 / А.Г. Балдинюк. – К., 2005. – 21 с.
3. Бланк И.А. Финансовый менеджмент / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2001. – 528 с.
4. Веретенникова Г.Б. Формування фінансових стратегій промислових підприємств: автореф. канд. екон. наук, спец.: 08.06.01 – Економіка, організація і управління підприємствами / Г.Б. Веретенникова. – Харків, 2005. – 21 с.
5. Вожжова О.Ф. Оптимізація фінансових ресурсів акціонерних товариств у торгівлі: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.05 / О.Ф. Вожжова. – Д., 2004. – 21 с.
6. Гаврилова А.Н. Финансовый менеджмент / А.Н. Гаврилова, Е.Н.Сысоева. – М. : КНОРУС, 2010. – 336 с.
7. Горпинченко А.П. Вплив структури фінансових ресурсів на фінансову стійкість підприємств торгівлі в Україні / А.П. Горпинченко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 348–354.
8. Грін О.В. Проблеми фінансового забезпечення підприємницької діяльності і громадян в Україні [Електронний ресурс] / О.В. Грін. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35525/07-Grin.pdf?Sequence=1>
9. Єпіфанова І.Ю. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення інноваційної діяльності промислових підприємств / І.Ю. Єпіфанова // Економічний часопис - XXI. – 2012. – № 11-12. – С. 30–32.
10. Зубков С.О. Ефективність політики фінансування необоротних активів підприємств торгівлі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / С.О. Зубков. – Х., 2008. – 20 с.
11. Зятковська Л.І. Фінансування екологічно безпечного виробництва та шляхи його вдосконалення: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук / Л.І. Зятковська. – К.: КНЕУ, 2004. – 195 с.
12. Киценко Г.В. Фінансове забезпечення розвитку суб'єктів нафтового бізнесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н.: спец. 08.00.08 / Г.В. Киценко. – К., 2011. – 20 с.
13. Ключева Е.Ю. Механизм принятия решений в области структуры капитала предприятия [Электронный ресурс] / Е.Ю. Ключева // Российское предпринимательство. – 2006. – № 7 (79). – С. 41–44. – Режим доступа: <http://www.creativeconomy.ru/articles/7513/>
14. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2011. – 211 с.
15. Когут Л.І. Особливості ресурсного забезпечення діяльності виробничого підприємства в сучасних умовах господарювання / Л.І. Когут // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2014. – № 1. – С. 72–74.
16. Конєва Т.А. Політика фінансування та фінансова політика підприємства: співвідношення понять [Електронний ресурс] / Т.А. Конєва. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2010/126-113-8.pdf>
17. Костирко Л. Фінансова стратегія компанії: адаптація, стійкий розвиток / Л. Костирко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – Вип. 35(1). – С. 10–19.
18. Кохалик О.О. Проблеми малого бізнесу в Україні / О.О. Кохалик, Л.С. Томашик. – Львів, 2001. – 268 с.
19. Леонова Е.И. Финансовое обеспечение материально-технической базы государственных учреждений высшего образования Республики Беларусь: состояние и направления совершенствования: автореф. на соиск. учен. степени канд. екон. наук: спец. 08.00.10 / Е.И. Леонова. – Минск, 2014. – 25 с.
20. Липчиу К.И. Оптимизация структуры финансовых ресурсов организаций в механизме рыночной экономики: автореф. дис. к.э.н., спец.: 08.00.10 / К. И. Липчиу. – Краснодар, 2010. – 24 с.
21. Міщук О.В. Фінансове забезпечення економічного зростання: теоретичний аспект / О.В. Міщук // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 2. – С. 9–12.
22. Мукасеєв Р.К. Содержание финансового обеспечения инвестиционной деятельности компании [Электронный ресурс] / Р.К. Мукасеєв // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – 2014. – № 6. – Режим доступа: http://naukovedenie.ru/PDF/35EVN_614.pdf
23. Опарін В.М. Фінанси (заг. теорія) : навч. посібник / В.М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2005. – 240 с.

24. Пешкова А.А. Формирование и реализации финансовой стратегии устойчивого развития предприятия: теория, методология, практика: автореф на соиск. учен. степ. д.э.н.: спец. 08.00.10 «финансы, денежное обращение и кредит» / А.А. Пешкова. – Ставрополь, 2012. – 49 с.
25. Петухова О.М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності підприємств / О.М. Петухова // Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій. – 2010. – № 36. – С. 168–174.
26. Семенов А.Г. Матриця фінансових стратегій / А.Г. Семенов // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 2. – С. 139–146.
27. Сокиринська І.Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І.Г. Сокиринська // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 89–93.
28. Фінансова стратегія в управлінні підприємствами : монографія / А.Г. Семенов, О.О. Єропутова, Т.В. Перекрест, А.В. Линенко. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 188 с.
29. Фінансова стратегія підприємства : монографія / І.О. Бланк, Г.В. Ситник, О.В. Корольова-Казанська, І.Г. Ганечко; за заг. наук. ред. І.О. Бланк. – К. : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2009. – 147 с.
30. Хрущ Н.А. Механізм формування та реалізація фінансової стратегії в системі управління підприємством / Н.А. Хрущ, А.В. Лісова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – Ч.2. – С. 140–142.
31. Цветкова Ю.Г. Управление денежными потоками на примере строительных организаций: автореф на соиск. учен. степ. к.э.н., 08.00.10 «финансы, денежное обращение и кредит» / Ю.Г. Цветкова. – Нижний Новгород, 2012. – 24 с.
32. Чараева М.В. К вопросу о последовательности этапов при формировании финансовой стратегии предприятия [Электронный ресурс] / М.В. Чараева. – Режим доступа: <http://esa-conference.ru/wp-content/uploads/files/pdf/CHaraeva-Marina-Viktorovna.pdf>

References

- Balabanov, V.S. (2012), "Methodological approaches to the creation of the financial strategy of the corporation", *Uchenye zapiski: Rol i mesto tsivilizovannogo predprinimatelstva v ekonomike Rossii*, no. XXXII, pp.6–16.
- Baldyniuk, A.H. and Mikhel, V.S. (2005), "Management of financing of circulating assets of trading enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.07.05, Kyiv, Ukraine, 21 p.
- Blank, I. A. (2001), *Finansovyy menedzhment* [The financial management], Nika-Tsent, Elha, Kyiv, Ukraine, 528 p.
- Veretennykova, H.B. (2005), "Formation of financial strategies of industrial enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.01, Kharkiv, Ukraine, 21 p.
- Vozzhova, O.F. (2004), "Optimization of financial resources of joint stock companies in the trade", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.07.05, Donetsk, Ukraine, 21 p.
- Gavrilova, A.N. and Sysoyeva, Ye.N. (2010), *Finansovyy menedzhment* [The financial management], KNORUS, Moscow, Russia, 336 p.
- Horpynchenko, A.P. (2014), "The influence of the structure of financial resources to the financial stability of enterprises trading in Ukraine", *Biznes Inform*, no. 6, pp. 348–354.
- Hrin, O.V. "Problems of financial support entrepreneurial activity and of citizens in Ukraine", available at: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35525/07-Grin.pdf?Sequence=1>
- Yepifanova, I.Yu. (2012), "Theoretical aspects of financial providing of innovative activity of industrial enterprises", *Ekonomichnyi chasopys – XXI*, no. 11-12, pp. 30–32.
- Zubkov, S.O. (2008), "The effectiveness of the funding policy of non-current assets enterprises of trade ", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Kharkiv, Ukraine, 20 p.
- Ziatkovska, L.I. (2004), "Financing of environmentally sound production and ways to improve it , dissertation for the degree of Cand. Sc. (Econ.), Kyiv, KNEU, 195 p.
- Kytsenko, H.V. (2011), "Financial provision of development of subjects of the oil business", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.08, Kyiv, Ukraine, 20 p.
- Klyueva, E.Ju. (2006), "Decision making mechanism in the area of capital structure of the enterprise", *Rossiyskoe predprinimatelstvo*, no. 7 (79), pp. 41–44, available at: <http://creativeconomy.ru/articles/7513/>
- Kovalev, V.V. (2011), *Finansovyy analiz: metody i protsedury* [The Financial analysis: methods and procedures], Moscow, Russia, 211 p.
- Kohut, L.I. (2014), "Features of resource support of activity manufacturing facility in the contemporary economic conditions", *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu*, no. 1, pp. 72–74.
- Konieva, T.A. (2010), "The funding policy and financial policy of the enterprise: ratio of concepts", available at: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2010/126-113-8.pdf>
- Kostyrko, L. (2013), "The financial strategy of the company: adaptation, sustainable development", *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, Ser.: Ekonomichni nauky, no. 35 (1), pp. 10–19.
- Kokhalyk, O.O. and Tomashik, L.S. (2001), *Problemy maloho biznesu v Ukraini* [Problems of small business in Ukraine], Lviv Ukraine, 268 p.
- Leonova, Ye.I. (2014), "Financial provision of material and technical base of public higher education institutions of the Republic of Belarus: state and directions of perfection", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.10, Minsk, Belarus, 25 p.
- Lipchiu, K.I. (2010), "Optimization of the structure of financial resources of the organizations in the mechanism of the market economy", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.10, Krasnodar, Russia, 24 p.
- Mishhuk, O.V. (2011), "The financial support economic growth: theoretical aspect", *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, no. 2, pp. 9–12.
- Mukaseev, R.K. (2014), "The content of the financial support of investment activity of the company", *Internet-*

zhurnal «NAUKOVE DENIE», no.6, available at: http://naukovedenie.ru/PDF/35EVN_614.pdf

23. Oparin, V.M. (2005), *Finansy (zah. teoriia)* [The finance (the general theory)], Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine, 240 p.
24. Peshkova, A.A. (2012), "The formation and implementation of financial strategies for sustainable development of the enterprise: the theory, methodology, practice", Thesis abstract of Dr.Sc. (Econ.), 08.00.10, Stavropol, Russia, 49 p.
25. Petukhova, O.M. (2010), "Financial provision of innovative activity of enterprises", *Nauk. praci Nats. un-tu kharch. texnologii*, no. 36, pp. 168–174.
26. Semenov, A.H. (2008), "Matrix Financial Strategie", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2, pp. 139–146.
27. Sokyrynska, I.H. (2003), "Diagnostics financial security of activities of the enterprise", *Finansy Ukrainy*, no. 1, pp. 89–93.
28. Semenov, A.H., Yeroputova, O.O., Perekrest, T.V. and Lynenko, A.V. (2008). *Finansova stratehiia v upravlinni pidpriemstvamy* [The financial strategy in the management of enterprises], monograph, Zaporizhzhia, Ukraine, 188 p.
29. Blank, I.O., Sytnyk, H.V., Korolova-Kazanska, O.V. and Hanechko I.H. (2009). *Finansova stratehiia pidpriemstva* [The financial strategy of the enterprise], Kyiv, Ukraine, 147 p.
30. Khrushch, N.A. (2014), "The mechanism of formation and implementation of financial strategies in the enterprise management system", *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, issue 5, Part 2, pp. 140–142.
31. Tsvetkova, Yu.G. (2012), "Cash flow management on the example of building organizations", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.10, Nizhny Novgorod, Russia, 24 p.
32. Charaeva, M.V. "On the question of the sequence of steps in the formation of the financial strategy of the enterprise", available at: <http://esa-conference.ru/wp-content/uploads/files/pdf/CHaraeva-Marina-Viktorovna.pdf>

УДК 331.108 (045)

Копняк К.В.,
ст. викладач кафедри економічної кібернетики
та інформаційних систем
Костунець Т.А.,
асистент кафедри економічної кібернетики
та інформаційних систем
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

Kopniak K.V.,
senior lecturer of department of economic
cybernetics and information systems
Kostunets T.A.,
assistant of department of economic cybernetics
and information systems
Vinnitsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

PLANNING AND IMPLEMENTATION OF STRATEGY FOR MANAGEMENT PERSONNEL IN PROMOTING COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. У ринковій економіці підприємства не зможуть добитися успішної діяльності, якщо не буде здійснюватися ефективно планування, постійне збирання й систематизація інформації як про стан ринку, конкурентів, так і про власні перспективи й можливості. Кожний підприємець, починаючи свою діяльність, повинен чітко уявляти потребу на перспективу у фінансових, матеріальних, трудових та інтелектуальних ресурсах, джерелах їх одержання, а також уміти чітко розрахувати ефективність використання ресурсів у процесі роботи підприємства. Саме стратегічне планування допомагає підприємцю передбачити зміни зовнішнього середовища й оперативно реагувати на них, а також завжди бути готовим до непередбачених обставин та стратегічних змін.

Аналізуючи вимоги забезпечення стійкого розвитку в умовах постійних змін факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, слід визначити основи формування стратегічного менеджменту підприємства, розробки та реалізації стратегії управління персоналом і визначити

можливості її вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сутності та процесу розробки стратегії управління персоналом присвячено значну кількість науково-практичних праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Торрінгтон Д., Тейлор С., Холл Л. [1] детально аналізують такі аспекти HR-менеджменту, як комплектування штату організації та методи роботи з персоналом, прийняття кадрових рішень, робота в команді, навчання і розвиток персоналу, стратегічні аспекти трудових відносин в компанії, оцінка та оплата праці. Савченко В. [2] розкриває проблеми конкурентоспроможності персоналу та економічні аспекти його розвитку. Ґрунтовно висвітлено планування та прогнозування розвитку персоналу. Особлива увага приділена проблемам атестації персоналу, плануванню трудової кар'єри і роботі з кадровим резервом. Одегов Ю. [3] також описує методологічну базу роботи з кадровим резервом та визначає основні риси стратегічного управління персоналом. Актуальність проблем планування та реалізації стратегії управління персоналом, недостатність їх вивчення обумовили вибір теми і мети дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності та значення стратегічного менеджменту в сучасних умовах розвитку підприємств, розкрити вимоги до стратегічного управління персоналу з метою формування ефективної стратегії.

Об'єктом дослідження є процеси стратегічного управління персоналом підприємств. Предмет дослідження – теоретичні, методичні, практичні аспекти формування та реалізації організаційно-економічного механізму стратегічного управління персоналом сучасних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне управління – процес, за допомогою якого менеджери здійснюють довгострокове керування організацією, визначають специфічні цілі діяльності, розробляють стратегії для досягнення цих цілей, враховуючи всі найважливіші зовнішні та внутрішні умови, а також забезпечують виконання розроблених відповідних планів, які постійно розвиваються і змінюються [4, с. 24]. Отже, це перш за все безперервний процес, а не одноразове зусилля по розробці стабільного стратегічного плану. Він починається з оцінки ситуації зовні і всередині компанії, вироблення можливих напрямів застосування сил компанії, вибору якнайкращого з виявлених альтернатив і розробки детального тактичного плану, направленого на поетапне здійснення вибраної стратегії.

Стратегічне управління представляє собою таке управління організацією, яке спирається на людський потенціал як основу організації, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, гнучко реагує й проводить своєчасні зміни в організації, що відповідають виклику з боку оточення і дозволяють домагатися конкурентних переваг, які в сукупності дають можливість організації виживати в довгостроковій перспективі, досягаючи при цьому своїх цілей [5, с. 15].

Стратегічне управління має розглядатись як сукупність взаємопов'язаних управлінських процесів, які логічно впливають один з одного при стійкому зворотному зв'язку і зворотному впливу кожного процесу на всі інші та на їх сукупність. Схематично структура стратегічного управління показана на рис.1.

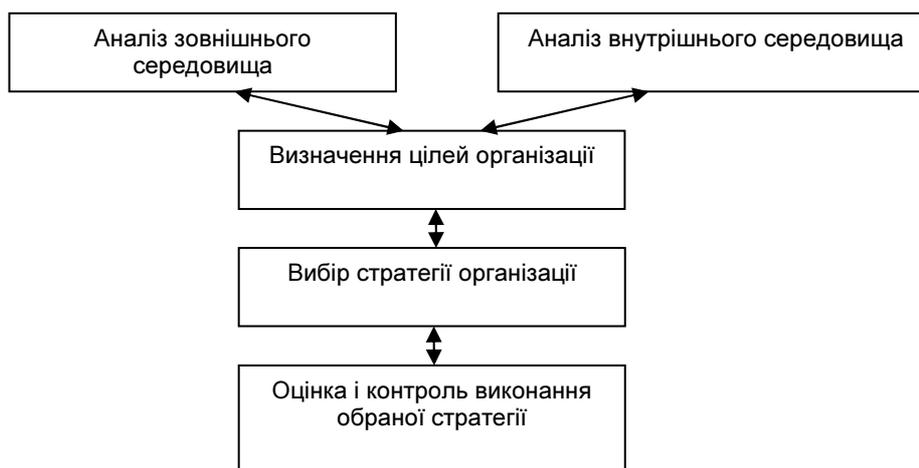

Рис. 1. Структура стратегічного управління

Джерело: розробка авторів

Здійснення вибраної стратегії вимагає постійного моніторингу змін зовнішнього і внутрішнього середовища і відповідної їй корекції.

Орієнтація стратегічного управління на визначення, обґрунтування та реалізацію довгострокових цілей організації з розробкою відповідних стратегій дозволяє нам стверджувати, що стратегічне управління є однією з форм реалізації цільового підходу.

Управління персоналом є складним процесом і складовим компонентом управління

організацією, а стратегія управління персоналом є складовою загальної стратегії діяльності підприємства. Велику роль відіграє взаємозв'язок стратегії управління персоналом зі стратегією розвитку організації. Схематично етапи стратегічного управління персоналом показані на рис. 2.

Рис. 2. Етапи стратегічного управління персоналом

Джерело: складено авторами на основі [6]

На нашу думку, для успішного введення в дію та реалізації стратегічного управління персоналом мають виконуватись такі основні функціональні блоки:

- 1) визначення необхідності в персоналі (планування кількості персоналу);
- 2) забезпечення персоналом (аналіз маркетингової інформації, відбір та оцінка персоналу);
- 3) навчання та розвиток персоналу (проведення навчання та організація кар'єрного росту персоналу);
- 4) правильне використання персоналу (введення персоналу, його адаптація, визначення змісту та результатів праці, забезпечення безпеки праці);
- 5) мотивація персоналу (управління змістом та процесом мотивації персоналу);
- 6) правове забезпечення процесу управління персоналом (правове регулювання трудових взаємовідносин).

Стратегія управління персоналом на відміну від управління іншими економічними ресурсами потребує особливих методів і технологій формування, оцінки, мотивації та розвитку персоналу, що цілеспрямовано спонукають робітників до високопродуктивної праці та забезпечення конкурентних переваг цілого підприємства.

Організаційно-економічний механізм стратегічного управління персоналом підприємства направлений на досягнення таких результатів:

- формування персоналу необхідного професійно-кваліфікаційного рівня за умов оптимізації витрат;
- підвищення рівня ефективності використання персоналу;
- формування та управління корпоративною культурою;
- підвищення рівня мотивації високопродуктивної праці персоналу;
- підвищення привабливості підприємства як працедавця.

Вирішення поставлених завдань можливе тільки за рахунок переходу до нової концепції управління персоналом, яка розглядає персонал як головний ресурс підприємства.

Формування організаційно-економічного механізму стратегічного управління персоналом як всебічно обґрунтованої сукупності взаємоузгоджених компонентів засноване на поступовому русі від концепції та принципів управління персоналом до кадрової політики, а від неї – до розробки стратегії управління персоналом. Побудова та реалізація гнучкого механізму стратегічного управління персоналом дозволить більш ефективно використовувати людський потенціал у рамках загальної стратегії розвитку підприємства. Стратегію управління персоналом доцільно реалізовувати як

комплекс довготривалих методів і технологій максимального використання кадрового потенціалу для досягнення стратегічних цілей підприємства та одержання конкурентних переваг.

При впровадженні стратегічного управління підприємства необхідно мати на увазі, що воно має як переваги, так і недоліки.

Стратегічний підхід до управління персоналом має такі переваги: по-перше, він зосереджує увагу, концентрує ресурси на реалізації ефективного напрямку діяльності. По-друге, саме стратегічний підхід обумовлює появу і розвиток у керівників колективів швидкої та ефективної реакції на несподівані зміни, кризові ситуації у сфері управління. По-третє, на його основі керівники колективів оцінюють різні стратегічні альтернативи і вчасно перерозподіляють ресурси. По-четверте, саме стратегічний підхід формує сприятливе середовище для об'єднання зусиль керівників усіх рівнів управління підприємством [7, с. 12].

Як і будь-який процес чи явище, що розвивається, стратегічне управління має слабкі сторони і проблеми. По-перше, воно не може дати точної картини майбутнього, оскільки передбачуване в стратегічному контексті майбутнє – це не результати, а шляхи їхнього досягнення. По-друге, незважаючи на те, що існують рекомендації, правила вибору стратегії, здійснення стратегічного планування, практичної реалізації стратегії, скористатися ними для вирішення конкретних завдань або в конкретних ситуаціях неможливо. Сьогодні кожна ситуація, яка вимагає широкого бачення і незвичайних дій, тобто стратегічного підходу, є унікальною, непередбачуваною. Тому результати стратегічного управління персоналом значною мірою залежать від майстерності, інтуїції, професіоналізму менеджера. Гнучкість і результативність стратегічного плану вимагає істотних витрат часу й ресурсів, що може бути компенсовано не тільки високою компетентністю і наявністю відповідного досвіду окремого творчого працівника, а й вмінням працювати в команді. Найкращі стратегічні плани не будуть здійснюватися, якщо не враховуватимуть особливості організаційної структури підприємства та його діяльності [8]. У зв'язку з цим стратегічне управління персоналом не має універсальної моделі. Тому керівники підприємств, знаючи свої можливості, цілі й бажання, повинні самостійно будувати таку модель і готуватися до вирішення проблем її впровадження.

Висновки з проведеного дослідження. Динамічний розвиток економіки України, високі темпи змін зовнішнього середовища та посилення конкуренції обумовлюють зростання ролі та значення персоналу як фактора підвищення конкурентоспроможності. Для вітчизняних підприємств проблема формування персоналу, який би відповідав сучасним вимогам, був зацікавлений у зростанні продуктивності праці та досягненні цілей, є надзвичайно актуальною. Успішно протистояти впливу негативних факторів оточення і поліпшувати ринкове становище дозволяє стратегія розвитку підприємства та взаємопов'язана з нею кадрова стратегія. У зв'язку з цим виникає необхідність формування механізму стратегічного управління персоналом підприємств, адекватного ринковим перетворенням.

У процесі дослідження виявлено роль та обґрунтовано значення персоналу підприємства в умовах конкурентної боротьби; розроблено схему формування механізму стратегічного управління підприємством; здійснено аналіз системи управління персоналом підприємств та побудовано схему впровадження стратегічного управління персоналом на підприємстві, а також визначені переваги та недоліки стратегічного управління.

Проте, на багатьох сучасних підприємствах планування та реалізація ефективної стратегії управління за багатьма причинами залишається не вирішеною проблемою, що призводить до банкрутства цих підприємств, тому питання планування та реалізації ефективної стратегії управління персоналом залишається відкритим й потребує подальшої розробки й удосконалення.

Література

1. Торрингтон Д. Управление человеческими ресурсами : учебник / Д. Торрингтон, Л. Холл, С. Тэйлор. – Пер. 5-го англ. издания. / Науч. ред. перевода Хачатуров А.Е. – М. : Издательство «Дело и Сервис», 2004. – 752 с.
2. Савченко В.А. Управление развитием персонала : навчальний посібник / В.А. Савченко. – К. : КНЕУ, 2002. – 351 с.
3. Одегов Ю.Г. Управление персоналом в структурно-логических схемах : учебник / Ю.Г. Одегов. – М. : «Академический проект», 2005. – 1088 с.
4. Armstrong M. Strategic Human Resource Management / M. Armstrong. – London, 2006. – 196 p.
5. Винокуров В.А. Организация стратегического управления на предприятии / В.А. Винокуров. – М. : АОЗТ «Центр экономики и маркетинга», 2006. – 456 с.
6. Довбня С.Б. Методологічні основи і стратегічні альтернативи реструктуризації промислових підприємств в процесі реформування економіки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / С.Б. Довбня ; Нац. металург. акад. України. – Дніпропетровськ, 2003. – 36 с.
7. Родченко В.В. Международный менеджмент : учебное пособие / В.В. Родченко. – 2-е изд., стереотип. – К. : МАУП, 2002. – 240 с.
8. Хутко С.С. Сутність і зміст стратегічного управління підприємства та його особливості / С.С. Хутко // Управління розвитком. – 2012. – № 14(135). – С. 154-158.

References

1. Torrington, D., Hall, L. and Taylor, S. (2004), *Upravleniye chelovecheskimi resursami* [Human Resource Management], tutorial, translation from English, Ed. Khachaturov A.E., "Delo i Servis", Moscow, Russia, 752 p.
2. Savchenko, V.A. (2002), *Upravlinnia rozvytkom personalu* [Management personnel development], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 351 p.
3. Odegov, Yu.G. (2005), *Upravleniye personalom v strukturno-logicheskikh skhemakh* [Personnel management in structural-logic circuits], tutorial, "Academic Project", Moscow, Russia, 1088 p.
4. Armstrong, M. (2006), *Strategic Human Resource Management*, London, Great Britain, 196 p.
5. Vinokurov, V.A. (2006), *Organizatsiya strategicheskogo upravleniya na predpriyatii* [Organization strategic management at the enterprise], "Center for Economics and Marketing", Moscow, Russia, 456 p.
6. Dovbnia, S.B. (2003), "Methodological basis strategic alternatives and restructuring of industrial enterprises in the process of reforming Ukraine's economy", Thesis abstract of Doct. Sc. (Econ.), 08.06.01, Dnipropetrovsk, Ukraine, 36 p.
7. Rodchenko, V.V. (2002), *Mezhdunarodnyy menedzhment* [International Management], tutorial, MAUP, Kyiv, Ukraine, 240 p.
8. Khutko, S.S. (2012), "The essence and content of strategic management of enterprise and its features", *Upravlinnia rozvytkom*, No 14 (135), pp. 154-158.

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 332.122 : 330.1 (477)

Даниленко А.С.,
д.е.н., академік НААН
Паска І.М.,
д.е.н.,
Білоцерківський національний аграрний університет

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «СІЛЬСЬКИЙ РЕГІОН»

Danylenko A.S.,
dr.sc.(econ.), academician of NAAS
Paska I.M.,
dr.sc.(econ.)
Bila Tserkva National Agrarian University

MODERN THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACHES TO EXPLICATING THE NOTION OF “RURAL REGION”

Постановка проблеми. Здійснення аграрно-продовольчої реформи неможливо без докорінної зміни основ механізму регулювання регіонального розвитку сільських територій і міжрегіональних взаємодій в аграрно-продовольчому секторі економіки. На жаль, зусилля державної влади в ході аграрної реформи були спрямовані в основному на проведення ринкової макроекономічної політики на селі. Макроекономічні трансформації не могли самі по собі поліпшити і стабілізувати соціально-економічний, демографічний та екологічний стан на селі і підвищити життєвий рівень населення сільських муніципальних утворень, оскільки інтереси переважно приватних підприємств і господарств в більшості випадків не збігаються з місцевими інтересами, потребами сільських поселень, на території яких вони розташовані. В Україні, де прогресивний розвиток суспільства й української державності аксіоматично ставиться у паралель з відродженням і розвитком села, питання функціонування сільської місцевості, специфіки сільських територій, життєдіяльності сільського населення були і залишаються актуальними.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Масштабні дослідження з питань розвитку села, виконані у 1970-80-ті роки, забезпечили введення у науку, поряд із категоріями село та сільська місцевість, і таких, як сільський сектор, сільська сфера економіки, сільське життя середовище тощо. Дослідження різних аспектів формування і розвитку сільських місцевостей широко представлені в наукових працях Е.Б. Алаєва, А.І. Алексєєва, В.Ю. Беленького, А.Г. Гранберга, Т.А. Гринюк, А.І. Доценка, В.В. Загороднього, Н.В. Зубаревич, С.О. Ковальова, Д.Ф. Крисанова, М.Л. Сажнева, Р.В. Моськіна, О.І. Павлова, М.Д. Пістуна, Ю.І. Пітюренка, І.В. Прокопи, М.І. Фащевського, Г.С. Фтомова, О.І. Хомри, Л.О. Шепотько та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Разом з тим, наявні певні дискусійні моменти сучасної понятійно-термінологічної бази досліджень сільської місцевості, зокрема щодо доцільності використання поняття «сільські території», «сільська місцевість», «сільський сектор», «сільський регіон» тощо.

Постановка завдання. Метою дослідження стало визначення соціально-економічної сутності поняття «сільські регіони» і виявлення його термінологічного потенціалу на основі узагальнення термінів і понять, що зустрічаються у понятійно-концептуальному полі дослідження сільських регіонів. Для досягнення поставленої мети вирішувались такі завдання:

- проаналізувати наявні визначення та сутність поняття «сільські регіони» та суміжні з ним суспільно-економічні терміни і поняття;
- обґрунтувати доцільність використання поняття «сільські регіони» у наукових дослідженнях суспільно-економічного напрямку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій, науково-популярній, періодичній літературі, мас-медіа зустрічаємо широке використання понять і термінів «сільські регіони», «сільські території», «сільська місцевість», «село» тощо. З побутової точки зору така поліконцептність є цілком прийнятною, але у світлі вирішення конкретної наукової проблеми необхідним є, на нашу думку, узгодження основних понять і термінів в межах обраного понятійно-концептуального поля дослідження.

У «радянській» географії під сільською місцевістю розуміли всю населену територію країн та регіонів, що знаходиться поза межами міських поселень, з її природними та перетвореними людиною (антропологенними) ландшафтами, населенням та населеними пунктами [9, с. 273]. Треба зазначити, що аналогічне визначення цього поняття наводиться і в сучасному російському виданні «Народонаселення. Енциклопедичний словник» [14, с. 424], в якому лише конкретизується, що населені пункти, які включаються до сільської місцевості, належать до категорії сільських.

У вузькому розумінні село – це тип поселення, жителі якого зайняті переважно у сільському господарстві, а сільська місцевість – територія, що знаходиться під юрисдикцією сільських Рад народних депутатів. Разом з тим відзначимо, що у вітчизняній географічній науці це поняття ще не знайшло гідного місця, і у сучасній українській довідковій та загальнотеоретичній літературі знаходимо, як правило, лише визначення понять, що відображають лише покомпонентні складові сільської місцевості: сільське населення, сільське господарство, сільське поселення, сільськогосподарський район (за виробничою ознакою), сільськогосподарський ландшафт тощо.

Натомість, у вітчизняних і зарубіжних джерелах [6; 7; 15-18 і т.д.] все більше використовують термін «сільські території», який семантично, за наявними визначеннями дуже подібний до поняття «сільська місцевість».

В документах Організації з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) сільська місцевість чи сільський регіон визначається як сукупність людей, території й інших ресурсів суспільного ландшафту і малих населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної діяльності великих міських центрів [15, с. 70]. Густота населення в межах таких територій складає до 150 осіб/км² (за визначенням Євросоюзу до 100 150 осіб/км²). Разом з тим, Постійна конференція місцевих і регіональних влад Європи при Раді Європи використовує термін «сільська місцевість» (Рекомендація 107 (2002) «Про проблеми сільської місцевості в Європі»). Номенклатура територіальних одиниць згідно статистичної класифікації територіальних одиниць, яка розроблялась з метою забезпечення збору та розповсюдження зіставних регіональних статистичних даних в межах Європейського Союзу, містить таксоми, що мають назву NUTS (від Nomenclature of Territorial Units for Statistics) [24]. Згідно наведених ознак з 5 типів районів NUTS (level 1-5) NUTS level 4 та 5 є переважно сільськими територіями.

Американське Бюро Перепису (U.S. Census Bureau) [23] класифікує всю американську землю на сільську або міську. Бюро Перепису позначає терміном "сільський" ("rural") всю територію, населення, і населені пункти, розташовані поза міськими областями. Зазначимо, що таке визначення, хоча і спрощене, фактично збігається з визначенням сільської місцевості у радянській географічній літературі.

Взагалі, сільські території в США складаються з незаселених територій і територій з популяційними концентраціями (поселеннями з певною чисельністю населення) менше ніж 2500 осіб. Американське сільське населення згідно такого розмежування в 2000 р. складало 59 млн. (21%). Міські території складаються з населення й територій, які представлені урбанізованими областями (UA) або міськими групами (UC). Урбанізовані області складаються з міського ядра кількістю 50000 або більше осіб з густотою населення 1000 осіб на квадратну милю й територіально пов'язаною областю із густотою населення принаймні 500 осіб на квадратну милю. В 2000 році 68% американців проживали в 452 урбанізованих областях. UC відповідають тим же самим критеріям, але мають поселення людністю 2500-49999. В 2000 р. 11% американського населення жили в 3158 міських групах.

З позицій управління й фінансування Відділ керування й бюджету (Office of Management and Budget) визначає округи як столичні, міські (Metropolitan, metro) або нестоличні, сільські (Nonmetro). Міські округи (в 2003 р.) були визначені як центральні округи з однієї або більше урбанізованою областю, а також округи, які в економічному й соціальному відношенні об'єднані із центральними округами за допомогою щоденних трудових зв'язків. Сільські округи, які розташовуються поза межами столичних областей, підрозділені на два типи: округи Micropolitan зосереджені в межах міських груп із чисельністю населення 10 000 або більше людей, всі інші нестоличні округи позначені як "неосновні" округи. Більшість столичних або нестоличних округів містить комбінацію міських і сільських поселень.

Акцентуємо, що в Україні термінологічно-понятійної єдності щодо позначення сільських територій (або сільської місцевості) не зустрічаємо і у законодавчих актах: маємо Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» №1807-IV від 17.06.2004 р., де у переліку понять і термінів сільська місцевість визначена як території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови, Указ Президента «Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості» № 262/99 від 19.03.1999 р., Постанову Кабінету Міністрів України «Про переселення сімей у сільську місцевість та організований набір

робітників» від 11 жовтня 1991 року № 253, Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. №1158 (в якій зустрічаємо рівнозначне використання термінів сільська місцевість і сільські території) і т.д. При Міністерстві аграрної політики України діє департамент розвитку сільських територій, до компетенції якого віднесено [17]:

- соціальний розвиток села;
- зайнятість сільського населення;
- розвиток особистих селянських і фермерських господарств, кооперації і підприємництва;
- виконання завдань і заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року;
- засідання модульних груп постійної робочої групи з питань сільського господарства Ради інвесторів при Кабінеті Міністрів України;
- земельні і майнові відносини.

Сучасний український дослідник Павлов О.І. визначає сутність і складники «сільських територій» перш за все як об'єкту управління і пропонує визначення поняття «сільської території» як гетерогенного, поліфункціонального утворення з населенням як системоутворювальним елементом [18, с. 17]. З точки зору його поглядів сільські території об'єднують природні, виробничо-господарські, соціальні, політичні складники, що перебувають під управлінським та регулятивним впливом територіальних громад, органів місцевого самоврядування, органів державної влади, бізнесу та громадськості.

В роботі Сажнева М.Л. [20], присвяченій функціональному взаєморозвитку сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону, міські та сільські місцевості визначають як історично сформовані природно-соціо-економічні територіальні спільності, що набули розвитку в межах певної території, характеризуються специфічною функціональною структурою, виконують загальні та специфічні функції в розвитку суспільства та перебувають в постійному взаєморозвитку.

Більш повно сутність поняття «сільська місцевість» відображає таке визначення [10, с. 5]: сільська місцевість – це історично сформована в єдності з містами природно-соціо-економічна територіальна спільність, що отримала розвиток поза межами міських населених пунктів, характеризується специфічною компонентною, функціональною та функціонально-територіальною структурою і виконує загальні та специфічні функції у розвитку суспільства.

Ковальов С.О. відносить до сільської місцевості: всю населену територію країни, району, області, що знаходиться поза межами міст, з її природними умовами та ресурсами; сільське населення та матеріалізовані наслідки попередньої праці людей на цій території [12].

Російські дослідники Моськін Р.В., Крючков В.Г. [13] під сільською місцевістю розуміють територіальну систему, що функціонує на основі сполучення, взаємопроникнення й взаємодії природної, соціальної й економічної підсистем (систем другого порядку), що характеризується специфічними ландшафтами, інфраструктурою, особливостями виробництва, використання ресурсів і способом життя населення. У їх дослідженні сільська місцевість Центральної Росії характеризується як цілісна система з властивостями емерджентності, стабільності й динамізму. Ці властивості Моськін Р.В. розкриває за допомогою аналізу територіальної організації системи сільської місцевості, оскільки остання дозволяє проаналізувати не тільки розміщення, але й характер взаємодії утворюючу систему елементів.

В.М. Баутін, В.В. Козлов (Російський державний аграрний університет ім. К.А. Тимирязева, центр стійкого розвитку сільських територій) кваліфікують сільську територію як земний простір за межами урбанізованих територій, населений людьми, що характеризується спільністю яких-небудь ознак (природних, історичних тощо) [7].

Вітчизняний економіст-аграрій Л.О. Шепотько наголошує на необхідності використання поняття «сільський сектор» тому, що це поняття є більш широким, ніж «сільська місцевість», оскільки в агропромислових містах і селищах міського типу розташована переважна частина переробної промисловості, об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури, що обслуговують село. «Розширюючи» сільський сектор за рахунок включення в нього агропромислової сфери «несільської місцевості», необхідно застерегти від ототожнення сільського сектора з аграрним. Поняття сільського сектора значно ширше від аграрного, хоча останній і є серцевиною, головною складовою сільського сектора, що історично пов'язане з веденням землеробства, а пізніше - сільського господарства [22, с. 9].

Сучасний економіст Орлатий М.К. дає визначення спорідненого певною мірою з поняттям «сільська місцевість» (однак не тотожного) поняття «сільська поселенська мережа», яку визначає як сукупність матеріальних об'єктів та населення, що в них проживає, яка має певні історичні традиції, обряди, звички тощо [16, с. 8].

В.Р. Беленький [8] вводить до суспільно-географічного обігу понять категорію «сільське життєве середовище», яке він вважає за доцільне розглядати у таких трьох аспектах:

- 1) через його функціональне призначення у відтворювальному процесі;
- 2) як певний зріз соціально-економічного потенціалу села;
- 3) як сукупність сфер життєдіяльності населення.

При цьому варто зауважити, що сільське життєве середовище постає глобальною просторовою базою відтворення не лише сільського населення, але й усього суспільства, нації.

Вітчизняний економіст Прокопа І.В., досліджуючи сільське життєве середовище [19, с. 32-33], дійшов висновку, що його слід розглядати як сукупність трьох складових: природної, речово-організаційної та людської, основними функціями діяльності якої є забезпечення усього спектру умов життя і праці людей в окремих поселеннях (у вузькому розумінні) та просторової бази відтворення суспільства (у широкому розумінні).

Поняття «сільський регіон» не є загальнозживаним в науковій літературі і допускає різні тлумачення. Це пов'язано, як нам представляється, з неоднозначним трактуванням ключових термінів «регіон» і «сільський». У сучасних джерелах під поняттям „region” підводяться різні просторові системи надзвичайно різноманітних масштабних порядків – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць і навіть їх частин. У словнику з регіональної політики наведено наступне тлумачення поняття „region”: регіон – (франц. region, від лат. region – область, район) – територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов'язаністю її складових елементів. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту [1].

Згідно з адміністративним поділом, як правило, виділяються наступні регіональні одиниці: область (край, автономна республіка), місто і райони в місті, район, селище, село.

Відповідно до формулювання понятійно-термінологічного словника Е.Б. Алаєва «Соціально-економічна географія» (М.: Думка, 1983), регіон - «це певна територія, що відрізняється від інших територій по ряду ознак і що володіє деякою цілісністю, взаємозв'язаною складових її елементів». Введено поняття, як справедливо відзначає А.Г. Гранберг, є вельми абстрактним і передбачає, що його конкретизація і змістовна інтерпретація здійснюються при виділенні певних типів регіонів: регіони виділяються з території відповідно до певної мети і завдань.

Відомий економіст, фахівець з питань регіональної політики М. Некрасов розуміє під регіоном велику частину території країни з відносно однорідними природними умовами, характерною спрямованістю розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з наявною і перспективною соціальною інфраструктурою; В. Долятовський пропонує розглядати регіон як територіально-економічний комплекс, що має обмежені внутрішні ресурси, власну структуру виробництва та певні потреби у зв'язках із зовнішнім середовищем; І. Арженовський розглядає регіон як частину території країни, що виділилася у процесі суспільного поділу праці, характеризується спеціалізацією на виробництві тих чи інших товарів і послуг, спільністю і специфічним відносно інших територій характером відтворювального процесу, комплексністю і цілісністю господарства, наявністю відповідних органів управління; відомий український регіоналіст В. Керецман вважає, що регіоном є певна територія в межах однієї чи декількох держав, яка є однорідною за певними критеріями (економічними, демографічними, екологічними, етнічними, соціальними, культурними) і за цими критеріями відрізняється від інших територій.

Тобто, у сучасних наукових джерелах під поняттям регіон розуміються різноманітні просторові системи різних масштабів – від групи держав до невеликих за площею адміністративно-територіальних одиниць, і дискусії стосовно розуміння суті регіону як наукової категорії тривають, активізуючись в останні роки. В межах доктрини європейського інтегрального федералізму регіон визначається як “надтермін”, що характеризується такими ознаками, як спільна територія, спільне населення, спільна історія, спільність природних умов, спільність проблем, які вирішуються.

Пошуки універсального визначення поняття регіон ускладнюються тим, що в Україні конституційне поняття регіон є інновацією: базовою адміністративно-територіальною одиницею згідно з Конституцією України є “область”. Сьогодні в українському законодавстві, зокрема в Концепції державної регіональної політики та Законі України “Про стимулювання розвитку регіонів”, під регіоном розуміють території областей та міста Київ.

Отже, з точки зору ідентифікації регіону й знаходження спільних для неї критеріїв, під регіоном у найширшому розумінні слід вважати певну територію, що є однорідною. Така територія обов'язково характеризується наявністю внутрішніх зв'язків (економічних, екологічних, соціальних та інших), і ці зв'язки є більш міцними й тісними, ніж зв'язки даної території з іншими територіями чи державою в цілому. Визначаючи територіальну складову поняття „регіон” як домінуючу, важко на практиці визначити межі території, в яких вона є однорідною й цілісною, а тому може вважатися регіоном.

Далеко не завжди регіон виступає як територіальна одиниця держави. Вихідними у пізнанні суті регіону як соціально-економічної категорії є географічні ознаки. В рамках географічного трактування регіон визначається як район, велика ділянка суші, частина земної поверхні зі спеціальними фізико-географічними параметрами, географічна одиниця, що визначається географічними межами.

Більш точно здійснити ідентифікацію регіону можна, об'єднавши його просторову сутність з іншими характеристиками: природно-економічною (або природничою), економіко-географічною, історико-етнографічною, соціальною та економічною передусім.

Економічне трактування розуміє під регіоном частину території, де існує система зв'язку між господарськими суб'єктами, підсистему всього соціально-економічного комплексу країни, складний територіально-економічний комплекс зі всією структурою зв'язків із зовнішнім та внутрішнім середовищем [5].

Соціально-політичне трактування регіону визначає регіон в ролі соціально-територіальної цілісності, тобто сукупності соціальних, економічних, політичних факторів розвитку території. Сюди входить цілий набір характеристик, зокрема такі, як: етнічний склад населення, трудові ресурси, соціальна інфраструктура, соціально-психологічний клімат, політичні аспекти розвитку регіону, культурні фактори та ін.

Узагальнюючу, інтегральну характеристику регіону дає величина і структура його соціально-економічного потенціалу. До його складу входять природно-ресурсний, демографічний, науково-технічний, інформаційний, виробничий, рекреаційний, соціальний та культурний потенціали.

Соціально-економічна сутність регіону визначає регіон як територію, що є самостійною територіальною системою, з притаманними тільки їй виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ та послуг.

Відповідно до основних положень регіональної політики в Україні затверджених Президентом, а саме розпорядження „Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України”, «регіон» – частина території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природногеографічних, економічних та інших ознак. Регіон може збігатися з кордоном адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати території кількох таких одиниць» [4].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що регіон відрізняється від інших регіонів сукупністю природничих, історично сформованих, відносно стійких економічних, соціальних, національних особливостей. Характерною ознакою регіону є його цілісність, де поєднуються природні ресурси, матеріальні багатства та соціальні умови для життя людей.

Виходячи з цього, нами пропонується наступне формулювання поняття «сільський регіон» - це історично сформована частина території країни, поза кордонами міст і суто промислових об'єктів, що є самостійною територіальною підсистемою економічного комплексу країни, з притаманним тільки їй виробництвом, розподілом, обміном і споживанням матеріальних благ та послуг.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з точки зору практики (формулювання у наукових дослідженнях, законотворча діяльність, нормативно-правова документація і т.д.) поки що дозволяється варіативність формулювань, що дає змогу кожному досліднику обирати найбільш прийнятні формулювання. Проведений аналіз наявних визначень і сутнісних ознак поняття «сільський регіон» та суміжних з ним термінів, понять, концептів дозволяє стверджувати, що це поняття має найбільший термінологічний потенціал щодо опису такого складного, поліфункціонального суспільного феномену як сільський регіон.

Література

1. Словник з регіональної політики [Електронний ресурс] // Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень ЄвроРегіо Україна. – Режим доступу: <http://www.eru.org.ua>.
2. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П.Т. Саблук // Вісник аграрної науки. – 2006. – № 5. – С. 21-23.
3. Закон України „Про стимулювання розвитку регіонів” від 08 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Розпорядження Президента України „Про комісію з розробки Концепції державної регіональної політики України” від 30 верес. 1999 р. № 241/99-рп [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України: Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
6. Алексеев А.И. Кризис урбанизации и сельская местность в России / А.И. Алексеев, Н.В. Зубаревич // Миграция и урбанизация в СНГ и Балтии в 1990-е гг. [Под ред. Ж.А. Зайончковской]. – М., 1999. – С. 83-94.
7. Баутин В.М. Устойчивое развитие сельских территорий: сущность, термины и понятия / В.М. Баутин, В.В. Козлов // <http://agromagazine.msau.ru>
8. Беленький В.Р. Сельские поселки в единой системе расселения / В.Р. Беленький, Л.А. Кранц. – М. : Знание, 1975. – 64 с.
9. Географический энциклопедический словарь. Понятие и термины. / [Гл. ред. А.Ф. Трешников]. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – 432 с.
10. Гринюк Т.А. Географія сільської місцевості Київської області : навчально-методичний посібник / Т.А. Гринюк, В.В. Загородній. – К. : ВДПУ ім. Драгоманова, 1996. – 130с.
11. Дергачев В.А. Геополитический словарь-справочник / В.А. Дергачев. – К. : КНТ, 2009. – 592 с.
12. Ковалев С.А. Избранные труды / С.А. Ковалев. – Смоленск: Ойкумена, 2003. – 438 с.
13. Моськин Р.В. Территориальная организация сельской местности Центральной России: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. геогр. наук : спец. 25.00.24. «экономическая, социальная и политическая география» / Р.В. Моськин. – М., 2006. – 24 с.

14. Народонаселение. Энциклопедический словарь / [Гл. ред. Г.Г. Меликьян]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1994. – 640 с.
15. Олійник Я.Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу : навч. посібник / Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К. : ВГЛ Обрії, 2003. – 128 с.
16. Орлатий М.К. Соціальна сфера села: теорія, методологія та проблеми розвитку / М.К. Орлатий. – К. : Ін-т аграрної економіки УААН, 1997. – 230 с.
17. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.
18. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління: монографія / О.І. Павлов. – Одеса: Астропринт, 2006. – 360 с.
19. Прокопа І.В. Виробнича сфера села і сільське життєве середовище / І.В. Прокопа, Д.О. Мотруніч, Л.О.Шепотько. – К. : Інститут економіки НАН України, 2001.– 119 с.
20. Сажнев М.Л. Функціональний взаєморозвиток сільських та міських місцевостей Мелітопольського суспільно-географічного регіону (методика та аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / М.Л. Сажнев. – Київ, 2002. – 21 с.
21. Тарасова Ю.В. Поняття сільської місцевості та її функції як суспільно-географічної категорії / Ю.В. Тарасова // Географія і сучасність : зб. наук. пр. Націон. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – К. : вид-во Націон. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2003. – Вип.9 – С. 135-143.
22. Шепотько Л.О. Сільський сектор України на рубежі тисячоліть. Том 1 / Л.О. Шепотько, І.В. Прокопа, С.О. Гудзинський. – К. : Інститут економіки НАН України, 2000. – 396 с.
23. Land use, Value, and Management: Measuring Interactions Between Urban Population and Agricultural Production. – <http://www.ers.usda.gov/briefing/Rurality/>
24. Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory: Second report on economic and social cohesion (adopted by the European Commission on 31 January 2001). – http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/.

References

1. *Slovník z regionální politiky* [Dictionary with regional policy], Instytut regionalnykh ta yevrointehracyiynkh doslidzhen YevroRehio Ukraine, available at: <http://eru.org.ua>.
2. Sabluk, P.T. (2006), "Rural Development - the key to revival of agrarian Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 5, pp. 21-23.
3. Zakon Ukrainy „Pro stymulivannia rozvytku rehioniv”, vid 08 veresnia 2005 r., № 2850-IV, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Rozporiadzhennia Prezydenta Ukrainy „Pro komisiuu z rozrobky Konceptsii derzhavnoi rehionalnoi polityky Ukrainy”, vid 30 veres. 1999 r. № 241/99-rp, available at: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Alaiev, Ye.B. (1983), *Sotsialno-ekonomicheskaya geografija: poniatyino-terminologicheskii slovar* [Socio-economic geography: conceptual and terminological dictionary], Mysl, Moskov, Russia, 350 p.
6. Alekseev, A.I. and Zubarevich, N.V.(1999), "The crisis of urban and rural areas in Russia", *Migratsiya i urbanizatsiya v SNG i Baltii v 1990-ye gg.*, pp. 83-94.
7. Bautin, V.M. and Kozlov, V.V. "Sustainable development of rural areas: the nature, terms and concepts", available at: <http://agromagazine.msau.ru>
8. Belenkiy, V.R. and Krants, L.A. (1975), *Selskie poselki v edinoi sisteme rasseleniya* [Rural settlements in a single settlement system], Znanie, Moskov, Russia, 64 p.
9. Treshnikov, A.F. (Editor) (1988), *Geograficheskii entsiklopedicheskii slovar. Ponyatiye i terminy* [Geographic Collegiate Dictionary. The concept and terminology], Sovetskaya yentsiklopediia, Moskov, Russia, 432 p.
10. Hryniuk, T.A. and Zahorodnii, V.V. (1996), *Heohrafiia silskoi mistsevesti Kyivskoi oblasti* [Rural Location Kiev region], VDPU im. Dragomanova, Kyiv, Ukraine, 130 p.
11. Dergachev, V.A. (2009), *Geopoliticheskii slovar-spravochnik* [Geopolitical Dictionary Directory], KNT, Kyiv, Ukraine, 592 p.
12. Kovalev, S.A. (2003), *Izbrannye trudy* [The best works], Oykumena, Smolensk, Russia, 438 p.
13. Moskin, R.V. (2006), "The territorial organization of the countryside in Central Russia", Thesis abstract of PhD degree. geogr. sciences: 25.00.24. "Economic, social and political geography", Moskov, Russia, 24 p.
14. Melikyan, G.G. (Editor) (1994), *Narodonaselenie. Jentsiklopedicheskii slovar* [Population. encyclopedic Dictionary], Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya, Moskov, Russia, 640 p.
15. Oliinyk, Ya.B. and Stepanenko, A.V. (2003), *Sotsialnyi rozvytok sela i terytorii silskoho typu* [Social development of village and rural-type areas], textbook, VGL Obrii, Kyiv, Ukraine, 128 p.
16. Orlatyi, M.K. (1997), *Socialna sfera sela: teoriia, metodolohiia ta problemy rozvytku* [Social sphere of villages: theory, methodology and problems of development], In-t agrarnoi ekonomiky UAAN, Kyiv, Ukraine, 230 p.
17. The official site of the Ministry of Agrarian Policy of Ukraine, available at: <http://minagro.gov.ua>.
18. Pavlov, O.I. (2006), *Silski terytorii Ukrainy: istorychna transformaciia paradygmy upravlinnia* [Rural areas in Ukraine: historical transformation paradigm], monograph, Astroprint, Odessa, Ukraine, 360 p.
19. Prokopa, I.V., Motrunich, D.O. and Shepotko, L.O. (2001), *Vyrobnycha sfera sela i silske zhyttieve seredovysshhe* [The industrial sector of the village and rural living environment], Instytut ekonomiky HAH Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 119 p.
20. Sazhniev, M.L. (2002), "The functional development of rural and urban areas Melitopol socio-geographic region (methodology and analysis)", Thesis abstract of PhD degree. geogr. sciences: 11.00.02 "Economic and Social Geography", Kyiv, Ukraine, 21 p.

21. Tarasova, Yu.V. (2003), "The concept countryside and its function as a socio-geographical category", *Heohrafiia i suchasnist' : zb. nauk. pr. Natsion. ped. un-tu im. M. P. Drahomanova*, no.9, pp. 135-143.
22. Shepotko, L.O. and Prokopa, S.O. (2000), *Sil'skyi sektor Ukrainy na rubezhi tysiacholit. Tom 1* [Rural sector of Ukraine at the turn of the millennium. Volume 1], Instytut ekonomiky NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 396 p.
23. Land use, Value, and Management: Measuring Interactions Between Urban Population and Agricultural Production, available at: <http://ers.usda.gov/briefing/Rurality/>
24. Unity, solidarity, diversity for Europe, its people and its territory: Second report on economic and social cohesion (adopted by the European Commission on 31 January 2001). available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/.

УДК 581.524.12

**Пархомець М.К.,
д.е.н., професор кафедри обліку і правового забезпечення АПВ
Соловей І.С.,
здобувач
Тернопільський національний економічний університет**

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

**Parkhomets M.K.,
dr.sc.(econ.), professor of accounting and
legal maintenance department of AIP
Solovei I.S.,
candidate for a degree
Ternopil National Economic University**

METHODICAL PRINCIPLES AND INDEXES OF COMPETITIVENESS ESTIMATION OF GRAIN GROWING INDUSTRY OF THE REGION

Постановка проблеми. Галузь зернового господарства включає виробництво зернових колосових культур, кукурудзи на зерно, гречки, проса та інших зернових культур. Частка виручки від продажу зернових культур сільськогосподарськими підприємствами в середньому за 2010–2013 рр. у товарній продукції рослинництва становила 53,2 %. Це свідчить про вагомую роль і важливе значення галузі зернового господарства для розвитку економіки АПК досліджуваного регіону та забезпечення його продовольством.

Зазначимо, що економічна ефективність виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області має значну диференціацію, а в багатьох господарствах ця галузь є збитковою. Тому підвищення рівня конкурентоспроможності галузі зернового господарства у підприємствах як досліджуваного регіону, так і в Україні загалом є надзвичайно актуальною проблемою. Водночас практика зумовлює необхідність постійного моніторингу рівня конкурентоспроможності зернового господарства регіону, що обумовлює потребу застосування надійної і зручної методики та показників для його визначення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методичні аспекти, а також показники оцінки рівня конкурентоспроможності продукції, окремих галузей та аграрних підприємств загалом висвітлені у працях вітчизняних вчених В. Амбросова, М. Канінського, С. Кваші, О. Олійника, В. Шияна та багатьох інших науковців [1-14]. Водночас в умовах кризи економіки АПК наукові дослідження вимагають комплексної оцінки конкурентоспроможності галузей сільського господарства за регіонами України.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування конкретних методичних засад і показників оцінки конкурентоспроможності галузі зернового господарства Тернопільської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень конкурентоспроможності ринку зерна залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема: урожайності та собівартості зерна у галузі, державної підтримки, впливу глобалізаційних процесів світової економіки, процесу подальшого реформування тощо.

В економічній літературі висвітлено різні підходи до трактування поняття конкурентоспроможності, впливу на неї багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів і різні методики та показники для її оцінки. Загалом їх нараховують понад 100, які передбачають обчислення понад 300 показників.

За даними літературних джерел [1; 4; 5; 11; 14] під оцінкою (рівнем) конкурентоспроможності розуміють процес ідентифікації стану економічної системи за критеріями (показниками) конкурентоспроможності та віднесення її до певного типу, групи або статусу у сферах національної економічної взаємодії.

За словами М.Й. Маліка та О.А. Нужної, конкурентоспроможність регіонального ринку виступає як узагальнююча оцінка його конкурентних переваг з питань фінансування ресурсного потенціалу, якості задоволення споживчого попиту та досягнутої завдяки цьому ефективності функціонування господарчої системи

Конкурентоспроможність сільськогосподарського підприємства, як твердять ряд науковців [1; 2; 3; 4; 6; 8; 9; 11; 12; 14] і ми погоджуємось з ними, тісно і нерозривно пов'язана із конкурентоспроможністю галузі. Кожне підприємство функціонує на основі розвитку і діяльності декількох галузей рослинництва (зернове господарство і технічні культури) і тваринництва (молочно-м'ясне скотарство, свинарство тощо). При цьому високого рівня конкурентоспроможності виробництва певного виду продукції, як свідчить практика, досягають ті аграрні підприємства, які спеціалізуються за галузевим принципом. Це свідчить про те, що спеціалізація та концентрація виробництва є вагомим фактором зростання конкурентоспроможності конкретних сільськогосподарських галузей.

Рівень конкурентоспроможності галузі, як твердить І.Яців, визначається результатами функціонування конкретних підприємств, які повинні виробляти конкурентоспроможну продукцію, реалізувати інвестиційні проекти, що свідчить про центральне місце в ієрархії термінів конкурентоспроможності поняття «конкурентоспроможність підприємства» [14, с.76].

Зазначимо, що аграрна продукція, підприємство, галузь економіки сільського господарства району, регіону та країни загалом є об'єктами дослідження конкурентоспроможності. Між цими категоріями діє певний причинно-наслідковий зв'язок, особливість якого проявляється через вплив конкурентоспроможності об'єкта нижнього рівня на результат об'єкта ієрархічного вищого рівня. При цьому підприємство виступає основним носієм конкурентоспроможності певної галузі, саме на рівні підприємства формуються інвестиційні проекти, приймаються управлінські відповідні рішення щодо створення належних умов для запровадження інноваційних засад розвитку конкурентоспроможності конкретної галузі.

Необхідно розуміти, що саме поняття конкурентоспроможності є відносним, тому розглядати її рівень на прикладі ринку зерна регіону можна лише за допомогою оцінки його учасників та порівнянням з лідерами ринку.

За таких умов складність оцінки конкурентоспроможності кожного підприємства ринку зерна регіону полягає в тому, що вони є відкритою реактивною системою, які здійснюють активний обмін інформацією із зовнішнім середовищем: генерує та поставляє власну інформацію як у внутрішнє, так і зовнішнє середовище, а також сприймає та реагує на зовнішню інформацію.

Ми погоджуємось із думкою декількох вчених [6, с. 40; 7, с. 221], що в сучасній економічній літературі відсутня загальноприйнята методика визначення та оцінки конкурентоспроможності підприємства, окремих його галузей.

Проведений нами детальний аналіз наукової літератури щодо теоретико-методологічних засад оцінки конкурентоспроможності, в тому числі ринку зерна, дає підстави для їх класифікації на дві основні групи:

- аналітична (рейтингова оцінка, розрахунку ринкової частини, норми споживчої вартості, на основі положень теорії ефективної конкуренції);
- графічна.

Науковці ХНАУ, зокрема: О.В. Олійник, В.Й. Шиян, В.В. Олійник доповнюють аналітичну групу методів такими: метод суми місць за групами показників; методи, засновані на аналізі порівняльних переваг; метод бенчмаркінгу; метод, заснований на теорії якості товару; комплексні методи (інтегральний) тощо [8, с.22].

В.А. Сідун, Ю.В. Пономарьова до основних методів визначення рівня конкурентоспроможності відносять метод різниць, метод рангів, метод балів і метод еталону [11, с. 416].

В.Д. Немцов та Л.С. Довгань вважають, що рівень конкурентоспроможності варто визначати за допомогою наступних методів: метод, заснований на теорії ефективної конкуренції; оцінка за показниками якості (конкурентоспроможності) продукції; методи, засновані на теорії конкурентної переваги; метод бенчмаркінгу [7, с. 222].

Вважаємо, що для визначення рівня конкурентоспроможності ринку зерна запропонований метод не є доречним, оскільки передбачає порівняння між двома підприємствами, а учасниками регіонального ринку є набагато більша кількість аграрних підприємств.

Більш об'єктивним методом, на нашу думку, є визначення бальної оцінки або рейтингу сільськогосподарських підприємств за системою показників, враховуючи значущість кожної групи та сумарне значення балів загалом.

Визначення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств ринку зерна на підставі рейтингу базується на таких засадах:

- 1) вибір об'єктивних виробничо-фінансових показників підприємств та формування з них системи оцінювання рівня їх діяльності;
- 2) визначення порівняльної шкали (наприклад, від 1 до 10) та встановлення рівня впливу окремим групам показників;
- 3) обчислення інтегрального показника – рейтингової оцінки стану діяльності сільськогосподарських підприємств ринку зерна;
- 4) проведення ранжування підприємств – учасників ринку зерна – за величиною рейтингу та визначення місця кожного із них в межах регіонального ринку.

У загальному формула визначення балу чи рейтингової оцінки має наступний вигляд:

$$B_{obj} = \sum B_{kj} \alpha_k \Rightarrow \max, \quad (1)$$

де B_{kj} – величина бальної (рейтингової) оцінки k -ої групи показників j -го сільськогосподарського підприємства; α_k – коефіцієнт значущості показників k -ої групи. Значення \max означає, що чим значення B_{obj} більше, тим рівень конкурентоспроможності є вищим.

Деякі науковці розділяють цей метод на метод рангів і балів [6, с. 41]. За їхніми твердженнями, метод рангів дозволяє виявити сильні і слабкі сторони сільськогосподарського підприємства, яких конкурентів воно випереджає, а кому – навпаки. Сумування місць або рангів за всіма показниками дозволяє виявити найбільш конкурентоспроможне підприємство за критерієм мінімуму набраних балів ранжування. Цей метод за своїм змістом нагадує метод суми місць за групами показників.

Сутність методу балів полягає у визначенні загальної кількісної оцінки позиції підприємства в конкурентній боротьбі та порівнянні балу конкретного підприємства із найкращим у досліджуваній сукупності ринку. Формулу для визначення балу пропонуємо відобразити наступним чином:

$$B_{kj} = \frac{I_{kj}}{I_{k \max}} B_{\max}, \quad (2)$$

де B_{kj} – величина бальної оцінки k -ої групи показників j -го сільськогосподарського підприємства; I_{kj} – фактичне значення k -ої групи показників j -го сільськогосподарського підприємства; $I_{k \max}$ – найкраще значення k -ої групи показників j -го сільськогосподарського підприємства; B_{\max} – максимальний визначений бал оцінювання окремого показника.

Загальна бальна оцінка конкурентоспроможності підприємств на ринку визначається за формулою (1).

Алгоритм розрахунку та послідовність дій при цьому співпадає із раніше розглянутими методами балів чи рангів. Водночас після визначення кожного балу загальна рейтингова оцінка рівня конкурентоспроможності визначається за такою формулою:

$$R_j = \sqrt{(1 - B_{1j})^2 + (1 - B_{2j})^2 + \dots + (1 - B_{kj})^2}. \quad (3)$$

Вищезгадані методи дозволяють об'єктивно поєднувати виробничі та фінансові показники діяльності сільськогосподарських підприємств ринку зерна та адекватно оцінювати рівень конкурентоспроможності між його учасниками у динаміці.

За вказаним методичним підходом, ринкова частка підприємства – це питома вага його бізнес-операцій в загальному обсязі операцій на даному ринку. Оцінювання рівня конкурентоспроможності за показником ринкової частки сільськогосподарського підприємства супроводжується виділенням певних стандартних положень та віднесенням підприємства до класу аутсайдерів, середняків, лідерів.

Розмір частки підприємства деякі науковці [13, с. 160] пропонують визначати за формулою

$$CP_i = \frac{Q_i}{\sum_{i=1}^n Q_i} = \frac{Q_i P_i}{\sum_{i=1}^n Q_i P_i} = \frac{V_i}{\sum_{i=1}^n V_i} \Rightarrow \max, \quad (4)$$

де CP_i – ринкова частка сільськогосподарського підприємства; Q_i – кількість продукції, реалізованої підприємством; P_i – ціна продукції, реалізованої підприємством; V_i – обсяг реалізації підприємством; n – кількість підприємств на ринку; i – інтеграційний коефіцієнт визначення конкурентного підприємства на ринку.

Цей метод базується на теорії конкурентних переваг, автором якої є американський економіст М. Портер [7, с. 449].

Враховуючи, що така якісна ознака як ціна (P_i) в агрегатному значенні валового виробництва сільськогосподарської продукції – $Q_i P_i$ – не є сталою на ринку зерна і може значною мірою відрізнятись серед підприємств-учасників ринку, алгоритм розрахунку рівня конкурентоспроможності за методом визначення ринкової частки повинен бути наступним:

$$\frac{CP^s}{CP_i^k} = Z \Rightarrow \begin{cases} <1; \\ = 1; \\ >1; \end{cases} \quad i = 1, n, \quad (5)$$

де CP^s – ринкова частка власного підприємства; CP_i^k – ринкова частка найбільш пріоритетного підприємства-конкурента; Z – результат співвідношення CP^s та CP_i^k ; n – кількість підприємств на ринку.

Затосування цього методу для визначення рівня конкурентоспроможності на ринку зерна має ряд недоліків та переваг.

До недоліків слід, на нашу думку, віднести наступне:

- сільськогосподарські підприємства мають різні обсяги, структуру виробництва та канали реалізації продукції, що ставить їх в різні конкурентні умови;
- здійснення виробництва продукції на землі, що є обмеженим ресурсом, ускладнює можливості для сільськогосподарських підприємств розширювати його екстенсивним способом і відповідно збільшувати свою частку на ринку, як це можуть робити підприємства промисловості.

До переваг оцінки конкурентоспроможності за цим методом належить те, що сільськогосподарські підприємства працюють з унікальним, хоча й обмеженим за обсягом, виробничим ресурсом – землею – який дозволяє отримувати ренту від її використання.

Загалом цей метод можна вважати не основним і не ключовим в оцінці конкурентоспроможності ринку зерна регіону.

Враховуючи, що продукцію характеризують як за кількісними, так і якісними критеріями, а кінцевим вираженням є ціна, то науковці ХНАУ пропонують оцінювати рівень конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на окремому сегменті ринку за допомогою індексу конкурентоспроможності [8, с. 31]:

$$I_K = \frac{C_B}{C_P}, \quad (6)$$

де C_B – індивідуальна ціна виробництва (фактори впливу: потенційна конкурентоспроможності на стадії виробництва; ефективність технології; якість продукції; рівень витрат на збут), грн/ц; C_P – фактична ціна реалізації (фактору впливу: ефективність маркетингової діяльності; рівень конкуренції; якість продукції; державне регулювання цін і підтримка попиту), грн/ц.

В наукових дослідженнях використовують метод оцінки конкурентоспроможності на основі положень *теорії ефективної конкуренції*, який базується на ресурсній парадигмі конкурентного успіху та передбачає оцінку ефективності використання матеріальних, фінансових, інтелектуальних та управлінських ресурсів підприємства, їх поділяють на певні групи з відповідними показниками та коефіцієнтами вагомості. Цей метод більш широко охоплює ресурсні джерела формування конкурентоспроможності, проте, як і попередні методи, він ґрунтується виключно на суб'єктивній (бальній) оцінці ресурсних джерел, що також знижує об'єктивність оцінювання.

Зазначимо, що одним із сучасних методів визначення конкурентоспроможності підприємства є *метод бенчмаркінгу*, ціль якого полягає у встановленні успішності підприємництва. Оцінка рівня конкурентоспроможності за цим методом загалом передбачає вивчення таких критеріїв: частка підприємства на ринку; якість продукції; ціна продукції; технологія виробництва; собівартість продукції; рентабельність продукції; рівень продуктивності праці; обсяг і канали реалізації; співвідношення цін; репутація підприємства.

Аналіз наведених методів оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства вказує на наявність розбіжностей не тільки методологічного характеру, а й підходу до формування переліку показників. Для прикладу, у деяких методах для оцінки конкурентоспроможності пропонується використання одного показника (метод ринкової частки), в інших – двох або більше показників. Однак більшість з них заснована на порівнянні досліджуваного підприємства з відповідною базою (лідером).

На нашу думку, оцінювати конкурентоспроможність ринку зерна, обмежуючись аналізом конкретного підприємства є недоцільним, оскільки її рівень може бути визначений тільки зіставленням декількох аналогічних об'єктів, а це означає його визначення в умовах конкретного ринку або сектора (сегмента) ринку.

Для сільськогосподарських підприємств, що є учасниками регіонального ринку зерна, пропонуємо проводити оцінку рівня конкурентоспроможності за наступними методами, які включають низку системних показників:

1. За часткою ринку зерна:

- обсяг реалізованого зерна, ц;
- дохід (виручка) від реалізації зерна, тис. грн.;
- ціна реалізації зерна, грн. за 1 ц.

2. За бенчмаркінгом:

- ринкова частка підприємства;
- фондвіддача;
- рентабельність реалізації зерна;
- продуктивність праці;
- частка підприємства у виручці від реалізації зерна;
- ціновий сегмент на ринку зерна.

3. За теорією ефективної конкуренції:

- ефективність виробництва зерна (співвідношення виробничої собівартості до виручки від реалізації; співвідношення адміністративних витрат і собівартості; співвідношення витрат на збут і собівартості; фондвіддача; рентабельність виробництва зерна; рентабельність активів);
- фінансовий стан підприємства (коефіцієнти: загальної ліквідності; миттєвої ліквідності; фінансової стійкості; незалежності; маневреності власних коштів; автономії; фінансового лівериджу);
- ділова активність підприємства (продуктивність праці; коефіцієнти: оборотності кредиторської заборгованості, оборотності активів, оборотності оборотних активів, оборотності власного капіталу, ділової активності; індекс росту ділової активності).

Додатково пропонуємо розглядати рівень конкурентоспроможності на трьох рівнях:

- оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринку зерна.
- оцінка конкурентоспроможності зерна на ринку сільськогосподарської продукції регіону.
- оцінка конкурентоспроможності ринку зерна регіону в межах загальнодержавного.

Пропонуємо здійснювати постійний моніторинг рівня конкурентоспроможності галузі зернового господарства на мікро-, мезо- і макрорівнях за допомогою коефіцієнта дохідності. Він визначається відношенням доходу, отриманого від реалізації певного виду зерна до повних витрат, пов'язаних із його виробництвом і збутом, тобто характеризує скільки отримано доходу на 1 грн. витрат. Якщо коефіцієнт дохідності менший 1,0 пункту, то це свідчить про збитковість галузі, збільшення коефіцієнта дохідності понад 1,0 пункт вказує на зростання рівня конкурентоспроможності.

Запропонований такий методичний підхід оцінки конкурентоспроможності є зручним, доступним і результативним, базується на статистичній інформації (ф. № 50 с/г) усіх ієрархічних рівнів функціонування галузей сільського господарства. При цьому обсяг повних витрат і доходу на виробництво 1 ц зерна є узагальнюючий показник, базується на системі показників і залежить від комплексу внутрішніх і зовнішніх факторів, що свідчить про значну вагомість і значущість даного методу оцінки рівня конкурентоспроможності галузі. За цим методом оцінки рівня конкурентоспроможності учасників ринку зерна та інших галузей розподіляють на чотири групи: I група – збиткова, коефіцієнт дохідності менше 1,0; II – низький рівень, коефіцієнт дохідності знаходиться у межах 1,01 – 1,10; III – середній – коефіцієнт дохідності становить 1,11 – 1,25; IV – високий – з коефіцієнтом дохідності більше 1,25 пунктів.

Висновки з проведеного дослідження. Розглянуті та запропоновані методи і показники оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на регіональному ринку зерна забезпечують різнобічну та комплексну характеристику їх діяльності в залежності від обраної мети дослідження.

Враховуючи вагомість різних методичних підходів щодо оцінки конкурентоспроможності зернового господарства та інших галузей, вважаємо, що на мікро- і мезорівнях найзручнішими є ті методи, які дозволяють визначити чисельні показники на основі наявної статистичної звітності.

Література

1. Амбросов В.Я. Оцінка конкурентоспроможності агроформувань / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Вісник ХНАУ. – 2009. – №10. – С. 23-28.
2. Євчук Л.А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств : монографія / Л.А. Євчук. – Миколаїв : Вид-ць Прокопчук Т.Ю., 2010. – 340 с.
3. Канінський М.П. Підвищення конкурентоспроможності продукції овочівництва : монографія / М.П. Канінський. – К.: 2005. – 165 с.
4. Кваша С.М. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку / С.М. Кваша, Н.Е. Голомша // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 99-104.
5. Кириленко І.Г. Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 68-72.

6. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми : монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
7. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент / В.Д. Немцов, Л.С. Довгань. – К. : Ексоб, 2002. – 560 с.
8. Олійник О.В. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на ринку зерна : монографія / О.В. Олійник, В.Й. Шиян, В.В. Олійник. – Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2011. – 227 с.
9. Пархомець М.К. Конкурентоспроможність основних галузей сільського господарства за регіонами України: аналіз, проблеми і шляхи підвищення / М.К. Пархомець // Інноваційна економіка. – 2011. – № 5 [24]. – С. 93-106.
10. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика : монографія / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 256 с.
11. Пуцентейло П.Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика : монографія / П.Р. Пуцентейло. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка - ТНЕУ», 2011. – 420 с.
12. Сідун В.А. Економіка підприємства / В.А. Сідун, Ю.В. Пономарьова. – К. : ЦНЛ, 2003. – 436 с.
13. Шкарпет С.М. Діагностика та оцінка конкурентоспроможності підприємств / С.М. Шкарпет, С.В. Острияніна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 6. – С. 158-164.
14. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія / І.Б. Яців. – Львів: Український бестселер, 2013. – 427 с.

References

1. Ambrosov, V.Ia. and Marenych, T.H. (2009), "Competitiveness estimation of agrarian formation", *Visnyk KhNAU*, no. 10, pp. 23-28.
2. Ievchuk, L.A. (2010), *Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu silskohospodarskykh pidpriemstv* [Strategical management of agricultural enterprises competitiveness], monograph, Vyd-ts Prokopchuk T.Iu., Mykolaiv, Ukraine, 340 p.
3. Kaninskyi, M.P. (2005), *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti produktsii ovochivnytstva* [Competitiveness increase of vegetable growing production], monograph, Kyiv, Ukraine, 165 p.
4. Kvasha, S.M. and Holomsha, N.E. (2006), "Competitiveness of national agricultural production on the world agrarian market", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 99-104.
5. Kyrylenko, I.H. (2005), "Directions of increase of national agricultural production competitiveness", *Ekonomika APK*, no. 11, pp. 68-72.
6. Malik M.I. and Nuzhna O.A. (2007), *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpriemstv: metodolohiia i mekhanizmy* [Competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanism], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 270 p.
7. Niemtsov, V.D. and Dovhan, L.S. (2002), *Stratehichnyi menedzhment* [Strategical management], Eksob, Kyiv, Ukraine, 560 p.
8. Oliinyk, O.V., Shyian, V.I. and Oliinyk, V.V. (2011), *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti silskohospodarskykh pidpriemstv na rynku zerna* [Competitiveness increase of agricultural enterprises on grain market], monograph, KhNAU im. V.V. Dokuchaieva, Kharkiv, Ukraine, 227 p.
9. Parkhomets, M.K. (2011) "Competitiveness of the main agricultural branches across regions of Ukraine: analysis, problems and increase ways", *Innovatsiina ekonomika*, no. 5 [24], pp. 93-106.
10. Parkhomets, M.K. and Hudak, V.V. (2014), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, praktyka* [Organizational - economic mechanism of agricultural enterprises profitableness providing: theory, methods, practice], monograph, TNEU, Ternopil, Ukraine, 256 p.
11. Putsenteilo, P.R. (2011), *Konkurentospromozhnist miasnoho skotarstva Ukrainy: teoriia i praktyka* [Competitiveness of meat cattle breeding in Ukraine: theory and practice], monograph, VPTs «Ekonomichna dumka - TNEU», Ternopil, Ukraine, 420 p.
12. Sidun, V.A. and Ponomarova, Iu.V. (2003), *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of enterprise], TsNL, Kyiv, Ukraine, 436 p.
13. Shkarpet, S.M. and Ostriyanina, S.V. (2009), "Diagnostics and estimation of enterprises competitiveness", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 6, pp. 158-164.
14. Iatsiv, I.B. (2013), *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpriemstv* [Competitiveness of agricultural enterprises], monograph, Ukrainyskyi bestseler, Lviv, Ukraine, 427 p.

JEL : R580, R510, H720

Kotko N.M.,
cand.sc.(econ.), head of economy department
Agriculture Institute of Carpathian Region of NAAS

FACTORS FOR REALIZATION OF POTENTIAL OF PROGRAM PERFORMANCE BASED IMPACT ON DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION AND REFORMATION OF LOCAL GOVERNANCE

Котько Н.М.,
к.е.н, завідувач відділу економіки
Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН

ЧИННИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Formulation of the problem. During turning periods of social changes and transformations, as convincingly proved by international experience, extremely important role plays concentration of financial resources on priority directions of development, and execution of clearly defined targets [1]. Under these conditions, enormously growing a role of state finances and balanced application of instruments of program performance based approach in ensuring structural reconstruction of economy in accordance with risks and threats to national security.

Existing situation actualizes problem of realization of stimulating potential of budget's mechanism in general and, in particular, its part – program performance based approach. Balanced application of this instrument, provides the possibility of mobilization of resources and their aimed concentration on priority socially significant directions, allows also connection of intergovernmental coordination and synchronization of actions, with potential combination of territorial and branch aspects. Herewith, programs and projects at the local level are more flexible, and are able to provide positive economic effect faster [2].

Analysis of the latest research and publications. Research of wide spectrum of problem of the components of mechanism of program performance based impact on activation of processes of social-economic development on different hierarchic levels of territorial and sectoral governance, was performed by the following scientists: S.O. Bila, O.M. Borodina, V.V. Borshchevskyi, H.S. Bulavka, O.C. Vlasyk, Ya.Ya. Diachenko, I.V. Honcharenko, Ya.A. Zhalilo, I.O. Irtysheva, O.P. Kyrylenko, V.I. Kravchenko, I.O. Lunina, I.V. Prokopa, M.I. Stegney, D.M. Stechenko, L.D. Tulush, Yu.M. Khvesyk and others. In the context of adoption, during 2014-beginning of 2015, number legal acts (Law of Ukraine “On cooperation of local communities”, as of June 17, 2014 No. 1508-VII; Law of Ukraine “On grounds of state regional policies” as of February 5, 2015 No 156-VII; Law of Ukraine “On voluntary merge of territorial communities” as of February 5, 2015, No. 157-VIII; Law of Ukraine “On adoption of changes in Budget Code of Ukraine concerning reformation of interbudget relations” as of December 28, 2014, No. 79-VIII; Law of Ukraine “On adoption changes in Tax Code of Ukraine and some other laws of Ukraine concerning tax reform” as of December 28, 2014, No. 71-VIII), that regulate new foundations of functioning of mechanisms of budget policy on regional and local levels, qualitative modernization of instruments of program performance based approach is necessary. Setting topic was determined by necessity of development of scientific, methodological and methodical provision of realization of its stimulus on social-economic development of rural areas.

Emphasis of unresolved problem. Objective of publication: justify, based on principles and tasks of course on decentralization and reformation of local governance, key direction of systematic formation of institutional grounds for provision of growth of effectiveness of program performance based approach in activation of processes of social-economic development of rural areas.

Presentation of the main material of the research. Necessity for new model of development of the national economy is stipulated, on the one hand, by course and targeting of the processes of world development, that are characterized by establishment of newest security risks and threats, and increasing of existing, and on the other hand,- accumulation of destructive effect of internal factors, which critical level is close to the line of losing control over territorial integrity of the country.

Preservation and increase of geopolitical positions of our country in disturbing conditions of unstable situation in the world and opposition between trade and economic unions of countries, threats of escalation

of war conflict on the territory of Ukraine, requires analysis of the newest external and internal factors, whose impact define necessity of system modernization of national model of economy. Factors, that define its character and focus, in general, will be [3; 4; 5]:

- exhaustion of national competitive advantages on raw material markets of metallurgy and chemical industries; aggravation of world competition for investment resources; size increase of the developing markets;
- expansion of practice for transferring of ecology dangerous productions and growth of land exhausting crops to Third World Countries;
- aggravation of competition between countries – economic leaders in segments of high-tech and resource- and energy- saving production;
- increase of potential of new quality of threats for food and energy security, caused by uncertainty of Russian politic on energy market and war actions.

Success of setting up national competitive models of commerce and economy will be defined by size and depth of mobilization of internal resources of the state, which, in its turn, is possible only in case of attraction into commercial usage of regional and local resource potential of development. Efficiency of realization of the latter requires settling the problem of expansion economic powers of the regions and ensuring development of role of local authorities and communities in resolution of social-economic development problems.

Thereby, formation of necessary conditions for providing increase of efficiency of program-aimed approach, as activity stimulating factor for social-economic development of rural areas, we explore through analyze of impact of factors, that defined financial and economical capacity of local authorities and village communities and potential for attraction of new income sources for local budgets.

Since bases of social and economic development of villages are formed on regional and local levels, competitiveness of industries in agricultural sector, economical potential and investment attraction of rural areas, welfare and safe environment for population, “problematic of provision of economic growth on communities level becomes more important for current state in Ukraine, and gets into agenda of new regional politics and internal state politics [6]”. Its practical realization expected to be made in the followings directions [7]: expansion of economical authorities of local self-government in management of communal properties, administration of natural resources; expansion of authorities of local self-government in regulation of local tax rates and charges; fixing portion of income from corporate profit taxes in local budgets; restoration of practices of creation of special tax regime territories; establishing of Fund of regional development as separate financial entity, launch of activities of local funds of regional development and communal banks; - simplification of conditions for local loans; acceleration of reformation of territorial authorities system organization and administrative-territorial system, based on European approaches, development of mechanisms of cooperation of regions and communities; adoption of strategic principles of territories development; expansion of rights of regions concerning cross-border cooperation and activities within euro regions.

Thereby, key tasks of reform of territories administration on regional and local levels are elimination of dualism of state governance and local self-governance and providing of balance in the system “authorities – resources – responsibilities”. One of the most difficult problems of its practical realization, in our opinion, will be finding of permissible line of compromise between economic independence of regions and claims of regional authorities and business elites on new format of monopolization of authorities.

Despite the fact that during entire period of development of state independence of Ukraine, development of rural areas was declared as one of key priorities of domestic economic policy, practical implementation of most of its actions did not provide expected results. On perspective and dynamic of resolving of accumulated social-economic, commerce and infrastructural problems of development of rural areas, substantive impact will cause necessity of reorientation of national economic system on functioning in mode, which is typical for war conditions, which requires mobilization of all components of its resource potential on satisfaction of army needs, provision at least critically necessary minimum of social conditions for large number of locally-transferred people, restoration and development of infrastructure that was destroyed during escalated war actions in eastern regions.

Without consistent and reasonable economical and agricultural state politics, rural areas will become more and more vulnerable concerning high probability of increased impact of destructive processes. So, in particular, fact, that agricultural production, is, in fact, single domestic branch, which in the last years shows positive growth, i.e. key locomotive of support for Ukrainian economic stability [8; 9, p. 280], will objectively cause necessity of total (financial-economical, informational, administrative, lobbyist) support of actions, directed on strengthening of its export-oriented segment, as well as, taking into consideration war opposition in the eastern regions,- structuration, in accordance with provision of food and raw material needs of the army. In case of absence of tangible positive externalities of dynamic on increase of agricultural production volume on social-economic development of rural areas, with high probability will become strengthening of their multifunction and social-demographical and infrastructural degradation.

Performance in achievement of social-economic progress of rural areas, in particular in context of efficiency of program approach, is conditioned, on the one hand, by presence in the local self-government

authorities institutional levers, that could ensure their impact on politics of local economic development, and, on the other hand, - level of resources sufficiency and their effective use on provision of community life. Now it is stated that over 90% of village councils neither from HR perspective, nor infrastructure, nor financially are unable to execute functions that are given to basic level of self-government [9, p. 206-209]. In such conditions there are grounds to affirm that efficiency of the Concept concerning reforming of local self-government and territorial organization of authority [10] adopted by the government, in part, which defines transfer to the base level levers of program performance based impact on provision activation of village development, will be defined by system of regulatory implementation of mechanisms of its realization.

Should practical realization of administrative-territorial reform becomes only by double or tripling number of villages within village council, without simultaneous provision of notable positive effects (or at least signs of better changes) in resolution of critically important issues of villagers in spheres of life and life arrangements, it would, with high probability, increase confrontation between communities with different level of budget-forming structure presence on their territory in matters of transportation, medical care, trade, pre-school and school education.

In addition to problematic of necessary resource support (taking into account critical condition of tax base and its sources), creation of necessary material, financial and organizational conditions for providing execution by local self-government authorities delegated functions will be significantly limited by non formation of integrated system of state social standards in education, medical care and culture, standards of social services and their financial-economic justification. Absence of financial-economic component of above mentioned standards will stipulate definition and direction of transfers amounts from the state budget to local budget in so called "manual mode", i.e. continuation of existing practice. In addition to development and implementation on the state level unified standards of public and social services provision, we consider it appropriate to implement separate regulatory indexes, which will take into account social-economic features of zonal depression of rural areas.

Efficiency and performance of program performance based impact on activation of social-economic development of rural areas are mainly defined by financial potential of local self-government authorities, presence in local communities of real levers on local development and attraction to such development different categories of villagers. We have analyzed the abovementioned aspects by problematic sections, which are generalized in scheme 1.

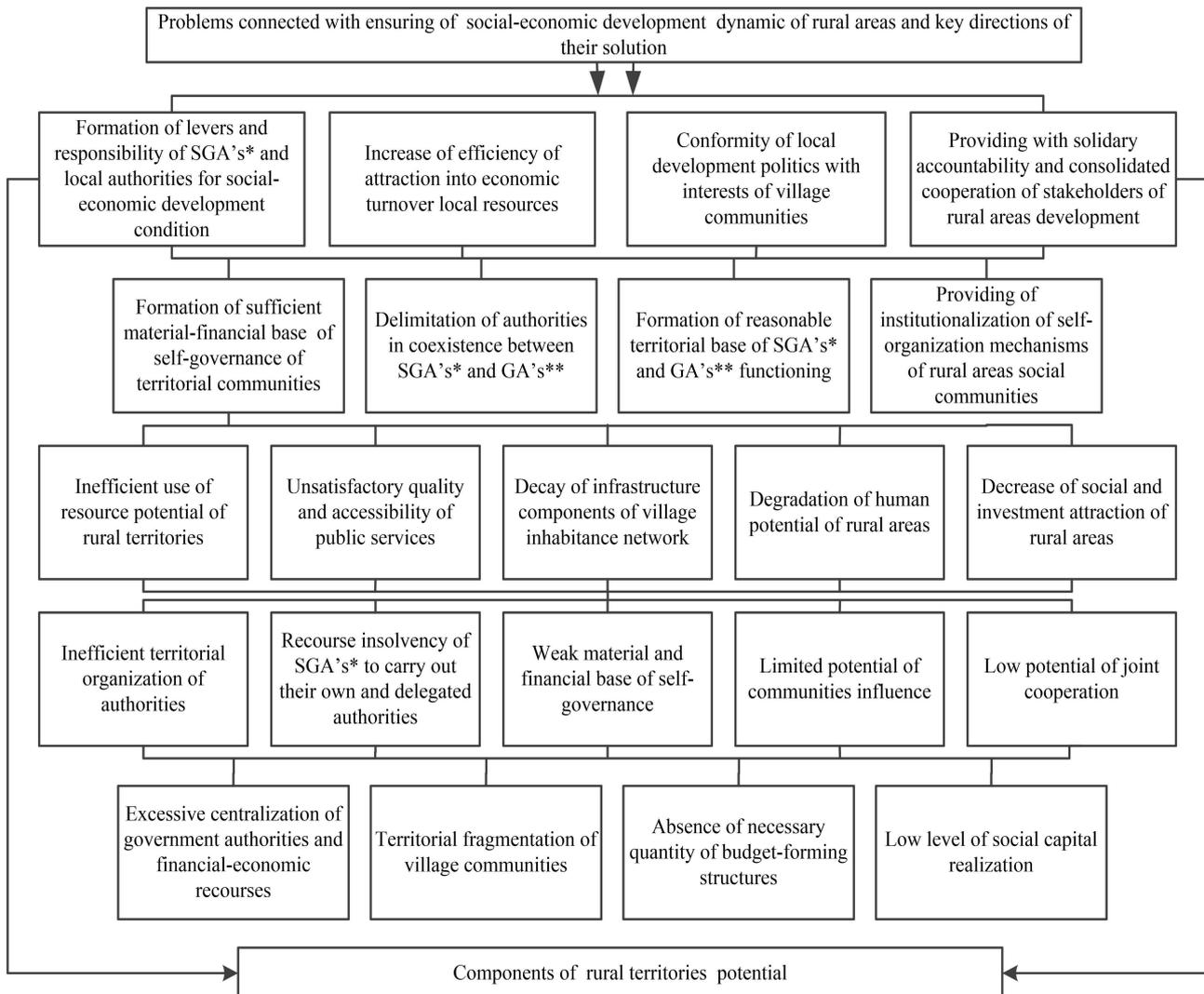
The most significant limitation factors in studied context are territorial fragmentation of village communities and absence, in villages, of necessary quantity of budget-forming structures (budget authorities, communal companies), that cause low level of own and fixed income, which in its turn worsens infrastructure components in rural areas, and as result – lower quality of obtained, by villagers, social services. Thus, in particular, in Lviv region there are 381 (60.3% of total number) territorial communities with less than 1000 people. Despite some difference in structural indexes parameters, with existing level of budget centralization, local self-government authorities on district level (as well as on basic level) in general do not have necessary levers on increase of available resource capacity efficiency, and therefore unable to provide necessary quality of processes of management and coordination of social-economic development of territories.

Main source of local budgets income still is official transfers – grants from state budget, subvention on social security programs and other subventions.

Foundation and practice of existing interbudget transfer politics, mainly is weakly linked to efficiency increase of local authorities functioning and their motivation to increase own income base. Also in the same way can be regarded interest of local self government authorities in development and implementation of local programs and social-economic and infrastructural projects of territories development. Therefore levers efficiency of budget mechanism and increase of their stimulating impact on regional and local social-economic development in general, and, in particular, on development of rural areas mostly depends of availability, in authoritative and managerial structures, clear and systematic understanding of role and functions of program performance based instruments in providing dynamics of economic development.

Generalization of key aspects of outlined problems gives reasons to state that: without providing financial potential of local self-government authorities and adequate level of local communities potential and their joint liability for efficiency of social-economic development of territories – performance of program performance based impact on its dynamics, as therefore, output of budget finances directed at outlined aim will be very low; priority task, on such stage, is formulation of system regulatory basis for implementation of mechanisms and levers, that would provide motivation increase of local self-government authorities to income increase from current sources and finding new income sources, based on engagement of territories resource potential.

Key directions of providing efficiency of financial resources of local budgets, as one of the key preconditions of disclosure potential of program performance based impact on dynamic activation of social-economic development of rural areas are: 1. Accomplishment of optimal distribution of authority between local self-government authorities and government authorities at all levels of administrative-territorial system. 2. Formation of independent financial grounds for local self-government authorities. 3. Providing efficiency in realization of fiscal potential of local development.

*SGA – self-government agencies; **GA – government authorities

Scheme 1. Studied problematic sections of providing efficiency of program performance based impact on development dynamic of rural areas

Source: Created by the author

Necessary conditions for practical realization:

- defining reasonable territorial base for activities of local self-government authorities and government authorities, based on necessity of provision of accessibility and quality of public and social services that they provide;
- sufficient tax base, which would allow execution by local self-government authorities their own functions;
- objectiveness of financial-economic criteria of state financing of delegated authorities;
- providing communities participation in development managerial decisions concerning local development and control over their implementation;
- clear legal definition of financial and material grounds for local self-governance;
- unconditional financial security of functions executed by local self-government authorities;
- Introduction of financially reasonable system of standards of public and social services.

Formation of efficient organizational, legal and financial-economic levers of local development will provide system of incentives for all its stakeholders concerning increase of economic, infrastructural and innovational potential, and therefore performance growth of program performance based approach.

Conclusions and perspectives of further research in this direction. Generalization of described opinions gives reason for the following conclusions: 1. Success in establishing of national competitive model of economy will be defined by degree and depth of mobilization of internal resources of the state, which, in its turn, is possible only in case of attraction of regional and local resource development potential into economic use. 2. Provided by grounds of reforming of local self-government and territorial organization of

authority transfer of levers on program performance based impact on providing activation of village development to the basic level, needs systematic regulatory mechanisms of realization. 3 Disclosure of potential of program performance based impact on dynamic activation of social-economic development of rural areas will be provided if the following conditions are met: reasoned territorial ground for activity of local self-government authorities and government authorities; clearness of legal definition of financial and material grounds for local self-governance; sufficiency of tax base for execution of local self-government authorities of their functions; unconditional financial security of executed by local self-government authorities functions; objectivity in financial-economic criteria of state financing of delegated functions; implementation financially reasoned system of standards of public and social services; providing communities participation in development of managerial decisions concerning local development and control over its realization.

Perspective of further research in this direction is possible, in the first place, in advanced scientific studies of perfection of elements of organization-economic mechanism of program performance based impact on dynamic activation of rural areas development in conditions of practical realization of perspective plans of efficient territorial village communities' reformation.

Literature

1. Радіонов Ю.Д. Управлінські рішення як фактор неефективного використання бюджетних коштів / Ю.Д. Радіонов // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 41-51.
2. Передумови та практики реалізації реформ на регіональному і місцевому рівнях. – К. : НІСД, 2014. – 68 с.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 26.05.2015р. № 287/2015 // Урядовий кур'єр №95 від 29.05.2015р.
4. Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]. – К. : НІСД, 2014. – 116 р.
5. "Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2014-2015 рр." Аналітична записка [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1635/>
6. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні : аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М.О. Кушнір, В. І. Жук [та ін.]. – К. : НІСД, 2013. – 86 с.
7. Основні пріоритети порядку денного державної політики України на 2014-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/>
8. Вступне слово Прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка на засіданні КМ України від 16.10.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247683268&cat_id
9. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
10. «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

References

1. Radionov, Yu.D. (2012), "Managerial decisions as factor of inefficient use of budget funds", *Economy of Ukraine*, no. 12, pp. 41-51.
2. *Peredumovy ta praktyky realizatsii reform na rehionalnomu i mistsevomu rivniakh* [Preconditions and practices of reforms realization on regional and local levels], (2014), NISD, Kyiv, Ukraine, 68 p.
3. "Concerning decision of the National Security and Defense Council of May 6, 2015 "On the National Security Strategy of Ukraine." Ukrainian presidential decree as of 26.05.2015 No 287/2015, *Uriadovyi kurier*, no. 95.
4. Zalilo, Ya.A., Pokrushka, D.S., Belinska, Ya.V. et al. (2014), *Formuvannia modeli ekonomichnoho rozvytku Ukrainy u pisliakrizovomu sviti : analit. dop.* [Forming of model of economic development of Ukraine in post crisis world: analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine, 116 p.
5. "Concerning tendencies of development of Ukrainian economy during 2014-2015", analytical note, available at: <http://niss.gov.ua/articles/1635/>.
6. Bila, S.O., Shevchenko, O.V., Kushnir, M.O., Zuk, V.I. et al. (2013), *Stymuliuvannia ekonomichnoho zrostannia na mistsevomu rivni : analit. dop.* [Stimulation of economical growth on local level: analytical report NISD], Kyiv, Ukraine, 86 p.
7. "Main priorities of state policy of Ukraine agenda for 2014-2015", available at: <http://niss.gov.ua/>
8. "Opening statement of Prime minister of Ukraine Arseniy Yatsenyk on meeting of Government of Ukraine on October 16, 2014", available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247683268&cat_id
9. *Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovy shche Ukrainy v 2015 rotsi»* [Analytical report to the Annual address of the President of Ukraine to the Ukrainian Parliament "On internal and external position of Ukraine in 2015"], (2015), NISD, Kyiv, Ukraine, 684 p.
10. "On adoption of Concept of reforming of local self-government and territorial organization of authority in Ukraine", Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of April 1, 2014 No 333-r, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

УДК 334.758.4

Хірівський Р.П.,
к.е.н., в.о. доцента кафедри міжнародної економіки,
туризму та менеджменту ЗЕД
Львівський національний аграрний університет

ОЦІНКА СТАНУ ВЕЛИКОТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА У СЕКТОРІ АПК ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Khirivskiy R.P.,
cand.sc.(econ.), acting assistant professor of the department
of international economics, tourism and foreign trade management
Lviv National Agricultural University

EVALUATION OF LARGE AND COMMODITY PRODUCTION IN THE SECTOR OF AIC IN LVIV REGION

Постановка проблеми. Реалізація аграрної реформи в Україні призвела до реформування власницько-господарських відносин шляхом роздержавлення та подальшої приватизації земельних фондів та засобів виробництва. Наслідком цих процесів стало функціонування агропромислового комплексу, котрий охоплює підприємства різноманітних організаційно-правових форм [1]. Однак слід відмітити, що більшість новостворених структур виявились непристосованими до умов ринку та неспроможними виконувати покладені на них функції.

Як показує досвід пострадянських країн та багатьох розвинених світу, вирішення проблеми продовольчої безпеки можливе тільки на базі використання великотоварних сільськогосподарських підприємств. Об'єднання дрібних товаровиробників в одній галузі в оптимальні за розмірами підприємства сприяє економії у засобах виробництва, зменшує логістичні та маркетингові витрати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній науці впродовж останніх років значна увага вітчизняних та зарубіжних вчених та економістів спрямована на дослідження товарності сільськогосподарських підприємств й визначення її впливу на ефективність господарської діяльності. Дослідження даної тематики пов'язані з іменами провідних вчених аграрної економічної думки як в Україні – В.Я. Амбросова [2], В.Г. Андрійчука [3], М.В. Зубця, Т.В. Маренича, П.Т. Саблука, так і закордоном – В.П. Арашкукової, Г.Г. Котової, Є.С. Оглобліна, О.А. Родіонової. У працях зазначених вчених досліджуються питання формування та функціонування великотоварного виробництва в аграрній сфері, вдосконалення механізмів державної підтримки та регулювання сектору АПК, питання організаційно-економічного механізму великотоварного виробництва, моделі економічних взаємовідносин.

Проте, вітчизняна наука та законодавство до цього часу не сформувала однозначних критеріїв визначення великотоварних аграрних підприємств, що затрудняє процес їх ідентифікації та дослідження діяльності. Це свідчить про актуальність теми, а відтак – зумовило вибір напряду дослідження у науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розрахунок критеріїв встановлення великотоварних аграрних підприємств та дослідження їх розвитку в секторі АПК Львівської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова практика підтверджує, що у розвитку сільськогосподарських підприємств позитивною є тенденція до концентрації виробництва. Об'єктивною її основою є техніко-економічні переваги великого виробництва перед дрібним [3]. Великі сільськогосподарські підприємства мають можливість більш ефективно використовувати матеріальні фактори виробництва, що забезпечує зростання продуктивності праці і зменшення затрат виробництва та переробки продукції [4].

Незважаючи на посилення в останнє десятиліття процесів концентрації виробництва як в АПК України, так і Львівської області, зокрема, вітчизняне законодавство характеризується відсутністю чітких рамок щодо визначення великотоварних виробників в аграрній сфері, обмежуючись критеріями по економіці - загальною.

На даний час єдиним нормативним актом, що встановлює рамки великотоварного виробництва є Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності" № 523-17, в редакції від 22 квітня 2012 року, котрий регламентує, що "Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує двісті п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму сто мільйонів гривень" [5]. На нашу думку,

така величина доходу є значно завищеною та не враховує реалій агропромислового комплексу, відносячи до категорії малих понад 80% аграрних підприємств області (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість великих аграрних підприємств у Львівській області

Величина підприємства		Рік		
		2012	2013	2014
Критерій				
Великі підприємства	Валовий дохід	4	6	7
	Кількість працівників	3	3	3
Середні підприємства	Валовий дохід	1	2	3
	Кількість працівників	28	29	27
Малі підприємства	Валовий дохід	171	178	155
	Кількість працівників	147	154	135

Джерело: складено автором на основі [1].

Окрім цього, вказані в законі критерії є значно звужені та не враховують усіх факторів виробництва в розрізі спеціалізації. Тому, при визначенні кількості та частки великотоварних підприємств області, нами додатково враховувались:

1) Земельні активи підприємства. Згідно даних статистичних збірників, у 2012–2014 роках середня площа земельних фондів підприємств області становила 1573,7 тис. га (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості великотоварних аграрних підприємств Львівської області у розрізі земельних ресурсів

Показник	Рік			2014 р. у порівнянні до 2012 р., %
	2012	2013	2014	
Площа земельних фондів, тис. га	235298,0	283576,0	309328,0	131,46
Кількість сільськогосподарських підприємств, од.	178	186	165	92,70
Середня площа земельних ресурсів підприємств, га	1321,9	1524,6	1874,7	141,82
Кількість великотоварних підприємств, од.	30	36	35	116,67
Середня площа земельних ресурсів великотоварних підприємств	5987,0	6191,1	7313,5	122,15

Джерело: розраховано автором на основі [6]

Як бачимо з даних таблиці 2, процес концентрації земельних ресурсів підприємствами області набирає обертів, що свідчить про сталість тенденції до збільшення ролі великотоварних аграрних підприємств у сільськогосподарському виробництві області.

З іншого боку, неможливо оминати факт різкого зменшення дрібних аграрних підприємств області на фоні збільшення кількості великих структур. На нашу думку, ця тенденція є свідченням того, що дрібні виробники не витримують конкуренції з великими компаніями та припиняють власну діяльність, тим самим – вивільняючи земельні ресурси (переважно - орендні) для великотоварних виробників.

2) Рівень товарності продукції. Розвиток процесів концентрації у сільському господарстві області та, відповідно – збільшення обсягів виробленої продукції в розрахунку на одне підприємство призвели до зростання показників її товарності. Зокрема, в ході досліджуваного періоду (2012-2014 рр.) виявлено високий рівень товарності виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами, котрий має позитивну динаміку зростання (табл. 3). Зокрема, протягом 2012-2014 років цей показник зріс на 2,53 %.

Матеріали таблиці 3 демонструють, що нарощування виробничих ресурсів призвело до збільшення частки товарної продукції у загальному виробництві аграрної продукції та рості кількості великотоварних сільськогосподарських підприємств області.

3) Вартість валової продукції сільського господарства у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. Впродовж досліджуваного періоду цей показник демонструє динаміку до зростання в межах 5-6% в рік і прогнозується на рівні 950-960 тис. грн. у 2016 році та характеризується значною диференціацією в залежності від спеціалізації підприємств. Зокрема, у сфері вирощування сої він склав 667,5 тис. грн., проти 1478,4 тис. грн. у галузі ріпаку (табл. 4).

Таблиця 3

Розподіл великотоварних аграрних підприємств
Львівської області згідно рівня товарності

Показник	Рік			2014 р. до 2012 р., %
	2012	2013	2014	
Вартість реалізованої продукції (млн. грн.)	2259,20	3854,90	5741,28	у 2,54 р.б.
Рівень товарності, %	86,57	91,18	89,10	102,92
Кількість великотоварних підприємств, од.	81	91	87	107,40
Кількість підприємств з товарністю до 50%, од.	23	21	15	65,21
Кількість підприємств з товарністю 50-90%, од.	76	71	63	82,89
Кількість підприємств з товарністю понад 90%, од.	79	94	87	110,12

Джерело: розраховано автором на основі [6-8]

Таблиця 4

Виробництво продукції у галузях АПК Львівської області (на 100 га угідь)

Продукція	Рік			Середнє значення	Кількість великотоварних підприємств
	2012	2013	2014		
Озима пшениця	520,0	502,9	996,5	673,1	33
Кукурудза	778,4	740,1	1071,7	863,4	18
Соя	659,0	517,9	667,5	614,8	18
Ріпак	1244,5	938,0	1478,4	1220,3	30
Соняшник	610,2	569,4	840,1	673,2	14

Джерело: розраховано автором на основі [6-8]

Оскільки сільськогосподарський комплекс Львівської області характеризується значною різноманітністю галузей, більшість з котрих мають свої умови, специфіку та оптимальні масштаби діяльності, у ході визначення критеріїв великотоварних підприємств області необхідно враховувати частку досліджуваних об'єктів на ринку продукції, на якій спеціалізується підприємство.

З цією метою нами було проведено визначення рівня концентрації ринку [9]. Позаяк для виміру ступеня концентрації ринку використовують декілька показників, у ході дослідження застосовано коефіцієнт концентрації та індекс Герфіндаля-Хіршмана [10].

Коефіцієнт концентрації показує відсоткову частку всіх продажів, яку обчислюють для певної кількості фірм. Його визначають як відношення обсягів продажу чотирьох найбільших фірм до загального обсягу продажу галузі [11].

Матеріали дослідження свідчать про високий показник концентрації ринку сільськогосподарської продукції. Нами зафіксовано тенденцію до його зростання у тих галузях, котрі характеризуються:

- 1) вищим рівнем конкуренції (виробництво озимої пшениці);
- 2) низьким рівнем інвестицій в галузь (виробництво м'яса ВРХ).

Зазначимо, що середня частка на ринках відповідних товарів коливається, залежно від галузі, у межах від 10,92% до 23,94% (при максимально можливому показнику – 25%) (табл. 5).

Таблиця 5

Концентрація ринку сільськогосподарської продукції Львівської області

Показник	Рік			Середнє значення 2012-2014 рр.	Середня частка найбільших підприємств
	2012	2013	2014		
Озима пшениця	35,32	38,96	56,78	43,69	10,92
Кукурудза	51,39	45,54	59,59	52,17	13,04
Соя	51,81	61,74	46,28	53,28	13,32
Ріпак	64,35	49,75	48,14	54,08	13,52
Соняшник	99,90	74,70	68,82	81,14	20,28
Вирощування ВРХ	43,63	46,48	50,86	46,99	11,74
Вирощування свиней	95,82	95,75	95,75	95,77	23,94
Вирощування птиці	89,63	78,56	79,55	82,58	20,64

Джерело: розраховано автором на основі [6-8].

У свою чергу зафіксовані процеси деконцентрації ринків, де домінувала обмежена кількість виробників – вирощування птиці, ріпаку та соняшнику, що спричинене приходом на ринок нових інвесторів та значним збільшенням масштабів виробництва. Так, протягом досліджуваного періоду виробництво ріпаку зросло на 25%, м'яса птиці – на 40%, а соняшнику – у 5 разів.

У зв'язку із значною різницею у кількості підприємств, котрі впливають на структуру та функціонування ринків досліджуваних галузей, вважаємо доречним доповнити аналіз ринкової концентрації визначенням індексу Херфіндаля-Хіршмана для вказаних ключових галузей сільського господарства Львівщини (табл. 6). Дослідження цього індексу дозволить врахувати роль не лише найбільш потужних підприємств сектору, а й визначити вплив усіх підприємств галузі на рівень конкурентоспроможності напрямку сільського господарства, в котрому вони функціонують.

Таблиця 6

Динаміка індексу Херфіндаля-Хіршмана у сільському господарстві Львівської області

Галузь виробництва	Рік			2014 р. до 2012 р., одиниць, ±
	2012	2013	2014	
Озима пшениця	464,57	529,44	1195,25	730,68
Кукурудза	932,00	725,61	1401,23	469,23
Соя	972,21	1232,33	850,36	-121,85
Ріпак	1224,30	923,65	1032,05	-192,25
Соняшник	4797,71	2123,50	1391,08	-3406,63
Вирощування ВРХ	657,90	727,74	924,94	267,04
Вирощування свиней	7673,79	7144,31	6401,46	-1272,33
Вирощування птиці	2771,21	1776,22	2070,76	-700,45

Джерело: розраховано автором на основі [6-8]

Результати опрацювання показників концентрації ринку восьми ключових галузей аграрної сфери Львівської області підтвердили диференціацію тенденцій ринкової конфігурації в них. Зокрема, варто виділити три групи галузей, котрі мають схожу динаміку зміни ринкової структури:

1) Галузі АПК, що вже досягли значного рівня концентрації ринку в минулі роки (до 7600 од. згідно індексу Херфіндаля-Хіршмана) та відчують значне збільшення конкуренції на ринку з приходом нових інвесторів. В першу чергу це стосується більшості галузей тваринницького напрямку (окрім виробництва м'яса ВРХ) та виробництва ріпаку, котрий є предметом значної зацікавленості іноземних інвесторів;

2) Галузі, котрі традиційно характеризувались великою кількістю гравців на ринку (вирощування озимої пшениці та кукурудзи) або великим терміном окупності інвестицій та до останнього часу - низькою інвестиційною привабливістю (виробництво м'яса ВРХ). В даному випадку відбувається вагоме зменшення підприємств на цих ринках при позитивній динаміці виробництва, що призвело до росту концентрації відповідних ринків;

3) Галузі, у яких відбулось різке збільшення виробництва в досліджуваний період - до 5 разів (вирощування сої та соняшника). Для них характерне значне збільшення кількості великотоварних виробників і, як наслідок - зменшення рівня концентрації ринків та ріст конкуренції між виробниками.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можемо стверджувати, що ринок сільськогосподарської продукції Львівської області характеризується збільшенням масштабів діяльності аграрних підприємств, значним рівнем концентрації та має тенденції до вирівнювання цього показника в розрізі основних галузей завдяки збільшенню інвестиційної привабливості впродовж досліджуваного періоду при нарощуванні обсягів виробництва продукції. Також прослідковується динаміка до збільшення кількості великотоварних підприємств у сільському господарстві області при зменшенні загальної кількості аграрних структур загалом, що свідчить про консолідацію ресурсів та, на нашу думку, сприятиме формуванню оптимальних масштабів виробничої діяльності.

Водночас потрібно відмітити, що питання визначення та дослідження великотоварних підприємств в аграрному секторі України, як і в сфері економіки нашої держави загалом має значний потенціал для подальших досліджень, спричинений як недостатньою опрацьованістю тематики, так і високою динамікою розвитку галузі.

Література

1. Мушеник І.М. Оптимізація виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств / І.М. Мушеник // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С. 71-73.
2. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.В. Маренич // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 14-19.

3. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука. – 2005. – С. 95-120.
4. Саблук П.Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції : практичний посібник / П.Т. Саблук. – К. : ІАЕ. – 2000. – 556 с.
5. Благун І.С. Функціональні моделі формування оптимальної структури виробництва / І.С. Благун, І.М. Мушеник // Держава та регіони. – Запоріжжя: ЗУДМУ. – 2006. – № 4. – С. 28-31.
6. Сільське господарство Львівщини за 2012 рік : стат. зб. / за ред. Крупки М. М. ; Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2013. – 172 с.
7. Сільське господарство Львівщини за 2013 рік : стат. зб. / за ред. Крупки М. М. ; Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2014. – 256 с.
8. Сільське господарство Львівської області за 2014 рік : стат. зб. / за ред. Крупки М. М. ; Головне управління статистики у Львівській області. – Львів, 2015. – 248 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності : Закон України від 18.09.2008 р. №523-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 6. – С. 21.
10. Борисов В.Н. Микроэкономика / В.Н. Борисов. – СПб. : “Экономическая школа”. – 2015. – С. 1168-1169.
11. Вулфел Ч. Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов / Ч. Дж. Вулфел. – Самара: Корпорация “Федоров”. – 2000. – 559 с.

References

1. Mushenyk, I.M. (2013), “Optimization the production structure of high-value agricultural enterprises”, *Innovative economy*, no. 6, pp. 71-73.
2. Ambrosov, V.Ya. and Marenych, T.V. (2007), “High-value enterprises as the basis of innovation's implementation”, *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 14-19.
3. Andriichuk, V.H., Zubets, M.V. and Yurchyshyn, V.V. (2005), *Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty* [Modern agricultural policy: problematic aspects], *Ahrarna nauka*, Kyiv, Ukraine, pp. 95-120.
4. Sabluk, P. (2000), *Formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahropromyslovoi produktsii* [Formation and functioning of agricultural produce], textbook, IAE, Kyiv, Ukraine, 556 p.
5. Blagun, I.S. and Mushenyk, I.M. (2006), “Functional models of optimal production structure”, *Derzhava ta regiony*, no 4, pp. 28-31.
6. General Department of Statistics in Lviv region (2013), *Agriculture of Ukraine for 2012*, edited by Krupka M.M., Lviv, Ukraine, 172 p.
7. General Department of Statistics in Lviv region (2014), *Agriculture of Ukraine for 2013*, edited by Krupka M.M., Lviv, Ukraine, 256 p.
8. General Department of Statistics in Lviv region (2015), *Agriculture of Ukraine for 2014*, edited by Krupka M.M., Lviv, Ukraine, 248 p.
9. “On amendments to some legislative acts of Ukraine on business regulations: the Law of Ukraine of 18.09.2008 № 523-VI” (2009), *Vidomosti Verhovnoyi Rady Ukrainy*, no 6, pp. 21.
10. Borysov, V. (2015), “Microeconomics”, *Ekonomycheskaya shkola*, St.-Peterburg, Russia, pp. 1168-1169.
11. Vulfel, Ch. (2000), *Entsiklopediya bankovskogo dela i finansov* “Encyclopedia of Banking and Finance”, Korporatsiya “Fedorov”, Samara, Russia, 559 p.

УДК 338.43

Горогоцька Н.І.,
аспірант*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

**ОЦІНКА ЗДІЙСНЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Horohotska N.I.,
graduate student
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

**EVALUATION OF THE IMPLEMENTATION OF DIVERSIFICATION
PROCESSES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES OF IVANO-
FRANKIVSK REGION**

Постановка проблеми. Об'єктивне вивчення будь-якого явища в сьогоденні передбачає оцінку його статистичної актуальності. Іноді дана оцінка буває очевидною, проте іноді необхідно застосовувати певні методи для об'єктивної оцінки. З метою дослідження диверсифікаційних процесів у сільському господарстві необхідно зробити статистичну вибірку показників господарської діяльності агроформувань певного регіону за конкретний період і, застосовуючи математичні методи перетворення, отримати показники кількості сільськогосподарських підприємств, які здійснювали різні види диверсифікаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання диверсифікаційних процесів в галузі сільського господарства в сучасних умовах розглядають у своїх працях багато вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: В. Ткачук, В. Андрійчук, М. Корінко, Л. Мармуль, М. Радева, І. Яців, О. Кожевіна, С. Міхневич, А. Тамов та інші. Проте, незважаючи на наявність чималої кількості праць, нема конкретної методики по визначенню величин здійснюваності різних видів диверсифікаційних процесів підприємствами.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу та обґрунтування механізму і алгоритму визначення рівня впровадження диверсифікаційних процесів сільськогосподарськими підприємствами.

Виклад основного матеріалу досліджень. В Івано-Франківській області за офіційними даними статистики 2012 року діє 103 підприємства, які займаються сільським господарством. Але статистичною вибіркою є 140 суб'єктів господарювання (за порядковими номерами новостворених підприємств у 2010-2013 роках). Проаналізувавши виробництво сільськогосподарської продукції цими підприємствами протягом 2010-2012 рр., спостерігаємо, що підприємствами було здійснено переорієнтацію виробництва. Наприклад, якщо збільшилась кількість підприємств, що займаються окремо рослинництвом, або тваринництвом, проте в загальному зменшилося кількість підприємств з суміжною (тобто рослинництво та тваринництво водночас) діяльністю.

У таблиці 1 наведено динаміку зміни кількості підприємств, які займаються виробництвом.

Таблиця 1

**Динаміка зміни кількості підприємств, які займаються виробництвом
сільськогосподарської продукції у рослинництві та тваринництві**

Рік	Кількість підприємств, що займаються тільки рослинництвом	Кількість підприємств, що займаються тільки тваринництвом	Кількість підприємств, що займаються суміжною діяльністю	Всього підприємств
2010	37	13	37	87
2011	47	17	41	105
2012	48	19	29	96

Джерело: сформовано на основі даних Головного управління статистики в Івано-Франківській області [9]

* Науковий керівник: Якубів В.М. – д.е.н., професор

На основі даних таблиці 1 узагальнено низку висновків:

1. за період з 2010 на 2011 роки припинило діяльність 12 підприємств, проте розпочало діяльність 30 сільськогосподарських підприємств. Протягом 2011-2012 років – перестали випускати сільськогосподарську продукцію 17 підприємств, а розпочали діяльність тільки 8;

2. аналізуючи динаміку зміни кількості підприємств, котрі займаються тільки рослинництвом, приходимо до висновку, що за останні роки склалася стійка тенденція до збільшення їх кількості. Аналогічна тенденція, проте з нижчими темпами спостерігається і для сільськогосподарських підприємств, які займаються лише тваринництвом. Кількість підприємств, які займаються суміжною діяльністю змінюється не однозначно;

3. причинами таких змін у діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області є передусім невизначеність та ризики, які існують на аграрному ринку, а також прагнення виробників до вдосконалення галузевої структури виробництва з метою збільшення прибутків;

4. подальше продовження таких змін у діяльності сільськогосподарських підприємств сприятиме розвитку диверсифікаційних процесів різних видів.

Для деталізації аналізу досліджено здійснені галузеві, номенклатурні та асортиментні виробничі диверсифікаційні процеси в Івано-Франківській області.

Галузеві диверсифікаційні процеси полягають в тому, що суб'єкт господарювання розпочинає виготовлення продукції, не пов'язаної з основним виробництвом. В даному випадку галузевими диверсифікаційними процесами слід вважати створення підприємством нового виробництва у тваринництві, при основному його виробництві - рослинництво та навпаки. Для математичного визначення нового виробництва слід отримати частку від ділення конкретного виробництва (наприклад, пшениця, мед, риба) за поточний рік до попереднього. Якщо величина даної частки більша за 2 (виробництво зросло на 200%) – то дане виробництво можна вважати новим.

Для визначення величини приросту існуючого виробництва скористаємось наступним математичним записом:

$$\text{ПрІВ}_{ij} = \begin{cases} 0, & \frac{\text{ПтВ}_{ij}}{\text{ПдВ}_{ij}} > 2 \\ \frac{\text{ПтВ}_{ij}}{\text{ПдВ}_{ij}}, & \frac{\text{ПтВ}_{ij}}{\text{ПдВ}_{ij}} \in (0, 2] \end{cases} \quad (1)$$

де ПрІВ_{ij} – приріст існуючого виробництва окремого сільськогосподарського підприємства в частинах;

ПдВ_{ij} – величина виробництва окремої сільськогосподарської продукції за попередній рік;

ПтВ_{ij} – величина виробництва окремої сільськогосподарської продукції за поточний рік;

i – порядковий номер підприємства (1-140);

j – порядковий номер виду виробництва сільськогосподарської продукції (1-27).

Для зручності розрахунків, щоб не виникала ситуація ділення на нуль – всі виробництва підприємств, величина яких становить нуль – приймаємо за одиницю. Формула (1) дозволяє виокремити вже існуючі види виробництва сільськогосподарської продукції кожного підприємства зокрема.

Розрахуємо суму приростів існуючих видів виробництва сільськогосподарської продукції кожного підприємства окремо в галузі рослинництва і тваринництва.

Для цього скористаємось математичними залежностями:

$$\text{ПрІВР}_i = \sum_{j=0}^m \text{ПрІВ}_{ij} \quad (2)$$

$$\text{ПрІВТ}_i = \sum_{j=n+1}^k \text{ПрІВ}_{ij} \quad (3)$$

де ПрІВР_i – приріст існуючих виробництв i -того підприємства в галузі рослинництва в частинах;

ПрІВТ_i – приріст існуючих виробництв i -того підприємства в галузі тваринництва в частинах;

n – кількість видів виробництв рослинництва, в нашому випадку – 18;

k – загальна кількість досліджуваних виробництв, в нашому випадку – 27.

Для виявлення нового виду виробництва сільськогосподарської продукції на кожному підприємстві зокрема використовуємо наступну формулу:

$$NB_{ij} = \begin{cases} 1, & \frac{\Pi_{\tau B_{ij}}}{\Pi_{\delta B_{ij}}} > 2 \\ 0, & \frac{\Pi_{\tau B_{ij}}}{\Pi_{\delta B_{ij}}} \in (0, 2] \end{cases} \quad (4)$$

де NB_{ij} – новий вид виробництва сільськогосподарської продукції в частинах;

Всі наступні параметри аналогічні з виразом (1).

Отримане значення формули (4) “1” означає, що даний вид виробництва для конкретного сільськогосподарського підприємства є новим.

Аналогічно з формулами (2) та (3) розрахуємо суму нових видів виробництв кожного сільськогосподарського підприємства окремо в галузі рослинництва і тваринництва.

$$СНВР_i = \sum_{j=0}^n NB_{ij} \quad (5)$$

$$СНВТ_i = \sum_{j=n+1}^k NB_{ij} \quad (6)$$

де $СНВР_i$ – сума нових видів виробництв i -того підприємства в галузі рослинництва в частинах;

$СНВТ_i$ – сума нових видів виробництв i -того підприємства в галузі тваринництва в частинах;

NB_{ij} – новий вид виробництва сільськогосподарської продукції в частинах;

Всі наступні параметри аналогічні з формулами (2) та (3).

Отож в результаті проведених розрахунків ідентифіковано кожен вид виробництва сільськогосподарської продукції окремого підприємства як існуючий чи новий (у рослинництві і тваринництві).

Аналізуючи отримані дані існуючих і нових видів виробництв, створимо математичну модель ідентифікації підприємств, що впровадили галузеві диверсифікаційні процеси. Теоретично підприємством, що здійснило галузеву диверсифікацію в галузь тваринництва слід вважати такий суб'єкт господарювання, який:

- має існуючі види виробництва тільки в рослинництві;
- впроваджує нові види виробництва в галузі тваринництва.

Наприклад, сільськогосподарське підприємство, яке займається вирощуванням пшениці, в досліджуваному році розпочало процес виготовлення молока та м'яса. До цього часу жодних інших видів товарів тваринницького походження воно не виробляло. Отож можна стверджувати, що дане сільськогосподарське підприємство здійснило галузеву диверсифікацію. Аналогічно визначається здійснення галузевих диверсифікаційних процесів суб'єктом господарювання в галузь рослинництва.

Перевішивши теоретичне визначення показника галузевої диверсифікації в математичну модель, отримуємо дві наступні залежності (7) та (8) для рослинництва і тваринництва відповідно:

$$ГДР_i = \begin{cases} 1, & \frac{\Pi_{iВР_i}}{\Pi_{iВТ_i} \cdot СНВР_i} = 0 \\ 0, & \frac{\Pi_{iВР_i}}{\Pi_{iВТ_i} \cdot СНВР_i} \neq 0 \end{cases} \quad (7)$$

$$ГДТ_i = \begin{cases} 1, & \frac{\Pi_{iВТ_i}}{\Pi_{iВР_i} \cdot СНВТ_i} = 0 \\ 0, & \frac{\Pi_{iВТ_i}}{\Pi_{iВР_i} \cdot СНВТ_i} \neq 0 \end{cases} \quad (8)$$

де $ГДР_i$ – показник галузевої диверсифікації в галузь рослинництва для i -того сільськогосподарського підприємства;

$ГДТ_i$ – показник галузевої диверсифікації в галузь тваринництва для i -того сільськогосподарського підприємства;

Показник галузевих диверсифікаційних процесів “1” означає, що i -те підприємство здійснило галузеву диверсифікацію, а при показнику “0” – не здійснило.

Отож, для визначення кількості сільськогосподарських підприємств, які здійснили галузеві диверсифікаційні процеси (КГД) в досліджуваному році, слід просумувати усі показники галузевої диверсифікації (9).

$$КГД = \sum_{i=0}^{140} (ГДР_i + ГДТ_i) \quad (9)$$

Горизонтальні номенклатурні диверсифікаційні процеси передбачають створення сільськогосподарським підприємством нової номенклатури сільськогосподарської продукції в рамках

вже існуючої виробничої галузі. Наприклад, сільськогосподарське підприємство, що займається вирощуванням зернових культур (пшениця, овес) – почало займатись вирощуванням технічних культур (цукровий буряк, ріпак). Можна вважати, що таке підприємство здійснило номенклатурні горизонтальні диверсифікаційні процеси.

Оскільки в нашому дослідженні розглядаються тільки основні види сільськогосподарської продукції, асортиментними рядами слід вважати:

- пшениця, жито, овес (асортимент зернових культур);
- гречка, просо, ячмінь (асортимент круп);
- горох, соя (асортимент бобових культур);
- соняшник, цукровий буряк, ріпак (асортимент технічних культур);
- кормові, силос, сінаж (асортимент кормових культур);
- велика рогата худоба, свині, птиця (асортимент м'ясних виробів);
- всі інші види продукції не можна класифікувати в окремі асортиментні ряди. Отож кожен з них буде вважатися окремою номенклатурою сільськогосподарської продукції.

Необхідно визначити показники приросту існуючого продукту в межах одного асортиментного ряду за формулою (10) та (11):

$$\text{ПрІНВР}_i = \sum_{j=k}^n \text{ПрІВ}_{ij} \quad (10)$$

$$\text{ПрІНВТ}_i = \sum_{j=k}^n \text{ПрІВ}_{ij} \quad (11)$$

де $\text{ПрІНВР}_i / \text{ПрІНВТ}_i$ – приріст існуючих номенклатурних виробництв в галузі рослинництва/тваринництва в частинах по кожному підприємству;

k – початковий порядковий номер продукції, яка входить в поточний асортиментний ряд (наприклад для зернових $k = 1$);

n – кінцевий порядковий номер продукції, яка входить в поточний асортиментний ряд (наприклад для зернових $n = 3$);

ПрІВ_{ij} – аналогічно з формулою (2).

Розрахуємо суму нових виробництв кожного сільськогосподарського підприємства для кожного асортиментного ряду зокрема:

$$\text{СННВР}_i = \sum_{j=k}^n \text{НВ}_{ij} \quad (12)$$

$$\text{СННВТ}_i = \sum_{j=k}^n \text{НВ}_{ij} \quad (13)$$

де $\text{СННВР}_i / \text{СННВТ}_i$ – сума нових номенклатурних виробництв в галузі рослинництва/тваринництва для кожного підприємства;

НВ_{ij} – аналогічно з формулою (4).

Теоретично підприємством, що здійснило горизонтальні номенклатурні диверсифікаційні процеси в певній галузі слід вважати такий суб'єкт господарювання, який:

- започаткував новий вид виробництва у певній номенклатурі;
- провадив виробничу діяльність у певній галузі;
- в поточній номенклатурі не здійснював виробничу діяльність.

Математичний вигляд показника номенклатурної диверсифікації в рослинництві і в тваринництві наведений у формулах (14) та (15):

$$\text{НДР}_i = \begin{cases} 1, & \frac{\text{ПрІНВР}_i}{\text{СННВР}_i * \text{ПрІВР}_i} = 0 \\ 0, & \frac{\text{ПрІНВР}_i}{\text{СННВР}_i * \text{ПрІВР}_i} \neq 0 \end{cases} \quad (14)$$

$$\text{НДТ}_i = \begin{cases} 1, & \frac{\text{ПрІНВТ}_i}{\text{СННВТ}_i * \text{ПрІВТ}_i} = 0 \\ 0, & \frac{\text{ПрІНВТ}_i}{\text{СННВТ}_i * \text{ПрІВТ}_i} \neq 0 \end{cases} \quad (15)$$

Де НДР_i – показник номенклатурної диверсифікації i -того сільськогосподарського підприємства, що займається рослинництвом;

НДТ_i – показник номенклатурної диверсифікації i -того сільськогосподарського підприємства, що займається тваринництвом.

Горизонтальні асортиментні диверсифікаційні процеси передбачають розширення асортиментного ряду виробленої продукції. Тобто підприємство, яке розпочало новий вид виробництва продукції в існуючому асортиментному ряді вважається таким, що здійснило горизонтальні асортиментні диверсифікаційні процеси.

В математичному виразі ідентифікація асортиментних диверсифікаційних процесів має наступний вигляд:

$$ADR_i = \begin{cases} 0, & \text{СННВР}_i * \text{ПрІНВР}_i = 0 \\ 1, & \text{СННВР}_i * \text{ПрІНВР}_i \neq 0 \end{cases} \quad (16)$$

$$ADT_i = \begin{cases} 0, & \text{СННВТ}_i * \text{ПрІНВТ}_i = 0 \\ 1, & \text{СННВТ}_i * \text{ПрІНВТ}_i \neq 0 \end{cases} \quad (17)$$

де ADR_i – показник асортиментної диверсифікації поточного асортиментного ряду i -того сільськогосподарського підприємства, що займається рослинництвом;

ADT_i – показник асортиментної диверсифікації поточного асортиментного ряду i -того сільськогосподарського підприємства, що займається тваринництвом.

Провівши аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області протягом 2010-2012 років за допомогою розробленої вище математичної моделі, отримуємо наступні показники кількості підприємств, які здійснювали диверсифікаційні процеси (таблиця 2).

Таблиця 2

Показники кількості сільськогосподарських підприємств, які здійснювали диверсифікаційні процеси

Роки	Рослинництво			Тваринництво			Всього
	Галузеві диверсифікаційні процеси	Номенклатурні диверсифікаційні процеси	Асортиментні диверсифікаційні процеси	Галузеві диверсифікаційні процеси	Номенклатурні диверсифікаційні процеси	Асортиментні диверсифікаційні процеси	
2010-2011	5	42	27	2	7	6	57
2011-2012	4	38	19	2	9	5	53

Джерело: сформовано на основі попередніх розрахунків

Аналіз результатів диверсифікаційних процесів (табл..2) показує, що:

- у галузі рослинництва здійснено у 3,5-4,5 разів більше диверсифікаційних процесів, ніж у галузі тваринництва, що свідчить про ширші можливості та перспективи розвитку рослинницьких видів виробництва сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області;

- найбільш поширеним видом диверсифікаційних процесів є номенклатурні горизонтальні, що свідчить про їхню економічну ефективність поряд з невеликими ресурсними затратами.

Виявлено, що галузеві диверсифікаційні процеси є найбільш затратними та ресурсомісткими і для їх впровадження необхідно найбільше зусиль в порівнянні з іншими диверсифікаційними процесами. Встановлено, що галузеві диверсифікаційні процеси здійснювалися майже 7-8 разів рідше, ніж номенклатурні диверсифікаційні процеси.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті проведеного дослідження було проаналізовано господарську діяльність сільськогосподарських підприємств, а саме розглянуто їхню діяльність в контексті здійснення диверсифікаційних процесів. Розроблено математичні моделі та з їхньою допомогою обраховано кількість сільськогосподарських підприємств, які здійснили галузеві, номенклатурні та асортиментні виробничі диверсифікаційні процеси за період 2010-2012 років. Виокремлено загальні тенденції здійснення диверсифікаційних процесів сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області.

Література

1. Ткачук В.І. Методологія диверсифікації діяльності аграрних підприємств / В.І. Ткачук // Інноваційна економіка. – 2011. – № 4. – С. 82–88.
2. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. Корінько М.Д. Диверсифікація як економічний процес / М.Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки НАУ. – 2007. – № 4. – С. 48–53.
4. Мармуль Л.О. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки : монографія / Л.О. Мармуль, М.М. Радева. – К. : ННЦ ІАЕ, 2006. – 198 с.
5. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія / І.Б. Яців. – Львів :

Український бестселер, 2013. – 427 с.

6. Михневич С. Многофункциональность сельского хозяйства и ее влияние на процесс мировой торговли / С. Михневич // Вопросы экономики. – 2003. – № 1. – С. 117–127.
7. Кожевина О.В. Диверсификация и устойчивое развитие сельской экономики агропромышленных регионов / О.О. Кожевина // Международный журнал экспериментального образования. – 2010. – № 2 – С. 47–49.
8. Тамов А. Роль агропромышленных комплексов в реализации региональных интересов / А. Тамов // Экономист. – 2002. – №4. – С. 84–89.
9. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2012 рік. – Івано-Франківськ, 2012. – 530 с.

References

1. Tkachuk, V. (2011), "Methodology diversification of farms", *Innovatsiina ekonomika*, no 4, pp. 82-88.
2. Andriichuk, V.H., Zubets, M.V. and Yurchyshyn, V.V. (2005), *Suchasna ahrarna polityka: problemni aspekty* [Modern agrarian policy: problematic aspects], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine, 140 p.
3. Korinko, M. D. (2007), "Diversification as an economic process", *Aktualni problemy ekonomiky NAU*, no 4, pp. 48-53.
4. Marmul, L.O., Radieva M.M (2006), *Mekhanizm formuvannia dyversyfikatsiinoi polityky pidpriemstva v umovakh transformatsiinoi ekonomiku* [Mechanism of formation diversification policy of enterprise in a transforming economy], NNTS IAIE, Kyiv, Ukraine, 198 p.
5. Yatsiv, I.B. (2013), *Konkurentospromozhnist silskogospodarskux pidpriemstv* [The competitiveness of agricultural enterprises], Lviv, Ukraine, 427 p.
6. Mihnevich, S. (2003), "Multifunctionality of agriculture and its influence on the process of world trade", *Voprosy ekonomiky*, no 1, pp. 117–127.
7. Kozhevina, O.V. (2009), "Diversification and sustainable development of the rural economy of agro-industrial regions", *Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniia*, no 2, pp. 47–49.
8. Tamov, A. (2002), "The role of agro-industrial complexes in the implementation of regional interests", *Ekonomist*, no 4, pp. 84–89.
9. Statistical collection of the Ivano-Frankivsk region in 2012, (2012), Ivano-Frankivsk, 530 p.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.021.8

Давиденко В.М.,
здобувач¹,
Ходаківська О.В.,
к.е.н., ст.н.с., завідувач відділу земельних відносин
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ КОНЦЕНТРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Davydenko V.M.,
candidate for a degree
Khodakivska O.V.,
cand.sc.(econ.), senior research fellow, head of department of land relations
National Scientific Center "Institute of agrarian economy"

EVALUATION OF THE ECOLOGICAL STATE OF LAND OF CHERNIHIV REGION IN CONDITIONS OF CONCENTRATION OF AGRICULTURAL LAND USE

Постановка проблеми. В Україні ерозійні процеси ґрунтового покриву щорічно поширюються на площі 80-90 тис. га. Негативного впливу водної ерозії зазнає близько 13 млн га сільськогосподарських угідь. Половина орних земель є дефляційно небезпечними [1, с. 25]. Спостерігається зниження рівня вмісту гумусу в ґрунтах України (на 0,3-0,6 тонни з кожного гектара щорічно) [2].

Схожі тенденції мають місце і в Чернігівській області. Так, 66 тис. га області піддані водній ерозії, у т.ч. біля 7 тис. га – сильноозмиті [3, с. 62]. Близько 870 тис. га є дефляційно небезпечними [4, с. 36]. У період адміністративно-командної системи відбувалось значне розширення площ ріллі переважно за рахунок залучення до сільськогосподарського обороту малопродуктивних та ерозійно небезпечних земельних ділянок. У 1990 р. розораність сільськогосподарських угідь Чернігівської області сягнула 71,9%. Високий рівень розораності угідь та практично повне припинення виконання комплексу робіт щодо їх захисту активізували деградаційні й ерозійні процеси [5, с. 18]. Ситуація ускладнюється тим, що ґрунтовий покрив досліджуваного регіону представлений здебільшого малогумусними ґрунтами легкого гранулометричного складу, для яких властиві – низька ємність вбирання, невисока буферність, мала насиченість ґрунтовими колоїдами та природними процесами підкислення ґрунтового розчину [6, с. 47].

Активізувались процеси агрохімічної деградації земель, що зумовлює зниження їх родючості. Так, за останні 5 років в області площі кислих ґрунтів збільшились на 5% і становлять 56% орних земель [7, с. 103]. Скоротилась частка ґрунтів близьких до нейтральних та зроста середньо- і слабокислих. Середній показник ступеня кислотності ґрунтів за останні 15 років безперервно знижується, що свідчить про істотне їх підкислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічні й ґрунтозахисні проблеми сільськогосподарського землекористування та пошук можливих напрямів їх розв'язання постійно привертати увагу українських вчених, а саме, І.К. Бистрякова, В.А. Борисової, В.Г. В'юна,

¹ Науковий керівник: Лупенко Ю.О. – д.е.н., професор, академік НААН

В.В. Горлачука, Д.С. Добряка, О.А. Корчинської, О.Л. Попової, С.М. Рогач, Т.М. Ратошнюк, В.М. Русана, П.Т. Саблука, В.Ф. Сайка, А.Я. Сохнича, О.Г. Тараріко, В.М. Трегобчука, А.М. Третяка, М.М. Федорова, О.І. Фурдичка, М.А. Хвесика, О.В. Ходаківської та ін. У своїх працях дослідники обґрунтовують теоретико-методологічні засади екологобезпечного сільськогосподарського землекористування, розкривають сучасні ґрунтозахисні проблеми та пропонують конкретні заходи щодо їх розв'язання. Однак, на практиці, поліпшення екологічного стану сільськогосподарських угідь не відбувається. Гальмуються заходи з охорони земель та розширеного відтворення родючості ґрунтів. Відбувається масове ігнорування науково обґрунтованих сівозмін. Часто ці процеси пов'язують із незбалансованим розвитком інтенсифікації та міжгалузевої інтеграції. Це зумовлює необхідність поглибленого дослідження окресленої проблеми на регіональному рівні, що у подальшому сприятиме опрацюванню пропозицій з удосконалення інституційно-правового забезпечення сільськогосподарського землекористування.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка екологічного стану земель сільськогосподарського призначення Чернігівської області, визначення впливу господарської діяльності на якісний стан ґрунтів та обґрунтування пріоритетних напрямів регулювання екологізації сільськогосподарського землекористування. Предметом є теоретичні, методичні та прикладні аспекти екологобезпечного використання сільськогосподарських земель. Об'єктом є процес удосконалення екологобезпечного використання й охорони земель сільськогосподарського призначення на регіональному рівні з урахуванням інтеграційного фактора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еколого-економічні суперечності, що характерні для сучасного сільськогосподарського землекористування супроводжуються серйозними екологічними й ґрунтозахисними проблемами, які проявляються у зниженні родючості ґрунтів, втраті частини цінних продуктивних земель, активізації процесів деградації ґрунтового покриву тощо. Розвиток процесів деградації визначається причинами як природного, так і антропогенного характеру.

Так, основними причинами збільшення площ кислих ґрунтів є скорочення обсягів виконаних робіт щодо їх вапнування та недотримання науково обґрунтованого співвідношення основних елементів живлення у мінеральних добривах із значним переважанням у їх структурі фізіологічно кислих азотних добрив.

Загальновідомо, що вапнування ґрунтів є важливим фактором підвищення родючості ґрунтів, покращання їх екологічного стану та якості продукції. Воно сприяє поліпшенню фізичних і фізико-хімічних властивостей ґрунтів, забезпеченню рослин кальцієм і магнієм, активізації мікробіологічних процесів, підвищенню ефективності мінеральних добрив (на 20%) та продуктивності сівозміни (на 6-8 ц/га зернових одиниць). Через скорочення робіт з хімічної меліорації щорічний недобір продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області у перерахунку на зерно становить біля 100-120 тис. т. [8, с. 17]. У грошовому еквіваленті це складає близько 180-215 млн грн.

В умовах Чернігівщини для вапнування кислих ґрунтів доцільно застосовувати відходи цукрового виробництва – дефекат, який містить 70-85% CaCO_3 , що сприятиме здешевленню меліоративних заходів. У поліських районах рекомендується використовувати поклади крейди Н.-Сіверського родовища, розвідані запаси якої становлять 30 млн т. Щоправда протягом останнього часу обсяги видобутку крейди значно скоротились і не перевищують 15 тис. т. щорічно, а в 2013 р. роботи з її видобутку призупинили взагалі [9, с. 24].

Безумовно вартість вапнування за умови застосування крейди буде вищою, ніж при застосуванні дефекату чи вапна. Однак, за розрахунками фахівців Чернігівської філії ДУ «Держґрунтохорона», значно вищі витрати окуповуються приростами урожаю: зерна – 2,4-6,2 ц/га, кукурудзи на силос – 160-180 ц/га, що у грошовому виразі становить 432,2-1116,6 грн/га.

Окрім негативних тенденцій щодо якісного стану ґрунтів мають місце і позитивні зрушення, які стосуються вмісту у ґрунтах рухомих форм фосфору, обмінного калію та гумусу. Слід відмітити, що вміст рухомих форм фосфору у орних землях області не лише стабілізувався, а й порівняно з результатами попереднього туру агрохімічного обстеження підвищився на 3 мг/кг ґрунту (рис. 1). Вміст калію збільшився на 2 мг/кг (рис. 2).

Такі зміни зумовлені насамперед збільшенням обсягів внесення мінеральних добрив та розширенням застосування заходів з біологізації землеробства. Так, якщо у період з 1991 р. по 2000 р. фосфорних і калійних добрив практично не вносили, то у 2014 р. обсяги їх внесення під посіви сільськогосподарських культур становили 15 кг/га та 14 кг/га відповідно.

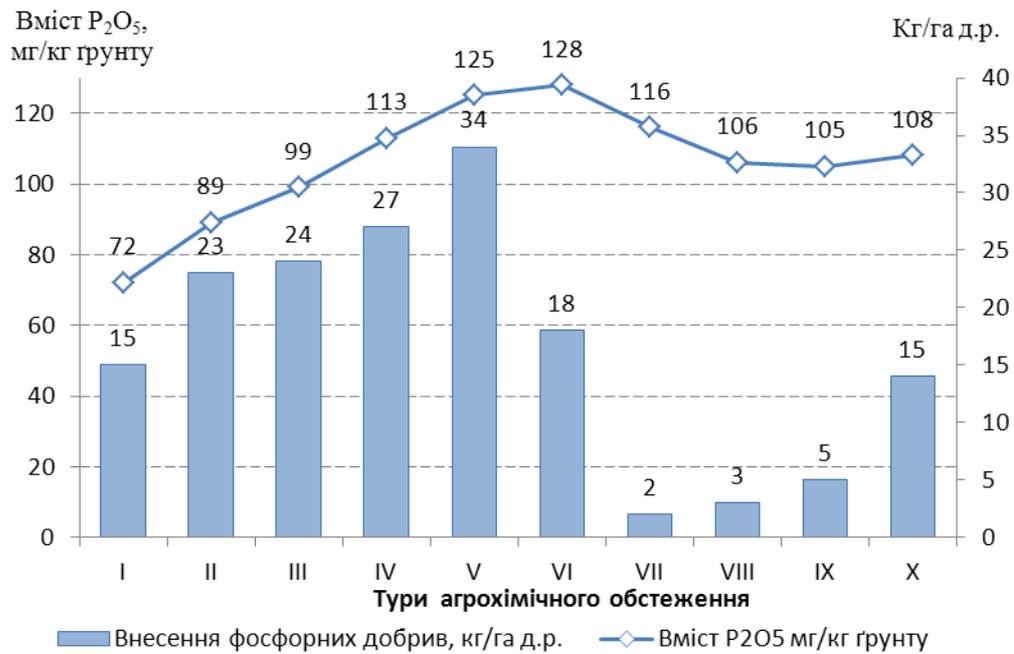

Рис. 1. Вміст рухомого фосфору у ґрунтах та внесення фосфорних добрив у сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області
Джерело: за даними Чернігівської філії ДУ «Держґрунтохорона».

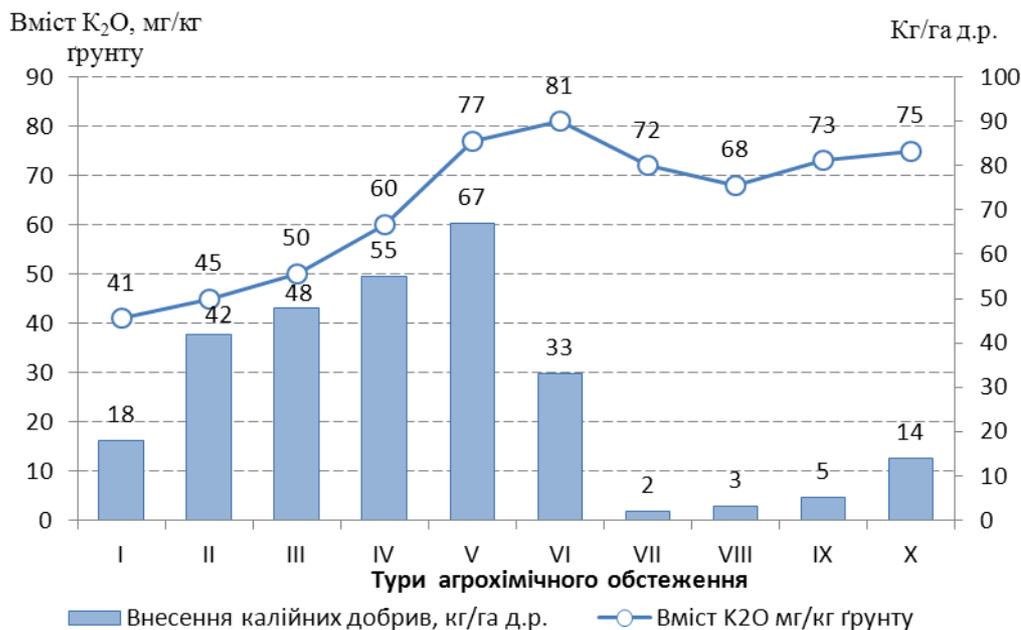

Рис. 2. Вміст обмінного калію у ґрунтах та внесення калійних добрив у сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області
Джерело: за даними Чернігівської філії ДУ «Держґрунтохорона».

Протягом останніх років намітилась позитивна динаміка щодо внесення мінеральних добрив під посіви сільськогосподарських культур. Згідно із даними Державної служби статистики України під урожай 2014 р. сільськогосподарськими підприємствами області було внесено 96,9 тис. тонн поживних речовин мінеральних добрив, що в 11 разів або на 88,2 тис. тонн більше, ніж 2000 р. Якщо у 2000 р. на один гектар посівної площі в сільськогосподарських підприємствах області вносили лише 17 кг/га д.р. мінеральних добрив, то в 2010 р. уже 71 кг/га д.р., а в 2014 р. – 107 кг/га д.р. Крім того, обсяги їх внесення у Чернігівській області на 10-20% вищі, ніж в цілому по Україні (рис. 3). Зросла частка удобрюваної площі. Так, у 2014 р. вона склала 86,2% проти 14% у 2000 р. Щоправда приріст обсягів застосування мінеральних добрив відбувається в основному за рахунок азотних. При науково обґрунтованому, для досліджуваної області, співвідношенні N:P:K = 1,0:0,8:1,0, фактично у 2014 р. воно становило 1,0:0,2:0,19.

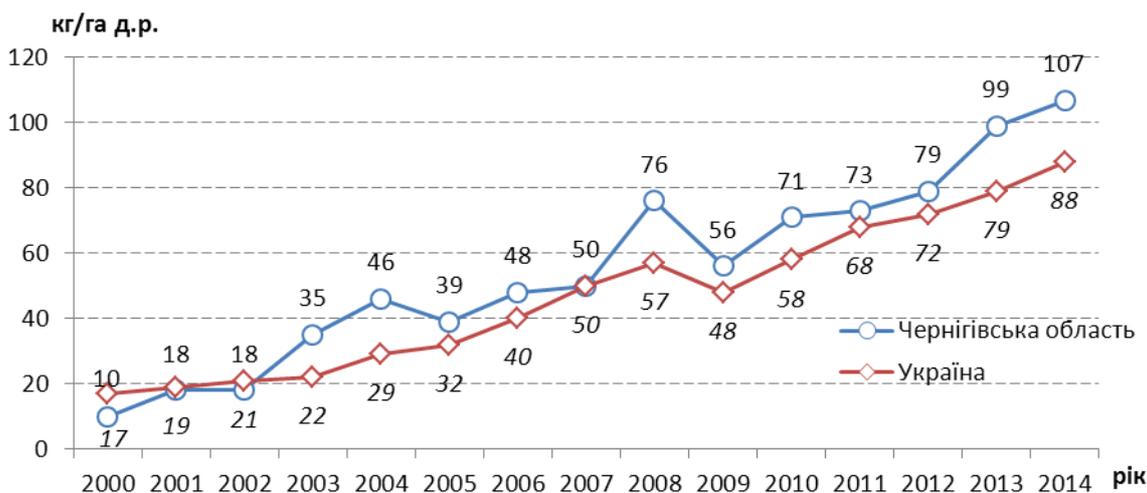

Рис. 3. Внесення мінеральних добрив у сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області та України, кг/га д.р.

Джерело: за даними Держстату України

Щодо внесення органічних добрив, то через значне скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин, що триває з 1991р., воно є недостатнім. У 2014 р. сільськогосподарськими підприємствами Чернігівської області було внесено 704,7 тис. тонн органічних добрив, що в 2,3 рази менше порівняно з 2000 р. Частка удобреної площі коливається по роках, але не перевищує 4,5%. На один гектар посівної площі у 2014 р. внесено 0,8 тонн, що на 14,3% більше, ніж попереднього року (табл. 1). Найбільш удобрюваними культурами в сільськогосподарських підприємствах є кукурудза на силос і зелений корм (13,3 т/га), картопля (4,9 т/га) та овочі (2,1 т/га).

Таблиця 1

Внесення органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області

Показник	Рік						
	2000	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Посівна площа, тис. га	908,3	773,8	774,9	846,7	912,6	934,0	906,9
Внесено органічних добрив, тис. т	1608,8	833,7	697,6	704,1	676,1	626,4	704,7
Удобрена площа, тис. га	37,3	27,2	22,7	17,8	20,8	41,9	23,5
Частка удобреної площі, %	4,1	3,5	2,9	2,1	2,3	4,5	2,6
Внесено на 1 га посівної площі, т	1,8	1,1	0,9	0,8	0,7	0,7	0,8

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Для забезпечення бездефіцитного балансу гумусу у ґрунтах необхідно вносити 8-10 т/га органічних добрив щорічно. Однак, фактично потреба забезпечена лише на 8%. Понад 400 сільськогосподарських підприємств області не використовують органічних добрив взагалі. Близько 40 вносять менше 1 т/га і лише 2% підприємств забезпечують рекомендований науково обґрунтований рівень.

В умовах дефіциту органічних добрив і високої вартості мінеральних виникає необхідність пошуку альтернативних – доступних і малозатратних шляхів органічного й мінерального живлення рослин. Одним із них є застосування засобів біологізації землеробства – заорювання побічної продукції рослинництва, використання мікробних біопрепаратів, сидератів тощо.

Необхідно відмітити, що посіви сидеральних культур на Чернігівщині поступово зростають, їх площі у 2014 р. становили 24,4 тис. га. Майже повністю припинилося спалювання соломи та пожнивних рештків на полях. Нині вони подрібнюються і заробляються до ґрунту. Загалом, елементи біологізації землеробства застосовуються на площі 164,2 тис. га, що складає 18% усієї посівної площі сільськогосподарських угідь області.

У загальному підсумку, комплекс вжитих заходів позитивно вплинув на рівень вмісту гумусу у ґрунтах. Результати агрохімічного обстеження засвідчили позитивну його динаміку. Середньозважений вміст гумусу протягом останніх двох турів агрохімічного обстеження (2006-2014 рр.) стабілізувався і складає 2,46%, що на 0,19 в.п. більше, ніж у попередні періоди.

Проаналізувавши витрати мінеральних й органічних добрив на виробництво продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами стає очевидним, що найбільше коштів на їх придбання та внесення витрачають підприємства з площею землекористування понад 10000 га. Так, на групу підприємств з площею землекористуванням 10001-20000 га припадає 15,3% усієї вартості внесених в 2013 р. сільськогосподарськими підприємствами мінеральних добрив. Частка даної групи у площі сільськогосподарських угідь складає лише 9,3%. У розрахунку на один гектар посівної площі витрати мінеральних добрив у даній групі склали 1645 грн, що в 3,6 разів більше, ніж у групі підприємств з площею землекористувань до 500 га. Щодо витрат на внесення органічних добрив, то 88,5% їх вартості приходиться на групу підприємств з площею понад 20000 га. В розрахунку на один гектар посівної площі ними було витрачено 558 грн, що в 15 разів більше, ніж у підприємств з площею земель у користуванні до 500 га (табл. 2).

Таблиця 2

Витрати мінеральних й органічних добрив у сільськогосподарських підприємствах Чернігівської області, 2013 р.

Групи за площею сільськогосподарських угідь, га	Кількість п-ств у групі	Питома вага с.-г. угідь, %	Припадає с.-г. угідь на одне п-ство, га	Витрати мінеральних добрив, грн/га	Частка групи у витратах на мінеральні добрива, %	Витрати органічних добрив, грн/га	Частка групи у витратах на органічні добрива, %
До 500	77	2,1	266	454	1,0	36	0,5
501-1000	59	4,6	743	477	2,2	9	0,3
1001-2000	104	15,1	1383	642	9,2	24	2,3
2001-5000	83	27,1	3123	832	21,3	29	5,0
5001-10000	26	18,9	6926	1057	19,6	18	2,3
10001-20000	7	9,3	12675	1645	15,3	18	1,2
Понад 20000	6	22,9	36487	1345	31,5	558	88,5
Усього	362	100	2638	1022	100	151	100

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України

Проте, незважаючи на позитивну динаміку щодо забезпечення мінерального й органічного живлення культур сільськогосподарськими підприємствами слід вказати і на окремі негативні аспекти їх господарювання. Зокрема, масовими є порушення вимог щодо чергування культур у сівозміні та висока частка інтенсивних культур у структурі посівних площ. Так, частка останніх у структурі посівів у групі підприємств з площею земель 10001-20000 га складає 66,7%, у групі підприємств з площею понад 20000 га – 83,7%, тоді як у підприємств з площею землекористування до 500 га їх налічується лише 20,1%. Якщо врахувати, що період повернення соняшника на попереднє місце в полі становить 7 років, його частка у структурі посівних площ не має перевищувати 14%. Однак, у групі підприємств з площею земель понад 20000 га даний показник склав 22,7%. По решті підприємств даний норматив – витримано (табл. 3).

Таблиця 3

Частка інтенсивних культур у структурі посівних площ сільськогосподарських підприємств Чернігівської області, 2013 р.

Групи за площею сільськогосподарських угідь, га	Кількість п-ств у групі	Питома вага с.-г. угідь, %	Припадає с.-г. угідь на одне п-ство, га	Частка інтенсивних культур, %	У т.ч.		
					кукурудзи	соняшнику	ріпаку
До 500	77	2,1	266	20,1	15,0	4,4	0,7
501-1000	59	4,6	743	38,1	22,1	15,1	0,9
1001-2000	104	15,1	1383	41,2	26,1	11,9	3,2
2001-5000	83	27,1	3123	47,3	32,4	11,8	3,1
5001-10000	26	18,9	6926	55,7	34,1	13,3	8,2
10001-20000	7	9,3	12675	66,6	42,9	14,5	9,2
Понад 20000	6	22,9	36487	83,7	57,1	22,7	3,8
Усього	362	100	2638	57,5	37,9	15,0	4,7

Джерело: розраховано авторами за даними Держстату України.

Слід підкреслити, що дані тенденції є характерними для сільськогосподарських підприємств протягом останніх трьох років. З кожним роком частка інтенсивних культур невпинно зростає, досягнувши в 2014 р. 57%. Найбільш активно зростає частка кукурудзи, досягнувши показника 38%.

Вирощування інтенсивних високоприбуткових та високоврожайних культур забезпечило стрімке зростання валової продукції в сільськогосподарських підприємствах. У результаті в 2014 р. валової продукції вироблено на 17,4% більше, ніж у 1990 р. Валова продукція рослинництва за цей же період збільшилась майже удвічі (рис. 4).

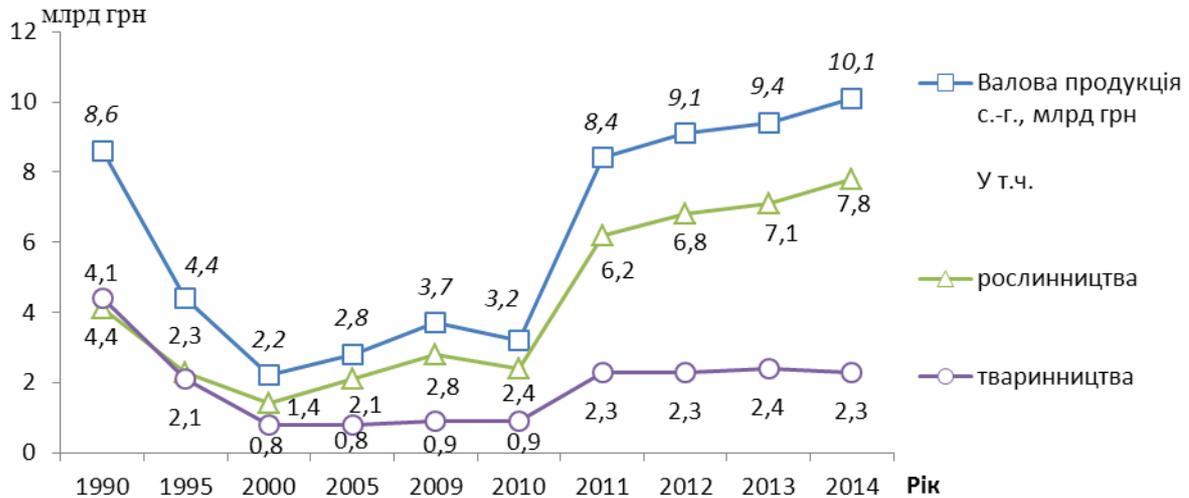

Рис. 4. Валова продукція сільськогосподарських підприємств Чернігівської області (у постійних цінах 2010 р.), млрд грн

Джерело: за даними Держстату України.

Однією з основних перепон ефективного й раціонального використання земельних ресурсів, що особливо гостро проявляється в умовах зростання концентрації земель та розвитку інтеграційних процесів є сучасна правова й організаційна неупорядкованість сільськогосподарського землекористування. Як наслідок, недостатньо уваги приділяється забезпеченню вимог щодо екологічної безпеки аграрного землекористування сільськогосподарськими товаровиробниками. Незважаючи на деякі позитивні зрушення у якісному стані ґрунтів Чернігівської області, землеохоронні роботи виконуються не в повному обсязі. Повільно ведуться роботи з рекультивативі порушених й відпрацьованих земель. Не проводяться заходи з вапнування ґрунтів, низькими є дози внесення органічних добрив. Зберігається тенденція щодо переважання у структурі мінеральних добрив частки азотних. Налічуються значні площі деградованих й малопродуктивних земель, що потребують консервації.

Висновки з проведеного дослідження. Незадовільний якісний стан земельних ресурсів свідчить про те, що діюча нині система землеохоронного законодавства не забезпечує раціонального використання сільськогосподарських угідь та їх охорони. Законодавчі норми щодо охорони сільськогосподарських земель мають здебільшого декларативний характер. В умовах безсистемного розвитку інтенсифікації, глобалізації та міжгалузевої інтеграції виникає необхідність перегляду існуючої регуляторної політики держави щодо охорони земель, як найціннішого багатства нашої країни. Це, в першу чергу, зумовлює необхідність удосконалення системи управління земельними ресурсами на макро-, мезо- і мікрорівні. Важлива роль при цьому належить організаційно-економічному механізму регулювання екологізації сільськогосподарського землекористування, який поєднує в собі правові, екологічні, соціальні, фінансові, техніко-технологічні та управлінські складові.

Для досягнення очікуваного ефекту усі організаційні й економічні заходи, спрямовані на раціональне використання й охорону земель від деградації, повинні знаходити відображення в загальнодержавній й регіональній програмах використання земельних ресурсів, невід'ємними складовими яких мають бути: оцінка стану земельних ресурсів; визначення стрижневих землеохоронних проблем; встановлення розмірів платежів за використання земельних ресурсів, а також нормативів плати за їх забруднення чи псування; пропозиції щодо пільгового оподаткування, екологічного страхування, екологоорієнтованого кредитування тощо.

Саме тому мова має йти про посилення ролі держави в організації землевпорядного процесу, а не його дерегуляцію. Важливо, щоб концептуальні основи раціонального землекористування були єдиними як для національного, так і для регіонального рівнів та обов'язково враховували специфічні особливості окремої території й окремого рівня управління.

Література

1. Ходаківська О.В. Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи розвитку / О.В. Ходаківська // Економіка АПК. – 2011. – № 10. – С. 23-29.
2. Корчинська О.А. Родючість ґрунтів: соціально-економічна та екологічна сутність : монографія / О.А. Корчинська. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 237 с.
3. Довкілля Чернігівщини – 2013 : статистичний збірник / Держстат України. Головне управління статистики у Чернігівській області. – Чернігів, 2014. – 163 с.
4. Яцук І.П. Агроекологічне оцінювання ґрунтів Чернігівської області / Яцук І.П., Ліщук А.М. // Агроекологічний журнал. – 2014. – № 3. – С. 36-42.
5. Трансформація земельних відносин до ринкових умов. Матеріали Одиннадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 26-27 лютого 2009 року / Саблук П.Т., Федоров М.М., Месель-Веселяк В.Я., Ходаківська О.В. та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 116 с.
6. Мельник А.І. Інтенсивність агрохімічної деградації в період їх екстенсивного використання в Чернігівській області / А.І. Мельник, С.М. Каценко, І.І. Шабанова // Екологія: проблеми адаптивно-ландшафтного землеробства: доповіді учасників між нар. наук.-практ. конф. – м. Житомир, 16-17 черв. 2005 р. – Житомир: ДАЕУ, 2005. – С. 47-55.
7. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Чернігівській області за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eco23.gov.ua/data/uploads/dopovid_pro_stan/nd_2012-posl.pdf.
8. Програма використання та охорони земель Чернігівської області на 2011-2020 роки. – Чернігів, 2011. – 50 с.
9. Соціально-економічний аналіз проекту стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2020 року. – Чернігів, 2014. – 133 с.
10. Третяк А.М. Концептуальні засади розвитку сільськогосподарського землекористування сільських територій: проект / А.М. Третяк ; Національна академія аграрних наук України. – Київ: НААН, 2014. – 24 с.

References

1. Khodakivska, O.V. (2011), "Ecologization agricultural land: a modern dimension and prospects of development", *Economika APK*, no. 10, pp. 23-29.
2. Korchynska, O.A. (2008), *Rodiuchist gruntiv: sotsialno-ekonomichna ta ekolohichna sutnist [Soil fertility: the socio-economic and environmental nature]*, monograph, NNC IAE, Kyiv, Ukraine, 237 p.
3. State Statistics Service of Ukraine (2014), *Environment Chernihiv region : Statistical Yearbook*, Chernigiv, Ukraine, 163 p.
4. Yatsuk, I.P. and Lishchuk, A.M. (2014), "Agroecological estimation of soils Chernigiv Region", *Ahroekolohichnyi zhurnal*, no. 3, pp. 36-42.
5. Sabluk, P.T., Fedorov, M.M., Mesel-Veseliak, V.Ya., Khodakivska, O.V. etc. (2009), *Transformatsiia zemelnykh vidnosyn do rynkovykh umov [The transformation of land relations to market conditions]*, *Materialy 11 richnykh zboriv Vseukrayinskoho konhresu vchenykh ekonomistiv-ahramykyv*, NNC IAE, Kyiv, Ukraine, 116 p.
6. Melnyk, A.I., Katsenko, S.M. and Shabanova, I.I. (2005), "The intensity of agrochemical degradation during their extensive use in Chernigiv region", *Ekolohiia: problemy adaptivno-landshaftnoho zemlerobstva*, DAEU, Zhytomyr, Ukraine, pp. 47-55.
7. "Report on the state of the environment in the Chernihiv region by 2012", available at: http://eco23.gov.ua/data/uploads/dopovidpro_stan/nd_2012-posl.pdf [access date 20 May 2015].
8. *Program of land use and protection Chernigiv region for 2011-2020*. (2011), Chernihiv, Ukraine, 50 p.
9. *Information about social-economic analysis of the sustainable development strategy Chernigiv region until 2020* (2014), Chernigiv, Ukraine, 133 p.
10. Tretiak, A.M. (2014), *Kontseptualni zasady rozvytku silskohospodarskoho zemlekorystuvannia silskykh terytorii: proekt [Conceptual bases of agricultural land in rural areas: project]*, The National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 24 p.

УДК 332.2

Ярова Б.М.,
аспірантка*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ПРИ ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Yarova B.M.,
graduate student,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PROSPECTS OF MONETARY EVALUATION OF AGRICULTURAL LANDS IN EVALUATING EFFECTIVENESS OF STATE LAND OWNERSHIP

Постановка проблеми. Статтею 14 Конституції України встановлено, що земля є основним національним багатством, котре перебуває під особливою охороною держави. Діюче земельне законодавство базується на принципах поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва. Близько 69% площі у структурі земельного фонду України займають сільськогосподарські землі [6]. Відповідно до вимог частини другої статті 67 Бюджетного кодексу України, одним із головних джерел надходжень до місцевих бюджетів є податок на майно (складовою частиною якого є плата за землю), який зараховується до відповідних місцевих бюджетів. Тому актуальні дані нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та справедливості їх нарахувань забезпечать стійкий економічний розвиток громад шляхом зарахування податку на майно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки реформування земельних відносин проблемі удосконалення та застосування науково-методичних підходів до нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення присвячено праці багатьох вітчизняних вчених, таких як Дехтяренко Ю. Ф. [5], Кілочка В. М. [1; 2], Лихогруда М. Г. [5], Манцевича Ю. М. [5], Мартина А. Г. [3; 4], Палехи Ю. М. [5], Третьяка А. М. [7; 8] та ін. Але багато аспектів досліджуваної проблеми залишаються дискусійними і потребують здійснення більш глибоких наукових досліджень і обґрунтувань.

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснення аналізу проблем методичних підходів щодо визначення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та надання пропозицій щодо впровадження в Україні нового методичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 1995 р. № 213 «Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів», нормативна грошова оцінка земельних ділянок здійснюється з метою визначення розміру земельного податку, державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок згідно із законом, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, а також під час розроблення показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Законодавець чітко визначив поняття «рентний дохід (земельна рента)», як дохід, що можна отримати із землі як фактора виробництва залежно від якості та місця розташування земельної ділянки у Законі України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 за № 1378-IV.

За 20 років показники рентного доходу звичайно що змінилися та потребують уточнення. У зв'язку з чим Кабінетом Міністрів України 31 жовтня 2011 року прийнято Постанову «Про внесення змін до Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» за №1185 у якій передбачено, що для урахування змін у рентному доході, який створюється при виробництві зернових культур, до показників нормативної грошової оцінки ріплі застосовується коефіцієнт 1,756.

Проте проведена актуалізація показників оцінки не дозволила досягти в цілому підвищення об'єктивності показників оцінки.

* Науковий керівник: Мартин А.Г. – д.е.н., доцент

Здійснивши детальний аналіз встановлених діючим законодавством норм, виникає низка запитань. Статтею 179 Земельного кодексу України встановлено, що природно-сільськогосподарське районування земель є основою для оцінки земель і розроблення землепорядної документації щодо використання та охорони земель. Проте у чинній Методиці не передбачено здійснення природно-сільськогосподарського районування земель, що не дозволяє об'єктивно здійснити поділ території України за природними умовами для ведення сільського господарства, а лише за адміністративно-територіальним устроєм.

Уже більше четверті століття нормативну грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення здійснюють на основі даних економічної оцінки 1981–1987 років, що звичайно ставить під сумнів адекватність отримуваних даних. Адже прив'язка таких даних фактично призводить до використання необ'єктивних та застарілих економічних показників, які давно втратили актуальність та не відповідають сучасним організаційно-економічним і технологічним умовам ведення сільськогосподарського виробництва.

Дані нормативної грошової оцінки залежать від цін на зерно, проте залишається не врахованою реальна динаміка собівартості вирощування сільськогосподарської продукції, що призводить до спотворення землеоціночних показників та перешкоджає здійсненню їх об'єктивної актуалізації в рамках чинної методики.

Також викликають сумніви актуальність коефіцієнту норми рентабельності та терміну капіталізації рентного доходу.

Статтею 18 Закону України «Про оцінку земель» визначено, що нормативна грошова оцінка земель проводиться не рідше ніж один раз на 5–7 років, проте ця норма закону не виконується з 1995 року.

Діюча методика також порушує положення статті 1 Закону України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 за № 1378-IV, відповідно до якої нормативна грошова оцінка земельних ділянок визначається за встановленими і затвердженими нормативами, проте не передбачає процедури визначення та затвердження відповідних нормативів.

Відповідно до «Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», ухваленої указом Президента України від 12 січня 2015 року, та Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» у 2015 році, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04 березня 2015 року за №213-р, планувалося проведення у 2015 році загальнонаціональної нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення з наступним проведенням її переоцінки не рідше ніж один раз на 10 років; розроблення постанови Кабінету Міністрів України про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення; затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. Метою даної Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Проте, наразі це лише прописані норми, які і досі не виконані.

Проаналізувавши недоліки чинної Методики, приходимо до висновку, що нові методичні підходи повинні вирішувати такі завдання:

1) негайна актуалізація даних, яка дозволить спростити методику оцінки та буде відповідати діючим нормам земельного законодавства;

2) поділ земель у відповідності до природно-сільськогосподарського районування;

3) спрощення доступу землевласників та користувачів земельними ділянками до даних шляхом проведення всеохоплюючої оцінки адміністративних районів та надання інформації про оцінку окремої земельної ділянки у формі витягу з технічної документації з нормативної грошової оцінки земель, визначеної на основі шкал нормативної грошової оцінки агропромислових груп ґрунтів. Дані положення повинні бути закріплені у Законі України «Про Державний земельний кадастр» 07.07.2011 за №3613-VI та надаватися через мережу Інтернет;

4) використання нормативів диференціального рентного доходу 2012 року, які визначені у розрізі областей України, які були отримані у результаті оцінки фінансово-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств за 2008–2011 роки та ставки Національного банку України тощо.

З метою виконання поставлених завдань, нова методика повинна містити такі концептуальні положення:

1. Статтею 22 Земельного кодексу України закріплено, що до земель сільськогосподарського призначення належать: сільськогосподарські угіддя та несільськогосподарські угіддя. Тому, на нашу думку, потрібно визначити окремо нормативну грошову оцінку за різними типами угідь.

2. Наступним запропонованим нами кроком є врахування нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь на землях сільськогосподарського призначення у відповідності до нормативів капіталізованого рентного доходу і показників бонітування ґрунтів шляхом складання шкал нормативної грошової оцінки агропромислових груп ґрунтів на основі здійсненого природно-сільськогосподарського районування.

3. Для складання шкал нормативної грошової оцінки агровиробничих груп ґрунтів природно-сільськогосподарського району пропонується використовувати нормативи капіталізованого рентного доходу відповідного сільськогосподарського угіддя, показники бонітування та середній бал бонітету ґрунтів відповідного сільськогосподарського угіддя областей.

4. Ввести в дію норму, у відповідності до якої технічна документація з нормативної грошової оцінки адміністративно-територіальної одиниці повинна включати шкали нормативної грошової оцінки агровиробничих груп ґрунтів, які знаходяться на її території.

5. Нормативну грошову оцінку несільськогосподарських угідь (крім земель під господарськими будівлями і дворами) нами запропоновано прирівняти до нормативів капіталізованого рентного доходу з сільськогосподарських угідь областей.

6. Нормативну грошову оцінку окремої земельної ділянки пропонується визначати шляхом додавання добуток площ агровиробничих груп ґрунтів на їх нормативні грошові оцінки та добуток площі несільськогосподарських угідь земельної ділянки на норматив капіталізованого рентного доходу з сільськогосподарських угідь областей.

7. Статтею 277 Податкового кодексу України встановлено, що ставка податку за земельні ділянки, розташовані за межами населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено, встановлюється у розмірі не більше 5 відсотків від нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області. Тому нами пропонується ввести правило, відповідно до якого буде прирівнюватися нормативно грошова оцінка одиниці площі сільськогосподарських угідь області до нормативів капіталізованого рентного доходу відповідного сільськогосподарського угіддя областей України.

8. У зв'язку з специфікою земель під господарськими будівлями і дворами нормативну грошову оцінку пропонується визначати згідно Методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів), затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1278, та Методики нормативної грошової оцінки земель населених пунктів, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.1995 № 213.

Як показує практика розвинених країн світу, для проведення таких видів робіт застосовується масова оцінка. В нашій державі було б також доречно зосередити увагу на розробці методичних підходів щодо проведення масової оцінки земель сільськогосподарського призначення з врахуванням міжнародних стандартів оцінки майна для цілей оподаткування, а також правил оцінки сільськогосподарської нерухомості (International Valuation Standards: GN 10 Valuation of Agricultural Properties, GN 13 Mass Appraisal for Property Taxation). Проте діючий з 2001 року мораторій на відчуження певних категорій земель сільськогосподарського призначення робить неможливим застосування такого методу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, діюча Методика нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення не відповідає чинним нормам земельного законодавства та сучасним економіко-правовим умовам сільськогосподарського землекористування й унеможливорює нормальне функціонування економічних механізмів.

Імплементация запропонованих нами положень сприятиме розвитку удосконалення платності землекористування, ринку земель та матиме позитивні правові, соціально-економічні та міжнародні наслідки.

Актуалізація даних нормативної грошової оцінки земель матиме важливе соціальне значення, оскільки будуть захищені інтереси мільйонів власників земельних ділянок, сприятиме розвитку сільських територій, сталому землекористуванню, залученню інвестицій тощо.

Література

1. Кілочко В. М. Науково-методичні засади грошової оцінки земель : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.08.01 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / В. М. Кілочко. – К., 2004. – 19 с.
2. Кілочко В. М. Удосконалення грошової оцінки земель в Україні / Кілочко В. М. – К. : ТОВ «ЦЗРУ», 2004. – 160 с.
3. Мартин А.Г. Актуалізація показників нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення / А.Г. Мартин // Землевпорядний вісник. – 2011. – № 6. – С. 32–38.
4. Мартин А. Г. Регулювання ринку земель в Україні : [монографія] / А. Г. Мартин. – К. : Аграр Медіа Груп, 2011. – с. 254.
5. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні [Дехтяренко Ю. Ф., Лихогруд М. Г., Манцевич Ю. М., Палеха Ю. М.]. – К. : Профі, 2002. – 256 с. – ISBN 966-96078-0-9
6. Структура земельного фонду України та динаміка його змін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/usi-novyny.html?view=item&id=110227:struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin&catid=120:top-novyny>
7. Третяк А.М. Концептуальні проблеми розвитку грошової оцінки земель в Україні / Третяк А.М. – К. : УАН, Інститут землеустрою, 2001. – 50 с.
8. Третяк А. М. Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / А. М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 6. – С. 12-19.

References

1. Kilocho, V.M. (2004), "Scientific-methodical principles pecuniary valuation of soil", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.01, DP "Holovnyi naukovo-doslidnyi ta proektnyi instytut zemleustroi", Kyiv, Ukraine, 19 p.
2. Kilocho, V.M. (2004), *Udoskonalennia hroshovoi otsinky zemel v Ukraini* [Improving monetary value of land in Ukraine], TOV "TSZRU", Kyiv, Ukraine.
3. Martyn, A.H. (2011), "Updating indicators normative monetary value of agricultural land", *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 6, pp. 32-38.
4. Martyn, A.H. (2011), *Rehuliuвання ринку земел в Україні* [Regulation of the land market in Ukraine], Agrar Media Grup, Kyiv, Ukraine.
5. Dekhtiarenko, Yu.F., Lykhohrud, M.H., Mantsevych, Yu.M. and Palekha, Yu.M. (2002), *Metodychni osnovy hroshovoi otsinky zemel v Ukraini* [Methodical bases monetary value of land in Ukraine], Profi, Kyiv, Ukraine, 256 p.
6. "The structure of the land fund of Ukraine and the dynamics of its changes", available at: <http://land.gov.ua/usi-novyny.html?view=item&id=110227:struktura-zemelnoho-fondu-ukrainy-ta-dynamika-ioho-zmin&catid=120:top-novyny> (access date August 10, 2015)
7. Tretiak, A.M. (2001), *Kontseptualni problemy rozvytku hroshovoi otsinky zemel v Ukraini* [Conceptual problems of monetary valuation of land in Ukraine], UAAN, Institut zemleustroy, Kyiv, Ukraine.
8. Tretiak, A.M. (2009), "The strategy for Land Reform Policy in Ukraine at the present stage", *Zemlevporiadnyi visnyk*, no. 6, pp. 12–19.

УДК 666.791

Гіренко Ю.О.,
аспірант*

Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

Girenko Yu.O.,
graduate student

National Scientific Center "Institute of agrarian economy"

HISTORICAL ASPECT OF HOPGROWING DEVELOPMENT IN UKRAINE

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток хмелярства в Україні бере свій початок у ХІХ столітті. Це було зумовлено необхідністю забезпечити вітчизняною сировиною пивну промисловість та інші галузі національного господарства. Розвиток хмелярства отримував значну підтримку на державному рівні: створювались науково – дослідні установи, залучались відповідні фахівці, які проводили дослідження у різних напрямках хмелярського виробництва. В результаті цього почали з'являлись нові більш продуктивні сорти хмелю. Інтенсивніше відбувалось оновлення застарілих технічних засобів та створювались нові. З часом весь цей комплекс заходів дав досить позитивні результати і у середині 80–х років Україна за площею насаджень і валовим збором хмелю посідала п'яте місце в світі [1].

Проте сучасний стан галузі хмелярства з об'єктивних причин є дуже скрутним. Свідченням цьому є значний спад виробництва, який за останні роки лише зростає. Так, в період лише з 2000 по 2012 р. загальна кількість хмільників зменшилась з 2 тис. га до 0,7 тис. га. Хоча, ще декілька десятиліть тому, у 1980 р. їхня загальна чисельність по Україні перебувала в межах 9 тис. га [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку галузі хмелярства у різний час висвітлювали у своїх наукових працях такі відомі вчені, як К. Галка, І. Засухін, М. Костриця, Й. Рейтман, А. Годований, В. Венгер, М. Ковтун, В. Бурдейний, М. Костриця М. Циганок, Ю. Савченко, І. Куровський та ін. Але, попри відносно велику кількість наукових робіт з даної тематики, багато питань, що пов'язані з функціонуванням та розвитком вітчизняного хмелярства, не втратило своєї актуальності і в сучасних умовах і потребують додаткового дослідження.

Постановка завдання. Висвітлити історичні аспекти розвитку вітчизняного хмелярства і привернути увагу до проблем її сучасного розвитку.

* Науковий керівник: Захарчук О.В. – д.е.н.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз розвитку хмелярства в Україні здавна приділялась велика увага. Це пояснюється передусім значною потребою у хмелю під час приготування пивного напою.

Сучасне промислове виробництво хмелю бере свій початок з середини XIX ст. Головним хмелярським регіоном у цей період була Волинська губернія (нині Рівненська обл.). Адже саме тут спостерігалось вдале поєднання природно – кліматичних умов та висока майстерність зарубіжних хмелярів. Так лише за період з 1880 р. по 1885 р. площі хмелю збільшилися з 109 га до 1090 га [3].

Але з часом практика розведення хмелю стала поширюватись і серед селянських господарств інших регіонів. Цьому сприяла Столипінська аграрна реформа, яка передбачала скасування залежності селян від общини і надання їм права створювати особисті селянські господарства (відруби та хутори) [4]. Найбільших своїх масштабів хмелярство досягло незадовго до першої світової війни. Це було зумовлено об'єктивними причинами. По–перше, збільшенням виробництва пива як в середині самої країни, так і закордоном. По–друге, відбулось зменшення площ хмелю в деяких головних хмелярських регіонах світу, а саме: в США, Англії, Німеччині та Бельгії. Отже, станом на 1914 р. загальні площі під хмелем вже налічували 8890 га, з яких значна частка, а це близько 82,5 % розташовувались на Волині, а саме в Житомирському, Дубнівському, Рівненському, Луцькому та Володимир–Волинському повітах [5]. При цьому слід зазначити, що за якістю український тогочасний хміль не поступався найкращим закордонним зразкам. Більше того, за ароматичними властивостями навіть перевершував їх. Подальшому становленню та розвитку хмелярської справи значну роль відіграла державна підтримка. І з того моменту, як хмелярство сформувалась вже в окрему галузь, з'явилась необхідність (потреба) у її науковому забезпеченні [6].

Початком активного розвитку хмелярства в досліджуваному регіоні став 1906 р., коли відбулось призначення Засухіна І.І. на посаду агронома–інструктора Волинського відділу рослинництва. Саме з ім'ям цього талановитого вченого багато науковців пов'язують зародження і становлення вітчизняного хмелярства.

Результати своїх наукових досліджень Засухін І.І. опублікував в багатьох наукових виданнях, найбільш відомими його працями є серія книг: “Хмелеводство” 1909 р., 1910 р., 1912 р., та “Разведение хмеля” 1917 р. На власних дослідженнях він здійснив перевірку деяких зарубіжних даних щодо вирощування хмелю і обґрунтував технологічні особливості розвитку вітчизняного хмелярства [7].

Характеризуючи процес проведення досліджень, автор конкретизував, що одна з дослідних ділянок розташовувалась поряд з овочевими культурами, а інші дві – у великих, на той час, землевласників – Саліса та Квасницької. Науковий експеримент у цьому випадку полягав у тому, що подальший догляд за цим хмелем повинен був повністю здійснюватися його господарями. Проте, цей експеримент з певних причин був невдалим. Внаслідок цього, вчені дійшли до висновку, що для ефективних наукових досліджень обов'язково необхідно працювати на окремому, спеціально облаштованому хмільнику. Причиною таких висновків стало неналежне виконання господарями своїх обов'язків по догляду за ввіреними їм хмільниками.

Через деякий час Засухін І.І. стає завідувачем хмільника, який знаходився в Дубенському повіті та розташовувався поруч Білоцерківської с.–г. школи. Такий переїзд був вигідний вченому передусім з огляду на його науковий інтерес. Адже саме в цій місцевості налічувалось більше 70 % від всіх загальних площ хмелю на Волині. Результати роботи на цій ділянці увінчались успіхом, і вже в 1907 р. цей хмільник стає показовим. Бажаючи покращити якість своїх дослідів, Засухін І.І. замовляє посадковий матеріал безпосередньо в Зааці. Завезено було такі сорти: Зацький, Земшевий та Рогатинський. Проте ці дослідження не було закінчено, так як Засухіна І.І. викликали до Житомира, де згодом для своїх подальших досліджень він отримав ділянку у розмірі 9 га, на якій потім висадив наступні сорти хмелю: Зацький, Земшевий та Шпальтський. Згодом, аби ще більше підвищити ефективність своїх досліджень поруч цієї ділянки був зведений житловий будинок та хмелесушарня. На той час на Волині було два дослідні хмільники. Один розташовувався поблизу м. Житомира, а інший – м. Кремінець, таке розташування було зумовлене необхідністю проведення досліджень у різних природно – кліматичних умовах, тому що Волинь умовно була поділена на дві частини – західну та східну. Для західної частини характерними були суглинні ґрунти та більша кількість опадів. А східний регіон в свою чергу відрізнявся супіщаними ґрунтами та меншою кількістю опадів. Заснування на Волині дослідного хмільника було зумовлено кількома основними причинами. Одна з яких полягала у необхідності вирощування високоякісного хмелю. Адже попередня практика, коли хміль переважно вирощувався в домогосподарствах, виявилось неефективною. Такий хміль з об'єктивних причин був не якісним, а отже не конкурентоспроможним, особливо для продажу закордон. А, по–друге, необхідно було створити належні умови, які давали б можливість вирощувати посадковий матеріал, негірший за якістю від зарубіжних зразків та прийнятним за ціною на внутрішньому ринку. З часом головні завдання цього дослідного хмільника були сформовані наступним чином: дослідний хмільник повинен бути надійним розсадником – джерелом якісного посадкового матеріалу для хмелярів, де була б можливість виводити нові сорти хмелю, максимально придатні для різного типу місцевості; пропонувати свої послуги у ролі дослідного поля щодо нових прийомів, методів по догляду за хмелем;

бути джерелом нових та поглиблювати вже існуючі знання, що стосуються правильного розведення культури хмелю серед населення. У подальшому розвитку цієї наукової установи значну роль відіграла нарада фахівців – інструкторів, яка відбулась у 1914 р. при колишньому Волинському губернському земстві. Одним з ключових рішень, яке було прийняте ними, вважається те, що дослідні хмільники повинні мати лише дослідну функцію і називатись відповідно. Після цього дослідний хмільник в Житомирі отримав нову назву “Дослідний хмільник Волинського губернського земства”.

За задумом науковців, база цього дослідного хмільника, в недалекій перспективі повинна була стати основою для появи наукового центру хмелярства в Україні. Проте перешкодою до реалізації цих задумів стала спочатку перша світова війна, а потім – громадянська. До того ж, у 1919 р. було ухвалене відповідне рішення про ліквідацію даного дослідного хмільника [8].

Слід також зауважити, що в цей період (кінець XVIII початок XIX ст.) поряд з науково–дослідними установами в проблематику розвитку хмелярства досліджували та вносили свої пропозиції окремі вчені. Одним із них був В.М. Надашкевич. Цей науковець пов'язував майбутній розвиток хмелярства лише з належною організацією збуту хмелю. Адже, на його погляд, лише за такої ситуації можна буде досягти збереження ціни на бажаному рівні. Задля цього він радив хмелярам чітко знати наступне: скільки хмелю щорічно є на продаж, який на нього фактичний попит та яким основним вимогам повинен відповідати вироблений продукт. Якщо господарства будуть дотримуватись цих правил (рекомендацій), на переконання вченого, це дасть можливість отримувати в процесі виробництва надлишковий хміль, який потім можна буде продати закордон, отримавши за це виручку [9]. Інший науковець В.А. Макаревич вважав, що ефективний розвиток хмелярської справи міг відбутись лише у випадку приділення значної уваги належному догляду за хмелем. Під цим поняттям вчений розумів насамперед високий рівень селекційної роботи: використання продуктивних, здорових, елітних саджанців. Наводячи в приклад власний досвід, В.А. Макаревич радив використовувати посадковий матеріал лише з тих куців, де достеменно відомо, що хміль здоровий, має гарні плоди та добре розвинений загалом. Еталоном найкращого хмелю В.А. Макаревич вважав такі чеські сорти, як “Земшевий” та “Жатецький”. Адже саме вони здобули загальносвітове визнання серед споживачів хмелярської продукції. До того ж вчений вважав, що якість вирощуваного хмелю багато в чому залежить від сприятливих природно – кліматичних умов. Найбільш підходящим у цьому розумінні на той час був Волинський регіон [10]. Але у період з 1917 по 1922 р. загальні площі насаджень хмелю в Україні стрімко скоротились з 5000 до 950 га. Основні причини цього полягали у політичних змінах, які відбувались у цей час в державі. Зменшення попиту на хміль в свою чергу спричинило зменшення на нього ціни та зупинку через це значної кількості пивоварних заводів. Щоб виправити складну ситуацію, тодішньою владою у 1922 р. було прийнято постанову ВЦВК і РНК “Про виробництво пива для населення”, яка передбачала створення сировинної бази для відродження пивної галузі. Такі заходи виявились дієвими і вже через рік у 1923 р. попит на хміль значно збільшився. І станом на 1927 р. відновлених площ хмелю налічувалось вже більше 4000 га.

Подальшому ефективному розвитку хмелярства мали сприяти кооперативні відносини. Саме з цією метою у м. Житомирі у 1925 р. був заснований Волинський “Хмелесоюз”, якому підпорядковувались хмелярські товариства [11]. Роком раніше, у 1924 р. відбулась реорганізація хмільника у Волинську дослідну станцію хмелярства, але реально ця наукова установа запрацювала лише з 1926 р. Вже на той час її співробітниками (науковцями) була проведена необхідна організаційного плану робота, наслідком якої стала поява колекційного розсадника, який складався з 31 сорту хмелю зарубіжного та вітчизняного походження. Основними напрямками щодо селекційних досліджень в робочих програмах новоствореної станції були: клонований добір, гібридизація, пошук рослин із цінними відхиленнями серед старомісцевих форм та мобілізація зразків диких популяцій [12].

З 1926 р. почав діяти перший в країні стандарт якості хмелю ОСТ 528 (СРСР). Цей документ передбачав розподіл шишок хмелю на три товарних сорти, спонукав сортувати хміль ще на стадії його збирання, а не після, як це відбувалось за попередньої практики. Одним із нововведень цього документу було те, що він передбачав можливість здійснення хімічного аналізу вирощеного хмелю, визначав загальну кількість гірких речовин, де кожний з показників мав чітко визначену норму, зокрема у цифрових значеннях. Також цей документ визначав певні правила приймання хмелю, маркування, а також методи його випробувань. Варто також зазначити, що у подальшому у 1957 р. був прийнятий стандарт СРСР 8473 – 57 “Хмель”. Він вже містив такі поняття, як “ хміль – сирець” та “хміль пресований”. Окрім цього він принципово нічим не відрізнявся від попереднього.

У 1976 р. з'явилися вже абсолютно інші стандарти якості 21946 – 76 і 21947 – 76, вони стосувалися хмелю сирцю та пресованого хмелю. Їх основною відмінністю було те, що чи не вперше якість хмелю визначалась за вмістом діючої речовини, тобто за вмістом альфа–кислот. Саме після цього хмелярські господарства почали вживати необхідні заходи з метою підвищення рівня альфа–кислот у хмелю власного виробництва [13]. Повертаючись до подальших змін, які відбувались під час становлення вітчизняного хмелярства, зокрема Волинської дослідної станції, слід зазначити, що в 1932 р., згідно Постанови Наркомземсправами УРСР, на базі згадуваної дослідної станції шляхом реорганізації утворилась Всеукраїнська науково–дослідна станція хмелярства. Після того Волинська

станція у Житомирі стала чи не єдиною науковою установою на весь Радянський Союз, що спеціалізувалась на даній проблематиці. У цей період на станції працювало шість наукових відділів: агротехнічний, селекційний, агрохімічний, економічний, захисту рослин та механізації. Був також опорний пункт в Черняхівському районі. За кожним із відділів було закріплено свої обов'язки щодо виконання наукових завдань. Одним із визначних досягнень відділу селекції стало виведення у 1936 р. П.С. Сваричевським нового сорту хмелю Клон 18. Цьому успіху передувала кропітка робота попередніх років, але отриманий новий сорт перевершував аналогічні високою продуктивністю та такими ж високими пивоварними властивостями. Згодом Клон 18 здобув широке визнання і навіть на сьогоднішній день ним засаджено майже 90 % всіх існуючих хмільників в Україні. Щоправда, у 1967 р. В.П. Дацюком був виведений новий сорт хмелю – Поліський, який за врожайністю та вмістом альфа-кислот перевершив існуючий Клон 18, проте такої значної підтримки серед хмелярів він не здобув.

Поряд з іншими вагомими факторами, що сприяли становленню та подальшому розвитку вітчизняного хмелярства, на наш погляд, не можна обійти увагою процес технічних впроваджень та змін. Адже вирощування хмелю є дуже капіталозатратним виробництвом і тому питання створення нового та модернізація існуючого обладнання не втрачає своєї актуальності і до сьогодні.

Значні технічні зміни в хмелярстві почали відбуватись, починаючи з 1950 р. До того, як свідчать звіти Української дослідної станції хмелярства та літературні джерела, всі необхідні операції виконувались ручним або кінно – ручним способом. Техніка на хмільниках не застосовувалась. Першими значними кроками щодо масштабного впровадження технічних засобів у хмелярстві стало збільшення ширини міжрядь з 1,6 до 2,1 м. Це дало змогу використовувати габаритну техніку. Лише за 1 рік з 1953 по 1954 р. загальна площа таких переобладнаних хмільників зросла на 250 га. І в подальші роки, частка механізації в хмелярстві лише збільшувалась та удосконалювалась, зростала наукова підтримка. Свідченням цьому є створення у 1978 р. конструкторського бюро для розробки засобів механізації для хмелярства. Цей відділ утворився на базі створеного у 1976 р. Науково-дослідного та проектно – технологічного інституту хмелярства. Розробки вчених-конструкторів у майбутньому стосувались найбільш відповідальних та складних напрямів у хмелярській справі [14].

Варто також зауважити, що значним поштовхом до технічного оновлення галузі хмелярства стала постанова ЦК КПРС від 1968 р. В якій йшлося про те, що в цілому по державі необхідно суттєво збільшити виробництво продукції рослинництва. Основою цього, на думку владних органів, повинно було стати підвищення рівня врожайності та якості вирощуваної продукції. Враховуючи такі законодавчі зміни, хмелярі взяли на себе відповідні зобов'язання. Але не задовго до цього відбувся XXIII партійний з'їзд, на якому було прийнято рішення створити сприятливі умови щодо прискореного розвитку сільського господарства, зокрема, важливої для регіону галузі хмелярства.

Багаторічна робота як окремих вчених, так і наукових установ у напрямку підвищення ефективності хмелярської галузі принесла свої позитивні наслідки, про що свідчать результати наукових досліджень на передових свого часу господарствах [15].

Одним із таких передових господарств було "Рея", що знаходилося в Житомирській області. На початку 1980 р. під багаторічними насадженнями хмелю тут перебувало 160 га із них 145 га були продуктивні. Відповідно була значна кількість техніки, у тому числі хмелярської. Загальна кількість виробленої товарної продукції за період з 1980 по 1983 р. в межах України склала 90 % за умови її високої якості. Основні показники ефективності як вартісної, так і натуральної форми були теж на дуже високому рівні. Так врожайність у 1983 р. складала 15 ц/га, а рентабельність – 73 %. Інші важливі агротехнічні заходи як, наприклад, збір урожаю у цьому господарстві відбувався в дуже стислі терміни 15–20 днів. Такі показники були наслідком не лише добре організованої праці, а на нашу думку, передусім застосуванням передових агротехнічних засобів.

Висновки з проведеного дослідження. Процес становлення та подальшого розвитку вітчизняного хмелярства характеризується окремими визначними подіями, а також науковими досягненнями, які в поєднанні з досвідом, майстерністю хмелярів призвели до значних економічних успіхів перш за все у передових господарствах. Але сучасне хмелярство протягом багатьох останніх років, внаслідок об'єктивних чинників, втратило здобуті свого часу ринкові позиції, що в свою чергу зумовило скорочення виробництва.

Ми вважаємо, що відновлення потенціалу хмелярства має відбуватись з врахуванням досвіду попередніх років. Саме така практика, на наш погляд, у поєднанні з пошуками шляхів щодо впровадження сучасних науково-технічних розробок та дослідженням теперішніх споживацьких вподобань відносно хмелярської продукції призведе до поступового відродження вітчизняного хмільництва.

Література

1. Ратошнюк Т. Сучасний стан і розвиток хмелярства в Україні / Т. Ратошнюк, В. Ратошнюк // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 53–55.
2. Гренко Ю. Сучасний стан та перспективи подальшого розвитку галузі хмелярства в Україні / Ю. Гренко // Розвиток і регулювання ринків сільськогосподарської продукції та продовольства: Матеріали П'ятої міжнародної науково – практичної конференції молодих вчених (у заочній формі), Редкол.: Ю.О. Лупенко та ін. – К. : ННЦ ІАЕ,

2013. – 224 с.

3. Програма відродження хмелярства в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hop.com.ua/program/index.htm>

4. Зіновчук В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В.Зіновчук. – К. : Логос, 1996. – 224 с.

5. Дзолів Г. Порадник – довідник для бригадирів хмелярів / Г. Дзолів, Б. Жатецький. – Х. : Держсільгоспвидав, 1932. – 109 с.

6. Муляр Т. Стратегічне управління підприємствами галузі хмелярства : монографія / Т. Муляр, Г. Осовська. – Житомир: "Житомирський національний агроекологічний університет", 2013. – 244 с.

7. Засухин І.О. О положении хмелеводства на Волыни и мерах к его улучшению и развитию / И. Засухин // Сельскохозяйственная хроника Волынской губернии. – 1910. – № 2. – С. 22-40.

8. Годованый А. Інституту хмелярства – 70 / А. Годованый // Хмелярство України. – 1995. – С. 3–6.

9. Надашкевич В. Значення колдосвідів у хмільництві / В.Надашкевич – Житомир: "Дослідна станція хмелярства", 1928. – 32 с.

10.Макаревич В. Один із головних шляхів поліпшення якості хмелю в умовах селянського господарства / В. Макаревич. – 1918. – 16 с.

11. Дидора В. Состояние и перспективы развития хмелеводства: лекция [для слушателей фак. повышения квалификации агрономов – хмелеводов] / В. Дидора, В. Варварюк, А. Остроменский. – К. : Укр. с. –х.акад., 1981. – 16 с.

12.Хміль І. Науковий звіт Всесоюзної науково – дослідної станції хмелярства за 1933 рік. / І. Хміль. – Житомир, 1934. – 40 с.

13. Рейтман Й. Аналіз колишніх і сучасних систем оцінки якості хмелю / Й. Рейтман // Хмелярство. – 1997. – №19. – С. 33–39.

14. Костиця М. Хміль та пиво в Україні з давнини до сьогодні / М. Костиця, Й. Рейтман – Житомир, 1997. – 240 с.

15. Буйницький М. Досягнення хмелярів України / М. Буйницький – Київ , 1970. – 40 с.

References

1. Ratoszniuk, T.(2006), "The modern state and development of hop-growing in the Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 8, pp. 53–55.

2. Girenko, Yu. (2013), "Current state and prospects of further development of hop-growing in the Ukraine", *Rozvytok i rehuliuвання rynkiv silskohospodarskoi produktsii ta prodovolstva* [Development and adjusting of markets of agricultural produce and food], *Materialy 5 mizhnarodnoi naukovy – praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh (u zaochnii formi)* [Materials 5 of international scientific and practical conference of young scientists (in correspondence form)], NSC "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine, 224 p.

3. "Revival program of hop-growing in the Ukraine", available at: <http://hop.com.ua/program/index.htm>

4. Zinovchuk V. (1996), *Kooperatyvna ideia v silskomu hospodarstvi Ukrainy i SSHA* [The cooperative idea in agriculture of Ukraine and the USA], Lohos, Kyiv, Ukraine, 224 p.

5. Dzholiv, H. and Zhatetskyi, B. (1932), *Poradnyk – dovidnyk dlia bryhadyriv khmeliariv* [Counselor - handbook for brigadiers growers of hops], Derzhsilhospydav, Kharkiv, Ukraine, 109 p.

6. Muliar, T. and Osovskaya, H. (2013), *Stratehichne upravlinnia pidpriemstvamy haluzi khmeliarstva* [Strategic management of enterprises of the industry hop-growing], monograph, Zhytomyr national agrarian university, Zhytomyr, Ukraine, 244 p.

7.Zasukhin, I. (1910), "On the situation of hop-growing in Volyn region and measures for his improvement and development", *Selskokhozyaystvennaya khronika Volynskoy gubernii*, no 2, pp. 22-40.

8. Hodovanyi, A. (1995), "Institute of hop-growing - 70", *Khmeliarstvo Ukrainy*, pp. 3–6.

9. Nadashkevich, V. (1928), *Znachennia koldosvidiv u khmilnytstvi* [The value of collective experience in the hop-growing], "Doslidna stantsiya khmeliarstva", Zhytomyr, Ukraine, 32 p.

10. Makarevych, V. (1918), *Odyn iz holovnykh shliakhiv polipshennia yakosti khmeliu v umovakh selianskoho hospodarstva* [One of the main ways to improve of quality hops in the conditions of peasant farming], 16 p.

11. Didora, V., Varvanyuk, V. and Ostromenskiy, A. (1981), *Sostoyaniye i perspektivy razvitiya khmelevodstva: lektsiya* [State and prospects of development of hop-growing : lecture], Ukrainian agricultural academy, Kyiv, Ukraine, 16 p.

12. Khmil, I. (1934), *Naukovyi zvit Vsesoiuznoi naukovy – doslidnoi stantsii khmeliarstva za 1933 rik* [Scientific report of All-Union Scientific - Research Station of hop-growing behind 1933], Zhytomyr, Ukraine, 40 p.

13. Reytmann, Y. (1997), "The analysis of former and modern systems of quality assessment of hops", *Khmeliarstvo*, no. 19, pp. 33–39.

14. Kostytsia, M. and Reitman, Y. (1997), *Khmil ta pyvo v Ukraini z davnyny do sohodennia* [Hops and beer in Ukraine from ancient times to today], Zhytomyr, Ukraine, 240 p.

15. Buinytskyi, M. (1970), *Dosiahnennia khmeliariv Ukrainy* [Achievements of growers of hops in Ukraine], Kyiv, Ukraine, 40 p.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.526

Семикіна М.В.,
*д.е.н., проф., завідувач кафедри економіки
та організації виробництва*

Петіна О.М.,
*аспірант**

Гончарова Н.В.,
*аспірант**

Кіровоградський національний технічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ

Semykina M.V.,
*dr.sc.(econ.), professor, head of the department
of economics and organization of production*

Petina O.M.,
graduate student

Honcharova N.V.,
graduate student

Kirovograd National Technical University

TRANSFORMATION OF EMPLOYMENT AND PROBLEMS OF REALIZATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF YOUTH ON LABOR MARKET

Постановка проблеми. За умов небувалих темпів інформаційного розвитку, переходу до інноваційної економіки, впливів глобалізації та світової фінансово-економічної кризи в країнах світу відбуваються трансформації зайнятості населення. Ці процеси є доволі неоднозначними та різновекторними, вони зумовлюють як прогресивні зміни у зайнятості, пов'язані з інтелектуалізацією праці, активним використанням інформаційних технологій, так і диспропорції у зайнятості різних соціальних та вікових груп. Особливо актуальною ця проблематика стає для України, де по причині системної кризи, озброєного конфлікту на сході країни, відбувається уповільнення економічного розвитку, скорочення робочих місць, при цьому трансформації у сфері зайнятості не набувають інноваційного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблеми трансформацій зайнятості та регулювання безробіття в Україні останніми роками була предметом досліджень С. Бандура [3], В. Близнюк [7], В. Гейця [7], О. Герасименко [4] І. Каленюк [8], А. Колота [9], Е. Лібанової [11], В. Онікієнка [13], І. Петрової [16] та ін. В контексті трансформацій зайнятості проблематику молодіжного безробіття та конкурентоспроможності молодих фахівців на ринку праці вивчали О. Балакірева [2], Л. Лісогор [12], О. Грішнова [5], Л. Шаульська [17] та ін. Водночас, аналіз наукових джерел засвідчує, що теоретичні та практичні проблеми трансформацій зайнятості потребують подальшого поглибленого вивчення з урахуванням системної кризи в Україні. До невирішених частин загальної проблеми слід віднести проблемні питання реалізації конкурентних переваг молоді на ринку праці, пошук шляхів їх розв'язання.

* Науковий керівник: Семикіна М.В. – д.е.н., професор

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сутності та особливостей трансформацій зайнятості в Україні, визначення перешкод у реалізації конкурентних переваг молоді в умовах динамічних змін на українському ринку праці, напрямів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел засвідчує, що трансформацію зайнятості дослідники розуміють по-різному. Найбільш поширеним у багатьох джерелах наукової інформації є сприйняття трансформацій зайнятості як процесу динамічних змін, які відображають якісні та кількісні параметри ринку праці, зміна показників обсягів та структури зайнятості населення під впливом різноманітних чинників – науково-технічного прогресу, зрушень в економічному, інноваційному, технологічному та соціальному розвитку країни [1, с.8; 4, с.70; 16, с.119-125; 14, с. 85].

Разом з тим, поділяючи таку думку, вважаємо за доцільне дотримуватись підходу до більш ширшого розуміння трансформацій зайнятості. Розвиваючи думку А.Колота, О. Грішної, В.Онікієнка та інших провідних науковців [3, с. 9–10; 7, с.88; 9, с. 4-6, 13, с.131], вважаємо, що трансформації стосуються не лише зміни обсягів та структури зайнятості, змін якісно-кількісних характеристик зайнятості, а й кардинальних змін попиту на працю, пропозиції праці, що віддзеркалює зміни змісту трудової діяльності, зумовлюючи поширення низки нетрадиційних форм занятості. До останніх відносимо: зайнятість на умовах неповного робочого часу (неповна зайнятість); тимчасову зайнятість (у тому числі запозичена праця); вторинна зайнятість; дистанційну зайнятість; зайнятість на основі договорів цивільно-правового характеру; неформальну зайнятість, у тому числі самозайнятість; нереєстровану зайнятість у формальному секторі [3, с. 9–10; 6, с.88; 9, с. 4-6].

Справедливо підкреслити, що рушійними силами новітніх трансформацій зайнятості на початку XXI століття стають, передусім, глобалізація економічного та інформаційного розвитку, конкуренція. Їх дія об'єктивно зумовлює зростання потреби в інноваціях, прискорення науково-технологічного розвитку, інтелектуалізацію трудової діяльності, що врешті-решт якісно змінює попит на працю та породжує новітні форми зайнятості.

Йдеться про те, що активне використання інформаційного ресурсу на тлі глобальних трансформацій світової економіки радикально та комплексно змінює основи виробництва та зміст праці, слугує прискорювачем трудового процесу, обумовлює появу інноваційних сегментів у сфері зайнятості. Нові етапи комп'ютеризації, глобальні мережі Інтернет, телекомунікації швидко призводять до появи нових робочих місць, нових професій, змінюють вимоги роботодавців до кваліфікації працівників, ставлячи на перше місце вміння роботи з інформацією, здатність до праці інноваційного змісту, професійну мобільність та адаптивні якості працівників, передусім здатність до сприйняття змін в умовах мінливого ринкового середовища. Внаслідок інформатизації трудової діяльності відбуваються об'єктивні зміни в організації виробництва, виникають більш сприятливі умови для економії праці, ліквідації важких та непривабливих видів людської праці, реалізації творчого потенціалу працівників, зайнятих обробкою інформації, створенням інновацій. Інформатизація трудової діяльності дає змогу не прив'язувати працівника до стаціонарного робочого місця та жорсткого регламенту роботи, створюючи дистанційні (віддалені, віртуальні) робочі місця без застосування традиційного нормування праці, надаючи нові, не бачені раніше можливості для прояву особистої відповідальності, творчості, самоорганізації.

Як наслідок, у структурі зайнятого населення найбільш розвинених країн нині понад 50% працюючих складають працівники, зайняті обробкою та створенням нової інформації, інноваційною працею.

В умовах глобальної конкуренції найвищі шанси для тимчасового, а потім і постійного працевлаштування отримують передусім ті працівники, які мають конкурентні переваги на даному сегменті ринку праці.

Розвиваючи наукову думку [10; 12; 17], під конкурентними перевагами працівників пропонуємо розуміти переваги в затребуваній якості людського капіталу та можливостях її реалізації на ринку праці, завдяки чому отримуються порівняно більші економічні, соціальні, морально-психологічні зиски, а саме, – більший дохід від праці, привабливі соціальні пакети (компенсації витрачених трудових зусиль та інвестування в саморозвиток), моральне задоволення від творчої самореалізації, застосування власних знань і досвіду. Звісно, в сучасних умовах на світових ринках праці зростає попит на конкурентоспроможних працівників, які не тільки мають сучасну освіту, а й здатні до швидкого перенавчання, опанування нових знань, виявляють мобільність, володіють інформаційними технологіями, і при цьому мають здоров'я, високу працездатність, розвинені комунікативні навички, іншими словами, мають конкурентні переваги в якості людського капіталу.

З нашої точки зору, зазначені конкурентні переваги в умовах прискореного інформаційного розвитку найбільше притаманні молоді, яка отримала сучасну освіту, обирає здоровий спосіб життя, налаштована на професійне самоствердження та зростання, побудову кар'єри. Саме тому пошук освічених і здібних, енергійних молодих людей, їх подальша підтримка, навчання та перенавчання, нарощування конкурентних переваг стає для багатьох сучасних підприємств і корпорацій на Заході запорукою інноваційної активності та утримання майбутніх конкурентних позицій.

На тлі трансформацій зайнятості зокрема завжди існують різноманітні ризики зниження конкурентоспроможності, оскільки майже кожного року в світі зникає множина професій і одночасно з'являються нові, більш затребувані спеціальності, зростає потреба у нових знаннях та навичках.

В таких умовах підтримка та нарощування конкурентних переваг стає окремим завданням для кожного працівника, від усвідомлення важливості якого залежить доля на ринку праці. З іншого боку, практичні питання підтримки та регулювання конкурентоспроможності найбільш незахищених вікових груп населення, передусім молоді до 30 років, у значній мірі залежать від спільних зусиль держави та підприємців.

Аналіз світового досвіду показує, що для сприяння нарощуванню конкурентних переваг молоді на ринку праці в багатьох розвинених країнах (наприклад у Великобританії, Швеції, Італії) діють державні програми, які передбачають: створення тимчасових робочих місць для випускників професійних навчальних закладів; відшкодування державою до 70–80% витрат підприємств на працевлаштування молодих людей віком 16–18 років, які не мають середньої освіти; державне стимулювання підприємців, які забезпечують працевлаштування молоді та професійне зростання; укладання тристоронніх угод між державою, підприємством і молодим працівником щодо навчання та перенавчання молоді; надання державних дотацій випускникам навчальних закладів для відкриття власної справи.

Надзвичайно поширеною в країнах ЄС, особливо у Франції, стала зайнятість на умовах неповного робочого часу (неповна зайнятість), тимчасова зайнятість (у тому числі запозичена праця) на основі безстрокової трудової угоди. Тимчасові робочі місця часто займає саме молодь, що дає змогу набути досвіду, відчувати себе більш матеріально незалежним від батьків, відчуті своє покликання, свідомо нарощувати свої конкурентні переваги в освіті, мобільності, навичках. Понад третину молодих людей до 30 років зайнято працею в межах нестандартної зайнятості, що передбачає гнучкий графік роботи, самозайнятість, дистанційну зайнятість, чому сприяє розвиток інформаційних технологій, стрімке зростання частки зайнятих у сфері послуг.

В Україні певні паростки таких тенденцій також спостерігаємо, оскільки інформатизація суспільного розвитку є доволі стрімкою. Проте сутність трансформацій зайнятості має в нашій країні дещо іншу специфіку.

Загальною тенденцією структурних змін у зайнятості за час ринкових трансформацій в Україні стало переміщення робочих місць із промисловості у сферу обслуговування, переважно у торгівлю. Не зважаючи на те, що зростання зайнятих у сфері послуг є загальносвітовою тенденцією, в Україні, на відміну від розвинених країн, структурні трансформації зайнятості не пов'язані з процесами модернізації виробництва, автоматизації, комп'ютеризації або масового технічного оснащення праці. «Перетік» робочої сили в торгівлю, ресторанний та готельний бізнес, надання послуг щодо ремонту автомобілів, відбувається в результаті зміни структури економіки, а також несприятливих умов праці та незадовільної оплати праці на багатьох підприємствах промисловості й АПК. Зазначимо, що нові робочі місця в торгівлі характеризуються низькою інноваційною наповненістю та продуктивністю праці, вони поглинають робочу силу, яка вивільнена з інших галузей. Як наслідок, більшість зайнятих у торговельно-сервісному бізнесі не має спеціальної освіти, працює не за фахом (колишні вчителі, інженери, медичні працівники та ін.). Сфері торгівлі, як і раніше, притаманна висока частка важкої фізичної праці (понад 70-80%), низький рівень інтелектуалізації праці (рис. 1).

Такі тенденції загалом обмежують можливості реалізації інноваційного потенціалу працівників, особливо молодих, ведуть до незатребуваності набутих знань, створюючи перешкоди у реалізації конкурентних переваг молоді на вітчизняному ринку праці.

Аналіз динаміки показників економічної активності, зайнятості та безробіття в Україні (рис. 2) відбиває певну стагнацію економічної активності населення, за якою криється певна адаптація до кризового стану економіки.

Феномен зазначеної «адаптації» полягає у деформалізації зайнятості: мотивація «виживання» змушує вагому частку населення (її майже не фіксує статистика) покидати офіційний сектор економіки та спрямовувати свої зусилля на розробку товарів, різноманітних послуг, інтелектуальних продуктів праці, працюючи «в тіні», уникаючи сплати податків. Не зважаючи на те, що в Україні упродовж останніх 10 років швидко зростає кількість працівників, охоплених новими формами нестандартної зайнятості (фриланс, аутсорсинг, аутстафінг, лізинг персоналу тощо), характер змін у сфері зайнятості в Україні все ще поки не можна назвати таким, що спрацьовує на інтереси інноваційного розвитку, модернізації економіки.

Реалії життя свідчать, що випереджаючими темпами відбувається деформалізація зайнятості програмістів, дизайнерів, веб-дизайнерів, журналістів, консультантів, бухгалтерів, юристів, маркетологів, політологів та ін. При цьому дистанційна зайнятість в Україні часто існує на тлі тінювих трудових відносин, що не дає можливостей соціального захисту працівників, формування майбутніх пенсій. Законодавчо механізм дистанційної (віртуальної) зайнятості не відпрацьований. Практика свідчить, що укладання трудових угод у сфері такої зайнятості жорстко орієнтовано на інтереси роботодавця, для найманих працівників це означає певне задоволення матеріальних інтересів без урахування соціальних гарантій.

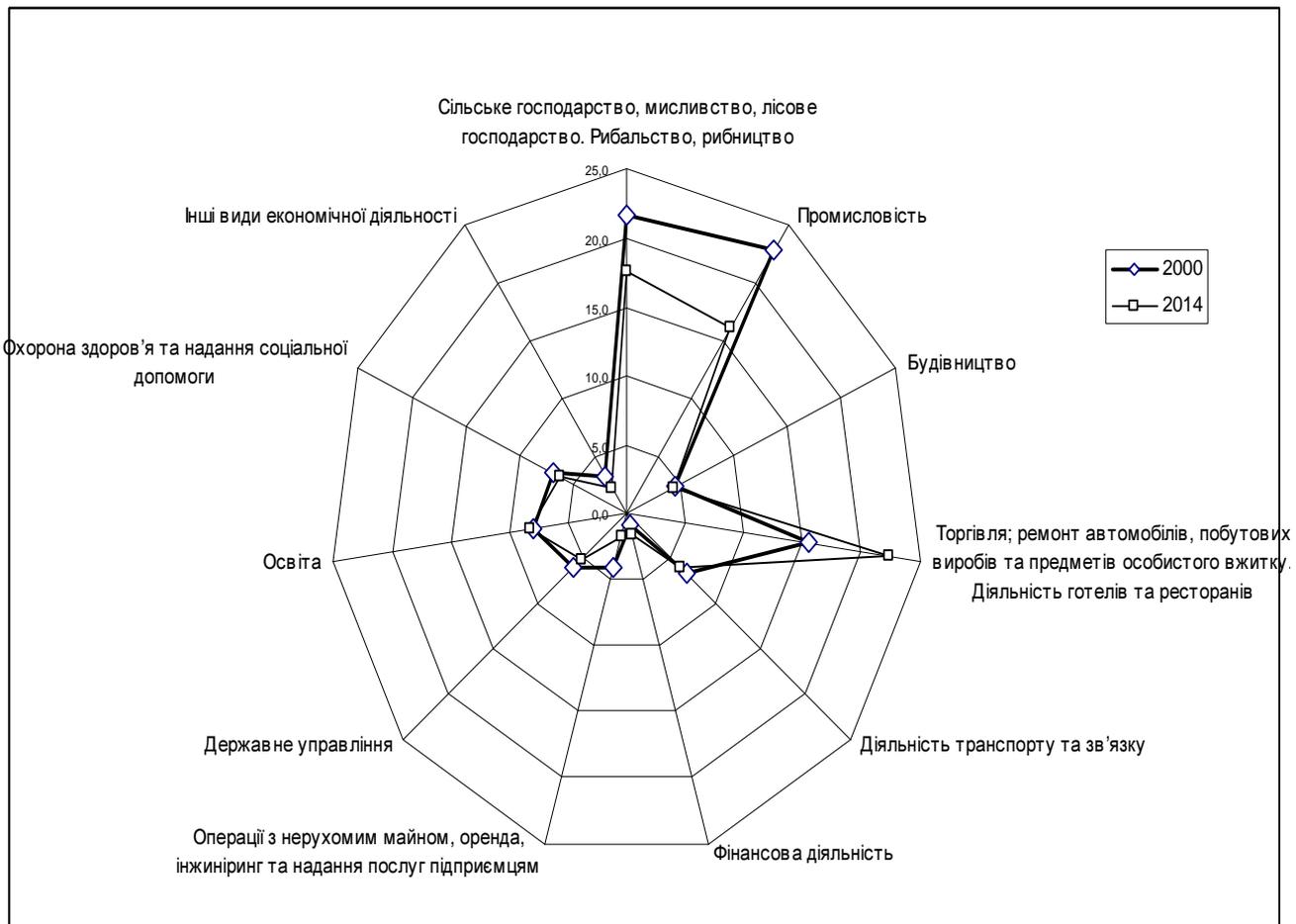

Рис. 1. Динаміка структури зайнятості населення України за видами економічної діяльності (2000 – 2014 рр.)

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [15]

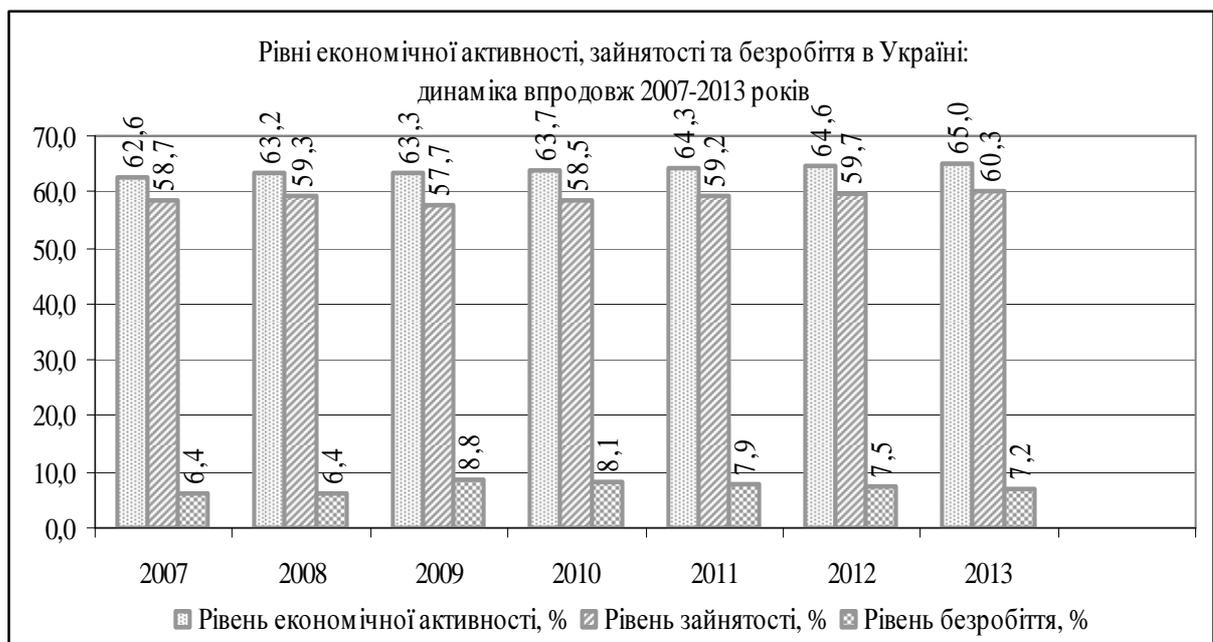

Рис. 2. Рівні економічної активності, зайнятості та безробіття в Україні (2007-2013 рр.)

Джерело: побудовано за даними [6]

Не зважаючи на той факт, що за статистикою ЄС рівень безробіття в Україні є нижчим порівняно з більшістю європейських країн (7,2% у 2013 р.), в дійсності проблема безробіття є більш болючою, оскільки залишаються значними масштаби незареєстрованого безробіття. Особливо нелегкою є ситуація у сільській місцевості та в малих містах, де має місце гострий дефіцит вільних робочих місць з прийнятними умовами та оплатою праці і при цьому існують складнощі щодо реєстрації в ролі безробітних.

Статистика останніх років свідчить, що безробіття серед молоді є більш як удвічі більшим, ніж безробіття дорослого населення. Слід звернути увагу, що частка осіб віком 15-34 роки становить нині 28,6% і має тенденцію до зменшення, що посилює старіння населення, загрожує кадровою кризою підприємствам. Цю тенденцію підсилюватиме не лише прояв демографічної кризи, а й міграція молоді, яка прагне виїхати за кордон з метою навчання та подальшого працевлаштування.

Опитування учнів професійно-технічних навчальних закладів та студентів ВНЗ підтверджують таку налаштованість для 4/5 юнаків і дівчат. Серед виїжджаючих українців за кордон у 2013 р. понад 1/3 становили молоді люди віком 25-29 років, які обирали для навчання та трудового життя Росію, Польщу, Німеччину, Словаччину, Ізраїль та інші країни, де молодь з вищою освітою має кращі шанси отримати більш високу заробітну плату.

Це пояснюється тим, що Україна займає останні сходинки за показниками середньомісячної заробітної плати серед Європейських країн, при цьому рівень безробіття осіб з вищою освітою є значно вище за аналогічний середньоєвропейський показник. Крім того, на ринку праці України створився дисбаланс між структурою попиту та структурою пропозиції, гострі протиріччя між розвитком ринку праці та ринку освітніх послуг.

За таких умов молоді вкрай нелегко реалізувати конкурентні переваги на ринку праці України. Про це свідчать результати соціологічних опитувань серед працівників підприємств Кіровоградської області, а також безробітних, зареєстрованих міським центром зайнятості (рис. 3).

Рис. 3. Перешкоди у реалізації конкурентних переваг молоді в умовах трансформації зайнятості

Джерело: за результатами соціологічного опитування авторів, у % до кількості опитаних

Аналіз показників рисунок 3 засвідчує, що серед основних перешкод в реалізації конкурентних переваг молоді – низький рівень оплати праці, непривабливість робочих місць, їх низька якість, нестача досвіду, нестабільність зайнятості, недоліки в якості підготовки, суттєвий розрив між вимогами роботодавців і наявним рівнем підготовки та ін.

Справедливо підкреслити, що проблема реалізації конкурентних переваг молоді на українському ринку праці у 2013-2014 рр. ускладнюється не лише через взаємодію глобальних і локальних чинників впливу, а й через погіршення загальної економічної та соціальної ситуації в країні внаслідок загострення озброєного конфлікту на Сході країни, появи понад 1,5 млн. вимушених переселенців з Донбасу, послаблення взаємодії соціальних партнерів в питаннях освіти, професійного навчання та працевлаштування молоді. В таких умовах ще більш загрозливими стають масштаби відтоку освіченої молоді за межі України, що негативно відбиватиметься на перспективах формування інноваційного сегменту ринку праці.

На наш погляд, зміна ситуації на краще у сфері зайнятості молоді та підтримці її конкурентних переваг на ринку праці України потребує системних заходів у таких напрямках: 1) активізації спільної інформаційної роботи з молоддю центрів зайнятості, громадських, волонтерських організацій, підприємців та навчальних закладів; 2) розробки цільових державних програм підтримки конкурентоспроможності молоді на ринку праці на основі спільних зусиль соціальних партнерів в Україні та залучення іноземних інвесторів; 3) забезпечення стимулюючих заходів держави (пільги, гранти) стосовно підприємців, які безпосередньо беруть участь в організації професійної освіти, стажування, працевлаштування молоді, залучають молодь до 34 років до інноваційної діяльності, наукових досліджень; 4) зміни концепцій у сфері стимулювання праці на користь концепції гідної оплати висококваліфікованої праці; підвищення мінімальних гарантій оплати праці, які ґрунтуються на розрахунках реального прожиткового мінімуму; 5) оновлення трудового законодавства з урахуванням появи різноманітних форм нестандартної зайнятості та потреби соціального захисту найманих працівників, охоплених новими формами зайнятості.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, трансформація зайнятості в Україні поки не набула інноваційного змісту, не зважаючи на появу нестандартних форм зайнятості. Мінімізація безробіття молоді та реалізація нею конкурентних переваг на ринку праці залежить від структурної перебудови вітчизняної економіки, формування інноваційного сегменту ринку праці, тісної взаємодії соціальних партнерів, громадських організацій, навчальних закладів в питаннях освіти, професійного навчання, працевлаштування молоді, створення привабливих для молоді робочих місць за умовами та оплатою праці.

Виклики та загрози у сфері зайнятості України потребують подолання традиційної концепції дешевої робочої сили. Перспективи подальших досліджень мають бути пов'язані з розробкою системи практичних заходів щодо вдосконалення роботи центрів зайнятості з молоддю, оновлення трудового законодавства з урахуванням реалій впровадження нестандартних форм зайнятості, необхідності дотримання соціальних гарантій у сфері праці.

Література

1. Азьмук Н.А. Трансформація занятости в странах с развитой информационной экономикой / Н.А. Азьмук // Проблемы экономики. – 2014. – № 3. – С. 7 – 12.
2. Балакірева О.М. Проблеми працевлаштування та міграційні орієнтації молоді / О.М. Балакірева, О.В. Валькована // Економіка і прогнозування. – 2011. – №4. – С. 76–91.
3. Бандур С.І. Розвиток соціально-трудомих відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення / С.І. Бандур // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. – №1. – С. 8–13.
4. Герасименко О. О. Трансформація зайнятості як вектор гідної праці: глобальні тенденції та вітчизняні реалії / О. О. Герасименко // Соціально-трудомих відносини: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 68–76.
5. Грішнова О.А. Молоді спеціалісти на ринку праці: проблеми конкурентоспроможності та працевлаштування / Грішнова О. А., Самарцева А. Є. // Соціально-трудомих відносини: теорія та практика : зб. наук. праць / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; голова редкол. А. М. Колот. – 2012. – № 1(3). – С. 28–35.
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Електронний режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
7. Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України: наук. доп. [В.М. Геєць, А.А. Гриценко, В.В. Близнюк та ін.]; За ред. В.М. Гейця, А.А. Гриценка ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув.» – К., 2013.– 248 с.
8. Каленюк І. С. Новітні тенденції у сфері зайнятості в Україні // Чернігівський науковий часопис ЧДІЕУ. Серія 1, Економіка і управління: електрон. збірн. наук. праць. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2012. – № 1(3). – С. 3 – 8.
9. Колот А. М. Трансформація інститута занятости как составляющая глобальных изменений в социально-трудомих сфере: феномен прекаризации / А. М. Колот // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. – № 2. – С. 3–6.
10. Конкурентоспроможність працівників: оцінка та механізми підвищення на різних економічних рівнях: монографія / [М.В. Семикіна, М.В. Даневич, А.Д. Федунець та ін.] / За ред. М.В. Семикіної. – Кіровоград: «КОД», 2015. – 226 с.
11. Лібанова Е.М. Ринок праці: навч. посібник / За заг. ред. Е.М. Лібанової. – К. : Центр навчальної літератури. – 2003. – 224с.
12. Лісогор Л. С. / Підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу в умовах посилення глобалізації / Лісогор Л. С., Ратніков Д. Г. // Моніторинг, моделювання та менеджмент емерджентної економіки: [Зб. наук. пр.] – Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького; Брама, 2008. – С. 130–132.
13. Онікієнко В.В. Ринок праці та соціальний захист населення: ретроаналіз, проблеми, шляхи вирішення: [науково-аналітична монографія] / В.В. Онікієнко. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2013. – 456 с.
14. Семикіна М.В. Механізми зайнятості в умовах інноваційних змін: мотиваційний аспект : монографія / М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко, А.Д. Федунець. – Кіровоград: КНТУ, 2015. – 210 с.
15. Статистичний щорічник України за 2013 рік. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 533 с.
16. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / І.Л. Петрова, В.В. Близнюк, Г.Т. Куліков та ін.; за ред. І.Л. Петрової; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009.– 368 с.

17. Шаульська Л. В. Реалізація потенціалу конкурентоспроможності фахівця в умовах кризового стану ринку праці / Л.В. Шаульська // Вісник ДонНУ. Серія: Економіка і право, 2014. – № 2. – С. 97–101.

References

1. Azmuk, N.A. (2014), "Transformation of employment in the countries with the developed information economy", *Problemy ekonomiki*, no. 3, pp. 7–12.
2. Balakirieva, O.M. and Valkovana, O.V. (2014), "The problems of employment and migration targeting of youth", *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 4, pp. 76–91.
3. Bandur, S.I. (2014), "The development of social-labour relations as a prerequisite for achieving productive employment", *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia*, no. 1, pp. 8–13.
4. Herasymenko, O.O. (2013), "Transformation of employment as a vector of decent work: global trends and domestic realities", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 2, pp. 68–76.
5. Hrishnova, O.A. and Samartseva, A.Ie. (2012), "Young professionals on the labor market: problems of competitiveness and employment", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1(3), pp. 28–35.
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State statistics service of Ukraine]. (n.d.), available at: <http://ukrstat.gov.ua/>
7. Heiets, V.M., Hrytsenko, A.A. and Blyzniuk, V.V. (2013), *Instytuty zainiatosti ta bezrobittia: suchasni tendentsii ta vykyky dlia Ukrainy* [Institutes of employment and unemployment, current trends and challenges for Ukraine]; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv», Kyiv, Ukraine, 248 p.
8. Kaleniuk, I.S. (2012), "The latest trends in employment in Ukraine", *Chernihivskiyi naukovyi chasopys ChDIEU. Seriia 1, Ekonomika i upravlinnia*, no. 1(3), pp. 3–8.
9. Kolot, A.M. (2014), "Transformation Institute of Employment as part of global changes in the social and labor sphere: the phenomenon of precariousness", *Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia*, no. 2, pp. 3–6.
10. Semykina, M.V., Danevych, M.V., Fedunets, A.D. et al. (2015), *Konkurentospromozhnist pratsivnykiv: otsinka ta mekhanizmy pidvyschennia na riznykh ekonomichnykh rivniakh* [The competitiveness of employees: assessment and improvement mechanisms at different economic levels], M.V. Semykina (Ed.), KOD, Kirovohrad, Ukraine, 226 p.
11. Libanova, E.M. (2003), *Rynok pratsi [Labour market]*, Tsentri navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 224 p.
12. Lisohor, L.S. and Ratnikov, D.H. (2008), "Improving the competitiveness of the labor potential in terms of increasing globalization", *Monitorynh, modeliuвання ta menedzhment emerdzhentnoi ekonomiky*, pp. 130–132.
13. Onikiienko, V.V. (2013), *Rynok pratsi ta sotsialnyi zakhyst naseleennia: retroanaliz, problemy, shliakhy vyrishennia* [Labour market and social protection: retroanaliz, problems, solutions], In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 456 p.
14. Semykina, M.V., Ishchenko, N.A. and Fedunets, A.D. (2015), *Mekhanizmy zainiatosti v umovakh innovatsiinykh zmin: motyvatsiinyi aspekt* [Mechanisms of employment in terms of innovative changes, motivational aspects], KNTU, Kirovohrad, Ukraine, 210 p.
15. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik. [Statistical Yearbook of Ukraine for 2013] (2014), Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 533 p.
16. Petrova, I.L., Blyzniuk, V.V., Kulikov, H.T. et al. *Ukrainskyi rynok pratsi: osoblyvosti rozvytku ta efektyvnist funktsionuvannia* [Ukrainian labor market, especially the development and operational efficiency], I.L. Petrova (Ed.); NAN Ukrainy; In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine, 368 p.
17. Shaulska, L.V. (2014), "Realization of professional competitiveness in terms of labor market crisis", *Visnyk DonNU. Seriia: Ekonomika i pravo*, no. 2, pp. 97–101.

Дем'яненко Т.І.,
к.е.н., доцент кафедри економіки
та організації діяльності суб'єктів господарювання
Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків

ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Demyanenko T.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics
and organization of activities economic entities
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv

FORMATION AND MANAGEMENT BY LABOR POTENTIAL AT THE DOMESTIC ENTERPRISES

Постановка проблеми. Орієнтація економіки на ринкові відносини докорінно змінює підходи до вирішення багатьох економічних проблем і насамперед тих, які пов'язані з людиною. Тому зрозуміло та увага, що приділяється концепції управління, в центрі якої знаходиться людина, що розглядається як найвища цінність. Відповідно до неї всі системи управління націлені на більш повне використання здібностей працівника в процесі виробництва, що є основою ефективної діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиріччя проблеми трудового потенціалу знаходяться у полі зору багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Серед зарубіжних авторів наукових публікацій виділяються дослідження питань формування, оцінювання трудового потенціалу в працях таких вчених, як Армстронга М., Артуса А., Богині Д., Буркінського Б., Воронкової А., Гавви В., Данилишина Б., Долішнього М., Дороніної М, Панкратова А., Ткаченко А., Ястремської О. та багатьох інших.

Аналіз результатів їх дослідження засвідчує недостатнє вивчення проблеми і доцільність продовження здійснення наукових розробок, зокрема щодо питань формування та управління трудовим потенціалом на вітчизняних підприємствах.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності та етапів стратегічного управління трудовим потенціалом промислового підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішим завданням стратегічного планування розвитку трудового потенціалу промислового підприємства в умовах ринку є формування за рахунок ефективних засобів необхідних конкурентних переваг порівняно з іншими конкуруючими підприємствами. Ті промислові підприємства, які планують і підтримують достатньо високий рівень трудового потенціалу та сприяють постійному його розвитку, як показує досвід зарубіжних країн, виявляються стійкішими, більш прибутковими й авторитетнішими у світовій діловій спільноті.

У стратегічному значенні сукупний економічний потенціал підприємства є сукупністю складових потенціалу (соціальних, організаційно-управлінських, ринкових), де визначальним є інтелектуальний потенціал, який взаємодіє з виробничим ресурсом, корисність якого формується за рахунок спроможності продукту бізнесу задовольняти потреби споживачів і функціонуючий у системі економічного розвитку регіону для здійснення спрямування до стратегічно орієнтованого майбутнього [5].

Поняття «трудова потенціал» є одним з основних складових економічного потенціалу. Це поняття з'явилося в соціально-економічній літературі у 80-х роках ХХ ст. у зв'язку з переходом від кількісних факторів росту до якісних, суттєвим підвищенням рівня освіти робітників. Категорія «трудова потенціал» розглядає робітника не просто як учасника виробництва, а як невід'ємну рушійну силу на всіх стадіях виробничого процесу, як носія суспільних потреб. Останнім часом все частіше трудова потенціал розглядається як елемент людського фактору виробництва, тобто як соціально-економічне явище [1].

Різні аспекти трудового потенціалу розкриваються такими категоріями, як людський капітал, персонал, кадри і робоча сила. Ці поняття відповідно до часу їх виникнення відображають поступове усвідомлення зростання ролі людини у суспільстві та економічному житті.

Формування потенціалу підприємства — це процес ідентифікації та створення спектру підприємницьких можливостей, його структуризації та побудови певних організаційних форм задля стабільного розвитку та ефективного відтворення. Розглянемо більш детально, що представляє собою процес формування потенціалу підприємства, оскільки цьому не надавалося належної уваги.

Кризовий стан національної економіки та окремих підприємств, що супроводжується не до використання виробничих потужностей, накопиченням понаднормативних запасів матеріалів і готової продукції, скороченням чисельності працівників, зниженням їх кваліфікаційного рівня та продуктивності праці й іншими негативними явищами, закономірно призводить до втрати потенціалу. Перегляд робіт вітчизняних і зарубіжних науковців із проблем формування потенціалу підприємств дає змогу констатувати гостру нестачу досліджень системного характеру. Більшість дослідників, як правило, концентрують увагу на одному аспекті складного поліморфного явища: виробничому, маркетинговому, трудовому потенціалі. У найбільш загальному вигляді, елементами потенціалу можна вважати всі економічні ресурси, які залучені чи реально можуть бути залучені до господарського обороту, у єдності з можливостями їх цільового використання. Досить часто в зарубіжній літературі зустрічаються спроби авторів виокремити з єдиної системи один найважливіший елемент. За основу такого вибору найчастіше використовують систему цільових орієнтирів, побудовану по ієрархічному принципу. Іншими словами, така точка зору реалізує цільовий підхід до оцінки ефективності функціонування підприємств. У виробництвах, наближених до капітало домінуючих, підвищення продуктивності праці призведе до зниження питомої трудомісткості продукції, але майже не вплине на виробничий потенціал (не зростуть виробничі потужності та не покращиться ефективність їх використання, не зросте фондівіддача). Хоча, покращання використання основних засобів на таких підприємствах призведе до збільшення обсягів виробництва та зниження на цій основі питомих витрат живої праці. У виробництвах ситуація протилежна — підвищення ефективності використання основного капіталу підприємства не змінить його потенціал, який залежить від витрат живої праці.

Структура трудового потенціалу організації представляє собою співвідношення різних демографічних, соціальних, функціональних, професійних та інших характеристик груп працівників і відносин між ними.

Як складне структурне соціально-економічне утворення, трудовий потенціал організації містить такі компоненти: кадровий, професійний, кваліфікаційний, організаційний. Цей поділ має умовний, а не абсолютний характер і призначений чіткіше визначити ступінь цілеспрямованого впливу на ту чи іншу групу факторів, що формує кожен зі складових трудового потенціалу організації (табл. 1) [6].

Таблиця 1

Складові трудового потенціалу

СКЛАДОВІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ	
Кадрова складова	Містить: а) професійні знання, уміння і навички, що обумовлюють професійну компетентність (кваліфікаційний потенціал); б) пізнавальні здібності (освітній потенціал).
Професійна структура	Детермінується змінами в характері та змісті праці під впливом НТП, що обумовлює появу нових і відмирання старих професій, ускладнення і підвищення функціонального змісту трудових операцій. Система вимог до трудового потенціалу, реалізована через набір робочих місць.
Кваліфікаційна структура	Визначається якісними змінами в трудовому потенціалі (зростання умінь, знань, навичок) і відображає зміни в його особистій складовій.
Організаційна складова	Визначає ефективність функціонування трудового колективу як системи в цілому і кожного працівника окремо, і з цих позицій безпосередньо зв'язана з ефективним використанням трудового потенціалу, тому що сама можливість дисбалансу в системі «трудова потенціал організації – трудовий потенціал працівника – робоче місце» закладена у використовуваних на практиці принципах прийняття управлінських рішень.

Джерело: [6]

Глибока структуризація трудового потенціалу дає змогу розглядати його як параметр, що обумовлюється безупинними змінами в складі самих працівників і технологічному засобі виробництва, показати співвідношення джерел естенсивного й інтенсивного зростання трудового потенціалу. Усе це дає основу розроблення моделі трудового потенціалу у формі результатуючої взаємодії більшого числа факторів, приведених до загальної основи.

Потенціал підприємства - це складна, динамічна, поліструктурна система. Ця агломерація має свої закономірності розвитку, від вміння використання яких у вирішальному ступені залежить ефективність економіки, темпи та якості її росту. Звідси потенціал підприємства характеризується чотирма основними рисами:

1. Потенціал підприємства визначається його реальними можливостями в тій чи іншій сфері соціально-економічної діяльності. При цьому не тільки реалізованими, але й нереалізованими через будь-які причини.

2. Можливості будь-якого підприємства в більшості залежать від наявності ресурсів і резервів (економічних, соціальних), не залучених у виробництво. Тому потенціал підприємства характеризується також і певним обсягом ресурсів, як залучених в виробництво, так і ні, але

підготовлених для використання.

3. Полягає в тому, що потенціал підприємства визначається не тільки і не стільки наявними можливостями, але й ще навичками різних категорій персоналу до його використання з метою виробництва товарів, здійснення послуг (робіт), отримання максимального доходу (прибутку) і забезпечення ефективного функціонування та сталого розвитку виробничо-комерційної системи.

4. Рівень і результати реалізації потенціалу підприємства (обсяги виробленої продукції або отриманого доходу (прибутку)) визначаються також формою підприємництва й адекватної до неї організаційної структури підприємства [4].

При його формуванні слід враховувати, що він представляє собою складну економічну систему, яка має певні властивості, викладених на рис. 1.

Рис. 1. Властивості економічної системи

Джерело: [8]

Властивості економічних систем дозволяють виокремити загальні постулати, які слід враховувати при формуванні потенціалу підприємства:

- потенціал підприємства – це складна система пересічних характеристик його елементів, причому останні можуть в тій, чи іншій мірі підмінити один одного, тобто вони альтернативні;
- потенціал підприємства не можливо сформувати на базі механічного додавання складових елементів, оскільки це-динамічне угруповання;
- при формуванні потенціалу підприємства діє закон синергії його елементів;
- потенціал підприємства у більш вищих формах свого прояву може самостійно трансформуватися з появою нових складових елементів;
- елементи потенціалу підприємства повинні функціонувати одночасно і у сукупності, так як закономірності розвитку можливостей підприємства не можуть бути розкриті окремо, а тільки в поєднанні їх, що потребує досягнення збалансованого оптимального співвідношення між елементами;
- всі елементи потенціалу об'єктивно пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства,

тобто з одного боку - підлягають фізичному та моральному старінню, а з іншого - вони чутливі до досягнень науково-технічного прогресу;

– складові елементи потенціалу підприємства повинні бути адекватними характеристикам продукції і послуг, що виробляються на підприємстві.

Визначення потенціалу підприємства дозволяє отримати сумарний потенціал галузі та економіки в цілому, створює основу для розробки, вибору та обґрунтування довгострокових цілей їх розвитку. Для ефективного функціонування та забезпечення конкурентоспроможності підприємств та інших суб'єктів господарювання необхідно якісно розвивати матеріально-технічні, структурно-функціональні, соціально-трудові та інші елементи потенціалу [2].

Відзначимо, що за таких умов зростання продуктивності праці дозволить підвищити ефективність використання основного капіталу. Крім того, в цих двох типах виробництв потреба в сировині та матеріалах змінюється пропорційно до зміни обсягів виробництва. Внаслідок цього при підвищенні продуктивності праці зростає відношення витрат матеріалів до витрат праці, а підвищення ефективності основного капіталу призводить до збільшення відношення витрат матеріалів до ефективних витрат основного капіталу. У зазначених процесах зниження питомих витрат матеріалів призведе до зменшення сукупних витрат, а не до підвищення ефективності використання інших чинників або виробничих операцій у цілому.

Сучасна практика господарювання досить багатогранна, що не дозволяє однозначно встановити ключові фактори довгострокового успіху підприємств. Наприклад, у видобувних галузях, де в основному існують капіталодомінуючі процеси, зміна вмісту корисних мінералів в породі може стати головним джерелом істотних змін продуктивності праці й ефективності використання основного капіталу [7].

Визначено, що при формуванні потенціалу сучасних підприємств слід враховувати фактор розташування, який відіграє вирішальну роль у деяких сферах бізнесу (наприклад, туристичному, підприємствах ринкової інфраструктури). Як правило, за таких умов організація орієнтована на надання стандартних послуг за допомогою традиційних технічних засобів з використанням звичайних матеріалів широкому колу споживачів. При цьому вибір такої організації споживачем здійснюється з міркувань про територіальну віддаленість, рівень якості стандартних послуг та інших (можливо, неформальних) чинників.

Перехід до нового механізму господарювання значно підвищив актуальність дослідження ринкових ознак потенціалу, які найбільш повно виражають поняття «потенціал підприємства».

Потенціал, виступаючи в єдності просторових і тимчасових характеристик, концентрує в собі одночасно три рівні зв'язків і відносин:

По-перше, відбиває минуле, тобто представляє собою сукупність властивостей, накопичених системою в процесі її становлення і зумовлюючих її можливість до функціонування та розвитку. У цьому плані поняття «потенціал» фактично приймає значення поняття «ресурс».

По-друге, характеризує сьогодення з погляду практичного застосування і використання наявних здібностей. Це дозволяє розмежувати реалізовані і нереалізовані можливості. У цій своїй функції поняття «потенціал» частково збігається з поняттям «резерв».

Розглядаючи структуру потенціалу з цих позицій, варто враховувати, що в першому випадку структурні елементи потенціалу, що залишилися в нереалізованому виді, ведуть до зниження ефективності його функціонування (наприклад, невикористовуванні в роботі трудові навички втрачаються, нереалізовані особистісні здібності руйнуються), а в другому випадку «надлишковий» запас сил і здібностей працівника забезпечує гнучкість і маневреність розвитку системи стосовно змінюваних умов праці [3].

По-третє, орієнтований на розвиток (майбутнє): у процесі трудової діяльності працівник не тільки реалізує свої наявні здібності, але і здобуває нові сили і здібності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, стратегічне планування та оцінювання майбутніх потреб у персоналі дуже складне завдання в складних умовах, таких як спад виробництва, часткова чи повна неплатоспроможність підприємств, зростання безробіття, складна політична та економічна ситуації, а також особливості відтворення, розвитку та використання трудового потенціалу. Критичний стан трудового потенціалу є наслідком незадовільного соціального та економічного забезпечення процесів відтворення і розвитку. Слід також зауважити, що впровадження нових технологій, освоєння виробництва конкурентоспроможної продукції, скорочення ринкового попиту на вироблену продукцію сприяє зменшенню чисельності персоналу як загалом, так і по окремих категоріях. Тому визначення рівня трудового потенціалу, реальної потреби в робочій силі й прогноз її зміни повинен стати основою удосконалювання управління персоналом на металургійних підприємствах.

Література

1. Бевз О.П. Сучасні тенденції формування і використання трудового потенціалу : підручник / О.П. Бевз. – К. : Ніос, 2009. – 552 с.
2. Борисов А.Б. Великий економічний словник / А.Б. Борисов. – М. : Книжковий світ, 2003. – 530 с.

3. Головка Л.С. Сукупний економічний потенціал корпорації: формування та розвиток : монографія / Л.С. Головка. – Запоріжжя: КПУ 2009. – 339 с.
4. Головка Л.С. Сутність і завдання управління кадровим потенціалом підприємств / Л.С. Головка, О.О. Лукашов, А.Є. Головка // Держава та регіони : науково-виробничий журнал. Серія: Економіка та підприємництво. – 2008. – № 5. – С. 33–38.
5. Дубовиков М.М. Проблеми формування науково-технологічного та інноваційного потенціалу України / М.М. Дубовиков, О.В. Величко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С. 158-163.
6. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник / Н.С. Краснокутська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
7. Одегов Ю.Г. Трудовой потенциал предприятия: пути эффективного использования / Ю.Г. Одегов, В.Б. Бычин, К.Л. Андреев. – Саратов: Изд-во Саратов. Ун-та, 1991. – Часть 1. – 176 с.
8. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2003. – 316 с.

References

1. Bevez, O.P. (2009), *Suchasni tendentsii formuvannia i vykorystannia trudovoho potentsialu* [Modern tendencies of formation and use of labor potential], textbook, Nios, Kyiv, Ukraine, 552 p.
2. Borisov, A.B. (2003), *Velykyi ekonomichnyi slovnyk* [Great economic dictionary], Knyzhkovyi svit, Moscow, Russia, 530 p.
3. Holovkova, L.S. (2009), *Sukupnyi ekonomichnyi potentsial korporatsii: formuvannia ta rozvytok* [The aggregate economic potential of corporations: the formation and development:], monograph, KPU, Zaporizhzhia, Ukraine, 339 p.
4. Holovkova, L.S., Lukashov, O.O. and Holovkova, A.E. (2008), "The essence and objectives of the human resources management of enterprises", *Derzhava ta rehiony : naukovo-vyrobnychi zhurnal. Serii: Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, no. 5, pp. 33-38.
5. Dubovykov, M.M. and Velychko, O.V. (2011), "Problems of formation of scientific and technological and innovative potential of Ukraine", *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 3 (25), pp.158-163.
6. Krasnokutska, N.S. (2005), *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential of the enterprise: formation and evaluation], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 352 p.
7. Odegov, Yu.G., Bychin, V.B. and Andreev, K.L. (1991), *Trudovoy potentsial predpriatiya: puti effektivnogo ispolzovaniya* [The labor potential of the enterprise: ways of efficient use], Izd Sarat. Un-ta, Saratov, Russia, part 1, 176 p.
8. Fedonin, O.S., Repina, I.M. and Oleksiuk, O.I. (2003), *Potentsial pidpriemstva: formuvannia ta otsinka* [Potential of the enterprise: formation and evaluation], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 316 p.

УДК 314.1; 338.242

Колесніков А.П.,
к.е.н., доцент кафедри фінансово-економічної
безпеки та інтелектуальної власності
Тернопільський національний економічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Kolesnikov A.P.,
can.d.sc.(econ.), assistant professor of the department of financial
and economic safety and intellectual property
Ternopil National Economic University

TRENDS OF DEMOGRAPHIC CRISIS AS THE THREAT TO ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Постановка проблеми. При розгляді проблеми виходу України з затяжної суспільної кризи, що проявляється в усіх сферах життя, демографічний чинник є одним з основних засобів припинення краху і створення умов стабілізації та подальшого розвитку. Масштабні демографічні зрушення останніх років мають принципово критичне значення для економічної безпеки України. Причинами цього є недостатня ефективність виконання державних програм демографічного розвитку, продовження падіння реального рівня життя населення, неефективність реформи медичного сектору, воєнна нестабільність останніх років тощо. Дані чинники постійно ускладнюються і поглиблюють руйнуючий вплив на стан національної та економічної безпеки України зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив демографічних процесів на національну безпеку розглядається у працях Е. Лібанової [6], О. Качана, Я. Турчина [4], О. Малиновської [7],

С. Глузман [1]. Дослідження проблем і тенденцій державної політики у сфері демографічної безпеки проводилось у працях І. Рой [10], О. Палія, В. Стещенко. Взаємозв'язок трудового елементу демографічних процесів і економічної безпеки досліджував Ю. Гуменюк [2], О. Іляш. Разом з тим динамічність розвитку проблем демографічної безпеки та появи нових їх ознак в контексті суттєвих змін в реалізації демографічної стратегії держави і радикального впливу військових чинників, визначає потребу оперативного уточнення та поглиблення досліджень в даному напрямку з урахуванням новітніх викликів.

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення розгляду традиційних і виокремлення особливостей впливу новітніх загроз демографічній безпеці України та їх впливу на реалізацію загальної стратегії економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки України, і передбачає захищеність життя сталого відтворення народонаселення. В сучасних умовах поряд з глибинною економічною та структурною кризою в державі чи не найкритичнішою потенційною загрозою національній безпеці є демографічна, яка визначатиме орієнтири розвитку українського суспільства в найближчому майбутньому. Якщо за період незалежності чисельність населення України зменшилась майже на 9 млн. осіб в основному за рахунок переважаючих показників смертності та трудової міграції, то в 2014-2015 роках з'явилися змістовно цілком нові загрози демографічній безпеці України, які в сукупності дозволяють визначити наступні аспекти розгляду проблеми:

- зростаючий рівень смертності;
- спад народжуваності;
- стабільність росту трудової міграції;
- новітні причини і напрямки міграції;
- старіння нації;

- демографічна яма, що очікує Україну найближчим часом внаслідок загибелі великої кількості чоловіків репродуктивного віку в зоні АТО.

Для більш предметного розгляду даних аспектів використаємо дані офіційної статистики (табл. 1).

Таблиця 1

Демографічна ситуація в Україні станом на 1 січня 2015 року¹

№ з/п	Показник	Рік				
		2010	2011	2012	2013	2014
1	Чисельність наявного населення, тис.осіб	43434,2	43289,4	43204,4	43073,1	42928,9
2	Чисельність постійного населення, тис.осіб	43264,6	43119,8	43034,8	42903,5	42759,3
3	Загальний приріст населення (осіб)	-182987	-144804	-84962	-131313	-144182
4	Природний приріст населення, осіб	-193898	-156709	-139523	-154874	-166774
5	Коефіцієнт загального приросту населення (на 1000 осіб наявного населення)	-4,2	-3,3	-2,0	-3,1	-3,4
6	Загальний коефіцієнт народжуваності (на 1000 осіб наявного населення)	10,8	11,0	11,4	11,0	10,8
7	Загальний коефіцієнт смертності (на 1000 осіб наявного населення)	15,3	14,6	14,6	14,6	14,7
8	Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року (на 1000 живонароджених)	9,1	9,0	8,5	8,0	7,7

¹ - без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя

Джерело: [3]

Уряди багатьох країн світу зіштовхнулися з проблемою високого рівня смертності з широкого ряду причин. Серед українського населення спостерігається високий ризик смертності у ранньому віці – майже половина дорослого населення, переважно молодь, страждає від одного чи декількох хронічних захворювань. Понад 25 % дорослого населення України віком від 18 до 65 років мають хронічне захворювання або стан, понад 7 % мають декілька (3 чи більше) хронічних захворювань чи станів [1]. Разом з тим, поліпшення стану здоров'я нації не може бути досягнуто лише з застосуванням навіть найпрогресивніших медичних засобів та радикальних перетворень в системі охорони здоров'я. Як показують дослідження [10, С. 109] близько 50% захворювань спричинені недостатньо збалансованим і повноцінним харчуванням, низькою якістю побутового обслуговування, дитячих закладів. Ще близько 20 % втрат здоров'я спричинено станом навколишнього середовища. Найбільш проблемними хворобами людей, що проживають на забруднених територіях є серцево-судинні захворювання, новоутворення, збільшується рівень інвалідизації та смертності.

Спад народжуваності в останній період зумовлений погіршенням фінансової ситуації середньостатистичної української сім'ї та відміною прогресивної системи матеріальної допомоги сім'ям після народження більше однієї дитини. Разом з тим, дослідження [5, С. 129-132] показують, що в післявоєнний період в європейських країнах (Боснії та Герцеговині, Хорватії, Грузії, Чечні) в останні кілька десятиліть спостерігалася загальна тенденція до спаду народжуваності (з незначними відхиленнями) та збільшення віку жінок, що народжують. Такої динаміки варто очікувати і в Україні після завершення військових дій.

Причини трудової міграції зрозумілі і загальновідомі – намагання забезпечити гідне життя собі і своїй сім'ї. Однак, якщо в попередні роки основним орієнтиром трудової міграції була Російська Федерація, то внаслідок військового конфлікту цей вектор міграції суттєво зменшився, і певною мірою переорієнтувався в республіку Польща.

Поряд з негативними соціальними наслідками трудової міграції, вона є певною «економічною соломинкою» економіки. За висновками дослідників, зробленими на основі економіко-математичного моделювання, без переказів Україна втратила б 7,1% свого економічного потенціалу [7].

За період військового конфлікту з Російською Федерацією, в час призову до лав збройних сил України виникла змістовно нова хвиля міграції – назвемо її «антивійськова міграція». За межі України виїжджають молоді люди призовного віку з метою уникнення необхідності нести службу на території АТО. Якщо в період першої хвилі мобілізації такі випадки були поодинокими, то надалі почали набувати масового характеру.

Демографічне старіння передбачає процес зміни вікової структури населення, що проявляється в зростанні питомої ваги людей похилого віку, та протікає під впливом сукупності факторів: динаміки народжуваності й смертності, міграційного руху, війн. Найбільш часто за початок періоду старості приймають 60-й (65-й) рік життя людей.

Ступінь старіння населення можна оцінити з використанням відповідної шкали (таблиця 2).

Таблиця 2

Шкала показників ступеня старіння населення

Коефіцієнт співвідношення чисельності населення у віці 60 років і більше із чисельністю населення до 60 років, %	Характеристика
менше 8,7	Демографічна молодість
8,7-11,1	Переддень старості
11,1-13,6	Власне старіння
13,6 і більше	Демографічна старість

Джерело: [8, с. 142]

Для дослідження динаміки старіння нації за період 1970-2014 роки використовуємо дані рисунка 1.

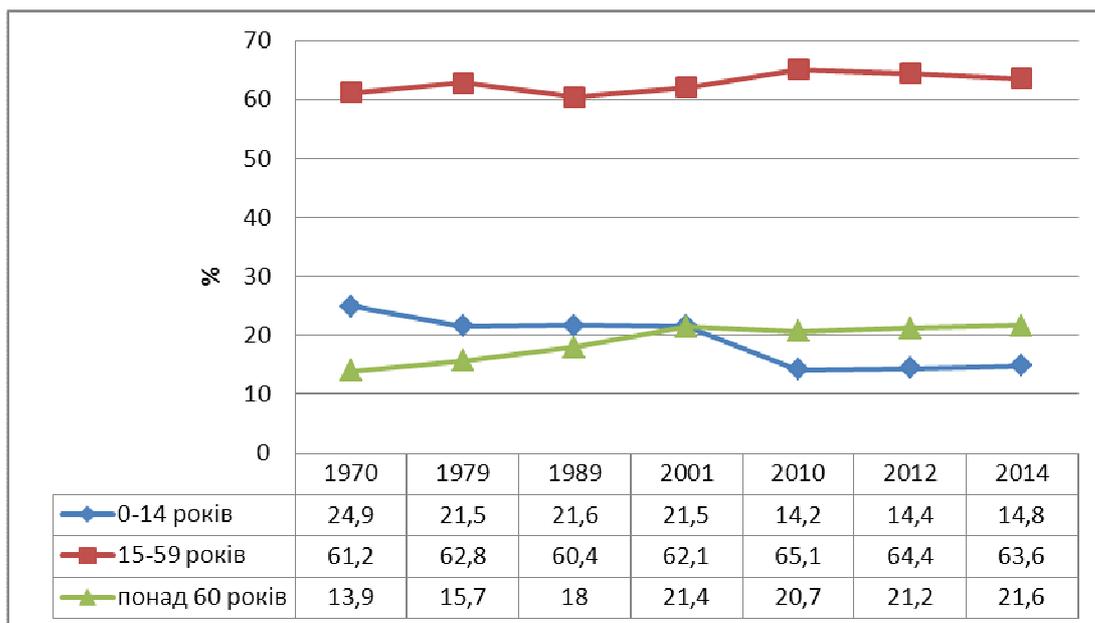

Рис. 1. Частка вікових груп у населенні України, %

Джерело: сформовано автором на основі інформації з <http://database.ukrcensus.gov.ua>

З рисунку 1 бачимо, що рівень старіння в Україні становить 21,6 %, що згідно шкали оцінки ступеня розвитку старіння населення відносить нас до країн, яким притаманна демографічна старість. Причому стійка тенденція до старіння спостерігається останні 5 років.

Однією з найбільших загроз демографічній безпеці є значна демографічна яма найближчого періоду і психологічно нестійка значна частка наступного покоління дітей.

Верховний комісар ООН з прав людини Зейд Раадаль-Хусейн в звітній доповіді вказав дані про більше ніж 6000 загиблих з квітня 2014 по березень 2015 року в зоні АТО [9]. Зважаючи на призовний вік і вимоги до стану здоров'я військовослужбовців, потенційно це чи не найважливіший прошарок здорового генофонду нації. Їхня загибель призведе до суттєвого зменшення народжуваності в найближчій перспективі. Разом з тим, значна частка дітей, що народиться в найближчий період матиме недостатнє фізіологічне і психологічне здоров'я, оскільки загальна психологічна напруженість в Україні відбивається і на жінках дітородного віку, а як результат – впливає на деформацію національного генофонду.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, загрози демографічній безпеці держави посилюються і набувають нових ознак, тому розробка дієвих механізмів відтворення здорової нації є як ніколи на часі.

Література

1. Глузман С. Основні причини високого рівня смертності в Україні [Електронний ресурс] / С. Глузман // *Новости медицины и фармации*. – 2010. – № 22. – Режим доступу: <http://www.mif-ua.com/archive/article/15170>
2. Гуменюк Ю.П. Міжнародна трудова міграція: методологічний та організаційний аспекти : монографія / Ю.П. Гуменюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 619 с.
3. Демографічна та соціальна статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Качан О. Вплив демографічних процесів в Україні на національну безпеку держави / О. Качан, Я. Турчин // *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. – 2009. – № 21. – С. 85-91.
5. Крімер Б.О. Вплив на народжуваність воєнних конфліктів останніх десятиліть у країнах Європи / Б.О. Крімер // *Демографія та соціальна економіка*. – 2015. – № 1(23). – С. 126-136.
6. Либанова Э.М. Демографические сдвиги в контексте социального развития / Э.М. Либанова // *Демографія та соціальна економіка*. – 2014. – № 1 (21). – С. 9-21.
7. Малиновська О. Сучасний стан та проблеми трудової міграції з України [Електронний ресурс] / О. Малиновська // *Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція»*. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-present-situation-and-problems-of-labor-migration-from-ukraine-continued/>
8. *Населення України. Імперативи демографічного старіння*. – К.: ВД «АДЕФ-Україна», 2014. – 288 с.
9. Офіційний сайт організації об'єднаних націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1963>
10. Рой І. Державні пріоритети у сфері демографічної безпеки України / І. Рой // *Державне управління та місцеве самоврядування*. – 2013. – № 1(16). – С. 104-111.

References

1. Hluzman, S. (2010), «Main reasons of high mortality rates in Ukraine», available at: <http://mif-ua.com/archive/article/15170>
2. Humeniuk, Yu.P. (2013), *Mizhnarodna trudova mihratsiia: metodolohichni ta orhanizatsiyni aspekty* [International labor migration: methodological and organizational aspects], monograph, TNEU, Ternopil, Ukraine, 619 p.
3. Demographic and social statistics, available at: <http://ukrstat.gov.ua>
4. Kachan, O. (2009), «The influence of demographic processes in Ukraine on national security», *Ukrainian national idea: realities and prospects*, no. 21, pp. 85-91.
5. Krimer, B.O. (2015), «The influence of armed conflicts of recent decades in Europe on fertility», *Demography and social economy*, no. 1(23), pp.126-136.
6. Libanova, E.M. (2014), «Democratic shifts in the context of social development», *Demography and social economy*, no. 1(21), pp. 9-21.
7. Malynovska, O. (2014), «Current status and problems of labor migration out of Ukraine», available at: <http://migraciya.com.ua/News/migrant-workers/ua-present-situation-and-problems-of-labor-migration-from-ukraine-continued/>
8. *Naselennia Ukrainy. Imperatyvy demohrafichnoho starinnia* [The population of Ukraine. The imperative of demographic aging], ADEF-Ukraine, Kyiv, Ukraine, 288 p.
9. «The official website of the United Nations in Ukraine», available at: <http://un.org.ua/ua/information-centre/news/1963>
10. Roi, I. (2013), «Government priorities in the area of demographic security of Ukraine», *Public Administration and Local Self-Government*, no. 1(16), pp. 104-111.

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 334.734: 339.34

Свиноус І.В.,
д.е.н., професор
 Білоцерківський національний аграрний університет
 Ібатуллін М.І.,
к.е.н., доцент
 Національний університет біоресурсів і природокористування України

РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ І ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ ОСОБИСТИМИ СЕЛЯНСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ

Svynous I.V.,
dr.sc.(econ.), professor
 Bila Tserkva National Agrarian University
 Ibatullin M.I.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
 National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

THE DEVELOPMENT OF COOPERATIVE RELATIONS IN THE PRODUCTION AND MARKETING OF PRODUCTS BY PERSONAL PEASANT FARMS

Постановка проблеми. Підвищення ефективності роботи ОСГ, збільшення доходів від виробництва і продажу власної продукції можливо шляхом об'єднання зусиль селянських господарств, їх включення в кооперативний рух. Розвиток сільських кооперативів (виробничих, постачальницьких, збутових, споживчих та ін.) передбачає вдосконалення переробної й обслуговуючої сфер, торгівлі, тим самим сприяючи підвищенню зайнятості сільського населення, покращення соціального клімату в сільській місцевості.

У зв'язку з цим у світовій практиці широкого розвитку набуло кооперування у сферах, що надають послуги сільськогосподарському виробникові в організації таких процесів, як збут і переробка виробленої продукції, матеріально-технічне забезпечення та інші види обслуговування виробництва шляхом створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням наведеної вище проблеми займалися такі науковці: В. Бабаєв, С. Бабенко, Я. Гаєцька-Колотило, В. Зіновчук, В. Семчик, А. Пантелеймоненко тощо. Вчені визначили основні підходи до розвитку сільськогосподарських кооперативів в Україні. Проте історичний аналіз їх становлення в різних соціально-економічних формаціях розкритий науковцями не достатньо.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку кооперативних зв'язків при виробництві і реалізації сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через систему кооперативів, що належать безпосередньо сільгоспвиробникам, реалізується понад 50 % продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а в Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95 %. Практично 90 % молокозаводів у країнах Європейського Союзу та Північної Америки є кооперативними [1, с. 45].

Основними чинниками, які стоять на перешкоді розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОКів), є:

1. Неврегульованість чинного законодавства у сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, зокрема невідповідність Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» нормам Цивільного і Господарського кодексів України та Закону України «Про кооперацію», що на практиці призводить до значних непорозумінь і створює додаткові перешкоди на шляху формування й розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [2; 3].

У законі «Про кооперацію» допущено ряд інших неточностей і неоднозначних трактувань. Наприклад, у статті 2 наведено визначення терміна «членський внесок», яким є «грошовий неповоротний внесок, який періодично сплачується членом кооперативного об'єднання для забезпечення поточної діяльності кооперативного об'єднання». Статтею 19 цього ж Закону визначено, що джерелами формування майна кооперативу є «вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї» [3].

Разом із тим потребують доопрацювання та внесення уточнень у Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу з питання створення та організації його господарської діяльності.

2. Протягом багатьох років не врегульовано податковий статус сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відповідно до специфічної економічної природи їхньої діяльності.

Оцінюючи діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, можемо констатувати, що нині більшість із них виконують функції суб'єктів підприємницької діяльності з надання послуг. Саме ця обставина призводить до концентрації їх у сільських населених пунктах із населення понад 1000 осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Сільські населені пункти за наявністю сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 1 січня 2014 р.

Кількість населених пунктів	Усі населені пункти	у тому числі з чисельністю жителів						
		-49	50-99	100-199	200-299	300-499	500-999	1000-
СОК	529	7	5	27	32	75	170	213
% до всього	100,0	1,3	0,9	5,1	6,0	14,2	32,1	40,3
відсутні СОК	26507	4677	2802	3885	2775	4043	4939	3386
% до всього	100,0	17,6	10,6	14,7	10,5	15,3	18,6	12,8
кількість СОК	603	7	5	30	32	76	189	264
% до всього	100,0	1,2	0,8	5,0	5,3	12,6	31,3	43,8

Джерело: авторська розробка

Проте їх мінімальна кількість у селах з чисельністю жителів до 200 осіб, які мають суттєві проблеми з обробіткою земельної ділянки, збутом сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької, тощо.

Відомо, що радянський «кооператив горизонтального типу» у кожному разі зумовлював прояв негативних чинників, з одного боку, селянин втрачав відносну волю дрібного господаря, а з іншого – так і не одержував восьмигодинного робочого дня, твердої зарплати або пенсії по старості, тобто всього того, що надається промисловим робітникам [4, с. 309]. Тобто, відбувався процес перетворення селянина з характерними для рисами сільського робітника із втратою мотивації до вирощування сільськогосподарської продукції колективному господарстві, оскільки це було нічийне. Разом із тим, концентрувалися реальні ресурси, насамперед, які надходили із колишніх колективних господарств, власна праця, в тому числі родичів на кооперативних неформальних засадах на вирощування сільськогосподарської продукції у власному господарстві, яке на найближчу перспективу залишатиметься основним джерелом надходження продуктів харчування і частково грошових коштів.

Так, у 30-і роки ХХ ст. чинили опір об'єднанню їхніх земель, майна, хоча, за даними М.А. Безніна та Т.М. Дімоні, в господарствах було сконцентровано найбільше основних засобів усього сільського господарства колишнього СРСР. Так, у 1928 р. – 98%, 1931 р. – 79% [4, с. 109]. Основна причина – це втрата економічної самостійності, а найголовніше – втрата власності на землю. Як вказував М.Д. Кондратьєв: «Селянин відноситься до наділу як до джерела життєво необхідних засобів, володіння яким передбачалося вже самим чинником народження і приналежністю до певної локальної спільності... землеробів. Цей природний за своїм походженням вид привласнення землі і соціальна основа отримання певної частки в загальному володінні колективу визначалися традицією і звичаєвим правом. Це право на оброблювану ділянку і плоди з нього, а точніше сказати, на працю, вкладену в землю, а не просто на територію із фіксованими межами ...» [6, с. 189].

Дослідженням встановлено, що більшість селян у нинішніх умовах поділяє переконання у необхідності створення сільськогосподарських кооперативних утворень. Вони висловлюють готовність вступити до кооперативу з переробки продукції.

Виявлено, що у середньому у власних ОСГ продукцію виробляють не тільки для власного споживання, а й частково на продаж (24% селян в цілому).

За результатами анкетування встановлено, що обговорювали ідею створення кооперативів незначна кількість: близько однієї п'ятої частини всіх опитаних. Але ця частка є достатньою для того,

щоб могла виникнути критична маса учасників нового кооперативного руху. Під час опитування селян Київської області лише 1% респондентів зазначили, що вони є членами кооперативів. Допускають для себе можливість членства у кооперативі приблизно третина учасників опитування, а серед сільськогосподарських працівників – близько половини. Виключають для себе таку можливість теж третина опитаних селян, а серед сільськогосподарських працівників – тільки чверть (табл. 2).

Таблиця 2

Ставлення до ідеї створення кооперативів із переробки залежно від роду занять, % від груп*

Показники	Усі жителі села	Вид заняття			
		Працює в сільськогосподарському підприємстві	Працює не в сільськогосподарському підприємстві	Пенсіонери	Непрацюючі
Я вже член такого кооперативу	1	2	1	1	1
Припускаю	35	49	39	14	42
Виключаю	35	24	35	55	21
Складно відповісти	29	25	25	30	36

Джерело: авторська розробка

Тривалість від обговорень, розмов про необхідність власних підприємств з переробки сільськогосподарської продукції до конкретних дій велика: переробне підприємство – досить складний і дорогий об’єкт. Але важливо, що ідея таких кооперативів не відкидається, і той факт, що приблизно половина працездатного сільського населення допускає думку про вступ до кооперативу з переробки продукції ОСГ, свідчить про перспективність ідеї. Необхідно зазначити, що готовність вступити до такого кооперативу частіше демонструють респонденти із середнім рівнем соціальних ресурсів: не найзаможніші, що мають середню загальну або середню спеціальну освіту; молодь та представники середньої вікової групи; працівники сільськогосподарських підприємств, безробітні. Представники груп із низьким рівнем доходів (літні селяни, які мали середню освіту) і порівняно більш заможніших груп (що мають вищу освіту, порівняно високі доходи) рідше заявляють про свою готовність вступити до такого кооперативу. Перші відмовляються від гіпотетичного вступу до нього, ймовірно, зі страху перед новою справою і через відсутність товарного виробництва в ОСГ, інші – ймовірно, через те, що вони і без кооперативу можуть вирішувати проблеми переробки і збуту продукції.

Встановлено, що ті, хто допускає для себе можливість вступу до кооперативу, який би займався переробкою продукції їхніх господарств, найчастіше говорили, що вони могли б реалізувати надлишки (8%). Привертає людей і те, що кооператив зможе надати робоче місце, стабільний заробіток (7%). Важливим аргументом багатьом здається і те, що в кооперативі, можливо, закупівельні ціни будуть вище, ніж у посередників (5%). Згадується також, що при наявності кооперативу не потрібно буде нікуди їздити, що колективом легше вирішувати проблеми, знайомі люди не обдурять (7%).

Ті, хто виключає для себе можливість вступу до такого кооперативу, посилаються на вік і здоров’я (13%); 5% - не тримають особистого селянського господарства. Деякі бачать в ідеї створення таких кооперативів шахрайство (1%). Іншим кооператив не потрібен, тому що вони вже навчилися самостійно вирішувати проблеми переробки і збуту (1%). Є й ті, хто впевнений, що всю сільськогосподарську продукцію має купувати держава; що тільки державні переробні підприємства будуть призначати справедливую ціну (1%).

Припускають, що самостійно візьмуться за організацію кооперативу по переробці продукції особистих селянських і фермерських господарств 11% сільських жителів (серед сільськогосподарських працівників – 16%). Це в три рази менше ніж частка, які заявили, що за певних умов вони вступили б у такий кооператив, якби хтось взяв на себе ініціативу з його створення. Але й 11% – це немало, якщо враховувати, що йдеться про ініціаторську, лідерську позиції. Частіше, ніж в середньому, готові взяти на себе таку ініціативу чоловіки (15%); представники середньої вікової групи (36-54 роки) – 16%; селяни, які мають середню спеціальну або вищу освіту (по 15%). Ймовірно, ці люди вже знайомі з тим, як у селах організуються якісь найпростіші (типу цехів засолювання або олійні) або більш складні переробні підприємства, і тому їм ця справа є нескладною, якщо є гроші для початку такої роботи.

Серед учасників опитування виявилися люди, які висловили готовність взятися за організацію кооперативу по переробці продукції особистих селянських і фермерських господарств; вони обговорювали можливості переробних кооперативних підприємств і труднощі їх роботи. Селяни говорили, якщо такі кооперативні підприємства будуть розвиватися, між ними можливе розділення праці – створення ланцюгів кооперативних підприємств, які пов’язані між собою виробничим циклом: постачання – виробництво – переробка – збут. Нині в середовищі сільських домогосподарств не сформувалися умови для виробничого кооперування. У більшості сільських домогосподарств наявний ресурсний потенціал, який дозволяє здійснювати виробництво сільськогосподарської продукції лише

для покриття потреб у продуктах харчування і частково грошових коштах. Як свідчать дані вибіркового обстеження сільських домогосподарств, лише домогосподарства з площею землі понад 1,01 га і більше мають у користуванні земельну площу для здійснення товарного виробництва. Проте, їх кількість незначна і становить 21,3 % від загальної кількості сільських домогосподарств при середній площі земельної ділянки 3,9 га, але у них сконцентровано до 70,6% земельних угідь, які знаходяться у власності сільських домогосподарств.

Окрім того, залежно від регіонів частка таких сільських домогосподарств коливається від 6,6% у Київській області до 37,6% у Тернопільській. При цьому середній розмір площі землекористування у 2008 р. у цієї категорії сільських домогосподарств коливався від 1,81 до 17,94 га. Більшість високотоварних особистих селянських господарств орендують земельні ділянки в інших домогосподарств. Так, частка земельних паїв та орендованих земельних ділянок у загальній площі домогосподарства коливається залежно від регіонів від 13,6 до 88,8%. Саме ця категорія має найбільшу питому вагу домогосподарств, у наявності технічні засоби – 25,2% від загальної кількості таких. Як свідчать результати опитування господарів сільських домогосподарств, майже всі вони негативно ставляться до об'єднання з іншими домогосподарствами у виробничий кооператив, оскільки це призведе до формування бюрократичного апарату управління та недоцільних витрат на його утримання. Проте, найголовніше – втрачається в розумінні селянина поняття «власності» [7, с. 189]. Власник високотоварного особистого селянського господарства бере на себе повністю ризики виробництва і реалізації вирощеної в особистому селянському господарстві сільськогосподарської продукції та щодо інвестування грошових коштів у своє виробництво. В умовах зняття мораторію на продаж земельних ділянок він може розширити площу землекористування до потрібних йому розмірів. Нині для більшості особистих селянських господарств існує не проблема виробництва, що вимагає концентрації людських і матеріальних ресурсів, а проблема збуту. Саме це може вирішити вертикальна кооперація, через створення переробних підприємств, закладів торгівлі, систем оптових і роздрібних продовольчих ринків, кредитних спілок на кооперативних засадах.

Як відзначає Теодор Шанін «Стихийний розвиток селянських господарств в умовах ринкової економіки веде, скоріше, до суспільного поділу праці «по вертикалі», тобто до спеціалізації. У рамках програми вертикальної кооперації повинна одержати визнання й підтримку загальна тенденція до суспільного поділу праці й спеціалізації, але при цьому нові види послуг потрібно передати в руки кооперативних організацій, які стануть керуватися винятково інтересами своїх членів. Такі кооперативи будуть сприяти підйому сільського господарства й у той же час не допустять експлуатації селян як капіталістами, так і державною бюрократією [4].

Крім того, вертикальна кооперація покликана забезпечити більш гнучке вирішення проблеми оптимізації розміру господарств («теорія диференційованих оптимумів»). Різні галузі сільськогосподарського виробництва можна розділити на різні категорії: ті, де оптимальне залучення працездатного населення декількох сіл (в іншому випадку – одного села), і такі галузі, з розвитком яких найкраще впораються окремі сімейні господарства. Така кооперація, а саме комбінація великих і дрібних господарських форм, гарантує вихід на оптимальні рівні виробництва, що принесе максимальну користь як її членам, так і національному господарству в цілому. Якщо події будуть розвиватися відомим і прийнятним для селян чином, обіцяючи очевидні й прямі вигоди, то можна не сумніватися, що запропоновані перетворення знайдуть підтримку на селі» [4, с. 102].

Неможливість для багатьох продати або переробити продукцію своїх господарств – одна із актуальних проблем на селі. Сільськогосподарські товаровиробники розуміють, що для створення кооперативів головне – ініціатива самих селян. Але учасники опитування розуміють, що більшість селян, навіть об'єднавшись, не зможуть вирішити всі пов'язані з організацією переробних підприємств проблеми. Без державної підтримки, переконані учасники опитування, такі підприємства не створити: потрібні проекти, капіталовкладення на введення в дію переробних потужностей, інфраструктура технічної та економічної підтримки.

Проблема створення кооперативних переробних підприємств і сховищ виробленої сільськогосподарської продукції (холодильників, елеваторів) не лише у відсутності грошей і проектних розробок (хоча саме про це найчастіше говорять селяни), а й у тому, що ідея кооперації залишається скомпрометованою минулим і нинішнім досвідом спілкування із скупниками сільськогосподарської продукції [8, с. 109]. Останні часто працюють під вивіскою споживчих кооперативів, але діють як неорганізовані перекупники. Товаровиробники не можуть утримувати сільськогосподарських тварин (відсутність приміщень, потреба в оборотних коштах), що призводить до реалізації за заниженими цінами.

Учасники опитування запропонували заходи, які могли б сприяти формуванню кооперативних утворень. Зокрема, пропонувалося надавати організаційну та консультативну допомогу селянам, які бажають створити кооперативи різних типів: постачальницько-збутові, заготівельні, переробні, кредитні. Такі кооперативи можуть діяти як мережеві структури, між якими існує розподіл праці, але є координуючий центр, у якому ключову роль відіграють виробники.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, створення сільськогосподарських споживчих кооперативів з виробництва сільгосппродукції на основі ОСГ без суттєвих ресурсних

впливань у розвиток матеріально-технічної бази особистих селянських господарств не принесе очікуваних результатів. Працівники більшості кооперативів із моменту їх створення не отримують заробітної плати, а тільки на ентузіазмі тривалий період функціонувати не можуть.

Оцінюючи перспективу розвитку кооперативних відносин ОСГ між собою, можна прогнозувати, що подальший їх розвиток буде залежати від двох основних чинників: підвищення загального рівня доходів сільського населення за рахунок інших джерел, що призведе до перетворення більшої частини ОСГ в «хобі-ферми»; модернізація виробничого процесу у високотоварних сільськогосподарських підприємствах, що забезпечить високий рівень виробництва основних видів тваринницької продукції.

Література

1. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику [Текст] : монографія / А.С. Даниленко, О.М. Варченко, І.В. Артимонова [та ін]. – Біла Церква : Білоцерківський держ. аграр. ун-т, 2011. – 260 с.
2. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 19.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>
3. Закон України «Про кооперацію» від 06.11.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
4. Шанин Т. Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире / Т. Шанин. – М. : Прогресс-Академия, 1992. – 428 с.
5. Безнин М.А. Капитализация в российской деревне в 1930-1980-х гг. / М.А. Безнин, Т.М. Димони. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 178 с.
6. Кондратьев Н.Д. К вопросу об особенностях условий развития сельского хозяйства СССР и их значение. Служебная записка от 8 октября 1927 г. / Н.Д. Кондратьев // Известия ЦК КПСС. – 1989. – № 3. – С. 187–214.
7. Чупров А.И. Мелкое земледелие и его основные нужды / А.И. Чупров. – Берлин: «Слово», 1921. – 430 с.
8. Farmer Cooperative Statistics 2005. RBS Service Report 46. Washington, D.C.: USDA, 2004. – 124 p.

References

1. Danylenko, A.S., Varchenko, O.M., Artimonova, I.V. etc. (2011), *Silskohospodarska kooperatsiia: zarubizhnyi dosvid ta perspektivy vprovadzhenia u vitchyznianu praktyku* [Agricultural cooperation: foreign experience in and prospects of implementation in domestic practice], monograph, Bilotserkivskiy derzh. ahrar. un-t, Bila Tserkva, Ukraine, 260 p.
2. Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation" from 01.19.2013", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-вр>
3. "Law of Ukraine "On Cooperation" from 06.11.2014, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>
4. Shanin, T. (1992), *Velikiy neznakomets: krest'yane i fermery v sovremennom mire* [The great the stranger: peasants and farmers in the modern world], Progress-Akademiya, Moscow, Russia, 428 p.
5. Beznin, M.A. and Dimoni, T.M. (2009), *Kapitalizatsiya v rossiyskoy derevne v 1930-1980-kh gg.* [The capitalization in the Russian village in 1930-1980], LIBROKOM, Moscow, Russia, 178 p.
6. Kondrat'yev, N.D. (1989), "To a question about the features of development conditions the agriculture USSR and their significance. Office memo off October 8, 1927", *Izvestiya TSK KPSS*, no. 3, pp. 187–214.
7. Chuprov, A.I. (1921), *Melkoye zemledeliye i yego osnovnyye nuzhdy* [Small agriculture and its basic needs], «Slovo», Berlin, 430 p.
8. Farmer Cooperative Statistics 2005. RBS Service Report 46. Washington, D.C.: USDA, 124 p.

УДК 339.138: 658.8

Студінська Г.Я.,
к.е.н., докторант
Науково-дослідного економічного інституту
Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

СИСТЕМНІСТЬ РОЗВИТКУ ТА ПРОСУВАННЯ БРЕНДА ЯК УМОВА ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Studinska G.Ya.,
cand.sc.(econ.), doctoral candidate
Scientific and Research Economic Institute
of Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine

SYSTEMATIC DEVELOPMENT AND PROMOTION OF THE BRAND AS A CONDITION OF ITS EFFICIENCY

Постановка проблеми. Глобальна боротьба за споживача сьогодні йде в двох площинах: товарній та комунікативній. Ефективність розвитку бренда у товарній площині забезпечується сталою архітектурою бренда та оптимальною структурою каналів його розповсюдження, тобто дистрибуцією. В комунікативній площині результативність просування бренда формується та підтримується системою засобів бренд-комунікацій. Інтеграція розвитку забезпечується поєднанням інструментів сучасної моделі Marketing mix. Системність розвитку та просування бренда, що передбачає комплекс робіт у вище згаданих напрямках, підсилює зусилля виробника, максимізує економічні результати його праці, що визначає **актуальність** обраної теми та визначає її зв'язок із важливим практичним завданням – відбудови національної економіки та забезпечення позитивних соціально-економічних змін у нашому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виникнення та розвиток бренда досліджувало багато відомих іноземних та вітчизняних науковців: С. Анхольт [1], О.В. Глазунова [2], Н.В. Івашова [6], В.В. Костинець [7], І.В. Мельник [8], Д.В. Яцюк [12], Я. Елвуд [11]. О.А. Деревицький досліджує інструменти ефективного продажу протягом 20 років [3; 4], а Д.М.Скотт опублікував результати багатолітнього дослідження просування продукції засобами Інтернету [13]. Разом з тим, досліджень, що присвячені системному підходу до питань розвитку та просуванню бренда у вітчизняних джерелах, недостатньо.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні системного підходу до вибору оптимальної структури дистрибуційних каналів в поєднанні з ефективним комплексом бренд-комунікацій для забезпечення бажаних результатів розвитку та просування бренда.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток бренда лише в товарній площині обмежується невеликою часткою потенційних споживачів через відсутність широкої обізнаності про бренд. Вдала обрана архітектура та оптимальна структура дистрибуції дозволяють бренду реалізувати тільки частину його потенціалу та зайняти позицію «новобранця». Слабка дистрибуція, відсутність архітектури (у випадку з індивідуальним брендом) або невдала архітектура бренда забезпечать йому відповідні координати у площині економічної ефективності, але бренд-лідерство може бути досягнуто тільки при умові системності його розвитку, що видно з рис.1.

Підходи до вибору архітектури бренда були розглянуті автором в [10]. Іншою складовою, що забезпечує успішний розвиток бренда за товарним вектором, є дистрибуція – система торговельних каналів розповсюдження брендів від виробників до споживачів.

Сьогодні торгівля як сфера національної економіки за своєю формою і змістом - це складна соціально-економічна система, що виконує важливі завдання і функції та посідає особливе місце в структурі національної економіки, а також в системі економічних відносин. Українська торгівля щороку опосередковує товарно-грошовий обмін більше ніж 450 млрд. грн., що становить біля 12 % ВВП, а отже є важливим чинником економічного зростання. Більш того, торгівля відіграє серйозну роль у реалізації соціальної політики, ринкової орієнтації національної економіки, формуванні конкурентного середовища. Навіть у кризу торгівля залишається одним з основних донорів бюджету. Так, у 2010 році сума сплачених галуззю податків склала 19,9 млрд. грн., що відповідає 10,9% всіх платежів, кількість зайнятих працівників - близько 1,2 млн. чоловік, а приріст іноземних інвестицій у розвиток торгівлі - 448 млн. дол. США [14]. Оскільки структура торговельної галузі кожної країни має певні відмінності, виробники повинні враховувати їх в своїх планах розповсюдження бренда, формуючи його власний канал, структуру цього розповсюдження або організаційну модель торговельних каналів, враховуючи часовий фактор. Сучасна система торговельно-роздрібних підприємств України зазнала певних змін.

Поява нового електронного каналу розповсюдження брендів змінила як структуру загального обсягу продажу, так і відношення споживачів до традиційної торгівельної системи. У 2013 році українські онлайн-покупці стали значно активніше купувати через Інтернет всі категорії товарів (за рік показники зросли на 6-18 п.п.). Через Інтернет купувалася побутова та комп'ютерна техніка й електроніка (в 2013 році 73 % онлайн-покупців сказали, що купували цю категорію товарів за останні 12 місяців проти 64 % в 2012 році). Найбільш активно в Інтернеті, як і раніше, купують цифрову техніку (зокрема, мобільні телефони, електронні книги, комп'ютери), малу побутову техніку та аксесуари (клавіатури, веб-камери), відносно менше – аудіо, -відео та велику побутову техніку [14].

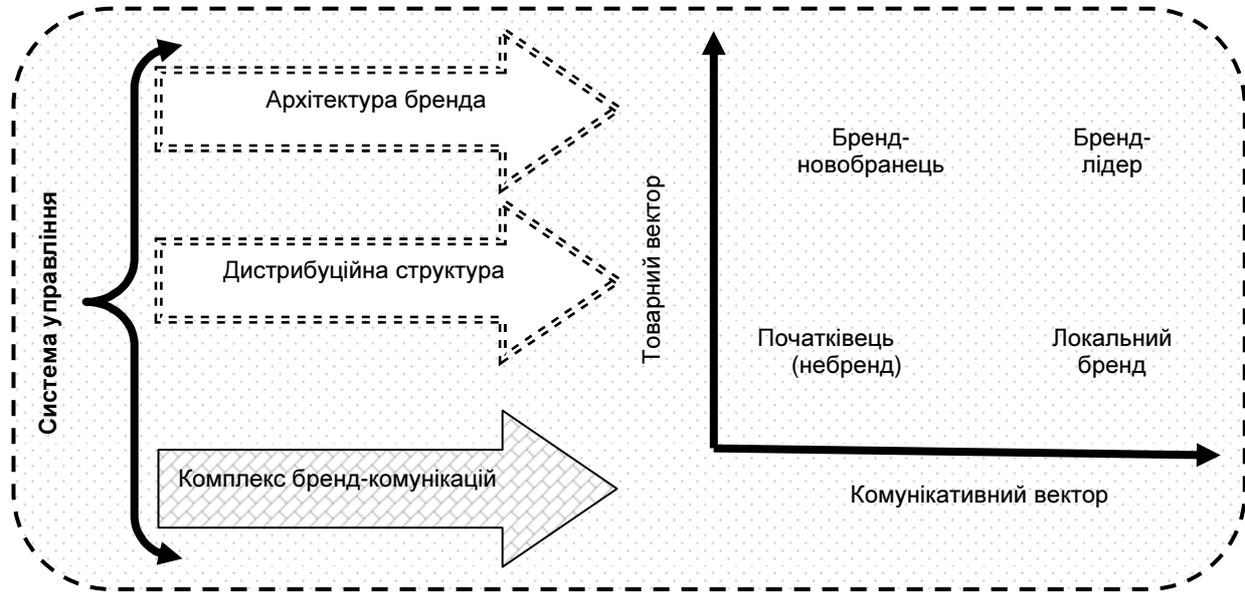

Рис. 1. Схема системного розвитку та просування бренда

Джерело: складено автором

Визначення оптимальної структури каналів дистрибуції дозволить їй відповідати потребам зв'язку «виробник-споживач», забезпечувати мінімальний термін доставки та витрат на неї, максимальне охоплення потенційних споживачів та відповідний рівень прибутку виробнику. Раціональний підхід до формування такої структури має враховувати: тип ринку (B2B, C2C), вид бренда (продукти, техніка, одяг тощо), сезонність продажу, цінову політику. Система може передбачати поєднання основного каналу з декількома підтримуючими. Наприклад, продаж продуктів харчування у мережевих магазинах (основний канал) може бути доповнений заказом цих продуктів через Інтернет або за телефоном з доставкою додому (підтримуючі канали).

Дистрибуція як бізнес-модель є одним з фундаментальних елементів маркетингової теорії Marketing mix, що відповідає координатам «4P». Класична теорія Marketing mix базується на чотирьох основних напрямках маркетингового планування, які були вперше запропоновані Е. Маккарті (MacCarty) у 1965 році [11, с. 34], а за іншими джерелами Т. Левіттом у 1960 році [15], як «комплекс 4P»: *Product* - товар/услуга, асортимент, якість, властивості товару, дизайн, ергономіка; *Price* - ціна, (націнки, знижки); *Promotion* - просування (реклама, піар, стимулювання збуту); *Place* - місце розташування торгового підприємства, канали розподілу.

Подальший розвиток маркетингової науки розширив обрії концепції, додавши ще чотири складові: *Personal* – персонал продавця, його кваліфікація; *People* – споживачі, їх сприйняття, лояльність; *Process* – досвід покупця та все, що пов'язано з діяльністю покупця щодо здійснення вибору товару; *Physical Premises (evidence)* - середовище, в якому надається послуга або товар.

Новітній підхід сформував ще декілька нових складових моделі: *Package* - упаковка; *Purchase* - купівля представляє собою не тільки передумови до здійснення покупки, а й наслідки прийняття такого рішення; *Profit* – прибуток, капітал, отриманий у вигляді доходу щодо вкладених коштів; *PR* - зв'язки з громадськістю створює позитивну репутацію продукту та організації в цілому; *Politics* – вплив на кінцеві результати зовнішньої та внутрішньої (корпоративної) політики; *Public Opinion* - управління громадською думкою; *Partnership* – партнерство; *Preferred suppliers* – привілейовані постачальники; *Perceptual psychology* – психологічне сприйняття; *Pace* – темп товарообігу; *Permission* – добровільність; *Paradigm* – парадигма; *Pace along/idea-virus* – «передай далі» або вірусний маркетинг; *Practice* – практика маркетингових рішень та їх удосконалення.

Таким чином, сучасна схема моделі 4P буде виглядати так як на рис.2, де кожний субелемент (той, що підпорядкований основним 4-ом) моделі розташований у схемі не за часовою ознакою виникнення, а за функцією, яку виконує відносно бренда.

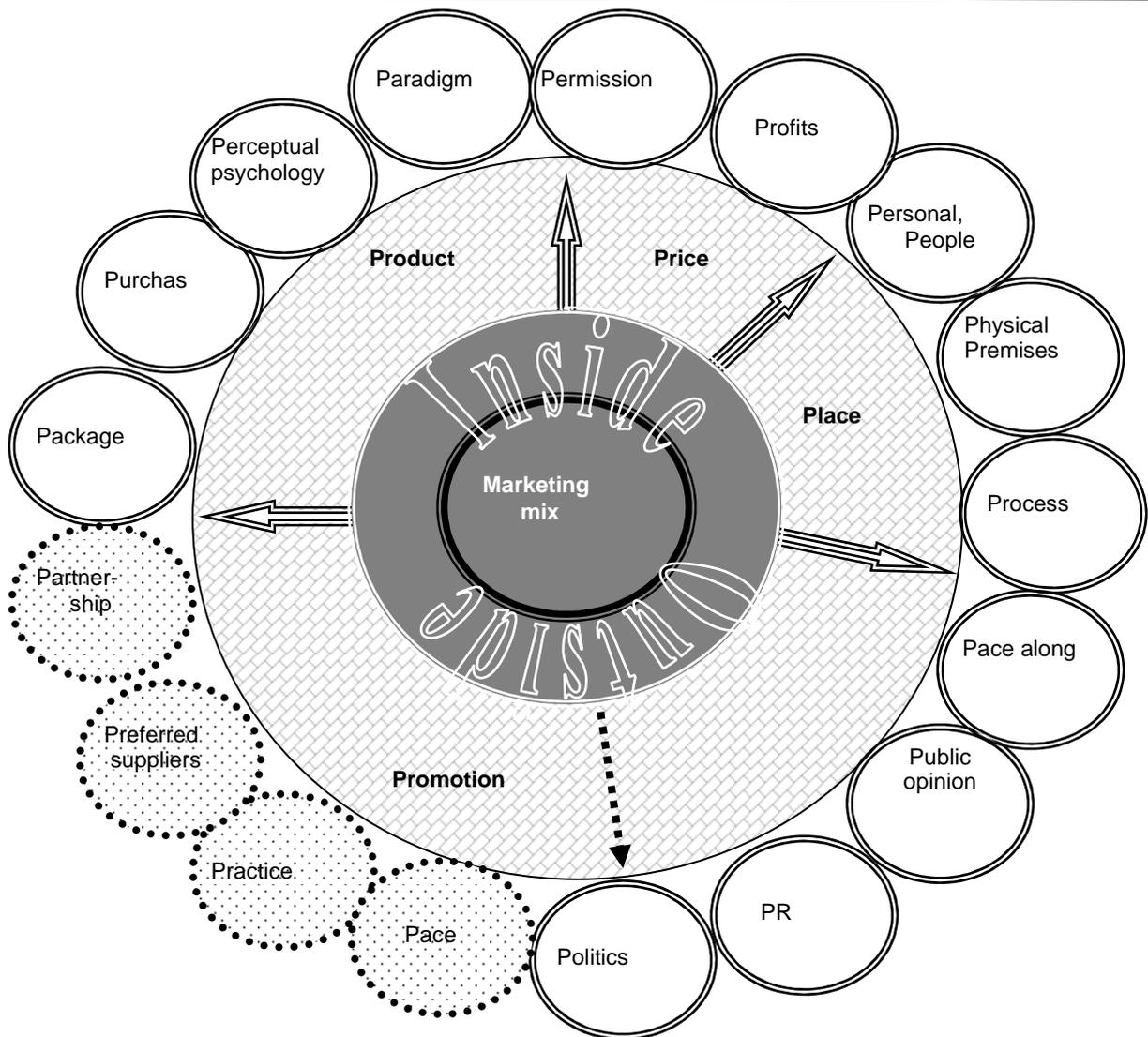

Рис. 2. Сучасна модель Marketing mix «4/17P»

Джерело: складено автором

Так, елементи, які характеризують продукт та ціну відносяться до внутрішніх складових моделі та знаходяться у верхній частині схеми (Inside), а елементи, які відповідають за просування бренду в зовнішньому середовищі та місце його реалізації розташовані у нижній частині схеми (Outside). Поляризація елементів відображує різні функції Marketing Mix, одночасно об'єднуючі їх в єдину систему, яка ефективно просуває бренд.

Сучасна роль окремих субелементів моделі Marketing mix серйозно змінила акценти у функціональному навантаженні її основного квадранту («4P»). У процесі функціонування вже сформованого бренду відбувається посилення інших елементів комплексу маркетингу, проте комплекс маркетингових комунікацій залишається визначальним фактором впливу й підтримки лояльності споживачів [12, с.120]. Зокрема, з рис. 2 видно, що просування («Promotion») відіграє дуже активну роль з виділенням восьми субелементів системи, які потребують самостійного управління. Чотири субелементи безпосередньо впливають на формування дистрибуційного каналу компанії, а саме - *Partnership* – партнерство; *Preferred suppliers* – привілейовані постачальники; *Practice* – практика маркетингових рішень та їх удосконалення; *Pace* – темп товарообігу. Інші чотири елементи формують маркетингову політику просування бренду, що характеризується оптимальною системою бренд-комунікацій.

Н.В. Івашова дослідила еволюцію джерел конкурентних переваг та показала, що стрімкий технологічний розвиток майже нівелював якість товару. Якість товару перестала бути джерелом його унікальності [6]. Концептуально змінилося визначення брендингу з «складового синтетичного елементу маркетингових комунікацій» на «головний орієнтир діяльності підприємства» [9]. Бренд-менеджмент інтегрував сучасні концепції маркетингу, став його концентрованою дієвою відособленою концепцією. Боротьба за споживача в комунікаційній або в інформаційній площині, з однієї сторони,

формує економічну стратегію просування бренда, а з іншої – забезпечує системність загального розвитку бренда.

Бренд-комунікація - це особливий процес взаємодії, в результаті якого передбачаються зміни в мотивації та діяльності людей, які сприяють формуванню традиційного образу бренда, як соціального об'єкту, та стимулюють споживача до здійснення покупки. Бренд-комунікацію можна визначити як інструмент, що залучає до спілкування споживачів, виробників, утворює масштабний соціальний контекст, має прояв в масових та міжособистісних формах. Бренд-комунікація є частиною загального маркетингового механізму, який працює в рамках теорії Marketing mix. Д.М. Яцюк, аналізуючи вплив рекламної діяльності на розвиток бренда, справедливо вважає систему комунікацій бренд-менеджменту одною з найголовніших функціональних складових процесу брендингу [11, с. 54]. Безпосередній вплив системи комунікацій на формування бренда досліджений та доведений в інших роботах [5, с. 16; 6, с. 89; 7]. Побудова системи бренд-комунікації починається з дослідження та точного розуміння цільового споживача для досягнення необхідного асоціативного сприйняття споживачем пропонованого бренда. Комунікаційний набір для бренда повинен включати повідомлення і характеристики, які сприяють укріпленню досвіду, пов'язаного із споживанням бренда. Програма бренд-комунікації повинна базуватися на визначеному типі ринку, певній стратегії просування. На практиці реалізація бренд-комунікацій відбувається через рекламу, пропаганду, піар, стимулювання збуту, стимулювання споживачів, спонсорство, особистий продаж, сейлз промоушн, прямий маркетинг. Ефективне використання бренд-комунікацій – це пошук оптимального поєднання вище згаданих маркетингових інструментів, яке є творчим і не завжди простим завданням. Для розробки, реалізації бренд-комунікацій компанії діють залежно від бюджету, а також від кваліфікації співпрацівників компанії. Фіксація дій у вигляді бренд-комунікативних планів та притримування їх послідовного виконання спрощують процес просування бренда та максимізують його ефективність. У процесі функціонування вже сформованого бренда, відбувається посилення інших елементів комплексу маркетингу, проте комплекс маркетингових комунікацій залишається визначальним фактором впливу й підтримки лояльності споживачів [12, с. 120].

Оптимальне поєднання визначеної системи бренд-комунікаційних інструментів забезпечує виникнення додаткового синергічного ефекту завдяки взаємодії двох або більше інструментів, дія яких суттєво переважає ефект кожного окремого інструменту у вигляді простої їх суми. Вплив результатів використання одного інструменту бренд-комунікації посилюється у разі під впливом результатів інших інструментів, при умові коректного складання всього комплексу інструментів, який зображено на рис. 3.

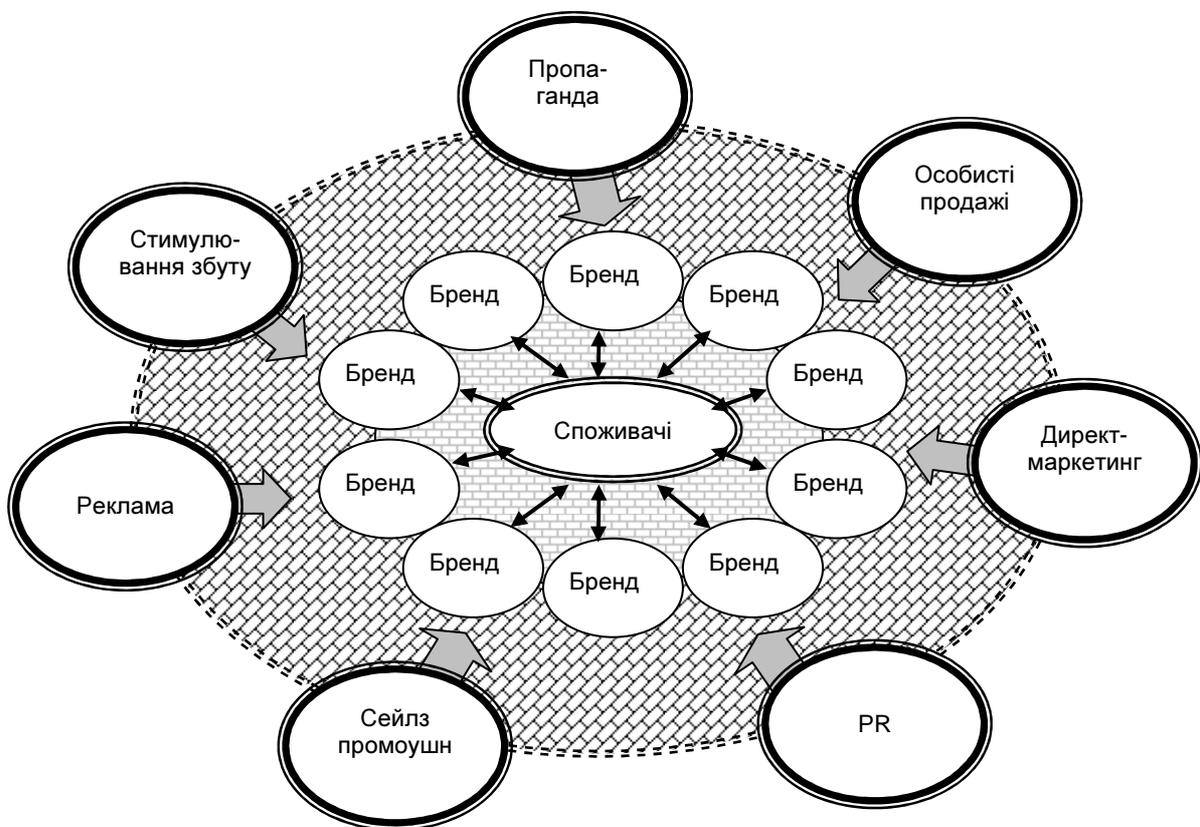

Рис. 3. Вплив бренд-комунікацій на сприйняття бренду споживачами

Джерело: складено автором

Визнання тих чи інших складових системи бренд-комунікацій різними авторами є питанням дискусійним. Досить глибокий аналіз сучасних підходів до акцентування уваги на окремих бренд-

комунікаціях проведений Н.В. Івашовою [6, с 93-102]. Мета розгляду системи бренд-комунікацій у контексті даного дослідження виходить за рамки цієї дискусії та передбачає розгляд системності та можливого компонування її окремих елементів. Враховуючи стрімкі темпи розвитку сучасних маркетингових та бренд-технологій, передбачаємо появу нових елементів системи бренд-менеджменту, що опинилися за межами уваги цієї статті.

Вивчаючи рекламу, як важливий засіб донесення до споживача позиції бренду, І.В. Мельник, прийшла до логічного висновку, що реклама «може створювати певні установки в соціумі, доводити до відома цінності та візії брендів» [8, с. 47]. Важливо враховувати необхідність комплексного використання бренд-комунікацій, який забезпечує підтримку впливу реклами на формування асоціативного сприйняття споживачами бренду та збільшує ефективність такого підходу в цілому.

Формування оптимальної системи маркетингового інструментарію залежить від виду та форми бренду (комерційний, некомерційний, бренд-товар, бренд-послуга тощо), типу ринку просування (B2B, B2C), цільового сегменту, позиціонування бренду, обраної стратегії, економічної ситуації на ринку, фінансових можливостей компанії тощо.

Особливу увагу сьогодні звертають на можливості Інтернет-ресурсу. Просування бренду засобами Інтернету має три переваги: велике охоплення аудиторії, низька ціна, можливість встановлювати контакти безпосередньо зі споживачами. «Інтернет змінив правила. Сьогодні організації встановлюють зв'язки прямо з покупцями», - пише Д.М. Скотт [13, с. 10]. Це дозволяє скоротити шлях від виробник-споживач до мінімального, отримати інформацію «з перших рук» про якість, ціну, задоволення, умови поставки та інше, а отже оперативно реагувати та корегувати продукт та його просування.

Просування бренду засобами Інтернету розвивається дуже швидко, останні його інструменти – SMM (Social media marketing), SEO (Search Engine Optimization), контекстна реклама. Використання SMM дає можливість зворотного зв'язку з цільовою аудиторією через спілкування зі споживачами у соціальних мережах, що, у свою чергу, сприяє отриманню швидкого відгуку на виконані дії з метою їх коригування; SEO передбачає просування сайту на першу сторінку видачі пошукових систем за певними ключовими запитами, її використання передбачає переважно роботу над самим сайтом, оптимізацію його текстів, структури, деяких інших специфічних параметрів під алгоритми роботи пошукових систем. Якісь із рекомендацій є усталеними, інші змінюються відповідно до алгоритмів пошукових систем, які постійно змінюються. Контекстна реклама може бути виконана як текстова оголошення, рекламний банер або відеоролик, що розміщується на сайті, зміст якого (контекст) відповідає тематиці реклами. Більша частина спеціалістів України, які користуються просуванням продукції через Інтернет, використовують дві системи — Google та Yandex, які мають власні рекламні мережі відповідно, Google-AdWords, Yandex-Дірект, але не виключає використання інших систем.

Згідно з прогнозом групи StarLightMedia частка рекламних бюджетів на друковану пресу постійно знижуватиметься, проте в найближчі 3 роки Інтернет не зможе випередити її, що зображено на рис. 4.

Рис. 4. Динаміка та прогноз структури витрат на рекламу в Україні

Джерело: складено автором за [16]

Стимулювання збуту - це система видів маркетингової діяльності, що збільшує вихідну цінність бренду та прямо стимулює купівельну активність споживачів, роботу дистриб'юторів і торгового персоналу. Триєдність стимулювання збуту пропонує відповідну структуру методів стимулювання,

оптимізація якої впливає на кінцевий результат – збільшення обсягу продажу. Одним із способів просування бренда без витрат на нього великих коштів є використання ефективних PR (Public Relation) акцій замість реклами в платних засобах інформації, що цілком реально, на думку С.Анхольта, якщо «бренд і його власник мають свою власну надзвичайність і дійсно незвичайну історію, можна створити цінну рекламу за допомогою простого освітлення історії в пресі та усного поширення інформації» [1, с. 134].

Інтернет середовище, де популяризуються бренди, є точкою дотику, місцем передачі-отримання інформації, яка пов'язує виробника та споживача. PR, з точки зору впливу на споживачів - це інструмент управління споживачькими асоціаціями, за допомогою якого здійснюється досягнення потрібного сприйняття споживачами компанії-виробника, а, головне, бренда.

Наступним інструментом бренд-комунікацій є особистий продаж, як форма просування бренда через особисте представлення продавцем товару одному чи декільком потенційним клієнтам, здійснюване в процесі безпосереднього спілкування, метою якого є встановлення тривалих взаємин та одержання інформації від споживача для виробника. Прикладом системи особистих продажів є мережевий маркетинг, який в Україні представлений в своїй більшості компаніями-виробниками косметичних, фармакологічних, господарських засобів (Avon, TianDe, Mary Key, Oriflame).

Відомий український фахівець з питань особистого продажу О.А. Деревиський вважає, що помилка продавців - у спробах подолати заперечення споживачів: «Найрадикальніший засіб «вбити» продаж - спроба воювати з запереченнями клієнта» та пропонує систему, яка навчає торговий персонал [3, с. 8]. Система О.А. Деревиського, яка пропонує працювати із запереченнями покупців, а не долати їх, включає майже 500 психологічних прийомів поведінки продавця, оволодіння якими дозволить досягнути висот майстерності. Але володіння менеджером-продавцем тільки згаданою технікою не забезпечує весь успіх, про що пише автор: «Всього на 15 % успіх менеджера залежить від його технічної підготовки, але на 85 % - від досконалості його прийомів спілкування» [4, с. 18].

Директ-маркетинг або прямий маркетинг (Direct-marketing) - це вид маркетингової комунікації, який ґрунтується на встановленні прямих зв'язків виробника зі споживачем, передбачає зворотний зв'язок (Feedback) і не використовує для комунікацій інформаційних посередників. Діалог, який встановлюється у виробника із споживачем, допомагає вчасно зреагувати на негативні відгуки та зауваження споживача щодо бренда, завдяки чому у виробника з'являється можливість відкоригувати свої подальші дії.

Як додаткові канали просування міжнародного бренда країни О.В. Глазунова виділяє інституційні канали: публічну дипломатію, створення міжвідомчих робочих груп, торгові та дипломатичні представництва та консульства, глобальні, регіональні, міжнародні організації, форуми тощо [2, с.54]. Такі канали серйозно доповнюють систему традиційних бренд-комунікацій у просуванні як брендів товарів/послуг, так і територіальних брендів.

Контроль ефективності системи дистрибуції передбачає необхідність розрахунку показників як рівня охоплення потенційної торговельної мережі, так і рівня присутності бренда на торговельній полиці. Перший показник розраховується через відношення кількості торговельних точок, де бренд реалізується, до загальної кількості магазинів потенційної торговельної мережі, яка відповідає цільовій аудиторії споживачів бренда; другий показник розраховується як відношення присутності кількості одиниць бренда до затвердженої програми, що, з одного боку, є показником ефективності доступу споживачів, а, з іншої сторони, характеризує ефективність мерчандайзингу. Третім показником ефективності дистрибуційної системи повинен стати розрахунок ефективності присутності бренда в кожному форматі торговельної системи через відношення загального доходу до витрат на розміщення та просування бренда в конкретному торговельному закладі. Необхідність розрахунку останнього показника викликана високим фінансовим порогом входу в окремі торговельні мережі, що встановлюються у вигляді щорічних маркетингових внесків, обов'язкових сум на рекламу у мережі, вимушених акцій, що є невиправданими щодо отриманих результатів.

Таким чином, ефективна система розповсюдження бренда, тобто дистрибуція, забезпечує оптимальну присутність бренда в торговельній мережі відповідно стратегії розвитку бренда та очікуванням цільової аудиторії споживачів, що максимізує фінансовий результат розвитку бренда. Ефективний менеджмент системи розповсюдження бренда здійснює вибір, організацію, стимулювання, контроль та своєчасне корегування цієї системи, що спирається на очікування споживача та тісно корелює з фінансовими цілями компанії.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегічно конгруентним завданням ефективного розвитку та просування бренда є вибір оптимальних каналів його розповсюдження, який безпосереднім чином впливає на всі інші рішення у сфері маркетингу, стає відповідальним за комерційний успіх бренда, за довго тривалість його життя.

Дослідження процесу налагоджування каналів розвитку та просування бренда в контексті еволюції маркетингової теорії Marketing mix дозволило представити схему сучасної моделі цієї теорії, де кожний елемент моделі розташований у схемі відповідно до власних функцій та приналежності до внутрішнього або зовнішнього середовища. Зв'язок, який встановлюється між виробником та споживачами за допомогою оптимально визначеної системи бренд-комунікацій, надає очікуваний

синергичний ефект через встановлення стійкого асоціативного сприйняття бренду споживачами, що забезпечується системним поєднанням цієї системи з архітектурою бренду та оптимальною системою дистрибуції.

Література

1. Анхольт С. Брендинг: дорога к мировому рынку / Саймон Анхольт. – Москва: Кудиц-Образ, 2004. – 270 с.
2. Глазунова О.В. Стратегія просування міжнародного бренду країни в сучасних умовах глобалізації : дис. ... канд. екон. наук : 23.00.02 / Ольга Володимирівна Глазунова, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – 208 с.
3. Деревіцький А.А. Искусство «Боевого говоруна» / А.А. Деревіцький. – Санкт-Петербург: Питер, 2005. – 192 с.
4. Деревіцький А.А. Школа продаж / А.А. Деревіцький. – Санкт-Петербург: Питер, 2005. – 270 с.
5. Діброва Т.Г. Маркетингова політика комунікацій: стратегії, вітчизняна практика : навчальний посібник / Т.Г. Діброва. – К. : Видавничий Дім «Професіонал», 2009. – 320 с.
6. Івашова Н.В. Формування бренд-орієнтованої системи управління комунікаціями промислового підприємства : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Надія Василівна Івашова. – Суми, 2010. – 232 с.
7. Костинець В.В. Формування бренд-орієнтованої маркетингової програми управління національним туристичним продуктом : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Валерія Володимирівна Костинець. – Київ, 2014. – 182 с.
8. Мельник Інна Валеріївна. Інтегрований брендинг як стратегія медіа-діяльності : дис. канд. філол. наук : 10.01.08 / Інна Валеріївна Мельник. – Київ, 2006. – 180 с.
9. Павленко А.Ф. Маркетинг: підручник / А.Ф. Павленко, І.Л. Решетнікова, А.В. Войчак. – Київ. : КНЕУ, 2008. – 600 с.
10. Студінська Г.Я. Аналіз підходів до вибору архітектури бренду / Галина Яківна Студінська // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2015. – № 750. – С. 33–42.
11. Эллууд Я. 100 приемов эффективного брендинга / Ян Эллууд. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – 367 с.
12. Яцюк Д.В. Управління рекламною діяльністю в системі брендингу на ринку продовольчих товарів : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Дмитро Васильович Яцюк. – Київ, 2008. – 216 с.
13. Scott D.M. The new roles of marketing and PR / David Meerman Scott., NY: John Wiley-Sons. – 2009. – 290 с.
14. Офіційний сайт Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org>.
15. Пішковцій С. Витрати на рекламу в Інтернеті [Електронний ресурс] / Сергій Пішковцій. – 2011. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2011/11/25/vytraty-na-reklamu-v-interneti-vyrostut-do-7-2/>.

References

1. Ankholt, C. (2004), *Branding: doroga k mirovomu rynku* [Branding: the road to the world market], Kudits-Obraz, Moscow, Russia, 270 p.
2. Hlazonova, O.V. (2012), "Promotion of international brand strategy of the country in modern conditions of globalization", dissertation for the degree of Cand.Sc.(Econ.), 08.00.02, Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine, 208 p.
3. Derevitskiy, A.A. (2005), *Iskusstvo «Boyevogo govoruna»* [Art "Battle talker"], Piter, Sankt-Peterburg, Russia, 192 p.
4. Derevitskiy, A.A. (2005), *Shkola prodazh* [School of sales], Piter, Sankt-Peterburg, Russia, 270 p.
5. Dibrova, T.H. (2009), *Marketynhova polityka komunikatsii: stratehii, vitchyzniana praktyka* [Marketing policy of communications: strategy, national practice], tutorial, Vydavnychi Dim «Profesional», Kyiv, Ukraine, 320 p.
6. Ivashova, N.V. (2010), "Formation of brand-focused communications management system of industrial enterprise", dissertation for the degree of Cand.Sc.(Econ.), 08.00.04, Sumy State University, Sumy, Ukraine, 232 p.
7. Kostynets, V.V. (2014), "Formation of brand-focused marketing program management of the national tourist product", dissertation for the degree of Cand.Sc.(Econ.), 08.00.03, National Academy of Management, Kyiv, Ukraine, 182 p.
8. Melnyk, I.V. (2006), "Integrated branding as a strategy of media activity", dissertation for the degree of Cand.Sc.(Filol.), 10.01.08, National University, Kyiv, Ukraine, 180 p.
9. Pavlienko, A.F., Reshetnikova, I.L. and Voichak, A.V. (2008), *Marketynh* [Marketing], textbook, KNEU, Kyiv, Ukraine, 600 p.
10. Studinska, H.Ya. (2015), "Approaches to choosing brand architecture", *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, pp. 33–42.
11. Ellvud, Ya. (2002), *100 priyemov effektivnogo brendinga* [100 receptions effective branding], Piter, Sankt-Peterburg, Russia, 367 p.
12. Yatsiuk, D.V. (2008), "Managing advertising activities in the system of branding in the food market", dissertation for the degree of Cand.Sc.(Econ.), 08.00.04, Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv, Ukraine, 216 p.
13. Scott, D.M. (2009), *The new roles of marketing and PR*, John Wiley-Sons, 290 p.
14. Ofitsiyni sait Vikipediia, available at: <https://ru.wikipedia.org> (access date May 20, 2015)
15. Pishkovtsii, S. (2011), "The cost of advertising online", available at: <http://watcher.com.ua/2011/11/25/vytraty-na-reklamu-v-interneti-vyrostut-do-7-2/>. (access date May 20, 2015)

УДК 303.732.4: 658.152

Касян С.Я.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу
Гільорме Т.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри статистики,
обліку та економічної інформатики
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ІНВЕСТУВАННЯ У СУЧАСНІ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Kasian S.Ya.,
can.d.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of marketing
Gil'orme T.V.,
can.d.sc.(econ.), senior lecturer of department of statistics,
accounting and economic informatics
Oles Honchar Dnepropetrovsk National University

METHODOLOGY OF ECONOMIC ASSESSMENT OF INVESTMENT INTO MODERN ENERGY EFFICIENCY TECHNOLOGIES OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Проблеми фінансування енергоощадних проектів для вітчизняних підприємств особливо гостро відчуються в умовах сталої економічної кризи. Підвищення цін на енергоносії, ускладнення процедур їх просторового переміщення привертає увагу до негайного пошуку шляхів та методів оптимізації використання енергетичних ресурсів. Стратегія перфоманс – контрактингу дозволяє створювати механізм інвестування коштів у сферу енергозберігаючих технологій через енергосервісні компанії (ЕСКО) з поверненням коштів повністю чи частково за рахунок отриманої економії енергетичних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При розробці методики економічної оцінки інвестування у сучасні енергозберігаючі технології необхідно врахувати дослідження зарубіжних вчених, зокрема Дж. Дживел [1], яка запропонувала тактичну (короткострокову) модель оцінки інвестування у енергозберігаючі технології з урахуванням зовнішніх факторів (політичних, економічних, демографічних, міжнародної торгівлі тощо). Інвестування у енергозберігаючі технології підприємств є ключовим чинником виживання на глобальних економічних ринках, при цьому дослідження даного питання представлені у європейській науковій школі, як англосакській [2-4], так і континентальній [5-7]. Проблемами інвестування у новітні технології, особливості перфоманс – контрактингу займалися Ш. Хэнсен, Дж. Вейсман [8]. А. Барановська, М. Базь доречно оцінюють низку проблем і перспектив розвитку ринку альтернативної енергетики в Україні, особливо для важливого сектору сонячної енергетики. Науковці досліджують перешкоди для збільшення використання ВДЕ (відновлювальних джерел енергії), вітчизняні особливості та інвестиційний клімат у сфері відновлюваної енергетики [9]. На наш погляд, більш глибоке дослідження інноваційно-інвестиційної політики у сфері відновлюваної енергетики сприятиме підвищенню економічної ефективності використання енергетичних ресурсів в Україні. Проте залишаються не достатньо проаналізованими специфічні питання організації мікроекономічних складових при розробці методики оцінки інвестування у сучасні енергозберігаючі технології для проведення енергетичного аудиту з метою досягнення ефекту енергозаощадження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень та практичних рекомендацій щодо економічної оцінки інвестування у сучасні енергозберігаючі технології.

Відповідно до вказаної мети в роботі поставлені такі завдання: провести аналіз прийняття рішень з енергоефективності на основі перфоманс – контрактингу; окреслити головні параметри для прийняття енергетичних управлінських рішень; оцінити показники розрахунку часу, необхідного для повернення інвестицій при впровадженні енергозберігаючих проектів; виявити ризики, які пов'язані з фінансуванням енергозберігаючих проектів підприємством.

Об'єкт дослідження – процес енергозбереження на ринках товарів і послуг України. Предметом дослідження є економічні складові інвестування у сучасні енергозберігаючі технології.

Виклад основного матеріалу дослідження. У перфоманс – контрактингу витрати на проект та вартість заощаджень є ключовими поняттями та головними показниками оцінки енергозберігаючих проектів. Повернення інвестицій є рушійною силою для споживача, ЕСКО (енергосервісні компанії), та інвестора. І навпаки, величина очікуваних збитків у грошовому визначенні має стати головним чинником у встановленні фінансових пріоритетів. Саме для зменшення ризикованості енергоощадних проектів проводиться аналіз прийняття рішень з енергоефективності на основі перфоманс – контрактингу.

Аналіз витрат/вигод вимагає однакового підходу до вихідної інформації та методів аналізу як від фінансового директора, так і від менеджера суб'єкта господарювання у ході прийняття управлінських рішень при впровадженні проектів енергозберігаючих технологій, якщо є енергоменеджер, то безумовно, необхідна і його участь. Всі вони повинні входити до складу групи експертів і разом зважувати кожний енергозберігаючий захід при визначенні фінансових вигод для своєї організації. При цьому необхідно врахувати інші обставини: зменшення поточних і неочікуваних витрат – джерело доходу для підприємства; характеристика джерел фінансування та ризику повернення інвестицій. Деякі енергокомпанії можуть мати свої особливі пріоритети для впровадження більш ефективних технологій. Для залишення на ринку їм потрібно постійно підтримувати свою конкурентоспроможність [10, с. 5].

Суб'єкт господарювання заключає контракт з ЕСКО на проведення енергетичного аудиту, за результатами якого приймається управлінське рішення про впровадження енергозберігаючого проекту. ЕСКО гарантує замовнику обіцяний рівень економії коштів внаслідок реалізації цього проекту при зменшенні витрат на утримання об'єктів основних засобів замовника [10, с. 141]. ЕСКО повинні прийняти параметри для формування власної маркетингової стратегії і у тактичному маркетинговому плануванні при щомісячному білінгу.

В еру дерегулювання енергокомпаній існує небезпека при впровадженні заходів енергоефективності, які засновані на збільшенні цін за енергію (якщо підприємство не контролює дані, які представлені енергокомпанією за умовами підписаного контракту). Якщо прогнозні ціни на енергетику зростають – весь механізм впровадження проектів енергоефективності призведе до банкрутства суб'єкта господарювання. Рентабельність, вартість відкладених рішень і відхилення від витрат є головними параметрами для прийняття рішень з енергетичних питань, особливо якщо планується проводитися модернізація підприємства при впровадженні енергозберігаючих технологій на основі застосування альтернативних джерел енергії (рис. 1).

Рис. 1. Головні параметри для прийняття енергетичних управлінських рішень при впровадженні проектів енергозберігаючих технологій суб'єктом господарювання
 Джерело: розроблено авторами на основі [8]

Існують декілька методів розрахунку часу для повернення інвестицій при впровадженні енергозберігаючих проектів: від простого та регульованого терміну окупності до більш складного розрахунку витрат «часу життя» (термін служби проекту або LCC) (табл. 1).

Необхідно розкрити особливості показника розрахунку часу для повернення інвестицій у енергозберігаючі проекти – витрати «часу життя» (проекту) (LCC). Включення всіх витрат та заощаджень, які витрачені протягом «часу життя» обладнання – це можливість оцінки рентабельності проектів. Цей підхід витрати «часу життя» (проекту або LCC) може бути прийнятий керівництвом підприємства в ролі антитези необхідних процедур пропозиції/закупівлі за фабричною ціною. LCC – це трудомісткий розрахунок, але всі зусилля підприємства виправдані у випадку великих покупок та/або в умовах обмеженого капіталу. Витрати «часу життя» (LCC) допомагають оцінити чистий прибуток за час експлуатації проекту з урахуванням всіх основних витрат і заощаджень протягом терміну служби устаткування, дисконтованих до поточної вартості грошей. Так, додаткові питання (розрахунок дисконтованої вартості, факторів і норм дисконтування, LCC) вимагають детального аналізу. Наприклад, ці додаткові питання розглянуті у «Керівництві по витратах часу життя» Федеральної Програми Енергоменеджменту, що запропоновано Національним Інститутом Стандартів і Технологій міністерства торгівлі США [8, с. 7].

Таблиця 1

Показники розрахунку часу, необхідного для повернення інвестицій при впровадженні енергозберігаючих проектів

№ з/п	Найменування показника	Формула розрахунку	Особливості показника
1	Простий термін окупності	$SPP(\text{рік}) = I/ES$ (за рік) де: SPP - простий термін окупності; I - початкові інвестиції; ES - щорічні заощадження енергії проекту за поточними цінами.	Швидкі, прості та зрозумілі розрахунки надають суттєві дані для невеликих і середніх інвестицій. Вони також забезпечують «первісну оцінку» для великих інвестицій. Метою цих розрахунків є визначення того, коли будуть компенсовані кошти, інвестовані в конкретний проект.
2 2.1	Приведений термін окупності Зміни в експлуатації та обслуговуванні (O&M)	$APP_{O\&M}(\text{рік}) = \frac{I}{ES_n + Mm_n}$ де: $APP_{O\&M}$ – термін окупності, наведений з урахуванням O&M; ES_n – щорічні заощадження енергії проекту на період аналізу; Mm_n – різні витрати на експлуатацію і обслуговування на період аналізу; n – період аналізу.	Нове обладнання може потребувати більше або менше робіт на O&M.
2.2	Зміни у енергетичних витратах	$APP_e(\text{рік}) = \frac{I}{E_{n1} + E_{n2} + E_{n3}}$ де: APP_e – термін окупності, наведений для проектних енерговитрат; E_{n1}, E_{n2}, E_{n3} – зниження проектних енерговитрат відповідно на 1, 2, 3 роки.	Термін окупності є функцією енергетичних витрат, цей підхід може більш точно відобразити вплив нестабільності цін на енергію. Складність полягає в передбаченні майбутніх енергетичних витрат.
3	Спрощений оборот грошових коштів	$SCF = (E_n + O\&M_n) - I_n$ де: SCF - Спрощений оборот грошових коштів; E_n - заощадження витрат за енергію за період часу; $O\&M_n$ - заощадження витрат на обслуговування і експлуатацію за період часу.	SCF зважає різницю у витратах на спожите паливо плюс різницю у витратах на обслуговування та експлуатацію (O&M).
4	Витрати «часу життя» (проекту)	$LCC = I - S + M + R + E$ де: LCC - витрати «часу життя» (проекту); I - капітальні витрати (інвестування); S - ліквідаційна вартість; M - витрати на експлуатацію; R - витрати на заміну; E - витрати на енергію.	Врахування факторів: ліквідаційна вартість, строк служби обладнання, податки, відсоток та ін.
5	Вартість відкладених рішень	$CoD = -(E_n + O\&M_n) + I_n$ де: CoD - вартість відкладених рішень; E_n - заощадження витрат за енергію за період часу.	Потенційні заощадження дорівнюють таким же потенційним втратам, якщо підприємство не застосує енергозберігаючі технології.

Джерело: сформовано авторами на основі [8]

Показники рентабельності не можуть бути визначені без розгляду додаткових умов: кваліфікація персоналу з експлуатації й обслуговування, умови роботи енергоємного устаткування та ін. Швидкість, з якою заощадження енергії компенсують початкові інвестиції (інвестиції в енергоефективність), повинна стати основним чинником оцінки енергетичної модернізації порівняно з іншими інвестиціями. Коли підприємство наважується залучити власний персонал та власний капітал, першим етапом впровадження інвестиційного проекту у енергозберігаючі технології є оцінка вартості відкладених рішень. При цьому оцінка періоду затримки прийняття управлінських рішень повинна бути економічно обґрунтована – як довго затримка має місце (від концепції до прийняття рішення). Керівництво підприємства повинно розуміти проблему «потенціалу енергоефективності» та вартості відкладених рішень.

Фактори, які впливають на ризик, змінюються в залежності від локальних умов та в певні часові періоди. Ефективні процедури оцінки ризику повинні враховувати локальні умови. При впровадженні проектів енергозберігаючих технологій підприємством виникають ризики, пов'язані з режимом фінансування, що можливо умовно поділити на три групи: технічні, фінансові, процедурні (рис. 2).

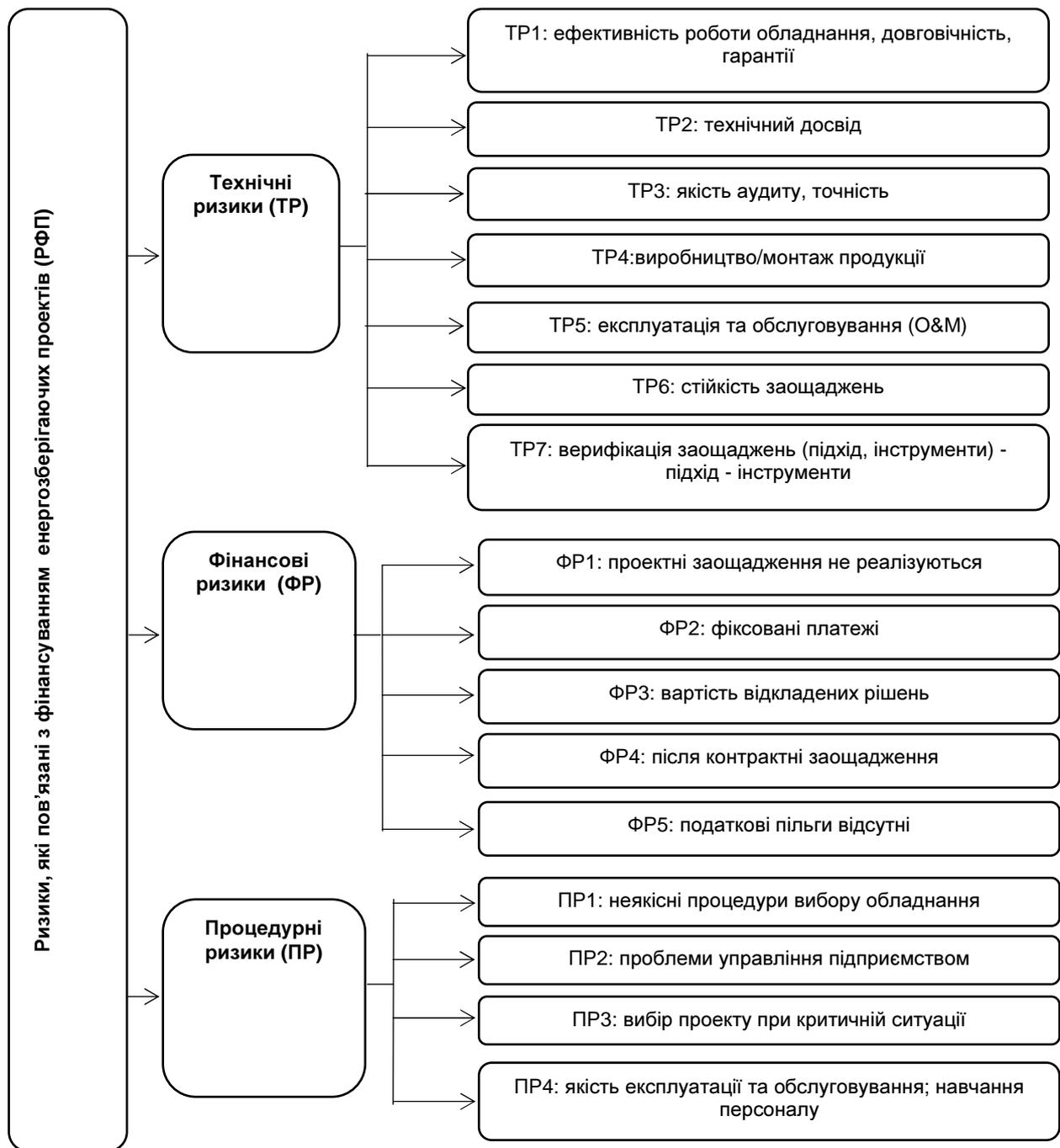

Рис. 2. Ризики, які пов'язані з фінансуванням енергозберігаючих проектів підприємством (РФП)

Джерело: розробка авторів

Тільки врахування та регулювання унікальних локальних умов дозволяє максимально оцінити витрати, які пов'язані з прийняттям підприємством або передачею ризиків ЕСКО. Ці витрати можуть бути виражені не тільки в грошовому еквіваленті, але й враховувати певні часові обмеження, співвідношення до зайнятості кваліфікованої робочої сили, політичні умови тощо.

Технічними ризиками можливо управляти за допомогою аналізу змінних (оцінка рівня) та впровадження відповідних стратегій послаблення даного ризику, але при умовах залучення внутрішніх ресурсів і /або зовнішньої підтримки. Майже у всіх випадках (наприклад, пряма закупівля) присутній найвищий рівень ризику для споживача при найнижчих загальних витратах.

Фактори фінансового ризику мають першорядну важливість в оцінці максимально рентабельних режимів фінансування заходів енергоефективності. Ризики, які пов'язані з режимами фінансування енергоефективності, завжди великі та різноманітні.

Максимальний ризик при визначенні енергоефективності енергозберігаючих проектів виникає на етапі прогнозування динаміці витрат на запровадження цих проектів та порівнянні заощаджень

енергоефективності. Для суб'єктів господарювання чисті фінансові вигоди проекту є індикатором присутності прихованих витрат, але не враховують результат надання послуги і гарантовані заощадження.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження прийняття рішень з енергоефективності на основі перфоманс – контрактування сприяє зменшенню ризикованості інвестиційних проектів. При цьому слід у якості значущих параметрів урахувати рентабельність, вартість відкладених рішень, відхилення від витрат. Необхідно на основі комплексу показників більш детально розраховувати час, потрібний для повернення інвестицій при впровадженні енергозберігаючих проектів та оцінювати набір можливих ризиків. Перспективою подальших досліджень є розробка стратегій з нівелювання групи ризиків (технічного, фінансового та процедурного), створення відповідних стратегій послаблення цих ризиків з використанням системи збалансованих показників (індикаторів), формування процедури вибору моделі перфоманс – контрактування (контракт з гарантованою економією, шофаж та ін.).

Література

1. Jessica Jewell. The IEA Model of Short-term Energy Security (MOSES). Primary Energy Sources and Secondary Fuels [Electronic resource] / Jessica Jewell, International Energy Agency – 2011. – С. 48. – Access mode: http://www.iea.org/media/freepublications/2011/moses_paper.pdf.
2. Willenborg R. Europe's oil defences. An analysis of Europe's oil supply vulnerability and its emergency oil stockholding systems / Willenborg R., Tonjes Ch., Perlot W. // *Clingendael International Energy Programme* – 2004. – 136 p.
3. Klop M. Charting the Gaps: EU regulation of gas transmission tariffs in the Netherlands and the UK / Klop M., Oxford Institute for Energy Studies. – January, 2009. – 105 p.
4. Energy 2020 – A strategy for competitive, sustainable and secure energy/ Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions/ COM (2010) 639 final/ 10 November 2010 // Сайт European Commission's Directorate-General for Energy and Transport [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/energy/strategies/2010/2020_en/html
5. Energy Supply Security and Geopolitics. Final Report / Project Leader Prof. dr. Cody van der Linde // *Clingendael International Energy Programme (CIEP)*. – January 2004. – 279 p.
6. De Jong J. A smart EU energy Policy. Final report / De Jong J., Glachant J.-M., Hafner M. // *Clingendael International Energy Programme (CIEP)*. – The Hague. – April 2010. – 20 p.
7. Łoskot-Strachota A. Nałęcz Ekspansja Gazpromu w UE – kooperacja czy dominacja / Łoskot-Strachota A., Pełczyńska K. // *Raport OSW*. – Kwiecień 2008. – 27 p.
8. Хэнсен Ш. Перфоманс – контрактування: новые горизонты / Ш. Хэнсен, Дж. Вейсман // *Энергоаудит и Энергосервис*. – 2013. – № 2(26). – С. 4–11.
9. Барановська А.А. Ринок сонячної енергетики України: динаміка та основні тенденції [Електронний ресурс] / А.А. Барановська, М.О. Базь // *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. – 2014. – № 88. – Режим доступу: <http://economy.kpi.ua/uk/node/152>.
10. Косов О.І. Сучасні проблеми маркетингового управління енергозбереження в Україні / О. І. Косов // *Економічний вісник Донбасу*. – 2011. – № 3(25). – С. 140–144.

References

1. Jewell, J. (2011), The IEA Model of Short-term Energy Security (MOSES). *International Energy Agency*, 48, available at: http://iea.org/media/freepublications/2011/moses_paper.pdf. (access date June 10, 2015)
2. Willenborg, R., Tonjes, Ch. and Perlot, W. (2004), "Europe's oil defences. An analysis of Europe's oil supply vulnerability and its emergency oil stockholding systems", *Clingendael International Energy Programme*, 136 p.
3. Klop, M. (2009), Charting the Gaps: EU regulation of gas transmission tariffs in the Netherlands and the UK, *Oxford Institute for Energy Studies*, 105 p.
4. Energy 2020 – A strategy for competitive, sustainable and secure energy. Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. (2010). *European Commission's Directorate-General for Energy and Transport*, available at: http://ec.europa.eu/energy/strategies/2010/2020_en/html. (access date June 11, 2015)
5. Van der Linde, C. (2004), Energy Supply Security and Geopolitics. Final Report. *Clingendael International Energy Programme (CIEP)*, 279 p.
6. De Jong, J., Glachant, J.-M. and Hafner, M. (2010), A smart EU energy Policy. Final report, *Clingendael International Energy Programme (CIEP)*, The Hague, 20 p.
7. Łoskot-Strachota, A. and Pełczyńska, K. (2008), Nałęcz Ekspansja Gazpromu w UE – kooperacja czy dominacja, *Raport OSW*, 27 p.
8. Hansen, Shirley J. and Weisman, Jeannie C. (2013), "Performance contracting: expanding horizons", *Energoaudit i energoservis*, no. 2(26), pp. 4–11.
9. Baranovska, A. and Baz, M. (2014), "The market of solar energy Ukraine: dynamics and basic trends", *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI"*, no. 88, available at: <http://economy.kpi.ua/uk/node/152> (access date June 21, 2015).
10. Kosov, O. (2011), "Current problems of marketing management of energy saving in Ukraine", *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 3(25), pp. 140-144.

УДК 338.312:330.11

Мороз С.Г.,
к.э.н, доцент кафедры менеджмента и администрирования
Национальный фармацевтический университет

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ»

Moroz S.G.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
of management and administration
National University of Pharmacy

MODERN APPROACHES TO DEFINITION ESSENCE OF THE CONCEPT "COMPETITIVENESS"

Постановка проблемы. Важнейшей характеристикой конкуренции, в которой отображается ее сущность, является конкурентоспособность субъектов, выступающая важнейшим механизмом рыночной экономики. В настоящее время этот вопрос для нашей страны имеет общегосударственное значение, ведь конкурентоспособность отечественной продукции – это проблема не только отдельных товаропроизводителей, но и национальной безопасности в целом.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопрос раскрытия сущности конкурентоспособности является достаточно исследованным, хотя стоит отметить большое многообразие взглядов. Изучению этой проблематики посвятили свои труды ведущие зарубежные и отечественные ученые М. Портер, А.Ю. Юданов, Р.А. Фатхутдинов, С.Г. Светульников, Н.И. Малик и О.А. Нужная, И.И. Червен и Л.А. Евчук, И.З. Должанский и Т.О. Загорная. Вместе с этим, не смотря на большое количество публикаций, остается не достаточно исследованным вопрос взаимосвязи и соотношения конкурентоспособности с такими категориями, как «экономическая эффективность» и «экономическая стойкость» предприятий. Достаточно часто в экономической литературе эти понятия отождествляют и используют в качестве синонимов.

Постановка задачи. Целью статьи является систематизация определений сущности понятия «конкурентоспособность» и обоснования его соотношения и взаимосвязи с другими экономическими категориями.

Изложение основного материала исследования. За весь период исследований, которые ведутся учеными разных стран, единого определения понятия «конкурентоспособность» не существует. Более того, почти каждый ученый пытается дать свою трактовку этому термину. Вследствие этого в настоящее время представлено большое количество определений данной категории, которые иногда совсем не похожие между собой.

Как правило, значение конкурентоспособности в подавляющем большинстве используется с принадлежностью к определенному объекту. Следовательно, сама по себе данная категория не существует, а возникает лишь при наличии нескольких относительно однородных экономических субстанций и в процессе сравнения их между собой. Нами найдено, по крайней мере, несколько видов конкурентоспособности с принадлежностью к определенному объекту, наиболее распространенными из которых является: конкурентоспособность страны; конкурентоспособность отрасли; конкурентоспособность предприятия (организации); конкурентоспособность продукции (товара); конкурентоспособность производства продукции. В то же время рядом авторов сформулировано обобщенное определение конкурентоспособности.

Анализ современных источников, в которых авторы освещают свое виденье сущности понятия «конкурентоспособность», позволил систематизировать его определение и выделить основные подходы, которые, по нашему мнению, сложились в науке по отношению к данной категории (рис. 1).

Традиционно считается, что автором теории конкурентных преимуществ является М. Портер. По его классическому определению, конкурентоспособность предприятия - это возможность добиваться конкурентных преимуществ и удерживать их в определенных сферах. Доказывая свою позицию в отношении конкурентоспособности, ученый указывает на то, что в настоящее время наличие рабочей силы, капитала или сырья не определяет успех экономического субъекта, поскольку эти ресурсы являются широкодоступными. Конкурентоспособность обеспечивается эффективностью, с которой используются такие мощности и методом ведения конкурентной борьбы [1, с. 28]. Такой же позиции придерживается целый ряд авторов, которые отождествляют конкурентоспособность с конкурентными преимуществами, означающие возможность более эффективно распорядиться своими ресурсами.

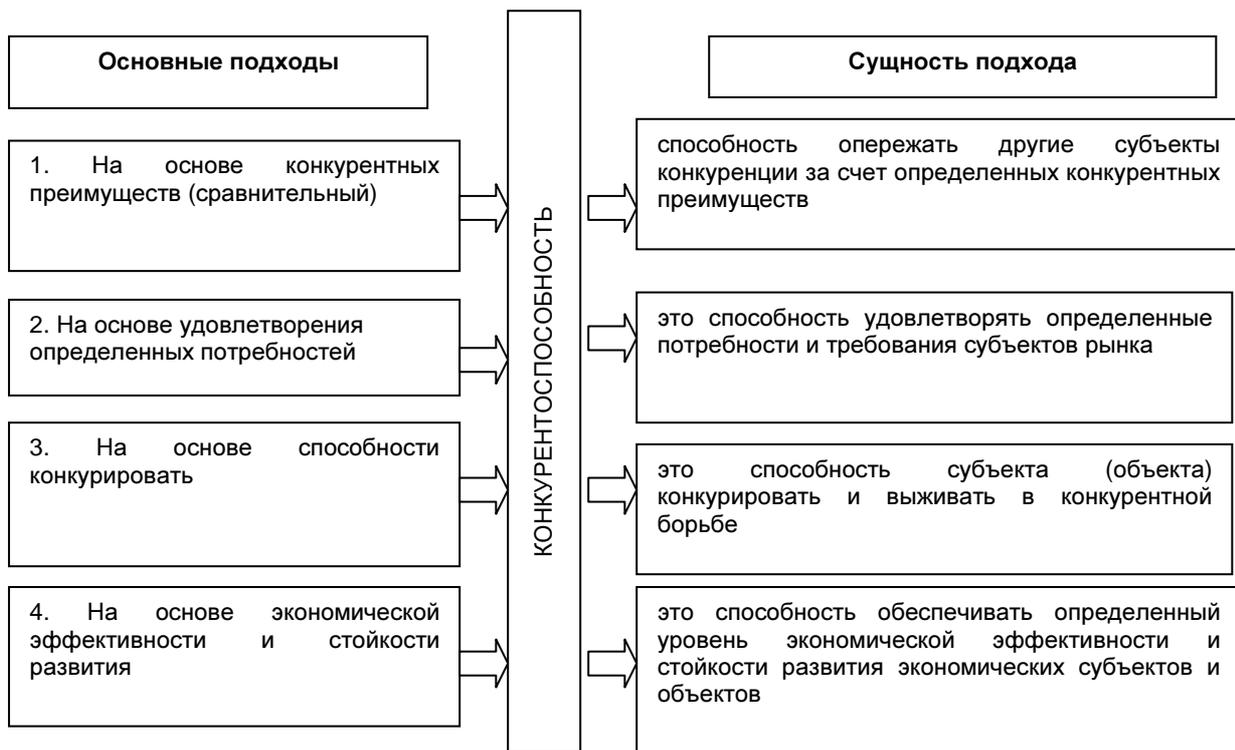

Рис. 1. Основные подходы к определению категории «конкурентоспособность»

Источник: исследования автора

Соответственно конкурентоспособность является результатом, который фиксирует наличие таких конкурентных преимуществ. Конкурентоспособность – это динамическая характеристика способности предприятия адаптироваться к изменениям внешней среды и обеспечивать при этом определенный уровень конкурентных преимуществ [2, с. 14-15]. Л.Е. Довгань и Ю.В. Каракай считают, что это сравнительная характеристика объекта конкуренции, комплекс свойств продукции, которые отличают ее от аналогов и тем самым предоставляют производителю потенциальную возможность иметь преимущества над конкурентами [3, с. 35].

Не менее многочисленная группа авторов, которые придерживаются точки зрения, что конкурентоспособность – это способность удовлетворять определенные потребности потребителей. Некоторые ученые дают определение понятия конкурентоспособности как совокупность ее качественных и стоимостных характеристик продукции, которые обеспечивают удовлетворение конкретной потребности покупателя; как совпадение свойств товара и требований покупателя, которое означает соответствие товара условиям рынка [4, с. 56]. Другие дополняют такую позицию тем, что конкурентоспособность возможна в конкретный период времени в конкретной экономической ситуации. Нельзя говорить об абсолютной конкурентоспособности: объект может быть «номером один» в своей отрасли и быть неконкурентоспособным на других рынках.

А.Ю. Юданов отмечает, что конкурентоспособность связана не с отличными характеристиками товара как такими, а с его привлекательностью для потребителей [5, с. 14]. При этом непрямо отрицается позиция на основе конкурентных преимуществ. Однако в конечном итоге не потребитель определяет конкурентоспособность той или другой экономической субстанции, его мало это интересует. Ее наличие и уровень определяется самими субъектами ведения хозяйства, при этом основными критериями будут выступать конкурентные отличия от аналогичных товаров на данном рынке.

С этой же позиции рассматривает конкурентоспособность известный российский ученый Р.А. Фатхутдинов, как свойство объекта, который характеризуется степенью реального или потенциального удовлетворения им конкретной потребности по сравнению с аналогичными объектами, представленными на данном рынке [6, с. 106]. Однако данное определение тесно переплетается с первым сравнительным подходом. Из этого следует, что для возникновения конкурентоспособности обязательным условием является наличие а) рынка; б) сравнительно аналогичных объектов на этом рынке; в) потребность в сравнении таких объектов.

Сторонники третьего подхода считают, что конкурентоспособность – это умение субъектов деятельности противостоять всем факторам отраслевой (и не только) конкуренции в текущем периоде и в долгосрочной перспективе вести конкурентную борьбу [7, с. 13].

Группа авторов четвертого подхода связывают конкурентоспособность предприятия, в первую очередь, с его прибыльностью: конкурентоспособность означает способность осуществлять прибыльную хозяйственную деятельность при условиях конкретного рынка. С прибыльностью связывает конкурентоспособность Т. Коно: «... особенноважной является прибыль компании как источник ресурсов борьбы за рынок. Чем больше прибыли, тем выше конкурентоспособность, и наоборот, чем выше конкурентоспособность, тем больше прибыли» [8, с. 230].

В то же время в случае, когда речь идет о получении прибыли (нормы прибыли), по нашему мнению, имеем дело с другой категорией – экономической эффективностью, которая характеризует результативность деятельности экономических систем. Следовательно, прибыль и является основным измерителем экономической эффективности.

Вопрос разграничения категорий «конкурентоспособность» и «эффективность» в настоящее время является достаточно дискуссионным. Некоторые авторы фактически отождествляют их между собой, ставят рядом, другие – отмечают значительные отличия. Ряд ученых считает, что конкурентоспособность субъекта хозяйственной деятельности зависит от эффективности его деятельности.

Академики НААНУ Б.И. Пасхавер и В.М. Трегобчук считают, что наиболее обобщенное толкование понятия «конкурентоспособность» стоит базировать на классических категориях экономической теории: стоимости и цены [9, с. 12]. Общеизвестно, что стоимость – общественно признанные расходы, а закон стоимости – это закон цен. Следовательно, цена рыночного равновесия спроса и предложения является пределом общественного признания расходов. Отсюда вытекает, что превышение цены над расходами (прибыль) - свидетельство конкурентности (понятие, которое используют ученые), превышения расходов, над ценой (убыточность) – неконкурентности.

Эффективность деятельности определяется как комплексная характеристика, которая отображает степень использования ресурсных расходов, возможность достигать поставленных целей и способность к стойкой жизнедеятельности в конкурентной рыночной среде, как отношение эффекта (результата) к расходам или ресурсам, которые были потрачены на его получение.

С одной стороны, эффективность функционирования предприятия зависит от того, насколько правильно оно может определить потребности потребителей, своевременно удовлетворить их по сравнению с основными конкурентами. Кроме того, конкуренция усиливает эффективность, ведет к лучшему использованию ресурсов, рациональному поведению как условию пребывания на рынке. С другой стороны, одним из критериев оценки конкурентоспособности предприятия является эффективность его хозяйственной деятельности.

Таким образом, попробуем осуществить сравнение этих двух категорий и определить их основные отличия (табл. 1).

Таблица 1

Основные различия между конкурентоспособностью и экономической эффективностью

Конкурентоспособность	Экономическая эффективность
1. Сравнительный характер, определяется только при сопоставлении субъектов (объектов) ведения хозяйства	1. Определяется для конкретного субъекта (объекта) ведения хозяйства без сравнения с другими
2. Носит относительный характер с привязкой к конкретному временному промежутку и рынку (объект может быть конкурентоспособным в определенных условиях и неконкурентоспособным в других)	2. Носит абсолютный характер (наличие или отсутствие экономической эффективности в любых условиях)
3. Оценивается в динамике, отображая не только настоящее состояние субъекта (объекта), но и тенденции его развития, возможность достижения стратегических заданий.	3. Оценивается в статике, характеризуя конечный результат деятельности субъекта (объекта) за определенный промежуток времени.

Источник: исследования автора

Конкурентоспособность и экономическая эффективность носят причинно-следственный характер взаимосвязи. С одной стороны, экономическая эффективность является одним из первых условий формирования конкурентоспособности. В то же время, считаем, что расценивать конкурентоспособность лишь по наличию или отсутствию прибыли является некорректным. Прибыльность объекта является одним из основных факторов, которые формируют конкурентоспособность, однако не единственным. Конкурентоспособное предприятие может получить негативный финансовый результат за определенный период, но вероятность его банкротства будет низкой [10, с. 9].

Экономический потенциал, как основа конкурентоспособности предприятия, дает возможность ему быстро «опомниться». С другой стороны, конечной целью любого субъекта ведения хозяйства является получение прибыли – экономического эффекта, для обеспечения которого необходимым условием является производство и предложение на рынке конкурентоспособной продукции.

Категория «конкурентоспособность предприятия» достаточно близка к термину «экономическая стойкость производственно-хозяйственной деятельности». В некоторых экономических исследованиях они часто употребляются как синонимы. Прежде всего, определим общее содержание термина «экономическая стойкость». Н.В. Коваленко считает, что экономическая стойкость – это возможность производственной экономической системы, которая поддалась неблагоприятному отклонению за пределы ее допустимого значения, вернуться в равновесное сбалансированное состояние, обеспечивающее стабильную прибыльность и нормальные условия для расширенного воспроизведения и стойкого экономического роста [11, с. 24]. По мнению Р.В. Фещур, это способность предприятия реагировать на изменения внешней и внутренней среды с целью не только сохранения и формирования факторов, которые обеспечивают его самосохранение и эффективное функционирование на текущий момент времени, но и способствуют его последующему развитию [12, с. 284]. Это потенциальные возможности предприятия вернуться в состояние равновесия, в котором предприятие имеет положительную динамику функционирования, или не выходит за пределы установленных границ [13, с. 12-16].

Анализ различных взглядов на сущность «экономической стойкости» дает основания считать подход, при котором данная категория и конкурентоспособность отождествляются, некорректным. Во-первых, термин «стойкость» используется преимущественно для отображения субъектов ведения хозяйства в неблагоприятных условиях, нестабильности среды, в которой они работают; во-вторых, сущность этого понятия, как правило, предусматривает противостояние различным негативным действиям, возможности преодоления неблагоприятных явлений и умения приспосабливаться к ним.

С другой стороны, между конкурентоспособностью и экономической стойкостью существует тесная связь. Стойкость хозяйственной деятельности является необходимым, но не достаточным условием конкурентоспособности производственно-экономических систем. Конкурентоспособность является элементом или предпосылкой общей стойкости функционирования предприятий, но с другой стороны она является более широкой категорией. Экономическая стойкость является основой конкурентоспособности. Только стойкие конкурентные преимущества делают возможным обеспечение конкурентоспособности национальных товаропроизводителей.

Обобщая проанализированные подходы к пониманию понятия «конкурентоспособность», предлагаем собственное виденье его как возможности субъектов ведения хозяйства более эффективно, чем другие, использовать имеющиеся ресурсы, обеспечивая тем самым конкурентное преимущество и прибыльность как источник расширенного воспроизведения и выживания в конкурентной борьбе на протяжении длительного периода времени.

Выводы из проведенного исследования. В системе механизма ведения хозяйства категория конкурентоспособности является одной из главных, поскольку в ней концентрировано выражаются экономические, научно-технические, производственные, организационно управленческие, маркетинговые возможности, как отдельного субъекта хозяйственной деятельности, так и экономики страны в целом. Подходов к пониманию данного понятия в настоящее время много, среди которых мы выделили четыре.

Конкурентоспособность – это отдельная экономическая категория, которую стоит выделять и не отождествлять с экономической эффективностью и экономической стойкостью. Данные категории тесно взаимосвязанные, но не идентичные. Конкурентоспособность – явление более широкое, носит относительный сравнительный характер, оценивается в динамике и отображает потенциал субъекта. В то же время получение экономического эффекта является одним из обязательных (но не единственной) условий достижения конкурентоспособности. Экономическая стойкость, в свою очередь, является основой конкурентоспособности.

Литература

1. Портер Майкл. Конкуренция : пер. с англ. / Майкл Портер. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.
2. Отенко І.П. Управління конкурентними перевагами підприємства. Наукове видання / І.П. Отенко, Є.О. Полтавська. – Харків: ХНЕУ, 2005. – 212 с.
3. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : навч. посіб. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.
4. Светульников С.Г. Конкуренция и предпринимательские решения / С.Г. Светульников, А.А. Литвинов. – Ульяновск: Корпорация технологии продвижения. – 2000. – 256 с.
5. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика : учеб.-практ. пособ. / А.Ю. Юданов. – М. : ГНОМ и Д. – 2001. – 304 с.
6. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент : учеб. для вузов / Р.А. Фатхутдинов. – 7-ое изд., перераб. и доп. – М.: Дело, 2005. – 448 с.
7. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання регіонального АПК : монографія / за ред. І.І. Червена, Л.А.Євчук. – Миколаїв, 2005. – 440 с.
8. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий / Т. Коно. – М. : Прогресс, 1987. – 384 с.

9. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наук. доповідь / За ред. акад. УААН В.М. Трегобчук, чл.-кор. УААН Б.Й. Пасхавер. – К. : Ін-т екон.та прогноз., 2007. – 260 с.

10. Ульяновченко О.В. Зерно-крупяное производство как рычаг повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий / О.В. Ульяновченко // *Агроинком*. – 2009. – № 9-12. – С. 9-13.

11. Коваленко Н.В. Вплив підвищення економічної стійкості промислових підприємств на їх конкурентоспроможність в умовах економічної кризи / Н.В. Коваленко // *Вісник Запорізького національного університету*. – 2010. – №2(6). – С. 22-26.

12. Фещур Р.В. Економічна стійкість підприємства – становлення понятійного базису / Р.В. Фещур, Х.С. Баранівська // *Видавництво Львівської політехніки*. – 2010. – № 684. – С. 284-290.

13. Сімах Ю.А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства / Ю.А. Сімах // *Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Серія «Економічні науки»*. – Т. X. – 2007. – № 1. – С. 12-16.

References

1. Porter, Michael (2005), *Konkurentsya* [Competition], Williams, Moscow, Russia, 608 p.
2. Otenko, I.P. and Poltavska, E.O. (2005), *Upravlinnia konkurentnyu perevahamy pidpriemstva* [Management enterprise competitive advantage], Scientific ed., KHNEU, Kharkiv, Ukraine, 210 p.
3. Dovhan, L.E., Karakai, Yu.V. and Artemenko, L.P. (2011), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management], 2nd ed., Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 440 p.
4. Svetunkov, S.G. and Litvinov, A.A. (2000), *Konkurentsya i predprinimatelskiye resheniya* [Competition and business solutions], Korporatsiya tekhnologii prodvizheniya, Ulyanovsk, Russia, 256 p.
5. Yudanov, A.Yu. (2001), *Konkurentsya: teoriya i praktika* [Competition: Theory and Practice], GNOM and D, Moscow, Russia, 304 p.
6. Fatkhutdinov, R.A. (2005), *Strategicheskyy management* [Strategic Management], 7th ed., Rev. and add. Delo, Moscow, Russia, 448 p.
7. Cherven, I.I. and Evchuk, L.A. (2005), *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti i ekonomichnoho zrostannia rehionalnoho APK* [Ensuring the competitiveness and growth of regional agriculture], monograph, Nikolaev, Ukraine, 440 p.
8. Kono, T. (1987), *Strategiya i struktura yaponskikh predpriyatiy* [Strategy and Structure of Japanese enterprises], Progress, Moscow, Russia, 384 p.
9. Trehobchuk, V.M. and Paskhaver, B.Y. (2007), *Zabezpechennia konkurentospromozhnosti aharnoho sektora ekonomiky Ukrainy na vnutrishniomu ta zovnishniomu rynkakh* [Ensuring the competitiveness of the agricultural sector of Ukraine in the domestic and foreign markets], scientific report, Inst ekon.ta predicts., Kyiv, Ukraine, 260 p.
10. Ulyanchenko, O.V. (2009), "Production of grains and crupper as lever of improve the competitiveness of agricultural enterprises", *AgroInKom*, no. 9-12, pp. 9-13.
11. Kovalenko, N.V. (2010), "Effect of increasing the economic strength of industrial enterprises on their competitiveness in the economic crisis", *Bulletin of Zaporizhzhya National University*, no. 2 (6), pp. 22-26.
12. Feschur, R.V. and Baranivska, Kh.S. (2010), "Economic stability of the enterprise – the formation of conceptual", *Publisher Lviv Polytechnic*, no. 164, pp. 284-290.
13. Simekh, A. (2007), "Definition of the concept of enterprise competitiveness", *Visnyk Mizhnarodnoho Slov'ianskoho universytetu. Serii «Ekonomichni nauky»*, no. 1, pp. 12-16.

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 369.03

Кнейслер О.В.,
д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів
суб'єктів господарювання і страхування
Шупа Л.З.,
аспірант¹

Тернопільський національний економічний університет

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Kneisler O.V.,
*dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department
of finance of business entities and insurance*
Shupa L.Z.,
graduate student
Ternopil National Economic University

HEALTH INSURANCE IN THE SYSTEM OF INSURANCE PROTECTION: THE ESSENCE AND PROBLEMS OF IDENTIFICATION

Постановка проблеми. На тлі суспільних трансформацій найменш реформованою залишається галузь охорони здоров'я, для якої в сучасних складних соціально-економічних і політичних умовах характерні дефіцит бюджетного фінансування, невідповідність соціальним стандартам, неефективна державна економічна та соціальна політики. Як наслідок, спостерігається зменшення доступності безоплатної медичної послуги для більшості верств населення, суттєве погіршення якості надання медичної допомоги, відсутність основних гарантій забезпечення прав людини в медичній сфері.

У статті 3 Конституції України зазначено: "Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю", при цьому у 49 статті цього документу: "Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування" [1]. Проте, на жаль, в умовах сьогодення держава фінансово не спроможна гарантувати збереження та зміцнення здоров'я людини, підвищення якості медичних послуг, забезпечення соціальної справедливості та прав громадян на її одержання. Водночас, залучення інших джерел фінансування медичної галузі є обмеженим у зв'язку з недооцінюванням державою ролі страхової медицини та необхідності її запровадження на базі обов'язкового та добровільного медичного страхування.

Відтак особливої актуальності набувають проблеми реформування та фінансування галузі охорони здоров'я у контексті створення ефективної системи страхового захисту шляхом поширення страхування ризиків втрати життя, здоров'я та працездатності людини в умовах кардинальних змін у соціальній, економічній та політичній сферах, критичної демографічної ситуації, забрудненого екологічного середовища, незадовільного стану здоров'я населення. Зважаючи на розгалуженість та багатогранність страхових відносин у суспільстві, доцільним є визначення сутності та місця медичного страхування у системі страхового захисту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та розвитку медичного страхування є предметом дослідження багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, серед яких: В. Безугла [2], Ю. Бондарь [3], О. Губар [4], Є. Дяченко [5], Н. Приказюк [6], Т. Стецюк [7], С. Юрій [8] та ін. При цьому невирішеними залишаються проблеми ідентифікації медичного страхування як

¹Науковий керівник: Кнейслер О.В. – д.е.н., доцент

складової соціального та комерційного страхування, визначення його сутності у контексті поєднання цих двох сфер страхових відносин.

Постановка проблеми. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних підходів до трактування сутності медичного страхування та окреслення основних критеріїв його виокремлення у системі страхових відносин суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спершу зупинимося на аналізі основних підходів до трактування сутності медичного страхування, що допоможе нам усебічно підійти до висвітлення проблем його ідентифікації в галузевій класифікації страхових відносин.

В зарубіжній та вітчизняній економічній літературі немає єдиного загальноприйнятого підходу до визначення сутності медичного страхування, науковці до нині дискутують з приводу належності його до тієї чи іншої сфери страхування. При цьому, їх погляди щодо сфери поширення медичного страхування доцільно об'єднати у дві основні концепції: соціального та комерційного страхування.

Прихильники першої концепції вважають, що медичне страхування є формою соціального захисту населення або складовою соціального страхування.

Так, К.В. Павлюк і Е.В. Степанова медичне страхування розглядають як "форму соціального захисту інтересів населення в охороні здоров'я, що має на меті гарантувати громадянам при виникненні страхового випадку отримання медичної допомоги за рахунок накопичених коштів і фінансувати профілактичні заходи" [9, с.163]. Тотожне за змістом є визначення медичного страхування, наведене російськими ученими В.В. Шаховим і Ю.Т. Ахвледіані та в Законі Російської Федерації "Про медичне страхування громадян в Російській Федерації" [10, с. 496; 22]. У поданих вище трактуваннях медичного страхування автори акцентують увагу на страховій компоненті соціального захисту, яка передбачає нагромадження коштів та їх використання на медичну допомогу при настанні страхового випадку. Відтак медичне страхування розглянуто як елемент соціального страхування у контексті форм соціального захисту. При цьому поза увагою дослідників залишився організаційно-правовий механізм формування централізованих страхових фондів медичного страхування та перерозподілу коштів цих фондів; перелік соціальних ризиків, притаманних соціальному медичному страхуванню.

Аналогічний підхід до трактування медичного страхування застосовують вчені-економісти у вітчизняній навчальній літературі. Скажімо, колектив авторів підручника "Соціальне страхування" під медичним страхуванням розуміють "форму соціального захисту населення щодо охорони здоров'я, пов'язану з компенсацією витрат громадян на медичне обслуговування. Це система організаційних та фінансових заходів щодо забезпечення діяльності страхової медицини"[8, с.353]. На відміну від попередніх визначень, учені наголошують на страховій медицині, що підтверджує належність медичного страхування до інституту соціального страхування. Однак не конкретизовано, які елементи включає система організаційних та фінансових заходів щодо забезпечення діяльності страхової медицини, а тому таке визначення не в повній мірі розкриває сутність медичного страхування як складову соціального страхування.

Соціальне (обов'язкове) медичне страхування у системі соціального захисту розглядає Мак-Кі М., трактуючи його як складову частину державного соціального страхування, що забезпечує всім громадянам можливість отримання медичної й лікарської допомоги, яка надається за рахунок коштів обов'язкового медичного страхування в обсязі та за умов відповідно до програм обов'язкового страхування [11]. Як елемент соціального страхування, медичне страхування досліджують такі учені, як: Є. В. Дяченко [5, с. 8-9], О. Є. Губар [4, с. 9], Т. І. Стецюк [7, с. 8].

Дослідники, які підтримують концепцію комерційного медичного страхування, трактують його сутність з різних позицій, зокрема як: систему економічних відносин, вид особистого страхування та різновиди страхових послуг, форму захисту від ризиків, механізм компенсації затрат. Зблизити ці позиції, на нашу думку, допоможе виділення теоретичного та прикладного підходів до визначення сутності медичного страхування.

У контексті теоретичного підходу розкриває сутність медичного страхування як сукупності економічних відносин Ю. В. Бондарь. При цьому, під медичним страхуванням розуміє "економічні відносини по захисту майнових інтересів фізичних осіб, пов'язаних із затратами на отримання медичної допомоги, що виникли при несподіваних, непередбачуваних звертаннях до медичної установи у зв'язку з втратою (необхідністю підтримки) здоров'я, за рахунок фондів грошових ресурсів, сформованих спеціалізованою організацією (страховиком) із страхових внесків фізичних та юридичних осіб" [3, с. 9]. Автором визначено предмет комерційного медичного страхування; джерела і напрямки цільового використання страхових фондів; учасників страхових відносин у комерційному медичному страхуванні. Однак, доцільно було б розширити перелік страхових ризиків у частині ризиків втрати здоров'я. Водночас науковець розкриває сутність медичного страхування з позицій прикладного підходу і трактує його "як компенсацію затрат на отримання медичної допомоги за рахунок спеціально сформованих фондів грошових коштів"[3, с. 9].

В страховій теорії та практиці особливо поширеним є визначення медичного страхування, як виду особистого страхування на випадок втрати здоров'я з будь-яких причини, у тому числі: від хвороби або внаслідок нещасного випадку [2, с. 112; 6, с. 54; 12, с. 227; 13, с. 557; 14, с. 95]. Такий

прагматичний підхід є очевидним, оскільки згідно страхового законодавства медичне страхування належить до галузі особистого страхування, предметом договору якого є майнові інтереси, що пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням. Однак сутність медичного страхування розглядається у вузькому форматі, що не розкриває його організаційно-правовий та фінансовий механізм. Водночас не усі ризики, пов'язані з нещасним випадком можуть бути об'єктом медичного страхування, адже в особистому страхуванні має місце окремий вид страхування – страхування від нещасних випадків. На відміну від страхування від нещасних випадків ризик втрати життя як самостійний ризик у медичному страхуванні не передбачається. Водночас, він застосовується в окремих різновидах медичного страхування як вторинний ризик.

“Як вид особистого страхування на випадок втрати здоров'я, що пов'язано із хворобою або є наслідком нещасного випадку, яке застосовується з метою нагромадження і ефективного використання коштів, необхідних для покриття затрат на медичне обслуговування застрахованого” – визначено медичне страхування у міжнародній практиці [15]. У поданому визначенні не зазначено усіх учасників економічних відносин у сфері медичного страхування та повного переліку страхових ризиків за ним.

Я.П. Шумелда під медичним страхуванням розуміє різновиди страхових послуг, котрі надаються в обов'язковій і добровільній формах, при цьому не тільки страховими компаніями, але й організаціями, уповноваженими на це державою при обов'язковому медичному страхуванні [16, с. 255]. Відтак автор одночасно зачіпає дві сфери економічних відносин у медичному страхуванні: соціального та комерційного страхування. Проте наведене визначення є досить обмеженим в частині фінансового забезпечення медичного страхування, переліку ризиків, мети, предмету, тому не розкриває його економічну сутність.

У рамках прикладного підходу трактують медичне страхування О.А. Коваль і О.І. Ночвай, зокрема, як “форму захисту від ризиків, що загрожують найціннішому в особистому та громадському відношенні – здоров'ю та життю людини” [17]. Незрозуміло про яку форму захисту і від яких ризиків йде мова. Якщо мова йде про соціальні ризики, то це форма соціального медичного страхування у системі соціального захисту, якщо про страхові ризики, то розглядається комерційне медичне страхування. Схожим є визначення медичного страхування, яке пропонує М.М. Бучкевич: “медичне страхування є формою захисту інтересів громадян у разі втрати ними здоров'я з будь-якої причини. Воно пов'язане з компенсацією витрат, зумовлених оплатою медичної допомоги та інших витрат, пов'язаних із підтримкою здоров'я” [18, с.179]. У поданому визначенні не вказано джерела компенсації медичних витрат, учасників організації медичного страхування.

У цьому контексті зблизити певною мірою протилежні концепції учасників дискусії стосовно визначення сутності медичного страхування та його місця у системі соціально-економічних відносин суспільства, на нашу думку, допоможе дослідження основних ознак, притаманних соціальному страхуванню, які визначають його належність до системи соціального захисту населення та суттєво відрізняють від комерційного страхування.

Розглядаючи сутність медичного страхування у системі соціального захисту, відзначимо, що у вітчизняній і світовій практиці немає чіткості у з'ясуванні основних організаційно-правових форм чи інститутів соціального захисту.

Одні вчені серед них виокремлюють соціальне страхування, соціальну допомогу, державне соціальне забезпечення [8, с. 14; 19, с. 8; 20, с. 14], і відповідно досліджують сутність медичного страхування у контексті інституту соціального страхування.

Інші дослідники наводять значно ширший перелік форм (інститутів) соціального захисту, доповнюючи наведені вище такими, як: добровільне додаткове страхування найманих працівників, добровільне особисте соціальне страхування громадян [21, с. 11-12]; особисте страхування, суспільна благодійність, корпоративні системи соціального захисту [22, с. 20-21]; приватне страхування [7, с. 7]. При цьому вони виокремлюють соціальне та комерційне медичне страхування як елементи двох різних форм соціального захисту населення. Така неоднозначність у поглядах учених пояснюється застосуванням ними різних підходів до з'ясування основних ознак інститутів соціального захисту.

Представники першої позиції чітко виокремлюють інститути соціального захисту суспільства за такими ознаками, як: наявність соціальних ризиків; чітко визначений перелік учасників, що підлягають впливу певних соціальних ризиків; законодавчо закріплені норми державного регулювання соціальних процесів; фінансовий механізм соціального захисту; організаційні структури. Згідно другої позиції, в системі соціального захисту вчені досліджують комерційне (особисте, приватне, добровільне) страхування, відповідно наділяючи його ознаками інших соціальних інститутів. На нашу думку, другий підхід є досить дискусійним, що потребує певного пояснення.

Узагальнюючи думки різних науковців, доходимо висновку, що соціальному страхуванню характерні такі основні ознаки: 1) обов'язковість і всезагальність; 2) страховий механізм формування та цільового використання централізованих фондів держави; 3) соціальні ризики, пов'язані з втратою чи зниженням заробітної плати або трудового доходу; 4) застрахованими особами можуть бути лише наймані працівники або непрацездатні особи, які перебувають на утриманні застрахованих осіб [2, с. 14-20; 22, с. 21-22; 23, с. 25; 24, с. 298-301].

Наведене вище підтверджує належність медичного страхування до інституту соціального страхування, однак лише в частині його обов'язкової форми, необхідність якої зумовлена "потребою громадян в отриманні гарантованих державою рівня та обсягу медичних послуг, незалежно від рівня добробуту та соціального стану громадянина" [25, с. 163]. При цьому медичне страхування за такою формою встановлюється законом, основні положення якого є обов'язковими та всезагальними для усіх членів суспільства, носить некомерційний характер, реалізується безпосередньо за участю держави. Водночас, в основі його організації лежить страховий принцип, що передбачає сплату страхових внесків юридичними особами та працюючими громадянами до фонду обов'язкового медичного страхування та можливість отримання застрахованими особами страхових виплат для отримання медичної допомоги в разі настання ризиків втрати життя чи здоров'я.

Відносини у сфері соціального страхування не можуть виникати без настання соціального ризику – основної ознаки, за якою воно виокремлено як інститут соціального захисту населення. При цьому погоджуємося із твердженням Г.І. Андрющенко, яка загалом під соціальним ризиком розуміє "ймовірність втрати заробітку чи трудового доходу, що виникає за об'єктивними соціально значущими причинами..." [26, с.17]. Колектив вітчизняних авторів конкретизує та доповнює це визначення в частині причин настання соціального ризику: "...у зв'язку з додатковими витратами по утриманню дітей та інших членів сім'ї, що потребують допомоги, по задоволенню потреб у медичних і соціальних послугах" [2, с.9]. Таким чином, до ознак, що характеризують цей ризик, віднесемо: 1) втрату заробітку або іншого трудового доходу; 2) його поширення на ті категорії населення, для яких цей заробіток чи трудовий дохід є основним джерелом для існування.

Для соціального медичного страхування соціальний ризик пов'язаний з ймовірністю матеріальної незабезпеченості працездатного населення та осіб, які перебувають на його утриманні, внаслідок втрати заробітку чи трудового доходу в зв'язку з витратами на отримання медичної допомоги.

Відтак, за усіма ознаками можна стверджувати, що медичне страхування у вигляді обов'язкової форми є складовою інституту соціального страхування.

При цьому недоцільним є включення комерційного (добровільного) страхування до інститутів соціального захисту, особливість формування яких зумовлена впливом соціальних ризиків на життєдіяльність громадян. І як слушно зазначає Андрющенко Г.І., "більшість видів ризиків підлягають управлінню через систему страхування, яка функціонує на основі об'єднання приватних ризиків окремих осіб шляхом застосування різних фінансових методів та їх розподілу в часі та просторі. Але соціальні ризики, які характерні не для однієї особи, а для суспільства загалом відносяться до компетенції державної системи соціального захисту населення" [26, с.17].

Комерційне медичне страхування має низку особливостей, що відрізняють його від соціального страхування (табл. 1): здійснюється на добровільних договірних засадах, на основі гармонійного поєднання інтересів страховика та страхувальника; передбачає наявність страхового ризику та покриття значно ширшого їх переліку; відрізняється організаційно-правовим механізмом; джерелами формування страхових фондів; незалежно від трудової діяльності людини.

Таблиця 1

Відмінні ознаки між соціальним і комерційним медичним страхуванням

Ознаки	Соціальне медичне страхування	Комерційне медичне страхування
Ступінь централізації економічних відносин	Складово інституту соціального страхування у контексті державних фінансів	Складово страхового ринку в контексті ринку фінансових послуг
Законодавча та нормативно-правова база	Регламентується Законом України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" (публічно-правовий характер)	Регламентується Законом України "Про страхування" (цивільно-правовий характер)
Види ризиків	Пов'язане з настанням соціальних ризиків	Пов'язане з настанням страхових ризиків
Залежність від трудової діяльності людини	Залежне	Незалежне
Ступінь свободи волевиявлення	Обов'язкове (всеохоплююче)	Добровільне (індивідуальне)
Джерела формування страхових фондів	Обов'язкові страхові внески роботодавців та працівників з нарахувань на заробітну плату	Добровільні страхові внески юридичних та фізичних осіб з отриманого доходу чи прибутку
Учасники: Страховики	Некомерційні страхові організації – Фонд соціального медичного страхування; страхові компанії	Страхові компанії різних форм власності
Страхувальники	Органи Державного управління і влади, роботодавці	Юридичні і фізичні особи
Застраховані	Усі громадяни	Обмежена кількість громадян, що виявила бажання у придбанні такого виду страхового захисту
Терміни страхування	Безстрокове	Обмежені договором страхування (до одного року)

Джерело: розробка авторів

Зазначені вище розбіжності між комерційним і соціальним медичним страхуванням підтверджують належність медичного страхування до різних організаційно-правових сфер страхових відносин. Однак незаперечним є той факт, що поряд з розбіжностями комерційне та соціальне страхування мають спільну економічну природу та належать до сфери економічних відносин. Як справедливо зазначає О. О. Гаманкова, “ці дві сфери страхових відносин не доцільно розглядати безальтернативно відокремлено, як це відбувається зараз.

Такий відокремлений теоретичний підхід виливається в штучне протиставлення соціального та комерційного страхування, позначається на якості законодавчого регулювання страхових відносин у суспільстві, призводить до неоднакового тлумачення одних й тих самих понять, заважає взаємній інтеграції цих двох страхових сфер” [27, с. 38].

Погоджуючись з твердженням науковця, зазначимо, що лише у контексті об'єднання цих двох сфер страхових відносин у межах єдиної економічної категорії страхування можна повною мірою розкрити сутність медичного страхування. Адже соціальне та комерційне медичне страхування взаємодоповнюють один одного, сприяють підвищенню гарантій і якості надання страхових послуг у сфері медичного обслуговування населення.

На нашу думку, спільним між соціальним і комерційним медичним страхуванням є його предмет і об'єкт. Так, предметом медичного страхування є майнові інтереси громадян, що пов'язані з витратами на одержання медичної допомоги. Об'єктом медичного страхування вважаємо настання ризику втрати життя, здоров'я, працездатності у зв'язку із хворобою чи захворюванням.

Висновки з проведеного дослідження. В процесі дослідження виявлено наявність двох основних концепцій стосовно визначення сфери соціального та комерційного медичного страхування, яке пояснюється тим, що медичне страхування є доволі динамічним і багатограним соціально-економічним явищем, а тому досить складно в одному визначенні розкрити всі його сутнісні ознаки, форми вияву та специфіку функціонування. На нашу думку, обидві концепції не суперечать одна одній, а взаємно доповнюються, сприяючи повному розкриттю економічної сутності досліджуваного об'єкта.

Враховуючи напрацювання сучасної економічної науки та певним чином зближуючи теоретичний і практичний підходи до трактування медичного страхування у кожній з сфер його функціонування, сформулюємо власне бачення досліджуваної дефініції. На нашу думку, *медичне страхування* – це сукупність соціально-економічних відносин, що виникають між учасниками формування, розподілу та використання цільових фондів грошових коштів, призначених для забезпечення захисту майнових інтересів фізичних осіб при одержанні медичної допомоги у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування або чинним законодавством і пов'язаних з настанням ризику втрати життя, здоров'я, працездатності внаслідок хвороби чи захворювання. Такий підхід до тлумачення економічної сутності медичного страхування дає змогу врахувати та узгодити економічні інтереси усіх учасників страхових відносин у контексті забезпечення гарантій ефективного медичного обслуговування та підвищення якості медичних послуг для населення, посилення соціальних пріоритетів та досягнення сучасних соціальних стандартів задля стабільного та гармонійного розвитку громадян, покращення рівня їх життєдіяльності та матеріального добробуту. Подальших розробок потребують проблеми функціонального призначення медичного страхування у системі страхового захисту суспільства.

Література

1. Конституція України / Закон України (зі змінами і доповненнями) №254к/96-ВР від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Безугла В.О. Соціальне страхування : навчальний посібник / В.О. Безугла, Д.М. Загірняк, Л.П. Шаповал. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 208 с.
3. Бондарь Ю.В. Комплексное развитие обязательного и добровольного медицинского страхования : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.10 / Ю.В. Бондарь. – Иркутск, 2007. – 19 с.
4. Губар О.Є. Медичне страхування в фінансовому забезпеченні соціальних гарантій населенню : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.04.01 / О.Є. Губар. – Київ, 2004. – 22 с.
5. Дяченко Є.А. Формування і розвиток системи медичного страхування в Україні : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.08 / Є.А. Дяченко. – Київ, 2012. – 25 с.
6. Приказюк Н.В. Система медичного страхування : зарубіжний досвід та особливості організації в Україні / Н.В. Приказюк // Сучасні питання економіки і права : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 1. – С. 53-59.
7. Стецюк Т.І. Медичне страхування та його роль у забезпеченні соціального захисту громадян : автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.08 / Т.І. Стецюк. – Київ, 2009. – 26 с.
8. Юрій С.І. Соціальне страхування : підручник / С.І. Юрій, М.П. Шаварина, Н.В. Шаманська. – К. : Кондор, 2009. – 464 с.
9. Павлюк К.В. Медичне страхування як форма фінансування медичних послуг / К.В. Павлюк, Е.В. Степанова // Наука й економіка. – 2014. – № 3. – С. 162-171.
10. Страхование : учеб., 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В. В. Шахова, Ю.Т. Ахвледiani. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 511 с.

11. Мак-Ки М. Здравоохранение и расширение Европейского союза [Электронный ресурс] / М. Мак-Ки, Л. Мак-Лехос, Э. Нолте / Европейская обсерватория по системам здравоохранения ВОЗ. – Копенгаген : ЕРБ ВОЗ, 2006. – 293 с. – Режим доступа : <http://www.euro.who.int/PubRequest?language=Russian>.
12. Ротова Т.А. Страхування : навч. посіб. – 2-ге вид., переробл. та допов. / Т.А. Ротова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 400 с.
13. Страхування : підручник / Кер. авт. колективу і наук. ред. С.С. Осадець. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.
14. Пунда О.О. Медичне страхування в Україні : правові та організаційні засади / О.О. Пунда, Д.А. Арзянцева // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1 (29). – С. 95-100.
15. Dictionary of banking and finance [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://banking_finance_new.enacademic.com/.
16. Шумелда Я.П. Страхування: навч. посіб. / Я.П. Шумелда, вид. 2-ге, розшир. – К. : Міжнародна агенція "БІЗОН", 2007. – 384 с.
17. Коваль О.А. Проблеми та перспективи впровадження медичного страхування в Україні [Електронний ресурс] / О.А. Коваль, О.І. Ночвай // Ефективна економіка. – 2014. – № 4. – Режим доступу : http://lib.sumdu.edu.ua/library/DocDescription?doc_id=412721.
18. Бучкевич М.М. Досвід медичного страхування у зарубіжних країнах / М.М. Бучкевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 178-184.
19. Авксентьев В.И. Медико-социальное страхование в системе социальной защиты населения: автореф. дис... канд. экон. наук: 08.00.05 / В.И. Авксентьев. – Москва, 2006. – 26 с.
20. Шутяк Е.Н. Финансовое обеспечение социальной защиты населения в Российской Федерации: автореф. дис... докт. экон. наук: 08.00.10 / Е.Н.Шутяк. – Москва, 2005. – 36 с.
21. Ефимов О.Н. Социальное страхование в России : учебное пособие / О.Н. Ефимов. – Уфа, 2014. – 175 с.
22. Роик В.Д. Экономика, финансы и право социального страхования : Институты и страховые механизмы / В.Д. Роик. – М. : Альпина Паблишер, 2013. – 257 с.
23. Внукова Н.М. Соціальне страхування : Кредитно-модульний курс : навчальний посібник / Н.М. Внукова, Н.В. Кузьминчук. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 412 с.
24. Боднарчук М.І. Щодо питання ознак соціального страхування / М.І. Боднарчук // Митна справа. – 2014. – № 1 (19). – Частина 2, книга 2. – С. 298-302.
25. Базилевич В.Д. Страхування : підручник / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
26. Андриященко Г.И. Модернизация сферы социального страхования в Российской Федерации : автореф. дис... докт. экон. наук: 08.00.10 / Г.И. Андриященко. – Москва, 2012. – 55 с.
27. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України : теорія, методологія, практика : монографія / О.О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy / Zakon Ukrainy (zi zminamy i dopovnenniamy) №254k/96-VR vid 28.06.1996 [The Constitution of Ukraine / Law of Ukraine (amended) №254k/96-VR of 28.06.1996, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Bezuhla, V.O., Zahirniak, D.M. and Shapoval, L.P. (2011), *Sotsialne strakhuvannia* [Social insurance], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 208 p.
3. Bondar, Yu.V. (2007), "Integrated Development of compulsory and voluntarily medical insurance", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.10, Irkutsk, Russia, 19 p.
4. Hubar, O.Ye. (2004), "Medical insurance in financial provision of social guarantees to the population", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.04.01, Kyiv, Ukraine, 22 p.
5. Diachenko, Ye.A. (2012), "The formation and development of medical insurance in Ukraine", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.08, Kyiv, Ukraine, 22 p.
6. Prykazniuk, N.V. (2011), "The health insurance: international experience and peculiarities of the organization in Ukraine", *Suchasni pytannia ekonomiky i prava*, issue 1, pp. 53-59.
7. Stetsiuk, T.I. (2009), "Health insurance and its role in social protection", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.08, Kyiv, Ukraine, 26 p.
8. Yurii, S.I., Shavaryna, M.P. and Shamanska, N.V. (2009), *Sotsialne strakhuvannia* [Social insurance], textbook, Kondor, Kyiv, Ukraine, 464 p.
9. Pavliuk, K.V. and Stepanova, E.V. (2014), "Medical insurance as a form of financing of medical service", *Nauka i ekonomika*, no. 3, pp. 162-171.
10. Shakhova, V.V., Akhvlediani, Yu.T. etc. (2007), *Strakhovanie* [Insurance], textbook, (2nd ed., rev.), Yuniti-Dana, Moscow, Russia, 511 p.
11. Mak-Ki, M., Mak-Lekhos, M. and Nolte, Ye. (2006), *Zdravokhranenie i rasshirenie Yevropeiskoho soiuz*a [Health care and the expansion of the European Union]. Copenhagen: ERB VOZ, available at: <http://euro.who.int/PubRequest?language>.
12. Rotova, T.A. (2006), *Strakhuvannia* [Insurance], (2nd ed., rev.), nat. torг.-ekon. univ. Kyiv, Ukraine, 400 p.
13. Osadets, S.S. (2002), *Strakhuvannia* [Insurance], (2nd ed., rev.), KNEU, Kyiv, Ukraine, 599 p.
14. Punda, O.O. and Arziantseva, D.A. (2009), "Medical insurance in Ukraine: legal and organizational principles", *Universytetski naukovi zapusky*, no. 1(9), pp. 95-100.
15. "Dictionary of banking and finance", available at: http://banking_finance_new.enacademic.com/.
16. Shumelda, Ya.P. (2007), *Strakhuvannia* [Insurance], (2nd ed.), Mizhнародna ahentsiia "BIZON, Kyiv, Ukraine, 384 p.
17. Koval, O.A. and Nochvai, O.I. (2014), "Problems and prospects of introduction of medical insurance in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, no. 4. available at: http://lib.sumdu.edu.ua/library/DocDescription?doc_id=412721

18. Buchkevych, M.M. (2011), "Experience of health insurance in foreign countries", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, iss. 21.10, pp. 178-184.
19. Avksentev, V.I. (2006), "Social health insurance in the social protection system", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.05, Moscow, Russia, 26 p.
20. Shutiak, E.N. (2005), "Financial support for the social protection of the population in the Russian Federation", Thesis abstract of Dr.Sc. (Econ.), 08.00.10, Moscow, Russia, 36 p.
21. Efimov, O.N. (2014), *Sotsialnoe strakhovanie v Rosii* [Social insurance in Russia], tutorial, Ufa, Russia, 175 p.
22. Roik, V.D. (2013), *Ekonomika, finansy i pravo sotsialnoho strakhovaniia: instituty i strakhovye mekhanizmy* [Economy, finance and law social security institutions and insurance arrangements], tutorial, Alpina Publisher, Moscow, Russia, 257 p.
23. Vnukova, N.M. and Kuzmynchuk, N.V. (2009), *Sotsialne strakhuvannia: kredytno-modulnyi kurs* [Social insurance: credit modular course], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 412 p.
24. Bodnarchuk, M.I. (2014), "On the issue of social security signs", *Mytna sprava*, no. 1(19), Part 2, Vol. 2, pp. 298-302.
25. Bazylevych, V.D. (2008), *Strakhuvannia* [Insurance], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 1019 p.
26. Andriushchenko, H.I. (2012), "Modernization of the social security in Russian Federation", Thesis abstract of Dr.Sc. (Econ.), 08.00.10, Moscow, Russia, 55 p.
27. Hamankova, O.O. (2009), *Rynok strakhovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Market of insurance service in Ukraine: theory, methodology, practice], KNEU, Kyiv, Ukraine, 283 p.

УДК 336.5:330.3

Белова І.В.,
к.е.н., доцент, професор кафедри банківської справи
ДВНЗ "Українська академія банківської
справи Національного банку України"

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІСКАЛЬНИХ ТА МОНЕТАРНИХ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ НА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМНОГО ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ

Bielova I.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department of banking
SHEI "Ukrainian Academy of Banking
of the National Bank of Ukraine "

ASSESSING THE IMPACT OF FISCAL AND MONETARY MEASURES OF STATE AUTHORITIES TO OVERCOME THE EFFECTS OF SYSTEMIC FINANCIAL RISK

Постановка проблеми. Світова фінансова криза, яка розпочалася 2007 р., перетворилася на загальносвітову тенденцію з обмеження кредитування, що призвело до міжнародного сповільнення економічного зростання у 2009 р., до скорочення приватного споживання та інвестицій через негативні економічні очікування. В окресленій ситуації реакція державних органів полягала у вирішенні проблем банківського сектору та відновленні потоку кредитних ресурсів до економіки. Для цього з боку держави застосовувалася низка заходів фіскальної та монетарної політик для підтримання попиту та передбачення поширення негативних шоків на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику впливу заходів державних органів для боротьби з наслідками реалізації кризових явищ вивчали такі науковці, як А. Арреаса [1], Е. Балдаккі [2], Л. Крістіано [3], Д. Капп і М. Вега [4], Л. Левін та Ф. Валенсія [5], С. Щич та Б.Кім [7], А. Сміт [8], група фахівців Банку Міжнародних Розрахунків (БМР) [6] та ін.

Досвід країн світу показує застосування як одночасно фіскальної та монетарної політик з боку держави для подолання системної кризи, так і переважання однієї з політик у розпорядженні державних регуляторів. Так, наприклад, науковці Крістіано Л. та ін. [3] доводять, що перспективи пом'якшення монетарного регулювання вичерпалися внаслідок неможливості подальшого зниження відсоткових ставок та ослаблених трансмісійних каналів монетарної політики, а тому фіскальна політика стала принциповим заходом для стимулювання економічного відновлення. Проте, так чи інакше, в країнах реалізовувалися інструменти обох політик у різних варіаціях.

Е. Балдаккі та ін. [2] досліджували вплив заходів фіскальної політики на системні банківські кризи, довели, що своєчасні контрциклічні фіскальні заходи сприяють скороченню тривалості кризових

явищ через стимулювання сукупного попиту. При цьому, фіскальне розширення, яке стосується переважно заходів з державних видатків, є більш ефективним у скороченні тривалості кризи, ніж того, яке ґрунтується на публічних інвестиціях або скороченні ставок на податки з доходів. Щодо впливу на тривалість системної фінансової кризи, то науковці доводять, що експансійна фіскальна політика дозволяє зменшити протікання кризових явищ на період близько до 1 року.

Слід зазначити, що у своїй роботі Е. Балдаккі та ін. [2] для характеристики експансійної фіскальної політики побудували індикатор в якості фіктивної змінної, який приймає значення 1, якщо баланс бюджету погіршується більше ніж на 1,5 % від ВВП в перші три роки від початку кризи, та дорівнює 0 в протилежній ситуації. Окрім зазначеного індикатора фіскальної політики держави, до основних факторних змінних дослідники включили наступні: кредитне зростання, кількість закритих банків, гарантії по депозитах, інтервенції держави та ін. Основним результируючим показником тут виступає темп зростання ВВП для всіх побудованих науковцями регресійних моделей.

Л. Левін та Ф. Валенсія [5] дійшли висновку, що застосовані фіскальні заходи дозволили зменшити реальний вплив поточної кризи, але підвищили поріг державного боргу. Науковці довели, що прямі фіскальні витрати для підтримки фінансового сектору були меншими в період недавньої світової фінансової кризи (5 % від ВВП порівняно з 10 % для минулих криз) як наслідок оперативного реагування регуляторних органів і значної непрямой підтримки за рахунок експансійної фіскальної та монетарної політик, поширеного використання гарантій за зобов'язаннями і прямого продажу активів. Автори [5] вважають, що регуляторні інтервенції у банківський сектор є значними, якщо щонайменше три з наступних заходів були застосовані у країні:

- розширена підтримка ліквідності (5 % депозитів та інших зобов'язань нерезидентів);
- витрати на реструктуризацію банків (як мінімум 3 % від ВВП);
- поширені випадки націоналізації банків;
- суттєве зростання гарантій щодо банківських операцій;
- значні продажі активів (як мінімум 5 % від ВВП);
- замороження депозитів та банківські канікули.

Відзначимо, що в ролі основного показника початку та завершення системної банківської кризи у [5] використовують коефіцієнт зростання ВВП.

С. Щич та Б. Кім [7] звернули увагу на проблему витрат, які виникли через системні фінансові кризи, та на політики, які були застосовані для подолання наслідків кризових явищ. З-поміж інших питань у своєму дослідженні основна увага науковців зосереджувалася на питанні ролі заходів зі страхування депозитів та оцінювання «розривів фондування». В той же час, було відзначено, що система гарантування депозитів не спрямована на безпосередню боротьбу з системними кризовими явищами. Тому витрати на подолання системних криз не повинні перекладатися лише на систему страхування депозитів у країні, що передбачає залучення інших інструментів у розпорядженні держави (рис. 1).

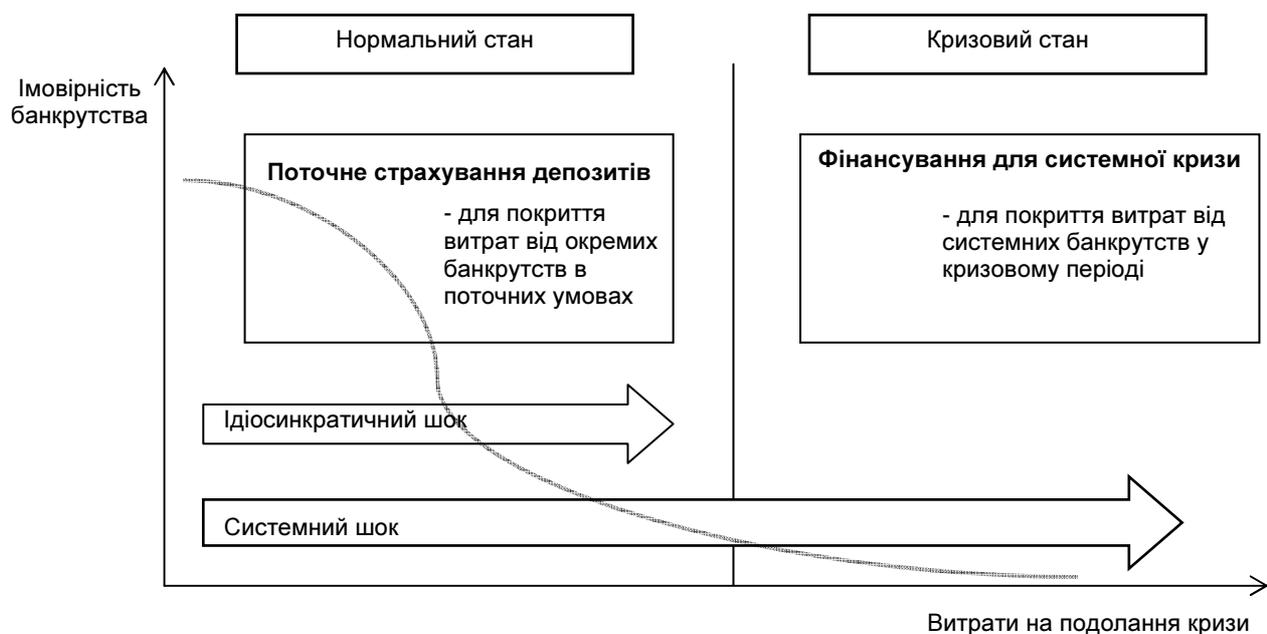

Рис. 1. Масштаби заходів для поглинання фінансових шоків

Джерело: [7]

С. Щич та Б. Кім також відзначають, що для нівелювання розриву фондування для подолання наслідків системної фінансової кризи можливим є застосування податків або зборів у різних формах. У цьому аспекті вони виділяють два окремі підходи:

- зростання доходів (за рахунок різних податків та зборів) з метою фінансування резолюції системного ризику;

- зростання доходів через збори, розроблені спеціально для зменшення системного фінансового ризику, в т.ч. для фінансування резолюції системного ризику.

Д. Капп і М. Вега [4] аналізували міжнародні втрати ВВП відповідно до фінансових криз в залежності від частоти кризових явищ та їх наслідків. На основі використання підходу до розподілу втрат (LDA – Loss Distribution Approach) науковці отримали результати, які показують, що втрати від фінансових криз є різномірними і що валютні кризи ведуть до менших втрат порівняно з борговими та банківськими кризами. Вчені відзначають, що масштабні світові фінансові кризи, які мають 1% ймовірності виникнення протягом кожних 5 років, призводять до втрат на рівні від 2,95 % до 4,54 % від світового обсягу ВВП. Крім того, дослідники вивчають банківські, валютні та боргові кризи протягом 1970-2010 рр. і розглядають початок фінансової кризи як рік розгортання будь-якої з трьох указаних криз.

А. Сміт [8] відзначає поступовий перехід від вимірювання переважно фіскальних витрат до визначення втрат по закінченню кризових явищ («output loss»), а також доводить, що тривалі банківські кризи призводили до загального падіння рівня світового ВВП на 6,5 %.

Дослідження фахівців Банку міжнародних розрахунків (БМР) [6] присвячено державним заходам для боротьби з світовою кризою 2008 р., серед яких найбільше поширення набули:

- вливання капіталу для підтримки капітальної бази банків;
- явні гарантії зобов'язань банків для забезпечення стабільності їх ресурсної бази;
- продаж поганих активів для зменшення ризиків можливих втрат банків (або надання гарантій).

Проаналізувавши премії кредитних дефолтних свопів (CDS – credit default swap) для великих міжнародних банків, фахівці БМР дійшли таких висновків:

- державні інтервенції були ефективними для зменшення ризику дефолту банків принаймні в короткостроковому періоді. В середньому, повідомлення про надання значних обсягів підтримки інститутам супроводжувалося зниженням премій CDS, зокрема при оголошенні намірів здійснення вливань до капіталу;

- подальше зниження обсягів премій CDS відбулося після фактичного впровадження заходів зі сторони державних органів;

- зниження ризику дефолту знаходиться у залежності від обсягу вливань до капіталу;

- спостерігаються позитивні ефекти поширення між країнами: спреди CDS окремих країн засвідчили «раннє скорочення» після оголошення в інших.

Застосовані заходи з порятунку були ефективними для стабілізації фінансової системи, проте мали високу ціну, що прийняло вигляд певних викривлень та неефективності в процесі реалізації, мало певні наслідки.

По-перше, всі викривлення, спричинені державними інтервенціями, мають бути враховані при розробці заходів з вирішення проблем у майбутньому. По-друге, з метою недопущення згаданих викривлень надалі, державні органи повинні скасувати заходи зі спасіння фінансових інститутів, або ж скоротити їх занадто великий розмір, як тільки складуться сприятливі умови на фінансових ринках. Навіть якщо це вимагатиме певного часу, уряди країн мають починати готувати стратегію виходу якомога швидше.

Науковці А. Арреаса та ін. [1] зазначають, що більші державні видатки та нижчі податки допомагають підвищити попит протягом спадів, що викликані банківськими кризами.

Отже, відзначимо, що зарубіжними практиками та науковцями вже проводилися відповідні дослідження у даному напрямку, проте для української практики таких досліджень замало або вони носять фрагментарний характер. Зважаючи на це, актуальності набуває дослідження впливу фіскальних та монетарних заходів державних органів України на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику та відновлення економічного зростання в країні. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і рекомендацій щодо оцінювання впливу фіскальних і монетарних заходів державних органів України на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику і визначення на цій основі більш ефективних підходів для відновлення позитивної динаміки ВВП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Чимало досліджень, як показав вищенаведений аналіз, стосується аналізу граничних меж ефективності тих чи інших заходів держави у скороченні тривалості кризи в країні та забезпеченні її післякризового відновлення економічного зростання. Науковці в ролі основного фактору, який характеризує початок або завершення системної кризи у фінансовій системі країни, використовують зміну темпів зростання ВВП. Унаслідок цього можна стверджувати, що ефективність реалізованих державою заходів фіскальної або монетарної політики

для боротьби з системною фінансовою кризою буде демонструватися позитивними змінами у темпах зростання ВВП країни.

Використовувані дослідниками моделі дозволяють вивчити вплив окремих політик держави на тривалість кризи та післякризове зростання, проте досить рідко зустрічаються підходи до врахування декількох державних політик та визначення їх впливу на подолання кризових явищ.

Для проведення відповідних досліджень стосовно України, де фінансова криза розпочалася пізніше порівняно з світовими подіями та мала дещо інший характер, перш за все, необхідно визначити ключові фактори, які б характеризували заходи монетарної та фіскальної політики з урахуванням особливостей вітчизняної практики. По-друге, слід визначити вид моделі, яка в нашому випадку буде представлена лінійною регресією. В загальному вигляді рівняння регресії з обраними факторами матиме наступний вигляд (формула 1):

$$GDP_{Growth}(t) = \alpha + \beta_1 \cdot Bexp_t + \beta_2 \cdot DepGuar_t + \beta_3 \cdot IntRate_t + \beta_4 \cdot N.BankClsd_t + \beta_5 \cdot CurLRestr_t + \beta_6 \cdot CredBoom_t + \beta_7 \cdot LiqSupp_t + \beta_8 \cdot CurInt_t + \varepsilon, \quad (1)$$

де GDP_{Growth} – темп зростання ВВП;

$Bexp$ – видатки зведеного бюджету (budget expenses);

$DepGuar$ – гарантування депозитів (deposit guarantee);

$IntRate$ – міжбанківська ставка (interbank rate);

$N.BankClsd$ – кількість банків, у яких відкликано банківську ліцензію протягом періоду (number of banks closed);

$CurRestr$ – заборона видачі валютних кредитів (currency restrictions);

$CredBoom$ – кредитний бум в країні (credit boom);

$LiqSupp$ – підтримка центральним банком ліквідності банків (liquidity support);

$CurInt$ – валютні інтервенції (currency interventions);

t – час дослідження;

α – вільний член регресії;

$\beta_1 \dots \beta_8$ – коефіцієнти факторних змінних від 1 до 8;

ε – помилка регресії.

Перш ніж переходити до побудови моделі, надамо пояснення щодо вибору факторних змінних у її складі, які характеризують політику державних органів щодо фіскального та монетарного регулювання.

1. Видатки зведеного бюджету. В західній літературі дослідники [2], ґрунтуючись на кейнсіанському підході, використовують поняття «фіскального розширення», яке супроводжується зменшенням кількості податків та їх ставок і зростанням громадських видатків для скорочення тривалості кризи та забезпечення економічного зростання в середньостроковій перспективі. Науковці А. Арреаса та ін. [1] зазначають, що більші державні видатки та нижчі податки допомагають підвищити попит протягом спадів, що викликані банківськими кризами, а також знижують тривалість банківських криз. Зважаючи на це, нами обрано показник саме видатків, а не доходів, зведеного бюджету України в якості характеристики фіскальних заходів держави з метою зменшення тривалості кризових явищ та відновлення економічного зростання.

2. Гарантування депозитів / прийняття мораторію на дострокове зняття депозитів. Стосовно реалізації цього заходу в банківській системі, під час кризових явищ і взагалі, постійно розгортаються дискусії щодо його доцільності та ефективності. Для банків введення таких заходів значно підвищує їх фінансову стійкість та дозволяє підтримувати баланс ліквідності. Проте, виникає ризик того, що клієнти розміщуватимуть свої кошти через недовіру до банків на короткі терміни, а це негативно відобразатиметься на формуванні довгострокової ресурсної бази банків для здійснення активних операцій в майбутньому. Світова практика засвідчує чимало випадків встановлення мораторію на зняття депозитів під час фінансових криз. В Україні також було реалізовано такі заходи під час кризи 2004 р. та кризи 2008-2009 рр.

3. Міжбанківська ставка. Міжбанківський ринок відіграє значну роль в діяльності банків, оскільки за допомогою залучення коштів від інших банків вони здатні задовольнити оперативну потребу в ресурсах та поповненні ліквідності. В умовах системної фінансової кризи міжбанківський ринок суттєво скорочується, оскільки банки не ризикують надавати кошти іншим учасникам ринку через нестабільну ситуацію у банківській системі та можливе неповернення наданих коштів. У той же час, відсоткові ставки за міжбанківськими кредитами в цей період значно зростають. Дії центрбанку, який через зниження облікової ставки може впливати на рівень доступності банків до більш дешевих ресурсів на міжбанківському ринку та може слугувати засобом поповнення короткострокових розривів ліквідності банків, виступають одним з інструментів боротьби з поширенням системного фінансового ризику.

4. Кількість банків, у яких відкликано банківську ліцензію протягом періоду. Вплив банків на економічний розвиток у країні може здійснюватися через їх банкрутство та зменшення кількості. Як правило, відкликання банківської ліцензії, введення тимчасової адміністрації або ж банкрутство банків

несуть за собою складні економічні наслідки, в тому числі для динаміки ВВП. А надто активна політика центробанку щодо відкликання ліцензій банків не створює передумов для швидкого відновлення економічного зростання та підвищення рівня довіри до банків з боку населення, проте такі заходи часто є вимушеними та входять до складу загальної політики боротьби державних органів з негативними наслідками реалізації системного фінансового ризику.

5. Заборона видачі валютних кредитів. Здійснення такого заходу в державі відбувається, як правило, в тому випадку, коли присутній суттєвий тиск на курс національної грошової одиниці та виникає ризик надмірного рівня доларизації економіки. Як відомо, за умов коливання валютного курсу досягти стабільних темпів економічного зростання в країні неможливо, тому держава й вдається до реалізації зазначеного заходу. В умовах значних коливань валютного курсу, девальвації національної грошової одиниці та в цілому нестабільної економічної ситуації встановлення зазначених заборон з боку держави допомагає нейтралізувати наслідки поширення системних ризиків.

6. Кредитний бум в країні. Дане явище виникає в країні тоді, коли темпи зростання обсягів кредитування банками за визначений період перевищують середнє значення в цілому за весь період. У період кредитного буму (найбільш характерний приклад для вітчизняної практики - 2006-2008 рр.) відбувся відтік фінансових ресурсів з реального сектору та розширення операцій на фінансових ринках. Хоча кредитний бум в країні при його значній тривалості створює передумови для виникнення в майбутньому системної фінансової кризи, на початкових етапах його перебігу він все ж таки позитивно впливає на динаміку економічного зростання. Системні кризові явища у фінансовому секторі часто супроводжуються кредитним бумом, при досягненні піку якого ціни на активи в економіці падають, що спричиняє лопання цінових «бульбашок».

7. Підтримка центробанком ліквідності банків. Це здійснювалося для підтримки платоспроможності проблемних банків, безперебійності платежів, вчасного виконання зобов'язань перед вкладниками та недопущення поширення кризи по системі. Значні розриви в ліквідності українських банків виникали через надмірні обсяги відтоку депозитів клієнтів внаслідок зниження довіри. Так, для підтримки ліквідності банків НБУ у 2008 р. – на початку 2009 р. проводив наступні заходи: надання кредитів рефінансування; купівля в банків державних облігацій; пом'якшення вимог до банків щодо формування обов'язкових резервів. На рис. 2 відображено обсяги підтримки НБУ, що включає обсяг наданих коштів через постійно діючу лінію рефінансування (кредити овернайт) та шляхом проведення тендеру з підтримання ліквідності.

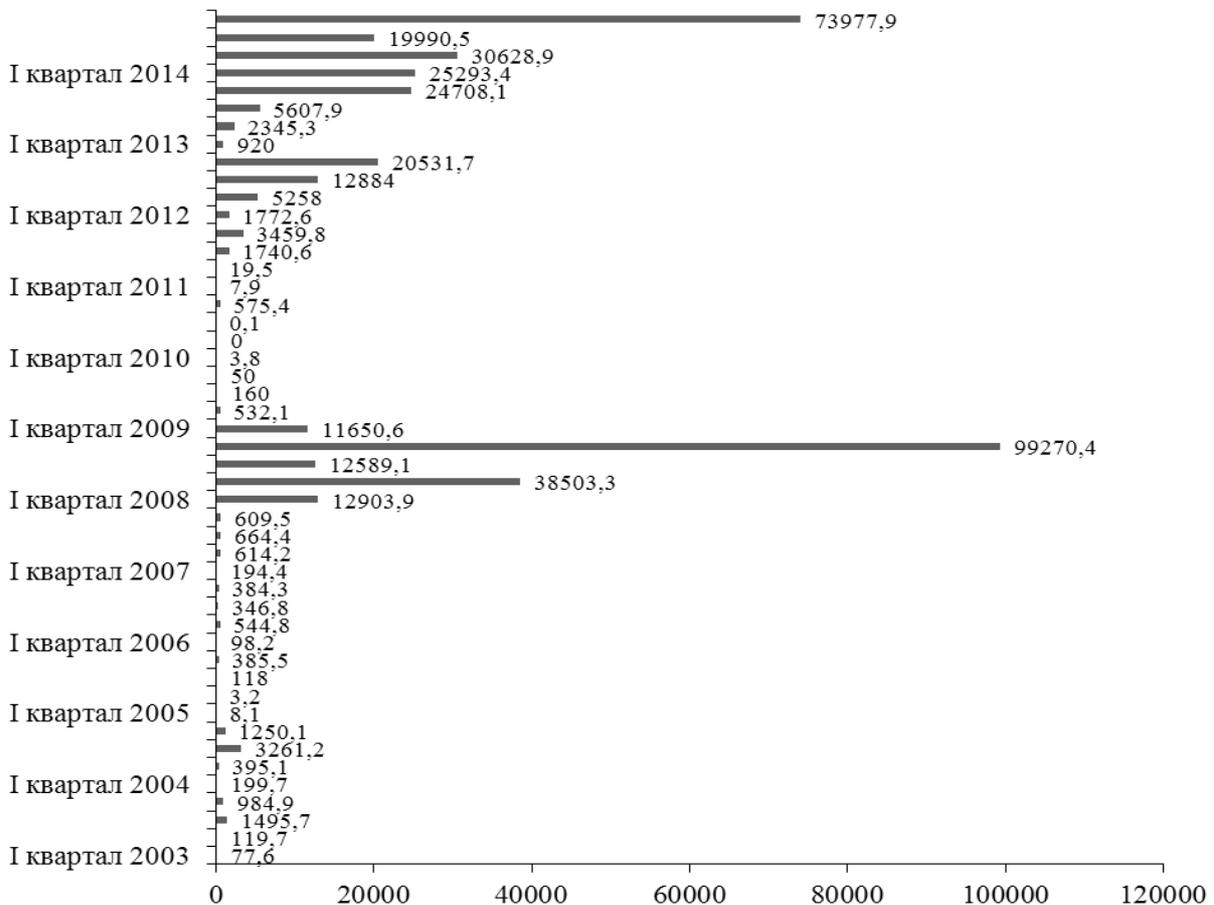

Рис. 2. Підтримка НБУ ліквідності банків 2003-2014 рр., млн.грн.

Джерело: авторська розробка на основі [10]

8. Валютні інтервенції. Найбільш прямим та оперативним інструментом підтримки валютного курсу в Україні в період системної кризи 2008-2009 рр. виступали інтервенції НБУ на валютному ринку. Основним джерелом валютних коштів у цьому випадку виступали золотовалютні резерви країни, обсяг яких суттєво скоротився внаслідок активної участі НБУ як продавця іноземної валюти. Так, на рис. 3 відображено сальдо операцій НБУ на валютному ринку України за період 2013-2014 рр.

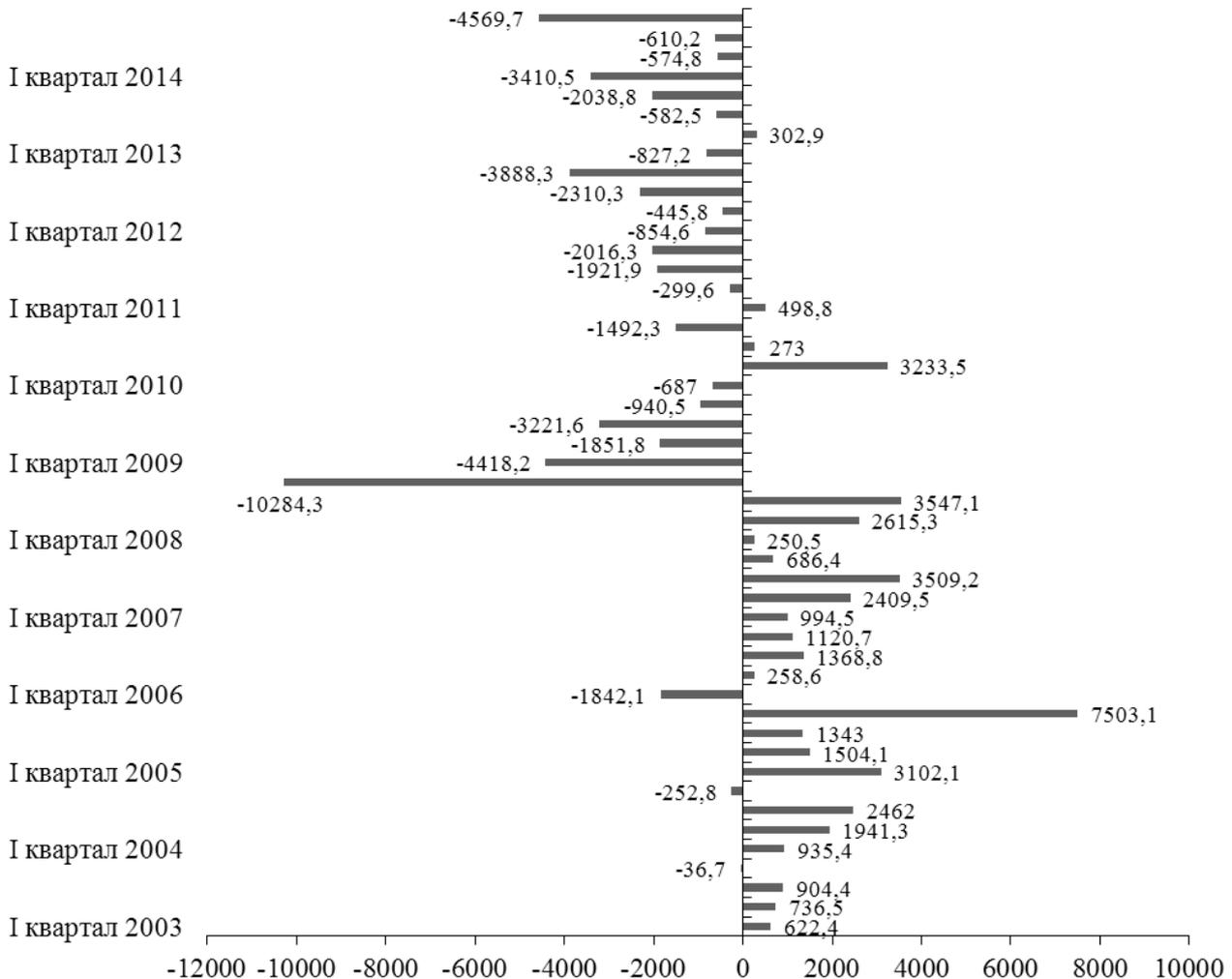

Рис. 3. Сальдо інтервенцій НБУ на валютному ринку України за період 2003-2014 рр., млн. дол. США

Джерело: авторська розробка на основі [10]

З початком кризових явищ в Україні та значних коливань валютного курсу в кінці 2008 р. НБУ почав активно підтримувати валютний курс гривні до долара шляхом активного продажу останнього на ринку у значних обсягах.

Унаслідок активної політики НБУ з продажу іноземної валюти значні її обсяги постійно надходили на валютний ринок. Слід відзначити, що найбільше сальдо валютних інтервенцій НБУ спостерігалось протягом IV кварталу 2008 р. і склало мінус 10284,3 млн. дол. США.

Таким чином, зазначені вище фактори стали основою для характеристики монетарних та фіскальних заходів держави та були включені у ролі змінних для побудови економіко-математичної моделі.

Для проведення дослідження обраний період 2003-2014 рр. з розбивкою даних щоквартально. Побудову моделі для оцінки залежності темпів зростання ВВП України від показників фіскальної та монетарної політики було реалізовано за допомогою програмного забезпечення STATA. Масив даних для побудови моделі представлений у табл 1. Оскільки показники мають різну розмірність (зокрема, заморожування депозитів, міжбанківська ставка, кількість банків, де відкликано банківську ліцензію, та ін.), проведено їх нормалізацію за мінімаксімним методом та приведено до розмірності від 0 до 1.

Слід відзначити, що в межах даного дослідження нами побудовано дві моделі відповідно до різних часових меж.

Таблиця 1

Вихідні дані для побудови економетричної моделі оцінювання впливу фіскальних та монетарних заходів державних органів на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику

Показники	I кв. 2003	III кв. 2014	IV кв. 2014
Динаміка ВВП, %	119,15	109,09	108,43
Динаміка видатків зведеного бюджету, %	114,83	99,93	108,35
Заморожування депозитів*	0	0	0
Міжбанківська ставка, %	7,91	9,9	21
Кількість банків, у яких відкликано банківську ліцензію	0	6	6
Заборона видачі валютних кредитів*	0	1	1
Кредитний бум*	1	0	0
Підтримка ліквідності банків, млн. грн.	77,6	19990,5	73977,9
Валютні інтервенції (сальдо), млн. дол.	622,4	-610,2	-4569,7

* «1» - якщо подія мала місце, «0» - якщо подія не мала місця.

Джерело: авторська розробка на основі [9; 10]

Перша модель охоплює весь часовий проміжок 2003-2014 рр. та дозволяє визначити загальну залежність темпів економічного зростання в Україні від фіскальної та монетарної політик, враховуючи кризові і некризові періоди соціально-економічного розвитку.

Друга модель стосується виключно дослідження кризових явищ у фінансовій системі країни у 2004 р. та 2008-2009 рр. і дозволяє оцінити вплив застосування фіскальних та монетарних заходів держави на подолання саме наслідків кризи, а відтак забезпечення відновлення докризових темпів зростання ВВП. Тому, відповідно до світових розробок у цьому напрямку, для формування часового періоду дослідження нами обрано безпосередньо період кризи та період післякризового відновлення (зміна темпів зростання ВВП України на позитивну динаміку). При цьому, для кризи 2004 р. додатково до періоду кризових явищ було додано лише I квартал 2005 р., оскільки поширення негативних наслідків кризи в економіці було зупинено державою досить швидко. В той же час, для кризи 2008-2009 рр. поряд з часом тривалості кризи безпосередньо враховано післякризовий період відновлення банківської системи та економічного зростання в країні. В даному випадку, незважаючи на досягнення позитивної динаміки ВВП вже через рік після завершення активної фази кризи, внаслідок її суттєвого впливу на фінансову систему та економіку України, враховано період дослідження до кінця 2013 р. включно.

За результатами розрахунків за першою моделлю визначальний позитивний вплив на зростання темпів ВВП України GDP_{Growth} здійснюють динаміка видатків зведеного бюджету VE_{Exp} , заборона видачі валютних кредитів $CurRestr$ та інтервенції НБУ на валютному ринку України $CurInt$. В той же час, вплив показника міжбанківської ставки $IntRate$ на економічне зростання GDP_{Growth} є негативним.

Відзначимо, що перша модель є цілком адекватною, що підтверджує коефіцієнт детермінації R^2 на рівні 0,7402, а також значення критерію Фішера F при $\alpha = 0,05$ та t -тест при рівні довіри 95 %.

Щодо другої побудованої моделі відзначимо, що її результати відрізняються від результатів першої моделі: визначальний позитивний вплив на темпи зростання ВВП України та відповідно вихід банківської системи країни з кризового стану здійснюють інтервенції НБУ на валютному ринку України $CurInt$, заборона видачі валютних кредитів $CurRestr$ та підтримка ліквідності банків $LiqSupp$. Протилежний вплив спостерігається з боку таких факторів, як міжбанківська ставка $IntRate$ та кількість банків, у яких відкликано банківську ліцензію $N.BankClsd$.

Як і перша модель, побудована друга модель є також адекватною, про що свідчить коефіцієнт детермінації R^2 на рівні 0,8493, а також значення критерію Фішера F при $\alpha = 0,05$ та t -тест при рівні довіри 95 %.

Порівнюючи обидві моделі, слід зауважити, що безпосередньо у період кризових явищ у банківській системі України на їх зупинення, а також на відновлення позитивної динаміки ВВП в країні більш ефективними є заходи монетарної політики держави порівняно з фіскальними, які засвідчили свій позитивний вплив лише для нормальних умов функціонування економіки.

За результатами другої моделі: найбільший вплив на забезпечення економічного зростання мали заходи держави на валютному ринку. Така ситуація пояснюється тим фактом, що економіка України суттєво залежить від стабільності курсу гривні, і саме на її забезпечення спрямовувалися зусилля держави, що реалізовувалися НБУ. Заборона кредитування банками в інвалюти та значні обсяги валютних інтервенцій допомогли певним чином втримати ситуацію в економіці. Однак, про доцільність їх застосування в період кризових явищ серед практиків та науковців виникають постійні дискусії. Якщо перший із згаданих заходів має більше прихильників та засвідчував нагальність

введення вже багато років тому, то проведення значного обсягу інтервенцій на валютному ринку України з боку НБУ в період кризи 2008-2009 рр. ставить питання про їх необхідність саме в таких великих обсягах. Це пояснюється тим, що більшість інтервенцій стосувалася саме продажу іноземної валюти на ринку, на що було витрачено більшу частину золотовалютних резервів країни. Однак, так чи інакше застосовані державними органами заходи щодо подолання негативних наслідків кризових явищ та їх зупинення певною мірою дозволили досягти позитивних результатів в цей період.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження дозволило виявити той факт, що різними країнами застосовується широкий спектр заходів для скорочення тривалості кризи в країні та забезпечення післякризового відновлення економічного зростання, і ці заходи мають різну ефективність. Проведено вивчення ефективності таких заходів для України, і на основі побудови регресійних моделей виявлено, що найбільший вплив на забезпечення економічного зростання мали заходи держави на валютному ринку.

Література

1. Arreaza A. Consumption Smoothing Through Fiscal Policy in OECD and EU Countries / A. Arreaza, B.E. Sorensen, O. Yosha // *Fiscal Institutions and Fiscal Performance*. University of Chicago Press, Chicago, IL. – 1999. – pp. 59-80.
2. Baldacci E. How Effective is Fiscal Policy Response in Systemic Banking Crises? / E. Baldacci, S. Gupta, C. Mulas-Granados // *IMF Working Paper*. – 2009. – № 160. – 39 p.
3. Christiano, L. When Is The Government Spending Multiplier Large? / L. Christiano, M. Eichenbaum, S. Rebelo // *Journal of Political Economy*. – 2011. – № 1. – pp. 78-121.
4. Kapp D. Real Output Costs of Financial Crises: A Loss Distribution Approach / D. Kapp, M. Vega // *Cuadernos de Economía*. – 2012. – № 37. – 31 p.
5. Laeven L. Resolution of Banking Crises: The Good, the Bad, and the Ugly / L. Laeven, F. Valencia // *IMF Working Paper*. – 2010. – № 146. – 36 p.
6. Pametta F. An assessment of financial sector rescue programmes / F. Panetta, T. Faeh, G. Grande, C. Ho, M. King, A. Levy, F. M Signoretti, M. Taboga, A. Zaghini // *BIS Paper*. – 2009. – № 48. – 77 p.
7. Schich S. Systemic Financial Crises: How to Fund Resolution / S. Schich, B.-H. Kim // *Financial Markets Trends*. – 2010. – № 2. – 34 p.
8. Smith A. Measuring the macroeconomics costs of banking crises / A. Smith // *Griffin Business School Discussion Paper*. – 2012. – № 6. – 33 p.
9. Офіційний веб-сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>.
10. Офіційний веб-сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

References

1. Arreaza, A., Sorensen, B.E., Yosha, O. (1999), "Consumption Smoothing Through Fiscal Policy in OECD and EU Countries", *Fiscal Institutions and Fiscal Performance*. University of Chicago Press, Chicago, IL, pp. 59-80.
2. Baldacci, E., Gupta, S., Mulas-Granados, C. (2009), "How Effective is Fiscal Policy Response in Systemic Banking Crises?", *IMF Working Paper*, no. 160, 39 p.
3. Christiano, L. Eichenbaum M., Rebelo S. (2011), "When Is The Government Spending Multiplier Large?", *Journal of Political Economy*, no. 1, pp. 78-121.
4. Kapp, D., Vega, M. (2012), "Real Output Costs of Financial Crises: A Loss Distribution Approach", *Cuadernos de Economía*, no. 37, 31 p.
5. Laeven, L., Valencia, F. (2010), "Resolution of Banking Crises: The Good, the Bad, and the Ugly", *IMF Working Paper*, no. 146, 36 p.
6. Pametta, F., Faeh, T., Grande, G., Ho, C., King, M., Levy, A., Signoretti, F. M, Taboga, M., Zaghini, A. (2009), "An assessment of financial sector rescue programmes", *BIS Paper*, no. 48, 77 p.
7. Schich, S. and Kim, B.H. (2010), "Systemic Financial Crises: How to Fund Resolution", *Financial Markets Trends*, no. 2, 34 p.
8. Smith, A. (2012), "Measuring the macroeconomics costs of banking crises", *Griffin Business School Discussion Paper*, no. 6, 33 p.
9. Official website. State Statistics Service of Ukraine, available at:<http://ukrstat.gov.ua/>
10. Official website. National Bank of Ukraine, available at: <http://bank.gov.ua/>.

УДК 336.71

Діденко О.М.,
к.е.н., директор з питань роздрібного бізнесу
Харківської обласної дирекції АТ «Райфайзен банк Аваль»

ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ ІНТЕНСИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНІ

Didenko O.M.,
cand.sc.(econ.), director of retail business
Kharkiv Regional Directorate of JSC "Raiffeisen Bank Aval"

INDICATORS OF ESTIMATION OF REGULATION INTENSITY OF BANKING ACTIVITY IN THE COUNTRY

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку банківництва система державного регулювання реалізує низку функцій, які направлені на забезпечення розвитку банківського бізнесу та сприяння економічному зростанню національної економіки. Значною мірою регулювання банківської діяльності в країні передбачає встановлення певних обмежень та нормативів, які повинні обов'язково враховуватися банками в процесі реалізації їх бізнесу. Як показує світова практика, система регулювання банківської діяльності завжди направлена насамперед на забезпечення захисту прав вкладників і кредиторів банків та інших суб'єктів, які потенційно можуть зазнати втрат у разі погіршення фінансового стану банку, його неплатоспроможності тощо. В цьому випадку дія регулювального механізму в державі стосується різних аспектів діяльності банків, зокрема недопущення занадто ризикових банківських операцій, встановлення несправедливої ціни на банківські послуги, порушення правового поля діяльності банків, неконтрольованого зростання обсягів діяльності банків тощо.

Така ситуація має двозначне трактування. З одного боку, добре регульована діяльність банків у країні не призводить до виникнення кризових явищ, суттєвих дисбалансів на фінансових ринках, внаслідок чого зацікавлені учасники щодо банків не мають сумнівів у нормальному їх функціонуванні, а відтак впевнені у постійному економічному зростанні, добробуті та стабільності. По-друге, занадто регульована банківська діяльність, забезпечуючи інтереси всіх суб'єктів відносин з банками, окрім останніх, ставить під сумнів доцільність ведення банківського бізнесу в країні через суттєві його обмеження та перепони для успішної реалізації. Внаслідок цього власники банків згортатимуть свій бізнес, оскільки не бачитимуть перспектив для отримання належного рівня прибутків у занадто жорстких умовах ведення банківської діяльності. В цьому аспекті важливого значення набуває поняття інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні, оскільки занадто високий її рівень стримує розвиток підприємництва в банківській сфері, що створює загрози для ефективної реалізації функцій банків у фінансовій системі країни. В кінцевому результаті суттєві обмеження діяльності банків створюють загрози для економічного зростання країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід відзначити, що зважаючи на актуальність та важливість дослідження, питання інтенсивності регулювання банківської діяльності у країнах світу, зокрема й в Україні, особливого значення набуває необхідність оцінювання її рівня в країні. На жаль, наразі відсутня достатня кількість напрацювань у цьому напрямку, а тому немає єдиного підходу до оцінювання інтенсивності регулювання банківської діяльності. Хоча варто відзначити низку праць зарубіжних науковців у заданому напрямку, серед яких варто виокремити спільні дослідження Д. Барта, Ж. Капріо та Р. Левіна [1], Й. Фанг, І. Хасан та К. Мартон [2], С. Нейшера і М. Кенділ [3], М. Резенде і Д. Ву [4], а також Ф. Бугені [5]. Щодо вітчизняної практики, то, на жаль, напрацювання у напрямку оцінювання рівня інтенсивності регулювання діяльності банків практично відсутні, хоча це питання на сьогодні активно обговорюється на різних рівнях. Враховуючи це, необхідною є розробка науково-методичного підходу до оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків у країні на основі використання сукупності індикаторів, які прямо або опосередковано характеризують рівень державного регулювання банківської діяльності.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у розробці науково-методичного підходу до оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків у країні на основі використання сукупності індикаторів, які прямо або опосередковано характеризують рівень державного регулювання банківської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відзначимо, що на сьогодні досвід практиків та науковців, які досліджували питання інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні, демонструє застосування чималого переліку кількісних індикаторів, які, однак, не дають інтегральної характеристики даного процесу. Тому на основі зарубіжного досвіду розглянемо та обґрунтуємо вибір

індикаторів, які мають безпосереднє відношення до оцінювання інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні.

Окрему групу показників складають індикатори грошово-кредитного регулювання в країні, яке стосується здебільшого проведення сукупності заходів центральним банком і направлене на регулювання грошової маси в обороті, обсягів кредитування, відсоткових ставок та інших показників грошового обігу. Основною метою грошово-кредитного регулювання виступає забезпечення в країні стабільного економічного зростання, низьких темпів інфляції, достатнього рівня зайнятості тощо.

Центральний банк у процесі грошово-кредитного регулювання може застосовувати як прямі інструменти (адміністративні), так і опосередковані інструменти впливу (індикативні).

Прямі інструменти грошово-кредитного регулювання включають реалізацію механізмів готівкової емісії, встановлення центральним банком меж кредиту, пряме регулювання кредитної та депозитної діяльності банків, визначення відсоткової маржі банків тощо.

У той же час опосередковані інструменти центрального банку передбачають проведення операцій на відкритому ринку, регулювання нормативів банківських резервів, встановлення облікової ставки.

Облікова ставка є одним з інструментів монетарного регулювання, за допомогою якого центральний банк країни встановлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир стосовно вартості залучених та розміщених грошових коштів на встановлений період. Б. Ванг [6], досліджуючи ефективність макропруденційної політики в Китаї, при проведенні регресійного аналізу як одну із змінних монетарної та макропруденційної політики використовує відсоткову ставку центрального банку країни. В той же час І. Агур [7] у дослідженні впливу монетарної політики на фінансову стійкість в оптимізаційній моделі визначає два основні вираження регулювання банківської діяльності центральним банком: відсоткову ставку та ідеальний регуляторний інструмент.

Поряд з виконанням функції основного орієнтира ціни на гроші в країні динаміка облікової ставки відображає напрямки зміни грошово-кредитного регулювання центральним банком, зокрема характеризує один з аспектів інтенсивності регулювання банківської діяльності. Облікова ставка визначає зацікавленість банків у кредитах рефінансування та потреби клієнтів цих банків у відповідних кредитах. Тобто через зміну облікової ставки центрального банку зменшується або збільшується пропозиція кредитних ресурсів на ринку. Зважаючи на це, збільшення облікової ставки означатиме підвищення рівня інтенсивності регулювання банківської діяльності, тобто центральний банк такими діями обмежуватиме ділову та економічну активність банків на ринку банківських послуг. Відповідно, при зменшенні облікової ставки центрального банку інтенсивність регулювання банківської діяльності можна визначити як таку, що зменшується, при одночасному зростанні маси грошей в обігу, попиту на інвестиційні ресурси та ін.

Облікова ставка центрального банку є не єдиним методом індикативного регулювання грошово-кредитного ринку в країні. В аспекті дослідження інтенсивності регулювання банківської діяльності до таких методів також належать політика обов'язкових резервних вимог та операції з рефінансування банків.

Між розміром резервів та банківськими операціями існує зв'язок, який впливає на діяльність банків. Обов'язкові (мінімальні) резерви представляють собою без відсоткові вклади банків у центральному банку країни, розмір яких встановлюється у певній пропорції до зобов'язань банків. При цьому резервування визначеної частини залучених коштів клієнтів є обов'язковим для всіх банків. Таким чином, через зміну нормативів обов'язкового резервування центральний банк може визначити можливості банків щодо використання акумульованих ресурсів. Відповідно, чим вищими є нормативи обов'язкового резервування, тим більш інтенсивним можна вважати регулювання банківської діяльності, яке здійснює центральний банк. Слід відзначити, що даний показник активно використовується науковцями при характеристиці регулювання банківської діяльності, серед яких: Е. Деміргук-Кунт [8], К. Товар [9], Ч. Лім [10], Р. Бльотевогель [11] та інші.

Нерозривно пов'язані з мінімальними резервними вимогами центрального банку і його операції з рефінансування банків. Основним завданням центрального банку в цьому випадку виступає забезпечення потреб банків у ліквідних коштах. Тобто на макрорівні рефінансування банків передбачає здійснення емісії грошей в обіг та, відповідно, розширення обсягів грошової маси, а на мікрорівні – розширює можливості банків щодо їх кредитно-інвестиційної діяльності, змінюючи відповідно загальну структуру активів. При застосуванні того чи іншого інструмента рефінансування центральний банк країни встановлює визначену плату за надані кошти, яка відображається у ставці рефінансування. Відповідно, зміни ставки рефінансування протягом певного періоду часу визначають її волатильність. У цьому випадку, чим більшою є волатильність ставки рефінансування, тим більш інтенсивною можна вважати регуляторну політику центрального банку по відношенню до діяльності банків. Різкі зміни ставок рефінансування центрального банку означатимуть його суттєвий рівень втручання у можливості банків здійснювати кредитно-інвестиційні операції та отримувати відповідні прибутки.

Поряд з резервними вимогами до банків інтенсивність регулювання банківської діяльності визначається також ступенем виконання вимог, які висуваються міжнародними органами з регулювання, зокрема Базельським комітетом з питань банківського нагляду. З метою стандартизації регулятивних положень та встановлення однакового розміру резервів капіталу для однакових обсягів ризиків у 1988 р. було прийнято Базель I. Пізніше, встановлені Базельським комітетом принципи банківського нагляду переглядалися, що відображалось у прийнятті нових правил та встановленні нових вимог до банків (Базель II та Базель III). Відповідно, такі дії свідчать про зростання інтенсивності регулювання діяльності банків, які прагнули бути активними на ринку банківських послуг та відповідати загальносвітовим тенденціям укрупнення банківського бізнесу. Враховуючи це, банківські системи країн, в яких повною мірою було реалізовано вимоги до банків, котрі ставилися Базельським комітетом з питань банківського нагляду, слід вважати як такі, що характеризуються вищим рівнем інтенсивності регулювання банківської діяльності. Відзначимо, що такі науковці, як І. Агур [7] та С. Нейша [3] в своїх дослідженнях використовують дані щодо виконання в країні вимог Базельського комітету з питань банківського нагляду в якості характеристики грошово-кредитної політики регулювальних органів.

У регулюванні банківської діяльності в країні можуть брати участь не тільки міжнародні органи з питань банківського нагляду, а й державні органи, важливе місце серед яких належить фонду гарантування вкладів клієнтів банків. Функціонування в країні системи гарантування вкладів клієнтів банків передбачає створення умов для захисту прав та законних інтересів вкладників банків, підвищення довіри клієнтів до банківської системи, стимулювання процесів залучення коштів до банків країни, існування ефективного механізму виведення неплатоспроможних банків із ринку банківських послуг та процедури ліквідації банків. Уже сам факт присутності фонду гарантування вкладів клієнтів банків у країні, не кажучи про встановлення вимог щодо обов'язкової участі банків у ньому, свідчить про підвищені вимоги до діяльності банків у цій країні. Наявність фонду гарантування вкладів клієнтів банків у країні, а також наявність вимоги щодо обов'язковості участі банків в ньому, засвідчують присутність більш інтенсивного регулювання банківської діяльності в таких країнах порівняно з банківськими системами країн, де відповідний фонд відсутній. Так, Дж. Барт, Дж. Капріо, Р. Левін [1] у дослідженні особливостей банківського регулювання та нагляду у 180 країнах за період 1999–2011 рр. проводять оцінку регуляторної та наглядової політик по відношенню до банків на основі пакета запитань, які охоплюють значний обсяг інформації. Зокрема, поряд з питаннями щодо дозволених банківських операцій в країні, вимог до капіталу банків, розкриття інформації про банки, наявності бар'єрів для входження на ринок науковці оцінюють регулювання в країні через питання, пов'язані з існуванням фонду гарантування вкладів, повноваженнями фонду, історією діяльності фонду. В той же час Л. Маркез, Р. Корреа та Х. Сапріза [12], досліджуючи світовий досвід зв'язку між державною підтримкою та прийняттям ризиків у банківському секторі, в ролі контрольних змінних, які описують банківське регулювання в країні, використовують присутність системи гарантування вкладів та рівень вимог до капіталу банків.

Ще одним фактором, який демонструє інтенсивність регулювання банківської діяльності у країні, є наявність у банків обмежень щодо здійснення певних видів операцій, зокрема наявність обмежень відсоткових ставок по кредитах і депозитах. Так, Дж. Барт та інші [1], Т. Погосян [14], Ч. Лім [10], Л. Маркез та інші [13] у своїх дослідженнях значну увагу приділяють присутності у банківській системі країни обмежень на здійснення певного виду операцій банками, оскільки регулятори банків у країні можуть визначати як перелік дозволених їм операцій, так і утворення, в яких банки можуть брати участь.

Зауважимо, що поряд з іншими формами державного регулювання банківської діяльності, актуальність встановлення найвищих допустимих значень за кредитними відсотковими ставками банків останнім часом зменшується. Найбільш розвинуті країни та зростаюча кількість країн, що розвиваються, продовжують лібералізувати свої наглядові політики. В той же час у деяких країнах недавня світова фінансова криза гостро поставила питання про доцільність встановлення "стелі" за кредитними відсотковими ставками як засобу захисту клієнтів. Тому при оцінюванні рівня інтенсивності регулювання діяльності банків у країні необхідно враховувати наявність таких обмежень для банків, враховуючи той факт, що на сьогодні близько 80 країн світу використовують різні форми обмежень відсоткових ставок за кредитними операціями.

Поряд з розглянутими показниками, в методології Інституту Фрейзера при розрахунку Індексу Економічної Свободи у світі [15] використовується рейтингова оцінка рівня контролю відсоткових ставок та присутності негативних відсоткових ставок у банківській системі країни.

Як бачимо, у даному випадку поряд з обмеженнями відсоткових ставок по кредитах і депозитах, при оцінюванні інтенсивності регулювання відсоткових ставок слід враховувати і наявність від'ємних реальних відсоткових ставок. Реальна відсоткова ставка є номінальною відсотковою ставкою, яка коригується на очікувані зміни у рівні цін, а тому точніше відображає справжню вартість отримання відсоткових коштів клієнтом банку. Тому від'ємні реальні відсоткові ставки означають проведення більш жорсткої політики державними наглядовими органами, що свідчать про присутність в країні доволі інтенсивного регулювання банківської діяльності.

У той же час фахівці Інституту Фрейзера [15] при оцінюванні регулювання кредитних ринків використовують також показники, які характеризують обсяги кредитів, наданих банками приватному сектору, та показники, що описують структуру власності банків. При цьому ці показники також розглядаються й іншими науковцями у своїх дослідженнях.

Щодо показника кредитів, наданих банками приватному сектору, то, наприклад, Р. Бльотевогель [11], визначаючи вплив монетарної політики на банківське кредитування, в ролі екзогенної змінної в моделі регресії використовує один з трьох типів банківського кредитування – кредитування приватного сектора, державне кредитування та короткострокове фінансування торгових операцій клієнтів. У банкоцентричній фінансовій системі країни зростання або зменшення відношення обсягів кредитування банками приватного сектора до ВВП виступатиме опосередкованим індикатором зміни інтенсивності регулювання банківської діяльності відповідними органами.

Поряд із зазначеним вище, комплексні дослідження Дж. Барта та інших [1] питань банківського регулювання та нагляду у різних країнах світу значну увагу зосереджують на структурі власності у банківській системі країни. Зокрема, науковці аналізують максимально можливу частку володіння одним власником у капіталі банку, можливість участі в капіталі банку споріднених осіб, регуляторні обмеження на володіння банком іншими учасниками фінансового ринку або навпаки.

Поряд з розглянутими показниками окремо слід дослідити показники, які також опосередковано відображають інтенсивність регулювання банківської діяльності в країні. Зокрема, до таких показників будуть належати такі, що визначають загальні умови ведення бізнесу в країні, макроекономічну ситуацію тощо. Розглянемо окремі з них.

Перш за все, до зазначеної групи показників входять показники, які використовуються фахівцями фондації Херітеджа [16] при розрахунку індексу економічної свободи. Для розрахунку Індексу Економічної Свободи використовують 10 якісних та кількісних факторів, що згруповані в чотири категорії: дотримання правових норм, державні обмеження, ефективність регулювання, відкритість ринків. Показники зазначених груп безумовно мають опосередкований вплив на регулювання банківської діяльності в країні, а відтак мають бути ґрунтовно розглянуті. Так, до них можемо віднести: права власності, свобода від корупції, свобода бізнесу, монетарна свобода, фінансова свобода.

Компонента "Права власності" представляє собою оцінювання можливостей суб'єктів акумулювати приватну власність, що гарантується прозорим законодавством та повністю підтримується державою. Отже, коли в країні створена та ефективно діє система законодавства та розроблений механізм захисту приватної власності, банки реалізують свої бізнес-стратегії у межах встановлених законодавчих вимог. За таких умов можна стверджувати, що рівень інтенсивності регулювання банківської діяльності є доволі високим, що спрямовано на захист прав власності суб'єктів фінансового ринку в цілому.

Корупція руйнує економічну свободу за рахунок відсутності надійності та визначеності в економічних відносинах. Фахівці фондації Херітеджа надають кількісну оцінку цій компоненті через її запозичення з Індексу сприйняття корупції (ІСК), що розраховується світовою громадською організацією "Трансперенсі Інтернешнл" для 183 країн світу. Схожим показником, що оцінює рівень корупції у країні, є показник "Контроль корупції" відповідно до методології Світового банку. Цей показник демонструє, наскільки публічна влада спрямована на задоволення приватних потреб, включаючи невеликі та значні за обсягом форми корупції, а також "захоплення" влади елітою або в межах визначених приватних інтересів. Урахування кількісного вимірювання корупції є необхідним в аспекті оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків, оскільки, чим нижчим є рівень корупції в країні, тим більш ефективною та інтенсивною можна вважати регуляторну політику державних органів, що також відображається і на меншому значенні відсоткової маржі банків.

Свобода бізнесу представляє собою загальний індикатор ефективності державного регулювання бізнесу. Кількісна оцінка показника отримується із сукупності оцінок складності відкриття, ведення та закриття бізнесу. Такі параметри, як складність процедури, тривалість та витрати, пов'язані з початком діяльності, веденням та закриттям бізнесу, зокрема банківського, опосередковано відображають регуляторну діяльність державних органів з питань банківського нагляду, а тому вказаний параметр має розглядатися в межах оцінювання інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні.

Індикатор монетарної свободи поєднує в собі відображення цінової стабільності через оцінювання регулювання цін – як інфляція, так і регулювання цін змінюють активність на ринку. Цінова стабільність без втручань на мікрорівні є ідеальним станом для вільного ринку. Тому, чим більш регульованою є інфляція в країні, тим більше значення індикатора монетарної свободи для країни у відповідний період.

Ще одним індикатором відповідно до методології фондації Херітеджа, який опосередковано характеризує інтенсивність регулювання діяльності банків у країні, є індикатор фінансової свободи. Він оцінює ефективність банків і незалежність від державного контролю та втручання у фінансовий сектор. Банки, що перебувають у державній власності, та інші фінансові інститути, такі як страхові

компанії, зменшують рівень конкуренції та рівень доступних ресурсів у цілому. В ідеальному банківському та фінансовому середовищі, де присутність державного втручання є мінімальною, незалежний нагляд та регулювання за фінансовими інститутами з боку центрального банку обмежується лише забезпеченням виконання договірних зобов'язань та превенції здійснення шахрайських дій.

Поряд з уже розглянутими показниками, які опосередковано характеризують рівень інтенсивності регуляторних заходів з боку державних органів по відношенню до банків, відзначимо також й інші показники, які розраховуються фахівцями Світового банку. Зокрема, до них належать: показник дотримання правових норм, якість регулювання та ефективність держави.

Показник дотримання правових норм відображає ступінь, до якого суб'єкти можуть знаходитись та жити за правилами суспільства, та зокрема, якість виконання домовленостей, прав власності, поліцію та судову систему, а також рівень злочинності та насилля.

Індикатор якості регулювання відображає здатність держави створювати та впроваджувати якісні політики та регуляторні заходи, які сприяють розвитку приватного сектора.

Ефективність уряду оцінює якість надання комунальних послуг, якість державної служби та ступінь її незалежності від політичного тиску, якість розробки та впровадження політик, а також прихильність уряду до таких політик.

Окремим підходом до оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків у країні є здійснення оцінювання таких параметрів, як кадрове забезпечення процесу регулювання, державні витрати на реалізацію регуляторних заходів, частота застосування інструментів регулювання, санкції та штрафи для банків за порушення вимог нагляду та правового поля діяльності, витрати на реєстрацію та ліцензування банків та ін.

Так, Х. Джексон [17] у роботі "Інтенсивність регулювання у процесі регулювання ринків капіталу: попереднє порівняння підходів Канади та США" основну увагу звертає на два основні параметри: порівняння бюджетів та штату агенцій з регулювання ринку цінних паперів у США та Канаді; збір інформації щодо результатів здійснення примусових заходів з боку регуляторів у Канаді та США. У ролі індикаторів, які характеризують інтенсивність регулювання банківської діяльності, автором запропоновано використовувати наступні:

- кількість працівників у центральному банку або іншому регуляторі банківських відносин у країні;
- витрати на одиницю персоналу в органі регулювання банківської діяльності;
- обсяги санкцій різного характеру, які були застосовані до банків у процесі проведення регуляторної політики.

Таким чином, провівши дослідження досвіду використання різних індикаторів для оцінювання інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні, відобразимо найбільш поширені показники у табл. 1.

Таблиця 1

Досвід використання науковцями показників оцінювання системи регулювання банківської діяльності у країні

Показник	Науковці / Світовий досвід використання
1	2
Облікова ставка центрального банку	Б. Ванг, І. Агур
Ставка обов'язкового резервування	Е. Деміргук-Кунт, К. Товар, Ч. Лім, Б. Ванг, Р. Бльотевогель, Т. Погосян
Волатильність ставки рефінансування	Б. Ванг
Впровадження принципів Базеля з питань банківського нагляду	І. Агур, С. Нейша
Наявність фонду гарантування вкладів клієнтів банків	Дж. Барт, Дж. Капріо, Р. Левін, Л. Маркез, Р. Корреа та Х. Сапріза
Обов'язковість участі банків у фонді гарантування вкладів клієнтів	
Обмеження відсоткових ставок по кредитах / депозитах	Дж. Барт, Дж. Капріо, Р. Левін, Т. Погосян, Ч. Лім, Л. Маркез, Р. Корреа та Х. Сапріза
Реальна процентна ставка	Методологія розрахунку Індексу Економічної Свободи у країнах світу
Спред між кредитною та депозитною відсотковими ставками банків	
Обсяг кредитів, що надані банками приватному сектору	Методологія Інституту Фрейзера, Р. Бльотевогель
Структура власності у банківській системі країни	Методологія Інституту Фрейзера, Дж. Барт, Дж. Капріо, Р. Левін
Санкції адміністративного чи фінансового характеру	Х. Джексон

продовження табл. 1

1	2
Кількість працівників у центральному банку	Х. Джексон
Права власності	Методологія фундації Херітеджа щодо розрахунку Індексу Економічної Свободи
Контроль корупції	
Монетарна свобода	
Свобода бізнесу	
Фінансова свобода	
Показник дотримання правових норм	Методологія Світового банку
Якість регулювання	
Ефективність уряду	
Витрати на реалізацію заходів з регулювання фінансових ринків	Х. Джексон
Реєстрація та ліцензування банків та доходи від цих операцій	Методологія центральних банків країн

Джерело: авторська розробка

З-поміж зазначеного переліку індикаторів у табл. 1, які пов'язані з характеристикою регулювання банківської діяльності в країні, слід виокремити ті показники, які безпосередню оцінюють інтенсивність регулювання діяльності банків, знаходяться у публічному доступі та відповідно мають бути включені в основу побудови інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні (табл. 2).

Таблиця 2

Показники, які включені в основу побудови інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні

Показник	Джерело
Ставка обов'язкового резервування	Офіційні інтернет-сайти центральних банків країн
Волатильність ставки рефінансування	Офіційні інтернет-сайти центральних банків країн
Впровадження принципів Базеля з питань банківського нагляду	Офіційні інтернет-сайти центральних банків країн Офіційний інтернет-сайт Банку міжнародних розрахунків
Наявність фонду гарантування вкладів клієнтів банків	Офіційні інтернет-сайти центральних банків країн Офіційні інтернет-сайти агенцій гарантування вкладів клієнтів
Обов'язковість участі банків у фонді гарантування вкладів клієнтів	
Обмеження відсоткових ставок по кредитах/ депозитах	Офіційні інтернет-сайти центральних банків країн
Реальна відсоткова ставка	Офіційний інтернет-сайт Світового банку
Відношення кількості працівників у центральному банку до кількості банків та їх філій	Офіційні інтернет-сайти центральних банків країн
Показник дотримання правових норм	Офіційний інтернет-сайт Світового банку
Показник фінансової свободи	Індекс Економічної Свободи за методологією фундації Херітеджа

Джерело: авторська розробка

Оскільки зазначені у табл. 2 показники мають різне кількісне вираження, для приведення їх у зівставний вигляд та для побудови інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності необхідно провести нормалізацію на основі мінімаксного методу.

Для того, щоб інтенсивність регулювання за кожним з обраних показників вимірювалася однаково за шкалою від 0 до 1, проведемо нормалізацію показників за наступними формулами:

$$\frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}; \quad (1)$$

$$\frac{X_{\max} - X_i}{X_{\max} - X_{\min}}; \quad (2)$$

де X_i – значення показника регулювання в i -му році відповідної країни;

X_{\min} – мінімальне значення показника регулювання за весь період дослідження в цілому серед аналізованих країн;

X_{max} – максимальне значення показника регулювання за весь період дослідження в цілому серед аналізованих країн.

Формула (1) використовується у тому випадку, коли більше значення показника регулювання відображає вищий ступінь інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні, а формула (2) – якщо менше значення показника регулювання свідчить про вищий ступінь інтенсивності регулювання банківської діяльності з боку відповідних органів.

Відзначимо, що з переліку обраних нами показників регулювання для побудови інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності, майже всі з них при збільшенні їх кількісних значень відображають зростання інтенсивності регуляторних заходів з боку відповідних органів. Проте такі показники, як реальна відсоткова ставка та показник фінансової свободи характеризують інтенсивність регулювання по-іншому та, відповідно, були нормалізовані з використанням формули (2).

У результаті нормалізації було отримано 11 стандартизованих показників регулювання діяльності банків (від 0 до 1), після чого здійснено їх сумування за формулою (3):

$$IIRBA = \sum_{i=1}^n RI_i, \quad (3)$$

де $IIRBA$ – інтегральний індикатор інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні;

RI_i – один з одинадцяти показників регулювання, які включені в основу побудови інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності;

n – кількість індикаторів, які включено до розрахунків (у нашому випадку їх 11).

Висновки з проведеного дослідження. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що у роботі здійснено аналіз індикаторів оцінки інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні. Зокрема, автором узагальнено досвід використання науковцями показників оцінювання системи регулювання банківської діяльності у країні. З усієї сукупності індикаторів, які пов'язані з характеристикою регулювання банківської діяльності в країні, виокремлено ті показники, які безпосередньо оцінюють інтенсивність регулювання діяльності банків, знаходяться у публічному доступі. Зазначені індикатори дозволили автору запропонувати науково-методичний підхід до оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків у країні.

Література

1. Barth J.R. Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011 / J.R. Barth, G.Caprio, R. Levine // *Journal of Financial Economic Policy*, Emerald Group Publishing. – 2013. – Vol. 5 (2). – P. 111–219.
2. Fang Y. Bank efficiency in transition economies: recent evidence from South-Eastern Europe / Y. Fang, I. Hasan, K. Marton // *Bank of Finland Research Discussion Papers*. – 2011. – № 5. – 43 p.
3. Naceur S.M. The Impact of Capital Requirements on Banks' Cost of Intermediation and Performance: The Case of Egypt / S.M. Naceur, M. Kandil // *Journal of Economics and Business*. – 2009. – Vol.61, Issue 1. – P. 70–89.
4. Rezende M. The Effects of Supervision on Bank Performance: Evidence from Discontinuous Examination Frequencies [Electronic source] / M. Rezende, J. Wu. – Access mode : <http://ssrn.com/abstract=2135017>.
5. Bouheni F.B. The Effects Of Regulation And Supervision On European Banking Profitability And Risk: A Panel Data Investigation / F.B. Bouheni, H. Ameer at al. // *The Journal of Applied Business Research*. – 2014. – № 6. – Vol. 30. – P. 1655–1670.
6. Wang, B. How Effective are Macroprudential Policies in China? / B. Wang, T. Sun // *IMF Working Paper*. – 2013. – Vol. 13 (75). – 59 p.
7. Agur I. "Leaning Against the Wind" and the Timing of Monetary Policy / I. Agur, M. Demertzis // *IMF Working Paper*. – 2013. – Vol. 13 (86). – 29 p.
8. Demirgüç-Kunt, A. The Impact of Bank Regulations, Concentration, and Institutions on Bank Margins / A. Demirgüç-Kunt, L. Laeven, R. Levine // *World Bank Policy Research Working paper*. – 2003. – № 3030. – 57 p.
9. Tovar C.E. Credit Growth and the Effectiveness of Reserve Requirements and Other Macroprudential Instruments in Latin America / C. E. Tovar, M. Garcia-Escribano, M. V. Martin // *IMF Working Paper*. – 2012. – Vol. 12 (142). – 29 p.
10. Lim C.H. The Macroprudential Framework: Policy Responsiveness and Institutional Arrangements / C.H. Lim, I. Krznar, F. Lipinsky, A. Otani, X. Wu // *IMF Working Paper*. – 2013. – Vol. 13 (166). – 40 p.
11. Blotevogel R. Measuring and Mending Monetary Policy Effectiveness Under Capital Account Restrictions – Lessons from Mauritania / R. Blotevogel // *IMF Working Paper*. – 2013. – Vol. 13 (77). – 35 p.
12. Marcos, F. Measuring Regulatory Intensity by the Spanish Regions (1978–2009) / F. Marcos, J. Santaló, A. S. Graells // *InDret*. – 2010. – Vol. 4. – 39 p.
13. Marques L. B. International Evidence on Government Support and Risk Taking in the Banking Sector / L. B. Marques, R. Correa, H. Sapriza // *IMF Working Paper*. – 2013. – Vol. 13 (94). – 36 p.
14. Poghosyan, T. Financial Intermediation Costs in Low-Income Countries: The Role of Regulatory, Institutional, and Macroeconomic Factors / T. Poghosyan // *IMF Working Paper*. – 2012. – Vol. 12 (140). – 35 p.
15. Economic Freedom of the World [Electronic resource] / Fraser Institute. – Access mode : <http://www.freetheworld.com>. – Title from the screen
16. Index of Economic Freedom [Electronic resource] / The Heritage Foundation. – Access mode: <http://www.heritage.org>. – Title from the screen.

17. Jackson, H.E. Regulatory Intensity in the Regulation of Capital Markets: A Preliminary Comparison of Canadian and U.S. Approaches / H.E. Jackson // Research Study Commissioned by the Task Force to Modernize Securities Regulation in Canada. – 2006. – 56 p.

References

1. Barth, J.R., Caprio, G. and Levine, R. (2013), "Bank Regulation and Supervision in 180 Countries from 1999 to 2011", *Journal of Financial Economic Policy*, Emerald Group Publishing, Vol. 5 (2), pp. 111–219.
2. Fang, Y., Hasan I. and Marton, K. (2011), "Bank efficiency in transition economies: recent evidence from South-Eastern Europe", *Finland Research Discussion Papers*, no. 5, 43 p.
3. Naceur, S.M. and Kandil, M. (2009), "The Impact of Capital Requirements on Banks' Cost of Intermediation and Performance: The Case of Egypt", *Journal of Economics and Business*, Vol. 61, Issue 1, pp. 70–89.
4. Rezende, M. and Wu, J. (2014), "The Effects of Supervision on Bank Performance: Evidence from Discontinuous Examination Frequencies", available at : <http://ssrn.com/abstract=2135017>
5. Bouheni, F.B., Ameer, H. et al. (2014), "The Effects Of Regulation And Supervision On European Banking Profitability And Risk: A Panel Data Investigation", *The Journal of Applied Business Research*, no. 6, Vol. 30, pp. 1655–1670.
6. Wang, B. and Sun, T. (2013), "How Effective are Macroprudential Policies in China?", *IMF Working Paper*, Vol. 13 (75), 59 p.
7. Agur, I. and Demertzis, M. (2013), "Leaning Against the Wind" and the Timing of Monetary Policy", *IMF Working Paper*, Vol. 13 (86), 29 p.
8. Demirgüç-Kunt, A., Laeven, L. and Levine, R. (2003), "The Impact of Bank Regulations, Concentration, and Institutions on Bank Margins", *World Bank Policy Research Working paper*, no. 3030, 57 p.
9. Tovar, C.E., Garcia-Escribano, M. and Martin, M.V. (2012), "Credit Growth and the Effectiveness of Reserve Requirements and Other Macroprudential Instruments in Latin America", *IMF Working Paper*, Vol. 12 (142), 29 p.
10. Lim, C.H., Krznar, F., Lipinsky, Otani, A. and Wu, X. (2013), "The Macroprudential Framework: Policy Responsiveness and Institutional Arrangements", *IMF Working Paper*, Vol. 13 (166), 40 p.
11. Blotevogel, R. (2013), "Measuring and Mending Monetary Policy Effectiveness Under Capital Account Restrictions – Lessons from Mauritania", *IMF Working Paper*, Vol. 13 (77), 35 p.
12. Marcos, F., Santaló, J. and Graells, A.S. (2010), "Measuring Regulatory Intensity by the Spanish Regions (1978–2009)", *InDret*, Vol. 4, 39 p.
13. Marques, L. B., Correa, R. and Sapriza, H. (2013), "International Evidence on Government Support and Risk Taking in the Banking Sector", *IMF Working Paper*, Vol. 13 (94), 36 p.
14. Poghosyan, T. (2012), "Financial Intermediation Costs in Low-Income Countries: The Role of Regulatory, Institutional, and Macroeconomic Factors", *IMF Working Paper*, Vol. 12 (140), 35 p.
15. Economic Freedom of the World, Fraser Institute website, available at : <http://freetheworld.com>
16. Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation website, available at <http://heritage.org>
17. Jackson, H.E. (2006), "Regulatory Intensity in the Regulation of Capital Markets: A Preliminary Comparison of Canadian and U.S. Approaches", *Research Study Commissioned by the Task Force to Modernize Securities Regulation in Canada*, 56 p.

УДК 336.71(045)

Лобачева І.Ф.,
к.пед.н., доцент кафедри фінансового контролю та аналізу
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Lobacheva I.F.,
cand.sc.(pedagogical), assistant professor of the
department of financial control and analysis
Vinnytsya Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economy

DIAGNOSTICS OF FINANCIAL BANKING INSTITUTIONS IN MODERN CONDITIONS

Постановка проблеми. Формування сучасної ринкової фінансово-кредитної системи вимагає від банківських установ підвищення ефективності своєї діяльності, конкурентоспроможності банківських інструментів та послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання й управління банківською діяльністю. У таких умовах значна роль відводиться фінансовому аналізу діяльності банку, за допомогою якого обґрунтовуються стратегія та тактика його розвитку, уточнюються плани та управлінські рішення, здійснюється контроль за їх

виконанням, виявляються фінансові резерви, оцінюються результати діяльності управлінського персоналу, окремих підрозділів і банку в цілому.

Регулярне проведення банком аналізу своєї діяльності дає змогу йому ефективно управляти активними й пасивними операціями для максимізації прибутку та забезпечення стабільного фінансового стану. Це особливо важливо в сучасних умовах, коли загострилося суперництво банків і небанківських фінансово-кредитних установ, які виконують різні операції щодо залучення вільних грошових ресурсів підприємств і населення. Такі установи успішно конкурують із банками, здійснюючи суто банківські операції, а також операції, які банки не мають права виконувати відповідно до законодавства (страхування, операції з нерухомістю та ін.).

Особливого значення своєчасна та об'єктивна оцінка фінансового стану установ банку набуває сьогодні - під час бурхливого розвитку кризової ситуації як в економічній сфері, так і в банківській системі зокрема. Це пов'язано насамперед із нестабільністю законодавства, втратою довіри населення до держави і до банків. Саме тому, зберегти добрий фінансовий стан банку і забезпечити його ефективну діяльність є досить складно. Це вимагає особливих зусиль не лише з боку керівництва, а й кожного працівника. Зараз надійність і фінансова стійкість - основні фактори, які впливають на свідомість клієнта при виборі банку. Українські банки змушені працювати в умовах підвищеного ризику, тому вони частіше ніж їх закордонні колеги, бувають в кризових ситуаціях. Причому, більшість таких випадків пов'язана з неадекватною оцінкою банками власного фінансового стану, а також надійності та стійкості їх основних клієнтів і партнерів по бізнесу.

Отже, за допомогою аналізу фінансового стану банку можна виявити позитивні, чи негативні тенденції його діяльності, звернути увагу на слабкі місця та посилити розвиток ефективних напрямів роботи. Тож діагностика фінансового стану є потрібною як для керівництва банку, щоб знати результати своєї роботи, так і для клієнта чи партнера, щоб знати свого контрагента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми діагностики фінансового стану банківських установ та забезпечення їх конкурентоспроможності досліджували такі видатні вчені, як: В. Грушко [1], В. Крилова [5], О. Пернарівський [4], Ю. Серпенінова [3], А. Сомик [2] С. Лобозинська [6], О. Заруба [7], М. Ковбасюк [8] та ін.

В основному, вчені розглядають теоретичні та організаційні питання аналізу фінансового стану установ банку. Разом з тим, поки що немає єдиного систематичного підходу до аналізу банківської діяльності. Немає навіть сталої думки щодо змісту цієї діяльності. У цій ситуації особливої актуальності набувають дослідження фінансового стану банку. Конструктивна роль таких досліджень полягає у їх спрямуванні на розроблення цілісного підходу до оптимізації управління банком. Отже, з огляду на викладене, можемо без сумніву стверджувати про актуальність обраної теми дослідження на сучасному етапі розвитку економіки нашої держави.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в теоретичному та практичному обґрунтуванні методологічних аспектів діагностики фінансового стану банківських установ в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основу фінансової системи будь-якої країни складають окремі банки, тому, повна та достовірна інформація щодо їх стану є основним джерелом даних, які в першу чергу призначені для обґрунтування управлінських рішень на мікро- і макrorівнях, включаючи і рівень окремих регіонів, а також для активізації управлінської діяльності. В умовах економіки, що опирається на ринкові важелі регулювання, кожний банк потенційно представляє собою інвестиційний проект. Такий проект має бути ретельно обґрунтованим, при цьому необхідно проаналізувати його сильні та слабкі сторони, представити результат потенційним інвесторам, забезпечити його фінансування, а також ефективно управляти процесом його реалізації.

Фінансовий стан банку на різних рівнях агрегування є основним елементом фінансового менеджменту та аудиту. Практично всі користувачі фінансових звітів застосовують методи фінансового аналізу для прийняття рішень щодо оптимізації своїх інтересів. При цьому доцільним є як оцінка поточного фінансового стану банківських установ, так і розробка прогнозів на найближчу або більш віддалену перспективу, тобто отримання інформації про очікувані значення параметрів фінансового стану через певний час.

Під фінансовим станом розуміють сукупність показників, які відображають здатність (спроможність) установи банку розрахуватися за борговими зобов'язаннями. Він характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, які необхідні для нормального функціонування банку, доцільністю їх розміщення та ефективністю використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможністю та фінансовою стійкістю. Фінансовий стан визначає конкурентоспроможність банку, його імідж, потенціал у діловому співробітництві. Оскільки в умовах ринку банки несуть повну економічну відповідальність за результати своєї діяльності, за недопущення банкрутства, значно зростає роль і значення аналізу фінансового стану банківських установ, оцінки їх ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості.

В об'єктивній оцінці фінансового стану зацікавлені всі користувачі бухгалтерської (фінансової) звітності, які в Міжнародних стандартах аудиту об'єднані в три основні групи:

- 1) особи, які безпосередньо займаються бізнесом у даному банку;

2) особи, які не працюють в банку, але мають пряму фінансову зацікавленість у даному бізнесі (наприклад, власники акцій);

3) особи, які мають непряму фінансову зацікавленість у даному бізнесі (податкові служби; фондові біржі, які займаються купівлею-продажем цінних паперів: органи, які контролюють ціни, експорт та імпорт, профспілки, преса та ін.) [1, с.110].

Діагностика фінансово-господарської діяльності банку починається з оцінки фінансового стану за даними балансу. Розпочинаючи аналіз стану банку, по-перше, слід звернути увагу на те, що для кожного окремого етапу проведення діагностики недоцільно розглядати показники за один період. Більш корисним буде вивчити порівняльні дані, що охоплюють два або більше періодів. Під час вивчення даних за кілька періодів можна знайти цінні моменти щодо їх росту та інші важливі чинники, які впливають на банківську діяльність.

Проаналізувавши структуру активів ВАТ «Ощадний банк України» у 2012-2013 рр., можна сказати, що значних змін не відбулося. Загальна вартість активів банку збільшилася на 4381032 тис. грн. або на 22,17%. Основною причиною цього стало збільшення таких статей активу: коштів в НБУ і готівкових коштів банку - на 912155 тис. грн. (54,92%); цінних паперів, що рефінансуються НБУ - на 98917 тис. грн. (4,88%); кредитів та заборгованості клієнтів - на 4027692 тис. грн. (48,37%); інших активів банку - на 83606 тис. грн. (48,37%);

Негативним моментом є зменшення за аналізований період вартості таких активів банку, як: кошти в інших банках - на 696871 тис. грн. (15,03%); цінні папери в портфелі банку на продаж - на 87726 тис. грн. (24,19%); цінні папери, що утримуються до погашення - на 461 тис. грн. (0,13%); довгострокові активи для продажу - на 6587 тис. грн. (100%).

Що стосується структури активів ВАТ «Ощадний банк України» у 2012-2013 рр., то найбільшу частку у їх загальній вартості займають кредити та заборгованість клієнтів. Так, даний показник становив 43,16% та 52,19% відповідно. На другому місці – кошти в інших банках, їх частка становить 24,03% (2012 р.) та 16,64% (2013 р.). Найменшою є частка довгострокових активів, призначених для продажу, а також нематеріальних активів.

Зобов'язання банку - це кошти клієнтів та інших банків, тимчасово залучені у вигляді кредитів і депозитів, та кредиторська заборгованість банку.

Негативним явищем на ВАТ «Ощадний банк України» є збільшення суми зобов'язань на 4201146 тис. грн. (24,58%) у 2013 р. порівняно з 2012 р. В основному, це відбулося за рахунок зростання коштів фізичних осіб (на 2217063 тис. грн.), а також вартості боргових цінних паперів, емітованих банком (на 262000 тис. грн.). Зменшилася у звітному році лише вартість ощадних сертифікатів, емітованих банком – на 162 тис. грн.

Велике значення для самостійності та незалежності банку має власний капітал. Для кредиторів та інвесторів бажана наявність значної частки власного капіталу, оскільки в цьому випадку менший фінансовий ризик і у них буде впевненість в поверненні своїх вкладень. Але на практиці ефективність використання позикового капіталу, як правило, вища, ніж власного. Від оптимальності співвідношення власного та позикового капіталу значною мірою залежить фінансовий стан банку.

Для оцінки структури джерел фінансових ресурсів використовують наступні показники: коефіцієнт фінансової стабільності, коефіцієнт фінансової незалежності (автономії), коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт фінансового ризику. Чим вищі рівні першого та другого показників і нижчі третього та четвертого, тим стійкіший фінансовий стан банку [2, с. 6-11]. Оптимальність співвідношення позикового та власного капіталу залежить від конкретних умов господарювання, фінансової політики, обертання капіталу.

За даними ВАТ «Ощадний банк України»: коефіцієнт фінансової стабільності у 2011 р. становив 0,18 %, у 2012 р. – 0,13 %, тобто у 2013 р. зменшився в 0,07 та 0,02 рази відповідно; коефіцієнт фінансової незалежності у 2013 р. зменшився порівняно з 2011 та 2012 рр. в 0,05 та 0,01 рази; коефіцієнт фінансової залежності навпаки збільшився в 0,05 та 0,01 рази у 2013 р. порівняно з 2011 та 2012 рр.; коефіцієнт фінансового ризику відповідно також збільшився на 3,48 та 1,18 рази.

Отже, за звітний рік коефіцієнти фінансової стабільності та фінансової незалежності зменшилися, а коефіцієнти фінансової залежності та фінансового ризику збільшилися, що свідчить про деяке погіршення ринкової стійкості ВАТ «Ощадний банк України» у 2013 р. в порівнянні з 2011 та 2012 рр.

Наступною, не менш важливою за фінансову стабільність, характеристикою діяльності банку є його ліквідність і платоспроможність. Платоспроможність банку свідчить про достатність власних коштів банку для забезпечення захисту інтересів його вкладників та інших його кредиторів. Цей показник визначається відношенням власних коштів (капіталу) банку до сумарних активів, зважених із застосуванням відповідних коефіцієнтів за ступенем ризику. Величина цього відношення свідчить про достатність чи недостатність капіталу банку для проведення ризикових активних операцій. Встановлено, що нормативне значення показника платоспроможності не повинно перевищувати 8%.

Вважається, що тільки за умови, коли активи банку переважають його залучені ресурси, кошти, що вивільняються з активних операцій будуть достатніми для своєчасного виконання зобов'язань перед його вкладниками та іншими власниками банківських ресурсів (за виключенням акціонерів).

В основі платоспроможності банку лежить його ліквідність. І платоспроможність, і ліквідність банку насамперед залежать від його капіталу. Різниця між банківськими активами та зобов'язаннями складає реальну величину капіталу банку. Цю різницю також називають «власним капіталом банку». Банк, у якого пасиви (зобов'язання) перевищують його активи, має негативну реальну величину капіталу і є фінансово нестійким [3, с.19-23].

Проте, на основі інформації про власний капітал того чи іншого банку не можна дати однозначної оцінки фінансової стійкості даного кредитного закладу. Це доводить виключну важливість показника платоспроможності банку. Якщо банк володіє величезним статутним фондом, але його значні ресурси вкладені в сумнівні операції, то надійність такого банку також сумнівна.

Для зміцнення своєї фінансової стійкості банки повинні систематично та реалістично визначати свої сумнівні активи й своєчасно забезпечувати необхідні мінімальні резерви для покриття можливих збитків. Один з найпоширеніших і добре апробованих методів оцінки розрахунку платоспроможності ґрунтується на співвідношенні капіталу і суми депозитів. Існує правило, що це співвідношення повинно бути більшим 2 %. Величина показника платоспроможності банку означає ту величину ризику, яку бере на себе капітал банку (іншу частину ризику «змушений» брати на себе залучений капітал кредиторів банку). Тому проблема платоспроможності - це також проблема міри покриття ризикових операцій банку його кредиторами.

Результати проведеного дослідження свідчать, що лише у 2011 р. показник платоспроможності ВАТ «Ощадний банк України» був у нормі і становив 2,83% (більше 2%). У 2012 та 2013 рр. спостерігається недостатність капіталу банку для проведення ризикових активних операцій.

Стосовно ліквідності відмітимо, що більшість науковців під ліквідністю банку розуміють його здатність виконувати зобов'язання перед власниками грошових засобів, що складають ресурси банку. Тобто терміном ліквідність позначають здатність банку виконувати зобов'язання по проведенню платежів клієнтів з їх поточних розрахункових рахунків, а також зобов'язання по збереженню й поверненню одержаних депозитів і кредитів.

На наш погляд, таке розуміння ліквідності не є повним. Воно охоплює лише одну складову ліквідності, зводить її до платоспроможності.

Для клієнтів банку важливо, щоб банк не лише забезпечував збереження їх вкладених коштів і своєчасне здійснення платежів, а й надавав їм кредити для безперервного здійснення ними підприємницької діяльності. Тому повністю ліквідний банк може вважатися лише тоді, коли поряд з виконанням своїх боргових зобов'язань він спроможний надавати позики своїм клієнтам на їх вимогу і приймати до обліку (купувати) комерційні векселі.

Погіршення ліквідності банку виражається насамперед у втраті його здатності надавати кредити своїм клієнтам, а також здійснювати деякі інші операції по активах, що витікають з його зобов'язань грошового характеру. Ліквідність банку передбачає і певний рівень його надійності, тобто певний рівень здатності зберегти без втрат кошти, які довірені йому вкладниками [4, с.26-29].

Банк вважається ліквідним, якщо його поточні активи перевищують короткострокові зобов'язання. Загалом банківська установа може бути ліквідною в більшій або меншій мірі, або взагалі може бути відсутня ліквідність. Для оцінки реального ступеня ліквідності спочатку необхідно здійснити аналіз ліквідності балансу. Для визначення ліквідності балансу необхідно порівняти підсумки з кожної групи активів і пасивів.

Результати проведеного дослідження свідчать, що ліквідність балансу ВАТ «Ощадний банк України» порушена. На початок і на кінець року найбільш строкові зобов'язання значно перевищували суму найбільш ліквідних активів. Тобто банк не є абсолютно ліквідним. Також активи, що важко реалізуються, перевищують суму постійних пасивів. Позитивним моментом є те, що швидко реалізовані активи та повільно реалізовані активи перевищують суму короткострокових пасивів, довгострокових пасивів відповідно як на початок, так і на кінець року, тобто по даних позиціях баланс підприємства є ліквідним.

При аналізі ліквідності банку використовують такі відносні показники: коефіцієнт абсолютної ліквідності - цей коефіцієнт є найбільш жорстким критерієм платоспроможності та ліквідності банку і показує, яку частину короткострокової заборгованості він може погасити в поточний момент або найближчим часом. Теоретично достатнім вважається, якщо цей коефіцієнт вище 20%. Це означає, що банк може в поточний момент погасити всі свої короткострокові борги і платоспроможність вважається нормальною. Коефіцієнт швидкої ліквідності допомагає оцінити можливість погашення банком короткострокових зобов'язань у випадку його критичного стану. Теоретичне найнижче значення показника 40%. Узагальнюючим показником ліквідності є коефіцієнт поточної ліквідності. Він вимірює загальну ліквідність і показує, якою мірою поточні зобов'язання забезпечуються поточними активами, тобто скільки грошових одиниць поточних активів припадає на одну грошову одиницю поточних зобов'язань. Теоретичне значення цього показника 50% [5, с.24-29]. Орієнтовне значення показника може встановлювати і банк, виходячи з конкретних умов господарювання та залежно від

щоденної потреби банку у вільних грошових ресурсах. Якщо цей показник дуже високий, то це може бути пов'язано із надлишковими основними засобами, невиправданим зростанням дебіторської заборгованості, тобто із уповільненням обертання капіталу. Постійне зниження коефіцієнта означає зростаючий ризик неплатоспроможності.

Якщо при аналізі таких коефіцієнтів виявлені відхилення від рекомендованих значень, то необхідно з'ясувати причини цього.

Узагальнюючи даний етап дослідження щодо аналізу показників фінансової стійкості та платоспроможності ВАТ «Ощадний банк України», слід відмітити, що досліджуваний банк забезпечував за проаналізований період високий фактичний понаднормативний рівень коефіцієнтів абсолютної ліквідності (відповідно 0,52% на 01.01.2013 р. і 0,43% на 01.01.2014 р. при нормі НБУ не менше 0,2%) і це забезпечувало здатність банку на погашення будь-яких зобов'язань і боргів перед клієнтами.

Як показує коефіцієнт загальної ліквідності, спроможність банку погашати зовнішні зобов'язання по залучених і позикових коштах високоліквідними активами та шляхом продажу нерухомості (майно і незавершені капітальні вкладення) залишається високою. Він дещо скоротився з 1,08% до 0,5%, але цей рівень є високим.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи з результатів дослідження, приходимо до висновку, що для збереження доброго фінансового стану банку необхідно проводити діагностику його діяльності. Розрахована та розглянута система показників ВАТ «Ощадний банк України» показала, що він витримав в 2011-2013 рр. нормативні вимоги НБУ щодо ліквідності та забезпечував активами свою здатність погашати будь-які вимоги по своїх зобов'язаннях перед клієнтами, що розмістили свої гроші в цьому банку на поточних, вкладних, депозитних рахунках, а також перед кредиторами та акціонерами.

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо запропонувати керівництву ВАТ «Ощадний банк України» проводити дії, спрямовані на зменшення запасів і затрат, поповнення власних обігових коштів та прискорення обертання капіталу в поточних активах, які сприятимуть покращенню показників його фінансової стійкості і ліквідності та призведуть до покращення його фінансового стану. Подальші дослідження будуть спрямовані на пошук найбільш оптимальних шляхів діагностики фінансового стану банківських установ.

Література

1. Грушко В.І. Система банківського менеджменту: навч. посіб. / В.І. Грушко. – К.: ІНКOS, 2010. – 480 с.
2. Сомик А. Ліквідність банківської системи: зарубіжний досвід управління / А. Сомик, О. Довбенко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 12. – С. 6-11.
3. Серпенінова Ю.С. Оцінка факторів стану ліквідності банків України / Ю.С. Серпенінова // Економіка, фінанси, право. – 2012. – № 2. – С. 19-23.
4. Пернарівський О. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку / О. Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 2011. – №10. – С. 26-29.
5. Крилова В. Складові процесу управління ліквідністю банку / В. Крилова // Вісник Національного банку України. – 2010. – № 6. – С. 24-29.
6. Лобозинська С.М. Облік і аудит у банку : навч. посіб. / С.М. Лобозинська. – К.: Знання, 2007. – 630 с.
7. Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит / О.Д. Заруба. – К.: Лібра, 2006.– 224 с.
8. Ковбасюк М.Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств : навч. посіб. / М.Р. Ковбасюк. – К.: Скарби, 2007. – 336 с.

References

1. Hrushko, V.I. (2010), *Systema bankivskoho menedzhmentu* [The system of banking management], tutorial, INKOS, Kyiv, Ukraine, 480 p.
2. Somik, A. and Dovbenko, A. (2011), "The liquidity of the banking system: international management experience", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 12, pp. 6-11.
3. Serpeninova, Yu.S. (2012), "Evaluation of the liquidity factors of banks of Ukraine", *Ekonomika, finansy, pravo*. no. 2, pp. 19-23.
4. Pernarivskiy, O. (2011), "Analysis and risk assessment of bank liquidity", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no.10, pp. 26-29.
5. Krylova, V. (2010), "Components of bank liquidity management", *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 6, pp. 24-29.
6. Lobozyńska, L.M. (2007), *Oblik i audyt u banku* [Accounting and auditing in the bank], tutorial, Knowledge, Kyiv, Ukraine, 630 p.
7. Zaruba, O.D. (2006), *Bankivskiy menedzhment ta audyt* [Bank management and audit], Libra, Kyiv, Ukraine, 224 p.
8. Kovbasiuk, M.R. (2007), *Ekonomichnyi analiz diialnosti komertsiiynkh bankiv i pidpriemstv* [Economic analysis of activities commercial banks and enterprises], tutorial, Skarby, Kyiv, Ukraine, 336 p.

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.01 : 005

Пуцентейло П.Р.,
*д.е.н., професор кафедри обліку і правового забезпечення
 агропромислового виробництва,
 Тернопільський національний економічний університет*

ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Putsenteilo P.R.,
*dr.sc.(econ.), professor of accounting and
 legal maintenance department of AIP
 Ternopil National Economic University*

ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVIDING OF THE ENTERPRISE ACTIVITY

Постановка проблеми. Господарська діяльність спрямована на здійснення виробництва, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ. При цьому виникає складна система взаємодії людей між собою та з матеріально-речовими елементами виробництва. Для управління цією діяльністю необхідно визначати цілі та планувати шляхи їх досягнення, отримувати інформацію про хід і результати господарської діяльності, приймати рішення про регулювання виявлених відхилень, контролювати виконання рішень і планів, виконувати інші необхідні дії. Управління здійснює постановку конкретних завдань, прийняття оптимальних рішень і організацію контролю, оперативного реагування та оцінку отриманих результатів. В управлінській діяльності підприємств важливу роль відіграє обліково-аналітична діяльність. Її значення підвищується при реформуванні відповідно до міжнародних стандартів фінансової звітності. Сьогодні обліковий працівник є не тільки рахівником, котрий фіксує події господарського життя, а фахівцем, здатним не тільки зрозуміти і оцінити будь-які явища, але й передбачити їх, запропонувати шляхи розвитку подій на стратегічну перспективу. Для цього на підприємствах необхідно створити і реалізувати обліково-аналітичну систему. Бухгалтерський облік, аналіз і аудит об'єднуються в єдину систему у зв'язку з їх загальною цільовою спрямованістю як функція управління і стадії реалізації: підготовкою інформаційної бази, її аналізу та оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних і практичних питань формування обліково-аналітичної системи показав, що в цілому дана проблема була досліджена багатьма науковцями, які висловлюють свої точки зору на сутність і функціональні можливості обліково-аналітичних систем в цілому. При цьому, можна виділити кілька підходів до розгляду обліково-аналітичної системи: виділення самостійної структури як економічної системи, формування в якості комплексу основних складових (елементів).

Дослідження у цьому напрямі розпочалися у середині 90-х рр. ХХ ст., коли було введено термін "обліково-аналітична система", що характеризує впорядковане формування інформації з облікових і звітних даних [10, с. 35]. Подальший розвиток теоретико-методичних питань обліково-аналітичного забезпечення пов'язаний з розглядом складових компонентів цієї системи в їх взаємозв'язку.

Теоретичні, методичні та практичні проблеми організації економічного аналізу на підприємстві досліджені в наукових працях О.Д. Гудзинського [1], Г.І. Кіндрацької [2], І.Д. Лазаришиної [3], Є.В. Мниха [4], П.Я. Поповича [5], А.Д. Шеремета [6], С.І. Шкарабана [7] та інших, проте в сучасних умовах діяльності підприємств проблеми організації економічного аналізу потребують подальшого їх дослідження.

Аналіз теоретичних і практичних питань формування обліково-аналітичного забезпечення довів, що в цілому дана проблема була досліджена багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими й економістами-практиками, які висловлюють свої точки зору на сутність і функціональні можливості обліково-аналітичних систем в цілому.

Проте, при всьому різноманітті концептуальних підходів до розробки проблеми формування обліково-аналітичних систем, досі до кінця не осмислені цілі і завдання, не в повному обсязі проведені

дослідження в частині виділення основних складових частин і принципів. Поряд з цим, важливе значення в розумінні сутності обліково-аналітичної системи займають і функціональні характеристики.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поняття обліково-аналітичне забезпечення і його вплив при прийнятті управлінських рішень на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми обліково-аналітичного забезпечення господарських процесів і побудови обліково-аналітичної системи присвячено низку наукових праць.

Так, наприклад, Н.А.Тичинін вказує: “Побудова комплексної обліково-аналітичної системи дозволить здійснювати повномасштабне ефективне управління підприємством, створити єдину інформаційну платформу, яка підтримує процес, прийняття управлінських рішень. Тому для формування обліково-аналітичного та інформаційного простору мають бути передбачені механізми збору даних, їх обробки і передачі готової інформації адресно тим, хто в ній зацікавлений і здатний використовувати отримані дані в інтересах підприємства” [8].

Так, на думку окремих науковців, формування обліково-аналітичної системи – це створення наскрізної економічної системи за допомогою відповідного довідково-інформаційного фонду на основі баз даних (облікових, планових, норм і нормативів, звітних даних), що використовується для формування системи аналітичних показників – інструментів вироблення оперативних, тактичних і стратегічних управлінських рішень [9].

Якість обліково-аналітичної інформації залежить від того, наскільки правильно зорганізувати функції управління “облік”, “аналіз”, “синтез” в рамках єдиного процесу управління підприємства в цілому.

І.А. Маслова при визначенні обліково-аналітичної системи звертає увагу на такі поняття як, централізована, децентралізована і частково децентралізована система. У централізованій системі процеси управління реалізують єдину мету. Структура системи повинна забезпечувати незалежність її поведінки від інших цілей. Децентралізована система передбачає процеси управління, котрі незалежно реалізують цілі, притаманні підсистемі. При цьому можливою є ситуація, коли реалізація цілей однієї системи обмежує можливості реалізації цілей інших підсистем. У децентралізованій системі регулятор кожної підсистеми контролює тільки стан цієї підсистеми. Частково децентралізована система є аналогічною децентралізованій щодо множинності цілей, але при цьому регулятори деяких підсистем в змозі контролювати окремі з них, але не всі змінні стану інших підсистем, свобода яких у реалізації їхніх цілей є обмеженою. Підсистеми децентралізованих і частково децентралізованих систем – це елементарні системами, які можуть бути централізованими або децентралізованими повністю або частково. Обліково-аналітичний процес найбільше відповідає моделі частково децентралізованої системи [10, с. 35].

На думку Л.В. Усатової, основними цілями обліково-аналітичної системи є:

- надання інформаційної підтримки у прийнятті рішень;
- проведення аналізу та оцінки ефективності діяльності підприємства в цілому і в розрізі його підрозділів;
- контроль і планування економічної ефективності діяльності підприємства;
- вибір напрямів розвитку економічного суб'єкта [11, с. 19].

Суть обліково-аналітичної системи полягає в об'єднанні облікових і аналітичних операцій в один процес, проведенні оперативного мікроаналізу, забезпеченні безперервності цього процесу і використанні його результатів при виробленні рекомендацій для прийняття управлінських рішень. При цьому загальна методологія та нормативні положення обліку та аналізу удосконалюються для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі [10, с. 36].

Під обліково-аналітичним забезпеченням, слід розуміти сукупність заходів, інструментів і методів бухгалтерського обліку і аналізу, що сприяють формуванню інформаційного ресурсу при розробці фінансових прогнозів для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які виникатимуть в процесі підтримки стабільної фінансово-господарської діяльності та її окремих сторін у майбутньому.

Під обліково-аналітичним забезпеченням розуміється широкий спектр даних бухгалтерського, управлінського (виробничого), податкового обліку, внутрішньої і зовнішньої звітності підприємства, результатів її аналізу, аудиту.

Ступінь впливу конкретних факторів залежить від прийнятих керівником управлінських рішень, а, отже, від рівня обліково-аналітичного забезпечення на підприємстві.

Обліково-аналітична система це сукупність облікових, аналітичних, координаційних і контрольних процедур, синергетичний вплив яких спрямований на задоволення потреб зовнішніх і внутрішніх користувачів в генеруванні найбільш повної і комплексної інформації, її адаптації до змін зовнішнього середовища з метою вироблення рекомендацій для прийняття раціональних управлінських рішень.

Нині відбувається процес активної інтеграції традиційних методів обліку, аналізу, нормування, контролю та аудиту в єдину обліково-аналітичну систему отримання даних та обробки інформації, зокрема в обліково-аналітичну систему.

Обліково-аналітична система забезпечує реалізацію основних функцій управління, в тому числі облікову, аналітичну, планування, контролю, мотивації і регулювання для прийняття ефективних рішень на всіх рівнях управління підприємством або корпорацією.

Для реалізації системи обліково-аналітичного забезпечення є принциповою схема організації облікової й аналітичної діяльності. На перше місце слід поставити інформаційну базу, при цьому можливо є побудова аналітичних таблиць, отримання аналітичних показників і висновків для прийняття управлінських рішень.

Облікова підсистема є інформаційною базою для аналітичної підсистеми та підсистеми аудиту. Мета облікової підсистеми – це інформаційне моделювання процесу управління підприємством. Таке становище зумовлено специфікою обліку, який, діючи в системі управління, охоплює процеси виробництва, обігу та розподілу суспільного продукту, формуючи інформацію про кругообіг засобів і результатів використання.

В оцінці економічної ефективності підприємства аналіз є одним з найважливіших інструментів управління, що відображає найбільш узагальнену інформацію про фінансовий стан підприємства. Достовірність і своєчасність внутрішньої та зовнішньої інформації, котра дозволяє проаналізувати тенденції його розвитку, виявити резерви і сприяє планомірному розвитку підприємства, досягненню високих фінансових результатів, збільшенню обсягу виробництва товарів і послуг, зростання прибутку.

Аналітична робота займає певне місце в системі обліку, в основі якого, в свою чергу, лежать виробничий облік і калькулювання. Проте, поряд з обліковою, плановою та контрольною функціями, фінансовому та управлінському обліку притаманна також і аналітична функція, завдяки якій можливо достовірно оцінювати фінансовий стан підприємства, його конкурентоспроможність на ринку товарів і послуг, а також своєчасно вживати оперативних заходів щодо попередження банкрутства.

Аналітичні процедури, що проводяться в аспекті ефективного прийняття управлінських рішень доцільно поділяти на такі:

- *моніторингові*, призначені для тривалого аналітичного спостереження за розвитком ситуації з метою забезпечення можливості прийняття управлінських рішень, що носять упереджувальний характер;

- *ініційовані*, проведені аналітичними службами для уточнення виявлених при проведенні моніторингових досліджень проблемних ситуацій;

- *кумулятивні*, котрі характеризуються високими вимогами до оперативності їх проведення, застосування окремих методів обробки інформації.

Для усіх видів досліджень передбачається проведення багатостороннього аналізу досліджуваної ситуації з урахуванням динаміки її розвитку, результатів досліджень аналогічних ситуацій, а також використання науково-методичного інструментарію і технічних можливостей.

Аналіз як важлива складова обліку володіє такими функціями:

- аналітична обробка відомостей про діяльність підприємства;
- виявлення відхилень від планових показників, оцінка та на її основі прогнозування їх впливу на очікувані результати прибутку;

- аналіз ризиків діяльності;
- обґрунтування і прийняття управлінських рішень щодо підвищення ефективності інвестиційних проєктів;

- функціонально-професійна мотивація всіх учасників виробничої, господарської, фінансово-економічної та іншої діяльності, спрямована на забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності як підприємства в цілому, так і продукції, робіт, послуг, що є основним видом його діяльності;

- управлінський контроль.

Дослідження принципів формування обліково-аналітичних систем, дали змогу виділити наступні аспекти:

- виявлення інформаційних потреб і способів найбільш ефективного їх задоволення;
- об'єктивність відображення процесів виробництва, обігу, розподілу та споживання, використання природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів;

- єдність інформації, що надходить з різних джерел, а також планових даних;

- усунення надмірного дублювання в первинній інформації;

- оперативність інформації, яка забезпечується застосуванням новітніх засобів обчислювальної техніки.

Об'єктивність відображення процесів виробництва, обігу, розподілу та споживання, використання природних, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів – основна вимога, якій повинна задовольняти діюча нині обліково-аналітична система. Аналізуючи наявну інформацію, можна оцінювати ступінь використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, розробляти прогнози динаміки витрат, ціни реалізації, обсягу виробництва та інших чинників, що сприяють зростанню прибутку. Використання методів аналізу дозволяє більш достовірно оцінити ділову активність підприємства, його фінансову стійкість, ступінь ризику підприємницької діяльності, ефективність інвестиційних проєктів, це дозволяє не

тільки управляти бізнес-процесами, але також прогнозувати з урахуванням результатів аналізу просування на ринках товарів і послуг, їх прибутковість.

Методики аналізу базуються на методах економічного аналізу. В основі методики – поділ витрат на змінні і постійні, використання маржинального доходу, котрий відіграє значну роль у достовірній оцінці діяльності підприємства і, відповідно, обґрунтуванні управлінських рішень підвищення його ефективності. Методики аналізу базуються на вивченні співвідношень між окремими групами найважливіших економічних показників. Це витрати, обсяг виробництва (реалізації) продукції (послуг) і прибуток. Методика дослідження передбачає:

- аналіз функціонального зв'язку між витратами, обсягом продажів і прибутком;
- аналіз беззбиткового обсягу продажів і зони безпеки;
- аналіз критичного рівня ціни реалізації та обґрунтування варіанта цін в умовах конкуренції;
- обґрунтування рішення щодо виробництва продукції і придбання ресурсів;
- вибір управлінського рішення з урахуванням обмежень на ресурси;
- аналіз ризиків підприємницької діяльності;
- аналіз використання трудових ресурсів та резервів підвищення продуктивності праці;
- аналіз ефективності використання фонду заробітної плати;
- аналіз ринків збуту з урахуванням життєвого циклу продукції (послуг);
- аналіз і прогнозування ефективності інвестицій.

Аналітична функція реалізується у формуванні великих масивів інформації про стан і рух виробничо-фінансових активів підприємства. Саме аналітична підсистема являє собою основу для вироблення оптимальних економічних рішень для управління. Вона дає змогу вчасно побачити тенденції розвитку як негативних, так і прогресивних явищ. На основі різних методик аналізу розробляються варіанти управлінських рішень, які дозволяють загальмувати розвиток негативних тенденцій і створити сприятливі умови для прогресивного розвитку [12, с. 172].

Аналітичне забезпечення управлінської діяльності підприємства передбачає:

- вивчення економічних законів, закономірностей і тенденцій;
- підвищення науково-економічної обґрунтованості стратегічних і тактичних планів і нормативів;
- вивчення виконання планів і дотримання нормативів;
- пошук резервів підвищення ефективності виробництва;
- визначення економічної ефективності використання ресурсів;
- прогнозування результатів;
- дослідження комерційного ризику;
- порівняльний аналіз маркетингових заходів;
- підготовка аналітичних матеріалів.

Система аналітичного забезпечення, діючи безперервно, підвищує якість і розширює сферу практичного застосування інформації, позитивно впливаючи на якість звітності у процесі її підготовки і складання, тобто на ефективність управлінської інформації для сторонніх користувачів. У цьому головно призначення і головна суть аналітичної системи, реалізацію якої доцільно покласти на аналітика і бухгалтера, що займається первинною обліковою та аналітичною інформацією. Поняття «аналітичне забезпечення» застосовується для визначення якісного стану облікових і аналітичних процесів, які є необхідними для задоволення інформаційних потреб керівників і достатніми для прийняття управлінських рішень [13, с. 197].

Таким чином, формування дієвої обліково-аналітичної системи є об'єктивною необхідністю і потребою кожного підприємства, котре зацікавлене у проведенні оцінювання ситуації, формуванні системи необхідних рішень, що дозволяють досягти прогнозованої величини розвитку підприємства.

Обліково-аналітичне забезпечення відіграє важливу роль для перспективного аналізу та прогнозу фінансових показників діяльності підприємства і передбачає збір, обробку, оцінку усіх видів наявної інформації, котра є необхідною для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Місце обліково-аналітичного забезпечення в системі управління підприємством зображено на рис. 1.

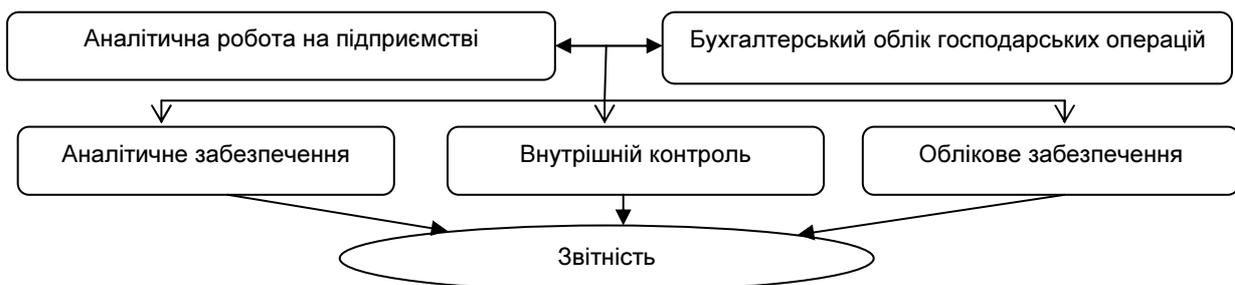

Рис. 1. Місце обліково-аналітичного забезпечення в загальній системі управління підприємством

Джерело: власна розробка

Особливістю сучасної організації обліково-аналітичної системи підприємства при прийнятті фінансових рішень є те, що вона залежить не тільки від фази життєвого циклу, але і від стратегії розвитку підприємства, управління ризиком, а також від урахування впливу зовнішніх і внутрішніх чинників.

Розвиток економіки країни в умовах конкуренції та змінами у бізнес-середовищі, сприяє ускладненню ведення обліку та аналізу. В умовах єдиного підходу до формування фінансової інформації (уніфікованості звітних форм, методики ведення обліку та розкриття інформації у фінансовій звітності), що подається користувачам, для яких і стає актуальним розгляд різних аналітичних показників з метою прийняття управлінських рішень, що пов'язані з оцінкою фінансової стійкості, як правило, може базуватися на традиційній і альтернативній методиці аналізу.

З метою найбільш ефективного використання інформаційних ресурсів і найбільш повного задоволення потреб зацікавлених користувачів в інформації, що формується в обліково-аналітичній системі пропонуємо вирішення наступних завдань:

- зосередження функцій управління в центрах прийняття рішень з метою досягнення узгодженості дій в плануванні, обліку, контролі та економічному аналізі на всіх рівнях управління: виробничих відділах, підрозділах і службах підприємства;

- делегування повноважень і відповідальності не тільки щодо лінійних і функціональних керівників, у діяльності яких повинні бути посилені саме ці функції, але й відносно облікових працівників, що здійснюють контроль за достовірністю, законністю і доцільністю господарських операцій;

- своєчасне забезпечення керівництва інформацією, котра є необхідною для прийняття управлінських рішень;

- координація роботи облікового апарату, що знаходиться в лінійних і функціональних центрах прийняття рішень;

- вдосконалення системи інформаційних зв'язків у середині підприємства;

- створення організаційних умов для розвитку та взаємопроникнення методів планування, обліку, контролю, оцінки і аналізу;

- інформаційне забезпечення фінансового планування.

Ефективність обліково-аналітичної системи залежить, насамперед, від урахування специфіки діяльності економічного суб'єкта. І оскільки в основі обліково-аналітичної системи лежить системний підхід, що дозволяє розглядати підприємство як складний об'єкт, що складається з ряду підсистем, то і обліково-аналітична система на підприємстві повинна складатися з ряду підсистем.

У загальному вигляді в обліково-аналітичній системі виділені наступні підсистеми: інформаційного забезпечення, облікова, аналітична і підсистема контролю. Всі елементи підсистем мають різні цілі, завдання, об'єкти, методи, призначені для різних користувачів інформації. Однак важливою рисою, їх об'єднує, є те, що їхня інформація використовується для прийняття рішень на підприємстві.

Таким чином, все різноманіття методів і методик аналізу в системі удосконалення обліку і аналізу сприяє ефективному вирішенню завдань як ретроспективного, поточного, так і прогностичного характеру, що гарантує підприємству стійку конкурентоспроможність на ринку. Однак, не кожному суб'єкту господарювання вдається зберегти фінансову стійкість. Це у більшій мірі пояснюється тим, що підприємства орієнтуються головним чином на дотримання вимог бухгалтерського обліку, фінансової та податкової звітності, іноді при цьому тенденції розвитку та динаміки показників не завжди аналізується. Якщо аналіз діяльності і проводиться, то виконується в основному без урахування сучасних методів. Успіх ефективної діяльності визначається правильно обґрунтованих управлінських рішень, при якому велике значення відводиться аналітичній роботі із застосуванням сучасних методів економічного аналізу.

Висновки з проведеного дослідження. Історичний розвиток підходів до ведення бухгалтерського обліку обумовлено національними особливостями, відокремленістю та соціально-економічними умовами різних держав. На нашу думку, обліково-аналітична система підприємства повинна відповідати вимогам формування необхідних облікових даних, використовувати дані зовнішньої та внутрішньої звітності, що забезпечують виконання її аналітичної та контрольної функцій. Все вищевикладене підтверджує відсутність єдиного розуміння поняття «обліково-аналітична система» і необхідність його додаткового осмислення та наповнення. Бо саме органічна єдність і взаємозв'язок всіх складових підсистем обліково-аналітичної системи підприємства дають змогу, з одного боку, приймати необхідні тактичні рішення в оперативному режимі, а з іншого – розробляти і коректувати стратегії розвитку підприємства на довгострокову перспективу.

Система обліку та аналізу об'єднує облікові та аналітичні операції в один процес. При цьому вдосконалюються як загальна методологія, так і нормативні положення обліку та аналізу для раціонального використання в єдиній обліково-аналітичній системі. Безперервність цього процесу і використання його результатів в господарюючого суб'єкта є необхідним для прийняття управлінських рішень керівництвом. Ефективність системи обліково-аналітичного забезпечення залежить насамперед від врахування специфіки діяльності економічного суб'єкта. В основі обліково-аналітичної

системи лежить структурний підхід, що дозволяє розглядати організацію як складний об'єкт, що складається з ряду підсистем.

Література

1. Гудзинський О.Д. Теоретичні аспекти формування обліково-аналітичного механізму менеджменту / О.Д. Гудзинський, Г.Г. Кірейцев, Т.М. Пахомова // *Облік і фінанси АПК*. – 2008. – № 3. – С. 89-93.
2. Кіндрацька Г.І. Економічний аналіз : підручник / Г.І. Кіндрацька, М.С. Білик, А.Г. Загородній. – Львів: “Магнолія 2006”, 2008. – 440 с.
3. Лазаришина І.Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика : монографія / І.Д.Лазаришина – Рівне: НУВГП, 2005. – 369 с.
4. Мних Є.В. Економічний аналіз : підручник / Є.В. Мних. – К. : Знання, 2011. – 630 с.
5. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник. – 3-тє видання, перероб. і доп. / П.Я. Попович. – К. : Знання, 2008. – 630 с.
6. Шеремет А.Д. Теория экономического анализа : учебник. – 3-е изд., доп. / А.Д. Шеремет. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 352 с.
7. Шкарабан С.І. Діагностика і прогнозування фінансово-господарського розвитку акціонерного товариства : монографія / С.І. Шкарабан, Б.М. Корецький, О.В. Ярошук. – Тернопіль: ТАІП : Рада, 2010. – 300 с.
8. Тычинина Н.А. Теоретическое обоснование содержания учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития предприятия // *Вестник ОРУ*. – 2009. – № 2. – С. 102-107. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ebrc.ru/library/74190/86008>.
9. Ульянов И.П. Бухгалтерский учет: пособие для бухгалтера и менеджера / И.П. Ульянов, Л.В. Попова. – М.: Бизнес-Информ, 1999. – 140 с.
10. Попова Л.В. Основные теоретические принципы построения учетно-аналитической системы / Попова Л.В., Маслов Б.Г., Маслова И.А. // *Финансовый менеджмент*. 2003. – № 5. – С. 34–37.
11. Усатова Л.В. Формирование учетно-аналитической системы на предприятии // *Управленческий учет*. – 2008. – № 9. – С. 17-25.
12. Пуцентейло П.Р. Аналітичне забезпечення діяльності підприємства / П.Р. Пуцентейло // *Сталий розвиток економіки*. – 2015. – № 1. – С. 168-174.
13. Пуцентейло П.Р. Особливості функціонування аналітичного забезпечення підприємств / П.Р. Пуцентейло // *Інноваційна економіка*. – 2015. – № 1. – С. 194-198.

References

1. Hudzinskyi, O.D., Kireitsev, H.H. and Pakhomova, T.M. (2008), “Theoretical aspects of formation mechanism for accounting and analytical management”, *Oblik i finansy APK*, no. 3, pp. 89-93.
2. Kindratska, H.I., Bilyk, M.S. and Zahorodnii, A.H. (2008), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, “Mahnoliia 2006”, Lviv, Ukraine, 440 p.
3. Lazaryshyna, I.D. (2005), *Ekonomichnyi analiz v Ukraini: istoriia, metodolohiia, praktyka* [The economic analysis in Ukraine: history, methodology, practice], monograph, NUVHP, Rivne, Ukraine, 369 p.
4. Mnykh, Ye.V. (2011), *Ekonomichnyi analiz* [Economic Analysis], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 630 p.
5. Popovych, P.Ya. (2008), *Ekonomichnyi analiz diialnosti subiektiv hospodariuvannia* [Economic analysis of business entities], textbook, Znannia, Kyiv, Ukraine, 630 p.
6. Sheremet, A.D. (2011), *Teoriia ekonomicheskogo analiza* [Theory of Economic Analysis], textbook, INFRA-M, Moscow, Russia, 352 p.
7. Shkaraban, S.I., Koretskyi, B.M. and Yaroshchuk, O.V. (2010), *Diahnostyka i prohnozuvannia finansovo-hospodarskoho rozvytku aksioneroho tovarystva*, [Diagnosis and forecasting financial and economic development corporation], monograph, TAIP: Rada, Ternopil, Ukraine, 300 p.
8. Tychinina, H.A. (2009), “The theoretical justification for the content of accounting and analytical support for the sustainable development of the enterprise”, available at: <http://ebrc.ru/library/74190/86008>.
9. Uljanov, I.P. and Popova, L.V. (1999), *Buhgalterskij uchet: posobie dlja bukhgaltera i menedzhera* [Accounting Guide to Accounting and Business], *Biznes-Inform*, Moscow, Russia, 140 p.
10. Popova, L.V., Maslov, B.G. and Maslova I.A. (2003), “The basic theoretical principles of accounting and analytical systems”, *Finansovyy menedzhment*, no. 5, pp. 34 – 37.
11. Usatova, L.V. (2008), “Formation of accounting and analytical systems in the enterprise”, *Upravlencheskiy uchet*, no. 9, pp. 17-25.
12. Putsenteilo, P.R. (2015), “Analytic support of enterprises”, *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 1, pp. 168-174.
13. Putsenteilo, P.R. (2015), “Peculiarities of functioning analytic support of enterprises”, *Innovatsiina ekonomika*, no. 1, pp. 194-198.

УДК 658:005:005.74:005.57

Перезовова І.В.,
д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і аудиту
Івано-Франківського національного технічного
університету нафти і газу

СИСТЕМНА ПАРАДИГМА КОНТРОЛІНГУ В КОНТУРАХ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Perevozova I.V.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the
department of accounting and audit
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

SYSTEMATIC PARADIGM OF CONTROLLING WITHIN THE SYSTEM OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Постановка проблеми. Ефективне системне управління залишається актуальною проблемою для будь-якого підприємства (організації) [1, с. 86], розгляд якого неможливий без контурування окремих характерних ознак функціонування підприємства як складної різнорівневої щодо організації та різнопланової щодо діяльності економіко-соціальної системи, що знаходиться в стані мінливості під дією зовнішніх та внутрішніх факторів. Сучасному підприємству властиві: складність, багатоаспектність внутрішніх та зовнішніх зв'язків, підвищені ризики функціонування, в тому числі прийняття рішень в умовах невизначеності тощо.

Водночас, саме системна характеристика підприємства визначає сутнісний прояв системи контролінгу та зумовлює інтерактивний характер операцій, процесів, потоків, що виникають, здійснюються, координуються та регулюються в контурі контролінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми системного управління були та залишаються в інтересах наукового доробку зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема таких, як А. Авер'янов, Р. Аюкофф, В. Афанасьєв, Л. Бертоланфі, У. Гослінг, П. Друкер, О. Єфімова, Г. Каплан, В. Кінг, К. Кросс, Г. Лінч, К. Мак-Найр, М. Мескон, О. Наумов, Д. Нортон, Н.-Г. Ольве, С. Оптнер, О. Остапчук, Ю. Сурмін, А. Устенко, Р. Фатхутдінов та ін.

Поняттю елементів, структури системи контролінгу, проблемам інтеграції в нього управлінських функцій присвячені праці зарубіжних учених А. Дайле, Х.-Ю. Кюппера, Р. Манна, Е. Майєра, В. Ньюмана, Г. Ортмана, Г. Піча, Т. Скоуна, І. С'юрца, Д. Хана, П. Хорвата, Х. Фольмута, Д. Шнейдера, І. Шрайога, Х. Штайнмана та ін., серед російських авторів відзначаються роботи Н. Данілочкіної, А. Кармінського, Н. Оленєва, А. Примака, С. Фалько, М. Слуцкіна та ін. Серед вітчизняних учених найбільший внесок у розвиток теоретико-практичних основ контролінгу зробили Ф. Бутинець, О. Оліфіров, С. Петренко, В. Петренко, В. Прохорова, М. Пушкар, В. Ткаченко, Ю. Яковлев та ін. Водночас залишаються аспекти неузгодженості та суперечностей, притаманні дослідженню підприємства як системи, що вміщує певну сукупність підсистем. Науковцями не достатньо уваги приділяється питанню формування системної парадигми кожної з окремих підсистем системи управління підприємства, зокрема формуванню системної парадигми контролінгу.

Постановка завдання. Мета статті полягає у формуванні системної парадигми контролінгу в контурах системи управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство як економічна система існує у відносному просторі та рухається у відносному часі з притаманними йому відносними економічними характеристиками й елементами, що взаємодіють із зовнішнім середовищем [2, с.147]. Під елементом, як правило, розуміють найпростішу неподільну частину системи, виходячи з розв'язку конкретної задачі, цілі (функція, працівник, окремий ресурс тощо).

Сукупність і варіативність комбінаторного об'єднання елементів підприємства утворюють окремі структурні одиниці: підсистеми управління (суб'єкти) і керовані підсистеми (об'єкти). Так, підсистема – це окрема система, яка має властиві їй ознаки, цільову орієнтацію, притаманні принципи функціонування, але в даний момент виступає складовою відносно незалежною частиною системи вищого порядку. Якщо ж частина системи таких властивостей не має, а просто є сукупністю однорідних елементів, то їх називають компонентами.

Здійснення управлінського впливу, тобто зміна стану об'єкта, завжди пов'язане з інформацією, яку отримує суб'єкт і яка впливає на його потребу щодо об'єкта. Слід зазначити, що поняття системи є надзвичайно складним. Існує кілька десятків його визначень. За М. Булатовим, система – це «зовнішне або внутрішнє впорядкування сукупності знань, а також метод аналізу об'єктів як цілісних утворень» [3, с. 449]. Для В. Петрушенка система – це «складне цілісне утворення, внутрішні зв'язки

між елементами якого набагато інтенсивніші, ніж між цими елементами та середовищем» [4, с. 149]. Отже, під системою прийнято розуміти «впорядковану сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність» [5, с. 490]. «Тенденція досліджувати системи як щось ціле, а не як конгломерат частин відповідає тенденції сучасної науки не ізолювати досліджувані явища в вузькообмеженому контексті, а вивчати насамперед взаємодії та досліджувати все більше і більше різних аспектів природи. ... є найбільш ширшою з вжитих дотепер спроб досягти синтезу наукового знання» [6; цит. за 7, с. 33].

Комплекс і система поняття близькі за змістом, але не тотожні. Так, під комплексом розуміють сукупність об'єктів, предметів, явищ, дій, які тісно пов'язані і взаємодіють між собою, і формують цілісність. Система ж визначається як комплекс елементів та їх властивостей, взаємодія між якими породжує нову цілісність, котра характеризується такими властивостями, які відсутні у окремо взятих її складових елементів [8].

Підприємство як керована соціально-економічна система складається з наступних основних підсистем: 1) соціальної, 2) фінансово-економічної, 3) технічної, 4) технологічної, 5) організаційно-управлінської, 6) маркетингової та 7) інформаційно-методичної [9–12].

А. Устенко та О. Малинка виділяють сім підсистем ефективної системи управління [11; 13, с.51-52] (рис. 1): цільова, забезпечувальна, функціональна, керуюча, керована, зовнішня, науково-методична, – кожна з яких несе окреме функціональне навантаження з метою реалізації основної мети підприємства.

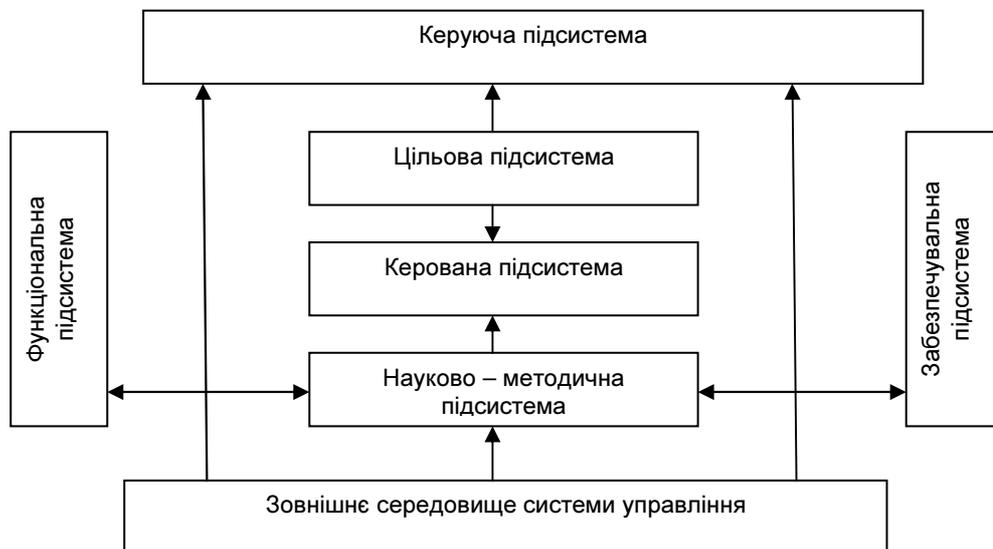

Рис. 1. Структура системи управління підприємством

Джерело: [11]

Водночас відзначимо холізм дії цих підсистем щодо скерованості на досягнення визначеної цілі функціонування підприємства.

Саме в досягненні мети проявляється рівень організації управління підприємством на основі концепції «піраміди контролінгу» [14, с.148]. Саме системна характеристика підприємства визначає сутнісний прояв системи контролінгу та зумовлює інтерактивний характер операцій, процесів, потоків, що виникають, здійснюються, координуються та регулюються в контурі контролінгу.

Система контролінгу на підприємстві є частиною (підсистемою) загальної системи управління, що дозволяє забезпечити належну якість прийнятих управлінських рішень [15].

Уточнивши підходи Л. Сухаревої та С. Петренка, відзначимо, що система контролінгу представляє собою синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування, реалізація яких забезпечує продукування альтернативних підходів при здійсненні оперативного та стратегічного управління процесом досягнення кінцевої цілі та результатів діяльності підприємства [16, с. 15], яка охоплює все підприємство, в т.ч. систему управління ним. Саме неоднорідність та суперечливість елементів з одночасним вступом в коаліцію для вирішення поставлених завдань визначає систему контролінгу як складну систему.

Автори [17, с. 16] визначають структуру системи контролінгу як сукупність 9 розділів (рис. 2).

В основу побудови системи контролінгу підприємства покладено реалізація трьох управлінських принципів [18], а саме:

- 1) діяльність, орієнтована на план;
- 2) децентралізована та персоніфікована відповідальність;
- 3) управлінські показники, виражені в кількісній формі.

Рис. 2. Структура контролінгу

Джерело: [17, с. 16]

Натомість, вважаємо, що цей підхід в частині першого принципу потребує уточнення: не на план, а на мету. Адекватна система контролінгу підприємства як «система мислення та управління» [19] визначає сукупність підсистем підприємства як окремих компонент щодо функцій управління для ефективної реалізації поставленої мети, а також рівень їх інтеграції, координації, обліку, аналізу і контролю. Саме таке уточнення з врахуванням відкритості підприємства як системи допомагає позбутися однобічного діагностування проблем і прийняття коригувальних дій.

Отже, сприймаючи контролінг як «систему раціоналізації досягнення цілей компанією» [20], відзначаємо її відкритість та еволюційно-інтеграційний характер розвитку: здійснення коригуючих впливів, адаптація, самоорганізація на основі застосування когнітивно-продуктивного інструментарію, склад якого актуалізується відповідно до ситуації.

Принципи загального дослідження систем вперше подано Л. Берталанфі та К. Боулдінгом, згідно з яким сутнісний прояв системи може бути виявлений лише при дослідженні організації системи та зв'язків між її взаємопов'язаними компонентами, за допомогою яких підтримується холізм та існування системи як такої.

Тлумачення терміну «організація», як правило, нерозривно пов'язано з поняттям об'єкта організації, що не має однозначної інтерпретації. Так, в загальному, під організацією розуміють особливості будови чого-небудь, структуру, впорядкування, налагоджене функціонування об'єкта.

Отже, за суттю, що вкладається в цей термін, передбачається наявність певної визначеної впорядкованості складових елементів об'єкта організації та досягнення її збереження (рис. 3).

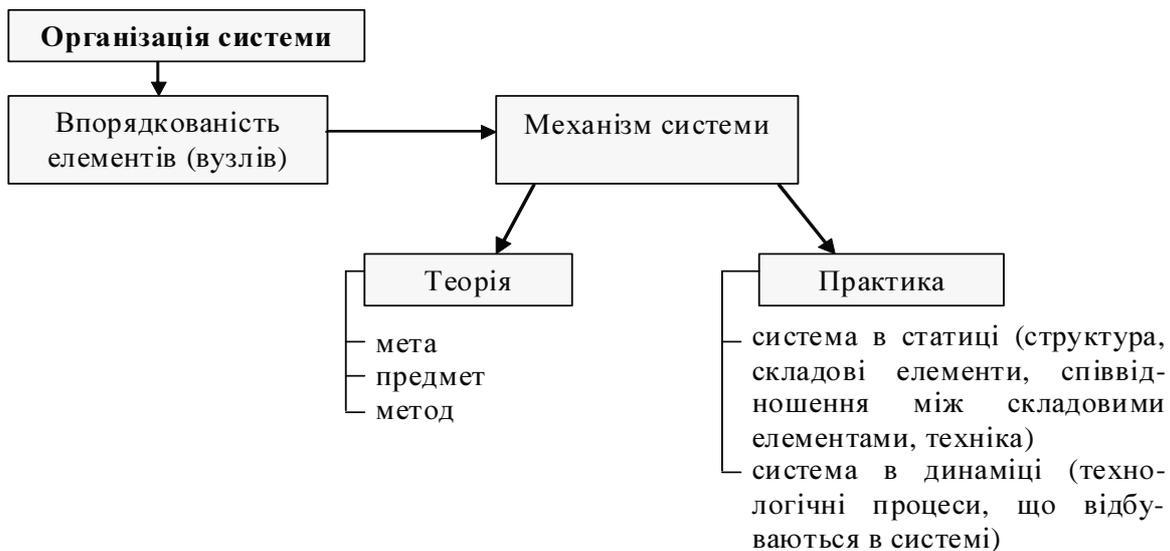

Рис. 3. Загальна модель організації системи

Джерело: [21, с.81-82]

Основні вузли будь-якої системи становлять її механізм. При дослідженні (в тому числі і системи контролінгу, системи економічної експертизи) його характеризують через теорію і практику.

Теорія з точки зору функціонування механізму системи передбачає визначення мети, предмета та методу.

Відповідно, практика характеризує систему в двох аспектах:

- у статичі, тобто визначає її структуру, складові елементи й співвідношення між ними, а також техніку;

- у динаміці, тобто технологічні процеси, що в ній відбуваються.

Окрім того, з позиції системного підходу організація підприємства представляє собою цілеорієнтовану структуру фінансово-майнового потенціалу й бізнес-процесів, що зумовлюють формування системи контролінгу на підприємстві, на умовах безперервності функціонування. Сутність поняття «контролінг» згідно системного підходу може бути охарактеризована наступним рядом уточнених умовиводів [22]:

1) внутрішньофірмова система інтегрованого інформаційного забезпечення планування та контролю;

2) система або складова частина управління, яка забезпечує підприємство необхідною оперативною та стратегічною інформацією про внутрішнє та зовнішнє середовище, яка його очолює, сприяє його розвитку, виживанню в умовах гострої конкурентної боротьби та досягненню поставленої ним мети;

3) система забезпечення здатності підприємства до виживання у двох аспектах: короткостроковому – оптимізація прибутку і в довгостроковому – збереження та підтримка гармонійних відносин і взаємозв'язків даного підприємства з навколишніми сферами: природною, соціальною, господарською;

4) система регулювання витрат і результатів діяльності, що допомагає досягти цілі підприємства, які дозволяють уникнути несподіванок та своєчасно вжити заходів, коли економіці підприємства загрожує небезпека;

5) система, яка представляє собою синтез елементів обліку, аналізу, контролю, планування;

6) система забезпечення існування підприємства на етапах стратегічного та тактичного управління;

7) відособлена система управлінського обліку, що враховує особливості організації та пристосована до інформаційних запитів менеджера;

8) система перевірки того, наскільки підприємство успішно просувається до своєї мети;

9) інтегрована, заснована на безперервному потоці внутрішньої та зовнішньої інформації система планування та контролю.

Дослідження розвитку систем управління підприємства та контролінгу з метою перспектив їх взаємодії та подальшого розвитку, проведене І. Гусевою [23], дозволило науковцю сформулювати модель концепції контролінгу, яка орієнтована на повний спектр функцій управління [23, с. 20] (рис. 4).

В цілому спостерігається еволюція функцій управління підприємством з їх інтегруванням в систему контролінгу, що відображає основну тенденцію комплексного (системного) підходу до управління [24, с. 146]. Водночас, дана модель містить певні неточності, зокрема «механізм прямого зв'язку» - це фактичний вплив системи управління на об'єкт управління, а «механізм зворотнього зв'язку» повинен відображати повернення результатів сформованих коригативів в систему. Натомість в подачі науковця він замкнутий сам на себе. Суттєвим моментом є також потреба заміни в даній моделі терміну «менеджмент» на «управління», оскільки спрямування менеджменту люди, а не управлінські функції.

Аналіз наведеної схеми дозволяє узагальнити одну з складових метафункції контролінгу, а саме: реалізація всіх функцій контролінгу спрямована на підтримку реалізації функцій системи управління підприємством, які (в свою чергу) визначені метою його функціонування.

Відповідно, дія системи контролінгу, окрім вищенаведеного, скерована на забезпечення довгострокової діяльності підприємства при максимальній координації дій всіх структурних підрозділів підприємства для досягнення основних цілей його функціонування.

Цільове управління тяжіє до матричних структур [15]. За підходом А. Муратова, Л. Муратової, Ю. Куртукової, єдина система контролінгу на підприємстві може бути представленою як визначена сукупність матриць (рис. 5).

На рис.5 по осі ОХ розташовані функції управління (контролінгу), по осі ОУ – об'єкти управління (наприклад статті або елементи витрат), по осі ОZ – центри відповідальності, структурні підрозділи підприємства. Матрична побудова системи контролінгу на підприємстві дозволяє виконувати аналіз повноти і якості її роботи за елементами системи контролінгу. Науковці наводять приклад узгодженості осей такої побудови: елемент «1» виконує завдання «планування основних матеріалів»; елемент «2» – «облік основних матеріалів»; елемент «3» – «контроль фонду оплати праці»; елемент «4» – «аналіз фонду оплати праці» і т.д. [15].

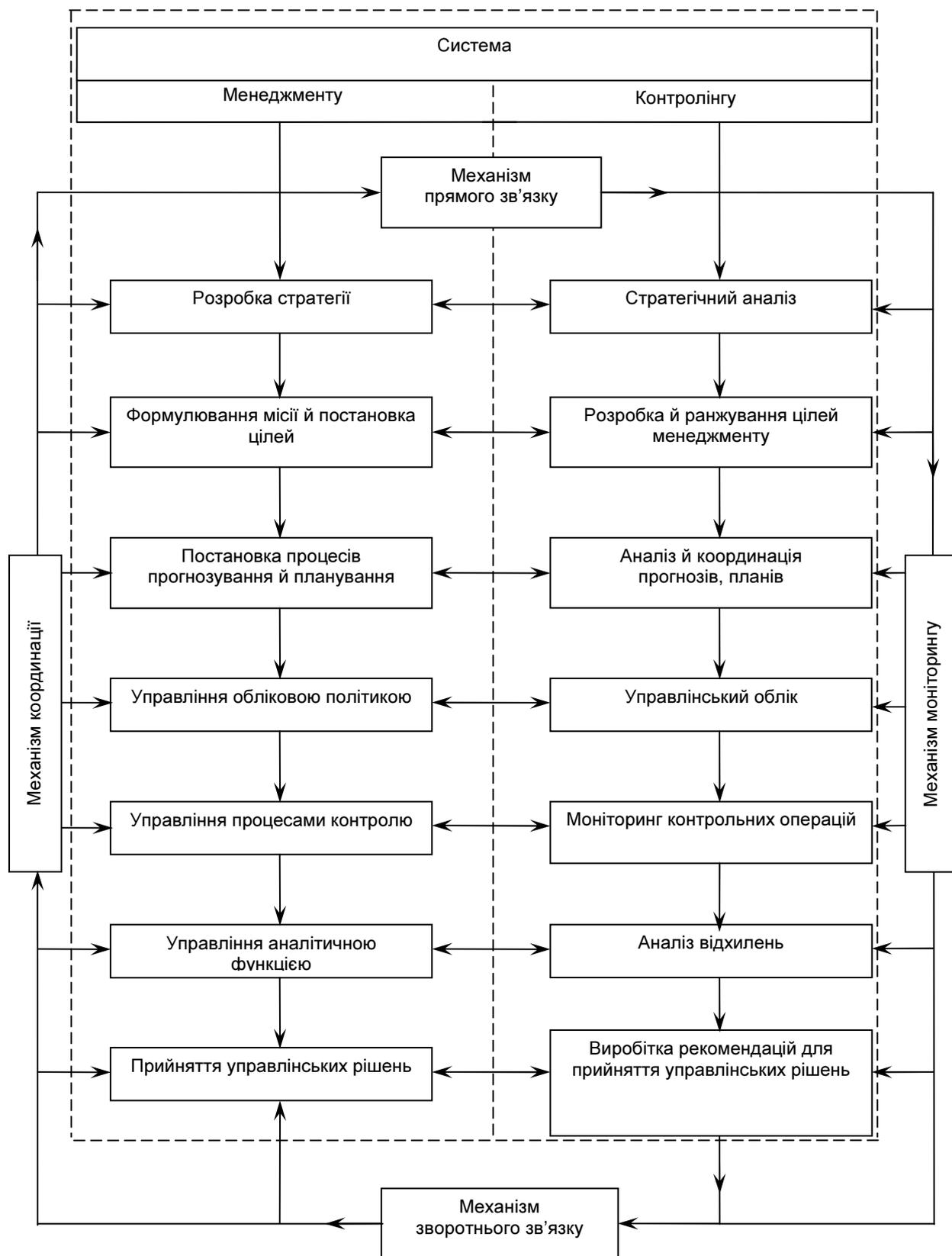

Рис. 4. Концепція контролінгу в системі управління підприємством за І. Гусевою
 Джерело: [23, с. 20]

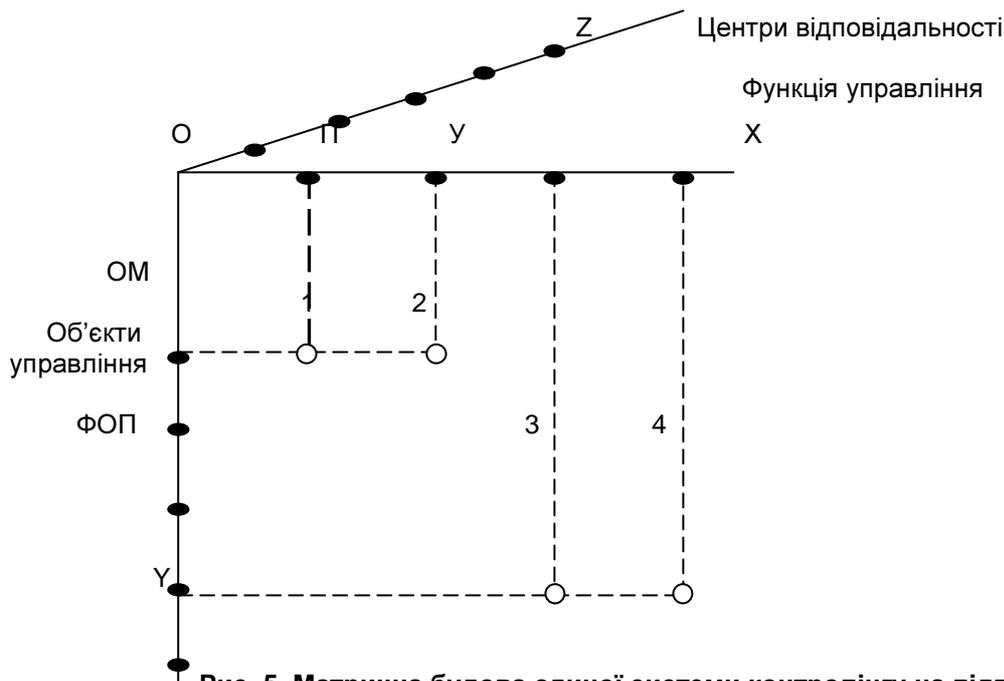

Рис. 5. Матрична будова єдиної системи контролінгу на підприємстві

Джерело: [15]

Даний підхід корелює з розумінням контролінгу як систематизованої сукупності підсистем (які реалізують значну кількість операцій – елементів функцій контролінгу), що формують замкнутий контур управління підприємством. Іншими словами, організаційні заходи контролінгу керують всім різноманіттям організаційних операцій, включаючи і ті, які входять до самої системи контролінгу, тобто контролінг є саморегулюючою системою.

Водночас, вихідним елементом системи управління будь-якого ступеня складності та масштабу є людина з визначеними господарюванням потребами та інтересами, яка здійснює цілеорієнтацію системи. Тому розгляд контролінгу як концепції керівництва підприємством, що орієнтована на довгочасне та ефективне функціонування підприємства в постійно змінюваних господарських умовах [25, с. 93], реалізується в підході до нього як інформаційно-аналітичної системи управління, яка обслуговує процес прийняття управлінських рішень.

Отже, система контролінгу має мати підсистему фіксації збурень як зовнішнього впливу середовища функціонування, так і внутрішньої дії «людського фактора» для адаптації до таких збурень, що в свою чергу призведе до встановлення стійких рівнів управління ними, а отже до саморегуляції.

Представлені на рис. 4 системи управління та контролінгу підприємства є складними системами, основними характеристиками яких можуть бути визначені: стохастичність поведінки; велика кількість залежних між собою елементів; складність функцій; можливість розкладення систем на значну кількість підсистем; ієрархічне управління; розгалужена інформаційна мережа; інтенсивність потоків інформації; залежність від середовища функціонування; наявність фактора невизначеності дії за конкретних умов; мінливість окремих параметрів системи; наявність обмежень (ресурсні); адаптивність; цілеформування (цілеорієнтація); багатофункціональність. Попри наведені характеристики наведемо три основні ознаки, що визначають належність систем управління та контролінгу до складних:

1. властивістю робастності;
2. наявністю неоднорідних зв'язків;
3. емерджентністю.

Так, робастність систем управління та контролінгу підприємства полягає в їх здатності до збереження часткового функціонування при відмові (відсутності) окремих елементів, компонентів чи підсистем. Поясненням цьому може слугувати їх функціональна надлишковість і, як прояв, деградація функцій, що ними виконуються з різною ступінню її прогресії. Тому, саме існування простих систем, що виконують окремі функції, і є підсистемами у складі цих складних, стабілізують збурюючі впливи незалежно від їх глибини та сили, що діють на системи управління та контролінгу підприємства. Фактично прості системи можуть знаходитись не більш ніж в двох станах: робочому (система сформована) і не робочому (система не існує як такої).

В складі систем управління та контролінгу підприємства, окрім елементів, є наявними численні зв'язки між ним, оскільки система управління завжди є сукупністю управляючої системи та системи

зв'язків. Ці зв'язки є різними за типами виникнення (неоднорідними): структурні (в т.ч. ієрархічні), функціональні, причино-наслідкові, інформаційні, просторово-часові. А отже, наявність цих зв'язків вирізняють складні системи управління та контролінгу від великих систем, які представляють собою сукупність однорідних елементів, що об'єднані зв'язком одного типу.

Окрім того, складним системам управління та контролінгу підприємства властива інтегративність (цілісність) або емерджентність: розгляд кожного елемента системи окремо не дає повного уявлення про складність систем в цілому. Емерджентність цих систем досягається за рахунок наявності зворотнього зв'язку.

Висновки з проведеного дослідження. Оскільки вихідним положенням дослідження системи є розгляд її як єдиного цілого, то вивчення ізольованих частин, які як підсистеми загальної системи функціонують у часі та просторі, не дають адекватну інформацію щодо самої системи.

Література

1. Комплексна модель системи управління ресурсами підприємства / Устенко А.О., Перезовова І.В., Малинка О.Я., Обельницька Х.В. // Сталий розвиток економіки, 2015. – № 2 (27) – С. 86-93.
2. Кендюхов О.В. Економічний підхід до вивчення часу / О.В. Кендюхов, К.Ю. Ягельська // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 3. – С. 141-148.
3. Булатов М.О. Філософський словник / М.О. Булатов. – К. : Стило, 2009. – 575 с.
4. Петрушенко В.Л. Тлумачний словник основних філософських термінів / В.Л. Петрушенко. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.
5. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия : в 4 т. / [гл. ред. А.М. Румянцев]. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – Т.1 – «А» – Индексы. – 1972. – 560 с.
6. Ackoff R.L. Games, decision, and organizations / R.L. Ackoff / General Systems. – 1959. – Vol. IV. – P. 145–150.
7. Берталанфи Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л. Берталанфи // Системные исследования : ежегодник. – М., 1969. – С. 30-54.
8. Мова В.В. Системный подход в экономике / В.В. Мова, Ю.П. Колбушкин. – К. : НАУ, 2004. – 204 с.
9. Евенко Л.И. Организация как система. Теория и практика американского менеджмента / Л.И. Евенко. – М. : Экономика, 1992. – 346 с.
10. Устенко А.О. Системна оцінка ефективності управління організацією / А.О. Устенко // Наукові вісті інституту менеджменту та економіки «Галицька академія». – 2009. – № 2 (16). – С. 184-192.
11. Устенко А.О. Структура системи менеджмента / А.О. Устенко, О.Я. Малинка // Бизнес Информ. – 2010. – № 9. – С. 134-140.
12. Устенко А.О. Концептуальна модель процесу управління при реалізації стратегії / А.О. Устенко, О.Я. Малинка // Теорія і практика стратегічного управління розвитком регіональних суспільних систем: матеріали Всеукраїнської конференції. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 23-24.
13. Устенко А.О. Теорія систем і системний аналіз в менеджменті : навч. посібник / А.О. Устенко, О.Я. Малинка. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2012. – 328 с.
14. Петренко В.П. Управління діяльністю підприємств нафтогазового комплексу на засадах інтелектуалізації та інтелектокористування : монографія / В.П. Петренко, С.Я. Кісь, Е.А. Швидкий. – Івано-Франківськ : Піраміда, 2013. – 278 с.
15. Муратов А.С. Конвергенция (гармонизация) контроллинга и менеджмента качества [Электронный ресурс] / А.С. Муратов, Л.Н. Муратова, Ю.А. Куртукова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/6_109484.doc.htm.
16. Сухарева Л.А. Контроллинг – основа управления бизнесом / Л.А. Сухарева, С.Н. Петренко. – Донецк : НОРД компьютер, 2000. – 210 с.
17. Контроллинг как инструмент управления предприятием / [Е.А. Ананькин, С.В. Данилочкин, Н.Г. Данилочкина и др.]. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 297 с.
18. Данилочкина Н. Организация процесса контроллинга [Электронный ресурс] / Н. Данилочкина // Управляем предприятием. – 2012. – № 5 (16). – Режим доступа: <http://consulting.1c.ru/journal-article.jsp?id=299>
19. Перезовова І.В. Комплексна методика оцінки ефективності капіталовкладень як фактору стратегічного розвитку підприємства / І.В. Перезовова, Н.Ю. Максим'юк // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Збірник наукових праць. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – Випуск 10. – С. 213–222.
20. Шевченко Е. Контроллинг или Кто владеет информацией – владеет миром [Электронный ресурс] / Е. Шевченко // Справочник экономиста. – 2007. – № 5. – Режим доступа: www.intalev.ua/?id=21091.
21. Фаріон І. Д. Організація обліку, контролю й аналізу : навч. посіб. / І. Д. Фаріон, І. В. Перезовова; за ред. І. Д. Фаріона. – Тернопіль : Економічна думка, 2007. – 714 с.
22. Омельченко Г.В. Контролінг як складова системи управління фінансовою діяльністю банку / Г.В. Омельченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 1(4). – С. 118-125.
23. Гусева И.Б. Методологические основы формирования системы контроллинга на промышленных предприятиях : автореф. дис. ... д. экон. наук. : 08.00.05 / Ирина Борисовна Гусева; ГОУ ВПО Нижегородский государственный технический университет им. Р.Е. Алексеева. – Нижний Новгород, 2008. – 48 с.
24. Мизес Л. Человеческая деятельность: Трактат по экономической теории / Л. Мизес. – М. : ОАО «НПО «Экономика», 2006. – 678 с.
25. Анташов В.А. Экономический советник менеджера / В.А. Анташов, Г.В. Уварова. – Мн. : Финансы, учет аудит, 1996. – 320 с.

References

1. Ustenko, A.O., Perevozova, I.V., Malinka, O.Ya. and Obelnytska, H.V. (2015), "Integrated model of enterprise resource management", *Sustainable development of economy*, no. 2 (27), pp. 86-93.
2. Kendiukhov, A.V. and Yahelska, K.Yu. (2012), "Economic approach to the study of time", *Marketing and management of innovation*, no. 3, pp. 141-148.
3. Bulatov, M.O. (2009), *Filosofskiy slovnyk* [Philosophical Dictionary], Stylos, 575 p.
4. Petrushenko, V.L. (2009), *Tlumachnyi slovnyk osnovnykh filosofskykh terminiv* [Dictionary of basic philosophical terms], Lviv Polytechnic, Lviv, Ukraine, 264 p.
5. Rummyantsev, A.M. (Ed.) (1972), *Ekonomicheskaya entsiklopediya. Politicheskaya ekonomiya : v 4 t.* [Economic Encyclopedia. Political Economy: in 4 vol.], Sovetskaya Encyclopedia, Vol.1 "A" Indeksy, Moscow, Russia, 560 p.
6. Askoff, R.L. (1959), "Games, decision, and organizations", *General Systems*, Vol. IV, pp. 145-150.
7. Bertalanffi, L. (1969), "General Theory of systems - review of problems and results", *Systemic study: ezhehodnyk*, pp. 30-54.
8. Mova, V.V. and Kolbushkin, Yu.P. (2004), *Sistemnyy podkhod v ekonomike* [Systemic approach in economy], NAU, Kyiv, Ukraine, 204 p.
9. Evenko, L.I. (1992), *Organizatsiya kak sistema. Teoriya i praktika amerikanskogo menedzhmenta* [Organization As the system. Theory and practice of American Management], Economics, Moscow, Russia, 346 p.
10. Ustenko A. (2009), "Systemic evaluation of the effectiveness of management organization", *Scientific news Institute of Management and Economics "Galician Academy"*, no. 2 (16), pp. 184-192.
11. Ustenko, A. and Malyuka, O. (2010), "Structure of system management", *Business Info*, no. 9, pp. 134-140.
12. Ustenko, A. and Malyuka, O. (2007), "Conceptual model of management in the implementation strategy", *Theory and practice of strategic management of regional social development of materials national conference*, Ivano-Frankivsk, Ukraine, pp. 23-24.
13. Ustenko, A. and Malyuka, O. (2012), *Teoriia system i systemnyi analiz v menedzhmenti* [Systems theory and systems analysis in management], tutorial, Folio, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 328 p.
14. Petrenko, V.P., Kis, S.Ya., Shvudkuy, E.A. (2013), *Upravlinnia diialnistiu pidpriemstv naftohazovoho kompleksu na zasadakh intelektualizatsii ta intelektokorystuvannia* [Management of oil and gas companies on the basis of intellectualization and intelektokorystuvannia], monograph, Pyramida, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 278 p.
15. Muratov, A.S. Muratov, L.N. and Kurtukova, A.Yu. (2012), "Convergence (harmonyzatsyya) controlling and quality management", available at: http://rusnauka.com/13_EISN_2012/Economics/6_109484.doc.htm.
16. Sukhareva, L.A. and Petrenko, S.N. (2000), *Kontrolling – osnova upravleniya biznesom* [Controlling - the basis of business management], NORD Computer, Donetsk, Ukraine, 210 p.
17. Anankin, E.A., Danilochkin, S.V., Danilochkina, N.G. et al. (1998), *Kontrolling kak instrument upravleniya predpriyatyyem* [Controlling enterprise management tools], UNITY, Moscow, Russia, 297 p.
18. Danilochkina, N. (2012), "Organization process controlling", *Manages the company*, no. 5 (16), available at: <http://consulting.1c.ru/journal-article.jsp?id=299>
19. Perevozova, I.V. and Maksymiuk, N.Yu. (2005), "Comprehensive method evaluating the effectiveness of investment as a strategic factor of enterprise", *Ukrainian science: Past, Present and Future*, Collected Works, Issue 10, pp. 213-222.
20. Shevchenko, E. (2007), "Controlling or Who owns or information - owns peace", *Directory economist*, no. 5, available at: <http://intalev.ua/?id=21091>
21. Farion, I.D. and Perevozova, I.V. (2007), *Orhanizatsiia obliku, kontroliu i analizu* [Accounting, control and analysis], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 714 p.
22. Omelchenko, H.V. (2009), "Controlling as part of a financial management system of the bank", *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnogo banku Ukrainy*, no. 1 (4), pp. 118-125.
23. Guseva, I.B. (2008), "Methodological fundamentals for controlling the formative system of industrial enterprise", Thesis abstract of Dr.Sc. (Econ.), 08.00.05, GOU VPO Nizhegorodskiy hosudarstvennyy tehniceskyy universitet im. R.E. Alekseeva, Nizhniy Novgorod, Russia, 48 p.
24. Mizes, L. (2006), *Chelovecheskaya deyatel'nost': Traktat po ekonomicheskoy teorii* [Human activities: Treatise on the economic theory], GOU "NPO" Ekonomika ", Moscow, Russia, 678 p.
25. Antashov, V.A. and Uvarova, G.V. (1996), *Ekonomicheskyy sovetnik menedzhera* [Economic adviser manager], Finance, accounting audit, Minsk, Belarus, 320 p.

Довбуш Н.Є.,
викладач Київського фінансово-економічного коледжу
Національного університету ДПС України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Dovbush N.Ye.,
lecturer of the Kiev Financial and Economic College
National University of the State Tax Service of Ukraine

THE CONCEPTUAL BASIS OF BUDGETING AT THE ENTERPRISES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання управління фінансами є важливою і найбільш складною сферою діяльності будь-якого підприємства. Нинішній етап розвитку малого та середнього бізнесу характеризується нестабільністю законодавства, значним впливом кризових явищ в економіці, конкуренцією, що вимагає впровадження ефективних методів планування й управління фінансово-господарською діяльністю. Підприємства малого та середнього бізнесу змушені враховувати безліч факторів (економічних, соціальних, політичних тощо) і оперативно реагувати на їх вплив. Постала необхідність впровадження нових ефективних способів управління фінансами, одним із яких є бюджетування. Цей процес ґрунтується на розробці та виконанні планових показників, що містяться у відповідних бюджетах. На жаль, більшість вітчизняних підприємств не застосовують такий метод управління фінансово-господарською діяльністю, що є необхідним на закордонних підприємствах. Тому вивчення та узагальнення інформації щодо видів бюджетів, які можуть складатися на підприємствах залежно від особливостей їх діяльності з метою практичного використання в малому і середньому бізнесі є досить актуальним сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні аспекти бюджетування досліджували такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як Дж.К. Шим і Дж.Г. Сігел, Альфред М. Кінг, Я. Мейтленд, О.М. Лихачова, В.Є. Хруцький, Н.В. Самочкін, І.А. Бланк, О.О. Терещенко, М.Д. Білик та інші. Однак більшість авторів не дають повну характеристику цьому процесу, не уточнюючи період планування, форму бюджетів, не конкретизуючи показники, що плануються та розробників планів, розглядаючи бюджет як інструмент прийняття рішень, а не як метод управління фінансами підприємства. У науковій літературі не існує єдиного підходу щодо класифікації бюджетів підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є визначення концептуальних основ бюджетування на вітчизняних підприємствах малого і середнього бізнесу.

Основними завданнями є вивчення та узагальнення теоретичних підходів різних авторів щодо визначення поняття «бюджет» підприємства та класифікація бюджетів за різними ознаками залежно від особливостей діяльності підприємств малого та середнього бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий та середній бізнес складає основу розвитку економіки багатьох країн світу, зокрема і України. На поч. XXI ст. переважна більшість українських підприємств перебувала у фазі реорганізації, реструктуризації, суттєвих організаційних змін, виходу із затьяжної кризи, тому виникла необхідність пошуку нових ефективних методів управління фінансово-господарською діяльністю. В зарубіжних країнах бюджетування є невід'ємною складовою фінансового управління будь-яким підприємством, що постійно удосконалюється, чого не можна сказати, на жаль, про Україну, де такий метод планування діяльності застосовується переважно на великих підприємствах.

Сьогодні увага багатьох вчених прикута до проблем підвищення ефективності діяльності підприємств в нестабільних умовах господарювання. Бюджетування є одним із методів управління та контролю фінансово-господарської діяльності, що дає змогу оперативно реагувати на зміни середовища функціонування підприємства; економити всі види наявних ресурсів, раціонально їх використовуючи; залучати інвесторів тощо.

Практичне впровадження бюджетування на підприємствах не можливе без дослідження його концептуальних аспектів. Пропонуємо узагальнити погляди зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення поняття бюджет підприємства, а також класифікувати їх у відповідності до процесу бюджетування.

Представники англійської економічної школи Дж. К. Шим і Дж. Г. Сігел визначають бюджет як кількісний план діяльності підприємства та виконання програм, що представляє собою пов'язаний набір фінансових (активи, власний капітал, доходи та витрати і т. д.) і (або) натуральних (обсяг

виробленої продукції і наданих послуг та ін.) економічних показників діяльності компанії [1, с. 456]. Із даного визначення можна зрозуміти, що бюджет може містити як фінансові, так і натуральні показники діяльності підприємства, однак автори не вказують період планування. Не вказує період планування, не конкретизує показники та розробників планів і представник західної економічної науки Альфред М. Кінг, який вбачає бюджет як фінансове представлення планів майбутньої діяльності підприємства, що показують у вартісному форматі, яких результатів планує досягти менеджер та які для цього необхідно використати ресурси [2, с. 37]. Лихачова О. М. та Хруцкий В. Є., представники російської економічної науки, також не уточнюють на який саме період планується фінансовий стан підприємства (фірми). Вони визначають бюджет як фінансовий план, тобто виражений у цифрах, запланований на майбутнє фінансовий стан підприємства або фірми, фінансово і якісно визначене вираження результатів маркетингових досліджень і виробничих планів, необхідних для досягнення поставлених цілей [3, с. 104; 4, с. 22].

Мейтленд І., представник західної економічної школи, трактує бюджет як план, який у деталях розкриває проєктовані витрати та прибутки протягом певного майбутнього періоду [5, с. 103], не зазначаючи форму подання інформації та періоду планування.

Визначення Самочкіна Н. В., російського економіста, характеризує бюджет як інструмент управління прийняттям рішень на підприємстві. На його думку бюджет – це виражені в конкретних показниках цілі, альтернативи досягнення цілей, наслідки впливу альтернатив на цілі, фактичні результати реалізації управлінських рішень, відхилення від запланованих результатів. Його також можливо представити як процес прийняття рішень, з допомогою якого підприємство оцінює доцільність притоку та відтоку активів [6, с. 219].

Розглядаючи бюджет як короткостроковий план, в якому відображується алокація (розподіл) ресурсів, Терещенко О.О., вітчизняний науковець [7, с. 457], не вказує місце та напрям планування, не конкретизує які саме ресурси розподіляються та не враховує планові доходи від їх ефективного використання.

Найбільш повно, на нашу думку, поняття бюджет розкривають визначення таких вітчизняних представників фінансової науки, як Бланка І. А., який розглядає бюджет як оперативний фінансовий план, що розробляється зазвичай в рамках до одного року, що відображає витрати і надходження коштів за окремими напрямками господарської діяльності, окремими видами операцій, окремими інвестиційними проєктами [8, с. 490]; та Білик М.Д., яка вважає, що бюджет – це оперативний фінансовий план, що складається у формі кошторису або балансу доходів і витрат на короткостроковий період і забезпечує ефективний контроль за надходженням та витрачанням коштів на підприємстві [9, с. 450].

Узагальнюючи точки зору різних авторів, можемо визначити бюджет як план, що містить дані про доходи і витрати підприємства (підрозділу, служби) на певний період і забезпечує контроль за його надходженнями та видатками. Бюджет підприємства є короткостроковим планом, який містить як грошові, так і натуральні показники компанії, містить інформацію про надходження фінансових ресурсів і напрями їх використання у плановому періоді.

У науковій літературі бюджети прийнято поділяти на операційні (бюджет продажів, бюджет виробництва, бюджет собівартості, бюджет загальновиробничих витрат, адміністративних витрат, витрат на матеріали, на оплату праці) та фінансові (прогнозний баланс, звіт про фінансові результати). Кожне підприємство використовує свою систему бюджетів, яка дозволяє якнайефективніше управляти його фінансами. Компанії створюють бюджети з різних причин. Вони можуть виконувати різні функції і тому для їх розробки використовують різні методи. Бюджети можуть бути використані з метою планування та прогнозування майбутніх фінансових результатів, як інструмент мотивації, як засіб оцінки та контролю, а також як джерело інформації та прийняття рішень.

Основні види бюджетів підприємства представлено на рис. 1.

План реалізації (бюджет продажів) відображає очікуваний об'єм продажів у плановому періоді. Він може відобразитися як у грошовому вимірі, так і в натуральних одиницях. Бюджет продажів є відправною точкою створення зведеного бюджету підприємства.

Виробничий бюджет готують після плану реалізації. Він визначає кількість одиниць продукції, що повинні бути виготовлені протягом кожного бюджетного періоду з метою задоволення цілей реалізації. Виробничий бюджет також визначає розмір витрат, пов'язаних із виготовленням продукції: трудових, матеріальних та інших.

Бюджет прямих матеріальних витрат – включає розрахунок кількості сировини та матеріалів, які повинні бути придбані протягом планового періоду для того, щоб виконати вимоги виробничого бюджету.

Бюджет прямих витрат на оплату праці – використовується для розрахунку кількості робочого часу, необхідного для виконання виробничого бюджету. За допомогою цього бюджету можна прогнозувати необхідну кількість працівників для безперебійного забезпечення виробництва.

Бюджет виробничих накладних витрат – показує очікувану вартість всіх виробничих витрат, крім прямих матеріальних і трудових.

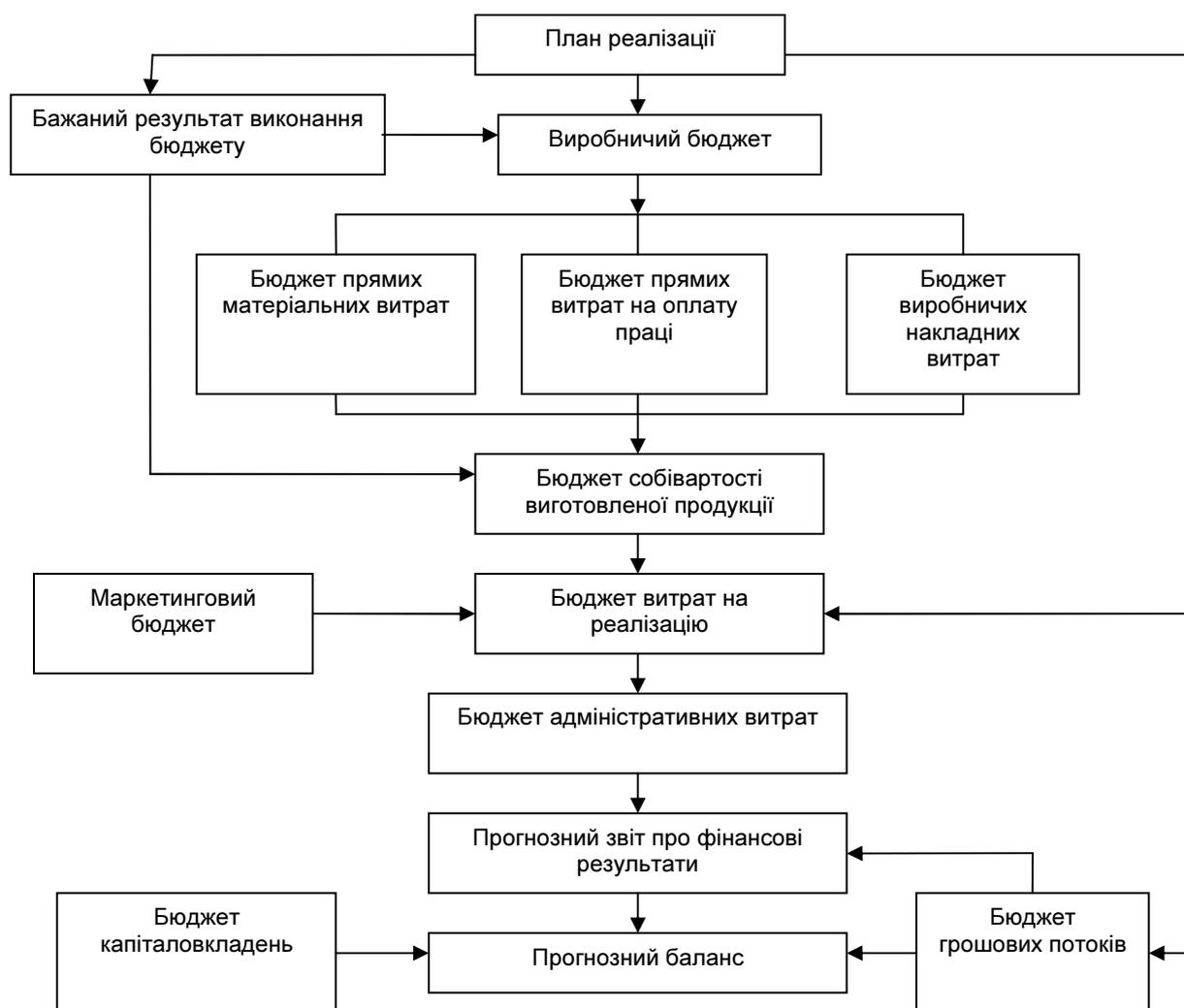

Рис. 1. Система бюджетів на підприємстві

Джерело: розроблено автором

Бюджет собівартості виготовленої продукції – готується для розрахунку виробничих витрат, які повинні бути понесені на виготовлення продукції. Бюджет собівартості виготовленої продукції включає інформацію бюджетів прямих матеріальних витрат, прямих витрат на оплату праці та накладних витрат підприємства.

У сучасних ринкових відносинах важливе значення для підтримання фінансової стабільності та отримання позитивного фінансового результату має маркетингова діяльність підприємства, тому, на нашу думку, маркетинговий бюджет є важливими для підприємства. Маркетинговий бюджет – це фінансовий план маркетингу, що містить дані про витрати компанії на ведення маркетингової діяльності та доходи від маркетингових заходів: витрати на маркетингові дослідження ринків, на забезпечення конкурентоспроможності товару, на інформаційний зв'язок з споживачами – рекламу, стимулювання збуту, виставки, ярмарки, організацію товарообігу та збуту. Він дозволяє аналізувати рівень запланованих і фактично отриманих доходів від маркетингової діяльності, запланованих і реально вкладених засобів у проведення маркетингових заходів компанії, на підставі аналізу будувати прогнози, підводити підсумки, розробляти план маркетингу та планувати інвестиції в маркетинг на наступний період.

Бюджет витрат на реалізацію формується на підставі плану реалізації (бюджету продажів) і включає витрати, пов'язані з продажем готової продукції підприємства.

Бюджет адміністративних витрат – визначає витрати на забезпечення операції, які не пов'язані з виробництвом продукту або послуги.

Бюджет руху грошових коштів є прогнозуванням майбутніх грошових надходжень і витрат за плановий період. Він допомагає підприємству визначити, коли дохід буде достатнім для покриття витрат і коли компанії доведеться шукати джерела зовнішнього фінансування.

Прогнозний звіт про фінансові результати – фінансовий документ, який показує суму отриманих доходів і понесених витрат та фінансовий результат діяльності підприємства (прибуток або збиток).

Бюджет капіталовкладень є прогнозуванням потреби компанії в активах, таких як будівлі, транспортні засоби, машини та інше обладнання. Він включає в себе витрати на модернізацію, витрати на придбання нових активів, інші витрати, пов'язані з утриманням майна. Даний бюджет допомагає компанії планувати витрати на придбання та утримання цих активів, які можуть включати використання власних грошових коштів або зовнішнє фінансування.

Прогнозний баланс – фінансовий документ, що відображає прогнозні залишки на рахунках за активами, зобов'язаннями та капіталу на кінець планового періоду.

Фінансові бюджети використовуються для створення прогнозів фінансової звітності. Потенційні інвестори та кредиторі отримують інформацію з цих бюджетів та приймають на її основі відповідні рішення, які в кінцевому рахунку впливають на діяльність компанії.

Враховуючи різносторонність діяльності підприємств малого та середнього бізнесу та широкий спектр показників і напрямів планування, пропонуємо класифікувати бюджети за наступними ознаками.

За спрямованістю по відношенню до підприємства розрізнятимемо зовнішньоорієнтовані та внутрішні бюджети підприємства.

Зовнішньоорієнтовані – це бюджети, що передбачають планування фінансово-господарських операцій, які здійснюються підприємством у зовнішньому середовищі (бюджет витрат на куповані матеріали, збутові витрати тощо).

Внутрішні бюджети – планування фінансово-господарських операцій, що здійснюються на самому підприємстві (бюджет виробництва, бюджет загальновиробничих витрат, бюджет адміністративних витрат тощо).

Класифікація бюджетів за фінансовими потоками передбачає формування бюджетів витрат і доходів. Бюджет витрат – планування витрачання підприємством фінансових ресурсів (бюджет матеріальних витрат, бюджет витрат на оплату праці тощо). Бюджет доходів – планування одержання підприємством фінансових ресурсів (бюджет доходів від певного виду діяльності, бюджет грошових потоків, прогнозний звіт про фінансові результати).

Класифікаційна ознака залежно від видів діяльності передбачає:

– бюджетування основної діяльності – планування витрат і результатів від операцій, що передбачають здійснення підприємством діяльності, зазначеної в установчих документах (бюджет виробництва, бюджет реалізації, бюджет адміністративних витрат тощо);

– бюджетування фінансової діяльності – планування потреби в грошових коштах для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності (бюджет грошових потоків, прогнозний звіт про фінансові результати);

– бюджетування інвестиційної діяльності – планування інвестиційних витрат та залучення капіталу з метою розвитку підприємства;

– бюджетування інноваційної діяльності – планування операцій, пов'язаних із створенням і впровадженням нової або вдосконаленої продукції, послуги, технології виробництва тощо.

За складністю пропонуємо розрізняти прості та комбіновані бюджети. Прості бюджети – передбачають планування одного або декількох показників (бюджет продажів, бюджет виробництва тощо). Комбіновані бюджети – містять більше двох показників, які відображають фінансовий стан підприємства (прогнозний баланс, звіт про фінансові результати).

Залежно від цілей діяльності підприємства слід виділяти економічні бюджети та бюджети витрат на соціальні потреби. Економічні бюджети – передбачають планування показників, що забезпечують отримання підприємством економічного ефекту. Бюджет витрат на соціальні потреби – передбачають планування витрат, що забезпечують досягнення соціального ефекту (витрати на охорону праці, на модернізацію технологічної бази).

За предметом планування розрізнятимемо:

– бюджет виробництва існуючого продукту – планування витрат на виробництво існуючого продукту та доходів від його реалізації;

– бюджет виробництва нового продукту – планування витрат на введення у виробництво нової номенклатури продукції, її асортименту, витрат на освоєння ринку, доходів від реалізації;

– бюджет виробництва продуктової лінії – планування витрат і грошових надходжень у масовому виробництві.

Класифікація за тривалістю планового періоду передбачає формування тижневих бюджетів, бюджетів на місяць, кварталних та річних бюджетів.

Залежно від видів витрат пропонуємо розрізняти:

– бюджет фіксованих витрат – планування витрат, які не змінюються протягом бюджетного періоду;

– бюджет змінних витрат – планування витрат, що прямо залежать від особливостей діяльності підприємства та можуть змінюватися протягом бюджетного періоду;

– дискреційний бюджет – планування витрат, які мають періодичний характер.

За роллю витрат у процесі виробництва виділимо виробничі та невиробничі бюджети.

Виробничі бюджети – планування показників, прямо пов'язаних з процесом виробництва (бюджет виробництва, бюджет загальновиробничих витрат тощо).

Невиробничі бюджети – планування показників, які не пов'язані з процесом виробництва (бюджет адміністративних витрат, маркетинговий бюджет, бюджет збутових витрат).

Залежно від витрат за фазами кругообігу класифікуватимемо бюджети на:

– бюджети постачально-заготівельних витрат – планування витрат, що забезпечують безперебійний процес виробництва та забезпечують його (бюджет витрат на матеріали, поточний ремонт тощо);

– бюджети виробничих витрат – планування процесу виробництва та витрат, що виникають при цьому (виробничий бюджет, бюджет собівартості продукції, бюджет прямих витрат на оплату праці);

– бюджети збутових витрат – планування витрат, що пов'язані з реалізацією продукції (бюджет продажів, бюджет руху грошових коштів тощо).

Залежно від об'єкта управління витратами формування бюджетів у місцях виникнення витрат відбувається на підставі витрат, які виникають у відділах, цехах особами, відповідальними за певний обсяг робіт.

Формування бюджетів у центрах фінансової відповідальності передбачають планування доходів і витрат відповідно до їх структури на підприємстві (планування доходів, планування витрат, планування прибутку, планування інвестицій).

Класифікація бюджетів за економічними елементами планування відбувається за економічними елементами витрат і передбачає формування бюджетів матеріальних витрат, витрат на оплату праці, бюджету загальновиробничих витрат, бюджету адміністративних витрат тощо.

Узагальнена класифікація бюджетів підприємства відображена у таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація бюджетів підприємства

Ознака	Види
За спрямованістю по відношенню до підприємства	- зовнішньо орієнтований бюджет; - внутрішній бюджет.
За фінансовими потоками, що плануються	- бюджет витрат; - бюджет доходів.
За видами діяльності підприємства	- бюджет основної діяльності; - бюджет фінансової діяльності; - бюджет інвестиційної діяльності; - бюджет інноваційної діяльності.
За складністю	- простий бюджет; - комбінований бюджет.
За цілями діяльності підприємства	- економічні бюджети; - бюджети витрат на соціальні потреби.
За предметом планування	- бюджет виробництва існуючого продукту; - бюджет виробництва нового продукту; - бюджет виробництва продуктової лінії.
За тривалістю планового періоду	- тижневий бюджет; - бюджет на місяць; - квартальний бюджет; - річний бюджет;
Залежно від витрат	- бюджет фіксованих витрат; - бюджет змінних витрат; - дискреційний (періодичний) бюджет.
За роллю в процесі виробництва	- виробничий бюджет; - невиробничий бюджет;
За фазами кругообігу	- бюджет постачально-заготівельних витрат; - бюджет виробничих витрат; - бюджет збутових витрат;
Залежно від об'єкта управління	- у місцях виникнення витрат; - у центрах фінансової відповідальності;
За економічними елементами планування	- бюджет матеріальних витрат; - бюджет витрат на оплату праці та відрахування на соціальні заходи; - бюджет загальновиробничих витрат; - бюджет адміністративних витрат тощо.

Джерело: розроблено автором

На основі вищенаведеного пропонуємо наступне визначення бюджетування, яке відрізняється від існуючих точок зору. Це процес організації управління фінансово-господарською діяльністю підприємств малого та середнього бізнесу, який ґрунтується на розробці бюджетів у розрізі центрів відповідальності чи/та напрямів діяльності, контролю за їх виконанням, аналізі відхилень від

бюджетних показників та регулюванні господарської діяльності з метою досягнення намічених фінансових результатів.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження дають змогу зробити висновки про те, що бюджетування займає важливе місце в діяльності підприємств, особливо малого та середнього бізнесу. Його впровадження дозволить малим і середнім підприємствам планувати та прогнозувати свою фінансово-господарську діяльність; вчасно виявляти, аналізувати відхилення від плану та приймати ефективні управлінські рішення; коригувати плани відповідно до змін внутрішнього та зовнішнього середовища функціонування підприємства; узгоджувати та скоординувати роботу центрів фінансової відповідальності, підрозділів, відділів і служб на досягнення поставленої мети; контролювати фінансово-господарську діяльність підприємства; виявити потребу у трудових, грошових та інших ресурсах і можливі шляхи їх економії; надавати інформацію про фінансово-господарську діяльність потенційним інвесторам, кредиторам тощо.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що визначення концептуальних основ процесу бюджетування на вітчизняних підприємствах малого і середнього бізнесу є актуальним у сучасних умовах господарювання і на основі цього можливе подальше методичне його удосконалення.

Література

1. Шим Дж. К. Основи комерційного бюджетування : пер. з англ., навч. посібник / Шим Дж. К., Сігел Дж. Г. – СПб. : Пергамент, 1998. – 496 с.
2. Кинг Альфред М. Тотальное управление деньгами : пер. с англ. / Альфред М. Кинг. – СПб. : Полигон, 1999. – 448 с.
3. Лихачева О.Н. Финансовое планирование на предприятии : учебн. пос. / Лихачева О. Н. – М. : ТК Велби, 2003. – 193 с.
4. Хруцкий В.Е. Фирменное бюджетирование. Настольная книга по поставке финансов / В.Е. Хруцкий, Т.В. Сизова, В.В. Гамаюнов. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 400 с.
5. Мейтленд И. Бюджетирование для нефинансовых менеджеров : пер. з англ. / И. Мейтленд. – Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2002. – 200 с.
6. Гибкое развитие предприятия: Эффективность и бюджетирование / Под ред. В.Н. Самочкина. – 2-е изд., доп. – М. : Дело, 2002. – 376 с.
7. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб`єктів господарювання : навч. посібник / Терещенко О.О. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
8. Бланк І.А. Управління прибутком : навч. посібник / Бланк І. А. – К. : «Ніка-Центр», 1998. – 544 с.
9. Фінанси підприємств : підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – 4-те вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2002. – 571 с.

References

1. Shym, J.K. and Siegel, J.G. (1998), *Osnovy komertsiiinoho biudzhetuвання* [The basics of commercial budgeting], tutorial, translation from english, "Pergament", St. Petersburg, Russia, 496 p.
2. King, Alfred M. (1999), *Totalnoye upravleniye dengami* [The total money management], translation from english, "Poligon", St. Petersburg, Russia, 448 p.
3. Likhacheva, O.N. (2003), *Finansovoye planirovaniye na predpriyatii* [Financial planning in the enterprise], tutorial, TC Velbi, Moscow, Russia, 193 p.
4. Khrutskiy, V.E., Sizova, T.V. and Gamayunov, V.V. (2006), *Firmennoye byudzhetrovaniye. Nastolnaya kniga po postavke finansov* [Company budgeting. Handbook for the supply of finance], Finance and statistics, Moscow, Russia, 400 p.
5. Meitlend, I. (2002), *Byudzhetrovaniye dlya nefinansovykh menedzherov* [Budgeting for nonfinancial managers], translation from english, Balans-Club, Dnipropetrovsk, Ukraine, 200 p.
6. Samochkin, V.N. (2002), *Gibkoye razvitiye predpriyatiya: effektivnost i byudzhetrovaniye* [The flexible enterprise development: effectiveness and budgeting], Delo, Moscow, Russia, 376 p.
7. Tereshchenko, O.O. (2003), *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia* [Financial activity of economic entities], tutorial, KNEU, Kiev, Ukraine, 554 p.
8. Blank, I.A. (1998), *Upravlinnia prybutkom* [Profit management], tutorial, "Nika-Tsentr", Kiev, Ukraine, 544 p.
9. Podderohin, A.M. et. al. (2002), *Finansy pidpriemstv* [Finance of enterprises], textbook, KNEU, Kiev, Ukraine, 571 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 330.47:338.5.01

Кирилюк Є.М.,
д.е.н., доцент, професор кафедри
Прошчаликіна А.М.
к.е.н., доцент кафедри
кафедра економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ

Kyryliuk Ye.M.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of department
Proshchalykina A.M.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department
department of economic theory, innovatics and international economics
Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University

FEATURES OF PRICING ON MARKETS OF INFORMATION PRODUCTS AND SERVICES

Постановка проблеми. Ринок інформаційних продуктів і послуг є нині одним із найбільш динамічних секторів світової економіки. Сучасні проблеми ціноутворення на цьому ринку пов'язані перш за все зі специфікою визначення рівня ціни на інформаційні продукти і послуги, потребою у розробці системи знижок і пільг, невизначеністю витрат на просування і розподіл інформаційних продуктів, необхідністю запровадження гнучкої стратегії ціноутворення з огляду на скорочення життєвого циклу товару. Існуючі методи і моделі ціноутворення не повною мірою відповідають специфічним умовам інформаційного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з чинниками, передумовами, специфікою розвитку інформаційного ринку активно досліджуються теоретиками і практиками із початку ХХ ст. Ними започатковано обґрунтування особливостей ціноутворення в інформаційному секторі, розроблення альтернативних підходів до визначення ціни інформаційної продукції. У цьому плані слід виокремити напрацювання таких зарубіжних вчених, як О. Антипіної [1], Х. Веріана та К. Шапіро (H. Varian, C. Shapiro) [2], В.-Л. Чанга (W.-L. Chang) [3], С. Коктампа (S. Kotkamp) [4], Д. Ульфа та Н. Вулкан (D. Ulph, N. Vulkan) [5]. Серед вітчизняних науковців початок розв'язанню проблеми ціноутворення в інноваційних та інформаційних галузях, у тому числі в умовах асиметрії інформації, поклали В. Возьянова [6], Л. Єжова [7] та ін.

Водночас недостатньо дослідженими є питання кількісної оцінки зусиль фірм-виробників інформаційних продуктів і послуг, оцінки якості та корисності інформаційних продуктів, планування і вибору моменту зміни ціни, формування стратегії ціноутворення інформаційних фірм.

Постановка завдання. Метою статті є розробка теоретичних і методичних основ формування ціни на інформаційні продукти і послуги в сучасних умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження. В умовах динамічного розвитку інформаційного ринку України коливання чинників попиту і пропозиції, зміна конкурентної ситуації, інституційного середовища, пріоритетів державної політики стимулювання інформаційного сектора, розвиток різного роду неформальних зв'язків зумовили гнучкість цін на інформаційні продукти та послуги і необхідність кардинальних змін у процесі ціноутворення.

Специфіка ціноутворення на інформаційні продукти і послуги пов'язана з особливостями, які відрізняють інформацію від інших товарів. Зокрема, при виборі методів і моделей ціноутворення необхідно враховувати таке.

1. Більшість видів інформаційних продуктів має нематеріальний характер, а матеріальним є тільки носій, який має низьку вартість.

2. Кінцева вартість інформації залежить від її корисності для окремого споживача. У зв'язку з цим зростають витрати, пов'язані із пристосуванням до індивідуальних потреб споживача.

3. Для інформації характерною є така ознака як перетворюваність – цифрові продукти можуть легко змінюватися або об'єднуватися у нові продукти [4, с. 41].

4. Тиражування інформації супроводжується мінімальними витратами, що уможливорює суттєве нарощення обсягів виробництва без зростання витрат ресурсів і часу. До того ж характер споживання інформації має неруйнівний характер, завдяки чому вона завжди може бути використана виробником, чи винахідником. При використанні інформації одним користувачем досить важко обмежити доступ до неї іншим суб'єктам [6].

5. Досить важко оцінити цінність інформації. Нині не розроблено єдиних критеріїв визначення ефективності інформаційного забезпечення та одиниць виміру і розмірності інформації. Інформаційні продукти з часом втрачають свою первісну споживчу вартість, адже у міру старіння інформації втрачають свою актуальність. Тому стосовно інформації суттєвий вплив чинить моральне зношування. Разом із тим важко охарактеризувати рівень витрачання інформації.

6. Важливою стратегією ціноутворення стає інноваційне лідерство, яке спрямоване на отримання максимального ефекту від впровадження нових інформаційних продуктів чи послуг з урахуванням витрат на правовий захист інновації та захист від неправомірного копіювання.

7. Виробництво інформації є доволі витратним у зв'язку з необхідністю використання досконаліших технічних засобів (тобто засобів праці) та висококваліфікованої робочої сили.

8. Зростання ризику при розголошенні змісту чи несанкціонованому копіюванні та розповсюдженні інформаційних продуктів, що не пройшли процедуру правового захисту.

Для обґрунтування цінової політики ринкових суб'єктів необхідно враховувати не лише властивості інформаційного продукту, особливості функціонування інформаційного ринку, а й правильно оцінити комплексний вплив чинників, що визначають ціну. Чинники ціноутворення можна об'єднати у декілька груп:

1. Чинники пропозиції (визначають нижню межу ціни):

- собівартість виробництва і розповсюдження товару;
- рівень конкуренції, який характеризує кількість продавців на ринку;
- цінова політика фірми;
- етап життєвого циклу інформаційного продукту;
- виробничі потужності, які зумовлюють мінімально необхідний обсяг виробництва;
- величина авансованого капіталу та рівень кваліфікації робочої сили;
- технологічний рівень виробництва як самого виробника, так і конкурентів;
- можливість доступу до додаткових джерел фінансування.

2. Чинники попиту (зумовлюють верхню межу ціни):

- кількість і доходи споживачів;
- рівень освіти та інноваційної культури покупців;
- темпи розвитку суміжних галузей – споживачів інформаційної продукції;
- ступінь відповідності товару індивідуальним очікуванням споживача (корисність);
- мережеві ефекти споживання – споживачі стандартизованих продуктів можуть досягати ефекту масштабу з боку попиту завдяки економії на стандартних додатках (особливо у сфері програмного забезпечення) [4, с. 41];

– психологічні чинники – занижена ціна на початку продажу продукції може відлякувати клієнтів, які засумніваються у якості продукції. Висока ціна також відлякує клієнтів через можливість неповного задоволення потенційних очікувань.

3. Ринкові чинники:

– можливість перетворення користувача на майбутнього конкурента;

– інформаційно-комунікаційні технології, зокрема, використання Інтернету, сприяють зниженню асиметрії інформації про ціни і якість благ, що призводить до збільшення числа ринкових угод;

– можливість цінової дискримінації покупців за різними ознаками;

– рівень поширення контрафактної (нелегальної) продукції;

– зростання ризику втрати прибутків внаслідок розголошення функціонального змісту і несанкціонованого копіювання та розповсюдження інформації.

4. Інституційні чинники:

– рівень відкритості економіки;

– форми і методи державного регулювання інформаційного ринку, зокрема, податкова політика та антимонопольне регулювання інформаційного сектора.

Таким чином, процес формування ціни на інформаційну продукцію пов'язаний із виробничими, ринковими, інституційними, психологічними чинниками, особливостями споживчої поведінки. Неповне врахування системи чинників ціноутворення призведе до необґрунтованих висновків і втрат ринкової вигоди виробників інформаційної продукції.

Особливості ринкового ціноутворення на інформаційні продукти і послуги також полягають у тому, що реальний процес формування цін відбувається не у виробничій сфері, а у сфері маркетингу. Сам інформаційний ринок характеризується монополістичною конкуренцією. Зміна ціни інформаційного товару штучно обмежена монополістичними бар'єрами і законодавством про захист інтелектуальної власності. Все це дозволяє власникам цього продукту отримувати монополістичний прибуток у результаті його контролюваного (за допомогою ліцензій, паролів, ключів) розповсюдження [10, с. 123].

Дослідження методологічних основ ціноутворення на інформаційному ринку дозволило виокремити низку підходів до формування цін на інформаційні продукти (табл. 1).

Таблиця 1

Методи і моделі ціноутворення на інформаційну продукцію

Методи ціноутворення	Моделі ціноутворення	Обмеження моделей
Витратні, орієнтовані на собівартість	Модель «витрати + прибуток» – передбачає, що мінімальний рівень ціни виробника визначається з урахуванням витрат і середньої норми прибутку.	Не дає змоги оцінити інноваційність продукту і повною мірою використати ринкові можливості.
	Агрегатні моделі – використовуються для товарів і послуг, які складаються з компонентів, ціна на які відома. Ціна кінцевого продукту визначається як сума вартості окремих компонентів.	Окремі компоненти також можуть бути інноваційними і саме вони можуть суттєво змінити ціну продукції.
	Договірні ціни – спрямовані на оптимізацію співвідношення попиту і пропозиції. Такі ціни мають відображати розподіл ризиків між покупцем і продавцем інформаційних товарів і послуг.	Заздалегідь оцінити можливі ризики й економічний ефект складно.
Методи, що базуються на оцінці конкуренції	Параметричні моделі – ціни застосовуються для визначення цін на нову техніку, яка має попередні аналоги. Для формування ціни виражають коефіцієнтами зв'язок між вартісними і технічними характеристиками інформаційного продукту, що відрізняються від аналога і які вплинуть на ціну.	Моделі не дозволяють подолати невизначеність інформації, адже досить важко об'єктивно оцінити індивідуальні особливості інформаційних продуктів, що можуть суттєво впливати на ціну.
	Ступінчасті моделі – передбачають, що ціна продукції визначається заздалегідь на основі встановлення коефіцієнта до ціни аналога, який діє упродовж декількох років (цей термін визначається періодом дії патенту або ліцензійної угоди). Ці моделі передбачають, що процес купівлі-продажу інформаційних продуктів здійснюється не одноразово, а поступово і допускає вартісну дооцінку після застосування інформаційних продуктів у матеріальному виробництві.	Залишаються невирішеними проблеми асиметрії інформації та невизначеності параметрів порівняння з аналогом.
Методи, що базуються на оцінці корисності товару для споживача	Модель версіювання – припускає, що виробництво різних версій продукту і продаж їх за різними цінами залежить від потреб споживачів (як правило, припускає виробництво повної версії – з максимальним числом якісних характеристик і неповної – з меншим числом якісних характеристик).	Надмірна кількість версій призводить до необхідності розроблення різних рівнів підтримки програми, які пов'язані з кожним типом клієнта. Значна диференціація цін може призвести до зростання витрат на їх адміністрування.
	Імовірнісні моделі – передбачають можливість обрахування розподілу ціни інформаційного продукту як випадкової величини. Цільовою функцією, яка підлягає оптимізації, в даному випадку є математичне очікування відповідної випадкової величини. Після того, як необхідна оптимізація виконана, визначається рівень ціни інформаційного продукту, який відповідає цим оптимальним умовам [5, с. 49].	Застосування цих моделей істотно обмежене реальними можливостями фахівців-практиків, а також недостатньою розробленістю конкретних методик ціноутворення.
	Метод «мозкового штурму» – враховує рівень витрат, попиту і ціни конкурентів за допомогою оцінок групи експертів, які визначають рівень відповідності нового товару запитам споживачів і оцінюють ринкові можливості просування товару.	Залежить від компетенції і суб'єктивної думки фахівців. Значний вплив на рішення може здійснити асиметрія інформації.

Джерело: складено авторами на основі джерел [1;3; 5; 7; 8; 9]

Вибір моделі ціноутворення залежить від рівня новизни інформаційної продукції чи послуги, стратегії ціноутворення фірми, особливостей ринкового сегмента, корисності продукту, стадії життєвого циклу продукції, рівня конкуренції та державного регулювання. Застосування системної концепції ціни на основі комплексного аналізу чинників ціноутворення сприятиме більшій обґрунтованості цін, удосконаленню економічних відносин, розробці ефективного механізму цінового

контролю. Розвиток методів ціноутворення зумовлюється широким застосуванням інформаційних технологій, зростанням можливостей до більш точнішого обліку все більшої кількості чинників, які важко піддаються кількісній оцінці.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах формування інформаційної економіки інформаційні продукти та послуги перетворилися на товар. Проте обґрунтування концептуальних засад ціноутворення на інформаційному ринку виявилось набагато складнішою проблемою, ніж на інших ринках. Адже продукція інформаційного виробництва використовується в усіх галузях економіки з різними нормами рентабельності, різною є якість і актуальність інформації, а кінцева вартість залежить від корисності для конкретного споживача.

Причому в умовах поглиблення асиметрії інформації оцінка корисності відіграє все зростаючу роль у процесах ціноутворення. Аналіз чинників і особливостей ціноутворення на інформаційні продукти і послуги дозволив виокремити такі групи методів ціноутворення: витратні, орієнтовані на собівартість, методи, що базуються на оцінці конкуренції, методи, що базуються на оцінці корисності товару для споживача. Кожна група включає низку моделей формування цін. Вибір моделі ціноутворення залежить від особливостей ринкового сегмента, корисності продукту, стадії життєвого циклу продукції, рівня конкуренції та державного регулювання. Тому перспективи подальших наукових розвідок полягають в обґрунтуванні механізмів цінового, антимонопольного, податкового регулювання інформаційного ринку з метою оптимізації процесу ціноутворення, сприяння доступності інформаційних продуктів і послуг пересічному споживачеві.

Література

1. Антипина О.Н. Информационная экономика: современные технологии и ценообразование / О.Н. Антипина. – М. : ТЕИС, 2009. – 290 с.
2. Shapiro C. Information rules: a strategic guide to the network economy / C. Shapiro, H. Varian. – New-York: Library of Congress, 1998. – 352 p.
3. Chang W.-L. A recommendation-based pricing system for information goods versioning [Electronic recourse] / W.-L. Chang, S.-T. Yuan // Journal of Computers. – 2007. – Vol. 2, No. 9. – Accessed mode: <http://www.academypublisher.com/jcp/vol02/no09/jcp02096776.pdf>.
4. Kotkamp S. Pricing Strategies for Information Products [Electronic recourse] / S. Kotkamp // Inhouse Manager. – 2000. – № 3. – P. 40-45. – Accessed mode: http://finance.fbv.kit.edu/download/ICM2000_03_Artikel_7_Kotkamp.pdf.
5. Ulph D. Electronic commerce and competitive first-degree price discrimination: Technical Report / D. Ulph, N. Vulkan. – London: University College, 2000. – 14 p.
6. Возьянова В.І. Важливі аспекти ціноутворення на ринку інформаційних продуктів та послуг [Електронний ресурс] / В.І. Возьянова. – Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_03_15/ek8_vozjyanova.php
7. Єжова Л.Ф. Інформаційний маркетинг / Л.Ф. Єжова. – К. : КНЕУ, 2002. – 560 с.
8. Нижегородцев Р.М. Информационная экономика. Книга 2. Управление беспорядком: Экономические основы производства и обращения информации / Р.М. Нижегородцев. – Москва-Кострома, 2002. – 173 с.
9. Красильникова Е.В. Взаимодействие спроса и предложения на рынке информационных продуктов / Е.В. Красильникова // Креативная экономика. – 2011. – № 5 (53). – С. 119-125.

References

1. Antipina, O.N. (2009), *Informatsionnaia ekonomika: sovremennyye tekhnologii i tsenoobrazovanie* [Information economy: modern technology and pricing], TEIS, Moscow, Russia, 290 p.
2. Shapiro, C. and Varian, H. (1998), *Information rules: a strategic guide to the network economy*, Library of Congress, New-York, USA, 352 p.
3. Chang, W.-L. and Yuan, S.-T. (2007), "A recommendation-based pricing system for information goods versioning", *Journal of Computers*, Vol. 2, no. 9, available at: <http://academypublisher.com/jcp/vol02/no09/jcp02096776.pdf> (access date July 3, 2015).
4. Kotkamp, S. (2000), "Pricing Strategies for Information Products", *Inhouse Manager*, no. 3, pp. 40-45, available at: http://finance.fbv.kit.edu/download/ICM2000_03_Artikel_7_Kotkamp.pdf (access date July 1, 2015).
5. Ulph, D. and Vulkan, N. (2000), *Electronic commerce and competitive first-degree price discrimination: Technical Report*, University College, London, GB, 14 p.
6. Vozianova, V.I. (2012), "Important aspects of pricing in the market of information products and services", available at: http://confcontact.com/2012_03_15/ek8_vozjyanova.php (access date June 15, 2015).
7. Iezhova, L. F. (2002), *Informatsiyni marketynh* [Information marketing], KNEU, Kyiv, Ukraine, 560 p.
8. Nyzhegorodtsev, R.M. (2002), *Informatsionnaia ekonomika. Kniga 2. Upravlenie besporiadkom: Ekonomicheskie osnovy proizvodstva i obrashcheniia informacii* [The information economy. Book 2. Managing disorder: The economic foundation of production and circulation of information], Moscow-Kostroma, Russia, 173 p.
9. Krasilnikova, E.V. (2011), "The interaction of supply and demand in the market of information products", *Kreativnaia ekonomika*, no. 5, pp. 119-125.

УДК 004.9:371.68

Завгородня О.С.,
к.е.н., доцент кафедри комп'ютерних систем і технологій
Харківського національного університету ім. С. Кузнеця

ПІДВИЩЕННЯ ЗАЛУЧЕНОСТІ КОРИСТУВАЧІВ У ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ

Zavgorodnia O.S.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of computer
systems and technologies department
Simon Kuznetz Kharkov National University of Economics

E-LEARNING USERS ENGAGEMENT RISE

Постановка проблеми. Поширення інформаційних технологій у сферу навчання, з одного боку, збагатило навчальний процес новими, досі незваними можливостями, а з іншого – створило нове штучне середовище діяльності людини, що у свою чергу зумовлює складності та перепони у навчанні. Саме тому особливій гостроті набуває давнє завдання із залучення уваги тих, хто навчається, в навчальний процес та забезпечення вмотивованості їх навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням процесів індивідуального та колективного навчання багато вітчизняних та закордонних вчених, серед яких К. Арджиріс, М. Армстронг, Т. Ю. Базаров, Е. Венгер, Е. Екселрод, А. Я. Кибанов, Е. Купріянов, М. І. Магура, Е. Майклз, В. І. Маслов, Ю. Г. Одегов, Дж. М. Рід, П. Сенге, У. Снайдер, Р. Фельпс, Х. Хендфілд-Джонс та інші. Їх науковий доробок формує базис для досліджень нових методів навчання, сформованих із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Роботи Карпентера Р. Г., Кларка Р. С., Мейера Р. Є., Морісона Д, Гісланді П., Кітченхема А., Ванга В. С., Беспалько В. П., Кайміна В. А., Полата Е. С., Лапчіка П. М. та ін. присвячено саме використанню методів та інструментів електронного навчання. Проблема залучення уваги та вмотивованості користувачів систем електронного навчання присвячено роботи Т. Андерсона, К.С. Джіубана, Д. Джонсона, Дж. Дрона, Л. Крамера, Д. Морісона, П.П. Пальмера, Дж. Томаса, Дж. Хелмса, С.С. Чанга та інших.

Аналіз результатів їх досліджень підтверджує особливу важливість і доцільність продовження вивчення даної тематики, зокрема виникає необхідність розробки відповідних рекомендацій для активізації процесу залучення користувачів у електронне навчання.

Постановка завдання. Поширення використання технологічно насичених середовищ у навчанні дорослих (як студентів, так і персоналу підприємств) зумовлює актуальність проблем залучення уваги користувачів при навчанні у таких середовищах, що є основою для забезпечення ефективності будь-якого навчання. Тому основним завданням даної роботи є аналіз основних вад та недоліків навчання у технічно-насичених середовищах та формування рекомендацій з підвищення залученості тих, хто навчається.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування інформаційних технологій у навчанні створило нові форми навчання й забезпечило нові технології доставки навчального контенту (електронне навчання (e-learning): веб-базоване навчання (web-based learning), мобільне навчання (m-learning), навчання із застосуванням комп'ютера (computer-based learning); змішане навчання (blended learning)), збагатило навчальний процес новими об'єктами та явищами (віртуальними світами, доповненою реальністю (augmented reality), альтернативною реальністю (alternate reality)), розширеними властивостями та якостями (мультимедійністю, інтерактивністю, адаптованістю, гнучкістю, гейміфікацією). Усе у цілому дозволяє тим, хто навчається (надалі називатимемо їх просто користувачами, оскільки вони є користувачами систем електронного навчання та споживачами навчальних послуг), набувати унікального навчального досвіду.

Однак усі створені безпрецедентні можливості "компенсуються" значними проблемами, що були створені безпосередньо впровадженням інформаційних технологій у навчання або були значно посилені та ускладнені технологічною складовою. До таких проблем варто віднести:

- 1) складність забезпечення залученості та вмотивованості користувачів;
- 2) дискомфорт та складність навчання у технологічно насичених, штучних середовищах (особливо при недостатньому рівні знань та навичок з інформаційно-комунікаційних технологій);
- 3) перевищення когнітивного навантаження, розсіювання уваги, а іноді і виникнення відчуття безпорадності у користувачів через низьку якість проектування технологічно-насиченого навчання;
- 4) технологічні обмеження, що зумовлюють форму подачі матеріалу та безпосередньо впливають на якість навчання;
- 5) недостатня якість комунікацій впродовж навчання, недостатня підтримка навчання (педагогічна, соціальна, технічна); тощо.

Зниження залученості та вмотивованості при електронному навчанні [1, р. 48] є визначним недоліком і одним з найбільш дискутованих, особливо опонентами електронного навчання. Згідно дослідження [1, р. 48], лише 2,6% респондентів визнало значну вмотивованість до електронного навчання, у той час як вмотивованість впродовж традиційного навчання визнало 65,5% респондентів. Однією з визначних причин високої вмотивованості впродовж традиційного навчання можна зазначити якість пояснень викладача – 83,2% (проти 2,6% у електронному навчанні), сприяння навчанню – 42,4% (проти 6,6% у електронному навчанні та 49,7% у змішаному) та більш практичне спрямування матеріалу – 65,7% (проти 8,2% у електронному навчанні та 25,6% у змішаному). Згідно висновків іншого дослідження [3], "змішане навчання (*blended learning*) не вплинуло значуще на оцінку академічної успішності студентів, але значно вплинуло на самооцінку студентів".

Низька вмотивованість та незручність систем електронного навчання є визначним фактором, що зумовлює підвищені рівні вибуття з програм електронного навчання [4]. Також високі відсотки відсіву користувачів електронного навчання може забезпечувати схильність до відкладання, яка значно погіршує результати фінальних іспитів по курсу (більше того, тенденція до відкладання та затягування навчання є універсальною вадою студентства, однак на користувачів електронного навчання вона впливає статистично вагомніше [5]).

Ефективність електронного навчання широко дискутується у бізнесових та академічних колах. Згідно дослідження роботодавців Великої Британії лише 12% вважають його ефективним [6, р. 9], однак широко використовують близько третини опитаних. Згідно Дж. Хелмса [7], академічна успішність студентів електронних навчальних курсів є статистично суттєво нижчою у порівнянні із студентами традиційної форми навчання. Згідно іншого дослідження [1], нижча академічна успішність користувачів електронного навчання у порівнянні із традиційною формою викладання зумовлена якістю вхідної аудиторії: форму електронного навчання обирали переважно студенти із нижчим ніж в середньому рівнем академічної успішності [1, р. 47]. У той же час, згідно дослідження [8, р. 272]: "при оцінці успішності традиційного та (*електронного*) дистанційного навчання значущої різниці не виявлено".

Питання ефективності електронного навчання як такого наразі широко вивчається, однак вже зараз можна стверджувати, що така форма навчання не є суцільним благом або лише даниною освітньої моди. Електронне навчання як і будь-який інструмент є ефективним лише для певного переліку завдань та при виконанні низки умов. Тому виявлення факторів підвищення ефективності електронного навчання та їх аналіз є провідним напрямом досліджень.

До основних бар'єрів та недоліків електронного навчання у організаціях виділяють такі [9]: обмеження наявної технологічної інфраструктури; недостатність відповідної підтримки для тих, хто навчається; недостатність розмежування сфер, де електронне навчання є більш ефективним, а де краще використовувати традиційні методи (електронне навчання більш ефективне для отримання професійних знань (*hard skills*) ніж соціальних компетентностей (*soft skills*)); недостатня якість навчального контенту; недостатня підтримка з боку менеджменту; недостатність знань та навичок інформаційно-комунікаційних технологій окремими групами працівників (що унеможливує ефективне електронне навчання); недостатня мотивація тих, хто навчається, до успішного закінчення курсу електронного навчання.

Окремо варто зазначити значущість одного з висновків дослідження результатів електронного навчання працівників підприємств [1, р. 59]: підвищення кваліфікації персоналу засобами "електронного навчання найбільш ефективно для ситуацій, де спостерігається значна здібність між підходами до роботи та підходами до навчання, де робота полягає у інтенсивному застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій, і де нагально необхідним є оновлений навчальний контент".

Недостатня ергономічна якість курсів та систем електронного навчання, тобто недостатня якість юзабіліті електронних навчальних курсів та систем, є одним із важливих недоліків окремих програм електронного навчання [4]. Незручність (недостатня ергономічність) навчальних модулів та систем приводить до розсіювання уваги користувачів, перевищення когнітивного навантаження та виникнення відчуття "загубленості" у складному штучному середовищі [10].

Когнітивні переважанення та зниження якості сприйняття матеріалу можуть також відбуватися і через переважанення каналів відчуттів різними видами медіа (анімацією, відео, звуком, зображеннями, текстом). "Конвергенція медіа є нагальним трендом", результатом якого є "різке збільшення обсягів медіаконтенту перевищує можливості індивідуумів запам'ятовувати необхідну інформацію" [11, р. 152]. Хоча у тому ж дослідженні зазначається, що використання інструментів доповненої реальності та віртуальних світів, що можуть використовуватися у електронному навчанні, допомагають поєднати медіаконтент у значущі та зрозумілі навчальні об'єкти.

До соціально-економічних недоліків електронного навчання також можна віднести наявність "бар'єрів входу" навіть до процесів безкоштовного електронного навчання через необхідність наявності технічного оснащення до навчання, іноді навіть коштовного (комп'ютера або персонального мобільного пристрою, доступу до мережі Інтернет, інше) та наявності знань і навичок з інформаційних технологій (рівень таких знань може варіюватися від початкового до середнього). Усе це створює так званий "цифровий розрив" між різними суспільними групами.

Однією із значних соціальних вад електронного навчання вважають недостатню якість комунікацій з викладачем та з групою, а іноді і знеособлення, деперсоналізацію навчання. Зазначений недолік зумовлений не тільки (і не стільки) технологічною складовою, як невідповідністю очікувань користувачів електронного навчання та викладачів [12], так зване порушення "психологічного контракту". Електронне середовище може бути як багатим комунікаційним середовищем за умови активної участі користувачів та значних зусиль у медіації таких комунікацій з боку викладачів.

У роботі [13] стверджується, що соціально-педагогічна конструкція електронного навчального середовища зумовлена сукупністю використаних технологій та педагогічною концепцією, а саме: когнітивно-біхевіористською, соціально-конструктивістською або коннективістською. У відповідності до обраної технологічної бази та педагогічної моделі зазначені вище окремі недоліки та вади електронного навчання актуалізуються або нівелюються. Тому у відповідності до поставлених освітніх завдань та наявних ресурсів можна варіювати технологічну основу електронного навчання.

Отже, підвищення якості та ефективності електронного навчання можливе через покращення методів педагогічного, соціального та технічного проектування відповідних систем, а також взаємного врівноваження цих методів.

Одним із класичних методів підвищення концентрації уваги та зацікавленості у діяльності є концепція "потoku", запропонований [14], використання якого у електронному навчанні може стати важливою основою для врівноваження педагогічної, соціальної та технічної складових електронного навчання. Сутність концепції потоку полягає у організації "оптимального досвіду" особи як важливого способу організації свідомої діяльності людини, що забезпечує самовідновлювальний інтерес та внутрішню мотивацію людини до діяльності. Для забезпечення "оптимального досвіду" діяльність має бути організована (підпорядковуватись) таким принципам [14, р. 49–67]:

- 1) діяльність має бути стимулюючою (складною та цікавою одночасно) та потребувати відповідного рівня навичок для її виконання;
- 2) виконання завдання має потребувати повної концентрації уваги;
- 3) цілі діяльності мають бути чітко сформульованими, а зворотній зв'язок – забезпечений;
- 4) правила виконання роботи також мають бути чіткими, однак має бути забезпечена можливість обирати методи її виконання.

За умови організації свідомої діяльності за такими принципами мають виникати такі ефекти, як трансформація сприйняття плину часу, виникнення почуття контролю над виконуваною роботою (навіть якщо процес об'єктивно не може бути контрольований людиною) тощо.

Опосередковано про можливість та доцільність використання концепції потоку в організації електронного навчання можуть свідчити результати дослідження задоволеності студентів електронними навчальними курсами [12], згідно якого виявлені показники задоволеності було згруповано до статистично значущих факторів: залученості у навчання, відчуття можливості діяти та процес оцінювання [12, р.129]. За змістом наповнення зазначені фактори перекликаються із принципами організації оптимального досвіду.

Концепція потоку формувалася на дослідженні різноманітних видів людської діяльності, одним із яких були ігри як об'єкти організованого оптимального досвіду. Наразі, ігри намагаються використовувати у навчальному процесі або організувати навчання у ігровій формі, тому, на нашу думку, пряме застосування принципів "оптимального досвіду" до проектування електронного навчання може дати значні позитивні результати.

Отже, для забезпечення вмотивованості користувачів електронного навчання варто дотримуватися таких правил:

- 1) цілі електронного навчання мають бути визначені та явно сформульовані до початку навчання, цінність досягнення цих цілей має бути підтверджена користувачем;
- 2) навчальний матеріал має бути організований у такий спосіб, щоб можна було однозначно оцінити, чи просуваються користувачі до заявлених цілей. Електронні системи та модулі тестування можуть оперативно надавати зворотній зв'язок щодо успішності навчання;
- 3) варіативність методів виконання завдань має бути забезпечена наявністю різних шляхів навчання (порядку засвоєння навчального матеріалу) та способів навчання (можливість споживання контенту різними способами). Одним із важливих інструментів реалізації цього правила можуть бути навчальні траєкторії, що допомагають структурувати матеріал та отримувати цілісне уявлення про навчання;
- 4) навчання має бути збалансовано складним або таким, що ускладнюється. Для цього має бути забезпечено попереднє тестування та можливості пришвидшеного переходу до ускладнених завдань;
- 5) для забезпечення складності та цікавості матеріалу має бути знайдена (або сконструйована) персональна цінність матеріалу для споживача, саме тому цілі навчання мають бути погоджені із користувачем, а у ідеалі – сформульовані користувачем;
- 6) концентрація уваги на завданнях має підтримуватися різними технічними засобами та інструментами, а концентрація уваги на навчанні у цілому – викладачем та можливими соціальними комунікаціями.

Для забезпечення апробації сформульованих правил у практичній діяльності було сформовано інтерактивний лекційний модуль та тему "Збір та аналіз інформації про стан галузі на основі відкритих статистичних джерел" з навчальної дисципліни "Системи підтримки прийняття рішень", що читається для студентів 4 курсу англomовної програми. Створений лекційний модуль забезпечує самостійну роботу студентів і за своєю суттю є частиною змішаного навчання (blended learning). При його створенні було дотримано таких правил: було сформульовано низку цілей, які забезпечує інтерактивний лекційний модуль, та запропоновано декілька траєкторій навчання для засвоєння матеріалу; навчальні матеріали сформовано за принципами юзабіліті, усі складові елементи збагачені кнопками керування та підказками; у лекційному модулі підтримується мультимедійність (є текстові, графічні, звукові та відеоматеріали, а також анімовані кнопки та підказки) та інтерактивність; забезпечено зворотний зв'язок тестовими завданнями та наскрізним інтерактивним відеотестом; користувачі можуть обирати складність виконуваних завдань у відповідності до обраних цілей та траєкторій навчання, є можливість креативного виконання завдань; підтримується двомовність усіх матеріалів; залученість користувачів до виконуваних завдань забезпечується інтерактивними тестовими завданнями.

Створений інтерактивний лекційний модуль було апробовано на 24 користувачах англomовної програми, більшість яких є двомовними (хоча частина користувачів добре володіє лише англійською). У результаті апробації було виявлено у цілому позитивне ставлення до запропонованої змішаної форми навчання, використання інформаційних технологій у навчанні було прийнято схвально. Особливих позитивних відгуків отримали мультимедійність та інтерактивність модулю (оскільки дозволило частині користувачів прослуховувати та продивлятися лекційні матеріали у транспорті), а також наявність декількох траєкторій навчання – це забезпечило можливість обирати послідовність та форму засвоєння матеріалу (а в окремих випадках і змінювати початково обрану траєкторію навчання). До недоліків впровадження інтерактивного лекційного модулю варто віднести опосередковану якість забезпечення групової комунікації, що було викликано у тому числі асинхронністю виконання завдань користувачами.

У цілому, практична реалізація сформульованих рекомендацій дійсно дозволила підвищити залученість та вмотивованість користувачів при виконанні відносно складного навчального завдання, однак для подальших досліджень необхідно забезпечити верифікацію запропонованих рекомендацій на більшій кількості навчальних курсів та із наявністю контрольних груп.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті проведеного аналізу переваг та недоліків електронного навчання було сформовано перелік факторів, що суттєво впливають на ефективність здійснення електронного навчання. На їх основі було застосовано концепцію потоку та принципи оптимального досвіду до електронного навчання, таким чином було сформульовано рекомендації до забезпечення залученості користувачів у електронне навчання. Їх було апробовано на інтерактивному лекційному модулі та отримано позитивні результати. Отримані результати можуть використовуватися для створення модулів електронного навчання, у тому числі для забезпечення самостійної роботи студентів.

Література

1. Johnson D. Comparing student assessments and perceptions of online and face-to-face versions of an introductory linguistics course / D. Johnson, C.C. Palmer // *Online Learning*, 2015. – Vol. 19, Issue No. 2. – Pp. 33–50. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.onlinelearningconsortium.org/publications/olj_main.
2. Batalla-Busquets J.P. On-the-job e-learning: worker's attitudes and perceptions / J.P. Batalla-Busquets, C. Pacheco-Bernal // *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, 2013. – Vol. 14, No. 1. – Pp. 40–64. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/1304/2444>.
3. Chang C.C. Is blended e-learning as measured by an achievement test and self-assessment better than traditional classroom learning for vocational high school learning? / C.C. Chang, K.M. Shu, C. Liang, J.S. Tseng, Y.S. Hsu // *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 2014. – Vol. 15, No. 2. – Pp. 213–231. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/890/1826>.
4. Minocha S. Learner-centred design and evaluation of web-based e-learning environments / S. Minocha, H. Sharp. The 7th HCI Educators Workshop: Effective Teaching and Training in HCI, 1–2 April 2004, University of Central Lancashire, Preston. [Electronic resource]. – [Electronic data]. – Access mode : <http://www.ics.heacademy.ac.uk/events/displayevent.php?id=73>.
5. Elvers G.C. Procrastination in online courses : Performance and attitudinal differences / G.C. Elvers, D.J. Polzella, K. Graetz // *Teaching of Psychology*, 2003. – Vol. 30. – Pp. 159–162.
6. Learning and development 2015 [Electronic resource] // Annual survey report 2015. Chartered Institute of Personnel Development. – 2015. – May. [Electronic data]. – Access mode : <http://www.cipd.co.uk>.
7. Helms J. Comparing student performance in online and face-to-face delivery modalities / J. Helms // *Journal of Asynchronous Learning Networks*, 2014. – Vol. 18. – Pp. 147–160. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.onlinelearningconsortium.org/publications/olj_main.
8. Pukkaew C. Assessment of effectiveness of internet-based distance learning through the VClass e-education platform / C. Pukkaew // *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 2013. – Vol. 14, No. 4. – Pp. 255–276. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/1436/2692>.

9. Egan J. E-learning / J. Egan, factsheet of CIPD, revised June 2012. [Electronic resource]. – Access mode : [http : //www.cipd.co.uk](http://www.cipd.co.uk).
10. Chatterjee S. Constrains in organizational learning, cognitive load and its effect on employee behavior / S. Chatterjee // MPRA Paper, 2013. [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.mpra.ub.uni-muenchen.de/47707>.
11. Kitchenham A. Blended learning across disciplines: Models for implementation / A. Kitchenham, editor. – Hershey: Information Science Reference (an imprint of IGI Global), 2011. – 278 p.
12. Dziuban C. S. Student satisfaction with online learning: is it a psychological contract? / C. S. Dziuban, P. Moskal, J. Thompson, L. Kramer, G. DeCantis, A. Hermsdorfer // *Online Learning*, 2015. – Vol. 19, Issue No. 2. – Pp. 122–136. [Electronic resource]. – [Electronic data]. – Access mode : [http : //www.onlinelearningconsortium.org/publications/olj_main](http://www.onlinelearningconsortium.org/publications/olj_main).
13. Anderson T. Three generations of distance education pedagogy / T. Anderson, J. Dron // *International Review of Research in Open and Distance learning*, 2011. – Vol. 12, No. 3. – Pp. 80–97. [Electronic resource]. – [Electronic data]. – Access mode : [http : //www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/890/1826](http://www.irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/890/1826).
14. Csikszentmihalyi M. Flow: The psychology of optimal experience / M. Csikszentmihalyi. – New York: Harper Perennial, 1991 (2008 revised). – 303 p.

References

1. Johnson, D. (2015), “Comparing student assessments and perceptions of online and face-to-face versions of an introductory linguistics course”, *Online Learning*, no. 19(2), pp. 33–50, available at: http://onlinelearningconsortium.org/-publications/olj_main (access date August 15, 2015)
2. Batalla-Busquets, J.P. and Pacheco-Bernal, C. (2013) “On-the-job e-learning: worker's attitudes and perceptions” *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, no 14(1), pp. 40–64, available at: <http://irrodl.org/-index.php/irrodl/article/viewFile/1304/2444> (access date August 15, 2015)
3. Chang, C.C., Shu, K.M., Liang, C., Tseng, J.S. and Hsu, Y.S. (2014) “Is blended e-learning as measured by an achievement test and self-assessment better than traditional classroom learning for vocational high school learning?” *International Review of Research in Open and Distance learning*, no. 15(2), pp. 213–231, available at: <http://irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/890/1826> (access date August 15, 2015)
4. Minocha, S. and Sharp H. (2004), “Learner-centred design and evaluation of web-based e-learning environments” *The 7th HCI Educators Workshop: Effective Teaching and Training in HCI*, (1–2 April 2004, University of Central Lancashire, Preston), available at: <http://www.ics.heacademy.ac.uk/events/-displayevent.php?id=73> (access date August 15, 2015)
5. Elvers, G.C., Polzella, D.J. and Graetz, K. (2003) “Procrastination in online courses : Performance and attitudinal differences” *Teaching of Psychology*, no. 30, pp. 159–162.
6. Learning and development 2015 (May, 2015), *Annual survey report 2015. Chartered Institute of Personnel Development*, available at: <http://cipd.co.uk> (access date August 15, 2015)
7. Helms, J. (2014) “Comparing student performance in online and face-to-face delivery modalities”, *Journal of Asynchronous Learning Networks*, no. 18, pp. 147–160, available at: http://onlinelearningconsortium.org/publications/olj_main (access date August 15, 2015)
8. Pukkaew, C. (2013) “Assessment of effectiveness of internet-based distance learning through the VClass e-education platform” *International Review of Research in Open and Distance learning*, no 14(4), pp. 255–276, available at: <http://irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/1436/2692> (access date August 15, 2015)
9. Egan, J. (2012) *E-learning*, available at: <http://cipd.co.uk> (access date August 15, 2015)
10. Chatterjee, S. (2013), “Constrains in organizational learning, cognitive load and its effect on employee behavior”, *MPRA Paper*, available at: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/47707> (access date August 15, 2015)
11. Kitchenham, A. (2011), *Blended learning across disciplines: Models for implementation*, Information Science Reference, Hershey, Canada, 278 p.
12. Dziuban, C.S., Moskal P., Thompson J., Kramer L., DeCantis G. and Hermsdorfer A. (2015), “Student satisfaction with online learning: is it a psychological contract?” *Online Learning*, no. 19(2), pp. 122–136, available at: http://onlinelearningconsortium.org/publications/olj_main (access date August 15, 2015)
13. Anderson, T. and Dron, J. (2011), “Three generations of distance education pedagogy”, *International Review of Research in Open and Distance learning*, no. 12(3), pp. 80–97, available at: <http://irrodl.org/index.php/irrodl/article/viewFile/890/1826> (access date August 15, 2015)
14. Csikszentmihalyi, M. (1991 (2008 revised) *Flow: The psychology of optimal experience*, Harper Perennial, New York, USA, 303 p.

ВИДАТНІ ПОСТАТІ

До 150-ти річчя з Дня народження Андрія Шептицького

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ: ВІХИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ*

*Я так дуже хотів би обтерти сльози з очей тих, що плачуть, потішити кожного, хто сумує, покріпити кожного, хто хворий, просвітити кожного, хто темний! Я хотів би стати всі для усіх, щоб всіх спасти. Нехай нині умру, нехай у вічності не зазнаю щастя, нехай відлученим буду від Христа, коли б лише Ви, Браття мої по крові, були спасенні.
Андрей Шептицький*

За свою багатолітню історію в Україні сформувалася ціла плеяда видатних особистостей світового рівня в різних сферах суспільних відносин. Серед цих славетних діячів виділяється постать А. Шептицького, 150-ти річчя якого від дня народження минає у цьому році. Слова А. Шептицького, що винесені в епіграфі даної публікації, складають суть постановки проблеми. Адже в кожного, хто їх прочитає, виникає почуття поваги до цієї особистості, її відданості служінню кожному із нас, вони у найбільшій мірі характеризують різнобічну, багатогранну та різновекторну її діяльність. Все це в комплексі привертає особливу увагу до постаті митрополита А. Шептицького, яка концентровано виражається у постановці проблеми та необхідності її розв'язання.

Про А. Шептицького багато сказано і написано як у період його життя, так і після закінчення його життєвого шляху. Це обумовлено двома складовими. По-перше, активною і різнобічною діяльністю митрополита у різних сферах суспільних відносин. По-друге, періоди, в яких жив і творив А. Шептицький, характеризувалися епохальними змінами та переминами. Насамперед змінами суспільно-політичних устроїв і наслідками цих кардинальних перемін.

Не будемо деталізовано перераховувати всього того, що написано різними авторами про А. Шептицького, а лише назвемо деяких із них, які проводили дослідження й опублікували свої праці в останні періоди. До таких авторів належать: І. Вдовичин, І. Витанович, Л. Гентош, С. Злупко, Я. Грицак, І. Левашова, І. Львова, О. Сліпушко, І. Чорновіл, М. Шулський та інші. Однак у працях названих і неназваних авторів хоча і відтворена титанічна діяльність митрополита, однак стверджувати, що повністю про нього все написано немає об'єктивних підстав. І все це необхідно досліджувати, а одержані результати оцінювати з позицій сьогодення і поглядів у майбутнє. Крім того, необхідно врахувати і те, що цей рік (2015) названо роком А. Шептицького. А, як відомо, в круглі чи напівкруглі дати видатних особистостей слід відзначати насамперед публікаціями про них.

Одночасно варто зауважити, що оцінка життя та діяльності митрополита А. Шептицького привертають увагу не тільки вітчизняних дослідників, але і відомих зарубіжних діячів. Так, зокрема, папа Римський Франциск (липень 2015 р.) оголосив спеціальний декрет про героїчність чеснот митрополита УГКЦ А. Шептицького, що необхідно для здійснення процесу беатифікації.

Метою даної публікації є висвітлення життєвого шляху та діяльності митрополита А. Шептицького і тим самим привернути увагу сучасного покоління до вивчення як його багатовекторної спадщини, так і цей спадок, що залишили нам дослідники про нього.

В різні періоди розвитку суспільних відносин по-різному підходили до оцінки життя та діяльності митрополита А. Шептицького. Так, зокрема, в енциклопедичних виданнях радянського періоду сказано, що: «Шептицький Андрій (1865 - 1944) – глава греко-католицької (уніатської) церкви (з 1900), один з натхненників українського буржуазного націоналізму. Великий поміщик, граф. Служив інтересам Ватикану, німецькому імперіалізму. Боровся за відрив України від Росії. Під час Великої Вітчизняної війни (1941-1945) активно сприяв німецько-фашистським окупантам у поневоленні українського народу, був одним з організаторів дивізії «СС-Галичина» [10, с. 399].

В умовах відновлення української державності, що почалося з 90-х років минулого століття, про А. Шептицького відзначено: «Шептицький Андрей (хресне ім'я Роман Олександр Марія) (1865–1944) –

*Шулський М.Г. - д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

церковний, культурний і громадський діяч, митрополит галицький, архієпископ львівський та єпископ кам'янець-подільський, глава уніатської церкви з 1900. Проводив широку місійну діяльність на Львівщині. Один з ідейних натхненників українського націоналізму. Поміщик, граф. Боровся за незалежний статус Української держави. Виступав проти політики німецьких окупантів у часи Другої світової війни» [8, с. 726-727].

Отже, різні епохи характеризуються розмаїтими підходами до оцінки діяльності тих чи інших діячів. А. Шептицький, як вказують вищенаведені цитати, не є виключенням із цих закономірностей, а лише їх фактичним відображенням.

В епоху соціалізму його діяльність характеризувалася ознаками негативізму, а в період відновлення незалежності України – позитивними ознаками. Особа одна, однак дві взаємопротилежні характеристики. І це обумовлено передусім функціонуванням двох взаємопротилежних світових систем: капіталізму та соціалізму. Не будемо конкретизувати причини таких взаємопротилежних характеристик однієї особи двома протилежними суспільно-політичними устроями. Адже це вимагає проведення значних за обсягом і глибоких за суттю наукових досліджень, результатів яких хватило б для написання окремої дисертації. Наша публікація обмежена рамками дослідження та обсягом сторінкового обчислення.

Про А. Шептицького, як згадувалося вище, багато сказано та написано. Серед багаточисельних писань про нього ми більш глибоше використаємо лише три джерела. Чим обумовлений такий підхід? По-перше, А. Шептицький віднесений до тих діячів світового рівня, які змінили світ. Про це сказано у праці І.Ю. Левашової, яка побачила світ у 2011 р. і надрукована у м. Донецьку: ТОВ «Глорія Трейд» [3, с. 670-673]. По-друге, працю І. Франка «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького «О квестії соціальній» [4, с. 377 - 400]. По-третє, публікацію Л. Гентош: «Як Шептицький піднімав український бізнес» [5, с.3]. До речі зауважити, що І. Франко був особисто знайомий з А. Шептицьким і його ім'я також занесено в книгу «Вони змінили світ» [3, с. 668-670]. Крім того, варто підкреслити, що імена цих двох видатних діячів представлені у книзі Золотої української еліти [6].

Характерним у цих обставинах є те, що А. Шептицький здійснював свою діяльність в основному на теренах Західної України, а книгу «Вони змінили світ» підготовлено у м. Донецьку. Тут Схід і Захід разом, особливо це важливо в умовах здійснення складних воєнізованих процесів на сході України (Донецька та Луганська області).

Отже, у проведенні оцінки життя та діяльності А. Шептицького ми використаємо в основному три названі вище джерела із застосуванням діалогової форми викладу матеріалів. Суть цього методичного підходу полягає в тому, що ми формуємо питання, а конкретні відповіді на них знаходимо у досліджуваних працях. Тобто діалектично поєднуємо сьогодення із минулим у відтворенні реальної дійсності колишніх періодів.

В матеріалах таблиці 1 відображено початкові життєві кроки А. Шептицького, походження його роду, роки навчання, періоди діяльності тощо.

Таблиця 1

Перші кроки життя і навчання А. Шептицького

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту зазначеного джерела
1	2	3
1	Коли, де і в якій сім'ї народився А. Шептицький?	Митрополит Андрій Шептицький народився 29 липня 1865 р. у селі Прилбичі, що на Яворівщині поблизу Львова, у сім'ї графів Івана Шептицького й Софії з роду Фредрів. Під час хрещення його назвали Романом Марією Олександром
2	З якого роду походив його батько?	Батько його, Іван Шептицький, походив з древнього лицарського роду Сасів, що одержав свою шляхетність від самого Данила Галицького за особливі заслуги перед князівством
3	Що відбулось з родом Шептицьких у наступні століття?	Правда, ще в XVII – XVIII ст. рід цей через шлюби з поляками повністю ополячився. Хоча, як стверджують джерела, батько пам'ятав про своє українське коріння, про славних предків, серед яких було чимало громадських і духовних діячів, пам'ятав історію й народні традиції
4	Перші роки життя і навчання А. Шептицького?	З дитинства хлопчик відрізнявся великою вразливістю й особливою побожністю. Успішно закінчивши в 1883 р. навчання в краківській гімназії Св. Анни, він оголосив, що хоче поступити в чернечий орден Василіан
5	Як поставився батько до намірів А. Шептицького?	Сім'я була католицькою, і тому бажання Романа перейти в греко-католицьку віру здалося для батька неприйнятним. Щоб син одумався, батько наполіг на проходженні ним військової служби й отриманні вищої освіти

продовження табл. 1

1	2	3
6	Як здійснювалось бажання батька?	У кавалерійському полку юнак прослужив недовго – захворів на скарлатину, що дала ускладнення на суглоби. Потім, він навчався на юридичному факультеті Краківського й Вроцлавського університетів і 1888 р. отримав науковий ступінь доктора права, що давало йому більші можливості
7	Який шлях все-таки обрав А. Шептицький?	Але обрав інший шлях і поступив до Монастиря отців Василіанів у Добромилі. У чернецтві прийняв ім'я Андрій. Після закінчення навчання одержав наукові ступені доктора теології й доктора філософії

Джерело: авторська розробка на основі [3, с. 670]

Отже, народився майбутній митрополит у Галичині – 29 липня 1865 р. на Яворівщині, у селі Прилбичі у графській сім'ї. Його рід бере початки від періоду князювання короля Данила Галицького (1253-1264). Як відомо, історичні зміни впливають на розвиток всіх без виключення суспільних явищ. Особливо це проявляється у сферах людських відносин. Скажімо, зміни державних устроїв на цих чи інших територіях істотно впливають на стан окремих родів, котрі під впливом дії цілого комплексу різноманітних факторів поступово та динамічно трансформуються у структури правлячої верхівки, яка розширює свій вплив передусім на підкорені території інших держав. Втрати державності супроводжуються асиміляційними процесами окремих родів. Саме ці процеси і відбулись з одним із найстаріших боярських родів Галичини.

Не оминула сім'ю Шептицьких проблема дітей і батьків – діти мають свої прагнення, а батьки з цим не завжди згодні. У 1883 р. Р. Шептицький після закінчення «гімназії св. Анни оголосив, що хоче поступити в чернечий орден Василіан. Сім'я була католицькою, і тому бажання Романа перейти в греко-католицьку віру здалося для батька неприйнятним» [3, с. 670]. Батько думав, що в процесі проходження військової служби син змінить свої прагнення. Незважаючи на те, що «обов'язкову військову службу Р. Шептицький відбував у привілейованому полку імені принца Гесенського», однак вона все-таки «перервалася через запалення суглобів після перенесення у важкій формі скарлатини. Відтоді розпочалася хвороба ноги» [1, с. 192]. Далі були роки навчання в Краківському та Вроцлавському університетах, згодом «поступив до монастиря отців Василіан у Добромилі. У чернецтві прийняв ім'я Андрій» [3, с. 670]. Подальша священницька діяльність А. Шептицького відображена в таблиці 2. Наведена інформація дає підстави стверджувати, що він пройшов шлях від священника (1892) до митрополита (1900).

Таблиця 2

Священницька діяльність А. Шептицького

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із зазначеного джерела
1	Якими ознаками характеризувались перші кроки священницької діяльності А. Шептицького?	У 1892 р. став священником у Перемишлі, згодом – магістром молодих ченців у Добромилі (1892-1896), а з 1896 р. – ігумен монастиря святого Онуфрія у Львові. Якийсь час був професором теології в Хрестинополі (тепер Червоноград Львівської області)
2	Подальші кроки діяльності А. Шептицького на священницькій ниві?	У 1899 р. імператор Франц Йосип I іменував Шептицького Станіславським єпископом, а Папа Римський Лев XIII затвердив це рішення. У 1900 р., після смерті митрополита Юліана Куїловського, Папа Римський призначає Шептицького митрополитом галицьким і львівським. Протягом усього свого 44-річного архієрейства А. Шептицький піклувався про українську культуру
3	Що він вніс нового в діяльність Греко-Католицької церкви?	Він став одним з перших вищих ієрархів Греко-Католицької церкви, що почав використовувати в спілкуванні з віруючими народну мову, створив апостольський вікаріат для греко-католицької церкви й домігся будівництва двох греко-католицьких церков у Боснії й Герцеговині
4	Що зробив А. Шептицький для емігрантів-українців та для жителів Галичини?	У 1907 р., завдяки його старанням, був призначений єпископом для віруючих Сполучених Штатів Америки, а в 1912 р. – і для українців у Канаді. За його участі відкривалися навчальні заклади й лікарні, було створено Церковний музей у Львові й зібрано одну з найбільших у Європі колекцію іконопису

Джерело: авторська розробка на основі [3, с. 670-671]

Щодо ім'я Андрій. У працях про Р. Шептицького зустрічається інше ім'я – Андрей. Ім'я Андрій згадується не тільки у творах у радянського періоду, але у працях І.Ю. Левашової (2011 р.) [3], І. Франка [11]. Зважаючи ці обставини ми співставили, яке ім'я зустрічається частіше «Андрій» чи «Андрей» і дійшли висновків, що ім'я «Андрей» більш поширене, ніж «Андрій». Із-за цих обставин, ми вважаємо, що слід використовувати при здійсненні досліджень життя і діяльності Р. Шептицького ім'я «Андрей».

Діяльність А. Шептицького далеко виходила за межі суто священицької діяльності. Матеріали, що наведені у таблиці 3, підтверджують сказане.

Таблиця 3

Діяльність А. Шептицького в період Першої світової війни

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту зазначеного джерела
1	Що відбулось з А. Шептицьким після взяття Львова російськими військами?	Після взяття Львова митрополита Андрія Шептицького за антиросійську пропаганду й підтримку цесаря заарештували, вивезли до Києва, потім заслали в Курськ, а пізніше перевезли в суздальський Спасо-Євфиміївський монастир
2	Які події відбулись після Лютневої революції в Російській імперії?	Лютнева революція 1917 р. принесла митрополитові звільнення. Після поразки Австро-Угорщини й Німеччини в Першій світовій війні почався розпад Австро-Угорщини, а 1 листопада 1918 р. на території Західної України було проголошено незалежну державу зі столицею спочатку у Львові, потім у Станіславові (нинішній Івано-Франківськ)
3	Як ставився А. Шептицький до утворення ЗУНР і як відносилися поляки до цих процесів?	Молоду державу підтримував і Андрій Шептицький. Водночас поляки, які становили 25% населення спірних територій, але які звикли вважати всю Галичину польською землею, сподівалися на її приєднання до Польщі
4	Які дії здійснював А. Шептицький після здійснення Акту Злука ЗУНР з УНР?	У 1919 р. Шептицький виїжджає зі Львова до Рима, і завдяки йому Ватикан на чолі з Папою Бенедиктом XV визнає УНР. З Рима він їде до Парижа і Бельгії, і там також заручається підтримкою й визнанням своєї держави
5	Як оцінював і як діяв А. Шептицький щодо процесів, що відбувались у Радянській Україні?	Шептицький бачив, що відбувається в Радянській Україні, й в 1933 р. він видав послання, у якому засудив штучний голод, влаштований більшовиками, і організував збір коштів на допомогу голодним

Джерело: авторська розробка на основі [3, с.671]

Перш за все слід відмітити, що Перша світова війна внесла кардинальні зміни в його життя і діяльність. Після взяття м. Львова російськими військами А. Шептицького було заарештовано за антиросійську пропаганду і вислано із Києва у різні куточки Російської імперії. Революційні зміни, що відбулись у Росії у 1917 р. сприяли його звільненню та поверненню на терени Західної України, де він приймає активну діяльність у процесах, що відбувались. А події відбувались епохальні. На уламках двох найбільших імперій світу (Російської і Австро-Угорської) утворювались нові незалежні держави.

Українці, що проживали на території цих двох монархій, не залишалися поза межами державотворчих процесів, а прийняли активну участь в них. Так, зокрема, на теренах Західної України була утворена Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР), де «проводилась політика незалежної держави. У січні 1919 р. об'єдналась з «Директорією» [8, с. 193].

А. Шептицький привітав створення цих молодих держав і почав проводити інтенсивну роботу щодо визнання об'єднаної Української народної республіки країнами Західної Європи. Відповіді на 4-те питання, що представлено в таблиці 3, є тому підтвердження. Його зусилля на ниві державотворчих процесів увінчалися успіхами. Так, зокрема, він домігся, що Ватикан на чолі з Папою Бенедиктом XV визнає УНР, а також «залучається підтримкою й визнанням своєї держави» Францією і Бельгією.

Після невдалих спроб побудови незалежної держави, території України опинилися під впливом сусідніх держав. А. Шептицький в цих умовах пильно стежив за подіями, що відбувались у 20-их і 30-их роках минулого століття на окупованих територіях. Зокрема, його дуже турбували події, що відбувались в Радянській Україні і які характеризувалися значними соціальними потрясіннями в результаті штучно організованого більшовиками голоду на початку 30-х років ХХ століття. Митрополит в своїм посланні «засудив штучний голод, влаштований більшовиками, і організував збір коштів на допомогу голодним».

Неабиякий інтерес у житті та діяльності А. Шептицького представляє період Другої світової війни. Інформація про це наведена у таблиці 4. Не будемо деталізовано представляти цей табличний матеріал, адже його складові повною мірою дозволяють оцінити всебічну, інколи і ризиковану діяльність митрополита. Однак у загальних рисах децю зазначимо. Це передусім як радянська влада, що прийшла на терени Західної України у 1939 р, поставилася до родини Шептицьких? Відповідь на 1-ше питання таблиці 4 свідчать на жорстокість органів влади до родини. Вони не тільки нищили живих осіб, але поглинулися над усипальницею Шептицьких, розорили маєток, знищили цінні древні документи. Доречно нагадати, що така трагічна доля спіткала не тільки родину Шептицьких, але й багатьох інших як відомих, так і маловідомих українських родин.

А. Шептицький, як і багато українських діячів надіялися, що зміна влади принесе полегшення для людей, адже була віра, що німці підтримують створення незалежної України. Хоча відновлення державності було проголошено, створено уряд, митрополит «навіть направив Гітлерові вітальну телеграму», проте «надія не виправдалася і розчарування настало швидко». А. Шептицький

приходить до висновку, «що німецька влада є злою, майже диявольською, причому набагато більшою мірою, ніж більшовицька влада».

Таблиця 4

Діяльність А. Шептицького у період Другої світової війни

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тесту зазначеного джерела
1	Як поставилася радянська влада до родини Шептицьких?	У 1939 р. у Прилбичах брата А. Шептицького Лева, його дружину, всіх членів сім'ї й селян, які працювали в Шептицьких, – усього 13 осіб, було розстріляно працівниками НКВС; над родовою усипальницею Шептицьких було скоєно наругу, сімейний маєток Шептицьких було розорено, знищено цінні древні документи
2	Як А. Шептицький сприйняв проголошення Акту відновлення української державності 30 червня 1941 р.?	30 червня німці ввійшли до Львова, представники ОУН у той же день проголосили Акт відновлення української державності й сформували український уряд. Віра у відтворення була настільки велика, що Шептицький навіть направив Гітлерові вітальну телеграму
3	Як він оцінював дії німців після проголошення Акту відновлення української державності?	Надії не виправдалися, і розчарування настало швидко. З гіркотою й болем писав глава греко-католицької церкви в серпні 1942 р. у листі до Папи Римського: «Нині весь край згодний з тим, що німецька влада є злою, майже диявольською, причому набагато більшою мірою, ніж більшовицька влада..»
4	Як ставився А. Шептицький до політики геноциду євреїв?	Підаючись смертельній небезпеці, Шептицький ховав у монастирях сотні євреїв, урятував кілька сімей рабинів, відкрито засуджував у проповідях політику геноциду. Вдячні євреї поставили пізніше Андрію Шептицькому пам'ятник у державі Ізраїль
5	Яку позицію займав А. Шептицький після приходу радянських військ до Львова?	27 серпня 1944 р. Львів зайняли радянські війська. Митрополит звернувся до Української повстанської армії припинити збройну боротьбу й знову пише листа – цього разу Сталіну, і відправляє делегацію до Москви
6	Що писав А. Шептицький у листі до Й. Сталіна?	У цьому «панегірику» звучать слова: «Після переможного походу від Волги до Сяну й далі Ви знову приєднали західні українські землі до Великої України. За здійснення заповітних бажань і прагнень українців, які століттями вважали себе одним народом і хотіли бути об'єднаними в одній державі, приносить Вам український народ щире вдячність»

Джерело: авторська розробка на основі [3, с.672]

Отже, зміна одних режимів іншими не принесла позитивних змін. Безумовно, ці процеси не могли істотно змінити соціально-економічний стан населення Галичини, адже у сферах суспільних відносинах існує певна закономірність, яка підтверджена багатоміліонною історією людства – окупант завжди є окупантом і його ціль завжди одна – задовольнити свої потреби за рахунок підкорених народів. Так було у минулому, так є сьогодні і навряд чи це зміниться у майбутньому.

В період окупації галицького краю німцями А. Шептицький проводив досить ризиковану діяльність щодо спасіння євреїв, відкрито засуджував політику геноциду, підтримував національно-визвольний рух тощо. З приходом радянських військ до Львова 27 липня 1944 р. (в матеріалах таблиці помилково вказано 27 серпня 1944 р.) митрополит намагався пом'якшити протистояння протиборчих сторін (зокрема радянської влади й Української повстанської армії). Незважаючи на його миролюбну політику, відправлення делегації до Москви, написання «панегірика» до Сталіна з відзнакою його заслуг щодо «здійснення заповітних бажань і прагнень українців», досягти бажаного взаєморозуміння з органами радянської влади не вдалося. Далі події розвивалися стрімко. 1 листопада 1944 р. помер А. Шептицький (на похоронах все-таки був вінок від влади), а в березні 1946 р. було припинено діяльність Української греко-католицької церкви. Однак, ми не будемо деталізовано аналізувати ці процеси, адже це тема іншого напрямку дослідження і в її складових А. Шептицький не брав участі. Все проходило поза межами його життя і діяльності і, отже, поза рамками нашого дослідження. Земне життя митрополита закінчилось, а діяльність припинилася.

Оцінку діяльності А. Шептицького давали видатні особистості, які жили та творили як у період життєдіяльності митрополита, так і ті, які досліджували його діяльність після його земного життя. Результати одних і других мають важливе значення для сьогоденних дослідників діяльності глави Греко-Католицької церкви, який упродовж 44-років її очолював. Проте, на наше переконання, в цих аспектах особливе значення мають праці тих діячів, які особисто знали А. Шептицького й описували його діяльність. Серед особистостей цих процесів виділяється постать І. Франка, який не тільки зустрічався з митрополитом, але детально досліджував його праці. Зокрема, наукова праця Великого Каменяря: «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митрополита А Шептицького «квестії соціальній» є переконливими аргументами цьому твердженню [11].

Враховуючи саме ці аспекти, ми визначались з обранням цієї праці І. Франка для проведення оцінки діяльності митрополита А Шептицького. Зібраний і певним чином оброблений матеріал у діалоговій формі представлений в таблиці 5. Великий Каменярь оцінку діяльності митрополита почав із періоду, коли

А. Шептицький очолив Греко-Католицьку церкву (1900). З початку митрополичої діяльності почав інтенсивну роботу щодо кардинальних змін, тобто, як стверджує І. Франко, «почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм, іншого характеру». Характерна особливість перетворень митрополита полягала в тому, щоб «замість запліснівшої псевдоцерковщини, якою промовляли його попередники, ... він пише свої листи галицько-руською народною мовою, а декуди... не цурається промовляти діалектом».

Таблиця 5

Діяльність митрополита А. Шептицького в оцінці І. Франка

№ п/п	Питання, сформувані нами	Відповіді із тексту вищевказаного джерела
1	З чого почав А.Шептицький свою діяльність, вступаючи на пост митрополита?	Єпископ, тепер митрополит Андрій Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до іншого тону, інших форм, іншого характеру, який панує в його посланнях
2	В чому суть впроваджених ним змін?	Почати з того, що замість запліснівшої псевдоцерковщини, якою промовляли його попередники, тобто дивоглядної мішанини церковнослов'янської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою
3	Врахування діалектів у промовах А.Шептицького до прихожан	А декуди, прим., у голоснім посланні до гуцулів, не цурається промовляти навіть діалектом – річ, досі нечувана у наших церковних достойників, які в своїм обмеженні вважали себе, мабуть, не лише владиками душ, але також владиками мови, яку вважали дозволеним калічити та перекручувати по своїй уподобі
4	Ще в чому А. Шептицький проявив новаторські зміни?	Митрополит Андрій іще в однім пункті став новатором. Він не промовляє так, як його попередники, звисока, авторитетно, напущеним і ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходільницях і не «возвіщає», а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й полає, не лякаючись ужити енергійного слова, де річ того вимагає
5	Ще що є важливим у його промовах?	Він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації, і це все дає його посланням те «живе дихання», без якого всяка моралізація завсіди лишається мертвою
6	Ще чим відрізняється А.Шептицький від своїх попередників?	І нарешті, що найважливіше, митрополит Андрій без порівняння більше знає життя, його дійсних інтересів і конфліктів, ніж його попередники, фахові теологи та «римські доктори»
7	Його відношення до науки та складних життєвих питань	При тім він далеко ширше познайомлений і з сучасною наукою і не береться до обговорення складних життєвих питань із тою дитинячою невинністю або тим засобом не стільки здорового, скільки «простого хлопського», тобто зовсім некультурного і неотисаного розуму, який так немилу вдаряв у ніс кожного хоч трохи до науки причасного чоловіка в давнішій нашій пасторальній літературі
8	Як А. Шептицький говорить про вищезгадані речі?	Митрополит Андрій говорить про ті речі як європеєць, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним
9	В чому проявляється його старання?	Він старається – перший признак справді мислячого чоловіка – класти дистинкції, розрізнення між речами та поняттями, не мішати різнородного, не робити заключень із потоптанням основних правил логіки, не заслонювати браку власних думок і власних понять цитатами з письма святого – або з «отців церкви»

Джерело: авторська розробка на основі [11, с. 378-379]

Досить також звернути увагу на те, що І. Франко був всебічно обізнаний із діяльністю духовенства. Його чисельно-фундаментальні праці про роль духовенства у різних сферах суспільних відносин є тому підтвердженням. Все це в комплексі давало підставу йому об'єктивно підійти до оцінки діяльності А. Шептицького.

Досліджуючи діяльність митрополита, І. Франко називає його новатором. В чому вбачав Великий Каменяр новаторство А. Шептицького? Відповідь на поставлене питання сформувані із Франкових висловлюваннях. Отож, новаторство А Шептицького полягає в тому, що «він не промовляє так, як його попередники ... а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей». Немаловажність у діяльності митрополита займає те, що «він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації» і, що найважливіше є те, що він найбільше знає життя, «ніж його попередники, фахові теологи та «римські доктори».

Ще на одну важливу ознаку діяльності А Шептицького – відношення його до науки, звернув увагу І. Франко. Ознайомлення із сучасними на той час науковими досягненнями дало можливість митрополиту глибше проникнути в реальну дійсність, що, у свою чергу, підтверджує його європейську прихильність. Про те, як проводить бесіди А. Шептицький серед людей, Великий Каменяр чітко відобразив у відповіді на 9-те питання таблиці 5.

Наведений матеріал щодо Франкової оцінки новаторської діяльності А. Шептицького відображає основні, однак не всі її складові. Деякі залишилися за рамками наших досліджень, адже дана публікація, як згадувалося раніше, регламентована сторінковим обмеженням. І саме тому ми навели головні складові статті І. Франка, щоб тим самим привернути увагу сучасників до вивчення його праць про митрополита. Однак, звернемо увагу сучасних дослідників на деякі інші проблеми, що висвітлені у Франковій праці. Як відомо, будь-яка особистість – відома чи маловідома, у будь-яких сферах діяльності характеризується не тільки позитивними ознаками у процесах своєї життєдіяльності, а часом і негативними помислами та діями. Отож, поставимо питання, а чи віднайшов І. Франко, досліджуючи життя та діяльність А. Шептицького, ознаки його діянь, з якими Великий Каменяр не погоджувався? Відповімо ствердно та неоднозначно – так віднайшов і відобразив у досліджувачій праці. І це цілком закономірно й об'єктивно – адже кожна людина, яка інтенсивно працює, часто з використанням новаторських підходів – помиляється. Не допускає помилок та людина, яка нічого не робить і не проявляє інтересу та бажання до праці. А. Шептицький, як показують матеріали досліджень у даній публікації, відзначався активною та новаторською позицією в своїй діяльності у різних сферах суспільних відносин, а її здійснення супроводжувалося не завжди ідеально. І ось І. Франко звернув увагу у своїй праці і на ті сторони життя та діяльності А. Шептицького які, на переконання Великого Каменяра, мали неоднозначний, а часто суперечливий і необ'єктивний характер. Хто проявляє інтерес до цих складових життя та діяльності митрополита може більш деталізовано вивчити Франкову працю. Наша стаття, як відомо, присвячується знаменній даті – 150-річчю від дня народження А. Шептицького. І ці періоди відзначаються, як правило, все тим позитивним, що зроблене досліджуваною особистістю.

Важливо звернути увагу ще на одну характерну особливість життєдіяльності А. Шептицького, а саме: на його економічно-господарську діяльність. З цього приводу наведемо матеріали статті Л. Гентош, в якій автор деталізовано висвітлила цю складову всебічної діяльності митрополита. Безумовно, весь зміст цієї публікації не будемо представляти, а лише відзначимо головне. Отож, А. Шептицький був засновником нафтової акційної спілки «Унія» та «Родова», заінвестував великі кошти (за деякими даними майже 500000 корон) у розвиток підприємства відомого українського архітектора Івана Левинського, був співвласником кондитерської фірми «Фортуна Нова», вклав гроші (4 тис. ам. дол.) у спілку «Perridon's Kolentandel», придбав 19933 морги у Верстлянді на о. Сілт (Німеччина), де вже на той час розбудовувався курорт на березі Північного моря, викупив 1000 акцій Земельного банку у Львові, був великим промотором українського кооперативного руху [4, с. 3]. Ось далеко не повний перелік економічно-господарської митрополичої діяльності. Представлення цих матеріалів обумовлює необхідність постановки питання, а на які цілі витрачалися одержані прибутки? Відповімо на це питання словами Л. Гентош: «Значна частина прибутків витрачалася митрополитом для фінансування великої кількості культурних проєктів та для благодійної допомоги сиротам та бідним, а ціль – виплекати в українській спільності солідарність та відчуття громадського обов'язку» [4, с. 3].

Аналізуючи творчу спадщину А. Шептицького, можна переконатися в тому, що в його працях є багато досить влучних і, що важливо, правдивих висловлювань про різні сторони розвитку суспільства. Деякі із них ми наведемо нижче:

1. Тільки такий народ є багатий і сильний, у якому всі або майже всі (відповідно до свого становища) є заможні.
2. Немного користі з багатств суспільства, коли не розложені вони на всі верстви його, а по можливості, й на всі одиниці рівномірно.
3. А таке розположення їх неможливе без морального закону, який всіх на рівні зобов'язує.
4. Неможливий є економічний закон без моралі, бо неможливий він без суспільного ладу.
5. А суспільного ладу нема, де нема рівноваги прав і обов'язків.
6. Різні люди всіляко можуть думати та говорити про мене. Але я хочу, щоб всі знали і розуміли, що, коли я обнімаю становище митрополита руського, то я ним хочу бути та буду.
7. Мусимо вжити всіх можливих способів до здвигнення промислу, без котрого рільництво в наших часах не може утримуватись.
8. Нехай будучі покоління візьмуть у свої руки торгівлю і промисл. Бо завжди бідним є той народ, який немає свого промислу і в якому торгівлю ведуть чужинці.
9. Рішуче фальшивим єсть занедбування сторони суспільно-економічної. Церква тих речей сучасних і матеріальних не занедбує.
10. Священик, що навіть на жаданє парахіянів не хоче утворити читальні, склепу, шпихліра громадського і прочих, і всім подібним установам єсть противний, не відповідає своєму становиску.
11. Базуйте свою діяльність на принципах Христової науки, ставайте членами «Просвіти», «Рідної школи» та інших світських товариств та дбайте щоб їхня діяльність також була базована на принципах Христової науки та ніколи не робіть, що не в інтересах українського народу.
12. Пропаганда безбожництва взагалі, а особливішим способом в школах і з оглядом молоді є великою ошибкою советської влади на нашій території.
13. І в найнормальнім устрою суспільнім – бувають соціальні труднощі і антагонізми.
14. Досвід учить, що чоловік не легко чим-будь задоволений – завсіди більше бажає.
15. Право власності не єсть нічим іншим, як лиш правом розпоряджуватися якоюсь річею.

16. Суспільність родини, се найпервіснійшій і найприроднійшій елемент, з котрого складається всяка суспільність людства.

17. Капітал не обійдеться без праці, а праці потреба капіталу.

18. Священик, котрий би підкопував у народа повагу до іншого, рішучо шкодив би справі і помагав би противникам.

19. Питання соціальні – се питання трудні до розв'язання, на котрі потреба правдивої науки.

20. Тим мусить бути економічна праця духовенства, бо і взагалі всі добра дочасні суть лише средство до досягнення дїбр вічних.

21. Поміч економічна, матеріальний добробут, се лишень частка того, що душпастир хоче вірним передати.

Отже, наведені висловлювання митрополита А. Шептицького відображають різні сфери суспільних відносин. Вони були слухними, коли він жив і здійснював різнобічну діяльність, не втратили актуальності в умовах сьогодення і, на наше переконання, будуть цінним дороговказом для прийдешніх поколінь у майбутньому.

Закінчимо цю публікацію про А. Шептицького словами із Золотої книги української еліти, в якій про нього сказано: «Митрополит Української греко-католицької церкви, видатний релігійний і політичний діяч ХХ ст. один з найбільших прихильників українського православного католицького єднання. Меценат української культури, член наукового товариства імені Шевченка. Обстоював ідею становлення самостійної, незалежної Української держави» [6, с 538]. Сказано чітко, виражено й об'єктивно. Проте майбутні дослідники більш глибоко та всебічніше розкриють віхи життя і діяльності А. Шептицького і, безумовно, доповнять висловлювання про нього в Золоту книгу української еліти.

Таким чином, дослідження життя та діяльності митрополита А. Шептицького дає підстави стверджувати, що це була видатна особистість, яка внесла помітний вклад у різні сфери суспільних відносин, насамперед духовних. І цілком закономірно та справедливо, що його ім'я занесено у списки Великих українців, що перевернули світ, в Золоту книгу української еліти, його іменем названо вулиці – це далеко не повний перелік всього того, як сучасні нащадки вшановують результати його діяльності.

Характерні особливості життєдіяльності А. Шептицького, як показують результати досліджень, полягають не тільки в тому, що він використовував новаторські підходи у доведенні суті Божого слова до парафіян, але проявив вміння зацікавлювати людей до виконання тих чи інших завдань, особливо соціально-економічного характеру. Наведений у даній публікації матеріал щодо здійснення ним бізнесової діяльності є тому підтвердженням.

Одержані результати дослідження життєдіяльності А. Шептицького хоча і характеризують його різнобічну діяльність, однак, на наше переконання, не повною мірою відображають всю глибину та різноманіття її. Саме із-за цих обставин у сьогоднішніх умовах виникає об'єктивна необхідність проведення подальших досліджень життєдіяльності митрополита. Це необхідно не тільки для того, щоб більш глибоко вникнути в суть його життя та діяльності, а використати все цінне із його спадщини для подальшого розвитку державотворчих процесів в Україні як у сучасних умовах, так і на майбутнє.

Література

1. Вдовичин І. Андрей Шептицький (1865-1944) / І. Вдовичин // Українські кооператори. Історичні нариси. Книга 1. – Львів: Вид-во «Укоопсвіта» Львівської кооперативної академії, 1999. – С. 191–200.
2. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.
3. Вони змінили світ / уклад. І.Ю. Левашова. – Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2011. – 704 с.
4. Гентош І. Як Шептицький піднімав український бізнес / І. Гентош. – Самопоміч, 22–28 лютого 2013 р. – С. 3.
5. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886) / Я. Грицак. – К. : Критика, 2006. – 632 с.
6. Золота книга української еліти. Інформаційно-іміджевий альманах у 6 томах. Т.2. – К. : Євроімідж, 2001. – 577 с.
7. Львова І. Праведник на всі часи / І. Львова // Моя сповідь. Газета життєвих історій, № 7 (43), 2015. – С.7.
8. Сліпушко О.М. Україна. Енциклопедичний словник / О.М. Сліпушко. – К. : Аконті, 2008. – 768 с.
9. Українська економічна думка: Хрестоматія / Упоряд. С.М. Злупко. – К. : Знання, 2007. – 704 с.
10. Українська радянська енциклопедія. Видання друге. Том 12. – К. : Головна редакція української радянської енциклопедії, 1985. – 572 с.
11. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького «О квестії соціальній» / І. Франко // Зібрн. творів: у 50 т. К. Наук. думка, 1986. – Том 45. – С. 377–400.
12. Чорновіл І. 100 видатних Львів'ян / І. Чорновіл. – Львів.: «Тріада плюс», 2009. – 448 с.
13. Шульський М.Г. Соціально-економічна діяльність митрополита Андрея Шептицького / М.Г. Шульський // Розвиток сільських територій. Організаційно-правові форми в сільському господарстві [текст]. Збірник наукових праць економістів-аграрників / За ред. д.е.н., проф. Музики П.М. – Львів: СПОЛОМ, 2013. – С. 431-439.

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Баланюк І.Ф., Ткач О.В., Шеленко Д.І., Баланюк С.І. ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНІ ВІДНОСИНИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Мета. Метою статті є дослідження особливостей оренди земельних відносин та узагальнення наукової думки щодо прав орендаря на земельну ділянку, обставин купівлі та продажу землі.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано наступні методи: систематизації – для узагальнення наявних підходів до визначення обставин купівлі та продажу землі, аналізу та синтезу – для визначення сутності оренди землі, абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень і формування висновків та пропозицій.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі акти України, офіційні матеріали Міністерства фінансів України, публікації вчених-економістів.

Результати дослідження. Проаналізовано права та зобов'язання орендаря земельної ділянки. Визначено проблеми в орендних відносинах на землю. Обґрунтовано необхідність регулювання орендних відносин з приводу земельних ділянок між орендодавцем і орендарем відповідним договором. Визначено, що вихідні засади договорів, які стосуються базового показника встановлення розміру орендної плати, контролю за використанням землі з боку орендодавця, не повністю врегульовані й негативно впливають на відносини сторін у процесі оренди землі в сільському господарстві.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано, що економічну вигоду від функціонування господарств населення зумовлює, зокрема, диференціація джерел доходів, у тому числі за рахунок оренди.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати досліджень можуть бути використані орендодавцями і орендарями для забезпечення правильності розуміння умов договору оренди землі.

Ключові слова: оренда землі, земельні відносини, земля, земельна частка.

Баланюк И.Ф., Ткач О.В., Шеленко Д.И., Баланюк С.И. ЗЕМЕЛЬНО-АРЕНДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Цель. Целью статьи является исследование особенностей аренды земельных отношений и обобщения научной мысли относительно прав арендатора на земельный участок, обстоятельств покупки и продажи земли.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: систематизации – для обобщения имеющихся подходов к определению обстоятельств покупки и продажи земли, анализа и синтеза – для определения сущности аренды земли, абстрактно-логический метод – для обобщения теоретических положений и формирование выводов и предложений.

Информационной базой исследования стали законодательные акты Украины, официальные материалы Министерства финансов Украины, публикации учёных-экономистов.

Результаты исследования. Права и обязанности арендатора земельного участка проанализированы. Определены проблемы в арендных отношениях на землю. Обоснована необходимость регулирования арендных отношений по поводу земельных участков между арендодателем и арендатором соответствующим договором. Определено, что исходные принципы договоров, которые касаются базового показателя установления размера арендной платы, контроля за использованием земли со стороны арендодателя, не полностью урегулированы и негативно влияют на отношения сторон в процессе аренды земли в сельском хозяйстве.

Научная новизна результатов исследования Обосновано, что экономическую выгоду от функционирования хозяйств населения приводит, в частности, дифференциация источников доходов, в том числе за счет аренды.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследований могут быть использованы арендодателями и арендаторами для обеспечения правильности понимания условий договора аренды земли.

Ключевые слова: аренда земли, земельные отношения, земля, земельная доля.

Balanyuk I.F., Tkach O.V., Shelenko D.I., Balanyuk S.I. LAND LEASES RELATIONS IN AGRICULTURE

Purpose. The purpose of this article is to study the peculiarities of the lease of land relations and generalization of scientific thought regarding tenant's rights to the land, the circumstances of the purchase and sale of land.

Methodology of research. The study used the following methods: systematization to summarize the existing approaches to defining the circumstances of the purchase and sale of land, analysis and synthesis – to define the essence of land rent, abstract-logical method – to summarize the theoretical principles and the formation of conclusions and proposals.

The information base for the investigation were the laws of Ukraine, the official materials of the Ministry of Finance of Ukraine, publications of scientists and economists.

Findings. The rights and obligations of the lessee of the land analyzed. Identified problems in leasing land. The necessity of regulation of rent relations over land between landlord and tenant by the relevant agreement has been grounded. It is determined that the original principles of contracts relating to the benchmark-setting amount of rent, control of the use of the land by the lessor, is not fully resolved and adversely affect the relationship of the parties in the process of leasing land in agriculture.

Originality. It is proved that the economic benefit from the operation of farms leads, in particular, the differentiation of sources of income, including rental.

Practical value. The obtained results can be used by landlords and tenants to ensure proper understanding of the terms of the lease of land.

Key words: land lease, land relations, lease, land share.

Буряк Р.І. ВПЛИВ КАТЕГОРІЇ «ЯКІСТЬ» НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад еволюції категорії «якість» як ключового чинника соціально-економічного розвитку суспільства, у взаємозв'язку з розвитком людини та її потреб.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано систему методів і методичних підходів, зокрема: монографічний метод – при обґрунтуванні теоретико-методологічних засад еволюції категорії «якість» та визначенні сутності і змісту понять «розвиток» і «цивілізація»; економіко-статистичні та інші методи – при проведенні порівняльного аналізу діяльності економічно розвинутих країн світу, які вже досягли шостої стадії розвитку суспільства – стадії «якості життя».

Результати дослідження. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади еволюції категорії «якість» як ключового чинника соціально-економічного розвитку суспільства, у взаємозв'язку з розвитком людини та її потреб. Проаналізовано основні переваги і недоліки формаційного та цивілізаційного підходів до періодизації процесу економічного розвитку людства. Визначено сутність і зміст понять «розвиток» і «цивілізація» та концептуальні підходи, що враховують стадії економічного розвитку суспільства, а саме: традиційне суспільство, перехідне суспільство, стадія зрушення (підйому), стадія зрілості, стадія високого рівня масового споживання, стадія якості життя в поєднанні з еволюцією категорії «якість». Встановлено, що низка економічно розвинутих країн світу (Канада, Фінляндія, Швеція, Норвегія, Австралія, Франція, Німеччина, Великобританія, Японія та ін.) вже досягли шостої стадії розвитку суспільства – стадії «якості життя». За таких умов на перший план виходить не рівень масового споживання, а духовний розвиток людини, переважання сімейних та інтелектуальних цінностей над споживанням.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено концептуальні підходи щодо поглиблення економічної сутності категорії «якість», які на відміну від існуючих підсилюють непереоціненну роль цієї категорії як чинника соціально-економічного розвитку суспільства та враховують тісний взаємозв'язок між розвитком організаційних відносин на засадах якості, зокрема: перше покоління (безпека продукції; технічне регулювання), друге покоління (якість продукції; стандарти), третє покоління (менеджмент якості; стандарти на системи менеджменту), четверте покоління (соціальна спрямованість і безперервне удосконалення організацій) та рівнями зрілості суспільства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження, які відображають орієнтири еволюції категорії «якість», направлені на забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства у взаємозв'язку з розвитком людини та її потреб.

Ключові слова: якість, еволюція, соціально-економічний розвиток, якість продукції, якість життя, продуктивність праці, потреби споживача, стадії економічного розвитку суспільства.

Буряк Р.И. ВЛИЯНИЕ КАТЕГОРИИ «КАЧЕСТВО» НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ОБЩЕСТВА

Целью исследования является обоснование теоретико-методологических аспектов эволюции категории «качество» как ключевого фактора социально-экономического развития общества, во взаимосвязи с развитием человека и его потребностей.

Методика исследования. В процессе исследования использована система методов и методических подходов, в частности: монографический метод – при обосновании теоретико-методологических аспектов эволюции категории «качество» и определении сущности, а также содержания понятий «развитие» и «цивилизация»; экономико-статистические и другие методы – при проведении сравнительного анализа деятельности экономически развитых стран мира, которые уже достигли шестой стадии развития общества – стадии «качества жизни».

Результаты исследования. Обоснованы теоретико-методологические основы эволюции категории «качество» как ключевого фактора социально-экономического развития общества, во взаимосвязи с развитием человека и его потребностей. Проанализированы основные преимущества и недостатки формационного и цивилизационного подходов к периодизации процесса экономического развития человечества. Определены сущность и содержание понятий «развитие» и «цивилизация», а также предложены концептуальные подходы, учитывающие стадии экономического развития общества, а именно: традиционное общество, переходное общество, стадия сдвига (подъема), стадия зрелости, стадия высокого уровня массового потребления, стадия качества жизни, в сочетании с эволюцией категории «качество». Установлено, что ряд экономически развитых стран мира (Канада, Финляндия, Швеция, Норвегия, Австралия, Франция, Германия, Великобритания, Япония и др.) уже достигли шестой стадии развития общества – стадии «качества жизни». При таких условиях на первый план выходит не уровень массового потребления, а духовное развитие человека, преобладание семейных и интеллектуальных ценностей над потреблением.

Научная новизна результатов исследования Разработаны концептуальные подходы по углублению экономической сущности категории «качество», которые, в отличие от существующих, усиливают непереоценимую роль этой категории как фактора социально-экономического развития общества и учитывают тесную взаимосвязь между развитием организационных отношений на основе качества, в частности: первое поколение (безопасность; техническое регулирование), второе поколение (качество продукции; стандарты), третье поколение (менеджмент качества; стандарты на системы менеджмента), четвертое поколение (социальная направленность и непрерывное совершенствование организаций) и уровнями зрелости общества.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования, отражающие ориентиры эволюции категории «качество», направлены на обеспечение социально-экономического развития общества во взаимосвязи с развитием человека и его потребностей.

Ключевые слова: качество, эволюция, социально-экономическое развитие, общество, формационный и цивилизационный подход к периодизации процесса экономического развития человечества, качество продукции, качество жизни, потребитель, потребности потребителя, стадии экономического развития общества.

Buriak R.I. INFLUENCE OF THE CATEGORY „QUALITY“ ON THE SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

Research target is foundation of theoretic and methodological basics of evolution of category „quality“ as a key factor of social and economic development of society in connection to human development and development of its needs.

Methodology of research. In the research process were used a system of methods and methodological approaches, in particular: monographic method – when substantiating the theoretic and methodological basics of evolution of category „quality“ and determining the meaning and definition of terms “development” and “civilization”; economic and statistical and other methods – during the comparative analysis of activity of economically developed countries, which have already achieved the 6th stage of society development – stage of “life quality”.

Results. Theoretic and methodological basics of evolution of category „quality „ as a key factor of social and economic society development in connection to human development and its needs were explained. The main advantages and disadvantages of formation and civilization approaches for periodization of economical process of humanity were analyzed. The meaning and definition of terms “development” and “civilization” were defined, and also proposed the conceptual approaches that take into account the stage of economic development of society, namely: traditional society, transitional society, starting stage (growth), maturity stage, stage of high mass consumption level, stage of life quality together with evolution of “quality” category. It was defined that a number of economically developed countries (Canada, Finland, Sweden, Norway, Australia, France, Germany, Great Britain, Japan and others) have already achieved the 6th stage of society development – stage of “life quality”. In this conditions the first priority is not a mass consumption, but mind development, domination of family and intellectual values.

Originality. Conceptual approaches were developed for deepening of economic sense of category “quality” that compared to the ones already existing reinforce the role of this category as a factor of social and economic development of society and include tight connection between development of organizational relations based on quality: first generation (product’s safety, technical regulation), second generation (product’s quality, standards), third generation (quality management, standards and systems of management), fourth generation (social orientation and continuous improvement of the organization) and level of society maturity.

Practical value. The results of research, reflecting of landmarks in evolution of category „quality“, directed at ensure the social and economic development of society, in connection to human development and development of its needs.

Key words: quality, evolution, social and economic development, society, formation and civilization approach for periodization of economic development of humanity development, product quality, life quality, work efficiency, consumer, consumer needs, stages of economical society development.

Лункіна Т.І. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Метою статті є дослідження інноваційного розвитку України на засадах соціальної відповідальності та обґрунтування основних напрямів розвитку даного контексту.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень були: теоретичні положення економічної науки, законодавчі акти, нормативні матеріали органів законодавчої і виконавчої влади, статистичні довідники, підручники, посібники, форми фінансової і статистичної звітності. Методичний інструментарій дослідження становлять: метод діалектичного пізнання, який використовувався при розгляді стану інноваційного розвитку України; індуктивний, дедуктивний – при проведенні порівняльного аналізу; монографічний – при вивченні проблеми зростання соціальної відповідальності; метод коефіцієнтів та економіко-статистичні методи – при дослідженні динаміки соціально-економічного розвитку України.

Результати дослідження. Вивчено досвід соціального розвитку окремих країн світу. Проведено порівняльний аналіз соціально-економічного розвитку України на прикладі Миколаївської області. Виявлено відставання показників соціально-економічного розвитку України в порівнянні з іншими країнами. Встановлено, що Україна має всі передумови стати інноваційно-розвинутою країною на основі зростання соціальної відповідальності, розвитку екологічного, високоефективного сільського господарства, комфортного і безпечного середовища, де є всі умови для всебічного розвитку людини. Доведено, що на сьогодні нагальним питанням для держави є інноваційний розвиток на умовах соціальної відповідальності.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у комплексному розгляді питань, пов'язаних з інноваційним розвитком України на засадах соціальної відповідальності.

Практична значущість результатів дослідження полягає у визначенні проблемних аспектів інноваційного розвитку України на засадах соціальної відповідальності, вирішення яких дозволить значно підвищити конкурентні переваги України у світовому масштабі.

Ключові слова: інноваційний розвиток, соціальна відповідальність, стратегія розвитку, конкурентоспроможність, ВВП, ВРП, соціальний розвиток.

Лункина Т.И. ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ УКРАИНЫ НА ПРИНЦИПАХ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Целью статьи является исследование инновационного развития Украины на принципах социальной ответственности и обоснование основных направлений развития данного контекста.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования были: теоретические положения экономической науки, законодательные акты, нормативные материалы органов законодательной и исполнительной власти, статистические справочники, учебники, пособия, формы финансовой и статистической отчетности. Методический инструментарий исследования составляют: метод диалектического

познання, який використовувався при розгляді стану інноваційного розвитку України; індуктивний, дедуктивний – при проведенні порівняльного аналізу; монографічний – при вивченні проблеми зростання соціальної відповідальності; метод коефіцієнтів і економіко-статистичні методи – при дослідженні динаміки соціально-економічного розвитку України.

Результати дослідження. Вивчено досвід соціального розвитку окремих країн світу. Проведено порівняльний аналіз соціально-економічного розвитку України на прикладі Николаєвської області. Виявлено отстаєваність показників соціально-економічного розвитку України порівняно з іншими країнами. Встановлено, що Україна має всі передумови стати інноваційно-розвинутою країною на основі зростання соціальної відповідальності, розвитку екологічного, високоєфективного сільськогосподарського господарства, комфортної і безпечної середовища, де є всі умови для всебічного розвитку людини. Доведено, що на сьогодні актуальним питанням для держави є інноваційне розвиток на умовах соціальної відповідальності.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному розгляді питань, пов'язаних з інноваційним розвитком України на принципах соціальної відповідальності.

Практична значимість результатів полягає в визначенні проблемних аспектів інноваційного розвитку України на принципах соціальної відповідальності, рішення яких дозволить значно підвищити конкурентні переваги України в світовому масштабі.

Ключові слова: інноваційне розвиток, соціальна відповідальність, стратегія розвитку, конкурентоспроможність, ВВП, ВРП, соціальне розвиток.

Lunkina T.I. INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE ON PRINCIPLES OF SOCIAL RESPONSIBILITY

Purpose. The aim of the article is to study the innovative development of Ukraine on the principles of social responsibility and justification of the main directions of the context's development.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research was theoretical principles of economics, legislation, regulatory materials of legislative and executive authorities, statistical reference books, textbooks, manuals, forms of financial and statistical reporting. Methodical research tools cognition dialectical method that is used when considering the innovation development of Ukraine; inductive and deductive methods during benchmarking; monographic method in studying the problem of social responsibility; coefficient, economic and statistical methods in studying of the dynamics of Ukraine's social and economic development.

Results. The experience of social development of some countries had been studied. A comparative analysis of social and economic development of Ukraine at the example of Mykolayiv region had been done. The lagging in indicators of social and economic development of Ukraine in comparison with other countries had been discovered. It was established that Ukraine has all the prerequisites to become a developed country with innovation growth of environmental social responsibility, high-efficiency agriculture, comfortable and safe environment where there are all conditions for comprehensive human development. It was proved that today an urgent issue for the country is an innovative development in terms of social responsibility.

Originality. Scientific novelty of research is a complex examination of issues related to the innovative development of Ukraine on the principles of social responsibility.

Practical value. The practical significance of the research is identifying problematic aspects of innovation development of Ukraine on the principles of social responsibility that will greatly increase Ukraine's competitive advantages in the world.

Key words: innovative development, social responsibility, strategy development, competitiveness, GDP, GRP, social development.

Митяй О.В. АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ХАРЧОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК АСПЕКТ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АПК УКРАЇНИ

Мета. Метою дослідження є проведення аналізу розподілу обсягів реалізованої продукції за видами діяльності, динаміки фондів і споживання основних продуктів харчування, здійснення аналітичної оцінки функціонування харчових підприємств України.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України з питань конкурентоспроможності підприємств. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: абстрактно-логічний (для виявлення сутності аграрної політики), балансовий (при оцінці ефективності аграрної політики), системного аналізу (при дослідженні можливостей підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК), прогнозування – з метою визначення оцінки функціонування харчових підприємств.

Результати дослідження. Визначено роль харчової промисловості в народногосподарському комплексі України. Виділені позитивні і негативні сторони діяльності підприємств харчової промисловості. Визначені цілі і пріоритети розвитку вітчизняних підприємств харчової промисловості в ринковому середовищі. Встановлено, що оскільки харчова промисловість тісно пов'язана з сільським господарством, є основною технологічною ланкою продовольчого комплексу, то пріоритетне значення в територіальній організації харчової промисловості мають такі економічні чинники, як сировинний, споживчий, транспортний, спеціалізація сільського господарства, науково-технічний прогрес.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у здійсненні комплексної аналітичної оцінки функціонування харчових підприємств України, на основі якої встановлено по яких товарних групах Україна має високий рівень забезпечення, а по яких забезпечення відбувається в основному за рахунок імпортованого товару.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних питань щодо вдосконалення функціонування харчових підприємств, а тому і

конкуренентоспроможності підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: харчова промисловість, продукти харчування, експорт, імпорт, інвестиції, інновації, агропромисловий комплекс.

Митяй О.В. АНАЛИТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПИЩЕВЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК АСПЕКТ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АПК УКРАИНЫ

Цель. Целью исследования является проведение анализа распределения объемов реализованной продукции за видами деятельности, динамики фондов и потребления основных продуктов питания, осуществления аналитической оценки функционирования пищевых предприятий Украины.

Методы исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых, нормативные и законодательные акты Украины по вопросам конкурентоспособности предприятий. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: абстрактно-логический (для выявления сущности аграрная политика), балансовый (при оценке эффективности аграрной политики), системного анализа (при исследовании возможностей повышения конкурентоспособности предприятий АПК), прогнозирования – с целью определения оценки функционирования пищевых предприятий.

Результаты исследований. Определена роль пищевой промышленности в народнохозяйственном комплексе Украины. Выделены позитивные и негативные стороны деятельности предприятий пищевой промышленности. Определены цели и приоритеты развития отечественных предприятий пищевой промышленности в рыночной среде. Установлено, что поскольку пищевая промышленность тесно связана с сельским хозяйством и является основным технологическим звеном продовольственного комплекса, то приоритетное значение в территориальной организации пищевой промышленности имеют такие экономические факторы, как сырьевой, потребительский, транспортный, специализация сельского хозяйства, научно-технический прогресс.

Научная новизна результатов исследования заключается в осуществлении комплексной аналитической оценки функционирования пищевых предприятий Украины, на основе которой установлено по каким товарным группам Украина имеет высокий уровень обеспечения, а по каким обеспечение происходит в основном за счет импортного товара.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются почвой для решения практических проблем относительно совершенствования функционирования пищевых предприятий, в частности и конкурентоспособности предприятий агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: пищевая промышленность, продукты питания, экспорт, импорт, инвестиции, инновации, агропромышленный комплекс.

Mityay O.V. ANALYTICAL ESTIMATION OF FUNCTIONING OF FOOD ENTERPRISES AS ASPECT OF COMPETITIVENESS OF AIC OF UKRAINE

Purpose. A research aim is realization of analysis of distribution of volumes of the realized products after the types of activity, dynamics of funds and consumption of basic foodstuffs, realization of analytical estimation of functioning of food enterprises of Ukraine.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research are fundamental provisions of modern economic theory, scientific works of scientists, normative and legislative certificates of Ukraine on questions the competitiveness of enterprises. In the process of research scientific methods were used, in particular: abstractly-logical (for the exposure of essence agrarian policy), balance (at the estimation of efficiency of agrarian policy), analysis (at research of possibilities of increase of competitiveness of enterprises of AIC) of the systems, prognostication - with the aim of determination of estimation of functioning of food enterprises.

Finding. A certain role of food industry is in the pertaining to national economy complex of Ukraine. Positive and negative parties of activity of enterprises of food industry are distinguished. Aims and priorities of development of domestic enterprises of food industry are certain in a market environment. It is set that as food industry closely constrained with agriculture, is the basic technological link of food complex, then such economic factors have a priority value in territorial organization of food industry, as raw material, consumer, transport, specialization of agriculture, scientific and technical progress.

Originality. The scientific novelty of research results consists in realization of complex analytical estimation of functioning of food enterprises of Ukraine on the basis of that it is set on what commodity groups Ukraine has a high level of providing, and for that providing takes place mainly due to the imported commodity.

Practical value. The got results of research are soil for the decision of practical problems in relation to perfection of functioning of food enterprises, and that is why and to the competitiveness of enterprises of agroindustrial complex.

Key words: food industry, foodstuffs, export, import, investments, innovations, agroindustrial complex.

Тягунова З.О., Бондаренко В.М. КРАУДФАНДИНГ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПРАКТИКА

Мета. Дослідження явища краудфандингу як інноваційної форми інвестування, процесу його розвитку, визначення основних форм та видів, світової практики правового регулювання та можливостей застосування в українському економічному просторі.

Методика дослідження. При проведенні дослідження використовувалися загальнонаукові прийоми і методи дослідження, зокрема методи: аналізу та синтезу - при здійсненні характеристики явища краудфандингу; узагальнення та наукової абстракції – при вивченні світового досвіду регулювання краудфандингової діяльності; структурно-логічного аналізу – при обґрунтуванні сутності краудфандингу, визначенні його форми та видів.

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність краудфандингу, визначено його форми та види. Сформовано авторський підхід до характеристики явища краудфандингу. Вивчено світовий досвід регулювання краудфандингової діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в узагальненні наукових поглядів на проблему розуміння явища краудфандингу в світовому економічному просторі, перспективи та переваги його застосування в Україні.

Практична значущість результатів дослідження полягає у систематизації понять сутності та функціонування краудфандингу як інноваційної форми інвестування та визначенні можливості його застосування у вітчизняній практиці.

Ключові слова: краудфандинг, інвестування, розвиток, світовий досвід, правове регулювання, види краудфандингу, проект, бізнес-інкубатор, інтернет-платформа, фінансова інновація.

Тягунова З.А., Бондаренко В.М. КРАУДФАНДИНГ: МИРОВОЙ ОПЫТ И ПРАКТИКА

Цель. Исследование явления краудфандинга как инновационной формы инвестирования, процесса его развития, определение основных форм и видов, мировой практики его правового регулирования и возможностей применения в украинском экономическом пространстве.

Методика исследования. При проведении исследования использовались общенаучные приемы и методы исследования, в частности методы: анализа и синтеза – при осуществлении характеристики явления краудфандинга; обобщения и научной абстракции – при изучении мирового опыта регулирования краудфандинговой деятельности; структурно-логического анализа – при обосновании сущности краудфандинга, определения его формы и видов.

Результаты исследования. Обосновано сущность краудфандинга; определены его формы и виды. Сформулировано авторское определение явления краудфандинга. Изучен мировой опыт регулирования краудфандинговой деятельности.

Научная новизна результатов исследования заключается в обобщении научных взглядов на проблему понимания явления краудфандинга в мировом экономическом пространстве, перспективы и преимущества его применения в Украине.

Практическая значимость результатов исследования заключается в систематизации понятий сущности и функционирования краудфандинга как инновационной формы инвестирования и определении возможности его применения в отечественной практике.

Ключевые слова: краудфандинг, инвестирование, развитие, мировой опыт, правовое регулирование, виды краудфандинга, проект, бизнес-инкубатор, интернет-платформа, финансовая инновация.

Tiahunova Z.O., Bondarenko V.M. CROWDFUNDING: WORLD EXPERIENCE AND PRACTICE

Purpose. The purpose is the research of the crowdfunding phenomenon as innovative form of investment, its development, main forms and types, world practice of legal regulation and the possibilities of its application in the economy of Ukraine.

Methodology of research. While conducting the research we used general methodology and techniques: analysis and synthesis – when characterizing the phenomenon of crowdfunding; generalization and scientific abstraction – when studying the world experience of crowdfunding activities regulation; structural logical analysis – when substantiating the essence of crowdfunding, identifying its forms and types.

Finding. There were substantiated the essence of crowdfunding; identified its forms and types. There was formed the author's definition of the crowdfunding phenomenon. There was studied the world experience of crowdfunding activities regulation.

Originality is in the generalization of the scientific views concerning with the crowdfunding phenomenon understanding in the world economy, prospects and advantages of its application in Ukraine.

Practical value is in the systematization of the definitions of the essence and functioning of crowdfunding as innovative form of investment and identifying the possibilities of its application in Ukraine.

Key words: crowdfunding, investment, development, world experience, legal regulation, types of crowdfunding, project, business incubator, internet platform, financial innovation.

Чирак І.М. ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ НЕКОНВЕНЦІОНАЛЬНОЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Мета. Метою статті є дослідження теоретичних підходів до з'ясування сутності, причин та особливостей використання центральними банками неконвенціональної монетарної політики, а також розробка практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності її реалізації.

Методика дослідження. Методологічною основою статті є теоретичний інструментарій дослідження монетарної політики та використання методів системно-структурного, кількісного і якісного аналізу та історичного методу для обґрунтування доцільності застосування не конвенціональної монетарної політики.

Результати дослідження. Визначено випадки, при яких доцільно застосовувати неконвенціональні монетарні режими, імплементація яких може здійснюватись через відсоткову та балансову політики. Досліджено вплив відсоткової ставки на систему цінкових сигналів та на рішення фінансових установ і доведено недостатню ефективність моделі нульових відсоткових ставок та доцільність підтримання позитивної величини ставки для збереження системи цінкових сигналів і нейтралізації проблеми морального ризику. Встановлено, що балансова політика сприяє збереженню системи платежів та обмежує поширення кризи ліквідності в економічній системі.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у дослідженні теоретичних проблем використання неконвенціональної монетарної політики і визначенні ефективності та доцільності її реалізації центральними банками світу в кризових ситуаціях на фінансовому ринку.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення теоретичних та практичних проблем стосовно доцільності використання неконвенціональних режимів монетарної політики.

Ключові слова: антикризові заходи, неконвенціональні режими монетарної політики, стабілізаційні заходи, ліквідність, банківські резерви, політика кількісного пом'якшення, відсоткова політика, балансова політика.

Чирак И.Н. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ НЕКОНВЕНЦИОНАЛЬНОЙ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ

Цель. Целью статьи является исследование теоретических подходов к выяснению сущности, причин и особенностей использования центральными банками неконвенциональной монетарной политики, а также разработка практических рекомендаций по повышению эффективности ее реализации.

Методика исследования. Методологической основой статьи является теоретический инструментарий исследования монетарной политики и использования методов системно-структурного, количественного и качественного анализа и исторического метода для обоснования целесообразности применения неконвенциональной монетарной политики.

Результаты исследования. Определены случаи, в которых целесообразно применять неконвенциональные монетарные режимы, выполнение которых может осуществляться через процентную и балансовую политики. Исследовано влияние процентной ставки на систему ценовых сигналов и решения финансовых учреждений и доказано недостаточную эффективность модели нулевых процентных ставок и целесообразность поддержания положительной величины ставки для сохранения системы ценовых сигналов и нейтрализации проблемы морального риска. Установлено, что балансовая политика способствует сохранению системы платежей и ограничивает распространение кризиса ликвидности в экономической системе.

Научная новизна результатов исследования заключается в исследовании теоретических проблем использования неконвенциональной монетарной политики и определении эффективности и целесообразности ее реализации центральными банками мира в кризисных ситуациях на финансовом рынке.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения теоретических и практических проблем относительно целесообразности использования неконвенциональных режимов монетарной политики.

Ключевые слова. Антикризисные меры, неконвенциональные режимы монетарной политики, стабилизационные меры, ликвидность, банковские резервы, политика количественного смягчения, процентная политика, балансовая политика.

Chyrak I.M. THEORETICAL PROBLEMS OF NONCONVENTIONAL MONETARY POLICY

Purpose. The purpose of the article is the research of theoretical approaches to clarification of the nature, causes and features of nonconventional monetary policy used by central banks as well as the development of practical recommendations to improve the effectiveness of its implementation.

Methodology of research. The methodological basis of the research is a theoretical study of monetary policy tools and the use of systematic and structural methods, quantitative and qualitative analysis of the historical method and rationale for the foundation of nonconventional monetary policy.

Finding. Cases in which it is advisable to apply nonconventional monetary regimes, implementation of which can be realized through interest and balance sheet policies are determined. It is investigated the influence of interest rate on price signals system and on solutions of financial institutions and it is proved insufficient effectiveness of the model of zero interest rates and the feasibility of maintaining positive value of interest rate to preserve the system of price signals and neutralize the problem of moral hazard. It is found that the balance sheet policy contributes the preservation of the system of payments and limits the spread of the liquidity crisis in economic system.

Originality. Scientific novelty of the results of the research is to study the theoretical problems of use of nonconventional monetary policy and determine the effectiveness and advisability of its implementation by central banks of the world in crisis situations in financial market.

Practical value. The results of research is the basis for solution of theoretical and practical problems concerning the feasibility of use of nonconventional regimes of monetary policy.

Key words. Anticrisis measures, nonconventional regimes of monetary policy, stabilization measures, liquidity, bank reserves, the policy of quantitative easing, interest rate policy, balance sheet policy.

Варламова М.Л. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ АПК УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є проведення аналізу сучасного стану переробної галузі АПК України, виявлення існуючих проблем та напрямків їх вирішення.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених з питань розвитку переробної галузі АПК України. У процесі дослідження використовувалися такі методи: аналізу і синтезу (при аналізі динаміки розвитку підгалузей переробної сфери АПК України), систематизації (при виявленні сучасних тенденцій розвитку підгалузей переробної сфери АПК).

Результати дослідження. Проведено аналіз переробної галузі АПК за видами виробленої продукції переробних підприємств. Виявлені основні тенденції розвитку підгалузей переробної сфери АПК України. Обґрунтовано необхідність стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності переробних підприємств,

створення середовища, що сприятиме її активізації як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні. Розроблено алгоритм формування інвестиційно-інноваційного кластеру з переробки агропромислової продукції.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна полягає у виявленні основних тенденцій розвитку підгалузей переробної сфери АПК України і розробці алгоритму створення інвестиційно-інноваційних кластерів з метою максимального використання потенціалу агропромислового виробництва.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення розвитку переробної сфери АПК України. Вони можуть бути використані в процесі формування інвестиційно-інноваційного кластеру з переробки агропромислової продукції.

Ключові слова: переробна промисловість, підгалузі переробної сфери, АПК, виробництво продукції, кластер, інвестиційно-інноваційна діяльність, переробні підприємства.

Варламова М.Л. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩИХ ОТРАСЛЕЙ АПК УКРАИНЫ

Цель. Целью статьи является проведение анализа современного состояния перерабатывающей отрасли АПК Украины, выявление существующих проблем и направлений их решения.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные труды ученых по вопросам развития перерабатывающей отрасли АПК Украины. В процессе исследования использовались следующие методы: анализа и синтеза (при анализе динамики развития подотраслей перерабатывающей сферы АПК Украины), систематизации (при выявлении современных тенденций развития подотраслей перерабатывающей сферы АПК).

Результаты исследования. Проведен анализ перерабатывающей отрасли АПК по видам продукции перерабатывающих предприятий. Выявлены основные тенденции развития подотраслей перерабатывающей сферы АПК Украины. Обоснована необходимость стимулирования инвестиционно-инновационной деятельности перерабатывающих предприятий, создание среды, которая будет способствовать ее активизации как на региональном, так и на общегосударственном уровне. Разработан алгоритм формирования инвестиционно-инновационного кластера по переработке агропромышленной продукции.

Научная новизна результатов исследования. Научная новизна заключается в выявлении основных тенденций развития подотраслей перерабатывающей сферы АПК Украины и разработке алгоритма создания инвестиционно-инновационных кластеров с целью максимального использования потенциала агропромышленного производства.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по совершенствованию развития перерабатывающей сферы АПК Украины. Они могут быть использованы в процессе формирования инвестиционно-инновационного кластера по переработке агропромышленной продукции.

Ключевые слова: перерабатывающая промышленность, подотрасли перерабатывающей сферы, АПК, производство продукции, кластер, инвестиционно-инновационная деятельность, перерабатывающие предприятия.

Varlamova M.L. ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF UKRAINE'S AIC (AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX) PROCESS INDUSTRY SECTOR

Purpose. The purpose of the article is to analyse the modern state of Ukraine's AIC process industry sector according to the types of production performed by processing enterprises.

Methodology of research. Fundamental provisions of modern economical theory, scientific works of scholars on the issues of development of Ukraine's AIC process industry sector are the theoretical and methodological basis of the investigation. The following methods were used in the process of investigation: analysis and synthesis (in analyzing the development dynamics of sub-sectors of Ukraine's AIC process industry sector), systematization (in identification of modern development trends of AIC process industry sector).

Finding. The analysis of AIC process industry sector has been conducted according to the types of products manufactured by processing enterprises. Main development trends of sub-sectors of Ukraine's AIC process industry sector have been identified. The necessity for stimulation of the investment and innovation activities of processing enterprises has been justified, as well as creation of the environment that would facilitate its activation both at the regional and at the national levels. The algorithm for formation of the investment and innovative cluster of processing agro-industrial products has been elaborated.

Originality. Scientific novelty consists in the detection of main development trends of sub-sectors of Ukraine's AIC process industry sector and development of the algorithm for formation of the investment and innovative clusters for the purpose of maximum use of agro-industrial production potential.

Practical value. The received results of the investigation are the basis for the solution of practical problems on the development improvement of Ukraine's AIC process industry sector. They can be used in the process of formation of the investment and innovative cluster of agro-industrial production processing.

Key words: manufacturing, sub manufacturing sector, agriculture, production, cluster, investment and innovation activities.

Воронкова І.Ю. ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У КЛАСТЕРНІЙ ВЗАЄМОДІЇ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Мета. Метою статті є теоретичне дослідження можливості застосування проектів державно-приватного партнерства у кластероутворенні на основі видавничо-поліграфічних підприємств та обґрунтування необхідності

формування партнерства бізнесу з урядом в Україні.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, нормативні та законодавчі акти України. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ та існуючих типів приватно-державного партнерства, монографічний (при вивченні основних принципів державного регулювання видавничо-поліграфічних підприємств та особливостей кластероутворення у зарубіжних країнах), аналізу і синтезу – з метою визначення основних напрямів вдосконалення державної політики щодо підтримки видавничо-поліграфічних підприємств.

Результати дослідження. Визначено організаційно-правові засади та основні принципи взаємодії державних партнерів із приватними. Виявлено, що найбільш прийнятним типом ДПП для української економіки є розвиток на основі кластерного підходу, з визнанням ролі уряду як фактора, що сприяє створенню мереж. Така форма партнерства дозволить провести системно-структурні реформи в економіці України і задіяти приватні фінансові ресурси. Наведено типи проектів державно-приватного партнерства та досвід їх реалізації у зв'язку з кластерними ініціативами. Розглянуто напрями взаємодії державних органів влади та видавничо-поліграфічних підприємств за допомогою реалізації програмно-цільового методу управління та охарактеризовано функції уряду при формуванні кластерів. Обґрунтовано перспективність у ДПП залучення венчурного капіталу, що дозволить здійснити інноваційно-орієнтоване оновлення інфраструктури. Доведено, що розвиток видавничо-поліграфічних підприємств потребує запровадження інноваційних форм взаємодії бізнесу з урядом. Наведено загальні риси державної політики кластероутворення окремих країн. Запропоновано застосування проектів державно-приватного партнерства у кластероутворенні на основі видавничо-поліграфічних підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження Використано системно-структурний підхід до обґрунтування напрямів запровадження проектів державно-приватного партнерства для кластероутворення видавничо-поліграфічних підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку видавничо-поліграфічних підприємств. Вони можуть бути використані в процесі формування видавничо-поліграфічних кластерів.

Ключові слова: видавничо-поліграфічні підприємства, державно-приватне партнерство, кластероутворення, конкурентоспроможність.

Воронкова И.Ю. ФОРМИРОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В КЛАСТЕРНОМ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ ИЗДАТЕЛЬСКО-ПОЛИГРАФИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Цель. Целью статьи является теоретическое исследование возможности использования проектов государственно-частного партнерства в кластерообразовании на основе издательско-полиграфических предприятий и обоснование необходимости формирования партнерства частных предприятий и государственных организаций в Украине.

Методика исследования. Теоретической и методологической базой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории, научные работы ученых, нормативные и законодательные акты Украины. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в том числе: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ и существующих типов государственно-частного партнерства, монографический – при изучении основных принципов государственного регулирования издательско-полиграфических предприятий и особенностей кластерообразования зарубежных стран, анализа и синтеза – с целью определения основных направлений совершенствования государственной политики поддержки издательско-полиграфических предприятий.

Результаты исследования. Определены организационно-правовые предпосылки и основные принципы взаимодействия государственных партнеров с частными. Определено, что наиболее приемлемым типом ГЧП для украинской экономики является развитие на основе кластерного подхода, с признанием роли государства как фактора, способствующего созданию сетей. Такая форма партнерства предоставляет возможность провести системно-структурные реформы в экономике и задействовать частные финансовые ресурсы. Представлены типы проектов государственно-частного партнерства и опыт реализации в связи с кластерными инициативами. Рассмотрены векторы взаимодействия государственных органов власти и издательско-полиграфических предприятий при помощи реализации программно-целевого метода управления и охарактеризованы функции органов государственной власти при формировании кластеров. Обозначена перспективность у ГЧП привлечения венчурного капитала, что даст возможность осуществления инновационно-ориентированное обновление инфраструктуры. Показано, что развитие издательско-полиграфических предприятий требует внедрения инновационных форм их взаимодействия с государственными организациями. Представлены общие черты государственной политики кластерообразования отдельных стран. Предлагается применение проектов государственно-частного партнерства в кластерообразовании на основе издательско-полиграфических предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Использован системно-структурный подход к обоснованию возможных направлений внедрения проектов государственно-частного партнерства в кластерообразовании издательско-полиграфических предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблем повышения конкурентоспособности и инновационного развития издательско-полиграфических предприятий. Они могут быть использованы в процессе формирования издательско-полиграфических кластеров.

Ключевые слова: издательско-полиграфические предприятия, государственно-частное партнерство, кластерообразование, конкурентоспособность.

Voronkova I.Yu. FORMATION OF PUBLIC AND PRIVATE PARTNERSHIP IN CLUSTER COOPERATION OF PUBLISHING AND PRINTING ENTERPRISES IN UKRAINE

Purpose. The purpose of this article is a theoretical research of possibility to apply public-private partnership projects in Cluster formation based on publishing and printing companies and to ground the necessity of formation of business partnership with the Government in Ukraine.

Finding. The theoretical and methodological bases of research are fundamental tenets of modern economic theory, scientific works, regulatory and legislative acts of Ukraine. In this study were used general scientific methods including: methods of theoretical generalization - to study the theoretical foundations and existing types of public-private partnerships, monographic (the study of basic principles of state regulation of publishing and printing companies and features of cluster formation in foreign countries), analysis and synthesis - to determine the main directions for improving public policies to support publishing and printing companies.

Finding. It was defined legislative foundations and general principles of cooperation between the state and private partners. It was founded that the most appropriate type of PPP for development of Ukrainian economy is based on the cluster approach, with recognition of the role of government as a factor that contributes to the creation of chains. This form of partnership allows to implement systemic and structural reforms in the economy of Ukraine and involve private financial resources. It is shown the types of public-private partnerships and the experience of their implementation in connection with cluster initiatives. Directions of cooperation between state authorities and the publishing- printing companies through the implementation of program-objective method of management were reviewed and the functions of government in the formation of clusters are described. It is grounded PPP perspective in attracting of venture capital, which will allow to implement innovation-oriented infrastructure upgrades. It is proved that the development of publishing and printing companies requires the implementation of innovative forms of collaboration between business and the government. The general features of State policy of cluster formation of individual countries are shown. It is proposed using of public-private partnership in cluster formation on the basis of publishing and printing companies.

Originality. For grounding the directions of implementation of public-private partnership for cluster formation of publishing and printing companies the systemic-structural approach was applied.

Practical value. The results of research are aimed at solving the issues of increasing competitiveness and innovative development of publishing and printing companies. It can be used in the forming process of publishing and printing clusters.

Key words: publishing and printing companies, public-private partnership, cluster formation, competitiveness.

Сатир Л.М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо економічної ефективності використання технічних засобів сільськогосподарськими підприємствами.

Методика дослідження. Для реалізації поставлених у статті завдань використовувалися такі методи та прийоми: монографічний, статистичних групувань, кореляційно-регресійного аналізу і графічний – для комплексного вивчення сучасного стану сільськогосподарського виробництва, технічного забезпечення та визначення факторів, що впливають на ефективність використання МТП; вибірковий – для детального обстеження окремих товаровиробників; анкетування – для збору інформації щодо організації використання техніки; групування – для визначення впливу різних факторів на рівень ефективності використання техніки, порівняння – для зіставлення економічних явищ у різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкового зв'язку; абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний та оптимізаційний – при обґрунтуванні оптимального складу МТП, організаційних форм використання техніки.

Результати дослідження. В процесі дослідження з'ясовано основні першопричини, які спонукають сільськогосподарських товаровиробників до оптимального вибору форм використання сільськогосподарської техніки. Здійснено аналіз ефективності використання технічних засобів сільськогосподарських підприємств в розрізі форм господарювання. Запропоновані заходи щодо розвитку кооперативів, які надають послуги сільськогосподарською технікою їх учасників.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтовані методичних засад формування кооперативів по спільному використанні сільськогосподарської техніки. Запропоновано практичні рекомендації щодо обґрунтування економічної доцільності вибору організаційної форми використання технічних засобів сільськогосподарськими товаровиробниками.

Практична значущість результатів дослідження. Здійснено оцінку економічної ефективності використання сільськогосподарської техніки сільськогосподарськими підприємствами в залежності від форм використання. Розкрито механізм розрахунків за наданні послуги між сільськогосподарськими та сервісними підприємствами з механізації виробничих процесів в рослинництві.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка, сервісні підприємства, кооперативи, сільськогосподарські підприємства, послуги.

Сатир Л.М. ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по экономической эффективности использования технических средств сельскохозяйственными предприятиями.

Методика исследования. Для реализации поставленных в статье задач использовались следующие методы и приемы: монографический, статистических группировок, корреляционно-регрессионного анализа и

графічний – для комплексного вивчення сучасного стану сільськогосподарського виробництва, технічного забезпечення і визначення факторів, що впливають на ефективність використання МТП; вибірочний – для детального дослідження окремих товаропроизводителів; анкетування – для збору інформації про організацію використання техніки; групування – для визначення впливу різних факторів на рівень ефективності використання техніки, порівняння – для порівняння економічних явищ в різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкової зв'язі; абстрактно-логічний, розрахунково-конструктивний і оптимізаційний – при обґрунтуванні оптимального складу МТП, організаційних форм використання техніки.

Результати дослідження. В процесі дослідження встановлено основні первопричини, що спонукають сільськогосподарських товаропроизводителів до оптимального вибору форм використання сільськогосподарської техніки. Здійснено аналіз ефективності використання технічних засобів сільськогосподарських підприємств в різних формах господарювання. Предложено заходи по розвитку кооперативів, що надають послуги сільськогосподарської технікою їх учасникам.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтованих методичних основах формування кооперативів по спільному використанню сільськогосподарської техніки. Предложено практичні рекомендації по обґрунтуванню економічної доцільності вибору організаційної форми використання технічних засобів сільськогосподарськими товаропроизводителями.

Практична значимість результатів дослідження. Здійснено оцінку економічної ефективності використання сільськогосподарської техніки сільськогосподарськими підприємствами в залежності від форм використання. Розкрито механізм розрахунків за надані послуги між сільськогосподарськими і сервісними підприємствами по механізації виробничих процесів в рослинництві.

Ключові слова: сільськогосподарська техніка, сервісні підприємства, кооперативи, сільськогосподарські підприємства, послуги.

Satyr L.M. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FOUNDATIONS OF USING TECHNICAL MEANS AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological provisions and practical recommendations on economic efficiency of using technical means by agricultural enterprises.

Methodology of research. The following methods and techniques were used in the article for implementation of assigned task: monographic, statistical groupings, correlation and regression analysis and graphics – for a comprehensive study of the current state of agricultural production, technical support and determine the factors that affect the effective use of the MTF; selective – for the detailed examination of individual producers; surveys – to collect information on the organization of using techniques; grouping – to determine the influence of various factors on the level of the effective use of techniques, comparison – to compare the economic phenomena in different time periods to identify causal link; abstract and logical, calculation and constructive, optimization – in substantiation of the optimal composition of the MTF, organizational forms for using technology.

Findings. The main root causes that encourage agricultural producers to the optimum choice of forms using agricultural machinery have been elucidated in the research process. The analysis of the effective use of technical means of agricultural enterprises in the context of forms of management has been conducted. It has been proposed measures concerning the development of cooperatives that provide services of agricultural machinery to their participants.

Originality. Scientific novelty of research results consists in the substantiation methodological principles of forming cooperatives for the joint use of agricultural machinery. It has been proposed practical recommendations for the substantiation of economic feasibility for choose organizational form of using technical means by agricultural producers.

Practical value. The estimation of economic efficiency of agricultural machinery use by agricultural enterprises depending on the forms of use has been conducted. The mechanism of payments for the provision of services between agricultural and service enterprises on mechanization of production processes in plant growing has been disclosed.

Key words: agricultural machinery, service enterprises, cooperatives, agricultural enterprises, services

Осовська Г.В., Фещенко А.О. УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ СКЛАДОВОЮ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Мета. Метою статті є дослідження комплексу управлінських рішень, що приймаються в процесі управління патентним портфелем, а також встановлення чинників, які зумовлюють прийняття певного рішення з переліку доступних альтернатив.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ та існуючих концепцій інноваційної діяльності на підприємствах харчової промисловості; методи індукції та дедукції, аналізу і синтезу - в процесі розробки механізмів вирішення існуючих проблем формування ефективної інноваційної політики на підприємствах харчової промисловості в контексті реалізації технологічних інновацій; методи економіко-математичного моделювання застосовувались при обґрунтуванні ефективного інноваційного менеджменту при впровадженні технологічних інновацій.

Результати дослідження. Запропоновано методичні рекомендації для інноваційного менеджера, як управляти портфелем інтелектуальної власності. Сформульовано 4 основних питання, на які він має дати відповіді та розписано кроки, які треба виконати, аби правильно відповісти на ці питання. Обґрунтовано ефективний інноваційний менеджмент при впровадженні технологічних інновацій.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено напрямки отримання позитивних вигод від управління портфелем інтелектуальної власності підприємства харчової промисловості та встановлено показники (критерії) для їх оцінки.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на отримання вигоди від управління портфелем інтелектуальної власності підприємств харчової. Вони можуть бути використані в процесі управління технологічними інноваціями на підприємствах харчової галузі.

Ключові слова: інновації, технологічні інновації, харчова промисловість, інтелектуальна власність, підприємницька діяльність, інноваційний потенціал.

Осовская Г.В., Фещенко А.А. УПРАВЛЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРИ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Цель. Целью статьи является исследование комплекса управленческих решений, принимаемых в процессе управления патентным портфелем, а также установления факторов, которые обуславливают принятие определенного решения из перечня доступных альтернатив.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ и существующих концепций инновационной деятельности на предприятиях пищевой промышленности; методы индукции и дедукции, анализа и синтеза – в процессе разработки механизмов решения существующих проблем формирования эффективной инновационной политики на предприятиях пищевой промышленности в контексте реализации технологических инноваций; методы экономико-математического моделирования применялись при обосновании эффективного инновационного менеджмента при внедрении технологических инноваций.

Результаты исследования. Предложены методические рекомендации для инновационного менеджера, как управлять портфелем интеллектуальной собственности. Сформулировано 4 основных вопроса, на которые он должен дать ответы, и расписано шаги, которые нужно выполнить, чтобы правильно ответить на эти вопросы. Обоснованно эффективный инновационный менеджмент при внедрении технологических инноваций.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствованы направления получения положительных выгод от управления портфелем интеллектуальной собственности предприятия пищевой промышленности и установлены показатели (критерии) для их оценки.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на получение выгод от управления портфелем интеллектуальной собственности предприятий пищевой. Они могут быть использованы в процессе управления технологическими инновациями на предприятиях пищевой отрасли.

Ключевые слова: инновации, технологические инновации, пищевая промышленность, интеллектуальная собственность, предпринимательская деятельность, инновационный потенциал.

Osovskа G.V., Feshhenko A.O. MANAGING INTELLECTUAL COMPONENT OF THE INNOVATION POTENTIAL IN THE IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGICAL INNOVATIONS AT THE ENTERPRISES OF FOOD INDUSTRY

Purpose. The article aims to study the complex management decisions made in the management of the patent portfolio, as well as establishing the factors that determine the adoption of certain decisions on the list of available alternatives.

Methodology of research. The study used general scientific methods including: methods of theoretical generalization - to study the theoretical foundations of existing concepts and innovation in the food industry; methods of induction and deduction, analysis and synthesis have been involved in the development of mechanisms to address existing problems of formation of effective policy innovation in the food industry in the context of technological innovation; methods of economic-mathematical modeling used for substantiation of effective innovation management in the implementation of technological innovation.

Finding. Proposed guidelines for the innovative managers how to manage a portfolio of intellectual property. Formulated four basic questions that he has to answer and painted steps that must be done to properly answer these questions. Proved effective in implementing innovative management of technological innovation.

Originality. Improved areas receiving positive benefits from intellectual property portfolio management the food industry and established indicators (criteria) for their evaluation.

Practical value. The results of research aimed at benefiting from intellectual property portfolio management of the food. They can be used in the process of technological innovation in the food industry.

Key words: innovation, technological innovation, food industry, intellectual property, entrepreneurship, innovation potential.

Бечко П.К., Голобородько Я.О. ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Мета. Метою дослідження є наукове обґрунтування і конкретизація теоретичних положень щодо механізмів конкурентоспроможності і їх вплив на діяльність суб'єктів господарювання.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались як загальнонаукові методи пізнання, так і специфічні. Статтю виконано із застосуванням діалектичного підходу до вивчення сучасного стану економіки. У межах цього підходу застосовано два базових методи – індукція та дедукція. Під час написання наукової статті використано: загальнонаукові методи: аналіз, синтез, групування, порівняння; статистичні методи; графічний – для наочного зображення результатів дослідження.

Результати дослідження. Обґрунтовано, що нині чинні законодавчі норми податкової та кредитної політики поки що не стимулюють зростання конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва. Визначено, що вітчизняні суб'єкти аграрного виробництва поки що не орієнтовані на зростання експорту аграрної продукції, як це має місце в усьому світі. Обґрунтована необхідність розроблення заходів щодо вдосконалення механізмів конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва як на макро, так і мікрорівні шляхом поєднання державного і ринкових механізмів управління цим процесом.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано, що чинне законодавство не стимулює зростання конкурентоспроможності суб'єктів аграрного виробництва, а навпаки стримує його і запропоновано шляхи покращення його.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на забезпечення і підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Вони можуть бути використанні для суб'єктів аграрного виробництва.

Ключові слова: конкурентоспроможність, суб'єкти аграрного виробництва, пільгове кредитування, податковий тиск.

Бечко П.К., Голобородько Я.А. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СУБЪЕКТОВ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Цель. Целью исследования является научное обоснование и конкретизация теоретических положений относительно механизмов конкурентоспособности и их влияние на деятельность субъектов хозяйствования.

Методика исследования. В процессе исследования использовались как общенаучные методы познания, так и специфические. Статья выполнена с применением диалектического подхода к изучению современного состояния экономики. В рамках этого подхода применены два базовых метода – индукция и дедукция. При написании научной статьи использованы: общенаучные методы: анализ, синтез, группировки, сравнения; статистические методы; графический – для наглядного изображения результатов исследования.

Результаты исследования. Обосновано, что ныне действующие нормы налоговой и кредитной политики пока не стимулируют рост конкурентоспособности субъектов аграрного производства. Определено, что отечественные субъекты аграрного производства пока не ориентированы на рост экспорта аграрной продукции, как это имеет место во всем мире. Обоснована необходимость разработки мероприятий по совершенствованию механизмов конкурентоспособности субъектов аграрного производства, как на макро, так и микроуровне путем объединения государственного и рыночных механизмов управления этим процессом.

Научная новизна результатов исследования. Обосновано, что действующее законодательство не стимулирует рост конкурентоспособности субъектов аграрного производства, а наоборот сдерживает его, поэтому предложены пути его улучшения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на обеспечение и повышение конкурентоспособности субъектов хозяйствования. Они могут быть использованы для субъектов аграрного производства.

Ключевые слова: конкурентоспособность, субъекты аграрного производства, льготное кредитование, налоговое давление.

Bechko P.K., Holoborodko Ya.O. ECONOMIC MECHANISMS FOR ENSURING COMPETITIVENESS OF ENTITIES OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Purpose. The aim of the article is scientific substantiation and specification of theoretical positions concerning the mechanisms of competitiveness and their impact on the activity of business entities.

Methodology of research. General scientific and specific methods of cognition were used in the research process. The article is made with the use of dialectical approach to the study of the current state of the economy. Two basic methods were used through this approach – induction and deduction.

The following general scientific methods were used during the writing this scientific article: analysis, synthesis, grouping, comparison; statistical methods; graphics – for visual image of research results.

Findings. It has been substantiated that today the current legislation norms of tax and credit policies have not yet stimulated the growth of competitiveness of entities of agricultural production.

It has been determined that domestic entities of agricultural production has not yet focused on the growth of exports of agricultural products, as is the case around the world. It has been substantiated the necessity of developing measures to improve mechanisms for competitiveness of entities of agricultural production both at macro and micro level through a combination of state and market mechanisms for management of this process.

Originality. It has been substantiated that the current legislation does not encourage the growth of competitiveness for entities of agricultural production, but rather restrains it. Also it has been suggested ways to improve it.

Practical value. The obtained results of research are aimed at ensuring and improving the competitiveness of business entities. They can be used for entities of agricultural production.

Key words: competitiveness, entities of agricultural production, concessional lending, the tax burden.

Собко О.М., Куц Л.Л. КАПІТАЛ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЧИННИК ЯКОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою дослідження є підвищення якісного рівня індивідуального інтелектуального капіталу сучасних підприємств розглянутого кризь призму розвитку капіталу компетенцій на основі гармонізації закордонного досвіду у сфері розширення застосування сучасних інноваційних технологій трансферу знань.

Методика дослідження. Проведене дослідження базується на використанні загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: історико-логічного – при дослідженні розвитку теорії інтелектуального капіталу крізь призму розвитку капіталу компетенцій; теоретичного узагальнення – для дослідження наукових напрацювань з проблематики індивідуального інтелектуального капіталу підприємства; абстрактно-логічний – для поглибленого аналізу основних характеристик індивідуального інтелектуального капіталу, зокрема сутності та структури його якісної складової – капіталу компетенцій; спеціальні методи економіко-статистичного дослідження, структурний аналіз – для визначення рівня розвитку здібностей для реалізації підприємницької діяльності майбутніми фахівцями у розрізі різних спеціальностей; гіпотеза раціональної поведінки – для виявлення напрямів подальшого розвитку капіталу компетенцій, які сприяють поліпшенню якісного рівня індивідуального інтелектуального капіталу.

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність та структуру капіталу компетенцій, визначено його місце в моделі інтелектуального капіталу підприємства як таксону індивідуального інтелектуального капіталу. Визначено доцільність використання бізнес-симуляцій як інноваційної технології формування капіталу компетенцій, яка забезпечує підвищення конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів та покращує можливість їх працевлаштування шляхом відкриття власної справи.

Наукова новизна результатів дослідження. Представлено власну дефініцію «капіталу компетенцій», удосконалено його таксономічну структуру, на базі чого обґрунтовано вектори поліпшення якісного рівня індивідуального інтелектуального капіталу підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми формування індивідуального інтелектуального капіталу. Вони сприятимуть підвищенню якісного рівня індивідуального інтелектуального капіталу та можуть бути використані для виявлення резервів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних фахівців на ринку праці.

Ключові слова: інтелектуальний капітал підприємства, індивідуальний інтелектуальний капітал, капітал компетенцій, капітал знань, інноваційні технології навчання.

Собко О.Н., Куц Л.Л. КАПИТАЛ КОМПЕТЕНЦИЙ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ФАКТОР КАЧЕСТВА ИНДИВИДУАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью исследования является повышение качественного уровня индивидуального интеллектуального капитала современных предприятий рассматриваемого сквозь призму развития капитала компетенций на основе гармонизации зарубежного опыта в сфере расширения применения современных инновационных технологий трансферта знаний.

Методика исследования. Проведенное исследование базируется на использовании общенаучных и специальных методов, в частности: историко-логического – при исследовании развития теории интеллектуального капитала сквозь призму развития капитала компетенций; теоретического обобщения – при исследовании научных работ по проблематике индивидуального интеллектуального капитала предприятия; абстрактно-логический – при углубленном анализе основных характеристик индивидуального интеллектуального капитала, в частности, сущности и структуры его качественной составляющей – капитала компетенций; специальные методы экономико-статистического исследования, структурный анализ – при определении уровня развития способностей для осуществления предпринимательской деятельности будущими специалистами в разрезе различных специальностей; гипотеза рационального поведения – для выявления направлений дальнейшего развития капитала компетенций, которые способствуют улучшению качественного уровня индивидуального интеллектуального капитала.

Результаты исследования. Обоснованы сущность и структура капитала компетенций, определено его место в модели интеллектуального капитала предприятия как таксона индивидуального интеллектуального капитала. Обоснована целесообразность использования бизнес-симуляций как инновационной технологии формирования капитала компетенций, которая обеспечивает повышение конкурентоспособности выпускников высших учебных заведений и улучшает возможности их трудоустройства путем открытия собственного дела.

Научная новизна результатов исследования. Представлена собственная дефиниция «капитала компетенций», усовершенствована его таксономическая структура, на базе чего обоснованы векторы улучшения качественного уровня индивидуального интеллектуального капитала предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы формирования индивидуального интеллектуального капитала. Они будут способствовать повышению качественного уровня индивидуального интеллектуального капитала и могут быть использованы для выявления резервов повышения конкурентоспособности отечественных специалистов на рынке труда.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал предприятия, индивидуальный интеллектуальный капитал, капитал компетенций, капитал знаний, инновационные технологии обучения.

Sobko O.M., Kuts L.L. CAPITAL OF COMPETENCIES AS A FUNDAMENTAL QUALITY FACTOR OF INDIVIDUAL INTELLECTUAL CAPITAL OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to improve the quality level of individual intellectual capital of modern enterprises by developing competence capital based on the harmonization of international experience in the field of extension usage of modern innovative technologies of knowledge transfer.

Methodology of research. The conducted research is based on using general scientific and special methods, in particular: historical and logical – to study the development of the theory of intellectual capital through the prism of capital competences; theoretical generalization – to research scientific developments on issues of individual intellectual capital of the enterprise; abstract and logical – for a deep analysis of the main characteristics of individual intellectual capital, including the nature and structure of its qualitative component – the capital of competencies; special methods of economic and statistical studies, structural analysis – to determine the level of ability to implement business activities of

future professionals in terms of different specialties; hypothesis of rational behavior – to identify areas of further development of the capital competencies that contribute to the improvement of the quality level of individual intellectual capital.

Findings. The essence and the structure of capital of competencies have been substantiated, its place in the model of intellectual capital of the enterprise as a taxon of individual intellectual capital has been determined.

Expediency of using business simulations as innovative technology of capital formation competencies, which enhances the competitiveness of university graduates and improve their employment opportunities by opening their own business have been determined.

Originality. Our own definition “capital of competence” was presented and its taxonomic structure has been improved, based on which vectors for improving the quality level of individual intellectual capital of the enterprise have been substantiated.

Practical value. The obtained results of research aimed at the solving the problem of forming individual intellectual capital. These results will improve the quality level of individual intellectual capital and can be used to identify reserves to increase competitiveness of domestic specialists on the labor market.

Key words: intellectual capital of the enterprise, individual intellectual capital, capital of competencies, capital of knowledge, innovative technologies of education.

Кінаш І.А. ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування ефективності енергозаощадження, розкриття сутності поняття «Енергозбереження», його принципів, а також виявлення основних факторів..

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених з питань енергоефективності та енергозбереження. У процесі дослідження застосовано такі методи: аналізу і синтезу (при критичному огляді наукових джерел та аналізі заходів щодо підвищення енергоефективності підприємства); логічних узагальнень (для визначення факторів впливу на енергоефективність підприємства); абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формування висновків, визначення основних напрямків вдосконалення практичної частини впровадження енергоефективності).

Результати дослідження. Систематизовано перспективи і напрями державної політики у сфері енергоефективності й енергозбереження. Проаналізовано результати впровадження заходів щодо підвищення енергоефективності підприємства. Систематизовано фактори впливу на енергоефективність підприємства, запропоновано класифікацію факторів на інноваційні та традиційні. Визначено бар'єри щодо практичного впровадження заходів з енергоефективності. Окреслено напрями вдосконалення практичної частини впровадження енергоефективності.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано перспективні напрями, які можуть гарантувати підвищення економічної ефективності підприємства на основі енергозбереження.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати можуть бути використані на підприємствах України з метою забезпечення економічного розвитку та підвищення економічної ефективності.

Ключові слова: енергоефективність, економічні та організаційні фактори енергоефективності, енергозбереження, бар'єри енергоефективності.

Кінаш И.А. ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью данного исследования является теоретическое обоснование эффективности энергосбережения, раскрытие сущности понятия «энергосбережение», его принципов, а также выявление основных факторов, сдерживающих внедрение энергосберегающих мероприятий на предприятиях.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам энергоэффективности и энергосбережения. В процессе исследования применены следующие методы: анализа и синтеза (при критическом обзоре научных источников и анализе мероприятий по повышению энергоэффективности предприятия); логических обобщений (для определения факторов влияния на энергоэффективность предприятия); абстрактно-логический (для теоретического обобщения и формирования выводов, определение основных направлений совершенствования практической части внедрения энергоэффективности).

Результаты исследования. В статье рассмотрены проблемы энергоэффективности промышленных предприятий, а также факторы, влияющие на нее. Систематизированы перспективы и направления государственной политики в сфере энергоэффективности и энергосбережения. Проанализированы результаты внедрения мероприятий по повышению энергоэффективности предприятия. Систематизированы факторы влияния на энергоэффективность предприятия, предложена классификация факторов на инновационные и традиционные. Определены барьеры по практическому внедрению мероприятий по энергоэффективности. Определены направления совершенствования практической части внедрения энергоэффективности.

Научная новизна результатов исследования. На основании анализа состояния энергетической политики предприятий предложены перспективные направления, которые могут гарантировать повышение экономической эффективности предприятия на основе энергосбережения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут быть использованы на предприятиях Украины с целью обеспечения экономического развития и повышения экономической эффективности.

Ключевые слова: энергоэффективность, экономические и организационные факторы энергоэффективности, энергосбережение, барьеры энергоэффективности.

Kinash I.A. ENERGY SAVING AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is the theoretical substantiation effectiveness of energy saving, disclosure of the concept "Energy saving", its principles and also identifying the main factors restraining energy saving measures at the enterprises.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the study is scientific works of domestic and foreign scholars on energy efficiency and energy saving. The following methods were used during the research: analysis and synthesis (in critical review of scientific sources and analysis of measures for improving energy efficiency of the enterprise); logical generalization (to determine factors influencing the energy efficiency at the enterprise); abstract and logical (for the theoretical generalization and forming conclusions, determination of the main directions for improvement practical part of implementation of energy efficiency).

Findings. Prospects and directions of the state policy in the field of energy efficiency and energy saving have been systematized. The results of implementing measures to improve energy efficiency of the enterprise have been analyzed. The factors of influence on energy efficiency of the enterprise have been systematized and classification of factors on innovation and traditional has been proposed. The barriers on practical implementation of energy efficiency measures have been determined. The directions of improving the practical part of implementation of energy efficiency have been outlined.

Originality. It has been proposed perspective directions that can guarantee increasing economic efficiency of the enterprise on the basis of energy saving.

Practical value. The obtained results can be used at enterprises of Ukraine in order to ensure economic development and enhancing economic efficiency.

Key words: energy efficiency, economic and organizational factors of energy efficiency, energy saving, barriers of energy efficiency.

Семенова В.Г. УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЄЮ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності підприємств.

Відповідно до мети дослідження були виділені наступні завдання: дослідити літературні джерела щодо визначення поняття «комерціалізація інтелектуальної власності»; визначити основні проблеми комерціалізації інтелектуальної власності в Україні та шляхи їх подолання; розглянути основні форми та методи комерціалізації та їх характеристики; визначити особливості управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності підприємств.

Методика дослідження. Методологічну базу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії та практики, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економіки: діалектичний метод дослідження економічних явищ та процесів у їх взаємозв'язку та розвитку, метод ієрархій, системний підхід до проблем, що розглядаються, методи структурно-логічного аналізу (при побудові логіки та структури роботи); метод деталізації та синтезу (для вивчення предмету і взаємозв'язку його складових частин).

Результати дослідження. У статті здійснено обґрунтування сутності поняття «комерціалізація інтелектуальної власності». Виділені основні проблеми, що перешкоджають процесам комерціалізації та визначені напрямки їх подолання. Розглянуті найбільш поширені підходи щодо визначення методів та форм комерціалізації. Визначено основні форми комерціалізації інтелектуальної власності: укладання ліцензійних договорів; франчайзинг; лізинг; інжиніринг; промислово кооперацію і передачу технологій в рамках спільних підприємств; технічну допомогу, передачу ноу-хау. Обґрунтована доцільність виділення окремого підрозділу, спрямованого на організацію та управління процесами створення, використання та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності та визначено його основні завдання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних засад ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства на основі удосконалення процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення конкретних практичних проблем промислових підприємств щодо формування ефективного управління комерціалізацією інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, комерціалізація інтелектуальної власності, управління комерціалізацією, форми комерціалізації.

Семенова В.Г. УПРАВЛЕНИЕ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЕЙ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по управлению процессами коммерциализации интеллектуальной собственности предприятий.

В целях исследования были выделены следующие задачи: исследовать литературные источники по определению понятия «коммерциализация интеллектуальной собственности»; определить основные проблемы коммерциализации интеллектуальной собственности в Украине и пути их преодоления; рассмотреть основные формы и методы коммерциализации и их характеристики; определить особенности управления процессами коммерциализации интеллектуальной собственности предприятий.

Методика исследования. Методологическую базу исследования составляют фундаментальные положения экономической теории и практики, общенаучные и специальные методы познания экономики: диалектический метод исследования экономических явлений и процессов в их взаимосвязи и развития, метод иєрархій, системный подход к проблемам, которые рассматриваются, методы структурно-логического анализа (

при побудові логіки і структури роботи); метод деталізації і синтезу (для вивчення предмета і взаємозв'язку його складових частин).

Результати дослідження. В статті здійснено обґрунтування сутності поняття «комерціалізація інтелектуальної власності». Виділені основні проблеми, перешкоди процесам комерціалізації, і визначені напрями їх подолання. Розглянуті найбільш поширені підходи до визначення методів і форм комерціалізації. Визначені основні форми комерціалізації інтелектуальної власності: укладення ліцензійних договорів; франчайзинг; лізинг; інжиніринг; промислової кооперації і передачу технологій в межах спільних підприємств; технічну допомогу, передачу науково-технічних знань. Обґрунтовано доцільність виділення окремого підрозділу, направлено на організацію і управління процесами створення, використання і комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності і визначені його основні завдання.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в розвитку теоретичних основ ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства на основі удосконалення процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на рішення конкретних практичних проблем промислових підприємств по формуванню ефективного управління комерціалізацією інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, комерціалізація інтелектуальної власності, управління комерціалізацією, форми комерціалізації.

Semenova V.H. COMMERCIALIZATION MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY OF ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological provisions and practical recommendations for the management of processes for commercialization of intellectual property of enterprises.

The following tasks were allocated according to the aim of the research: to study the literature sources on the definition of the concept "commercialization of intellectual property"; identify the main problems of commercialization of intellectual property in Ukraine and ways to overcome them; consider the basic forms and methods of commercialization and their characteristics; define the features for management by the process of commercialization of intellectual property of enterprises.

Methodology of research. The fundamental tenets of economic theory and practice, general scientific and special methods of cognition economy form the methodological base of research: the dialectical method of investigation of economic phenomena and processes in their relationship and development, the method of hierarchy, the systematic approach to issues that are considered, methods of structural and logical analysis (in the construction of logic and structure of the work); the method of detailing and synthesis (for studying the subject and the relationship of its components).

Findings. The substantiation of the essence of the concept "commercialization of intellectual property" has been implemented in the article. The basic problems which hamper the commercialization process have been allocated and the main areas to overcome them have been identified. The most common approaches to determining the methods and forms of commercialization have been considered. The basic forms of commercialization of intellectual property have been determined: the conclusion of license agreements; franchising; leasing; engineering; industrial cooperation and technology transfer through joint ventures; technical assistance, transfer of know-how. The expediency of allocation of a separate unit, aimed at organizing and managing the processes of creation, use and commercialization of the object of intellectual property has been substantiated and its main tasks have been determined.

Originality. Scientific novelty of the obtained results consists in the development of theoretical foundations of effective management of intellectual property of the enterprise on the basis of improving the process of commercialization of the object of intellectual property.

Practical value. The obtained results of research are aimed at solving specific practical problems of the industrial enterprises concerning the formation of effective management of the commercialization of intellectual property.

Key words: intellectual property, commercialization of intellectual property, commercialization management, forms of commercialization.

Литвинов А.І. КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВО – ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою запропонованої роботи є обґрунтування доцільності застосування концепції сталого розвитку в системі заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарського підприємства, вирішення завдання забезпечення його стабільного розвитку в довгостроковому плані.

Методика дослідження. Дослідження проведено із використанням різноманітних методів. Основними з них були: монографічний, який використовувався при обґрунтуванні сутності фінансово – економічного механізму та мети і напрямів його застосування; метод аналізу і синтезу – при визначенні системи показників ефективності, зокрема при встановленні додаткових показників які розробляються індивідуально, відповідно до поставлених цілей та завдань; статистичні та інші методи, які застосовувалися для узгодження цілей та завдань із принципами забезпечення сталого розвитку.

Результати дослідження. Удосконалено визначення ефективності фінансово – економічного механізму, під якою запропоновано розуміти його здатність слугувати досягненню поставлених цілей із мінімальними витратами ресурсів. Дістала подальший розвиток система показників ефективності, яку запропоновано доповнювати показниками, що розробляються індивідуально, відповідно до поставлених цілей та завдань. Визнано доцільним узгоджувати цілі та завдання із принципами забезпечення сталого розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна полягає в удосконаленні існуючих методик та підходів до формування фінансово — економічних механізмів та оцінювання їх ефективності в контексті проблематики сталого розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Практична значущість результатів дослідження полягає у застосуванні системного підходу до формування ефективних фінансово — економічних механізмів. Запропонований підхід піддається масштабуванню до будь-якого потрібного рівня. Більш висока ефективність у порівнянні із традиційними підходами при цьому забезпечується за рахунок глибокої кастомізації фінансово — економічного механізму, його більш дієвої інтеграції в суспільно — економічні процеси відповідної території, розширення горизонтів планування та встановлення цілей узгоджених із принципами сталого розвитку.

Ключові слова: фінансово — економічний механізм, сталий розвиток, сільське господарство, підприємство, економіка, ефективність, оцінка, земля.

Литвинов А.И. КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ФИНАНСОВО – ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью предлагаемой статьи является обоснование целесообразности использования концепции устойчивого развития в системе мероприятий, направленных на обеспечение эффективного функционирования сельскохозяйственного предприятия, выполнение задания обеспечить его стабильное развитие в долгосрочном плане.

Методика исследования. Исследование проведено с использованием разнообразных методов. Основными были монографический, который использовался при обосновании сути финансово – экономического механизма, цели и направлений его использования; метод анализа и синтеза – при определении системы показателей эффективности, в частности при установлении дополнительных показателей, которые разрабатываются индивидуально, в соответствии с поставленными целями и заданиями; статистические и другие методы, которые применялись для согласования целей и заданий с принципами обеспечения устойчивого развития.

Результаты исследования. Усовершенствовано определение эффективности финансово – экономического механизма, под которым предлагается понимать его способность служить достижению поставленных целей с минимальными затратами ресурсов. Получила дальнейшее развитие система показателей эффективности, которую предлагается дополнить показателями, разрабатываемыми индивидуально, в соответствии с поставленными целями и задачами. Признано целесообразным согласовывать цели и задания с принципами обеспечения устойчивого развития.

Научная новизна результатов исследования. Научная новизна состоит в усовершенствовании существующих методик и подходов к формированию финансово – экономических механизмов и оценки их эффективности в контексте проблематики устойчивого развития.

Практическая значимость результатов исследования. Состоит в применении системного подхода к формированию эффективных финансово – экономических механизмов. Предложенный подход поддается масштабированию к любому необходимому уровню. Более высокая эффективность в сравнении с традиционными подходами при этом обеспечивается за счет гибкой кастомизации финансово – экономического механизма, его более действенной интеграции в общественно – экономические процессы соответствующей территории, расширения горизонтов планирования и постановки целей, согласованных с принципами устойчивого развития.

Ключевые слова: финансово – экономический механизм, устойчивое развитие, сельское хозяйство, предприятие, экономика, эффективность, оценка, земля.

Litvinov A.I. THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT AS THE BASE OF FORMING EFFICIENT FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

Purpose. The article is devoted to substantiating the advisability of applying the sustainable development concept when developing the complex of measures aimed to secure the efficient operation of the agricultural enterprise and securing its stable development in the long run.

Methodology of research. The research was conducted using a wide array of methods. The priority was given to the monograph method, which had been used for substantiating the core of the financial – economic mechanism and the goal of its applying; method of analysis and synthesis, which had been used for developing the system of efficiency indicators and complementary indicators that should be customized according the project goals and assignments; statistical and other methods, which had been used for the goals and assignments concordance with the sustainable development principles were also applied.

Findings. The definition of the efficiency of financial – economic mechanism was improved. Its ability to ensure reaching of the goals with minimal spending of resources is proposed as such. The system of efficiency indicators was further developed, it was proposed to complement it with indicators customized accordingly to a project goals and assignments. Concordance the project goals and assignments with the sustainable development principles were recommended.

Originality. The authenticity of the research is represented by improving the existing methods and approaches to forming the financial and economic mechanism and evaluating their efficiency at the sustainable development context.

Practical value of research is represented by applying the system approach to forming the efficient financial and economic mechanisms. Proposed approach can be scaled to each needed level. The efficiency increase comparing to traditional approaches is secured due to flexible customization the financial — economic mechanism, stronger integration of it into social — economic activities of the corresponding territory, widening the planning horizons and target setting in concordance to sustainable development principles.

Key words: financial and economic mechanism, sustainable development, agriculture, enterprise, economics, efficiency, evaluation, land.

Полозова Т.В. МОДЕЛЬ ПРОСТОРОВОЇ ТА ЧАСОВОЇ ДІАГНОСТИКИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У КОНКУРЕНТНОМУ ПРОСТОРІ

Мета. Метою дослідження є розробка моделі просторової та часової діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі з використанням теорії розпізнавання образів.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі. У процесі дослідження застосовувались такі методи: аналізу і синтезу (при критичному огляді наукових джерел); абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення та формулювання висновків); графічний (для візуалізації етапів просторової та часової діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі); математичного моделювання (для математичної інтерпретації етапів просторової та часової діагностики).

Результати дослідження. Запропоновано математичну модель просторової та часової діагностики інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі з використанням теорії розпізнавання образів. Наведена багаторівнева інтерпретація етапів та побудовано загальну схему системи розпізнавання рівня інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у конкурентному просторі.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропонована модель, на відміну від існуючих, має багаторівневий характер і містить чотири рівня та одинадцять етапів, які дозволяють здійснити кількісну ідентифікацію інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства у просторі і часі, а також діагностику полівекторного розвитку інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Методичні розробки можуть використовуватися: для ідентифікації рівня інноваційно-інвестиційної спроможності досліджуваного підприємства серед підприємств-конкурентів даної галузі та у часі; для визначення тенденцій розвитку і прогнозування рівня інноваційно-інвестиційної спроможності підприємства; у діяльності консалтингових фірм.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна спроможність підприємства, просторова та часова діагностика, конкурентний простір, теорія розпізнавання образів, прогнозування, полівекторний розвиток.

Полозова Т.В. МОДЕЛЬ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ И ВРЕМЕННОЙ ДИАГНОСТИКИ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОЙ СПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В КОНКУРЕНТНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Цель. Целью исследования является разработка модели пространственной и временной диагностики инновационно-инвестиционной способности предприятия в конкурентном пространстве с использованием теории распознавания образов.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные работы отечественных и зарубежных ученых по вопросам диагностики инновационно-инвестиционной способности предприятия в конкурентном пространстве. В процессе исследования применялись такие методы: анализа и синтеза (при критическом обзоре научных источников); абстрактно-логический (для теоретического обобщения и формулирования выводов); графический (для визуализации этапов пространственной и временной диагностики инновационно-инвестиционной способности предприятия в конкурентном пространстве); математического моделирования (для математической интерпретации этапов пространственной та временной диагностики).

Результаты исследования. Предложена математическая модель пространственной и временной диагностики инновационно-инвестиционной способности предприятия в конкурентном пространстве с использованием теории распознавания образов. Приведена многоуровневая интерпретация этапов и построена общая схема системы распознавания уровня инновационно-инвестиционной способности предприятия в конкурентном пространстве.

Научная новизна результатов исследования. Предложенная модель, в отличие от существующих, имеет многоуровневый характер и содержит четыре уровня и одинадцать этапов, которые позволяют осуществить количественную идентификацию инновационно-инвестиционной способности предприятия в пространстве и времени, а также диагностику поливекторного развития инновационно-инвестиционной способности предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Методические разработки могут использоваться: для идентификации уровня инновационно-инвестиционной способности исследуемого предприятия среди предприятий-конкурентов данной отрасли и во времени; для определения тенденций развития и прогнозирования уровня инновационно-инвестиционной способности предприятия; в деятельности консалтинговых фирм.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционная способность предприятия, пространственная та временная диагностика, конкурентное пространство, теория распознавания образов, прогнозирование, поливекторное развитие.

Polozova T.V. THE MODEL OF SPATIAL AND TEMPORAL DIAGNOSTICS OF INNOVATIVE AND INVESTMENT ABILITY OF THE ENTERPRISE IN A COMPETITIVE SPACE

Purpose. The aim of the article is the development of the model of space and temporal diagnostics for innovative and investment ability of the enterprise in a competitive space with the use of pattern recognition theory.

Methodology of research. The scientific works of domestic and foreign scientists on diagnostics of innovative and investment ability of the enterprise in a competitive space are the theoretical and methodological basis of scientific research. The following methods used during the research: analysis and synthesis (in critical review of scientific sources); abstract and logical (for theoretical generalizations and formulation of conclusions); graphical (for visualization

of spatial and temporal stages of diagnostics of innovative and investment ability of the enterprise in a competitive space); mathematical modeling (for mathematical interpretation spatial and temporal stage of diagnosis).

Findings. A mathematical model of spatial and temporal diagnostics innovative and investment ability of the enterprise in a competitive space with the use of pattern recognition theory has been proposed. Multi level interpretation of stages was proposed and general scheme of the system for recognition of the level of innovative and investment ability of the enterprise in a competitive space has been constructed.

Originality. The proposed model, unlike existing, has multi level character and contains four levels and eleven stages that permit to implement a quantitative identification of innovative and investment ability of the enterprise in space and time, and also diagnostics of multi-vector development of innovative and investment ability of the enterprise.

Practical value. Methodical developments may be used: to identify the level of innovative and investment ability of the studied enterprise among the enterprises- competitors in this industry and time; to determine trends of development and predict the level of innovative and investment ability of the enterprise; in activity of consulting firms.

Key words: innovative and investment ability of the enterprise, spatial and temporal diagnostics, competitive space, the theory of pattern recognition, prediction, multi-vector development.

Коцюрба О.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЖКГ

Метою статті є формулювання та обґрунтування концептуальних положень формування фінансового забезпечення діяльності підприємств житлово-комунального господарства.

Методика дослідження. В процесі дослідження наукової проблеми і отримання результатів використано низку методів. Зокрема, на основі теоретичного узагальнення визначено взаємозв'язок між поняттями «фінансування» та «фінансове забезпечення». Із застосуванням методів узагальнення, абстрактно-логічного аналізу та графічного методу визначено та зображено: етапи формування фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ, принципи його реалізації та змістова характеристика фінансової стратегії.

Результати дослідження. За результатами проведених досліджень зроблено наступні висновки: фінансове забезпечення та фінансування є взаємопов'язаними процесами; формування фінансового забезпечення розглядається як шести етапний процес, який реалізується на основі загальних та специфічних принципів; стратегія фінансового забезпечення зумовлює використання відповідного типу політики фінансування активів та орієнтована на досягнення фінансової гнучкості й оптимальності структури фінансових ресурсів та прискорення процесів генерування грошових потоків за рахунок їх синхронності, рівномірності та еластичності.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробленні концептуальних положень формування фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ, що реалізується шляхом управління його грошовими потоками та структурою фінансових ресурсів.

Практична значущість результатів дослідження. сформульованих концептуальних положень полягає в тому, що вони можуть бути використані для розроблення методичних підходів та рекомендацій щодо формування фінансового забезпечення діяльності підприємств ЖКГ.

Ключові слова: підприємства житлово-комунального господарства (ЖКГ), формування фінансового забезпечення, концептуальні положення, структура фінансових ресурсів, грошові потоки.

Коцюрба О.Ю. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЖКХ

Целью статьи является формулирование и обоснование концептуальных положений формирования финансового обеспечения деятельности предприятий ЖКХ.

Методика исследования. В процессе исследования научной проблемы и получения результатов использовано ряд методов. В частности, на основе теоретического обобщения выявлена взаимосвязь между понятиями «финансирование» и «финансовое обеспечение». На основе использования методов обобщения, абстрактно-логического анализа и графического метода определены и представлены: этапы формирования финансового обеспечения деятельности предприятий ЖКХ, принципы его реализации и содержательная характеристика финансовой стратегии.

Результаты исследования. В результате проведенных исследований сделаны следующие выводы: финансовое обеспечение и финансирование являются взаимосвязанными процессами; формирование финансового обеспечения рассматривается как процесс из шести этапов, который реализуется на основе общих и специфических принципов; стратегия финансового обеспечения предопределяет использование соответствующего типа политики финансирования активов и ориентирована на достижение финансовой гибкости и оптимальности структуры финансовых ресурсов, ускорение процессов генерирования денежных средств за счет достижения их синхронности, равномерности и эластичности.

Научная новизна результатов исследования состоит в разработке концептуальных положений формирования финансового обеспечения деятельности предприятий ЖКХ путем управления его денежными потоками и структурой финансовых ресурсов.

Практическая значимость результатов исследования сформулированных концептуальных положений состоит в том, что они могут быть использованы для разработки методических подходов и рекомендаций относительно формирования финансового обеспечения деятельности предприятий ЖКХ.

Ключевые слова: предприятия жилищно-коммунального хозяйства (ЖКХ), формирование финансового обеспечения, концептуальные положения, структура финансовых ресурсов, денежные потоки.

Kotsiurba O.Yu. CONCEPTUAL PROVISIONS OF FORMATION FINANCIAL ASSURING THE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

Purpose. Article aims on formulation and justification of conceptual aspects of formation financial assuring the activities of enterprises of housing and communal services.

Methodology of research. Author used several methods in research of scientific problems and obtaining results. Identification the correlation between the concepts «financing» and «financial assuring» based on a review and analysis of the literature. The stages of formation financial assuring the activities of enterprises of housing and communal services, the principles of its implementation and substantial characteristic of financial strategy systematized in the article.

Finding. Author summarized that: financing and financial assuring are correlation processes; the formation of financial assuring is the six-step process, which is implemented on the basis of general and specific principles; the financial assuring strategy determines the type of financing assets policy and focuses on achieving financial flexibility and optimal structure of financial resources, acceleration of cash generation at the expense of reach their of synchronicity, the uniformity and manipulation of sensitivity.

Originality. In the article formulated the conceptual provisions of the formation of financial assuring the activities of enterprises of housing and communal services at the expense of managing its cash flows and the structure of financial resources.

Practical value. Formulated conceptual aspects can be used to develop methodical approaches and recommendations on the formation financial assuring the activities of enterprises of housing and communal services.

Key words: enterprises of housing and communal services, formation financial assuring, formation financial assuring, a structure of financial resources, cash flows.

Копняк К.В., Костунець Т.А. ПЛАНУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Визначити сутність та значення стратегічного менеджменту в сучасних умовах розвитку підприємств, розкрити вимоги до стратегічного управління персоналу з метою формування ефективної стратегії.

Методика дослідження. Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні теоретичні положення класиків менеджменту, праці вчених-економістів, соціологів і психологів, законодавчі та нормативні акти, які регламентують діяльність вітчизняних підприємств у сфері управління персоналом. Застосування методів комплексного аналізу і синтезу дозволило узагальнити зарубіжний та вітчизняний досвід побудови системи управління персоналом і визначити проблеми ефективного використання трудових ресурсів на підприємствах. За допомогою системного підходу визначено сутність і принципи планування та реалізації стратегії управління персоналом.

Результати дослідження. Визначено роль та обґрунтовано значення персоналу підприємства в умовах конкурентної боротьби. Проаналізовано зарубіжні і вітчизняні науково-практичні праці з управління персоналом. Розроблено схему формування механізму стратегічного управління підприємством. Проаналізована система управління персоналом сучасного підприємства. Побудовано схему впровадження стратегічного управління персоналом на підприємстві. Досліджено та обґрунтовано переваги та недоліки стратегічного управління.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено концептуальні основи організаційно-економічного механізму стратегічного управління персоналом, що дозволяє задовольнити потреби підприємства в персоналі відповідно до місії та обраної стратегії розвитку підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтовано рекомендації щодо забезпечення системного підходу до формування організаційно-економічного механізму реалізації стратегічного управління персоналом на сучасних підприємствах.

Ключові слова: підприємство, персонал, управління персоналом, стратегія управління, конкурентні переваги.

Копняк Е.В., Костунець Т.А. ПЛАНИРОВАНИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Определить сущность и значение стратегического менеджмента в современных условиях развития предприятий, раскрыть требования к стратегическому управлению персонала с целью формирования эффективной стратегии.

Методика исследования. Методологическую основу исследования составляют фундаментальные теоретические положения классиков менеджмента, труды ученых-экономистов, социологов и психологов, законодательные и нормативные акты, регламентирующие деятельность отечественных предприятий в сфере управления персоналом. Применение методов комплексного анализа и синтеза позволило обобщить зарубежный и отечественный опыт построения системы управления персоналом и определить проблемы эффективного использования трудовых ресурсов на предприятиях. С помощью системного подхода определена сущность и принципы планирования и реализации стратегии управления персоналом.

Результаты исследования. Определена роль и обосновано значение персонала предприятия в условиях конкурентной борьбы. Проанализированы зарубежные и отечественные научно-практические работы по управлению персоналом. Разработана схема формирования механизма стратегического управления предприятием. Осуществлен анализ системы управления персоналом предприятий. Построено схему внедрения стратегического управления персоналом. Исследованы и обоснованы преимущества и недостатки стратегического управления.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствованы концептуальные основы

организационно-экономического механизма стратегического управления персоналом, что позволяет удовлетворить потребности предприятия в персонале в соответствии с миссией и выбранной стратегией развития предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Обоснованы рекомендации по обеспечению системного подхода к формированию организационно-экономического механизма реализации стратегического управления персоналом на современных предприятиях.

Ключевые слова: предприятие, персонал, управление персоналом, стратегия управления, конкурентные преимущества.

Kopniak K.V., Kostunets T.A. PLANNING AND IMPLEMENTATION OF STRATEGY FOR MANAGEMENT PERSONNEL IN PROMOTING COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE

Purpose. Is to determine the nature and importance of strategic management in modern conditions of enterprise development and disclose requirements of strategic management personnel in order to develop an effective strategy.

Methodology of research. The methodological basis of the research are fundamental theoretical principles of management classics, works of economists, sociologists and psychologists, laws and regulations that govern the activities of domestic companies in the field of personnel management. Application of comprehensive analysis and synthesis possible to generalize foreign and domestic experience of constructing a system of personnel management and determine problems of effective use of human resources in enterprises. Using a systematic approach the essence and principles of planning and implementation of HR strategies.

Findings. The role and importance of enterprise personnel in a competitive environment have been determined and substantiated. The foreign and domestic scientific and practical works on HR management have been analyzed. The scheme of the formation mechanism of strategic management has been developed. The personnel management system of modern enterprises has been analyzed. Scheme of implementation of strategic human resource management in the enterprise has been constructed. The advantages and disadvantages of strategic management have been investigated and substantiated.

Originality. The main result of scientific research is to improve the conceptual foundations of organizational and economic mechanism of strategic HR management, which will meet the needs of enterprise staffing according to the chosen strategy and mission of the enterprise.

Practical value. It consists in the justification of the recommendations, the use of which provides a systematic approach to the organizational and economic mechanism for implementing strategic HR management to modern companies.

Key words: enterprise, personnel, personnel management, strategy management, competitive advantage.

Даниленко А.С., Паска І.М. СУЧАСНІ ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ «СІЛЬСЬКИЙ РЕГІОН»

Мета. Метою дослідження стало визначення соціально-економічної сутності поняття «сільські регіони» і виявлення його термінологічного потенціалу на основі узагальнення термінів і понять, що зустрічаються у понятійно-концептуальному полі дослідження сільських регіонів.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи, зокрема: теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних підходів до формулювання поняття «сільський регіон»; методи аналізу і синтезу – для характеристики і оцінки соціально-економічної системи «сільський регіон» та її внутрішнього середовища, що включає економічну, соціальну та екологічну підсистеми.

Результати дослідження. Встановлено, що гармонійний розвиток країни, зростання її конкурентоспроможності неможливі без збереження потенціалу сільських регіонів. Визначено, що сільські регіони не тільки формують продовольчу безпеку держав, а й зберігають культурні, етнічні, історичні традиції сільської місцевості. Виявлено, що поняття «сільський регіон» у вітчизняній науці є недостатньо опрацьованим, оскільки існує безліч визначень «сільських територій», «сільської місцевості», що розрізняються між собою залежно від політичного устрою держав, а також від національних, економічних, демографічних, соціальних, географічних та інших особливостей країн. Обґрунтовано, що сільський регіон є складною соціально-економічною системою, внутрішнє середовище якої складають економічна, соціальна та екологічна підсистеми, для якої характерний певний набір якісних характеристик і яка виконує різноманітні національно господарські функції.

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено сутність поняття «сільський регіон». Подано авторське визначення поняття сільських регіонів, здійснено їх типологізацію за різними класифікаційними ознаками, охарактеризовано рівні та різновиди цих соціально-просторових утворень.

Практична значущість результатів дослідження. Виділено основні характеристики сільського регіону. Обґрунтовано підхід до визначення сільських регіонів як складного механізму, який виконує певні соціально-економічні функції.

Ключові слова: село, сільська територія, регіон, сільський регіон.

Даниленко А.С., Паска И.Н. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМУЛИРОВАНИЮ ПОНЯТИЯ «СЕЛЬСКИЙ РЕГИОН»

Цель. Целью исследования стало определение социально-экономической сущности понятия «сельские регионы» и выявления его терминологического потенциала на основе обобщения терминов и понятий, встречающихся в понятийно-концептуальном поле исследования сельских регионов.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: теоретического обобщения – для исследования теоретических подходов к формулировке понятия «сельский

регіон»; методи аналізу і синтезу – для характеристики і оцінки соціально-економічної системи «сільський регіон» і її внутрішньої середовища, включаючи економічну, соціальну і екологічну підсистеми.

Результати дослідження. Установлено, що гармонічне розвитку країни, зростання її конкурентоспроможності неможливе без збереження потенціалу сільських регіонів. Визначено, що сільські регіони не тільки формують продовольственную безпеку держави, але й зберігають культурні, етнічні, історичні традиції сільської місцевості. Виявлено, що поняття «сільський регіон» в вітчизняній науці недостатньо проработанним, оскільки існує багато визначень «сільських територій», «сільської місцевості», що відрізняються між собою залежно від політичного устрою держави, а також від національних, економічних, демографічних, соціальних, географічних і інших особливостей країн. Обґрунтовано, що сільський регіон є складною соціально-економічною системою, внутрішнє середовище якої складають економічна, соціальна і екологічна підсистеми, для якої характерні певні набір якісних характеристик і яку виконують різні національно-господарські функції.

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено сутність поняття «сільський регіон». Представлено авторське визначення поняття сільських регіонів, здійснено їх типологізацію за різними класифікаційними ознаками, охарактеризовано рівні і різноманітності цих соціально-просторових образів.

Практична значимість результатів дослідження. Виділено основні характеристики сільського регіону. Обґрунтовано підхід до визначення сільських регіонів як складного механізму, який виконує певні соціально-економічні функції.

Ключові слова: село, сільська територія, регіон, сільський регіон.

Danylenko A.S., Paska I.M. MODERN THEORETICAL AND CONCEPTUAL APPROACHES TO EXPLICATING THE NOTION OF "RURAL REGION"

Purpose. The research aimed to define the social economic essence of the notion of "Rural Regions" and to find out its terminological potential based on the terms available in the notion conceptual area of rural regions studying generalization.

Methodology of research. General scientific methods were applied in the research, particularly theoretical generalization method was applied to investigate theoretical approaches to explicating the notion of "Rural Region"; analysis and synthesis method – to characterize and appraise the social economic system of "Rural Region" and its internal environment as well as the social and ecological subsystems.

Finding. We have found out that the balanced development of a country and its competitiveness growth is impossible without protecting the rural regions. We consider rural regions to be not only contributing to states food safety but protecting their cultural, ethnic, historical traditions of the rural area as well. We have found out that the notion of "Rural Region" is not elaborated sufficiently in the national science since there are a lot of definitions of "rural territories", "rural area" which differ depending on the political system of countries as well as on their national, economical, demographical, social, geographical and other peculiarities of the countries. We have proved that a rural region is a complex social economic system whose inner environment is comprised with economic, social and ecological subsystems characterized with a set of quality characteristics and which performs diverse national economic functions.

Originality. The authors have specified the essence of the "Rural Region" notion. They have suggested the authorial definition of the notion of rural regions and their typology on different classification features and characterized the levels and kinds of these social dimensional formations.

Practical value. The authors have singled out the basic characteristics of a rural region. They have grounded the approach to defining rural areas as a complex mechanism performing certain social economic functions.

Key words: village, rural territory, region, rural region

Пархомець М.К., Соловей І.С. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ГАЛУЗІ ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

Мета – обґрунтування конкретних методичних аспектів і показників оцінки конкурентоспроможності галузі зернового господарства Тернопільської області.

Методика дослідження. В процесі дослідження даної проблеми використані наступні групи методів, які включають низку системних показників: метод розрахунку частки ринку зерна (обсяг реалізованого зерна; дохід від реалізації; ціна реалізації 1 ц зерна); метод бенчмаркінгу (ринкова частка; фондовіддача, рентабельність реалізації зерна; продуктивність праці; частка підприємства у доході від реалізації зерна; цінний сегмент на ринку зерна); метод теорії ефективної конкуренції (основні результативні показники, які характеризують галузь і підприємство); метод розрахунку коефіцієнта дохідності галузі (показує обсяг прибутку на 1 грн повних витрат).

Результати дослідження. Обґрунтовано методичні аспекти та показники для оцінки конкурентоспроможності галузі зернового господарства на наступних рівнях: мікрорівні (конкурентоспроможність підприємства, його галузі); адміністративному районі (конкурентоспроможність галузі); мезорівні (конкурентоспроможність галузі регіону); макрорівні (конкурентоспроможність галузі зерна у регіональному розрізі країни).

Наукова новизна результатів дослідження. Сформульовано теоретичні та методичні аспекти та показники для оцінки конкурентоспроможності галузі зернового господарства на регіональному рівні Тернопільської області.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для розробки регіональних програм щодо оцінки конкурентоспроможності як галузі зернового господарства, так й інших галузей сільського господарства за регіонами України.

Ключові слова: оцінка конкурентоспроможності, галузь зернового господарства, підприємство, методи та показники оцінки, коефіцієнт доходності, Тернопільська область.

Пархомец Н.К., Соловей І.С. МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ И ПОКАЗАТЕЛИ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОТРАСЛИ ЗЕРНОВОГО ХОЗЯЙСТВА РЕГИОНА

Цель – обоснование конкретных методических аспектов и показателей оценки конкурентоспособности отрасли зернового хозяйства Тернопольской области.

Методика исследования. В процессе исследования данной проблемы использованы следующие группы методов, которые включают ряд системных показателей: метод расчета доли рынка зерна (объем реализованного зерна; доход от реализации; цена реализации 1 ц зерна); метод бенчмаркинга (рыночная доля; фондоотдача, рентабельность реализации зерна; производительность труда; доля предприятия в доходе от реализации зерна; ценовой сегмент на рынке зерна); метод теории эффективной конкуренции (основные результативные показатели, которые характеризуют отрасль и предприятие); метод расчета коэффициента доходности отрасли (показывает объем прибыли на 1 грн полных расходов).

Результаты исследования. Обоснованы методические аспекты и показатели для оценки конкурентоспособности отрасли зернового хозяйства на следующих уровнях: микроуровне (конкурентоспособность предприятия, его отрасли); административном районе (конкурентоспособность отрасли); мезоуровне (конкурентоспособность отрасли региона); макроуровне (конкурентоспособность отрасли зерна в региональном разрезе страны).

Научная новизна результатов исследования. Сформулированы теоретические и методические аспекты и показатели для оценки конкурентоспособности отрасли зернового хозяйства на региональном уровне Тернопольской области.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы для разработки региональных программ относительно оценки конкурентоспособности, как отрасли зернового хозяйства, так и других отраслей сельского хозяйства, за регионами Украины.

Ключевые слова: оценка конкурентоспособности, отрасль зернового хозяйства, предприятие, методы и показатели оценки, коэффициент доходности, Тернопольская область.

Parkhomets M.K., Solovei I.S. METHODOICAL PRINCIPLES AND INDEXES OF COMPETITIVENESS ESTIMATION OF GRAIN GROWING INDUSTRY OF THE REGION

Purpose is illustration of concrete methodical aspects and indexes of competitiveness estimation of the grain growing industry of Ternopil area.

Methodology of research. In the process of this problem research the followings groups of methods, which include the row of system indexes, must be used: method of calculation of grain market part (volume of the realized grain; profit from realization; the cost of realization 1 c of grain) ; method of benchmarking (market part; capital productivity, profitability of grain realization; labor productivity; a part of enterprise in a profit from realization of grain; a price segment on the grain market); method of theory of effective competition (basic effective indexes which characterize industry and enterprise); method of calculation of yield industry coefficient (shows a volume an income on 1 Uah of complete charges).

Finding. Methodical aspects and indexes are reflected for the competitiveness estimation of the grain growing industry on the followings levels: microlevels (competitiveness of enterprise, its industry); administrative district (competitiveness of industry); mezolevels (competitiveness of industry, of region); macrolevels (competitiveness of grain industry in the regional section of country).

Originality. Theoretical and methodical principles and indexes are formulated for the competitiveness estimation of the grain growing industry at regional level of the Ternopil area.

Practical value. The research results can be used for the development of regional programs concerning the competitiveness estimation of both industry of the grain growing and other industries of agriculture, after the regions of Ukraine.

Key words: competitiveness estimation, grain growing industry, enterprise, methods and indexes of estimation, yield coefficient, Ternopil area.

Котько Н.М. ЧИННИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВОГО ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Мета статті: обґрунтувати, виходячи із засад і завдань курсу на децентралізацію та реформування місцевого самоврядування, ключові напрями системного формування інституційних основ для забезпечення зростання дієвості програмно-цільового підходу в активізації процесів соціально-економічного розвитку сільських територій.

Методика дослідження. В основу методології дослідження покладено системний, структурний, просторовий і суб'єктно-об'єктний підходи до аналізу чинників результативності методів і важелів програмно-цільового впливу на активізацію процесів соціально-економічного розвитку сільських територій. У процесі роботи використовувались загальнонаукові прийоми та спеціальні методи економічних досліджень: монографічний (для обґрунтування необхідності та ключових напрямів системного формування інституційних основ, які забезпечать

зростання дієвості програмно-цільового підходу), статистично-економічний (для аналізу джерел формування місцевих бюджетів), графічний (для візуалізації проблемних зрізів забезпечення результативності програмно-цільового впливу на динаміку розвитку сільських територій), абстрактно-логічний, індукції та дедукції (для узагальнення результатів дослідження, формулювання висновків).

Результати дослідження. Досліджено чинники реалізації потенціалу програмно-цільового впливу на розвиток сільських територій у контексті децентралізації та реформування місцевого самоврядування. Результативність застосування програмного підходу ув'язується з наявністю в органів місцевого самоврядування інституційних важелів, які б забезпечували їх вплив на політику місцевого економічного розвитку, та достатністю й ефективністю використання ресурсів для забезпечення життєдіяльності громади. Визначено необхідні ключові передумови розкриття потенціалу програмно-цільового впливу на активізацію динаміки соціально-економічного розвитку сільських територій.

Наукова новизна результатів дослідження. Системний підхід до обґрунтування складових результативності інструментарію програмно-цільового впливу на розвиток сільських територій в умовах реалізації курсу на децентралізацію та реформування органів місцевого самоврядування.

Практична значущість результатів дослідження. Наукова обґрунтованість засад і напрямів модернізації інструментарію програмного підходу забезпечить розкриття стимулюючого потенціалу його впливу на сільський розвиток та зростання ефективності використання бюджетних коштів.

Ключові слова: сільські території; бюджетна політика; програмно-цільовий підхід; територіальна організація влади; реформування місцевого самоврядування.

Котко Н.М. ФАКТОРЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПОТЕНЦИАЛА ПРОГРАММНО-ЦЕЛЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ В КОНТЕКСТЕ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ И РЕФОРМИРОВАНИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Цель статьи: обосновать, исходя из принципов и задач курса на децентрализацию и реформирование местного самоуправления, ключевые направления системного формирования институциональных основ для обеспечения роста действенности программно-целевого подхода в активизации процессов социально-экономического развития сельских территорий.

Методика исследования. В основу методологии исследования положен системный, структурный, пространственный и субъектно-объектный подходы к анализу факторов результативности методов и рычагов программно-целевого воздействия на активизацию процессов социально-экономического развития сельских территорий. В процессе работы использовались общенаучные приемы и специальные методы экономических исследований: монографический (для обоснования необходимости и ключевых направлений системного формирования институциональных основ, которые обеспечат рост действенности программно-целевого подхода), статистико-экономический (для анализа источников формирования местных бюджетов), графический (для визуализации проблемных срезом обеспечения результативности программно-целевого воздействия на динамику развития сельских территорий), абстрактно-логический, индукции и дедукции (для обобщения результатов исследования, формулировки выводов).

Результаты исследования. Исследованы факторы реализации потенциала программно-целевого воздействия на развитие сельских территорий в контексте децентрализации и реформирования местного самоуправления. Результативность применения программно-целевого подхода увязывается с наличием у органов местного самоуправления институциональных рычагов, которые бы обеспечивали их влияние на политику местного экономического развития, а также достаточностью и эффективностью использования ресурсов для обеспечения жизнедеятельности общины. Определены необходимые ключевые предпосылки для раскрытия потенциала программно-целевого воздействия на активизацию динамики социально-экономического развития сельских территорий.

Научная новизна результатов исследования. Системный подход к обоснованию составляющих результативности инструментария программно-целевого воздействия на развитие сельских территорий в условиях реализации курса на децентрализацию и реформирование органов местного самоуправления.

Практическая значимость результатов исследования. Научная обоснованность принципов и направлений модернизации инструментария программно-целевого подхода обеспечит раскрытия стимулирующего потенциала его влияния на сельское развитие и рост эффективности использования бюджетных средств.

Ключевые слова: сельские территории, бюджетная политика, программно-целевой подход, территориальная организация власти, реформирование местного самоуправления.

Kotko N.M. FACTORS FOR REALIZATION OF POTENTIAL OF PROGRAM PERFORMANCE BASED IMPACT ON DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION AND REFORMATION OF LOCAL GOVERNANCE

Purpose of the article: justify, based on principles and tasks of course on decentralization and reformation of local governance, key direction of systematic formation of institutional grounds for provision of growth of effectiveness of program performance based approach in activation of processes of social-economic development of rural areas.

Methodology of research. The basis of the methodology of research consists of systemic, structural, dimensional and subject-object approaches to analysis of factors of performance of methods and levers of program performance based impact, on activation of processes of social-economic development of rural areas. During the research the following general scientific techniques and special methods of economic research were used: monographic (for justification of necessity and key directions of systemic formation of institutional basis, that provide efficiency increase of program performance based approach), statistical and economic (for analysis of income sources for local budgets), graphical (for visualization problematic sections of provision of performance of program performance based impact on dynamic of development of rural areas), abstract logical, induction and deduction (for generalization of research results and formulation of conclusions).

Findings. Researched factors of realization of potential of program performance based impact on development of rural areas in context of decentralization and reformation of local self-government. Performance of program performance based approach use is linked with presence in local self-government authorities of institutional levers, which would provide their impact on politics of local economic development, and sufficiency and efficiency of resource use for provision of wellbeing of community. Defined necessary key preconditions for disclosure of potential of program performance based impact on activation of dynamic of social and economic development of rural areas.

Originality. Systemic approach to justification of performance components of program performance based impact tools on development of rural areas, in conditions of realization of course on decentralization and reformation of the self-government authorities.

Practical value. Scientific justification of foundations and directions of modernization of program performance based approach tools will provide disclosure of stimulating potential of its impact on development of rural areas and increase of efficiency of budget funds usage.

Key words: Rural areas; budget policy; program performance based approach; territorial structure of governance; reformation of local governance.

Хірівський Р.П. ОЦІНКА СТАНУ ВЕЛИКОТОВАРНОГО ВИРОБНИЦТВА У СЕКТОРІ АПК ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мета. Метою нашого дослідження є розрахунок критеріїв встановлення великотоварних аграрних підприємств та дослідження їх розвитку в секторі АПК Львівської області.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження стали праці відомих вітчизняних та закордонних економістів щодо проблем розвитку великотоварного аграрного виробництва, розширеного відтворення, застосування ефекту масштабу у сільськогосподарському комплексі. Основою методики визначення мінімальних значень великотоварних аграрних підприємств стала величина основних факторів виробництва та частка підприємства на галузевому ринку сільськогосподарської продукції

В процесі дослідження використовувались такі методи: монографічний (для вивчення історії досліджень великотоварного виробництва в аграрному секторі України), аналізу (для виділення великотоварних структур у складі АПК Львівської області), синтезу (для розрахунку рівня концентрації на ринках ключової продукції сільського господарства), порівняння (для співставлення рівнів концентрації ринків та показників великотоварного виробництва у різних галузях АПК), дедукційний (для формування висновків щодо тенденцій розвитку великотоварного виробництва в сільському господарстві Львівської області).

Результати дослідження. В процесі дослідження здійснено аналіз аграрного ринку Львівської області, визначено тенденції його розвитку, ступеня концентрації та особливості розвитку ключових галузей сільського господарства області. Розраховано чисельність великотоварних підприємств у розрізі секторів обласного АПК та їх вплив на його діяльність. Досліджено оптимальні показники частки найбільших виробників на ринку та показники, після котрих наступає його деконцентрація.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у встановленні критеріїв визначення великотоварних аграрних підприємств на основі частки на ринку сільськогосподарської продукції. Здійснено розрахунок рівня концентрації ринку агропродовольчої продукції на основі індексу Херфіндала-Хіршмана у розрізі основних галузей АПК.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження є підґрунтям для розширення інституційної бази встановлення рамок регулювання діяльності великотоварних аграрних підприємств України.

Ключові слова: концентрація ринку, агропромислова інтеграція, великотоварне виробництво, ефект масштабу, індекс Херфіндала-Хіршмана.

Хири́вский Р.П. ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ КРУПНОТОВАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА В СЕКТОРЕ АПК ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Цель. Целью нашего исследования является расчет критериев установления крупнотоварных аграрных предприятий и исследования их развития в секторе АПК Львовской области.

Методика исследования. Методологической основой исследования стали труды известных отечественных и зарубежных экономистов по проблемам развития крупнотоварного аграрного производства, расширенного воспроизводства, применение эффекта масштаба в сельскохозяйственном комплексе. Основой методики определения минимальных значений крупнотоварных аграрных предприятий стала величина основных факторов производства и доля предприятия на отраслевом рынке сельскохозяйственной продукции.

В процессе исследования использовались следующие методы: монографический (для изучения истории исследований крупнотоварного производства в аграрном секторе Украины), анализа (для выделения крупнотоварных структур в составе АПК Львовской области), синтеза (для расчета уровня концентрации на рынках ключевой продукции сельского хозяйства), сравнения (для сопоставления уровней концентрации рынков и показателей крупнотоварного производства в различных отраслях АПК), метод дедукции (для формирования выводов о тенденциях развития крупнотоварного производства в сельском хозяйстве Львовской области).

Результаты исследования. В процессе исследования проведен анализ аграрного рынка Львовской области, определены тенденции его развития, степени концентрации и особенности развития ключевых отраслей сельского хозяйства области. Рассчитана численность крупнотоварных предприятий в разрезе секторов областного АПК и их влияние на его деятельность. Исследованы оптимальные показатели доли крупнейших производителей на рынке и показатели, после которых наступает его деконцентрация.

Научная новизна результатов исследования заключается в установлении критериев определения крупнотоварных аграрных предприятий на основе доли на рынке сельскохозяйственной продукции. Произведен расчет уровня концентрации рынка агропродовольственной продукции на основе индекса Херфиндаля-Хиршмана в разрезе основных отраслей АПК.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты проведенного исследования являются основой для расширения институциональной базы установления рамок регулирования деятельности крупнотоварных аграрных предприятий Украины.

Ключевые слова: концентрация рынка, агропромышленная интеграция, крупнотоварное производство, эффект масштаба, индекс Херфиндаля-Хиршмана.

Khirivskiy R.P. EVALUATION OF LARGE AND COMMODITY PRODUCTION IN THE SECTOR OF AIC IN LVIV REGION

Purpose. The aim of the article is the calculation of criteria for determining large and commodity agricultural enterprises and research of their development in the agricultural sector of Lviv region.

Methodology of research. The works of famous domestic and foreign economists on development issues large and commodity agricultural production, expanded reproduction, using the effect of scale in the agricultural sector were the methodological basis of the research. The basis of the methodology for determining the minimum values of large and commodity agricultural enterprises became a magnitude of basic factors of production and the share of the enterprise on the industry market of agricultural products.

The following methods were used in the study: monographic (to study the history of research of large and commodity production in the agricultural sector of Ukraine), analysis (to highlight large and commodity structures as a part of APC in Lviv region), synthesis (to calculate the level of concentration on markets of key agricultural products), comparison (to compare levels of market concentration and performance of large and commodity production in various sectors APC), deductive (to form conclusions about tendencies for development of large and commodity production in agriculture of Lviv region).

Findings. It has been analyzed the agricultural market of Lviv region in the research process, its trends, the degree of concentration and especially the development of key areas of regional agriculture has been defined. The number of large and commodity enterprises in the context of sectors of regional AIC and their impact on its activity has been calculated. The optimal parameters of share the largest producers on the market and indicators, which comes after it deconcentration have been investigated.

Originality. Scientific novelty consists in establishing criteria for determining large and commodity agricultural enterprises on the basis of share on the market of agricultural products. It has been done the calculation of market concentration of agro-food products on the bases of Herfindahl-Hirschman index in the context of main sectors of AIC.

Practical value. Results of the study are the basis for the expansion of the institutional basis for establishing a framework for the regulation activity of large and commodity agricultural enterprises in Ukraine.

Key words: market concentration, agro-industrial integration, large and commodity production, scale effect, Herfindahl-Hirschman Index.

Горогоцька Н.І. ОЦІНКА ЗДІЙСНЕННЯ ДИВЕРСИФІКАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Мета. Метою статті є проведення аналізу та обґрунтування механізму і алгоритму визначення рівня впровадження диверсифікаційних процесів сільськогосподарськими підприємствами.

Методика досліджень. В науковій роботі використані наступні методи наукових досліджень: дедуктивний метод – для формулювання та теоретичного визначення видів диверсифікаційних процесів; статистичний аналіз – для групування та зведення даних про діяльність сільськогосподарських підприємств у зручний для розрахунків формат; метод синтезу та математичного аналізу – створення математичних моделей для розрахунку здійснення диверсифікаційних процесів сільськогосподарськими підприємствами Прикарпатського адміністративного регіону.

Результати дослідження. Розглянуто та проаналізовано діяльність агроформувань Івано-Франківської області за період 2010-2012 рр. Виокремлено математичні моделі для визначення здійснення галузевих, горизонтальних асортиментних та номенклатурних диверсифікаційних процесів сільськогосподарськими підприємствами. Розроблено математичну модель здійснення та аналізу диверсифікаційних процесів сільськогосподарськими підприємствами.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено математичну модель визначення рівня впровадження сільськогосподарськими підприємствами різних видів диверсифікаційних процесів.

Практична значущість результатів дослідження. Запропонована універсальна модель математичного визначення галузевих, горизонтальних номенклатурних та асортиментних диверсифікаційних процесів.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, диверсифікаційні процеси, математична модель, формула, впровадження, тваринництво, рослинництво.

Горогоцька Н.И. ОЦЕНКА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ДИВЕРСИФИКАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ИВАНО-ФРАНКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Цель: Целью статьи является проведение анализа и обоснования механизма и алгоритма определения уровня внедрения диверсификационных процессов сельскохозяйственными предприятиями.

Методика исследований: При написании статьи были использованы следующие методы научных исследований: дедуктивный метод – для формулирования и теоретического определения видов диверсификационных процессов; статистический анализ – для группировки и сводки данных о деятельности

сельскохозяйственных предприятий в удобный для расчетов формат, метод синтеза и математического анализа – для создания математических моделей расчета осуществления диверсификационных процессов сельскохозяйственными предприятиями Прикарпатского административного региона.

Результаты исследования: Рассмотрена и проанализирована деятельность агроформирований Ивано-Франковской области за период 2010-2012 гг. Выделены математические модели для определения осуществления отраслевых, горизонтальных ассортиментных и номенклатурных диверсификационных процессов сельскохозяйственными предприятиями. Разработана математическая модель осуществления и анализа диверсификационных процессов сельскохозяйственными предприятиями.

Научная новизна исследования: Разработана математическая модель определения уровня внедрения сельскохозяйственными предприятиями различных видов диверсификационных процессов.

Практическая значимость результатов исследования: Предложена универсальная модель математического определения отраслевых, горизонтальных номенклатурных и ассортиментных диверсификационных процессов.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, диверсификационные процессы, математическая модель, формула, внедрение, животноводство, растениеводство.

Horohotska N.I. EVALUATION OF THE IMPLEMENTATION OF DIVERSIFICATION PROCESSES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES OF IVANO-FRANKIVSK REGION

Purpose: The purpose of the article is to analyze and study the mechanism and algorithm for determining the level of implementation of the diversification process in agricultural enterprises.

Methodology of research. There have been used the next methods of research: the deductive method - to determine the theoretical description for different types of diversification processes; Statistical analysis used for grouping and summarizing data about how agricultural enterprises work to a convenient format for calculations; synthesis method and mathematical analysis were used to define mathematical models of calculation of the implementation process of diversification process in Precarpathian administrative region.

Findings. Considered and analyzed the agricultural enterprises work in Ivano-Frankivsk region for the period 2010-2012. Defined the mathematical models to determine the implementation of sectoral and horizontal diversification of product lines and nomenclature processes farms. The mathematical model determining and analyzing the implementation process of diversification of agricultural enterprises.

Originality. Developed the mathematical model to determine the implementation level of diversification processes in agricultural enterprises.

Practical value. Proposed general mathematical model to determine branch, horizontal nomenclature and assortment diversification processes.

Key words: agricultural enterprises, diversification processes, mathematical model, formula, implementation and livestock, crop.

Давиденко В.М., Хомаківська О.В. ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ КОНЦЕНТРАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Мета. Метою дослідження є оцінка екологічного стану земель сільськогосподарського призначення Чернігівської області, визначення впливу господарської діяльності на якісний стан ґрунтів та обґрунтування пріоритетних напрямів регулювання екологізації сільськогосподарського землекористування.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: аналізу та синтезу – для визначення екологічних і ґрунтозахисних проблем сільськогосподарського землекористування, рядів динаміки – для вивчення і узагальнення тенденцій щодо якісного стану ґрунтів та обсягів проведення агрохімічних заходів, спрямованих на відтворення їх родючості; групувань – для встановлення залежності між розміром концентрації земель та витратами на внесення мінеральних і органічних добрив та часткою інтенсивних культур у структурі посівних площ; узагальнення – для обґрунтування пріоритетних напрямів регулювання екологізації сільськогосподарського землекористування.

Результати дослідження. Встановлено основні екологічні та ґрунтозахисні проблеми сільськогосподарського землекористування на регіональному рівні. Визначено обсяги робіт з агрохімічної меліорації та встановлено їх вплив на показники родючості ґрунтів. Обґрунтовано необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання екологізації сільськогосподарського землекористування, який має поєднувати в собі правові, екологічні, соціальні, фінансові, техніко-технологічні та управлінські складові.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано пропозиції щодо поліпшення екологічного стану земельних угідь на регіональному рівні.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати досліджень є підґрунтям для практичного вирішення проблем екологізації сільськогосподарського землекористування. Вони можуть використовуватись в діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування при розробленні державних та місцевих програм з охорони та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: земельні угіддя, екологічний стан, сільське господарство, концентрація земель, раціональне землекористування, регулювання.

Давыденко В.Н., Ходаковская О.В. ОЦЕНКА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ УГОДИЙ ЧЕРНИГОВСКОЙ ОБЛАСТИ В УСЛОВИЯХ КОНЦЕНТРАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ

Цель. Целью исследования является оценка экологического состояния земель сельскохозяйственного назначения Черниговской области, определение влияния хозяйственной деятельности на качественное состояние почв и обоснование приоритетных направлений регулирования экологизации сельскохозяйственного землепользования.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные и специальные методы, в частности: анализа и синтеза – для определения экологических и почвозащитных проблем сельскохозяйственного землепользования, рядов динамики – для изучения тенденций относительно качественного состояния почв и объемов проведения агрохимических мероприятий, направленных на восстановление их плодородия; группировок – для установления зависимости между размером концентрации земель и расходами на внесение минеральных и органических удобрений и долей интенсивных культур в структуре посевных площадей; обобщения – для обоснования приоритетных направлений регулирования экологизации сельскохозяйственного землепользования.

Результаты исследования. Установлены основные экологические и почвозащитные проблемы сельскохозяйственного землепользования на региональном уровне. Определены объемы работ по агрохимической мелиорации и установлено их влияние на показатели плодородия почв. Обоснована необходимость совершенствования организационно-экономического механизма регулирования экологизации сельскохозяйственного землепользования, который должен сочетать в себе правовые, экологические, социальные, фискальные, технико-технологические и управленческие составляющие.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы предложения по улучшению экологического состояния земельных угодий на региональном уровне.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследований являются основой для практического решения проблем экологизации сельскохозяйственного землепользования. Они могут использоваться в деятельности органов исполнительной власти и местного самоуправления при разработке государственных и местных программ по охране и рациональному использованию земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земельные угодья, экологическое состояние, сельское хозяйство, концентрация земель, рациональное землепользование, регулирование.

Davydenko V.M., Khodakivska O.V. EVALUATION OF THE ECOLOGICAL STATE OF LAND OF CHERNIHIV REGION IN CONDITIONS OF CONCENTRATION OF AGRICULTURAL LAND USE

Purpose. The aim of the article is to assess the ecological state of agricultural land of Chernihiv region, determine the impact of economic activity on the quality state of soil and substantiation of the priority directions for regulation of greening of agricultural land use.

Methodology of research. General scientific and special methods were used during the study, including: analysis and synthesis – to determine the ecological and soil protection problems of agricultural land use; ranks of dynamics – to study and generalization tendencies concerning the quality state of the soils and the volume of agrochemical measures aimed at reproduction of their fertility; grouping – to establish the relationship between the size of the concentration of land and costs of mineral and organic fertilizers and the share of intensive crops in the structure of sown areas; synthesis – to substantiate the priority directions of regulation greening of agricultural land use.

Findings. It has been established the basic environmental and soil protection problems of agricultural land use at regional level. Volumes of agrochemical reclamation have been determined and established their effects on soil fertility indicators. The necessity of improving the organizational and economic mechanism for regulation of greening of agricultural land use, which should combine legal, environmental, social, fiscal, technical, technological and managerial components have been substantiated.

Originality. The proposals for improving the ecological condition of lands at the regional level have been substantiated.

Practical value. The obtained results of research are the foundation for solving practical problems of greening of agricultural land use. These results can be used in the activity of the executive authorities and local governments in developing state and local programs for the protection and sustainable use of agricultural land.

Key words: land, ecological state, agriculture, land concentration, rational land use, regulation.

Ярова Б.М. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ ПРИ ОЦІНЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Мета. Метою статті є здійснення аналізу проблем методичних підходів щодо визначення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та надання пропозицій щодо впровадження в Україні нового методичного підходу.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання, що розглядає процеси, які відбуваються в природі та суспільстві. В роботі використані відомі методи досліджень: історичний (для конкретизації еволюції етапів розвитку і становлення оцінки земель); монографічний (для виявлення тенденцій і закономірностей проведення грошової оцінки земель); статистично-економічний і економічного аналізу (для здійснення математичних розрахунків); абстрактно-логічний (для виявлення факторів, які найбільше впливають на вартість земель); порівняльного аналізу (для зіставлення діючої методики та запропонованих підходів) тощо.

Результати дослідження. Проаналізовано методологічні та методичні основи проведення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення; виявлено недоліки у діючій Методиці нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів; запропоновано нові підходи щодо удосконалення проведення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні нових концептуальних положень методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати дослідження є основою для вирішення практичних проблем щодо вдосконалення Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: нормативна грошова оцінка, землі сільськогосподарського призначення, оцінка.

Яровая Б.Н. ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ДЕНЕЖНОЙ ОЦЕНКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ УГОДИЙ ПРИ ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Цель. Целью статьи является осуществление анализа проблем методических подходов к определению нормативной денежной оценки земель сельскохозяйственного назначения и предоставления предложений по внедрению в Украине нового методического подхода.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследований является диалектический метод познания, который рассматривает процессы, происходящие в природе и обществе. В работе использованы известные методы исследований: исторический (для конкретизации эволюции этапов развития и становления оценки земель); монографический (для выявления тенденций и закономерностей проведения денежной оценки земель); статистически-экономический и экономического анализа (для осуществления математических расчетов); абстрактно-логический (для выявления факторов, которые больше всего влияют на стоимость земель); сравнительного анализа (для сравнения действующей методики и предложенных положений) и др.

Результаты исследования. Проанализированы методологические и методические основы проведения нормативной денежной оценки земель сельскохозяйственного назначения; выявлены недостатки в действующей Методике нормативной денежной оценки земель сельскохозяйственного назначения и населенных пунктов; предложены новые подходы по совершенствованию проведения нормативной денежной оценки земель сельскохозяйственного назначения.

Научная новизна результатов исследования заключается в определении новых концептуальных положений методики нормативной денежной оценки земель сельскохозяйственного назначения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем по совершенствованию Методики нормативной денежной оценки земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: нормативная денежная оценка, земли сельскохозяйственного назначения, оценка.

Yarova B.M. PROSPECTS OF MONETARY EVALUATION OF AGRICULTURAL LANDS IN EVALUATING EFFECTIVENESS OF STATE LAND OWNERSHIP

Purpose. The purpose of the article is the analysis of the implementation problems of methodological approaches to the definition of the normative monetary value of agricultural land and of proposals for introduction in Ukraine of a new methodological approach.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research is the dialectical method of knowledge that examines the processes occurring in nature and society. We used known research methods: historical (for the specification of evolutionary stages in the development and establishment of land evaluation); monographic (for identify trends and patterns of the monetary value of land); statistically-economic and economic analysis (for mathematical calculations); abstract logical (for identify the factors that most affect the value of the land); comparative analysis (for comparison of the current methodology and предложенных positions) and others.

Findings. Analyzed the methodological and methodical bases of normative monetary value of agricultural land; identified weaknesses in the current method normative monetary value of agricultural land and human settlements; the new approaches for improvement of the normative monetary value of agricultural land.

Originality. Scientific novelty of the results of the study is to identify the author of the new concepts of the methodology of normative monetary value of agricultural land.

Practical value. The results of the study are the basis for the solution of practical problems to improve the Methodology of normative monetary value of agricultural land.

Key words: normative monetary evaluation, agricultural land, evaluation.

Гіренко Ю.О. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ХМЕЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

Мета: Висвітлити історичні аспекти розвитку вітчизняного хмелярства і привернути увагу до проблем її сучасного розвитку.

Методика дослідження. Теоретичними та методологічними засадами даної статті є висвітлення окремих періодів розвитку вітчизняного хмелярства з врахуванням розробок, пропозицій окремих вчених. Під час цього дослідження використовувався історичний та логічний методи. На основі загальних спостережень, певних тенденцій, змін зроблено необхідні висновки щодо перспектив розвитку вітчизняного хмелярського комплексу.

Результати досліджень. У статті розглянуто окремі випадки, події, пов'язані з розвитком вітчизняного хмелярства в окремі періоди часу. Акцентовано особливу увагу на діяльності, здобутках окремих вчених, які

результатами власних досліджень зробили вагомий внесок у розвиток хмелярства. Окремо наведено коротку характеристику стосовно основних показників економічної ефективності деяких успішних хмелярських господарств минулих років, які за рахунок належної організації роботи, впровадження науково – технічних розробок зуміли досягти значних у цій справі успіхів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у виявленні окремих аспектів історичного розвитку хмелярства, виокремленні окремих позитивних факторів становлення галузі і підвищення її ефективності. Запропоновано активно використовувати в сучасній практиці наукові надбання попередніх років і продовжувати більш детально досліджувати та вивчати досвід з метою забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі хмелярства.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на відродження в досліджуваному регіоні хмелярства як високоприбуткової галузі. Практичне значення результатів дослідження полягає у плануванні сучасного розвитку вітчизняних хмелярських підприємств з врахуванням наукових та виробничих досягнень передових господарств попередніх років. Вважаємо, що така практика буде однозначно корисною, особливо зважаючи на теперішній занепад хмелярства, однією з основних ознак якої є значна технічна відсталість підприємств, а це в свою чергу, не дає їм можливості виробляти конкурентоздатну продукцію. Адже значна частка хмелярської сировини, що йде на вітчизняну пивну галузь, надходить з-за кордону за високою ціною, що негативно впливає на собівартість продукції.

Ключові слова: галузь хмелярства, хмелярські підприємства, історичний досвід розвитку, науково-технічний прогрес.

Гиренко Ю.О. ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ ХМЕЛЕВОДСТВА В УКРАИНЕ

Цель. Осветить исторические аспекты развития отечественного хмелеводства и привлечь внимание к проблемам его современного развития.

Методика исследования. Теоретическими и методологическими принципами данной статьи является освещение отдельных периодов развития отечественного хмелеводства с учетом разработок, предложенных отдельными учеными. Во время этого исследования использовались исторический и логический методы. На основе общих наблюдений, определенных тенденций и изменений сделаны необходимые выводы относительно перспектив развития отечественного хмелеводческого комплекса.

Результаты исследований. В статье рассмотрены отдельные случаи и события, связанные с развитием отечественного хмелеводства в отдельные периоды времени. Акцентировано особое внимание на деятельности, достижениях отдельных ученых, которые результатами собственных исследований сделали весомый вклад в развитие хмелеводства. Отдельно приведено краткую характеристику относительно основных показателей экономической эффективности некоторых успешных хмелеводческих хозяйств прошлых лет, которые за счет надлежащей организации работы, внедрения научно – технических разработок сумели достичь значительных в этом деле успехов.

Научная новизна результатов исследования заключается в освещении отдельных аспектов исторического развития хмелеводства, выделении отдельных положительных факторов становления отрасли и повышения ее эффективности. Предложено активно использовать в современной практике научные достижения предыдущих лет и продолжать более детально исследовать и изучать опыт с целью обеспечения конкурентоспособного развития отрасли хмелеводства.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на возрождение в исследуемом регионе хмелеводства как высокодоходной отрасли. Практическое значение результатов исследования заключается в планировании современного развития отечественных хмелеводческих предприятий с учетом научных и производственных достижений передовых хозяйств предыдущих лет. Считаем, что такая практика будет однозначно полезной, особенно учитывая нынешний упадок хмелеводства, одним из основных признаков которого является значительная техническая отсталость предприятий, а это в свою очередь не дает им возможности производить конкурентоспособную продукцию. Ведь значительная часть хмелеводческого сырья, идущего в отечественную пивную отрасль, поступает из-за рубежа по высокой цене, что отрицательно влияет на себестоимость продукции.

Ключевые слова: отрасль хмелеводства, хмелеводческие предприятия, исторический опыт развития, научно-технический прогресс.

Girenko Yu.O. HISTORICAL ASPECT OF HOPGROWING DEVELOPMENT IN UKRAINE

Purpose. The aim of the article is to determine the historical aspects for development of domestic hop growing and attract the attention to the problems of modern development.

Methodology of research. Theoretical and methodological foundations of this article is to determine certain periods of domestic hop growing considering development and offers of individual scientists. Historical and logical methods were used during this study. Necessary conclusions regarding the prospects for the development of domestic hop growing complex were made on the bases of general observations, certain tendencies and changes.

Findings. Some instances, events associated with the development of the domestic hop growing in certain periods of time have been considered in the article. Particular attention is paid to the activity, achievements of individual scientists who with the help of the results of their own research have made a great contribution to the development of hop growing.

Separately, a brief description was presented concerning the main indicators of economic efficiency of some successful hop growing farms for last years that at the expense of the proper organization of work, introduction of scientific and technical projects managed to achieve significant progress in this matter.

Originality. Scientific novelty consists in revealing the certain aspects for the historical development of hop growing, isolating of some positive factors for establishment of the industry and increase its efficiency. It has been

proposed to use actively in modern practice scientific achievements through the years and continue to explore in more detail and study the experience in order to ensure competitive development of hop growing industry.

Practical value. The obtained results of research are aimed at revival in the study region of hop growing as a highly profitable industry. Practical value of the results of the study consists in the planning the modern development of domestic hop growing enterprises considering scientific and industrial achievements of advanced economies of previous years. We believe that this practice will be clearly useful, especially given the current decline of hop growing, one of the main features of which is substantial technical backwardness of enterprises, and this in their turn does not give them the opportunity to produce competitive products. Because a significant proportion of hop growing raw material that goes to the domestic beer industry comes from abroad at high prices that adversely affects on the cost of production.

Key words: hop growing industry, hop growing enterprise, historical experience of development, scientific and technical progress.

Семикіна М.В., Петіна О.М., Гончарова Н.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОСТІ І ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ

Мета. Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності і особливостей трансформацій зайнятості в Україні, визначенні перешкод у реалізації конкурентних переваг молоді в умовах динамічних змін на українському ринку праці, напрямів їх подолання.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи наукового аналізу (порівняльного – при розкритті здобутків світового досвіду щодо підтримки конкурентоспроможності молоді в умовах інноваційних змін на ринку праці; економіко-статистичного – при вивченні особливостей структурної перебудови економіки, формування інноваційного сегменту ринку праці та соціальної взаємодії; соціологічного аналізу – при визначенні перешкод реалізації конкурентних переваг молоді на ринку).

Результати дослідження. Визначено, що трансформації зайнятості відбуваються в результаті кардинальних змін попиту на працю під впливом глобалізації, інформатизації, конкуренції, зумовлюючи поширення низки нетрадиційних форм занятості. Запропоновано розуміти сутність конкурентних переваг працівників на ринку праці як переваги у затребуваній якості людського капіталу та можливостях її реалізації на ринку праці. Визначено здобутки світового досвіду щодо підтримки конкурентоспроможності молоді в умовах інноваційних змін на ринку праці.

Проаналізовано проблеми молодіжного безробіття в Україні. Визначено специфіку трансформацій зайнятості в Україні. Виявлено протиріччя нестандартної зайнятості, яка межує з трудовими відносинами в «тіні», не передбачаючи соціальних гарантій. Визначено перешкоди реалізації конкурентних переваг молоді на ринку праці. Запропоновано напрями заходів щодо їх подолання. Визначено, що мінімізація безробіття молоді і реалізація нею конкурентних переваг на ринку праці України неможливі без структурної перебудови економіки, формування інноваційного сегменту ринку праці, соціальної взаємодії.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено специфіку трансформацій зайнятості в Україні. Виявлено протиріччя нестандартної зайнятості, яка межує з трудовими відносинами в «тіні», не передбачаючи соціальних гарантій; розроблено напрями їх подолання.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть використані службами зайнятості, кадровими агенціями, організаціями рекрутингово-маркетингової діяльності в інтересах реалізації конкурентних переваг молоді на ринку праці та розвитку інноваційного сегменту у сфері зайнятості.

Ключові слова: трансформація зайнятості, конкурентні переваги, нестандартна зайнятість, безробіття, зайнятість молоді.

Семикіна М.В., Петіна О.М., Гончарова Н.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАНЯТОСТІ И ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ МОЛОДЕЖИ НА РЫНКЕ ТРУДА

Цель. Цель статьи заключается в обосновании сущности и особенностей трансформаций занятости в Украине, определении препятствий в реализации конкурентных преимуществ молодежи в условиях динамических изменений на украинском рынке труда, возможностей их преодоления.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы научного анализа (сравнительного – при раскрытии достижений мирового опыта относительно поддержки конкурентоспособности молодежи в условиях инновационных изменений на рынке труда; экономико-статистического – при изучении особенностей структурной перестройки экономики, формирования инновационного сегмента рынка труда и социального взаимодействия; социологического анализа – при определении препятствий реализации конкурентных преимуществ молодежи на рынке). В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы исследования (сравнительного, экономико-статистического, социологического анализа).

Результаты исследования. Выведено, что трансформации занятости происходят в результате кардинальных изменений спроса на труд под влиянием глобализации, информатизации, конкуренции, предопределяя распространение нетрадиционных форм занятости. Предложено понимать конкурентные преимущества работников на рынке труда как преимущества в востребованном качестве человеческого капитала и возможности его реализации на рынке труда. Определены достижения мирового опыта в поддержке конкурентоспособности молодежи в условиях инновационных изменений на рынке труда.

Проанализированы проблемы молодежной безработицы в Украине. Определена специфика трансформаций занятости в Украине. Выведены противоречия нестандартной занятости, граничащей с трудовыми отношениями в «тени», которые не предусматривают социальных гарантий. Выведены препятствия в реализации конкурентных преимуществ молодежи на рынке труда; предложены меры по их преодолению.

Обосновано, що мінімізація безробіття молодіжної та реалізація її конкурентних переваг на ринку праці України неможливі без структурної перебудови економіки, формування інноваційного сегмента ринку праці, соціального взаємодія.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено специфіку трансформацій зайнятості в Україні. Виявлені суперечності в розповсюдженні нестандартної зайнятості, яка межує з трудовими відносинами в «тіні», не передбачаючи соціальних гарантій; розроблені пропозиції по їх подоланню.

Практична значимість результатів дослідження. Отримані результати можуть бути використані службами зайнятості, кадровими агентствами, організаціями рекрутингово-маркетингової діяльності в інтересах реалізації конкурентних переваг молодіжної на ринку праці та розвитку інноваційного сегмента в сфері зайнятості.

Ключові слова: трансформація зайнятості, конкурентні переваги, нестандартна зайнятість, безробіття, зайнятість молодіжної.

Semykina M.V., Petina O.M., Honcharova N.V. TRANSFORMATION OF EMPLOYMENT AND PROBLEMS OF REALIZATION OF COMPETITIVE ADVANTAGES OF YOUTH ON LABOR MARKET

Purpose. The purpose of the article is to reveal the essence and features of employment transformations in Ukraine, define the obstacles in realization of competitive advantages of youth in the conditions of dynamic changes on the Ukrainian labor market, opportunities of their overcome.

Methodology of research. The general scientific and special methods of the scientific analysis have been used in the course of research (comparative analysis has been used revealing the achievements of world experience on support of competitiveness of youth in the conditions of innovative changes in labor market; economic and statistical analysis has been used while studying the features of restructuring of economy, formation of an innovative segment of labor market and social interaction; sociological analysis has been used in defining the obstacles of realization of competitive advantages of youth on the market).

Findings. It has been found that transformation of employment results from cardinal changes of demand for work as a result of globalization, informatization, competition, predetermining distribution of nonconventional forms of employment. The competitive advantages of employees on labor market it has been suggested to understand as advantages in demanded quality of the human capital and opportunities of its realization in labor market. The achievements of world experience concerning support of competitiveness of youth in the conditions of innovative changes on labor market have been revealed.

The problems of youth unemployment in Ukraine have been analyzed. The obstacles of realization of competitive advantages of youth in labor market have been revealed.

It has been proved that minimization of youth unemployment and realization of competitive advantages on labor market of Ukraine depends first of all on restructuring of economy, formation of an innovative segment of labor market, social interaction.

Originality. The specifics of employment transformations in Ukraine have been defined. The contradictions of non-standard employment which borders with the labor relations in "shadow", without providing social guarantees have been revealed; the directions of their overcome have been suggested.

Practical value. The obtained results of research can be used by employment services, recruitment agencies, the organizations of recruiting-marketing activity in interests of realization of competitive advantages of youth in labor market and development of an innovative segment in the sphere of employment.

Key words: employment transformation, competitive advantages, non-standard employment, unemployment, youth employment.

Дем'яненко Т.І. ФОРМУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Мета. Метою статті є визначення сутності та етапів стратегічного управління трудовим потенціалом промислового підприємства.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано різні методи: економіко-статистичні, аналітичні – для вивчення процесу формування та обґрунтування ефективного використання економічних ресурсів, проведення аналізу і оцінки рівня функціонування та результативної діяльності підприємства; монографічний і прогнозний – при дослідженні теоретичних положень, методичних підходів і обґрунтування науково-практичних рекомендацій з удосконалювання формування системи керування трудовим потенціалом промислового підприємства.

Результати дослідження. Проаналізовано стан, особливості, тенденції відтворення, розвитку та використання трудового потенціалу. Зроблено висновок про те, що критичний стан трудового потенціалу є наслідком незадовільного соціального та економічного забезпечення процесів відтворення і розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у подальшому розвитку теоретико-методологічних основ управління трудовим потенціалом та розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління трудовим потенціалом на підприємствах.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що отримані теоретичні та науково-методичні результати можуть використовуватися промисловими підприємствами для вирішення завдань щодо підвищення ефективності управління інноваційним потенціалом промислового підприємства, а також значно поповнити методичну базу управління інноваційним потенціалом на підприємствах промисловості і підвищити її рівень.

Ключові слова: підприємства, трудовий потенціал, управління, трудові ресурси.

Демьяненко Т.И. ФОРМИРОВАНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ ТРУДОВЫМ ПОТЕНЦИАЛОМ НА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Цель. Целью статьи является оценка эффективности системы управления и оценка трудового потенциала, также получение представления о трудовом потенциале и изучение процессов формирования и использования трудового потенциала специалистов, как элементов системы воспроизводства трудового потенциала.

Методика исследования. В процессе исследования использованы различные методы: экономико-статистические, аналитические – для изучения процесса формирования и обоснования эффективного использования экономических ресурсов, проведения анализа и оценки уровня функционирования и результативной деятельности предприятия; монографический и прогнозный – при исследовании теоретических положений, методических подходов и обоснования научно-практических рекомендаций по совершенствованию формирования системы управления трудовым потенциалом промышленного предприятия.

Результаты исследования. Проанализировано состояние, особенности, тенденции воспроизводства, развития и использования трудового потенциала. Сделан вывод о том, что критическое состояние трудового потенциала является следствием неудовлетворительного социального и экономического обеспечения процессов воспроизводства и развития.

Научная новизна исследования заключается в дальнейшем развитии теоретико-методологических основ управления трудовым потенциалом и разработке практических рекомендаций по повышению эффективности управления трудовым потенциалом на предприятиях.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что полученные теоретические и научно-методические результаты могут использоваться промышленными предприятиями для решения задач по повышению эффективности управления инновационным потенциалом промышленного предприятия, а также значительно пополнить методическую базу управления инновационным потенциалом на предприятиях промышленности и повысить ее уровень.

Ключевые слова: предприятия, трудовой потенциал, управление, трудовые ресурсы.

Demyanenko T.I. FORMATION AND MANAGEMENT BY LABOR POTENTIAL AT THE DOMESTIC ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is to determine the essence and stages of strategic management by labor potential of the industrial enterprise.

Methodology of research. A variety of methods were used in the study: economic and statistical, analytical – to study the process of formation and substantiation effective use of economic resources, conducting the analysis and evaluation of the functioning and productive activity of the enterprise; monographic and prognosis – for the study of theoretical positions, methodological approaches and substantiation of scientific and practical recommendations for the improvement of formation the system for management by labor potential of the domestic enterprise.

Findings. The state, peculiarities, trends for reproduction, development and use of labor potential has been analyzed. It has been made the conclusion that the critical state of the labor potential is a consequence of unsatisfactory social and economic support of processes for reproduction and development.

Originality. Scientific novelty of research results consists in further development of theoretical and methodological foundations for management of labor potential and development of practical recommendations for improving the effectiveness of labor potential management at the enterprises.

Practical value. The practical significance of the study results consists in the fact that the theoretical, scientific and methodological results could be used by industrial enterprises to address the challenges for improving the effectiveness of innovative potential management of industrial enterprise, and also significantly replenishes the methodological basis of innovative potential management at the industrial enterprises and increase its level.

Key words: enterprises, labor potential, management, human resources.

Колесніков А. П. ТЕНДЕНЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Мета. Дослідження проблем і особливостей розвитку демографічної безпеки України в період радикальних перетворень та окреслення її прогнозних тенденцій в післявоєнний період.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення сучасної економічної науки, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених і фахівців з демографічного розвитку та економічної безпеки. Для досягнення поставленої мети були використані такі загальнонаукові методи дослідження: індукції та дедукції – для вивчення внутрішніх і зовнішніх чинників погіршення демографічної ситуації в країні; метод порівняння – для порівняння стану демографічної кризи в європейських країнах у повоєнний період; графічний метод – для наочного представлення результатів дослідження; абстрактно-логічний метод – для теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати дослідження. Досліджено проблематику та динаміку демографічної безпеки України та її зв'язок з загрозами економічного розвитку. Доповнено аспекти розгляду демографічної безпеки з урахуванням умов новітніх загроз. Окреслено тенденції демографічного розвитку України в післявоєнний період з урахуванням аналогів в інших європейських країнах. Розглянуто проблему демографічного старіння нації.

Наукова новизна результатів дослідження. Узагальнено критерії демографічної безпеки відносно новітніх умов з виокремленням антивійськової міграції. Набули подальшого розвитку дослідження щодо проблем старіння населення.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження забезпечують більш комплексне висвітлення проблематики демографічної безпеки та сприяють оптимізації формування стратегії демографічного розвитку на офіційному рівні.

Ключові слова: демографічна криза, населення, міграція, народжуваність, смертність, старіння.

Колесников А.П. ТЕНДЕНЦИИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО КРИЗИСА КАК УГРОЗА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Цель. Исследование проблем и особенностей развития демографической безопасности Украины в период радикальных преобразований и определение ее прогнозных тенденций в послевоенный период.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются положения современной экономической науки, научные труды отечественных и зарубежных ученых и специалистов по проблемам демографического развития и экономической безопасности. Для достижения поставленной цели были использованы такие общенаучные методы исследования: индукции и дедукции – для изучения внутренних и внешних факторов ухудшения демографической ситуации в стране; метод сравнения – для сравнения состояния демографического кризиса в европейских странах в послевоенный период; графический метод – для представления результатов исследования; абстрактно-логический метод – для теоретического обобщения и формулировки выводов.

Результаты исследования. Исследованы проблематика и динамика демографической безопасности Украины и ее связь с угрозами экономического развития. Дополнены аспекты рассмотрения демографической безопасности с учетом условий новейших угроз. Определены тенденции демографического развития Украины в послевоенный период с учетом аналогов в других европейских странах. Рассмотрена проблема демографического старения нации.

Научная новизна исследования. Обобщено критерии демографической безопасности в отношении новейших условий с выделением антивоенной миграции. Получили дальнейшее развитие исследования по проблемам старения населения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования обеспечивают более комплексное освещение проблематики демографической безопасности и способствуют оптимизации формирования стратегии демографического развития на официальном уровне.

Ключевые слова: демографический кризис, население, миграция, рождаемость, смертность, старение.

Kolesnikov A.P. TRENDS OF DEMOGRAPHIC CRISIS AS THE THREAT TO ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Purpose. The aim of the research is to investigate problems and features of development of demographic security of Ukraine during the period of radical transformations and to outline its expected trends in the post-war period.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is the statement of modern economic science, scientific works of domestic and foreign scholars and experts in the sphere of demographic development and economic security. For achieving the goals were used the following general scientific methods: induction and deduction – for studying the internal and external factors degradation of the demographic situation in the country; method of comparison – for comprising the state of a demographic crisis in European countries in the post-war period; graphics method – for a visual representation of research results; abstract and logical – for theoretical generalizations and drawing conclusions.

Findings. It was studied the issues and dynamics of demographic security of Ukraine and its relation to threats to economic development. The aspects of the review of demographic security of the newest threats conditions are obtain. It was outlined the demographic development trends of Ukraine in the post-war period considering analogues in other European countries. The problem of demographic aging of the nation is examined.

Scientific originality. The criteria of demographic safety due to newest conditions excluding the antimilitary migration are extended. The researches on the aging of population are further developed.

Practical value. Attained results of research provide more integrated background of demographic security and promote the optimization of formation the demographic development strategy at the official level.

Key words: the demographic crisis, population, migration, fertility, mortality, aging.

Свиноус І.В., Ібатуллін М.І. РОЗВИТОК КООПЕРАТИВНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ВИРОБНИЦТВІ І ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ ОСОБИСТИМИ СЕЛЯНСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку кооперативних зв'язків при виробництві і реалізації сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стали законодавчі та інші нормативно-правові акти, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань розвитку кооперативного руху на селі. Для розробки теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо розвитку кооперативного зв'язків при виробництві і реалізації сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: діалектичний і абстрактно-логічний; індукції і дедукції; системного аналізу і синтезу; монографічний; порівняльного аналізу; статистико-економічний.

Результати дослідження. Здійснено оцінку сучасного стану розвитку кооперативних зв'язків між особистими селянськими господарствами. Запропоновані дієві кроки по розвитку сільської обслуговуючої кооперації. Розроблено теоретичні положення і практичні рекомендації щодо розвитку кооперативного зв'язків при виробництві і реалізації сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено теоретичне обґрунтування розвитку кооперативного руху серед особистих селянських господарств.

Практична значущість результатів дослідження. Запропоновані шляхи розвитку сільських обслуговуючих кооперативів, як складової ланки товароруку сільськогосподарської продукції від особистих селянських господарств до кінцевого споживача.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська продукція, особисті селянські господарства, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Свиноус И.В., Ибатуллин М.И. РАЗВИТИЕ КООПЕРАТИВНЫХ СВЯЗЕЙ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ И РЕАЛИЗАЦИИ ПРОДУКЦИИ ЛИЧНЫМИ КРЕСТЬЯНСКИМИ ХАЗЯЙСТВАМИ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических положений и практических рекомендаций по развитию кооперативных связей при производстве и реализации сельскохозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования стали законодательные и другие нормативно-правовые акты, научные труды отечественных и зарубежных ученых по вопросам развития кооперативного движения на селе. Для разработки теоретических положений и практических рекомендаций по развитию кооперативных связей при производстве и реализации сельскохозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами применялись общенаучные и специальные методы: диалектический и абстрактно-логический; индукции и дедукции; системного анализа и синтеза; монографический; сравнительного анализа; статистико-экономический.

Результаты исследования. Осуществлена оценка современного состояния развития кооперативных связей между личными крестьянскими хозяйствами. Предложены действенные шаги по развитию сельской обслуживающей кооперации. Разработаны теоретические положения и практические рекомендации по развитию кооперативных связей при производстве и реализации сельскохозяйственной продукции личными крестьянскими хозяйствами.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлено теоретическое обоснование развития кооперативного движения среди личных крестьянских хозяйств.

Практическая значимость результатов исследования. Предложены пути развития сельских обслуживающих кооперативов, как составляющего звена товародвижения сельскохозяйственной продукции от личных крестьянских хозяйств к конечному потребителю.

Ключевые слова: кооперація, сільськогосподарська продукція, личные крестьянские хозяйства, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Svynous I.V., Ibatullin M.I. THE DEVELOPMENT OF COOPERATIVE RELATIONS IN THE PRODUCTION AND MARKETING OF PRODUCTS BY PERSONAL PEASANT FARMS

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical positions and practical recommendations concerning the development of cooperative relations in the production and marketing of agricultural products and personal peasant farms.

Methodology of research. Legislative and other normative legal acts, scientific works of domestic and foreign scholars on the development of the cooperative movement in the countryside were the theoretical and methodological basis of the study. General scientific and special methods were used to develop theoretical principles and practical recommendations for the development of cooperative relations in the production and marketing of agricultural products by personal peasant farms: dialectical, logic and abstract; induction and deduction; system analysis and synthesis; monographic; comparative analysis; statistical and economic.

Findings. The estimation of the current state of cooperative relations between personal peasant farms has been implemented. The effective steps for the development of rural service cooperatives have been proposed. It has been developed the theoretical principles and practical recommendations for the development of cooperative relations in the production and marketing of agricultural products and by personal peasant farms.

Originality. The theoretical substantiation of the cooperative movement among personal peasant farms has been implemented.

Practical value. The ways for the development of rural service cooperatives, as a component for the goods movement of agricultural products from individual peasant farms to the final consumer have been proposed.

Key words: cooperation, agricultural products, personal peasant farms, agricultural service cooperatives.

Студінська Г.Я. СИСТЕМНІСТЬ РОЗВИТКУ ТА ПРОСУВАННЯ БРЕНДА ЯК УМОВА ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Мета. Мета статті полягає в обґрунтуванні системного підходу до вибору оптимальної структури дистрибуційних каналів в поєднанні з ефективним комплексом бренд-комунікацій для забезпечення бажаних результатів розвитку та просування бренду.

Методика дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність принципів і методів наукового дослідження. У процесі дослідження використовувались принципи *системності загального зв'язку та розвитку*, який дозволив розкрити діалектику взаємозв'язку між методами та механізмом розвитку та просування бренду. Для досягнення мети були використані *синергічний підхід* до вивчення інтегрованого використання ефективної архітектури бренду, оптимальної системи каналів його розповсюдження, вибору комплексу бренд-комунікацій; *статистичні методи аналізу* щодо структури торговельної галузі та витрат на рекламу в Україні.

Результати дослідження. Запропоновано авторський системний підхід до розвитку бренда. Зроблено висновок щодо важливості вибору оптимальної структури каналів розповсюдження продукції та вдалого управління нею, що безпосереднім чином впливає на всі інші рішення у сфері маркетингу, за довготривалість його життя через максимальний охоплення цільової аудиторії, генерацію необхідного релевантного контенту. Доведена необхідність врахування змін в структурі сучасної торговельно-роздрібною мережі у зв'язку з появою та швидким ростом продажу через електронні канали - Інтернету, мережеві магазини, торгівельно-розважальні комплекси та центри, що змінило відношення споживачів до традиційної торговельної системи. Виявлено суттєву зміну в структурі, змістовному та функціональному навантаженні на окремих елементах моделі Marketing mix «4P», запропоновано сучасна модель «4/17P», яка передбачає поляризацію субелементів до внутрішніх складових (Inside), що відповідають за процес створення бренда та зовнішніх складових (Outside), які забезпечують його ефективне просування. Запропонована система показників щодо контролю ефективності системи дистрибуції, що передбачає необхідність розрахунку показників: рівня охоплення потенційної торговельної мережі, рівня присутності бренда на торговельній полиці, ефективність присутності бренда в кожному форматі торговельної системи, яка викликана високим фінансовим порогом входу в окремі торговельні мережі, що встановлюються у вигляді щорічних маркетингових внесків, обов'язкових сум на рекламу у мережі, вимушених акцій, що є невиправданими щодо отриманих результатів.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропонована сучасна структура моделі Marketing mix «4/17P», що розглядається як формат системного підходу до вибору оптимальної структури дистрибуційних каналів в поєднанні з комплексом бренд-комунікацій, що забезпечує ефективний розвиток та просування бренда.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть бути запропоновані для впровадження на промислових підприємствах та компаніях, які зацікавлені у розвитку та просуванні бренд-товарів та бренд-послуг. Ефект від впровадження системного підходу до розвитку та просування бренда буде залежати від фінансових ресурсів на просування, поточної ринкової ситуації, стратегії розвитку компанії, бренда та коливатися від 10-25%.

Ключові слова: дистрибуція, бренд-комунікація, Marketing mix

Студинская Г.Я. СИСТЕМНОСТЬ РАЗВИТИЯ И ПРОДВИЖЕНИЯ БРЕНДА КАК УСЛОВИЕ ЕГО ЭФФЕКТИВНОСТИ

Цель. Цель статьи заключается в обосновании системного подхода к выбору оптимальной структуры дистрибуторских каналов в сочетании с эффективным комплексом бренд-коммуникаций для обеспечения желаемых результатов развития и продвижения бренда.

Методика исследования. Методологическую основу исследования составляет совокупность принципов и методов научного исследования. В процессе исследования использовались принципы *системности общей связи и развития*, что позволило раскрыть диалектику взаимосвязи между методами и механизмом развития и продвижения бренда. Для достижения цели были использованы *синергический подход* к изучению интегрированного использования эффективной архитектуры бренда, оптимальной системы каналов его распространения, выбора комплекса бренд-коммуникаций; *статистические методы анализа* относительно структуры торговой отрасли и расходов на рекламу в Украине.

Результаты исследования. Предложен авторский системный подход к развитию бренда. Сделан вывод о важности выбора оптимальной структуры каналов распространения продукции и удачного управления ею, что непосредственным образом влияет на все другие решения в сфере маркетинга, на долговечность его жизни через максимальный охват целевой аудитории, генерацию необходимого релевантного контента. Доказана необходимость учета изменений в структуре современной торгово-розничной сети в связи с появлением и быстрым ростом продаж через электронные каналы – Интернет, сетевые магазины, торгово-развлекательные комплексы и центры, что изменило отношение потребителей к традиционной торговой системе. Вывявлено существенное изменение в структуре, содержательной и функциональной нагрузке на отдельных элементах модели Marketing mix «4P», предложена современная модель «4/17P», которая предусматривает поляризацию субэлементов к внутренним составляющим (Inside), которые отвечают за процесс создания бренда и внешних составляющих (Outside), которые обеспечивают его эффективное продвижение. Предложена система показателей по контролю эффективности системы дистрибуции, которая предусматривает необходимость расчета показателей: уровня охвата потенциальной торговой сети, уровня присутствия бренда на торговой полке, эффективность присутствия бренда в каждом формате торговой системы, которая вызвана высоким финансовым порогом входа в отдельные торговые сети, которые устанавливаются в виде ежегодных маркетинговых взносов, обязательных сумм на рекламу в сети, вынужденных акций, которые являются неоправданными относительно полученных результатов.

Научная новизна результатов исследования. Предложена современная структура модели Marketing mix «4/17P», рассматриваемая в формате системного подхода к выбору оптимальной структуры дистрибуторских каналов в сочетании с комплексом бренд-коммуникаций, что обеспечивает эффективное развитие и продвижение бренда.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут быть предложены для внедрения на промышленных предприятиях и компаниях, которые заинтересованы в развитии и продвижении бренд-товаров и бренд-услуг. Эффект от внедрения системного подхода к развитию и продвижению бренда будет зависеть от финансовых ресурсов на продвижение, текущей рыночной ситуации, стратегии развития компании, бренда и колебаться от 10-25%.

Ключевые слова: дистрибуция, бренд-коммуникация, Marketing mix

Studinska G.Ya. SYSTEMATIC DEVELOPMENT AND PROMOTION OF THE BRAND AS A CONDITION OF ITS EFFICIENCY

Purpose. The purpose of the article is the substantiation of system approach to the selection of the optimal structure of distribution channels, combined with efficient set of brand communications to provide the desired results of development and branding.

Methodology of research. The methodological basis of the study is a set of principles and methods of scientific research. The study used systematic general principles of communication and development, which has allowed to reveal the dialectic relationship between the methods and mechanisms of development and branding. To achieve the goal synergistic approach was used to study the use of effective integrated brand architecture, an optimal system of its distribution channels, choosing complex brand communications; statistical methods for analyzing the structure of trade and industry spending on advertising in Ukraine.

Finding. Concluded that choosing the optimal structure of the distribution channels of products and successful management, which directly affects all other decisions in marketing, the long duration of his life through the maximum coverage of the target audience, generate required relevant content that based on the proposed copyright system approach to brand development is important. The necessity take account of changes in the structure of modern trade and retail network in the emergence and rapid growth of sales through electronic channels - the Internet, chain stores, shopping and entertainment centers and centers that changed the attitude of consumers to the traditional trading system is proven. Significant change is discovered in the structure, content and functional loading on some elements of the model Marketing mix «4R» offered a modern model of «4/17R» which provides polarization subelements internal components (Inside) responsible for the process of creating a brand and external components (Outside), which ensure the effective promotion. The system of indicators for monitoring the distribution system that requires the calculation of indicators are proposed: the level of coverage of potential trade network of brand presence on the trading shelves, the effectiveness of brand presence in every format trade system, which caused high financial threshold of entry to individual retailers, installed in the form of annual marketing fees, compulsory sums on advertising on the network internally shares is justified on the results.

Originality. An important result of the research that has scientific novelty, is a modern structure proposed models Marketing mix «4/17P» which is considered as the format of a systematic approach to the selection of the optimal structure of distribution channels, combined with a set of brand communications, ensuring effective development and branding.

Practical value. The results can be proposed for implementation in industrial enterprises and companies that are interested in developing and promoting brand products and brand services. The effect of the introduction of a systematic approach to the development and promotion of the brand will depend on the financial resources for promotion, the current market situation, the company's development strategy, brand and range from 10-25%.

Key words: distribution, brand communication, Marketing mix.

Касян С.Я., Гильорме Т.В. МЕТОДИКА ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ІНВЕСТИВАННЯ У СУЧАСНІ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень та практичних рекомендацій щодо економічної оцінки інвестування у сучасні енергозберігаючі технології.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: критичного аналізу, наукової абстракції та узагальнення наукового досвіду сучасних теоретичних досліджень (при визначенні напрямів удосконалення понятійного апарату, вивченні теоретичних засад та наукових підходів формування системи оцінки інвестицій), індикативний метод (при створенні системи оцінювання ризиків).

Результати дослідження. Розглянуто головні параметри для прийняття енергетичних управлінських рішень при впровадженні проектів енергозберігаючих технологій суб'єктом господарювання: рентабельність, вартість відкладених рішень, відхилення від витрат. Проведено критичний аналіз показників розрахунку часу, необхідного для повернення інвестицій при впровадженні енергозберігаючих проектів. Виявлено ризики, які пов'язані з фінансуванням енергозберігаючих проектів підприємством на підставі індикативного методу.

Наукова новизна результатів дослідження. Створено систему оцінювання ризиків, які пов'язані з фінансуванням проектів енергозберігаючих проектів підприємством (РФП) (технічні, фінансові, процедурні), при цьому дані ризики призводять до витрати підприємства, і не тільки в грошовому еквіваленті, зокрема це: певні часові діапазони, співвідношення до зайнятості робочої сили, політичні умови тощо.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблена методика економічної оцінки інвестування у сучасні енергозберігаючі технології може використовуватися при стратегічному та тактичному плануванні підприємств з метою досягнення ефекту енергозаощадження.

Ключові слова. інвестиція, перфоманс – контрактинг, ризик, енергозберігаючий проект, рентабельність, вартість відкладених рішень, відхилення від витрат

Касян С.Я., Гильорме Т.В. МЕТОДИКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В СОВРЕМЕННЫЕ ЭНЕРГОСОХРАНЯЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Разработка теоретических, методологических положений и практических рекомендаций по экономической оценке инвестиций в современные энергосберегающие технологии.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы научного познания, а именно: критического анализа, научной абстракции и обобщения научного опыта современного теоретических исследований (при определении направлений совершенствования понятийного

аппарата, изучении теоретических основ и научных подходов формирования системы оценки инвестиций), индикативный метод (при создании системы оценки рисков).

Результаты исследования. Рассмотрены главные параметры для принятия энергетических управленческих решений при внедрении проектов энергосберегающих технологий субъектом хозяйствования: рентабельность, стоимость отложенных решений, отклонения от расходов. Проведен критический анализ показателей расчёта времени, необходимого для возврата инвестиций при внедрении энергосберегающих проектов. Выявлены риски, связанные с финансированием энергосберегающих проектов предприятием на основании индикативного метода.

Научная новизна результатов исследования. Создана система оценки рисков, которые связаны с финансированием проектов энергосберегающих проектов предприятием (РФП) (технические, финансовые, процедурные), при этом данные риски приводят к расходам предприятия, и не только в денежном эквиваленте, в частности это: временные диапазоны, соотношение занятости рабочей силы, политические условия.

Практическая значимость результатов исследования. Разработанная методика экономической оценки инвестиций в современные энергосберегающие технологии может использоваться при стратегическом и тактическом планировании предприятий с целью достижения эффекта энергосбережения.

Ключевые слова: инвестиция, перфоманс – контрактинг, риск, энергосберегающий проект, рентабельность, стоимость отложенных решений, отклонения от расходов.

Kasian S.Ya., Gil'orme T.V. METHODOLOGY OF ECONOMIC ASSESSMENT OF INVESTMENT INTO MODERN ENERGY EFFICIENCY TECHNOLOGIES OF THE ENTERPRISE

Purpose. Development of theoretical, methodological principles and recommendations with regard to the economic assessment of investment into modern energy efficiency technologies of the enterprise.

Methodology of research. In the course of research, general scientific and special scientific cognition methods have been utilized, among them: critical analysis, scientific abstraction and conceptual generalization of the scientific experience from contemporary theoretical studies (when defining the ways of improving the conceptual framework, studying theoretical principles and scientific approaches for formulating the assessment system), investment assessment systems), indicative method (in the process of creating of risk assessment system).

Findings. The work examines the main parameters of rendering energy-related management decisions when implementing projects concerned with energy conservation technologies employed by a business entity: profitability, cost of postponed decisions, deviations from costs. A critical analysis is conducted for indexes of time estimates needed for return on investments with the introduction of energy conservation projects. The paper further exposes risks bound with the financial backing of energy efficiency projects at the enterprise based on the indicative method.

Originality. A system of risk assessment is developed reviewing risks connected with financing the energy efficiency projects of the enterprise (technical, financial, procedural risks), which further lead to increased expenses of the enterprises not only in monetary equivalent, particularly: certain temporary constraints, correlation with the employment rate of qualified workforce, political conditions, etc.

Practical value. The developed methodology of economic assessment of investment into modern energy efficiency technologies may be employed with the strategic and tactical planning of the enterprises aimed at attaining energy saving effect.

Key words: investment, performance contracting, risk, energy efficiency project, profitability, cost of postponed decisions, deviation from costs

Мороз С.Г. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ»

Мета статті полягає у систематизації підходів до визначення сутності конкурентоспроможності, а також обґрунтування її співвідношення та взаємозв'язку з іншими економічними категоріями.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії та наукові праці вчених з питань формування конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. В процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний (для узагальнення сутності конкурентоспроможності як економічної категорії та при виділенні підходів до її визначення), метод порівняння (при виявленні відмінностей між конкурентоспроможністю та іншими категоріями), синтезу (при формуванні визначення конкурентоспроможності).

Результати дослідження. У статті розглянуті питання сутності категорії «конкурентоспроможність». Виділені основні підходи до визначення даного поняття: на основі конкурентних переваг (порівняльний), на основі задоволення певних потреб, на основі здатності конкурувати, на основі економічної ефективності та стійкості розвитку. Проаналізовано співвідношення конкурентоспроможності, ефективності діяльності й економічної стійкості, виділені їх відмінності і взаємозв'язок. Визначено, що конкурентоспроможність – ширше поняття, а економічна ефективність і стійкість – одні з обов'язкових умов для її формування та досягнення.

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено визначення поняття «конкурентоспроможність», яке, на відміну від існуючих, враховує чинник економічної ефективності та часовий фактор.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати, які полягають у визначенні та чіткому розмежуванні відмінностей і взаємозв'язку між конкурентоспроможністю й іншими економічними категоріями, доповнюють теоретичний базис для вирішення проблем формування конкурентоспроможності

Ключові слова: конкурентоспроможність, економічна ефективність, економічна стійкість, конкурентні переваги, економічний потенціал.

Мороз С.Г. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ПОНЯТИЯ «КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ».

Цель статьи заключается в систематизации подходов к определению сущности конкурентоспособности, а также обоснования ее соотношения и взаимосвязи с другими экономическими категориями.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются фундаментальные положения современной экономической теории и научные труды ученых по вопросам формирования конкурентоспособности субъектов ведения хозяйствования. В процессе исследования использовались такие методы: абстрактно-логический (для обобщения сущности конкурентоспособности как экономической категории и при выделении подходов к ее определению), метод сравнения (при выявлении различий между конкурентоспособностью и другими категориями), синтеза (при формировании определения конкурентоспособности).

Результаты исследования. В статье рассмотрены вопросы сущности категории «конкурентоспособность». Выделены основные подходы к определению данного понятия: на основе конкурентных преимуществ (сравнительный), на основе удовлетворения определенных потребностей, на основе способности конкурировать, на основе экономической эффективности и стойкости развития. Проанализировано соотношение конкурентоспособности, эффективности деятельности и экономической стойкости, выделены их различия и взаимосвязь. Определено, что конкурентоспособность – более широкое понятие, а экономическая эффективность и стойкость – одни из обязательных условий для ее формирования и достижения.

Научная новизна результатов исследования. Уточнено определение понятия «конкурентоспособность», которое, в отличие от существующих, учитывает фактор экономической эффективности и временной фактор.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты, которые состоят в определении и четком разграничении различий и взаимосвязи между конкурентоспособностью и другими экономическими категориями, дополняют теоретический базис для решения проблем формирования конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, экономическая эффективность, экономическая стойкость, конкурентные преимущества, экономический потенциал.

Moroz S.G. MODERN APPROACHES TO DEFINITION ESSENCE OF THE CONCEPT "COMPETITIVENESS"

Purpose of the article consists in systematization of approaches near definition essence of competitiveness, and also grounds of its correlation and interconnection with other economic categories.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the research are the fundamental principles of modern economic theory and scientific works of scientists on the formation of subjects economic competitiveness. In the process of research such methods were used: abstractly-logical (for generalization of essence of competitiveness as economic category and during the selection of approaches to its definition), method of comparison (at the exposure of distinctions between a competitiveness and other categories), synthesis (at forming of definition of competitiveness).

Findings. In the article the questions of essence of category «competitiveness» are considered. The main approaches are selected to definition of this concept: on the basis of competitive edges (comparative), on the basis of satisfaction of certain necessities, on the basis of ability to compete, on the basis of economic efficiency and firmness of development. Correlation of competitiveness to efficiency of activity and economic firmness is analyzed, their distinctions and interconnections are allocated. Competitiveness is more wide concept, and economic efficiency and firmness – one of obligatory conditions for its forming and achievement.

Originality. Clarified the definition of "competitiveness" which unlike existing as takes into account the factor of economic efficiency and the time factor.

Practical value. The results obtained, which consist in the definition and clear delineation of the differences and the interconnection between competitiveness and other economic categories, complement the theoretical basis for solving the problems of formation of competitiveness.

Key words: competitiveness, economic efficiency, economic firmness, competitive edges, economic potential.

Кнейслер О.В., Шупа Л.З. МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ У СИСТЕМІ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ: СУТНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Мета. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних підходів до трактування сутності медичного страхування та окреслення основних критеріїв його виокремлення у системі страхових відносин суспільства.

Методика дослідження. Методологічну основу дослідження формують концептуальні положення страхової теорії, вихідні постулати фінансової науки, теоретичні висновки і прикладні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених із проблем, пов'язаних з розвитком медичного страхування у системі страхового захисту населення. Методологія і методика дослідження базуються на системному і діалектичному підходах до наукового пізнання перестраховальних процесів та загальнотеоретичного осмислення становлення і функціонування медичного страхування як важливого сегмента страхового захисту. Для досягнення поставленої мети у дослідженні застосовувалися загальнонаукові і специфічні методи, зокрема, при обґрунтуванні категоріально-понятійного апарату – методи наукової абстракції і узагальнення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, спостереження і порівняння; для розкриття проблем ідентифікації медичного страхування у системі страхових відносин – діалектичний метод пізнання, методи: спостереження і порівняння.

Результати дослідження. Систематизовано основні теоретико-прагматичні підходи до трактування медичного страхування у контексті двох концепцій: соціального та комерційного страхування. Проведено критичний аналіз цих підходів та визначено їх переваги та недоліки.

З'ясовано ознаки, за якими доцільно виокремлювати інститути соціального захисту суспільства. Доведено належність медичного страхування в частині його обов'язкової форми до інституту соціального страхування. Охарактеризовано характерні особливості медичного страхування як складової соціального страхування.

Визначено низку особливостей, що відрізняють комерційне медичне страхування від соціального страхування. Водночас встановлено спільні ознаки в комерційному і соціальному страхуванні: економічна природа, предмет і об'єкт медичного страхування. Зроблено висновок, що лише у контексті об'єднання таких двох сфер страхових відносин, як соціальної та комерційної, у межах єдиної економічної категорії страхування можна повною мірою розкрити сутність медичного страхування.

Наукова новизна результатів дослідження. Зближуючи теоретичний і практичний підходи до трактування медичного страхування у кожній з сфер його функціонування, запропоноване власне бачення досліджуваної дефініції: *медичне страхування* – це сукупність соціально-економічних відносин, що виникають між учасниками формування, розподілу і використання цільових фондів грошових коштів, призначених для забезпечення захисту майнових інтересів фізичних осіб при одержанні медичної допомоги у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування або чинним законодавством і пов'язаних з настанням ризику втрати життя, здоров'я, працездатності внаслідок хвороби чи захворювання.

Практична значущість результатів дослідження. Теоретико-прагматичний підхід до тлумачення економічної сутності медичного страхування дає змогу врахувати та узгодити економічні інтереси усіх учасників страхових відносин у контексті забезпечення гарантій ефективного медичного обслуговування та підвищення якості медичних послуг для населення, посилення соціальних пріоритетів та досягнення сучасних соціальних стандартів задля стабільного і гармонійного розвитку громадян, покращення рівня їх життєдіяльності й матеріального добробуту.

Ключові слова: страхування, страховий захист, медичне страхування, соціальне страхування, соціальний захист, страхова медицина, страхові ризики, соціальні ризики.

Кнейслер О.В., Шупа Л.З. МЕДИЦИНСКОЕ СТРАХОВАНИЕ В СИСТЕМЕ СТРАХОВОЙ ЗАЩИТЫ: СУЩНОСТЬ И ПРОБЛЕМЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ

Цель. Целью исследования является разработка теоретико-методологических подходов к трактовке сущности медицинского страхования и определение основных критериев его выделения в системе страховых отношений общества.

Методика исследования. Методологическую основу исследования формируют концептуальные положения страховой теории, исходные постулаты финансовой науки, теоретические выводы и прикладные наработки отечественных и зарубежных ученых по проблемам, связанным с развитием медицинского страхования в системе страховой защиты населения. Методология и методика исследования базируются на системном и диалектическом подходах к научному познанию перестраховочных процессов и общетеоретического осмысления становления и функционирования медицинского страхования как важного сегмента страховой защиты. Для достижения поставленной цели в исследовании применялись общенаучные и специфические методы, в частности, при обосновании категориально-понятийного аппарата – методы научной абстракции и обобщения, анализа и синтеза, индукции и дедукции, наблюдения и сравнения; для раскрытия проблем идентификации медицинского страхования в системе страховых отношений – диалектический метод познания, методы: наблюдение и сравнение.

Результаты исследования. Систематизированы основные теоретико-прагматические подходы к трактовке медицинского страхования в контексте двух концепций: социального и коммерческого страхования. Проведен критический анализ этих подходов и определены их преимущества и недостатки.

Установлены признаки, по которым целесообразно выделять институты социальной защиты общества. Доказано принадлежность медицинского страхования в части его обязательной формы к институту социального страхования. Охарактеризованы характерные особенности медицинского страхования как составной части социального страхования.

Определен ряд особенностей, отличающих коммерческое медицинское страхование от социального страхования. В то же время, установлены общие признаки в коммерческом и социальном страховании: экономическая природа, предмет и объект медицинского страхования. Сделан вывод, что только в контексте объединения таких двух сфер страховых отношений, как социальной и коммерческой, в рамках единой экономической категории страхования можно в полной мере раскрыть сущность медицинского страхования.

Научная новизна результатов исследования. Сближая теоретический и практический подходы к трактовке медицинского страхования в каждой из сфер его функционирования, предложено собственное определение исследуемой дефиниции. *Медицинское страхование* – это совокупность социально-экономических отношений, возникающих между участниками формирования, распределения и использования целевых фондов денежных средств, предназначенных для обеспечения защиты имущественных интересов физических лиц при получении медицинской помощи в случае наступления страховых случаев, определенных договором страхования или действующим законодательством и связанных с наступлением риска потери жизни, здоровья, трудоспособности вследствие болезни или заболевания.

Практическая значимость результатов исследования. Теоретико-прагматический подход к толкованию экономической сущности медицинского страхования позволяет учесть и согласовать экономические интересы всех участников страховых отношений в контексте обеспечения гарантий эффективного медицинского обслуживания и повышение качества медицинских услуг для населения, усиления социальных приоритетов и достижения современных социальных стандартов для стабильного и гармоничного развития граждан, улучшение уровня их жизнедеятельности и материального благосостояния.

Ключевые слова: страхование, страховая защита, медицинское страхование, социальное страхование, социальная защита, страховая медицина, страховые риски, социальные риски.

Kneisler O., Shupa L. HEALTH INSURANCE IN THE SYSTEM OF INSURANCE PROTECTION: THE ESSENCE AND PROBLEMS OF IDENTIFICATION

Purpose. The purpose of the study is the development of theoretical and methodological approaches to the interpretation of the essence of health insurance and outlining the main criteria for its isolation in the system of insurance relations of society.

Methodology of research. The methodological basis of research are the conceptual provisions of the insurance theory, initial postulates of financial science, theoretical conclusions and applied achievements of national and foreign scholars on issues related to the development of medical insurance in the system of insurance protection of population. Methodology and methods of study are based on systematic and dialectical approaches to scientific knowledge of the reinsurance processes and general theoretical understanding of the formation and operation of health insurance as an important segment of insurance protection. To achieve this goal we used some general scientific and specific methods, particularly when substantiating the categorical-conceptual apparatus - methods of scientific abstraction and generalization, analysis and synthesis, induction and deduction, observation and comparison; to disclose the problems of the health insurance identification in the system of insurance relations we used the dialectical method of knowledge, methods: observation and comparison.

Finding. The main theoretical and pragmatic approaches to the interpretation of health insurance in the context of two concepts: social and commercial insurance are systemized. A critical analysis of these approaches is made, as well as their advantages and disadvantages are identified.

Some features are found which can help to separate the institutions of social protection of society. The belonging of health insurance in its compulsory form to the Social Insurance Institute is proved. The characteristics of health insurance as a part of social insurance are characterized.

A number of features that distinguish commercial health insurance from social insurance are identified. And also some common features in commercial and social insurance are found: economic nature, subject and object of health insurance. The conclusion is that only in the context of unification of two areas of insurance relations such as social and commercial, within a single economic category of insurance we can fully reveal the essence of health insurance.

Originality. Bringing together the theoretical and practical approaches to the interpretation of health insurance in each field of its functioning, we proposed our own vision of the studied definition: medical insurance is a set of social and economic relations that arise between the parties of formation, distribution and usage of trust funds, designed to protect the property interests of the individuals in obtaining the medical care in case of insurance cases, specified by insurance contract or by the current legislation and related to the risk of loss of life, health, disability due to illness or disease.

Practical value. The theoretical and pragmatic approach to the interpretation of the economic essence of health insurance makes it possible to take into account and reconcile the economic interests of all participants of insurance relations in the context of guaranteeing the effective health services and improving the quality of health care for the population, strengthening social priorities and achievements of contemporary social standards for sustainable and harmonious development of citizens, improving their livelihoods and well-being.

Key words: insurance, insurance protection, medical insurance, social insurance, social security, health insurance, insurance risks, social risks.

Белова І.В. ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ФІСКАЛЬНИХ ТА МОНЕТАРНИХ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ НА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМНОГО ФІНАНСОВОГО РИЗИКУ

Мета. Розробка теоретичних, методологічних положень і рекомендацій щодо оцінювання впливу фіскальних та монетарних заходів державних органів України на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику і визначення на цій основі більш ефективних підходів для відновлення позитивної динаміки ВВП.

Методика дослідження. В процесі дослідження використана система економіко-статистичних, економіко-математичних та інших методів і методичних підходів при побудові регресійних моделей та при розробці теоретичних, методологічних положень і рекомендацій щодо оцінювання впливу фіскальних та монетарних заходів державних органів України на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику і визначення на цій основі більш ефективних підходів для відновлення позитивної динаміки ВВП.

Результати дослідження. Виявлено, що різними країнами застосовується широкий спектр заходів для скорочення тривалості кризи в країні та забезпечення післякризового відновлення економічного зростання. Встановлено, що застосовувані заходи мають різну ефективність. Проведено вивчення ефективності таких заходів для України, і на основі побудови регресійних моделей виявлено, що найбільший вплив на забезпечення економічного зростання мали заходи держави на валютному ринку. Розроблені теоретичні, методологічні положення і рекомендації щодо оцінювання впливу фіскальних та монетарних заходів державних органів України на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику і визначення на цій основі більш ефективних підходів для відновлення позитивної динаміки ВВП.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано процес оцінювання впливу фіскальних та монетарних заходів державних органів на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дають можливість виявити вплив фіскальних та монетарних заходів державних органів на подолання наслідків реалізації системного фінансового ризику.

Ключові слова: системний фінансовий ризик, фіскальна політика, валютні інтервенції центробанку, підтримка ліквідності.

Белова И.В. ОЦЕНКА ВОЗДЕЙСТВИЯ ФИСКАЛЬНЫХ И МОНЕТАРНЫХ МЕР ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ НА ПРЕОДОЛЕНИЕ ПОСЛЕДСТВИЙ РЕАЛИЗАЦИИ СИСТЕМОГО ФИНАНСОВОГО РИСКА

Цель. Разработка теоретических, методологических положений и рекомендаций по оценке воздействия фискальных и монетарных мер государственных органов Украины на преодоление последствий реализации системного финансового риска и определение на этой основе более эффективных подходов для восстановления положительной динамики ВВП.

Методика исследования. В процессе исследования применена система экономико-статистических, экономико-математических и других методов и методических подходов при построении регрессионных моделей и при разработке теоретических, методологических положений и рекомендаций по оценке влияния фискальных и монетарных мероприятий государственных органов Украины на преодоление последствий реализации системного финансового риска и при определении на этой основе более эффективных подходов для восстановления положительной динамики ВВП.

Результаты исследования. Выявлено, что различными странами применяется широкий спектр мер для сокращения продолжительности кризиса в стране и обеспечения посткризисного восстановления экономического роста. Установлено, что применяемые меры имеют разную эффективность. Проведено изучение эффективности таких мероприятий для Украины, и на основе построения регрессионных моделей обнаружено, что наибольшее влияние на обеспечение экономического роста имели меры государства на валютном рынке. Разработаны теоретические, методологические положения и рекомендации по оценке влияния фискальных и монетарных мер государственных органов Украины на преодоление последствий реализации системного финансового риска и определению на этой основе более эффективных подходов для восстановления положительной динамики ВВП.

Научная новизна результатов исследования. Обоснован процесс оценки влияния фискальных и монетарных мер государственных органов на преодоление последствий реализации системного финансового риска.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования дают возможность выявить влияние фискальных и монетарных мер государственных органов на преодоление последствий реализации системного финансового риска.

Ключевые слова: системный финансовый риск, фискальная политика, валютные интервенции центробанка, поддержка ликвидности.

Bielova I.V. ASSESSING THE IMPACT OF FISCAL AND MONETARY MEASURES OF STATE AUTHORITIES TO OVERCOME THE EFFECTS OF SYSTEMIC FINANCIAL RISK

Purpose. The development of theoretical, methodological principles and recommendations on the evaluation of the impact of fiscal and monetary measures Ukrainian state authorities to overcome the consequences of a systemic financial risk and determination on this basis more effective approaches to the recovery of positive dynamics of GDP.

Methodology of research. The system of economic-statistical, economic-mathematical and other methods and methodological approaches is used in this study for the construction regression models and the development of theoretical, methodological provisions and guidelines for assessing the impact of fiscal and monetary measures in Ukraine to overcome the effects of systemic financial risk and on this basis, a more effective approach to restore the positive dynamics of GDP.

Findings. The study revealed that different countries applied a broad range of measures to reduce the duration of the crisis in the country and ensure the post-crisis recovery of economic growth. It has been established that the applied measures have different efficiency. The analysis of the effectiveness of such measures in Ukraine was carried out, and on the basis of regression models was found that the greatest impact on economic growth had the state measures on the foreign exchange market. Theoretical, methodological principles and guidelines for assessing the impact of fiscal and monetary measures of state bodies of Ukraine were developed and they are directed at overcoming the consequences of a systemic financial risk and determination on this basis, more effective approaches to the restoration of positive dynamics of GDP.

Originality. The process of assessing the impact of fiscal and monetary measures of state authorities to overcome the consequences of the implementation of systemic financial risk was grounded.

Practical value. These research results make it possible to identify the impact of fiscal and monetary measures of state authorities to overcome the consequences of the implementation of systemic financial risk.

Key words: systemic financial risk, fiscal politics, Central Bank foreign exchange interventions, liquidity support.

Діденко О.М. ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ ІНТЕНСИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРАЇНІ

Мета дослідження полягає у розробці науково-методичного підходу до оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків у країні на основі використання сукупності індикаторів, які прямо або опосередковано характеризують рівень державного регулювання банківської діяльності.

Методика дослідження. У статті використано такі сучасні методи дослідження, як: аналіз, синтез, порівняння та метод логічного узагальнення (при дослідженні показників оцінювання системи регулювання банківської діяльності у країні), системно-структурний та метод групування (в процесі структуризації показників для їх включення до інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні).

Результати дослідження. У статті викладено підхід до оцінки інтенсивності регулювання банківської діяльності. Виявлено, що на сьогодні досвід практиків та науковців, які досліджували питання інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні, демонструє застосування чималого переліку кількісних індикаторів, які, однак, не дають інтегральної характеристики даного процесу. На основі зарубіжного досвіду обґрунтовано

вибір індикаторів, які мають безпосереднє відношення до оцінювання інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні. На основі узагальнення світового досвіду у заданому напрямку автором виокремлено 11 показників, які включені в основу побудови інтегрального індикатора інтенсивності регулювання банківської діяльності в країні.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розробці науково-методичного підходу до оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків у країні на основі використання сукупності індикаторів, які прямо або опосередковано характеризують рівень державного регулювання банківської діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблений автором підхід до оцінювання інтенсивності регулювання діяльності банків може бути впроваджений у діяльність Національного банку України, що дозволить визначити напрямки подальшого розвитку банківського регулювання з урахуванням максимізації результатів діяльності банківської системи.

Ключові слова: грошово-кредитне регулювання, Центральний банк, інструменти регулювання, облікова ставка, рефінансування, резервні вимоги.

Didenko O.N. ИНДИКАТОРЫ ОЦЕНКИ ИНТЕНСИВНОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СТРАНЕ

Цель исследования заключается в разработке научно-методического подхода к оценке интенсивности регулирования деятельности банков в стране на основе использования совокупности индикаторов, которые прямо или косвенно характеризует уровень государственного регулирования банковской деятельности.

Методика исследования. В статье использованы такие современные методы исследования, как: анализ, синтез, сравнение и метод логического обобщения (при исследовании показателей оценки системы регулирования банковской деятельности в стране); системно-структурный и метод группировки (в процессе структуризации показателей для их включения в интегральный индикатор интенсивности регулирования банковской деятельности в стране).

Результаты исследования. В статье изложен подход к оценке интенсивности регулирования банковской деятельности. Установлено, что на сегодня опыт практиков и ученых, которые исследовали вопрос интенсивности регулирования банковской деятельности в стране, демонстрирует применение большого перечня количественных индикаторов, которые, однако, не дают интегральной характеристики данного процесса. На основе зарубежного опыта обоснован выбор индикаторов, которые имеют непосредственное отношение к оценке интенсивности регулирования банковской деятельности в стране. На основе обобщения мирового опыта в заданном направлении автором выделены 11 показателей, которые включены в основу построения интегрального индикатора интенсивности регулирования банковской деятельности в стране.

Научная новизна результатов исследования заключается в разработке научно-методического подхода к оценке интенсивности регулирования деятельности банков в стране на основе использования совокупности индикаторов, которые прямо или косвенно характеризует уровень государственного регулирования банковской деятельности.

Практическая значимость результатов исследования. Разработанный автором подход к оценке интенсивности регулирования деятельности банков может быть внедрен в деятельность Национального банка Украины, что позволит определить направления дальнейшего развития банковского регулирования с учетом максимизации результатов деятельности банковской системы.

Ключевые слова: денежно-кредитное регулирование, Центральный банк, инструменты регулирования, учетная ставка, рефинансирование, резервные требования.

Didenko O.M. INDICATORS OF ESTIMATION OF REGULATION INTENSITY OF BANKING ACTIVITY IN THE COUNTRY

Purpose. The purpose of investigation is to develop scientific and methodical approach to estimation of regulation intensity of banking activities in the country on the basis of the use of set of indicators which directly or indirectly characterize the level of state regulation of banking activities.

Methodology of research. During the investigation the next modern methods were used: analysis, synthesis, comparison and method of logical generalization (during the investigation of indicators of estimation of banking activity regulation in the country), systemic and structural method and grouping method (in structuring indicators for their involvement into the integral intensity indicator of banking activity regulation in the country).

Finding. The article presents an approach to estimate the intensity of banking regulation. It should be noted that today the experience of practitioners and scientists, who have studied the issue of banking regulation intensity in the country, demonstrates the use of considerable list of quantitative indicators which, however, do not provide integral characteristics of the process. Therefore, based on international experience the choice of indicators that are relevant to the estimation of the intensity of banking regulation in the country is grounded. On the basis of generalization of world experience in a given direction the author pointed out 11 indicators which are included in the integral indicator of intensity of banking regulation in the country.

Originality. Scientific value of the research includes the development of scientific and methodical approach to the estimation of the intensity of regulation of banks in the country on the basis of aggregate indicators, which directly or indirectly characterize the level of state regulation of banking activities.

Practical value. The developed approach to estimation of regulation intensity of banking activities can be implemented into the activity of the National Bank of Ukraine that allows determining directions of further development of banking regulation taking into account the maximization of performance of banking system.

Key words: monetary regulation, central bank, regulatory instruments, the discount rate, refinancing, reserve requirements.

Лобачева І.Ф. ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному і практичному обґрунтуванні методологічних аспектів діагностики фінансового стану банківських установ в сучасних умовах.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувались наступні методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); системного аналізу й логічних узагальнень.

Результати дослідження. Обґрунтовано методичні підходи до оцінки фінансового стану банківських установ. Встановлено, що діагностика фінансового стану повинна базуватися на системі показників, за допомогою яких обґрунтовуються стратегія і тактика розвитку, уточнюються плани та управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, виявляються фінансові резерви, оцінюються результати діяльності управлінського персоналу як окремих підрозділів, так і банку в цілому.

Наукова новизна результатів дослідження. Застосовано комплексний підхід до проведення оцінки фінансового стану банківських установ як об'єктивної умови розвитку ефективних напрямів роботи.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження можуть бути використані при аналізі фінансового стану банківських установ.

Ключові слова: діагностика, фінансовий аналіз, фінансовий стан, ліквідність, платоспроможність, стабільність, капітал.

Лобачева И.Ф. ДИАГНОСТИКА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ БАНКОВСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Цель исследования. Цель исследования – теоретическое и практическое обоснование методологических аспектов диагностики финансового состояния банковских учреждений в современных условиях.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы следующие методы: анализ и синтез – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов); системного анализа и логических обобщений.

Результаты исследования. Обоснованы методологические подходы к оценке финансового состояния банковских учреждений. Установлено, что диагностика финансового состояния должна основываться на системе показателей, при помощи которых обосновываются стратегия и тактика развития, уточняются планы и управленческие решения, осуществляется контроль за их выполнением, выявляются финансовые резервы, оцениваются результаты деятельности управленческого персонала, как отдельных подразделений, так и банка в целом.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к оценке финансового состояния банковских учреждений как объективное условие развития эффективных направлений работы.

Практическая значимость результатов исследований. Полученные результаты исследований могут быть использованы при анализе финансового состояния банковских учреждений.

Ключевые слова: диагностика, финансовый анализ, финансовое состояние, ликвидность, платежеспособность, стабильность, капитал.

Lobacheva I.F. DIAGNOSTICS OF FINANCIAL BANKING INSTITUTIONS IN MODERN CONDITIONS

Purpose. The aim of the research is based on theoretical and practical grounding of diagnosis of methodological aspects of the financial condition of banking institutions in modern conditions.

Methodology of research. During the study have been used the following methods: analysis and synthesis - to study the object and subject of study; abstract logical (theoretical generalizations and drawing conclusions); systems analysis and logical generalizations.

Finding. There was grounded the methodological approaches for analyzing of the financial condition of banking institutions. It was established that the diagnosis of the financial condition should be based on a system of indicators by which are justifying the strategy and tactics development, specifying plans and management decisions, controlling their performance, determining the financial reserves, estimating the performance of management, as individual units and in the bank in general.

Originality. There was used the complex approach to the assessment of the bank's financial condition, as the objective requisition of effective ways of working.

Practical value. The results of research can be used in the analysis of the banking institutions' financial condition.

Key words: diagnostics, financial analysis, financial condition, liquidity, purchasing power, stability, capital.

Пуцтейло П.Р. ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є розгляд особливостей обліково-аналітичного забезпечення діяльності підприємств.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження, зокрема, застосовувались методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); конструктивний та експериментальний (формування управлінського рішення за допомогою аналітичного забезпечення).

Результати дослідження. Виявлено, що в економічній літературі поняття “обліково-аналітичне забезпечення” вживається досить обмежено на противагу термінам “облік” і “аналіз”. Окремі автори застосовують і інші пов’язані із ним поняття, не дотримуючись єдиної термінології навіть в межах одного дослідження. Обґрунтовано методичні підходи щодо обліково-аналітичного забезпечення процесу управління підприємством. Встановлено якісні критерії інформації та досліджено їхню значимість для забезпечення ефективного управлінського впливу.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено, що обліково-аналітичне забезпечення – це система збору даних, що передбачає групування інформації в потрібному розрізі для потреб управління, складання бухгалтерської і аналітичної звітності.

Практична значущість результатів дослідження. Уточнено, що метою обліково-аналітичного забезпечення управління підприємствами є створення інформаційної бази, прийняття та оцінки обґрунтованості управлінських рішень, виявлення ступеня їх реалізації. Запропоновано етапи аналітичного забезпечення в управлінні підприємствами.

Ключові слова: облік, аналіз, обліково-аналітичне забезпечення, аналітичне забезпечення, інформація, управління, менеджмент підприємства, звітність.

Пуцентайло П.Р. УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является рассмотрение особенностей учетно-аналитического обеспечения деятельности предприятий.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В ходе исследования, в частности, применялись методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов); конструктивный и экспериментальный (формирование управленческого решения с помощью аналитического обеспечения).

Результаты исследования. Виявлено, що в економічній літературі поняття “учетно-аналітичне забезпечення” употребляется весьма ограничено в противоположность термину “учёт” и “анализ”. Отдельные авторы применяют и другие связанные с ним понятия, не соблюдая единой терминологии даже в пределах одного исследования. Обоснованы методические подходы относительно аналитического обеспечения процесса управления предприятием. Установлены качественные критерии информации и исследованы их значимость для обеспечения эффективного управленческого воздействия.

Научная новизна результатов исследования. Установлено, что учетно-аналитическое обеспечение – это система сбора данных, которая предусматривает группирование информации в нужном разрезе для нужд управления, составления бухгалтерской и аналитической отчетности.

Практическая значимость результатов исследования. Уточнено, что целью учетно-аналитического обеспечения управления предприятиями является создание информационной базы, принятие и оценка обоснованности управленческих решений, выявление степени их реализации. Предложены этапы аналитического обеспечения в управлении предприятиями.

Ключевые слова: учёт, анализ, учетно-аналитическое обеспечение, аналитическое обеспечение, информация, управление, менеджмент предприятия, отчетность.

Putsenteilo P.R. ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVIDING OF THE ENTERPRISE ACTIVITY

Purpose. The aim of the article is to study the notion of registration-analytical maintenance and its influence in making managerial decisions at the enterprise.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the article is the fundamental provisions of modern economic science, works of domestic and foreign scientists. The following methods were used during the research, in particular: analysis and synthesis – to study the object and subject of study; abstract and logical (theoretical generalizations and drawing conclusions); constructive and experimental (formation of management solutions using analytic support).

Findings. It has been revealed that the term “registration-analytical providing” is used quite limited in the economic literature in contrast to the term “analysis” and “accounting”. Some authors use the other concepts related to this concept and do not adhere to a common terminology even within a single study. Methodological approaches concerning analytical ensuring the process of enterprise management have been substantiated. It has been established qualitative criteria of information and their importance for ensuring the effective management impact has been investigated.

Originality. It has been established that registration-analytical providing – a system of data collection, which includes grouping information in the right context for management, preparation of financial and analytical reporting.

Practical value. It has been clarified that the purpose of registration-analytical providing management of enterprise is an information base, making and evaluating the reasonableness of management decisions, identify the degree of their implementation. It has been proposed steps registration-analytical providing in management of enterprises.

Key words: analysis, registration-analytical providing, analytic support, information, management, management of enterprise, reporting.

Перевозова І.В. СИСТЕМНА ПАРАДИГМА КОНТРОЛІНГУ В КОНТУРАХ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мета: сформувати системну парадигму контролінгу в контурах системи управління підприємством.

Методика дослідження. Методологічну основу статті складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, що обрані з урахуванням мети та завдань дослідження, а саме: системний, метод системно-структурного аналізу, аналізу, синтезу, групування, наукової аналогії – для уточнення сукупності підсистем ефективної системи управління підприємством та окреслення місцезнаходження системи контролінгу як частини (підсистеми) загальної системи управління.

Результати дослідження. Здійснено дослідження підприємства з контурування окремих характерних ознак його функціонування як складної різнорівневої щодо організації та різнопланової щодо діяльності економіко-соціальної системи, що знаходиться в стані мінливості під дією зовнішніх та внутрішніх факторів. Доведено, що, оскільки вихідним положенням дослідження системи є розгляд її як єдиного цілого, то вивчення ізольованих частин, які як підсистеми загальної системи функціонують у часі та просторі, не дають адекватну інформацію щодо самої системи. Встановлено, що системна характеристика підприємства визначає сутнісний прояв системи контролінгу та зумовлює інтерактивний характер операцій, процесів, потоків, що виникають, здійснюються, координуються та регулюються в контурі контролінгу.

Наукова новизна результатів дослідження. Набуло подальшого розвитку доведення спрямованості дії системи контролінгу, яка скерована на забезпечення довгострокової діяльності підприємства при максимальній координації дій всіх структурних підрозділів підприємства, для досягнення основних цілей його функціонування. Удосконалено підхід до контролінгу як саморегулюючої системи, що представляє собою систематизовану сукупність підсистем, які формують замкнутий контур управління підприємством. Сформовано системну парадигму контролінгу в контурах системи управління підприємством.

Практична значущість результатів дослідження. Використання системної парадигми як універсального інструменту проведення досліджень є важливою умовою для ефективного та всебічного вивчення дії системи контролінгу в контурах системи управління підприємствами, наприклад, при дослідженні підприємств однієї галузі з типовими проблемами, договірною базою, рівнем інвестицій, ступінню зацікавленості держави у їх розвитку тощо.

Ключові слова: керовані підсистеми, контролінг, метафункція, підприємство, підсистеми управління, саморегуляція, система, функціонування.

Перевозова І.В. СИСТЕМНАЯ ПАРАДИГМА КОНТРОЛЛИНГА В КОНТУРЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Цель: сформировать системную парадигму контроллинга в контурах системы управления предприятием.

Методика исследования. Методологическую основу статьи составляют общенаучные и специальные методы познания, которые выбраны с учетом целей и задач исследования, а именно: системный, метод системно-структурного анализа, анализа, синтеза, группировки, научной аналогии – для уточнения совокупности подсистем эффективной системы управления предприятием и определение местонахождения системы контроллинга как части (подсистемы) общей системы управления.

Результаты исследования. Проведено исследование предприятия с контурированием отдельных характерных признаков его функционирования как сложной разноуровневой по организации и разноплановой по деятельности экономико-социальной системы, находящейся в состоянии изменчивости под действием внешних и внутренних факторов. Доказано, что поскольку исходным положением исследования системы является рассмотрение ее как единого целого, то изучение изолированных частей, как подсистемы общей системы, что функционируют во времени и пространстве, не дают адекватной информации о самой системе. Установлено, что системная характеристика определяет сущностный проявление системы контроллинга и приводит интерактивный характер операций, процессов, потоков, которые возникают, осуществляются, координируются и регулируются в контуре контроллинга.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшее развитие доказательство направленности действия системы контроллинга на обеспечение долгосрочной деятельности предприятия при максимальной координации действий всех структурных подразделений предприятия для достижения основных целей его функционирования. Усовершенствован подход к контроллингу как саморегулирующейся системы, которая представляет собой систематизированную совокупность подсистем, которые формируют замкнутый контур управления предприятием. Сформирована системная парадигма контроллинга в контурах системы управления предприятием.

Практическая значимость результатов исследования. Использование системной парадигмы как универсального инструмента проведения исследований является важным условием для эффективного и всестороннего изучения действия системы контроллинга в контурах системы управления предприятиями, например при исследовании предприятий одной отрасли с типичными проблемами, договорной базой, уровнем инвестиций, степенью заинтересованности государства в их развитии и т.п.

Ключевые слова: управляемые подсистемы, контролинг, метафункция, предприятие, подсистемы управления, саморегуляция, система, функционирование.

Perevozova I.V. SYSTEMATIC PARADIGM OF CONTROLLING WITHIN THE SYSTEM OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Purpose: form a systematic controlling paradigm in enterprise management framework.

Methodology of research. The research is based on the methodology of general scientific and special cognitive methods selected regarding the purpose and objectives of research, particularly: systematic and structural analysis, analysis, synthesis, grouping, scientific analogy (to clarify the body of subsystems of the effective enterprise management system and outline the location of controlling system as a subpart (subsystem) of the general management system).

Finding. The research conducted is based on contouring of particular typical features of its functioning as a complex economic-social system with multilevel organization and multifaceted activity in state of volatility under impact of internal and external factors. It is proven that, inasmuch as consideration of a system as an integral whole, the study of separate isolated parts of it functioning as subsystems of the general system in time and space doesn't bring in relevant information about the very system. It has been also revealed, that systematic characteristic of enterprise determines the intrinsic expression of the controlling system and designs the interactive nature of operations, processes and streams arising, being performed, coordinated and regulated in the controlling framework.

Originality. The proving of that the effect of controlling system targets at sustenance of long-term enterprise performance with maximum coordination of all its structural subdivisions aimed at accomplishment of primary goal of its operation was developed. The research has also defined an improved approach to controlling as a self-regulated system which in fact is a systematized body of subsystems making up the closed contour of enterprise management. The systematic controlling paradigm in enterprise management framework is formed.

Practical value. Usage of the systematic controlling paradigm as a universal tool for research is an essential prerequisite of for effective and all-embracing study of controlling system functioning in enterprise management framework, for instance, for study of enterprises of a particular branch with typical problems, contract base, investment level, degree of state interest in their development, etc.

Key words: managed subsystems, controlling, metafunction, enterprise, management of subsystems, self-regulation, system, functioning.

Довбуш Н.Є. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Мета. Визначення концептуальних основ бюджетування на вітчизняних підприємствах малого і середнього бізнесу.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці зарубіжних та вітчизняних вчених. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові методи під час аналізу теоретико-методичних аспектів бюджетування на підприємстві, узагальнення поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення поняття бюджет, групування та класифікації видів бюджетів підприємства.

Результати дослідження. Вивчено та узагальнено теоретичні підходи різних авторів щодо визначення поняття бюджет. Обґрунтовано визначення поняття бюджетування. Класифіковано бюджети за різними ознаками залежно від особливостей діяльності підприємств малого і середнього бізнесу.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано власне бачення класифікації бюджетів підприємства.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження концептуальних основ процесу бюджетування на вітчизняних підприємствах малого і середнього бізнесу є основою для подальшого його методичного удосконалення та практичного впровадження.

Ключові слова: бюджет, бюджетування, малий та середній бізнес, операційні бюджети, фінансові бюджети, класифікація бюджетів.

Довбуш Н.Е. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Цель. Определение концептуальных основ бюджетирования на отечественных предприятиях малого и среднего бизнеса.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды зарубежных и отечественных ученых. В процессе исследования применялись общенаучные методы при анализе теоретико-методических аспектов бюджетирования на предприятии, обобщение взглядов зарубежных и отечественных ученых относительно определения понятия бюджет, группировки и классификации видов бюджетов предприятия.

Результаты исследования. Изучены и обобщены теоретические подходы различных авторов к определению понятия бюджет. Обосновано определение понятия бюджетирования. Классифицированы бюджеты по различным признакам в зависимости от особенностей деятельности предприятий малого и среднего бизнеса.

Научная новизна результатов исследования. Предложено собственное видение классификации бюджетов предприятия.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования концептуальных основ процесса бюджетирования на отечественных предприятиях малого и среднего бизнеса являются основой для дальнейшего его методического усовершенствования и практического внедрения.

Ключевые слова: бюджет, бюджетирование, малый и средний бизнес, операционные бюджеты, финансовые бюджеты, классификация бюджетов.

Dovbush N.E. THE CONCEPTUAL BASIS OF BUDGETING AT THE ENTERPRISES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS

Purpose. The aim of the article was definition of the conceptual foundations of budgeting at the domestic enterprises to small and medium businesses.

Methodology of research. The theoretical bases of the study were scientific works of foreign and domestic scientists. General scientific methods were used in the process of analysis of the theoretical and methodological aspects of budgeting in the enterprise, summarizing the views of foreign and domestic scientists on the definition of the budget, grouping and classification of the company's budget.

Findings. The theoretical approaches of different authors to the definition of the budget were studied and summarized. Also it was defined the concept of budgeting, which differs from the current point of view and budgets were

classified according to different characteristics depending on the characteristics of the activities of small and medium businesses.

Originality. The own vision of the classification of the company's budgets was suggested.

Practical value. The obtained results of the study of conceptual bases of the budgeting process at domestic small and medium businesses can serve as the basis for its further methodological improvement and practical implementation.

Key words: budget, budgeting, small and medium businesses, operating budgets, financial budgets, budget classification.

Кирилюк Є.М., Процаликіна А.М. ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА РИНКАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ І ПОСЛУГ

Мета. Метою статті є розробка теоретичних і методичних основ формування ціни на інформаційні продукти і послуги в сучасних умовах.

Методика дослідження. Пріоритетним у роботі є мікроекономічний підхід, адже питання ціноутворення на інформаційну продукцію і послуги розглядається з точки зору впливу на ринкову рівновагу чинників попиту, пропозиції, конкурентної ситуації з урахуванням асиметрії інформації, дії мережових екстерналій, тенденцій зростаючої віддачі від масштабу. Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: групування й класифікації (для дослідження характеру впливу і класифікації чинників ціноутворення на інформаційну продукцію); наукової абстракції (для визначення чинників, що впливають на ціну інформаційної продукції); аналізу та синтезу (для визначення основних характеристик та обмеженості методів і моделей ціноутворення).

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність подальшого розвитку теорії ціноутворення на інформаційні продукти і послуги. Розкрито властивості інформації як товару. Підкреслено доцільність розгляду ціни інформаційного товару як результату взаємодії всіх учасників ринку, які реалізують власні суб'єктивні цілі. Виявлено специфіку методів і моделей ціноутворення на інформаційну продукцію. Виокремлено низку підходів до формування цін на інформаційні продукти в сучасних умовах.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку обґрунтування методів і моделей ціноутворення на інформаційну продукцію на основі комплексного врахування його чинників з боку попиту і пропозиції, особливостей ринкового сегмента, конкурентної ситуації, оцінювання корисності продукту, стадії життєвого циклу продукції, механізмів державного регулювання.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для розробки концепції інформаційної цінності, яка може бути покладена в основу управління стратегією ціноутворення в галузях інформаційної економіки.

Ключові слова: інформаційний товар, інформаційний ринок, інформаційна сфера, ціна, методи ціноутворення, моделі ціноутворення, попит, пропозиція, вартість.

Кирилюк Е.Н., Процалькина А.Н. ОСОБЕННОСТИ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА РЫНКАХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРОДУКТОВ И УСЛУГ

Цель. Целью статьи является разработка теоретических и методических основ формирования цены на информационные продукты и услуги в современных условиях.

Методика исследования. Приоритетным в работе является микроэкономический подход, поскольку вопрос ценообразования на информационную продукцию и услуги рассматривается с точки зрения влияния на рыночное равновесие факторов спроса, предложения, конкурентной ситуации с учетом асимметрии информации, действия сетевых экстерналій, тенденций возрастающей отдачи от масштаба. Для решения поставленных в исследовании задач использовались общенаучные и специальные методы исследования: группировки и классификации (для исследования характера влияния и классификации факторов ценообразования на информационную продукцию); научной абстракции (для определения факторов, влияющих на цену информационной продукции); анализа и синтеза (для определения основных характеристик и ограниченности методов и моделей ценообразования).

Результаты исследования. Обоснована необходимость дальнейшего развития теории ценообразования на информационные продукты и услуги. Раскрыты свойства информации как товара. Подчеркнута целесообразность рассмотрения цены информационного товара как результата взаимодействия всех участников рынка, реализующих собственные субъективные цели. Выявлена специфика методов и моделей ценообразования на информационную продукцию. Выделены ряд подходов к формированию цен на информационные продукты в современных условиях.

Научная новизна результатов исследования. Получило дальнейшее развитие обоснование методов и моделей ценообразования на информационную продукцию на основе комплексного учета его факторов со стороны спроса и предложения, особенностей рыночного сегмента, конкурентной ситуации, оценки полезности продукта, стадии жизненного цикла продукции, механизмов государственного регулирования.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для разработки концепции информационной ценности, которая может быть положена в основу управления стратегией ценообразования в отраслях информационной экономики.

Ключевые слова: информационный товар, информационный рынок, информационная сфера, цена, методы ценообразования, модели ценообразования, спрос, предложение, стоимость.

Kyryliuk Ye.M., Proshchalykina A.M. FEATURES OF PRICING ON MARKETS OF INFORMATION PRODUCTS AND SERVICES

Purpose. The aim of the article is development of theoretical and methodological foundations of prices for information products and services in modern conditions.

Methodology of research. Priority in-process is microeconomic approach. The question of pricing on information products and services is discussed in terms of the impact on market equilibrium factors of demand, supply, competitive situation on the basis of asymmetric information, externalities networking actions, trends of increasing returns to scale. To achieve the objectives of the study were used general scientific and special methods: grouping and classification (to study the nature and classification of factors influence pricing on information products); abstraction (for determination of factors that influence on the cost of information products); analysis and synthesis (to determine the basic characteristics and limitations of methods and pricing models).

Findings. The necessity of further development of theory of pricing on information products and services is reasonable. Properties of information as the commodity are exposed. Expediency of consideration of information products cost is underline as to the result of cooperation of all participants of market, that will realize own subjective aims. The specific of methods and models of pricing on informative products is educed. The row of approaches to forming of prices on informative products in modern terms is distinguished.

Originality. Received further justify the methods and pricing models for information products based on its comprehensive consideration of the factors of supply and demand characteristics of market segments, competition situation, evaluating the usefulness of the product life cycle of products, mechanisms of state regulation.

Practical value. The results of research is the basis for developing the concept of information value, which can be the basis for managing pricing strategies in the fields of the information economy.

Key words: information products, market information, information sphere, pricing methods, pricing models, demand, supply, cost.

Завгородня О.С. ПІДВИЩЕННЯ ЗАЛУЧЕНОСТІ КОРИСТУВАЧІВ У ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ

Мета. Широке застосування інформаційних технологій у навчанні створило унікальні можливості для збагачення навчального процесу, що часом компенсуються суттєвими недоліками, серед яких одним з основних є зниження вмотивованості та залученості користувачів електронного навчання. Тому метою статті є аналіз основних вад та недоліків навчання у технічно-насичених середовищах та формування рекомендацій з підвищення залученості тих, хто навчається.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі провідні методи: аналізу та синтезу – для формування груп факторів, що зумовлюють ефективність електронного навчання; метод аналогій – для формування рекомендацій щодо застосування принципів оптимального досвіду у електронному навчанні; метод експертних оцінок – для обробки результатів анкетування користувачів інтерактивного лекційного модуля.

Результати дослідження. Проаналізовано основні переваги та недоліки електронного навчання на основі наукових статей та статистичних спостережень. Сформовано рекомендації для підвищення залученості тих, хто навчається, у електронне навчання шляхом застосування принципів оптимального досвіду концепції потоку.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні рекомендацій з підвищення залученості та вмотивованості користувачів електронного навчання, що на відміну від існуючих балансують педагогічну, соціальну та технічну складову електронного навчання на основі принципів оптимального досвіду концепції потоку.

Практична значущість результатів дослідження. Для практичної апробації запропонованих рекомендацій використано інтерактивний лекційний модуль як форма змішаного навчання. Практична значущість розроблених рекомендацій полягає в удосконаленні педагогічного та соціального проектування електронного та змішаного навчання, що може успішно використовуватися для організації самостійної роботи студентів.

Ключові слова: електронне навчання, змішане навчання, інформаційні технології у навчанні, принципи оптимального досвіду, інтерактивний лекційний модуль.

Завгородня О.С. ПОВЫШЕНИЕ ВОВЛЕЧЕННОСТИ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В ЭЛЕКТРОННОЕ ОБУЧЕНИЕ

Цель. Широкое применение информационных технологий в обучении создало уникальные возможности для обогащения учебного процесса, что иногда компенсируется существенными недостатками, среди которых одним из основных является снижение мотивированности и вовлеченности пользователей электронного обучения. Поэтому целью статьи является анализ основных недостатков обучения в технически насыщенных средах и формирования рекомендаций по повышению вовлеченности обучающихся.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие ведущие методы: анализа и синтеза – для формирования групп факторов, обуславливающих эффективность электронного обучения; метод аналогий – для формирования рекомендаций по применению принципов оптимального опыта в электронном обучении; метод экспертных оценок – для обработки результатов анкетирования пользователей интерактивного лекционного модуля.

Результаты исследования. Проанализированы основные преимущества и недостатки электронного обучения на основе научных статей и статистических наблюдений. Сформированы рекомендации для повышения вовлеченности обучаемых в процесс электронного обучения путем использования принципов оптимального опыта концепции потока.

Научная новизна результатов исследования состоит в усовершенствовании рекомендаций по повышению вовлеченности и мотивированности пользователей электронного обучения, которые в отличие от существующих балансируют педагогическую, социальную и техническую составляющие электронного обучения на основе принципов оптимального опыта концепции потока.

Практическое значение результатов исследования. В качестве практической апробации предложенных рекомендаций использован интерактивный лекционный модуль как форма смешанного обучения. Практическая значимость разработанных рекомендаций состоит в усовершенствовании педагогического и социального проектирования электронного и смешанного обучения, что может успешно использоваться для организации самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: электронное обучение, смешанное обучение, информационные технологии в обучении, принципы оптимального опыта, интерактивный лекционный модуль.

Zavgorodnia O.S. E-LEARNING USERS ENGAGEMENT RISE

Purpose. The wide usage of information technologies in education created unique possibilities for learning process enrichment. Sometimes these benefits are compensated by substantial drawbacks, one of the most important of them is motivation and engagement of e-learning users. That's why the goal of the article is to reveal the main negative factors of learning in technically intensive environments and to propose guidelines for e-learners engagement rise.

Methodology of research. During the research there were used analysis and synthesis methods in order to form the group of factors, which establish efficiency of e-learning; analogue method was used for providing guidelines of optimal experience principle incorporation to e-learning processes; expert assessment method was used in order to process the questionnaire results based on interactive lection module users opinions.

Findings. The main benefits and drawbacks of e-learning are analyzed on the basis of scientific articles and statistical reports. The guidelines on e-learners engagement rise are provided on the basis on optimal experience principals of flow concept.

Originality. The originality of scientific results lays in improving guidelines on e-learners engagement and motivation rise, which (unlike the existing ones) balance pedagogical, social and technical components of e-learning on the basis of optimal experience principals of flow concept.

Practical value. For practical implementation purposes the interactive lection module was used as a part of blended learning. Practical value of proposed guidelines comprises in improvement of pedagogical and social design of e-learning and blended learning. It may be widely used in individual student's work organization.

Keywords: e-learning, blended learning, information technologies in education, optimal experience principal, interactive lection module.

Шульський М.Г. АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ: ВІХИ ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ

В статті проведено дослідження життя та діяльності видатної особистості першої половини ХХ століття митрополита А. Шептицького. При цьому сконцентровано увагу на ті сторони його життєдіяльності, які найбільш повно відображають і характеризують його, як видатного діяча минулих епох. Це, перш за все, новаторські підходи до здійснення ним священницької діяльності як серед населення Західної України, так і тих українців, які емігрували в різні країни світового простору, участь у формуванні основ української державності, залучення духовенства до вирішення соціально-економічних питань населення та інші. Все це в комплексі дає підстави стверджувати, що життєдіяльність митрополита А. Шептицького є цінним надбанням не тільки для духовенства, але і для всіх сфер розвитку суспільства.

Ключові слова: Андрей Шептицький, життя, особистість, діяльність, Іван Франко, Греко-Католицька церква, духовенство, держава, оцінка.

Шульський Н.Г. АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ: ВЕХИ ЖИЗНИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье проведено исследование жизни и деятельности выдающейся личности первой половины ХХ века митрополита А. Шептицкого. При этом сконцентрировано внимание на те стороны его жизнедеятельности, которые в наибольшей степени отражают и характеризуют его, как выдающегося деятеля прошлых эпох. Это, прежде всего, новаторские подходы к осуществлению им священнической деятельности как среди населения Западной Украины, так и украинцев, эмигрировавших в разные страны мирового пространства, участие в формировании основ украинской государственности, привлечение духовенства к решению социально-экономических вопросов населения (направления им лично усилий для развития бизнеса в различных сферах общественных отношений является тому наглядным примером) и другие. Все это в комплексе дает основания утверждать, что жизнедеятельность митрополита А. Шептицкого является ценным достоянием не только для духовенства, но и для всех сфер развития общества.

Ключевые слова: Андрей Шептицкий, жизнь, личность, деятельность, Иван Франко, Греко-католическая церковь, духовенство, государство, оценка.

Shulskiy M.G. ANDREY SHEPTYTSKYI: MILESTONES OF LIFE AND ACTIVITY

The article deals with the search of life and work of the outstanding personality of the first half of the twentieth century Metropolitan Andrey Sheptytsky. It was focused attention on those aspects of his life that are most reflect and describe him as an outstanding figure of past eras. This, above all, innovative approaches to put into practice his priestly activity as among the population of Western Ukraine and those Ukrainian who emigrated to different countries of the world space, participation in forming the foundations of Ukrainian statehood, involving the clergy to solve socio-economic issues of population and others. All of this together gives grounds to assert that the livelihoods of Metropolitan A. Sheptytsky is a valuable asset not only for the clergy, but also for all spheres of society.

Key words: Andrey Sheptytsky, life, personality, activity, Ivan Franko, Greek Catholic Church, clergy, the state, assessment.

АВТОРИ НОМЕРА

Баланюк Іван Федорович, д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту, **Ткач Олег Володимирович**, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу, **Шеленко Діана Іванівна**, к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, **Баланюк Сергій Іванович**, к.е.н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, м. Івано-Франківськ (bif0606@mail.ru);

Бечко Петро Кузьмович, к.е.н., професор кафедри фінансів; **Голобородько Ярослав Олександрович**, аспірант, Уманський національний університет садівництва (holoborodko90@yahoo.com);

Белова Інна Валеріївна, к.е.н., доцент, професор кафедри банківської справи, ДВНЗ “Українська академія банківської справи Національного банку України” (ibe2006@rambler.ru);

Буряк Руслан Іванович, д.е.н., доцент, професор кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі, Національний університет біоресурсів і природокористування України (ruslan1212@ukr.net);

Варламова Марія Леонідівна, здобувач кафедри фінансів та кредиту Вінницького національного аграрного університету (marruyar@yandex.ua);

Воронкова Ірина Юріївна, аспірант, Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут” (ivor2412@gmail.com);

Гіренко Юрій Олександрович, аспірант, Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” (gireenko@gmail.com);

Горогоцька Наталія Ігорівна, аспірант, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (kovalyuk.natalia@gmail.com);

Давиденко Валерій Миколайович, здобувач, **Ходаківська Ольга Василівна**, к.е.н., ст.н.с., завідувач відділу земельних відносин, Національний науковий центр “Інститут аграрної економіки” (iae_zem@ukr.net);

Даниленко Анатолій Степанович, д.е.н., академік НААН; **Паска Ігор Миколайович**, д.е.н. Білоцерківський національний аграрний університет (redakciaviddil@ukr.net);

Дем'яненко Тетяна Іванівна, к.е.н., доцент кафедри економіки та організації діяльності суб'єктів господарювання, Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків (tanja.demjanenk@rambler.ru);

Діденко Оксана Миколаївна, к.е.н., директор з питань роздрібного бізнесу, Харківська обласна дирекція АТ «Райфайзен банк Аваль» (oksana.didenko@aval.ua);

Довбуш Ніна Євгенівна, викладач Київського фінансово-економічного коледжу Національного університету ДПС України (dovbush_nina@meta.ua);

Завгородня Ольга Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри комп'ютерних систем і технологій Харківського національного університету ім. С. Кузнеця (zavgorodnaja@rambler.ru);

Касян Сергій Якович, к.е.н., доцент, доцент кафедри маркетингу, заступник декана економічного факультету, (yskasyan@ua.fm); **Гільорме Тетяна Вікторівна**, к.е.н., старший викладач кафедри статистики, обліку та економічної інформатики, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (gillyorme@i.ua);

Кирилюк Євгеній Миколайович, д.е.н., доцент, професор кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки; **Процаликіна Аліна Миколаївна**, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (en_kirilyk@ukr.net);

Кінаш Ірина Анатоліївна, к.е.н, доцент, доцент кафедри соціальної економіки і інформаційних технологій, Подільський державний аграрно-технічний університет (kinash.irina@meta.ua);

Кнейслер Ольга Володимирівна, д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування (kneysler_olga@mail.ru); **Шупа Леся Зіновіївна**, аспірант, Тернопільський національний економічний університет (ariel1@ukr.net);

Колесніков Андрій Павлович, к.е.н., доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та інтелектуальної власності, Тернопільський національний економічний університет (kole.ua@gmail.com);

Копняк Катерина Валентинівна, ст. викладач кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем (vykladach@mail.ru); **Костунець Тетяна Анатоліївна**, асистент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (tkostunecz@mail.ru);

Котько Наталія Михайлівна, к.е.н, завідувач відділу економіки, Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН (kotko_natalia@ukr.net);

Коцюрба Ольга Юріївна, старший викладач кафедри фінансів, менеджменту та адміністрування, Кіровоградський інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» (kotsyurbaolga@ukr.net);

Литвинов Анатолій Іванович, к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку та аудиту, Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. Петра Василенка (alitivinov@ukr.net);

Лобачева Ірина Федорівна, к.пед.н., доцент кафедри фінансового контролю та аналізу, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (hilok61@rambler.ru);

Лункіна Тетяна Іванівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту, Миколаївський національний аграрний університет (lunkina_tanya@mail.ru);

Митяй Оксана Василівна, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії та комерційного і трудового права, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (omityay@mail.ru);

Мороз Світлана Григорівна, к.е.н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування, Національний фармацевтичний університет (podgaynaya@mail.ru);

Осовська Галина Володимирівна, к.е.н., професор, **Фещенко Аліна Олександрівна**, асистент кафедри менеджменту організацій, Житомирський національний агроекологічний університет (alina-feshhenko@rambler.ru);

Пархомець Микола Кирилович, д.е.н., професор кафедри обліку і правового забезпечення АПВ; **Соловей Ірина Степанівна**, здобувач, Тернопільський національний економічний університет (luda@uniyat.in.ua);

Перезовова Ірина Володимирівна, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і аудиту; Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (perevozova@ukr.net);

Полозова Тетяна Василівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та управління фінансово-економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки (polozova_tv@mail.ru);

Пуцентейло Петро Романович, д.е.н., професор кафедри обліку і правового забезпечення агропромислового виробництва, Тернопільський національний економічний університет (naukatneu@gmail.com);

Сатир Лариса Михайлівна, д.е.н., доцент кафедри економіки підприємств, Білоцерківський національний аграрний університет (isvinous@yandex.ua);

Свиноус Іван Вікторович, д.е.н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет; **Ібатуллін Марат Ільдусович**, к.е.н., доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (isvinous@yandex.ua);

Семенова Валентина Григорівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства, Одеський національний економічний університет (semenova.vg@mail.ru);

Семикіна Марина Валентинівна, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та організації виробництва; **Петіна Олександра Миколаївна**, аспірант; **Гончарова Надія Володимирівна**, аспірант, Кіровоградський національний технічний університет (semikinamv@i.ua);

Собко Ольга Миколаївна, к.е.н., доцент, докторант кафедри економіки підприємств і корпорацій, **Куц Людмила Леонтіївна**, к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет (ludm_k@mail.ru);

Студінська Галина Яківна, к.е.н., докторант Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (Studinska.galina@gmail.com);

Тягунова Злата Олександрівна, к.е.н., доцент кафедри менеджменту; **Бондаренко Вікторія Михайлівна**, к.е.н., доцент кафедри маркетингу, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (moryon@rambler.ru);

Хірівський Роман Петрович, к.е.н., в.о. доцента кафедри міжнародної економіки, туризму та менеджменту ЗЕД, Львівський національний аграрний університет (RomanKhirivskiy@i.ua);

Чирак Ірина Миколаївна, к.е.н., викладач кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет (chyrak_irina@mail.ru);

Шульський Микола Григорович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького (novachka86@gmail.com);

Ярова Богдана Миколаївна, аспірантка, Національний університет біоресурсів і природокористування України (bogdana_k@mail.ru).

АВТОРЫ НОМЕРА

Баланюк Иван Федорович, д.э.н., профессор, заведующий кафедрой учета и аудита; **Ткач Олег Владимирович**, д.э.н., профессор, заведующий кафедрой менеджмента и маркетинга; **Шеленко Диана Ивановна**, к.э.н., доцент кафедры учета и аудита; **Баланюк Сергей Иванович**, к.э.н., преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника", г. Ивано-Франковск (bif0606@mail.ru);

Белова Инна Валериевна, к.э.н., доцент, профессор кафедры банковского дела, ГВУЗ "Украинская академия банковского дела Национального банка Украины" (ibe2006@rambler.ru);

Бечко Петр Кузьмич, к.э.н., профессор кафедры финансов; **Голобородько Ярослав Александрович**, аспирант, Уманский национальный университет садоводства (holoborodko90@yahoo.com);

Буряк Руслан Иванович, д.э.н., доцент, профессор кафедры маркетинга и международной торговли, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (ruslan1212@ukr.net);

Варламова Мария Леонидовна, соискатель кафедры финансов и кредита Винницкого национального аграрного университета (marrugar@yandex.ua);

Воронкова Ирина Юрьевна, аспирант, Национальный технический университет Украины "Киевский политехнический институт" (ivor2412@gmail.com);

Гиренко Юрий Александрович, аспирант, Национальный научный центр "Институт аграрной экономики" (gireenko@gmail.com);

Горогоцька Наталья Игоревна, аспирант, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника (kovalyuk.natalia@gmail.com);

Давыденко Валерий Николаевич, соискатель, **Ходаковская Ольга Васильевна**, к.э.н., ст.н.с., заведующая отделом земельных отношений, Национальный научный центр "Институт аграрной экономики" (iae_zem@ukr.net);

Даниленко Анатолий Степанович, д.э.н., академик НААН; **Паска Игорь Николаевич**, д.э.н. Белоцерковский национальный аграрный университет (redakciavidil@ukr.net);

Демьяненко Татьяна Ивановна, к.э.н., доцент кафедры экономики и организации деятельности субъектов хозяйствования, Украинская инженерно-педагогическая академия, г. Харьков (tanja.demjanenk@rambler.ru);

Диденко Оксана Николаевна, к.э.н., директор по розничному бизнесу, Харьковская областная дирекция АО «Райффайзен банк Аваль» (oksana.didenko@aval.ua);

Довбуш Нина Евгеньевна, преподаватель Киевского финансово-экономического колледжа Национального университета ГНС Украины (dovbush_nina@meta.ua);

Завгородняя Ольга Сергеевна, к.э.н., доцент кафедры компьютерных систем и технологий Харьковского национального университета им. С. Кузнеца (zavgorodnaja@rambler.ru);

Касьян Сергей Яковлевич, к.э.н., доцент, доцент кафедры маркетинга, заместитель декана экономического факультета, **Гильорме Татьяна Викторовна**, к.э.н., старший преподаватель кафедры статистики, учета и экономической информатики, Днепрпетровский национальный университет имени Олеса Гончара (gillyorme@i.ua);

Кинаш Ирина Анатольевна, к.э.н., доцент, доцент кафедры социальной экономики и информационных технологий, Подольский государственный аграрно-технический университет (kinash.irina@meta.ua);

Кирилюк Евгений Николаевич, д.э.н., доцент, профессор кафедры экономической теории, инноватики и международной экономики; **Прощалькина Алина Николаевна**, к.э.н., доцент кафедры экономической теории, инноватики и международной экономики, Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого (en_kirilyk@ukr.net);

Кнейслер Ольга Владимировна, д.э.н., доцент, профессор кафедры финансов субъектов хозяйствования и страхования (kneysler_olga@mail.ru); **Шупа Леся Зиновьевна**, аспирант, Тернопольский национальный экономический университет (ariel1@ukr.net);

Колесников Андрей Павлович, к.э.н., доцент кафедры финансово-экономической безопасности и интеллектуальной собственности, Тернопольский национальный экономический университет (kole.ua@gmail.com);

Копняк Екатерина Валентиновна, ст. преподаватель кафедры экономической кибернетики и информационных систем (vykladach@mail.ru); **Костунец Татьяна Анатольевна**, ассистент кафедры экономической кибернетики и информационных систем, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (tkostunecz@mail.ru);

Котько Наталья Михайловна, к.э.н., заведующая отделом экономики, Институт сельского хозяйства Карпатского региона УААН (kotko_natalia@ukr.net);

Коцюрба Ольга Юрьевна, старший преподаватель кафедры финансов, менеджмента и администрирования, Кировоградский институт развития человека Открытого международного университета развития человека «Украина» (kotsyurbaolga@ukr.net);

Литвинов Анатолий Иванович, к.э.н., доцент, доцент кафедры учета, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства им. Петра Василенко (alitinov@ukr.net);

Лобачева Ирина Федоровна, к.пед.н., доцент кафедры финансового контроля и анализа, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета (hilok61@rambler.ru);

Лункина Татьяна Ивановна, к.э.н., доцент, доцент кафедры финансов и кредита, Николаевский национальный аграрный университет (lunkina_tanya@mail.ru);

Митяй Оксана Васильевна, к.э.н., доцент кафедры экономической теории и коммерческого и трудового права, Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины (o-mityay@mail.ru);

Мороз Светлана Григорьевна, к.э.н., доцент кафедры менеджмента и администрирования, Национальный фармацевтический университет (podgaynaya@mail.ru);

Осовская Галина Владимировна, к.э.н., профессор, **Фещенко Алина Александровна**, ассистент кафедры менеджмента организаций, Житомирский национальный агроэкологический университет (alina-feshhenko@rambler.ru);

Пархомец Николай Кириллович, д.э.н., профессор кафедры учета и правового обеспечения АПП; **Соловей Ирина Степановна**, соискатель, Тернопольский национальный экономический университет (luda@uniyat.in.ua);

Перевозова Ирина Владимировна, д.э.н., доцент, профессор кафедры учета и аудита, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа (perevozova@ukr.net);

Полозова Татьяна Васильевна, к.э.н., доцент, доцент кафедры экономической кибернетики и управления финансово-экономической безопасностью, Харьковский национальный университет радиоэлектроники (polozova_tv@mail.ru);

Пуцентейло Петр Романович, д.э.н., профессор кафедры учета и правового обеспечения агропромышленного производства, Тернопольский национальный экономический университет (naukatneu@gmail.com);

Сатир Лариса Михайловна, д.э.н., доцент кафедры экономики предприятий, Белоцерковский национальный аграрный университет (isvinous@yandex.ua);

Свиноус Иван Викторович, д.э.н., профессор, Белоцерковский национальный аграрный университет; **Ибатуллин Марат Ильдусович**, к.э.н., доцент, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (isvinous@yandex.ua);

Семенова Валентина Григорьевна, к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Одесский национальный экономический университет (semenova.vg@mail.ru);

Семькина Марина Валентиновна, д.э.н., профессор, заведующий кафедрой экономики и организации производства; **Петина Александра Николаевна**, аспирант; **Гончарова Надежда Владимировна**, аспирант, Кировоградский национальный технический университет (semikinamv@i.ua);

Собко Ольга Николаевна, к.э.н., доцент, докторант кафедры экономики предприятий и корпораций, **Куц Людмила Леонтьевна**, к.э.н., доцент кафедры экономики предприятий и корпораций, Тернопольский национальный экономический университет (ludm_k@mail.ru);

Студинская Галина Яковлевна, к.э.н., докторант Научно-исследовательского экономического института Министерства экономического развития и торговли Украины (Studinska.galina@gmail.com);

Тягунова Злата Александровна, к.э.н., доцент кафедры менеджмента; **Бондаренко Виктория Михайловна**, к.э.н., доцент кафедры маркетинга, Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли» (moryon@rambler.ru);

Хиривский Роман Петрович, к.э.н., и.о. доцента кафедры международной экономики, туризма и менеджмента ВЭД, Львовский национальный аграрный университет (RomanKhirivskiy@i.ua);

Чирак Ирина Николаевна, к.э.н., преподаватель кафедры экономической теории, Тернопольский национальный экономический университет (chyrak_irina@mail.ru);

Шульский Николай Григорьевич, д.э.н., профессор, заведующий кафедрой менеджмента, Львовский национальный университет ветеринарной медицины и биотехнологий имени С.З. Гжицкого (novachka86@gmail.com);

Яровая Богдана Николаевна, аспирантка, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (bogdana_k@mail.ru).

AUTHORS OF THE NUMBER

Balaniuik Ivan Fedorovych, *dr.sc.(econ.), professor, head of department of accounting and auditing*,
Tkach Oleh Volodymyrovych, *dr.sc.(econ.), professor, head of department of management and marketing*,
Shelenko Diana Ivanivna, **cand.sc.(econ.)**, *assistant professor of department of accounting and auditing*,
Balaniuik Serhii Ivanovych, *cand.sc.(econ.), lecturer of department of marketing and management*, *Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (bif0606@mail.ru)*;

Bechko Petro Kuz'movuch, *cand.sc.(econ.), professor of the department of finance*; **Holoborodko Yaroslav Oleksandrovuch**, *graduate student, Uman National University of Horticulture (holoborodko90@yahoo.com)*;

Bielova Inna Valeriyivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department of banking, SHEI "Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine" (ibe2006@rambler.ru)*;

Buriak Ruslan Ivanovych, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of marketing and international trade department, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (ruslan1212@ukr.net)*;

Chyrak Iryna Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), lecturer of the department of economic theory, Ternopil National Economic University (chyrak_irina@mail.ru)*;

Danylenko Anatolii Stepanovych, *dr.sc.(econ.), academician of NAAS*; **Paska Ihor Mykolaiovych**, *dr.sc.(econ.), Bila Tserkva National Agrarian University (redakciaviddil@ukr.net)*;

Davydenko Valerii Mykolaiovych, *candidate for a degree*; **Khodakivska Olha Vasylivna**, *cand.sc.(econ.), senior research fellow, head of department of land relations, National Scientific Center "Institute of agrarian economy" (iae_zem@ukr.net)*;

Demyanenko Tetyana Ivanivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and organization of activities economic entities, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv (tanja.demjanenk@rambler.ru)*;

Didenko Oksana Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), director of retail business, Kharkiv Regional Directorate of JSC "Raiffeisen Bank Aval" (oksana.didenko@aval.ua)*;

Dovbush Nina Yevhenivna, *lecturer of the Kiev Financial and Economic College, National University of the State Tax Service of Ukraine (dovbush_nina@meta.ua)*;

Girenko Yurii Oleksandrovych, *graduate student, National Scientific Center "Institute of agrarian economy" (gireenko@gmail.com)*;

Horohotska Nataliia Ihorivna, *graduate student, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (kovalyuk.natalia@gmail.com)*;

Kasian Sergii Yakovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of marketing, deputy dean of the faculty of economics*; **Gil'orme Tetiana Viktorivna**, *cand.sc.(econ.), senior lecturer of department of statistics, account and economic informatics, Oles Honchar Dnepropetrovsk national university (gillyorme@i.ua)*;

Khirivskiy Roman Petrovych, *cand.sc.(econ.), acting assistant professor of the department of international economics, tourism and foreign trade management, Lviv National Agricultural University (RomanKhirivskiy@i.ua)*;

Kinash Iryna Anatoliivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of social economy and information technology, Podolsky State Agricultural and Technical University (kinash.irina@meta.ua)*;

Kneysler Olga Volodymyrivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of the department finance entities and insurance (kneysler_olga@mail.ru)*; **Shupa Lesia Zinoviivna**, *graduate student, Ternopil National Economic University (ariel1@ukr.net)*;

Kolesnikov Andrii Pavlovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of financial and economic safety and intellectual property, Ternopil National Economic University (kole.ua@gmail.com)*;

Kopniak Kateryna Valentynivna, *senior lecturer of department of economic cybernetics and information systems (vykladach@mail.ru)*; **Kostunets Tatiana Anatoliivna**, *assistant of department of economic cybernetics and information systems, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (tkostunecz@mail.ru)*;

Kotko Nataliia Mykhailivna, *cand.sc.(econ.), head of economy department, Agriculture Institute of Carpathian Region of NAAS (kotko_natalia@ukr.net)*;

Kotsiurba Olha Yuriiivna, *senior lecturer of the department of finance, management and administration, Kirovograd Institute of Human Development of the Open International University of Human Development «Ukraine» (kotsiurbaolga@ukr.net)*;

Kyryliuk Yevhenii Mykolaiovych, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., professor of department*,
Proshchalykina Alina Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department, department of economic theory, innovatics and international economics, Cherkasy Bohdan Khmelnytskyi National University (en_kirilyk@ukr.net)*;

Litvinov Anatolii Ivanovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of accounting and auditing, Kharkov Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture (alitvinov@ukr.net)*;

Lobacheva Iryna Fedorivna, *cand.sc.(pedagogical)*, assistant professor of financial control and analysis, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (hilok61@rambler.ru);

Lunkina Tetiana Ivanivna, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., assistant professor of finance and credit department, Mykolayiv National Agrarian University (lunkina_tanya@mail.ru);

Mityay Oksana Vasylivna, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor of department of economic theory and commercial and labor law, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (o-mityay@mail.ru);

Moroz Svitlana Hryhorivna, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor of department of management and administration, National Pharmaceutical University (podgaynaya@mail.ru);

Osovka Galyna Volodymyrivna, *cand.sc.(econ.)*, professor; **Feshhenko Alina Oleksandrivna**, assistant of the department of management organization, Zhytomyr National Agroecological University (alina-feshhenko@rambler.ru);

Parkhomets Mykola Kyrylovych, *dr.sc.(econ.)*, professor of accounting and legal maintenance department of AIP; **Solovei Iryna Stepanivna**, candidate for a degree, Ternopil National Economic University (luda@uniyat.in.ua);

Perevozova Iryna Volodymyrivna, *dr.sc.(econ.)*, assoc. prof., professor of the department of accounting and audit, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (perevozova@ukr.net);

Polozova Tetiana Vasylivna, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., assistant professor of department of economic cybernetics and management of economic security, Kharkiv National University of Radio Electronics (polozova_tv@mail.ru);

Putsenteilo Petro Romanovych, *dr.sc.(econ.)*, professor of accounting and legal maintenance department of AIP, Ternopil National Economic University (naukatneu@gmail.com);

Satyr Larysa Mykhailivna, *dr.sc.(econ.)*, assistant professor of department economy of enterprises, Bila Tserkva National Agrarian University (isvinous@yandex.ua);

Semenova Valentyna Hryhorivna, *cand.sc.(econ)*, assoc. prof., assistant professor of the department of enterprise economy, Odessa National Economics University (semenova.vg@mail.ru);

Semykina Maryna Valentynivna, *dr.sc.(econ.)*, professor, head of the department of economics and organization of production; **Petina Olexandra Mykolaivna**, graduate student; **Honcharova Nadiya Volodymyrivna**, graduate student, Kirovograd National Technical University (semikinamv@i.ua);

Shulskyi Mykola Hryhorovych, *cand.sc.(econ.)*, professor, head of department of management, Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named S.Z. Hzhyskoho (novachka86@gmail.com);

Sobko Olha Mykolaivna, *cand.sc.(econ)*, associate professor, doctoral candidate of enterprise economy and corporations, **Kuts Lyudmyla Leontivna**, *cand.sc.(econ)*, assistant professor of enterprise economy and corporations, Ternopil National Economic University (ludm_k@mail.ru);

Studinska Galyna Yakivna, *cand.sc.(econ.)*, doctoral candidate Scientific Research Economic Institute of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (Studinska.galina@gmail.com);

Svynous Ivan Viktorovych, *dr.sc.(econ.)*, professor, Bila Tserkva National Agrarian University; **Ibatullin Marat Ildusovych**, *cand.sc.(econ.)*, assoc. prof., National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (isvinous@yandex.ua);

Tiahunova Zlata Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor of management department; **Bondarenko Viktoria Mykhailivna**, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor of marketing department; Higher Educational Institution of Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade" (moryon@rambler.ru);

Varlamova Mariya Leonidivna, candidate for a degree of the department of finance and credit, Vinnytsia National Agrarian University (marryvar@yandex.ua);

Voronkova Iryna Yuriivna, graduate student, National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute" (ivor2412@gmail.com);

Yarova Bogdana Mykolaivna, graduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (bogdana_k@mail.ru);

Zavgorodnia Olga Serhiivna, *cand.sc.(econ.)*, assistant professor of computer systems and technologies department, Simon Kuznets Kharkov National University of Economics (zavgorodnaja@rambler.ru).